Grad Rihemberk

Druga knjiga

UREDNIKA

Miha Preinfalk

Helena Seražin

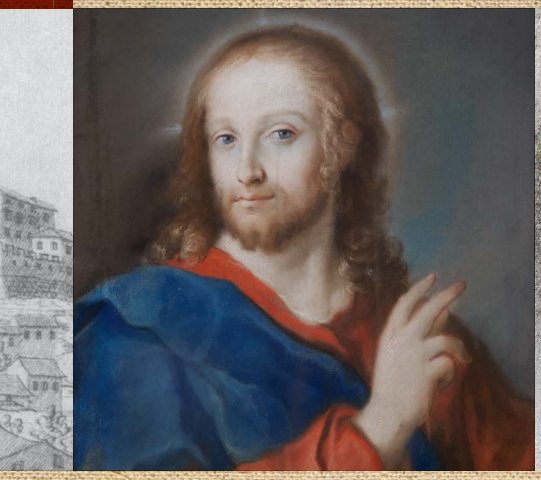

CASTELLOLOGICA Slovenica 3

Castellologica Slovenica 3

Grad Rihemberk

Druga knjiga

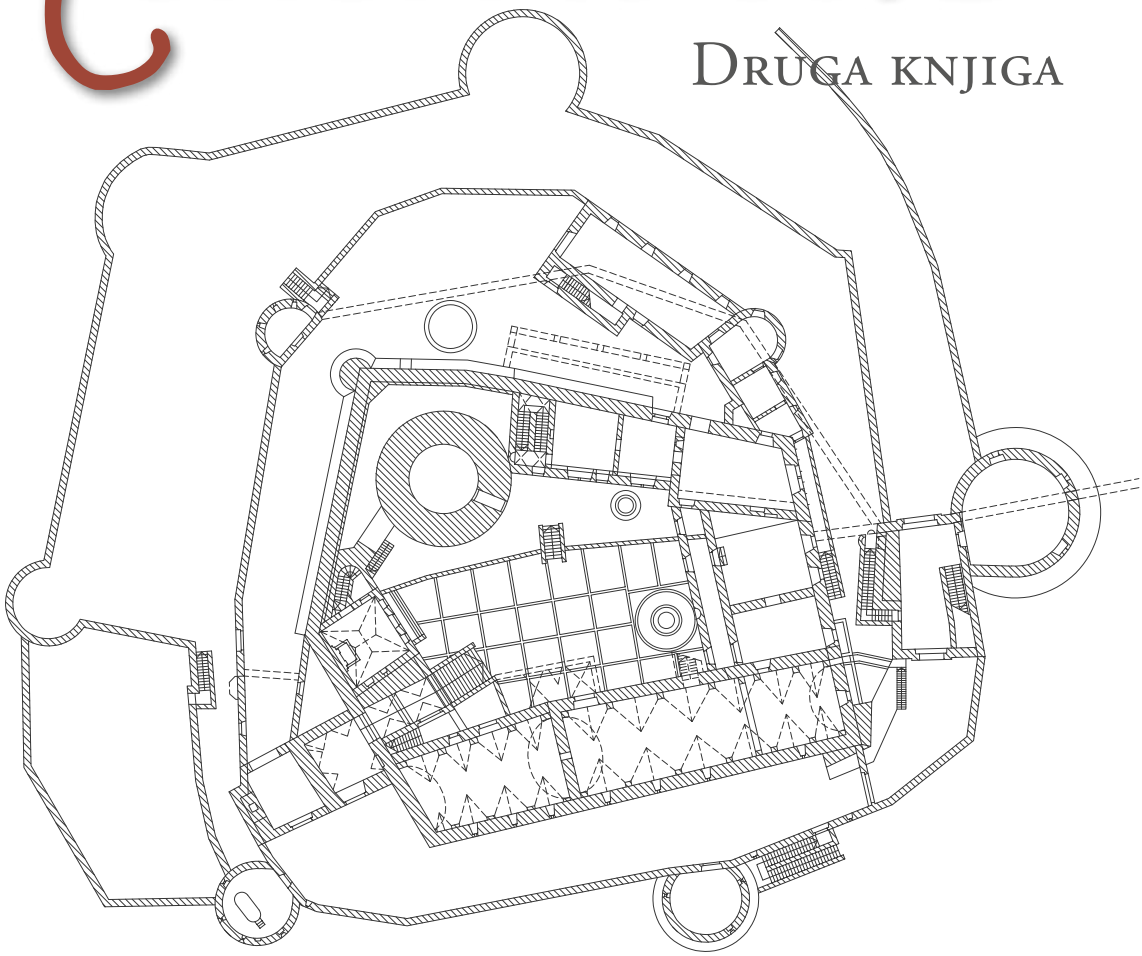

UREDNIKA
Miha Preinfalk
Helena Seražin

Založba ZRC

Ljubljana 2026

Castellologica Slovenica • 3 ISSN: 2591–2569
Uredniški odbor zbirke: Miha Preinfalk, Tina Košak, Franci Lazarini, Miha Kosi

Grad Rihemberk. Druga knjiga

Urednika: Miha Preinfalk, Helena Seražin
Recenzenta: Harald Krahwinkler, Ana Lavrič
Strokovni pregled: Boris Golec, Matjaž Grahornik, Alenka Černelič Krošelj, Tina Košak, Tomaž Lazar, Darija Mavrič Čeh, Katra Meke, Žiga Oman, Vojko Pavlin, Deborah Rogoznica, Igor Sapač, Erik Sever, Janko Šet, Marko Štuhec, Luka Vidmar, Tomaž Vignjevič, Manca Vinazza
Jezikovni pregled: Rok Janežič
Prevodi povzetkov: Manca Gašperšič (angleščina)
Izdelava kazala: Miha Preinfalk, Meta Repe, Helena Seražin
Oblikovanje in prelom: Andrej Furlan, Jernej J. Kropej
Oblikovanje ovitka in znaka zbirke: Žiga Okorn in Barbara Filipič (Uvid.si d. o. o.) ter Andrej Furlan

Izdajatelja:
Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU
Za izdajatelja: Mija Oter Gorenčič
Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU
Za izdajatelja: Petra Svoljšak

Založnik: Založba ZRC
Za založbo: Oto Luthar
Vodja založbe: Aleš Pogačnik

Tisk: Birografika Bori, d. o. o.
Naklada: 200
Prva izdaja, prvi natis / Prva e-izdaja
Ljubljana 2026

Kataložna zapisa o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

ISBN 978-961-05-1151-9
COBISS.SI-ID=283484931

ISBN 978-961-05-1152-6 (PDF)
COBISS.SI-ID 283457539

JAVNA AGENCIJA ZA RAZISKOVALNO DEJAVNOST REPUBLIKE SLOVENIJE

Izid knjige je sofinancirala Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije iz *Javnega razpisa za sofinanciranje izdajanja znanstvenih monografij v letu 2025*.

Monografija je nastala v okviru raziskovalnih programov *Umetnost na Slovenskem v stičišču kultur* (P6-0061), ki poteka na Umetnostnozgodovinskem inštitutu Franceta Steleta ZRC SAZU, *Temeljne raziskave slovenske kulturne preteklosti* (P6-0052), ki poteka na Zgodovinskem inštitutu Milka Kosa ZRC SAZU, in medinštitutskega raziskovalnega programa *PODOBA – BESEDA – ZNANJE. Življenje idej v prostoru med vzhodnimi Alpami in severnim Jadranom 1400–1800* (P6-0437), ki poteka na ZRC SAZU; vse tri raziskovalne programe sofinancira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

Prva e-izdaja je pod pogoji licence Creative Commons CC BY-NC-ND 4.0 (razen za tisto gradivo, ob katerem so posebej navedeni drugačni pogoji rabe) prosto dostopna:
https://doi.org/10.3986/9789610511526

VSEBINA

Druga knjiga

267 Miha Kosi: Rihemberk in gospodje Rihemberški v srednjem veku. Zgodovina izgubljene družine

321 Miha Preinfalk: Rodbina Lanthieri. Genealoška in posestna skica

453 Dragica Čeč: Rihemberški in štanjelski podložniki v uporu leta 1713

501 Alenka Pavlica: Johann Kollmann – poslednji grajski oskrbnik na Rihemberku

529 Igor Sapač: Arhitekturnozgodovinski oris gradu Rihemberk

651 Alessandro Quinzi: »Di bona mano«. Krilni oltar Marcella Fogolina

677 Alessandro Quinzi: V krogu slikarjev grofa Livija Lanthierija

713 Nataša Kolenc: Koraki do oživljenega kulturnega spomenika grad Rihemberk

735 Prilogi

763 Viri in literatura

815 Osebno in krajevno kazalo

RIHEMBERK IN GOSPODJE RIHEMBERŠKI V SREDNJEM VEKU

Zgodovina izgubljene družine

MIHA KOSI

Rihemberški so ena manj znanih, a nedvomno ena pomembnejših srednjeveških plemiških rodbin na Slovenskem. S svojimi posestmi, dejavnostjo ter vplivom od Tirolske in Zgornje Koroške preko Goriške in Krasa globoko v Istro so pustili svoj pečat tudi v primorskem delu slovenskega prostora. Kot ministeriali goriških grofov so bili najtesneje povezani s politiko te velike dinastije na Slovenskem, v okviru katere so bili do izumrtja rodu leta 1372 eden pomembnih dejavnikov. Klientelne plemiške družine goriških grofov v Pazinski grofiji v Istri ter v Grofiji v Marki in Metliki (na Dolenjskem) so bile znanstveno že podrobno obdelane,[1] medtem ko so ostale rodbine s sedeži v grofiji Goriški bistveno manj raziskane in posledično slovenski znanstveni srenji manj znane.[2] Mednje sodijo tudi Rihemberški. Pred skoraj stoletjem je sicer njihovo genealogijo ter rodbinsko in posestno politiko podrobno orisal tirolski zgodovinar Kamillo Trotter,[3] vendar je njihova dejavnost v kontekstu zgodovine slovenskega ozemlja ostala praktično neraziskana.

Gospodje Rihemberški so bili ministeriali grofov Goriških, vendar njihova izjemno močna posestna baza v 13. stoletju, zlasti v Ziljski dolini na Koroškem, delno celo alodialnega značaja, dopušča možnost, da bi lahko bili izvorno celo visokosvobodnega porekla, kot je utemeljeno domneval Ernst Klebel.[4] V zgodovini se s predikatom Rihemberški (*de Reifenberch*), ki že kaže na obstoj gradu pod kraškim robom v Vipavski dolini, prvič pojavijo leta 1228. Tedaj je Folker Rihemberški poleg goriškega grofa Majnharda II. v Ogleju pričal v darovnici za samostan sv. Marije in enako naslednje leto v Čedadu pri izstavitvi listine patriarha Bertolda za isti samostan.[5] Vodilno osebno ime Folker, ki mu lahko v družini sledimo do konca 13. stoletja, je bilo izjemno redko in se po ugotovitvah E. Klebla ne pojavlja pri drugih sodobnih plemiških rodovih na Koroškem, Tirolskem ali Salzburškem.[6]

---

1 Štih, *Goriški grofje*.

2 Ministerialne rodbine s sedeži v Goriških brdih je obdelal Franc Kos v razpravi Goriška Brda v srednjem veku.

3 Trotter, Die Herren.

4 Klebel, Die Grafen, str. 66–67.

5 Härtel, *Die älteren Urkunden*, št. 82, 94.

6 Klebel, Die Grafen, str. 66–67.

Omogoča pa utemeljen zaključek, da so bili Rihemberški najožji sorodniki drugega goriškega ministerialnega rodu, ki se prvič omenja že več kot pol stoletja prej s sedežem na bližnjem Dornberku. Že pred letom 1157 sta ob daritvi goriškega grofa Engelberta II. za samostan Admont pričala Folker Starejši in Folker Mlajši (*Folkerus Senior et Iunior*), leta 1164 izrecno navedena poleg predstavnikov s koroških gradov Eberstein, Moosburg in Falkenstein v vrsti grofovih ministerialov (*ministeriales comitis*).[7] Za razliko od ostalih pri njiju izvorno domovanje ni bilo omenjeno. Morda sta imela sedež še kje na Koroškem in družinskega težišča še nista prenesla južno od Alp. A grad Dornberk je bil vsekakor zgrajen pred letom 1201, ko je v listini goriškega grofa Engelberta za koroški samostan Millstatt že omenjen Henrik z Dornberka s sinom (*Hainricus de Dorenberc atque filius eius*).[8] Leto kasneje pa so skupaj nastopali *Folcherus de Dorenberc*, njegov brat Henrik in Folker Mlajši (*Folcherus iuvenis de Doremberch*).[9] Konec januarja 1202 se je namreč v Krminu zahodno od Gorice ob sklenitvi mirovne in zavezniške pogodbe med goriškima grofoma in oglejskim patriarhom zbrala smetana plemstva vzhodnoalpskih dežel: salzburški nadškof Eberhard, avstrijski in štajerski vojvoda Leopold VI., koroški vojvoda Bernard, meranski vojvoda Bertold IV. Andeški s sinovoma Henrikom in Otonom, tirolski grof Albert, višnjegorski grof Albert in mnogi drugi s številnimi ministeriali od blizu in daleč. Folker in Henrik z Dornberka sta bila v imenu Goriških sopriseženika sklenjenega miru in sta navedena na vrhu seznama takoj za goriškim grofom Engelbertom. To jasno kaže na ugled, vpliv in zaupanje, ki so jih že tedaj imeli predstavniki te družine v okviru goriške politike. V nadaljnjih dveh desetletjih in pol se redno pojavljajo v spremstvu svojih goriških gospodov, na najuglednejših mestih med njihovimi ministeriali, tudi v vladarjevih listinah.[10] Ko je na primer maja 1210 cesar Oton IV. v Cremoni oglejskemu patriarhu Wolfgerju podelil mejni grofiji Istro in Kranjsko, sta bila med številnimi zelo uglednimi pričami tudi goriški grof Majnhard II. in njegov ministerial Folker z Dornberka[11] – vzorec, ki se je ponavljal še vse stoletje, kot bo vidno v nadaljevanju.

Očitno imamo do prve tretjine 13. stoletja opraviti s štirimi generacijami dornberškega rodu, kot je menil tudi Kamillo Trotter.[12] Leta 1228 pa se v goriškem spremstvu prvič pojavi Folker, imenovan po Rihemberku, ki se tu prvič posredno omenja. Upravičeno se zastavlja vprašanje, ali ne gre za istoimenskega predstavnika z le šest kilometrov oddaljenega Dornberka, ki je – nedvomno z dovoljenjem svojega goriškega gospoda – postavil nov grad Rihemberk in zasnoval novo vejo družine. Za to tezo je nekaj trdnih argumentov. Že takoj po prvi omembi leta 1228 se je Folker z Rihemberka začel pojavljati v vrhu spremljevalcev goriškega grofa, na mestu, ki je tradicionalno pripadalo družini z Dornberka, kar bi bilo težko verjetno, če bi šlo za popolnoma novo priseljeno družino. Spomladi 1229 je bil Folker Rihemberški z goriškim grofom Majnhardom (II.) Starejšim v Ogleju, slab mesec

7 MDC III, št. 964, 1079.

8 MDC III, št. 1502.

9 MDC IV/1, št. 1524.

10 RG I, št. 319, 324, 330, 331, 354, 355, 361, 380, 407, 408, 427; BUB IV/2, št. 1037.

11 Schumi, *Archiv*, št. 17, str. 41.

12 Trotter, Die Herren, str. 491–492.

kasneje pa v grofovem spremstvu v Čedadu zasledimo Folkerja z Dornberka.[13] Lahko bi šlo celo za isto osebo, ki se je izmenično imenovala po enem ali drugem družinskem sedežu. Poleg tradicionalnega dornberškega imena Folker se v rodu Rihemberških v več generacijah pojavlja ime Konrad, ki ga je nosil v letih 1217 in 1224 omenjeni brat Folkerja (IV.) Mlajšega Dornberškega.[14] Konrad je bilo ime tako bratu kot sinu med letoma 1231 in 1277 v virih izpričanega Ulrika Rihemberškega.[15] In ne nazadnje – Ulrik Rihemberški je leta 1256 posedoval del na gradu oziroma gospostvu Dornberk.[16]

Ob tem postanejo brezpredmetne teze starejših zgodovinarjev o izvoru Rihemberških, ki niso upoštevale nekaterih danes poznanih in dostopnih virov. Po njih naj bi Rihemberški izvirali z Reiffensteina na Tirolskem, bili ministeriali briksenskega škofa in šele leta 1230 postali ministerialna klientela Goriških.[17] Teza je temeljila na listini iz leta 1230, s katero sta si briksenski škof in goriški grof zamenjala potomce Folkerja z Rihemberka in Konrada z Bleda.[18] Vendar vir nikakor ne dokazuje, da je bil Folker do tedaj briksenski ministerial. Rečeno je zgolj, da škof grofu Majnhardu podeljuje Folkerjeve otroke, od katerih je njegova Cerkev imela »le malo koristi«. Dikcija bi bolj kazala na to, da je briksenska Cerkev kratek čas »posedovala« rihemberško potomstvo in se pragmatično odločila za zamenjavo, kot pa na stoletje trajajoč ministerialni odnos. Škof je do tega »lastništva« verjetno prišel ob kateri od tedaj običajnih pogodb o delitvi otrok, na primer ob sklenitvi zakona med ministeriali različnih gospodov.[19] Vendar smo videli, da se Folker z Rihemberka v virih pojavi že nekaj let prej, in to več kot očitno v goriškem spremstvu, ob čemer listina iz leta 1230 postane v tem pogledu irelevantna. Drugi argument starejše teze je bilo ime Ulrik, ki so ga v 12. stoletju nosili (sicer redki) predstavniki z Reiffensteina na Tirolskem in je v 13. stoletju postalo običajno tudi v družini Rihemberških. Nedvomno ima za rešitev tega problema bistveno večjo težo redko ime Folker, ki ga do prve omembe Rihemberka zasledimo kar v petih generacijah družine, a na tirolskem Reiffensteinu niti enkrat, kar bi bilo v primeru sorodstva najmanj nenavadno, če ne nemogoče. Medtem se precej običajno plemiško ime Ulrik na Rihemberku prvič pojavi šele leta 1231[20] in ga v družini Dornberških/Rihemberških prej ne zasledimo. Povezave Rihemberških bistveno močneje segajo na Koroško – kjer bi verjetno lahko iskali njihov izvor – kot na Tirolsko, o čemer bo še govora. Druga teza o poreklu Rihemberških, ki je iskala izvor imena in sorodstvene povezave s plemiči z Greifenberga,[21] je še bolj zanemarljiva, saj je temeljila na napačni predpostavki, da so imeli v grbu grifona (nem. Greif). Grb Rihemberških je bil popolnoma drugačen, kot bo vidno v nadaljevanju (slika 1).

---

13 Härtel, *Die älteren Urkunden*, št. 82; RG I, št. 427.

14 RG I, št. 380, 408.

15 MDC IV/1, št. 2529, 2613; GZS VI/1, št. 186; Trotter, Die Herren, str. 493–494.

16 RG I, št. 630; Trotter, Die Herren, str. 494.

17 Kos, *Urbarji*, str. 34–35; Ličen, O gospodih, str. 438.

18 Santifaller, *Die Urkunden*, št. 76; Kos, *Urbarji*, str. 34.

19 Prim. Štih, *Goriški grofje*, str. 166–167.

20 Mairhofer, *Urkundenbuch*, št. 216.

21 Ličen, O gospodih, str. 438–440.

Marca 1232 je bil v Ogleju dvorni zbor cesarja Friderika II. in poleg ostale državne elite se ga je udeležil tudi goriški grof Majnhard III. Ob tej priložnosti je izstavil darovnico Nemškemu viteškemu redu, čemur je prisostvoval sam cesar. Na prvem mestu med goriškim plemstvom sta omenjena brata Folker in Ulrik Rihemberška (*Volkero de Rifenberch et Ulrico fratre eius*), med ostalimi pa je tudi Folker Dornberški (*Volkero de Dorenberch*).[22] Rodbina se je očitno ločila na dve veji in od tedaj dalje lahko več desetletij sledimo dvema ločenima plemiškima družinama na sosednjih gradovih, a najverjetneje skupnega izvora. Kdo je bil začetnik nove veje, ni mogoče zanesljivo ugotoviti. Zdi pa se, da je leta 1232 eden od Folkerjev umrl. Tega leta je namreč *Volkerus de Reifenberg* – morda pred smrtjo – obdaroval samostan Rožac,[23] goriški grof je istega leta po nepreverljivi notici Martina Bavčerja Folkerju Dornberškemu v fevd podelil grad Dornberk,[24] na čelu rodbine Rihemberških pa se je pojavil Ulrik I. Lahko bi domnevali, da je šlo za smrt Folkerja IV. Mlajšega, ki se je v virih omenjal od leta 1202, in v njem videli »praočeta« Rihemberških.

Ulrik I. Rihemberški in njegov čas

Vodilno vlogo v rodbini Rihemberških je prevzel leta 1231 prvič omenjeni Ulrik.[25] V svoji skoraj 40-letni karieri jo je pripeljal do prvega vrhunca moči in vpliva, pri čemer je očitno gradil na tradiciji in ugledu svojih prednikov. Po letu 1232 je dolgo nastopal samostojno, od 1249 dalje skupaj z nečakom Hugom, najverjetneje sinom svojega brata Folkerja.[26] Bil je eden stebrov goriške politike in fevdalne strukture, eden najzanesljivejših in najtesnejših grofovih zaupnikov, o čemer jasno priča tako njegova dejavnost kot zaupane mu naloge. Redno ga zasledimo v spremstvu grofa Majnharda III., v seznamih prič vedno v samem vrhu goriške klientele. Radij njegovih aktivnosti je bil izjemen – od Gorice, Krmina, Vipave, Trsta, Istre (Pazin, Buzet) in Furlanije (Oglej, Čedad, Videm, Pordenone, Humin) do Latisane, Padove, Tirolske (Meran, Sterzing, Neustift, Briksen, Innichen), Koroške (Lienz, Weidenburg, Gmünd, Millstatt, Breže) in vse do Poděbrada na Češkem.

Ulrik Rihemberški in njegov rod sta bila poklicana, da postaneta zastopnika goriških interesov v širokem radiju od Istre do Tirolske. Ulrik je bil nedvomno goriški ministerial – v pogodbi med grofom Majnhardom III. in briksenskim škofom Egnom glede goriškega odvetništva nad blejskim gospostvom, sklenjeni v Patriasdorfu pri Lienzu aprila 1241, je bil kot grofov sopriseženik naveden

22 DOZA, Urkunden, 1232 III; Arnold, *Urkunden*, št. 208.

23 Härtel, Scalon, *Urkunden*, št. 56.

24 Bauzer, *Historia*, št. 220; Trotter, Die Herren, str. 492.

25 Mairhofer, *Urkundenbuch*, št. 216.

26 Bernhard, *Documenta*, št. P43; GZS VI/1, št. 82.

na prvem mestu med *ministeriales dicti comitis*.[27] Kljub pravno-formalno nesvobodnemu ministerialnemu položaju – pri čemer je bila »nesvoboda« bolj ali manj simbolična – je dosegel izjemen ugled in moč. Izjemno pomembna je bila močna posestna baza na Koroškem, zlasti v Zgornji Ziljski dolini in njenem podaljšku ob zgornji Ziljici (Lesachtal), kot tudi v Dravski dolini in dolini reke Möll. Tu so Rihemberški v drugi polovici 13. stoletja posedovali gradova Weidenburg in Waidegg z obsežno posestjo, pred letom 1271 pa so pridobili še salzburški fevd Wasserleonburg v Spodnji Ziljski dolini in deleže na salzburških solinah v Halleinu.[28] Velik del te rihemberške posesti je šele v 14. stoletju prešel v roke njihovih gospodov Goriških, izvorno torej ni bil goriški fevd, temveč alodialna posest; dele so celo sami podeljevali v fevd. Zato ni brez osnove domneva Ernsta Klebla, da bi bili Rihemberški lahko prvotno celo svobodnega rodu.[29] Tu, na Koroškem, bi lahko iskali njihovo izvorno »pradomovino«. Kljub prenosu družinskega sedeža na Dornberk oziroma Rihemberk, po katerem so se imenovali, je bila njihova gospodarska osnova na Koroškem verjetno celo močnejša kot na Goriškem in Krasu ter jih lahko enakovredno imamo za koroško plemstvo.

Močno družinsko težišče na Koroškem potrjujejo tudi zgodnje poročne povezave s plemstvom Zgornje Koroške in Tirolske. Že v četrti generaciji Dornberških je prišlo do poroke sestre Folkerja IV. z goriškim ministerialom Kolom s Flaschberga (pri Oberdrauburgu), ki je v to družino pripeljala ime Folker.[30] Ulrik Rihemberški je bil očitno povezan z bratrancema – Folkerjem in Kolom s Flaschberga –, s katerima je ob številnih priložnostih pričal v goriških listinah, bil porok grofom v pogodbah ali deloval kot ambasador.[31] Do druge pomembne poročne povezave je prišlo leta 1263 v Briksnu. Ulrik Rihemberški je hčer Adleheid poročil s Friderikom z Rodenegga (Rodank, Rodengo) na Tirolskem, severno od Briksna, izvorno briksenskim ministerialom.[32] Leta 1269 je tudi Friderik prestopil med goriške vazale – matični grad Rodenegg z grajskim hribom in kluzami pri Haslachu je predal goriškima grofoma in jih prejel nazaj v fevd, s čimer so Goriški prišli do pomembne prometno-strateške točke (Mühlbacher Klausen), ki je pomenila mejo med Tirolsko in grofijo Goriško (Pustriško dolino).[33] Pri sklenitvi pogodbe na gradu Neuhaus pri Terlanu na Tirolskem je pričal tudi ostareli Friderikov tast Ulrik Rihemberški.[34]

Rihemberški so do izumrtja rodbine v moški liniji leta 1371 ohranili močno posest na Koroškem. Kot je videti, je prav ta rod v sredini in v drugi polovici 13. stoletja – bolj kot kateri koli drug med tedanjimi goriškimi ministeriali – za politiko goriške hiše pomenil most med goriško-kraškim in koroškim prostorom. Zato ne čudi, da Ulrika Rihemberškega in druge člane rodbine zelo pogosto zasledimo na Koroškem in Tirolskem. V njihovem primeru je šlo za pogost pojav, da so visoki plemiči

---

27 UBKr II, št. 112; RG I, št. 488.

28 MDC IV/1, št. 2530, 2531, 2613; MDC IV/2, št. 2823; MDC V, št. 79; GZS VI/1, št. 190, 191; Klebel, Die Grafen, str. 62–66.

29 Klebel, Die Grafen, str. 66–67.

30 Trotter, Die Herren, genealoška tabela.

31 RG I, št. 434, 435, 444, 459, 468, 488, 513, 581, 606, 624, 651, 733.

32 RG I, št. 709; Trotter, Die Herren, str. 493.

33 O klužah pri Mühlbachu gl. Štih, *Goriški grofje*, str. 30.

34 RG I, št. 826; Bitschnau, *Burg und Adel*, str. 412.

v nove – neredko obmejne – prostore, kamor so prenašali težišče svojega delovanja in kjer so si obetali možnosti promocije in prosperitete, s seboj pripeljali zanesljive in preizkušene ljudi s svojih prvotnih gospostev. Ti so pogosto ohranili družinske sedeže in posesti v izvorni »domovini« ter tako tvorili most med obema interesnima sferama. Ne nazadnje so tak primer sami grofje Goriški, ki so v prvi polovici 12. stoletja težišče svoje dejavnosti prenesli iz Lurnske grofije na Zgornjem Koroškem južno od Alp in se začeli imenovati po Gorici. Ohranili pa so svoj posestni sklop na Koroškem, kjer se je kasneje izoblikovala Prednja grofija Goriška z rezidenco v Lienzu.[35] Prihod kasnejših Dornberških/Rihemberških v 12. stoletju na Goriško se popolnoma vklaplja v ta okvir goriške politike. Podobnih primerov je veliko; zelo nazoren in primerljiv je tudi iz neposredne bližine Rihemberka. Sredi 12. stoletja so bavarski grofje Bogenski na svoje gospostvo v Vipavi pripeljali svoje koroške ministeriale s Krnosa (Gurnitz) oziroma Greifenfelsa. Člani rodbine so nadalje več kot stoletje in pol bivali tako na koroških gradovih kot v Vipavi in se izmenično imenovali po enem ali drugem središču.[36]

Poleg vezi s Koroško je druga, leta 1249 sklenjena poročna pogodba Ulrika Rihemberškega nakazovala povezave v drugo smer – v Istro, kjer so grofje Goriški že od konca 12. stoletja širili svoje interesno območje.[37] Ulrik je hčer Gertrudo poročil z Biakvinom iz Momjana, sinom Vošalka Devinskega, s katerim sta se že dolgo dobro poznala.[38] Na Momjanu je bivala stranska veja Devinskih; Vošalk se je po Momjanu prvič imenoval leta 1234. Izvorno so bili ministeriali oglejskega patriarha in so imeli poleg Momjana od Ogleja v fevdu tudi Senožeče (1275).[39] Biakvin I. Momjanski je imel z Gertrudo dva sinova; enemu je bilo ime Ulrik, nedvomno po dedu Ulriku Rihemberškem. Generacijo kasneje je prišlo še do ene poroke med Rihemberškimi in Momjanskimi – Frančiška, hči Ulrika II., je bila pred letom 1276 poročena z Vošalkom (II.), nečakom Biakvina Momjanskega.[40] Tesne vezi med rodbinama so gotovo imele vpliv na to, da so se Momjanski v šestdesetih letih 13. stoletja povezali z grofi Goriškimi ter v mirovnih sporazumih v letih 1274 in 1275 celo nastopali med goriškimi ministeriali in prisežniki.[41] A Istra je pritegnila tudi same Rihemberške, ki so že pred letom 1270 – nedvomno v času Ulrika I. – dobili od Goriških v fevd Završje (Piemonte) nad dolino reke Mirne, Momjanu sosednje gospostvo, in ga obdržali do tretjega desetletja 14. stoletja.[42]

Ulrik I. je bil utemeljitelj ugleda in moči Rihemberških. Že zgodaj se je povzpel med vodilne goriške ministeriale in zaupnike grofa Majnharda III., kot dokazuje nekaj nazornih primerov. Leta 1237 je grof Majnhard z listino, izstavljeno v Patriasdorfu pri Lienzu na Koroškem, svojemu tastu

---

35 Pregledno Štih, *Goriški grofje*, poglavje I, str. 7 sl; Kosi, *Spopad*, str. 20–21.

36 Kosi, *Spopad*, str. 29–34 in genealoška preglednica I, str. 214.

37 Štih, *Goriški grofje*, str. 24, 149–153.

38 GZS VI/1, št. 94; Štih, K zgodovini, str. 549–552. Ulrik Rihemberški in Vošalk Devinski skupaj med pričami: RG I, št. 470, 475, 498, 507, 521.

39 Štih, *Goriški grofje*, str. 76–77; Kosi, *Spopad*, str. 43 in genealoška preglednica II, str. 215.

40 TLA, Urkunden, Parteibriefe P 2272 (1276, XII, 19); Štih, K zgodovini, str. 550; Štih, *Goriški grofje*, str. 77–78.

41 CDI II, št. 361, 363; Štih, *Goriški grofje*, str. 78.

42 Štih, *Goriški grofje*, str. 78, 104–105. Prva poznana rihemberška posest v Istri je bil vinograd v goriškem Lovranu na kvarnerski obali, ki ga je že leta 1260 pridobil Ulrik I. (AT ÖStA/HHStA, GAR, fol. 341').

Slika 1: Najstarejši ohranjeni pečat Ulrika I. Starejšega z napisom SIGILLVM VLRI•DE RIFFINBERCH+. V virih je izpričan med letoma 1231 in 1277 ter je bil najuglednejši predstavnik družine v njeni dvestoletni zgodovini. Pečat visi na listini o sklenitvi miru v Lieserhofnu decembra 1252. Levo je pečat pesnika Ulrika Liechtensteinskega (foto: © AT ÖStA/HHStA, AUR, 1252 XII 27).

Albertu Tirolskemu podelil vse fevde, ki jih je imel od patriarha in koroškega vojvode. Za vpeljavo tirolskega grofa v posest fevdov so bili pooblaščeni trije poslanci (*nuncii*), med njimi Ulrik Rihemberški.[43] Januarja naslednje leto je bila v Vipavi sklenjena zavezniška pogodba med oglejskim patriarhom Bertoldom in Majnhardom Goriškim, naperjena proti mestu Trst. Za jamstvo spoštovanja zavezništva sta v grofovem imenu na Sveto pismo prisegla Ulrik Rihemberški in Henrik, gradiščan Lienza iz družine kasnejših Luegerjev (Jamskih).[44] Še večjo težo ima dogodek iz naslednjega leta. Goriški grof Majnhard III. je bil marca 1238 na dvoru cesarja Friderika II. v Padovi, kjer je vladar pomiril spor med tirolskim grofom Albertom in freisinškim škofom Konradom. Za izpolnjevanje določil sporazuma so za tirolskega grofa jamčili goriški grof s štirimi spremljevalci, med njimi Ulrikom Rihemberškim – cesar jih v zadevni listini imenuje »naši zvesti« (*fideles nostri*) –, ki so v ta

43 DG I, št. 18, str. 401; RG I, št. 468.

44 Bernhard, *Documenta*, št. P24; DG I, št. 19, str. 403; RG I, št. 468; Kosi, *Spopad*, str. 40.

namen prisegli prisotnemu salzburškemu nadškofu Eberhardu.[45] Aprila 1241 je bila v Patriasdorfu pri Lienzu vpričo patriarha Bertolda sklenjena pogodba med briksenskim škofom Egnom in goriškim grofom Majnhardom III. glede gradu in gospostva Bled. Za izpolnjevanje dogovora so v grofovem imenu jamčili štirje njegovi ministeriali, na prvem mestu Ulrik Rihemberški.[46]

Proti koncu vlade cesarja Friderika II. je tudi v vzhodnoalpskem prostoru prišlo do spopada med cesarjevo stranko, na čelu katere je stal goriški grof Majnhard III., ter papeško stranko pod vodstvom patriarha Bertolda Andeškega. Leta 1249 je prišlo celo do bitke pri Gorici (*prelium Goricie*), čemur je aprila sledil mirovni sporazum, sklenjen v furlanskem Manzanu. Za poravnavo medsebojno prizadejane škode je bil kot eden od treh razsodnikov z grofove strani izbran Ulrik Rihemberški. Med izrecno omenjenimi spornimi zadevami je bilo tudi vprašanje treh kmetij Ulrika in njegovega nečaka Huga na Krasu (*in Carsto*).[47] Spopad se je nadaljeval po cesarjevi smrti leta 1250. Patriarh se je z zavezniško pogodbo povezal s sinom koroškega vojvode Bernarda, Ulrikom III. Spanheimom, za medsebojno pomoč v Furlaniji, Istri, na Kranjskem, v Marki in na Koroškem. Goriški grof je v času konflikta med drugim zasedel oglejska gospostva Vipavo in Postojno, na Kranjskem Mengeš in Višnjo Goro ter protipravno postavil grad Hašperk pri Planini. Šele januarja 1251 je bil v Čedadu sklenjen dokončni mir. V imenu goriškega grofa sta med šestimi izbranimi za izvajanje dogovora jamčila in prisegla Ulrik Rihemberški in nečak Hugo.[48]

Najtesnejšega odnosa goriškega grofa Majnharda in njegovega vodilnega ministeriala nič bolj ne ponazarja kot dogajanje leta 1252. Majnhard in njegov tast Albert Tirolski sta se odločila na Koroškem z vojno akcijo nastopiti proti Spanheimom, svojim glavnim konkurentom: vojvodi Bernardu in sinovoma Ulriku ter Filipu, od leta 1247 izvoljenemu salzburškemu nadškofu. A vojaški pohod pozno poleti 1252 je propadel ob neuspelem obleganju salzburškega Sachsenburga, nato pa je v spopadu pri Greifenburgu v ujetništvo nadškofa Filipa prišel še sam tirolski grof.[49] V bojih je bil očitno udeležen tudi Ulrik Rihemberški, ki je morda celo sam pristal v ujetništvu. Že 30. septembra je pričal v listini Alberta Tirolskega v koroških Brežah (Friesach), kjer je bil grof interniran, in še isti dan v listini nadškofa Filipa na salzburškem gradu Fohnsdorf – morda kot talec ali odposlanec tirolskega grofa. Poleg prič iz kroga nadškofove klientele sta bila razen Ulrika prisotna tudi Ulrik Liechtensteinski, znameniti pesnik, in njegov sin Oton.[50] 10. novembra je bil Ulrik ponovno pri tirolskem grofu v Brežah, tokrat v družbi Majnharda Goriškega.[51] Decembra 1252 so v Gmündu in nato v Lieserhofnu potekala zapletena pogajanja med sprtima stranema, ki so se zaključila 27. decembra z mirom v Lieserhofnu. Ta je pomenil popoln poraz goriško-tirolske koalicije – mlada

45 CDAF, št. 138. Popravljena datacija pri RG I, št. 475.

46 UBKr II, št. 112; RG I, št. 488.

47 Bernhard, *Documenta*, št. P43; GZS VI/1, št. 82; RG I, št. 539. O širšem kontekstu dogajanja Komac, *Od mejne grofije*, str. 155–161.

48 GZS VI/1, št. 127; Komac, *Od mejne grofije*, str. 161–162; Kosi, *Spopad*, str. 29, 48–49.

49 Wiesflecker, *Meinhard der Zweite*, str. 27–28; Dopsch, *Die Länder*, str. 340–341; Komac, *Od mejne grofije*, str. 161–162, 166–167; Štih, *Goriški grofje*, str. 23, 29–30, 48; Kosi, *Spopad*, str. 49–50.

50 MDC IV/1, št. 2502; UBSt III, št. 117; GZS VI/1, št. 174, 175.

51 MDC IV/1, št. 2507; GZS VI/1, št. 180.

goriška grofa Majnhard IV. in Albert sta morala za slabo desetletje celó v ujetništvo salzburškega nadškofa.[52] Med pogajanji je moral Ulrik Rihemberški – enako kot njegov zet Biakvin Momjanski – nadškofu obljubiti plačilo 20 mark srebra, skupaj z nečakom Hugom sta bila poroka za plačilo odškodnine nadškofu in bamberškemu škofu, za jamstvo miru pa je moral Ulrik kot talca nadškofu predati sina Konrada, ki je bil poleg sinov drugih vodilnih ministerialov interniran skupaj z mladima goriškima grofoma.[53] Končno listino miru v Lieserhofnu je 27. decembra 1252 pečatilo sedem mož – poleg vodilnih protagonistov tudi Ulrik z Rihemberka in Ulrik Liechtensteinski (slika 2).[54] Na dokumentu visi najstarejši ohranjen Ulrikov pečat z grbom, ki prikazuje vzhajajočo konico (slika 1). V začetku januarja 1253 sta Ulrik in Hugo Rihemberška v Lienzu na prošnjo tirolskega grofa in s soglasjem svojega gospoda Majnharda Goriškega salzburškemu nadškofu Filipu zastavila še 50 mark dohodkov od svojih posesti v Zgornji Dravski dolini – med klužami pri gradu Neuenburg zahodno od Lienza (*Lienzer Klause*) na eni[55] in Möllbruckom na Lurnskem polju na drugi strani.[56] Tudi na tej listini je ohranjen Ulrikov pečat. Poleg tega dokumenta koroške posesti dokazuje Ulrikova listina, s katero je leta 1256 za dušni blagor svojih umrlih bratov Folkerja in Konrada ter nečaka Folkerja furlanskemu samostanu Rožac podelil posesti v okolici Obervellacha v dolini reke Möll.[57]

Izjemne finančne in politične posledice miru v Lieserhofnu so še dolgo pestile goriško hišo, Rihemberški pa so grofu Majnhardu III. pri tem še dalje pomenili zanesljivo in trdno oporo. Tako je aprila 1253 v doževi palači v Benetkah, ko je goriški grof sklenil mir z Beneško republiko in Benečanom za štiri leta zastavil vse dohodke svojega pristanišča Latisana, med pričami na prvem mestu omenjen Hugo Rihemberški, ki je očitno »nadomeščal« strica Ulrika. Ob najemu posojila pri beneških bankirjih je bil celo eden od dveh porokov, ki sta jamčila v grofovem imenu, kar nedvomno dokazuje ugled in zaupanje Rihemberških v beneških krogih.[58] Ulrik je bil jeseni 1254 z grofom Majnhardom na Tirolskem, kjer je ta novembra v Meranu z grofom Gebhardom Hirschberškim sklenil dogovor o delitvi dediščine leto prej umrlega tirolskega grofa Alberta III. Rihemberški je bil eden od treh z obeh strani odobrenih razsodnikov in mediatorjev, med pričami pa sta bila tudi njegov zet Biakvin Devinski-Momjanski in njegov bodoči sorodnik Arnold z Rodenegga.[59]

---

52 Wiesflecker, *Meinhard der Zweite*, str. 28–29; Dopsch, *Die Länder*, str. 341; Štih, *Goriški grofje*, str. 23, 30, 48; Komac, *Od mejne grofije*, str. 171; Kosi, *Spopad*, str. 49–50.

53 MDC IV/1, št. 2513, 2515, 2518, 2528; GZS VI/1, št. 182, 184, 185; Štih, *Goriški grofje*, str. 48–49.

54 Poleg Rihemberškega in Liechtensteinskega še nadškof Filip Spanheim, grofa Albert Tirolski in Majnhard Goriški, Ditmar z Weißenegga in salzburški prošt Oton. Izvirnik AT ÖStA/HHStA, AUR, 1252 XII 27; MDC IV/1, št. 2529; RG I, št. 591; GZS VI/1, št. 186.

55 »Lienške kluže« so s tem imenom prvič omenjene aprila istega leta: *usque ad … clausuram Lv̊nzensem* (MDC IV/1, št. 2541; GZS VI/1, št. 206).

56 *… possessiones nostras, videlicet quinquaginta marcarum redditus infra clusam apud Niwenburch et Mo̊lnprukke sitos tam de feudis quam proprietatibus nostris …* Izvirnik AT ÖStA/HHStA, AUR, 1253 I 9; MDC IV/1, št. 2531; GZS VI/1, št. 191.

57 MDC IV/1, št. 2613.

58 DG II, št. 26, 27, str. 15–19; GZS VI/1, št. 201, 203, 205; RG I, št. 595, 597, 598.

59 GZS VI/1, št. 248; RG I, št. 620. Arnold z Rodenegga je leta 1263 postal tast Ulrikove hčerke Adelheid, poročene s Friderikom z Rodenegga. Gl. op. 32.

Slika 2: Ulrik I. je 27. decembra 1252 poleg salzburškega nadškofa Filipa Spanheima, prošta Otona, tirolskega grofa Alberta III., goriškega grofa Majnharda III., Ditmarja z Weißenegga ter pesnika Ulrika Liechtensteinskega pečatil listino o sklenitvi miru v Lieserhofnu. Ob pogajanjih je imel vlogo poroka goriškega grofa in je moral tudi sam predati sina Konrada za talca nadškofu na Salzburškem (foto: © AT ÖStA/ HHStA, AUR, 1252 XII 27).

Z nastopom interregnuma po smrti cesarja Friderika II. je leta 1250 za celotno državo nastopilo več kot dvajsetletno izredno turbulentno obdobje. Cerkveni knezi so bili povsod v defenzivi, posvetni velikaši pa so izkoriščali priložnost za okoriščanje s cerkveno posestjo in krepitev svojih pozicij. Tip brezobzirnega mogočneža tega časa so utelešali goriški grofje. Tako je tudi za furlansko-kraško-istrski prostor nastopilo obdobje nestabilnosti in vojn. Začela se je doba skoraj vsakoletnih fevdalnih spopadov – fajd –, ki so prinašali uničevanje gradov, mest in infrastrukture, sklepanje in kršenje premirij ter mirovnih sporazumov, hitro menjavanje lojalnosti vazalov in ministerialov. Vsakih nekaj let je prihajalo do obsežnih zavezniških in mirovnih sporazumov z neštetimi klavzulami (1251, 1264, 1275, 1281), ki so podrobno orisovale škodo in krivce, določale plačilo odškodnine ipd. Goriški so velikopotezno izkoristili ranljivost oglejskega patriarhata v času šibkih naslednikov patriarha Bertolda – zlasti pod pretenzijo odvetništva – ter preplavili Kras in Istro, kjer so nastajali novi goriški gradovi, o katerih je pogosto govor v mirovnih sporazumih.[60] V kratkem obdobju dobrih dveh desetletij in pol med letoma 1249 in 1275 se na širšem območju Krasa pojavi kar sedem novih goriških gradov (Vikumberk, Karsperg, Švarcenek, Novi grad, Rašpor, Gotnik, Hašperk).[61] V kolikšni meri so pri tem sodelovali Rihemberški kot grofovi »prvoborci«, iz virov ni razvidno. Na nove kraške gradove so bili tedaj postavljeni člani drugih ministerialnih družin, nedvomno pa so Rihemberški v tem času dobili v fevd Završje in s tem okrepili goriške pozicije v Istri, kot smo že videli.[62] Tudi sicer je v virih mogoče zaslediti njihove aktivnosti v Istri. Tako se je leta 1256 pičenski škof goriškemu grofu Majnhardu pritoževal, da sta si Ulrik Rihemberški in Hartvik iz Poreča prisvajala odvetniške pravice v Vrsarju – glede na grofov odgovor protipravno in brez njegove privolitve.[63] Leta 1261 pa je bil Ulrik z goriškim grofom v Pazinu, kjer je bila med drugim izstavljena darovnica Otonu Turjaškemu za posest na Dolenjskem.[64] Vendar so bile oglejske posesti na udaru tudi na Koroškem, kjer je imela dejavnost Rihemberških morda večjo težo. To bi lahko domnevali na osnovi pomiritve v Vidmu junija 1258, ko je Janez z Weidenburga v Ziljski dolini, očitno rihemberški gradiščan, za prizadejano škodo patriarhu Gregorju obljubil izjemno visoko odškodnino 100 mark, pri čemer je za plačilo jamčil Ulrik Rihemberški.[65]

Če so bili po porazu na Koroškem leta 1252 zaradi premoči Spanheimov Goriški še delno zvezanih rok, so po smrti grofa Majnharda III. leta 1258 in prihodu najprej sina Majnharda IV. (1258/59) in leta 1261 še Alberta iz ujetništva[66] ter po umiku vojvode Ulrika Spanheima iz furlansko-kraškega prostora leta 1261[67] začeli pravo ofenzivo. Izbruhnili so ostri spopadi z oglejskim patriarhom Gregorjem, ki so se zaključili z obsežnim mirovnim sporazumom, sklenjenim v Buzetu

60 Prim. Štih, *Goriški grofje*, str. 155–156.

61 Kosi, *Spopad*, str. 44–47.

62 Gl. op. 42.

63 Joppi, *Aggiunte*, št. 14; RG I, št. 632.

64 TKL I, št. 9.

65 MDC IV/1, št. 2682; RG I, št. 655, 656.

66 Štih, *Goriški grofje*, str. 30.

67 O okoliščinah gl. Kosi, *Spopad*, str. 23–25.

marca 1264.[68] Številne klavzule so se nanašale na porušenje novih, protipravno zgrajenih gradov in povrnitev medsebojno povzročene škode. Med osemnajstimi pričami miru je bil poleg številnih ministerialov iz Istre – tudi Biakvina in Kona iz Momjana – naveden Ulrik Rihemberški. Naslednje leto naj bi se po dogovoru, sklenjenem v Krminu, reševali vsi še obstoječi spori, pri čemer je bil Ulrik eden od porokov goriških grofov, da se bodo držali razsodbe izvoljenih razsodnikov.[69] Ravno številna poroštva Rihemberškega ob sklepanju pomembnih sporazumov kažejo na izjemno tesen odnos z goriškima grofoma. Vendar so bili Rihemberški dobri učenci svojih gospodov, saj so izkoristili priložnost za lastno okoriščanje s cerkveno posestjo. Leta 1267, v času diplomatskih pogajanj med Oglejem in Goriškimi, se je opat samostana Možac pritožil izvoljenima razsodnikoma, češkemu kralju Otokarju in salzburškemu nadškofu Vladislavu, da so si Ulrik Rihemberški in njegova *nepotes* (vnuka ali nečaka) prisvojili odvetniške pravice nad posestjo samostana, tudi na območju Branice pod Rihemberkom, in mu povzročili veliko škode.[70] V zadnjem obdobju je začelo v javnosti samostojno nastopati že več mlajših, celo istoimenskih sorodnikov starega Ulrika, zato jih je med seboj nemogoče ločiti. Julija 1267 (oziroma 1266) sta bila na primer Ulrik in Folker v Čedadu poroka in soprisežnika sklenitve zavezniške pogodbe grofa Alberta in patriarha proti Koprčanom, pri čemer bi bil lahko Ulrik oče, sin ali vnuk.[71]

V tem času so se v celotnem vzhodnoalpskem prostoru napovedovale velike politične spremembe. Na Koroškem in Kranjskem se je kot deželni knez učinkovito uveljavil Ulrik III. Spanheim,[72] na Štajerskem pa je leta 1260 zavladal njegov bratranec, češki kralj Otokar II. Přemysl, ki je že postal najmočnejši knez v celotnem cesarstvu. Kljub temu, da na Štajerskem nista imela posesti, sta goriška grofa vzdrževala stike z njim. Majnhard IV., na primer, je junija 1265 v Mariboru prisostvoval sodnemu zboru, na katerem je Otokarjev glavar, olomouški škof Bruno, razsojal v sporu o gospostvu Podsreda.[73] Argumentirano lahko domnevamo, da je prav posredovanje češkega kralja pripeljalo do sklenitve prve »mednarodne« poročne povezave Goriških. Albert Goriški je maja 1266 v Litoměřicah na Češkem vpričo kralja Otokarja sklenil ženitni dogovor z Evfemijo, hčerjo šlezijskega vojvode Konrada, ter ji za jutrnjo namenil gradova Eberstein na Koroškem in Šumberk na Dolenjskem.[74] Čeravno Ulrik Rihemberški tedaj ni bil na Češkem – bil je v spremstvu Majnharda Goriškega na Tirolskem –, je dve leti kasneje na Češkem prisostvoval še pomembnejšemu dogodku. 4. decembra 1268 je v Podřebradu koroški vojvoda Ulrik III. Spanheim sklenil tajno dedno pogodbo s kraljem Otokarjem, svojim bratrancem, in ga določil za dediča svojih dežel – Koroške in Kranjske – ter vse ostale posesti, kar je že dobro leto kasneje v naše kraje pripeljalo oblast češkega kralja. Sovraštvo in zamere med Goriškimi in Spanheimi iz desetletja pred tem so bile očitno pozabljene, saj je Albert

---

68 Izvirnik AT ÖStA/HHStA, AUR, 1264 III 20; DG II, št. 35, str. 31 sl.; RG I, št. 716; MDC IV/2, št. 2832.

69 DG II, št. 37, str. 37 sl.; RG I, št. 733.

70 Izvirnik AT ÖStA/HHStA, AUR, 1267 VIII; RG I, št. 791.

71 … *dominus comes fecit super animam suam iurare dominos Volricum et Volkerum de Reyfemberch* … (CDI II, št. 341, 346; RG I, št. 755, 778, 779).

72 Izčrpno Komac, *Od mejne grofije*, str. 161–180.

73 UBSt IV, št. 179.

74 MDC IV/2, št. 2895; RG I, št. 751; Štih, *Goriški grofje*, str. 142.

Goriški vojvodo spremljal na Češko. Naveden je na prvem mestu med pričami dokumenta, za grofoma Ulrikom Vovbrškim in Henrikom s Hardegga ter svobodnim (Friderikom) iz Cauriacca v Furlaniji pa stoji – pred češkimi plemiči – ime Ulrika z Rihemberka.[75] Po vrnitvi s Češke je bil že januarja 1269 z goriškima grofoma na Tirolskem.[76] Po splošno sprejetem mnenju naj bi umrl 8. avgusta 1269,[77] vendar to ne drži; očitno je bil aktiven še nekaj let. Najverjetneje je on mišljen z omembo Ulrik »Starejši« še v letih 1275 in 1276. Ko je februarja 1275 prišlo do pogajanj med Albertom Goriškim in patriarhom o Krminu, si je grof za svojega razsodnika izbral *Odoricum de Rinfinberch Seniorem* in mu podelil vsa pooblastila (*plenariam potestatem*), kar se lepo ujema

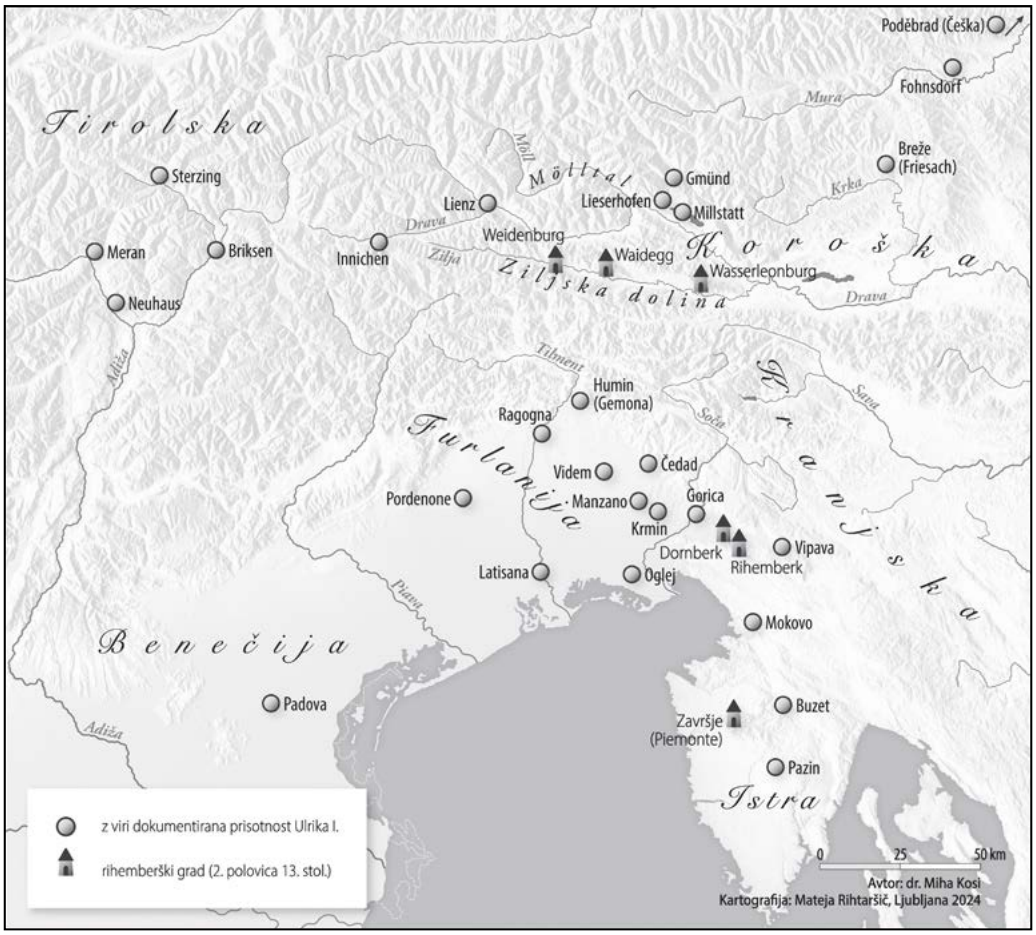

Karta 1: Radij delovanja Ulrika I. Rihemberškega v letih 1231–1277

---

75 MDC IV/2, št. 2988; RG I, št. 816.

76 Gl. op. 34.

77 Trotter, Die Herren, str. 534. Njegova smrt je zabeležena tudi v nekrologu tirolskega samostana Wilten pri Innsbrucku z letnico 1267, ki pa je očitno napačna. MGH, Necr. III, str. 67: *Udalrici de Reiffnberg*.

z njegovim dolgoletnim ugledom in zaupanjem, ki ju je užival.[78] Leta 1276 pa je *Ulricus senior dictus de Riffenberch* za povračilo škode samostanu Stična v svojem ter v imenu žene Matilde in *Ulrici nepotis* (verjetno vnuka) podelil kmetijo na Ubeljskem pri Postojni.[79] Umrl naj bi leta 1277 v Čedadu; na pogrebnih slovesnostih so bili tudi predstavniki oglejskega patriarha Rajmunda.[80] Izvorna družina žene Matilde, s katero je imel hčeri Gertrudo in Adelheid, sina Konrada in verjetno še istoimenskega sina Ulrika II., ni znana.[81]

Ulrik Rihemberški je bil sredi 13. stoletja med plemiči ministerialnega izvora s širšega slovenskega ozemlja nedvomno eden najuglednejših. Več kot 40 let je bil v spremstvu svojih gospodov Goriških vpleten v vse odločilne politične dogodke tega časa v severnojadransko-alpskem prostoru. Z njimi je obiskoval dvore – oglejskega patriarha, salzburškega nadškofa, briksenskega škofa, dvakrat cesarja Friderika II., češkega kralja Otokarja idr. Glede na položaj v seznamih prič je užival velik ugled in zaupanje, finančna poroštva, tudi za velike vsote, pa nedvoumno pričajo o njegovi premožnosti. Po Ulrikovi smrti so Rihemberški sicer ostali eni vidnejših goriških ministerialov, vendar nobeden od potomcev ni dosegel takšnega ugleda in vpliva kot Ulrik. Zanimivo je, da marca 1271 nobenega od Rihemberških ne zasledimo na gradu Tirol ob tako pomembnem dogodku, kot je bila delitev goriških posesti med grofa Majnharda in Alberta, ki je obenem ustvarila dve veji dinastije – tirolsko in goriško.[82] Videti je, da je vlogo enega najpomembnejših goriških zaupnikov namesto Rihemberških v nadaljnjih desetletjih prevzel njihov sorodnik Hugo Devinski.[83]

Intermezzo

Po smrti Ulrika I. je živelo več moških sorodnikov, ki so si očitno med seboj razdelili »interesne sfere« in ustvarili več začasnih družinskih vej. Njegov sin Konrad II. se je po prihodu iz salzburškega ujetništva v virih pojavil okrog leta 1260, ko je daroval posest samostanu Rožac, umrl pa je med letoma 1271 in 1283.[84] Novembra 1269 sta bila s sinom Folkerjem v Krminu poroka pri sklenitvi premirja po uničujoči vojni med Goriškimi in patriarhom ter sta dokument tudi pečatila.[85] Zadnjič se je živ omenjal aprila 1271 kot eden osmih pooblaščencev goriških grofov v njihovem sporu z

78 CDI II, št. 363.

79 Fidler, *Austria sacra*, str. 376; Grebenc, *Gospodarska ustanovitev*, str. 37.

80 Manzano, *Annali III*, str. 140.

81 Omenjena je leta 1271, ko je podelila hubo samostanu Rožac, ter 1276 izrecno kot Ulrikova žena (Härtel, Scalon, *Urkunden*, št. 39; Fidler, *Austria sacra*, str. 376).

82 Štih, *Goriški grofje*, str. 30.

83 Štih, *Goriški grofje*, str. 49–51.

84 Härtel, Scalon, *Urkunden*, št. 37; Trotter, Die Herren, str. 534–535.

85 MDC V, št. 2; RG I, št. 842; Kosi, *Spopad*, str. 50–51.

oglejskim kapitljem in generalnim glavarjem v Furlaniji Filipom Spanheimom, kjer sta bila za razsodnika izbrana ogrski kralj Štefan in bavarski vojvoda Henrik.[86] Konradovo vlogo v družini sta prevzela sinova Ulrik (III.) in Folker (III.). Vendar je genealogija Rihemberških v sedemdesetih letih 13. stoletja precej zapletena, ker se vzporedno pojavlja več istoimenskih pripadnikov družine (gl. genealoško preglednico 1). Poleg Ulrika I. »Starejšega« ter Konrada in njegovih sinov je zelo verjetno živel še Ulrik II. Od leta 1270 namreč zasledimo izjemno dinamično politiko enega od Ulrikov na istrskem gospostvu v Završju, kjer je imel svoj dvor.[87] Samostojno je razpolagal z gospostvom in je leta 1276 hčeri Frančiški, ki je bila že vdova po Vošalku Momjanskem, kot kompenzacijo za jutrnjo zastavil dohodke Završja.[88] Leta 1273 pa je svojima nečakoma Ulriku in Konu iz Momjana podelil v fevd desetino pri Miljah.[89] Teoretično bi lahko šlo za Ulrika I. »Starejšega«, vendar je bila Frančiška poročena z Vošalkom, bratrancem Ulrika in Kona iz Momjana, torej iz generacije vnukov Ulrika I.[90] Na drugi strani je bil Konradov sin Ulrik III. še premlad, da bi bila lahko njegova hči že vdova. Verjetno se je poročil šele leta 1269, ko je s privoljenjem goriškega grofa svoji ženi nakazal jutrnjo na vasi na Krasu.[91] Pri Ulriku (II.) iz Završja bi lahko šlo za sina Ulrika I. ali za enega njegovih nečakov.[92] V tem kontekstu je treba opozoriti še na dve stvari. Frančiška je bilo ime ženi Konrada II., poznani iz listine iz leta 1250;[93] hči Ulrika iz Završja in žena Vošalka Momjanskega bi tako lahko dobila ime po svoji teti. In še pomembnejše – Ulrik je bilo osebno ime, ki ga od Ulrika I. dalje zasledimo v vsaki generaciji Rihemberških do izumrtja leta 1371; le med Ulrikom I. in njegovim vnukom bi manjkalo, kar bi bilo zelo nenavadno. V rihemberški genealogiji je očitno prostor še za Ulrika II. Spričo teh dejstev je v virih tistega časa nemogoče med seboj zanesljivo ločiti tri istoimenske pripadnike družine, ki so kratek čas vzporedno nastopali na politični sceni (gl. genealoško preglednico 1).

Ulrik II. je deloval predvsem v Istri, na ostalih posestih pa sta vodilno vlogo prevzela Konradova sinova Ulrik III. in zlasti Folker III., ki je začel zgodneje samostojno nastopati ter je bil v začetku očitno bolj dejaven in vpliven. Na kontinuiteto ugleda rodu lepo kaže listina salzburškega nadškofa Friderika iz junija 1271, ki naj bi zgladila spor z *nobilem virum* Folkerjem Rihemberškim glede njegovih pravic na salzburških solinah (v Halleinu), ki jih je pridobil že njegov oče, ter glede salzburškega gradu Wasserleonburg v Spodnji Ziljski dolini, ki ga je tedaj imel v fevdu. Eden od

---

86 MDC V, št. 75; DG II, št. 40, str. 43; RG II, št. 3.

87 Štih, *Goriški grofje*, str. 104; Trotter, Die Herren, str. 537.

88 TLA, Urkunden, Parteibriefe P 2272 (1276 XII 19); Štih, K zgodovini, str. 550; Štih, *Goriški grofje*, str. 104.

89 *… Volricus de Refenberch … nepotes suos Odolricum et Conum fratres, filios quondam domini Biachini de Mimiliano* ... Blancato, *Il protocollo*, št. 97. Bila sta sinova Gertrude, hčere Ulrika I.

90 Gl. genealoško preglednico pri Štih, *Goriški grofje*, str. 243.

91 *Ain Verwilligung von Graf Mainharten von Görcz vnnd Tirol, das Herr Vlrich von Reiffenberg sein Hausfraw vmb ir Morgengab verwisen hat …* (HHStA, GAR, fol. 345; RG I, št. 824). Šlo je za vasi Sveto, Pedrovo pri Braniku, Razdrto in še nekaj neidentificiranih.

92 V tem primeru bi se lahko katera od že omenjenih listin Ulrika I. Starejšega nanašala na nečaka in ne vnuka. Latinska oznaka *nepos* je lahko pomenila tako nečaka kot vnuka (gl. Preinfalk, Rodbina, str. 364).

93 Gl. GZS VI/1, št. 101.

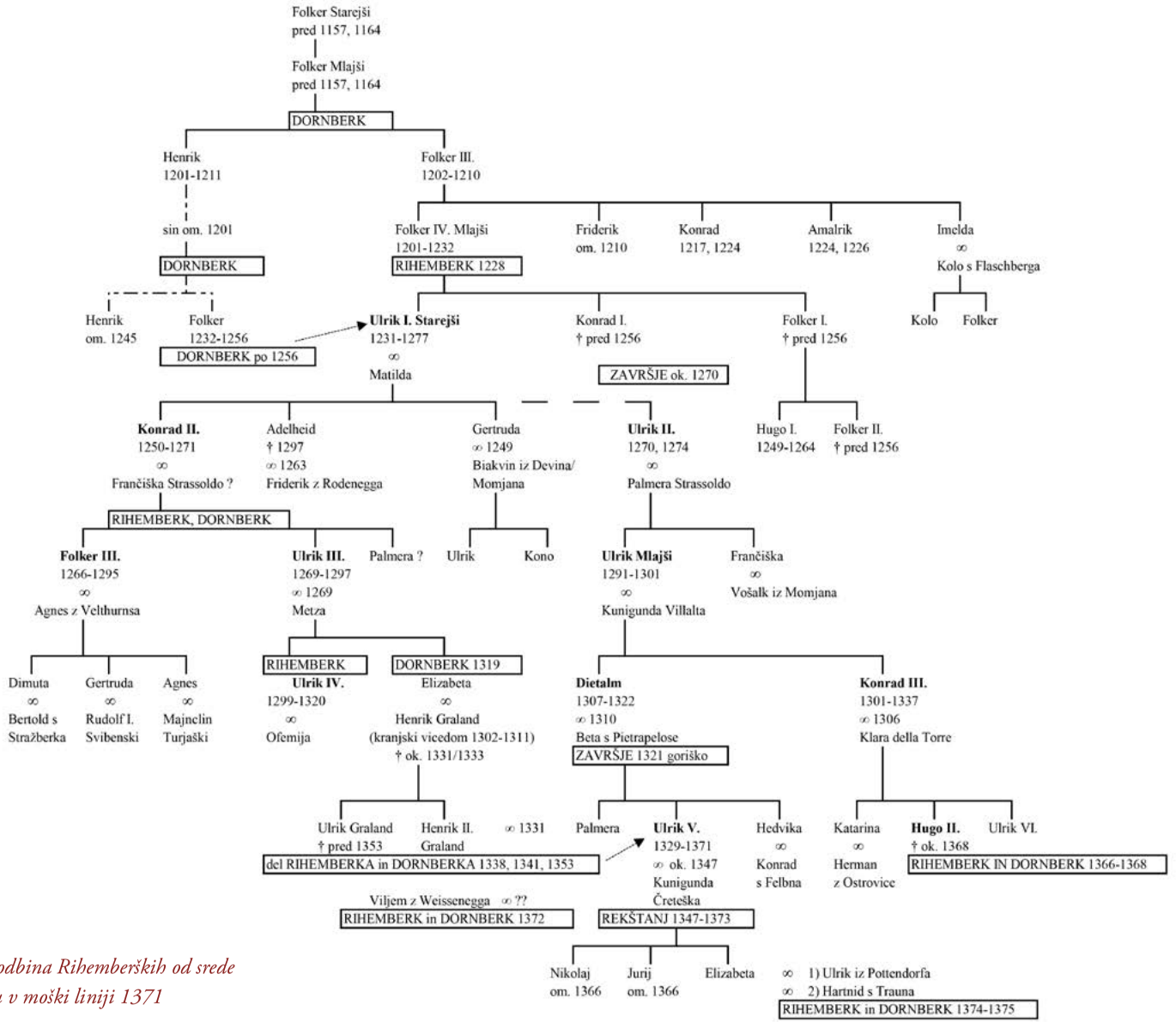

Genealoška preglednica 1: Rodbina Rihemberških od srede 12. stoletja do izumrtja rodu v moški liniji 1371

pogojev sporazuma je bil, da bo Folker svojo neporočeno sestro – ime ni omenjeno – v roku enega leta omožil z enim od salzburških ministerialov.[94] Folker sam je bil poročen z Agnes iz tirolskega Velthurnsa iz vplivne briksenske ministerialne družine.[95] Konec leta 1273 je potekala intenzivna diplomatska priprava za sklenitev dokončnega miru med Oglejem in Goriškimi, kjer je imel Folker poleg grofa Friderika Ortenburškega, Herbarda Turjaškega (Auersperga) in vrste goriških ministerialov vlogo posrednika.[96] Že tedaj vzpostavljeni stiki s Turjaškimi so nedvomno vplivali na to, da je Folker kasneje svojo hčer Agnes omožil s Herbardovim sinom, ki je prestopil med goriške ministeriale.[97] Tako se je v družini Turjaških v nadaljevanju pojavilo novo osebno ime Folker, ki ga prej ne zasledimo. Avgusta 1274 je dokončni sklenitvi miru v Čedadu prisostvovalo kar 83 poimensko navedenih mož. Dokument ponuja izjemen vpogled v obseg in uničevalnost tipične fajde tistega časa, ki je prizadela območje od Furlanije preko širšega Krasa globoko v Istro.[98] Folker Rihemberški in brat Ulrik III. sta nastopala tako med pričami dokumenta kot med soprisežniki in poroki goriškega grofa Alberta.[99] Folker je bil očitno ambicioznejši od brata in je pri svojih načrtih večkrat prihajal v spore s cerkvenimi institucijami. Leta 1278 je prišel v oborožen konflikt s freisinško škofijo, pri čemer je bil ubit Amalrik iz Vipave, sam pa je skupaj z Gerlohom z Jeterbenka padel v ujetništvo škofovega maršala. Decembra je v Škofji Loki škofu obljubil mir in se odpovedal kakršnim koli povračilnim ukrepom.[100] Kaj je bilo v ozadju, ni znano, je pa to ena zelo redkih dokumentiranih dejavnosti Rihemberških na Kranjskem, kjer je ravno v tem času prišlo do temeljitih političnih sprememb. Po porazu češkega kralja Otokarja leta 1276 je že naslednje leto novi nemški kralj Rudolf I. Habsburški Kranjsko podelil v zastavo grofu Majnhardu IV. Goriško-Tirolskemu in naslednikom, njegovemu bratu Albertu pa grad Mehovo s pripadajočo Belo krajino.[101] Obe veji goriške rodbine sta se nadalje – s podporo svojih zanesljivih ministerialov – na Kranjskem vedno aktivneje politično udejstvovali. Med njimi je bil verjetno tudi Folker III. Rihemberški, kar bi razložilo rodbinske povezave njegovih otrok s kranjskim plemstvom.[102]

Folker in brat Ulrik III. sta večkrat skupaj nastopala kot priči ali soprisežnika pri pomembnih političnih sporazumih svojih goriških gospodov (1281, 1283),[103] po letu 1286 pa se pretežno pojavlja Ulrik sam.[104] Leta 1286 je v Štivanu pri Devinu pričal pri sklenitvi poročne pogodbe med slavonskim vojvodo Andrejem, bodočim madžarskim kraljem, in Klaro, hčerjo goriškega grofa Alberta

94 MDC V, št. 789.

95 Trotter, Die Herren, str. 535.

96 MDC V, št. 139.

97 Štih, *Goriški grofje*, str. 118–119; Preinfalk, *Auerspergi*, str. 60; Trotter, Die Herren, str. 535–536; Kosi, Gospodje Turjaški, str. 131.

98 Podrobneje Kosi, *Spopad*, str. 51.

99 CDI II, št. 361.

100 CDAF, št. 361, 362.

101 Gl. Kosi, Graffschaft Mettling, str. 24–26.

102 Gl. op 139.

103 MDC V, št. 481; RG II, št. 304; DG II, št. 47, str. 58.

104 DG II, št. 51, str. 66; MDC VI, št. 63, 75; RG II, št. 560, 568.

(do poroke sicer kasneje ni prišlo).[105] Zdi se, da je med bratoma prišlo do delitve rodbinskih posesti oziroma interesnih sfer. Folker je bil očitno bolj dejaven na Koroškem, kot smo videli že za leto 1271.[106] Leta 1292, pred sklenitvijo mirovnega sporazuma z Albertom Goriškim, mu je salzburški nadškof Konrad očital tudi hudo oškodovanje salzburških posesti v zgornjekoroških uradih Matrei, Groß-Kirchheim in Rangersberg,[107] kar je bilo nedvomno povezano s tedanjimi velikimi pretresi in spopadi ob plemiškem uporu proti Habsburžanom in Goriško-Tirolskim.[108]

Težišče aktivnosti Ulrika III. je bilo južno od Alp, na matičnih goriških in kraških družinskih posestih. V dveh listinah iz let 1283 in 1289 je izrecno imenovan kot »Ulrik, sin pokojnega Konrada« (*filium quondam domini Chunradi de Reifenberch*), nedvomno za razliko od istoimenskih sorodnikov iz Završja. Njegova mati Frančiška[109] je bila najverjetneje iz rodbine Strassoldo, kajti v listini iz leta 1283 je Ulrik označen kot nečak Ulrika iz Strassolda.[110] Verjetno že v času deda Ulrika I. so Rihemberški od svojih sorodnikov za rodbino ponovno pridobili grad Dornberk. Že v čedajskem miru leta 1274 sta se tako skupaj pojavila *Wolricus de Reyfemberch* in *Wolricus de Dorumberch*.[111] Najverjetneje je šlo za Ulrika I. ter vnuka Ulrika III., ki se je v naslednjih desetletjih izmenično imenoval po enem ali drugem gradu. Leta 1281 je *Orclinus de Reinfemberch* od oglejskega patriarha prejel v fevd vas Zalošče pri gradu Dornberk (*prope castrum de Doreberch*).[112] V letih 1285, 1288 in 1293 v listinah med pričami, kjer bi pričakovali Rihemberškega, zasledimo Ulrika Dornberškega.[113] Leta 1290 je Ulrik Rihemberški *in castro Doromberch* vinograde v Vipavski dolini prodal kartuziji Bistra,[114] leta 1291 pa je Ulrik *de Reyfenberch* svoj del na gradovih Rihemberk, Dornberk in Weidenburg na Koroškem z vsemi pripadajočimi posestmi, dohodki in pravicami prepustil goriškemu grofu Albertu.[115] Da je šlo za eno in isto osebo, dokazujeta listini goriškega grofa iz leta 1295, ko je Ulrik III. opravljal službo dvornega mojstra – v eni je imenovan *Vlrich von Dernberch, vnser hofmeister*, v drugi *Wlric de Reyfenberch, magister curie nostre*.[116] Ulrik je bil poročen z *Metzo*

105 DG VIII, št. 7, str. 267; Štih, *Goriški grofje*, str. 50.

106 Gl. op. 94. Leta 1282 je na primer podeljeval fevde pri Nußdorfu pri Lienzu (HHStA, GAR, fol. 314').

107 MDC VI, št. 210; RG II, št. 746.

108 Podrobno v Kosi, Dežela, str. 546–548.

109 GZS VI/1, št. 101.

110 Ulrik Strassoldo je prejel obljubo o prodaji neke posesti zase, svojega nečaka Ulrika in v imenu (njegove?) sestre Palmere (*Odorico de Strasolto recipienti per se et Odorico eius nepote filio quondam domini Conradi de Reifembergo ac etiam … vice domine Palmere eius sororis …* TLA, Urkunden, Parteibriefe P 2273 (1283 XI 6); Trotter, Die Herren, str. 536 (op. 26)). Pri tem ni jasno, ali se navedba sestre Palmere nanaša na Ulrika Strassolda ali na njegovega nečaka Ulrika z Rihemberka.

111 Pani, *I quaderni*, št. 14; CDI II, št. 361, str. 603.

112 TEA, št. 460.

113 DG II, št. 49, str. 64, št. 56, str. 76; MDC VI, št. 79.

114 ARS, AS 1073, Rok. 274 r, fol. 46'; Komatar, Ein Copialbuch, št. 8, str. 45.

115 *… littera … domini Vlrici de Reyfenberch … dominus Vlricus domino Goricie Alberto … anno MCCLXXXXI° … dedisset partem suam in Reyfenberch, Dorumberch et Waydenburch …* Povzeto v listini goriškega grofa Henrika II. iz leta 1307. Izvirnik AT ÖStA/HHStA, AUR, 1307 III 30; MDC VII, št. 385.

116 Izvirnik AT ÖStA/HHStA, AUR, 1295 II 6; MDC VII, št. 296; TKL I, št. 19.

(verjetno Matildo) – njena izvorna družina ni znana –, ki je umrla pred letom 1289. Julija 1289 je v Lienzu Hugo Devinski vpričo goriškega grofa razsojal v sporu med Ulrikom in Metzino hčerjo Elo z Rodenegga glede njene zapuščine. Po razsodbi je morala Ela Ulriku vrniti materine posesti in dohodke – verjetno je šlo za jutrnjo –, za odškodnino pa je doživljenjsko prejela druge v Ziljski dolini (*iuxta Gilam*).[117] Ela je bila očitno Ulrikova pastorka. Imel pa je tudi dva svoja otroka – hčer Elizabeto ter sina Ulrika (IV.), kot bo vidno v nadaljevanju. Nekaj let pred smrtjo je Ulrik III. ponovno dosegel za družino Rihemberških izjemen položaj, ki kaže na veliko zaupanje goriškega grofa. Postal je tretji poznani goriški dvorni mojster. Na tem položaju je omenjen v dveh listinah grofa Alberta, izdanih februarja 1295 v Lienzu in junija istega leta na gradu Mehovo na Dolenjskem.[118] V tej funkciji je zadnjič omenjen dve leti kasneje v Gorici ob delitvi dediščine po umrlem bratu Folkerju kot *dilectus ministerialis noster Ulricus de Reyfenberch, magister curie nostre* (slika 3).[119] Na uglednem mestu takoj za mladima goriškima grofoma se v listini Alberta Goriškega še maja 1297 omenja kot *Vlricus de Dornberch*[120] in – morda zadnjič – junija 1300 (*Wolricus de Dorunberch*).[121] Verjetno je umrl približno v tem času; omemba iz leta 1300 bi se lahko že nanašala na njegovega istoimenskega sina.[122]

V zadnjem desetletju 14. stoletja se poleg Ulrika III. v virih popolnoma samostojno pojavlja še Ulrik z nazivom »Mlajši« (*iunior*; *der Jüngere*). Novembra 1292 je bil kot *Hulricus iunior de Reyfembergh* v Gorici ena od petih prič sklenitve vojaške zveze med goriškima grofoma Albertom in Henrikom ter Ivanom in Leonardom Krško-Modruškima za pomoč v Furlaniji, Istri in na Krasu.[123] Vendar ni bil sin goriškega dvornega mojstra Ulrika III., kot so mislili do sedaj.[124] V nobenem dokumentu se namreč ne pojavljata skupaj kot oče in sin. Zgovorna je zlasti listina iz januarja 1291, s katero je *Vvolricus iunior de Reyfimberch* vpričo goriškega grofa, Ulrika in Folkerja z Rihemberka ter tasta Dietalma iz Villalte potrdil, da je svojemu *auunculo* (stricu ali bratrancu) Ulriku iz Strassolda prodal vrsto goriških fevdov v okolici Gorice, Solkana, Kanala, Plav in na Banjšicah.[125] Ulrik in Folker sta med devetimi pričami omenjena zgolj kot rihemberška brata (*fratres de Reyfimberch*) in očitno nobeden ni bil Ulrikov oče. Tudi ko je leta 1297 Ulrik Mlajši materi Palmeri nakazal jutrnjo na posesti v Lesachtal ob zgornji Zilji na Koroškem, se drugi Ulrik sploh ne omenja, kar je

---

117 *… inter Wlricum de Reifenberch, filium quondam domini Chunradi de Reifenberch … et dominam Ellam de Rodnich … quondam domine Metze de Reifenberch uxoris dicti Wlrici der Reifenberch … quondam domina Metza mater predicte domine Elle …* (TLA, Urkunden II 302, 1289 VII 25; Štih, *Goriški grofje*, str. 50 (op. 25)). Glede na dikcijo listine je bila Ela Metzina hči, vendar ne hči Ulrika III.

118 Gl. op. 116.

119 TLF, Urkunden, št. 22, 1297 II 23; Štih, *Goriški grofje*, str. 193–194.

120 Santifaller, *Die Urkunden Rodenegg*, št. 3.

121 Swida, Documenti, št. 16, str. 424.

122 Leta 1300 je goriški grof Albert razglasil, da so dolgovi »obeh Ulrikov z Rihemberka« njemu in goriškim podložnikom poravnani. To bi lahko kazalo na smrt Ulrika III. okrog leta 1300 (Trotter, Die Herren, str. 538).

123 Izvirnik AT ÖStA/HHStA, AUR, 1292 XI 25; DG II, št. 55, str. 75.

124 Gl. Trotter, Die Herren, str. 537 in genealoško tabelo.

125 Swida, Documenti, št. 14, str. 418 sl.

še en argument, da ni šlo za očeta in sina.[126] Ulrik III. in Folker III. sta bila najverjetneje njegova bratranca. Mati Ulrika Mlajšega je bila Palmera Strassoldo, izpričana v več virih.[127] Poročena je bila z Ulrikom II. in tako je lahko Ulrik Mlajši podedoval istrsko Završje.[128] Sam je bil poročen s Kunigundo iz Villalte, ki ji je leta 1292 z dovoljenjem goriškega grofa Alberta zapisal jutrnjo na grad Završje in pripadajočo posest.[129] Očitno je v kratkem času prišlo celo do dveh poročnih povezav med Rihemberškimi in Strassoldi.[130] To bi tudi razložilo, zakaj je bilo sestri Ulrika Mlajšega ime Frančiška – dobila ga je po svoji teti iz družine Strassoldo.

Ulrik Mlajši je v začetku devetdesetih let 14. stoletja zašel v hude finančne težave, zato je leta 1291 Ulriku s Strassolda in tastu Dietalmu iz Villalte prodal vrsto goriških fevdov.[131] Strassoldo mu je kasneje poravnal njegove velike dolgove v vrednosti 503 marke oglejskih denarjev, ki jih je imel v Gorici in Čedadu, za kar mu je moral Ulrik leta 1296 zastaviti gradove Rihemberk, Završje in koroški Waidegg.[132] Pogoj celotne transakcije, nad katero je kot fevdni gospod bdel goriški grof Albert, pa je bil, da se je Rihemberški z materjo v grofovo korist odpovedal številnim koroškim fevdom v dolini Drave in Mölla,[133] ki so bili podeljeni drugim grofovim vazalom.[134] Svoje dolgove je sicer odplačal in obdržal omenjene gradove, a čas velike gospodarske moči družine na Koroškem je bil za vedno mimo. Ulrik Mlajši je umrl pred 16. majem 1301. Z ženo Kunigundo je imel dva sinova – Konrada (III.) in Dietalma. V virih se prvič pojavita šele po očetovi smrti, kar bi kazalo na njuno relativno mladost. Konrad se prvič omenja leta 1301 kot sin pokojnega Ulrika – *Conradus quondam domini Vlrici de Reyfimberch*, brat Dietalm pa šele leta 1307.[135]

---

126 TLA, GAR, str. 1551: *Ain Instrument ainer verweisung umb Morgengab von Hern Vlrichen von Reiffenberg auf sein Mutter Frau Palmeria … in Lessach* (1297); Trotter, Die Herren, str. 537.

127 Trotter, Die Herren, str. 536–537.

128 Gl. op. 87.

129 HHStA, GAR, fol. 347': *Ain Morgengab Verweisung von Vlrichen von Reiffenberg dem Jungern auf sein Haußfraw Kunnigund auf Schloß Puimont* (1292). Dietalm iz Villalte je imenovan *schwecher* (tast) Ulrika Rihemberškega (HHStA, GAR, fol. 346'). Gl. še Štih, *Goriški grofje*, str. 104–105 in op. 4.

130 Gl. op. 110.

131 Gl. op. 125. Ulrik je prodal 33 hub v 17 vaseh na Goriškem (*in contrata Goritie*), od tega 11 Dietalmu iz Villalte (ASU, MFP, fol. 140).

132 TLA, GAR, str. 1473: *von Vlrichen von Reiffenberg dem Jungern auf Vlrichen von Strassaw … mit verpfenndung des schloss Reiffenberg, Waidegk vnd Puÿmont* (1296); Štih, *Goriški grofje*, str. 105; Trotter, Die Herren, str. 537–538; Klebel, Die Grafen, str. 78.

133 Decembra 1296 sta se *domina Palmera de Strazow et dilectis ministerialis noster Vlricus Junior de Reyfenberch* odpovedala vsem posestim in pravicam ob Dravi in Möllu (TLA, Lehenurkunden B 345, 1296 XII 2).

134 HHStA, GAR, fol. 26, 26': *Ain Lehenbrief von Graf Albrechten von Görcz … vmb alle Güeter, Leüt vnd Recht, die fraw Palmera von Strassau vnnd Ulrich von Reiffenberg der Junger bey der Tra vnnd Möll gehabt haben* (1296). Kopnela je tudi posest v Ziljski dolini. Urad Šmohor je že pred letom 1295 od Ulrika III. Rihemberškega in sorodnikov Khünburških kupil vojvoda Majnhard IV. Goriško-Tirolski, kot je razvidno iz listine njegovega sina Henrika iz leta 1330 (MDC IX, št. 320).

135 ASU, MPF, fol. 66; MDC VII, št. 394. Kot brata in Ulrikova sinova sta izrecno omenjena leta 1313: *Conradus et Dietalmus fratres filii condam domini Worlici de Rifinbergo* (GAV, št. 316).

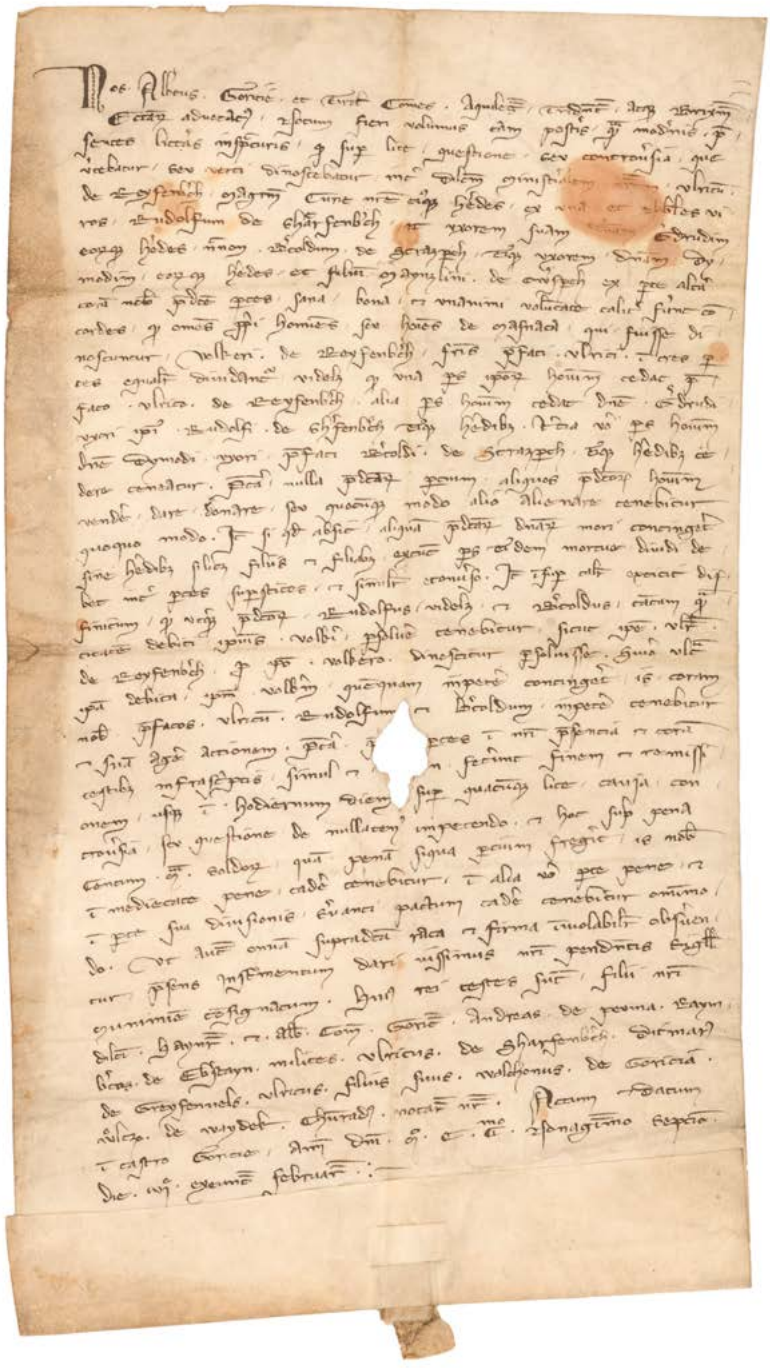

Slika 3: Folker III. (†1295), vnuk Ulrika I., je prvi predstavnik družine, ki se je opazneje udejstvoval na Kranjskem. To odražajo tudi poroke njegovih treh hčera s člani kranjskih družin Svibenskih, Turjaških in Stražberških. Z listino, izstavljeno v Gorici februarja 1297, je goriški grof Albert razsodil v sporu o Folkerjevi dediščini, ki je bila razdeljena med njegovega brata Ulrika III. ter hčere s soprogi. Ta delitev je pomenila še en udarec v gospodarskem zatonu družine konec 13. stoletja (foto: © TLF Historische Sammlung, Urkunden, št. 22, 1297 II 23).

Konec 13. stoletja je prapor ambiciozne in agresivne goriške politike prevzel mladi grof Henrik II., pod katerim je goriška veja dinastije dosegla vrhunec moči.[136] Pri tem so ji zvesto pomagali Rihemberški. Že leta 1294 so se udejstvovali v bojih v Furlaniji, kjer je šlo očitno za krvavo medplemiško fajdo zaradi dediščine Walterbertolda iz Spilimberga.[137] Ko se je konec 13. stoletja napovedoval nov spopad z oglejskim patriarhom, je bil eden prvih korakov grofa Henrika II. v začetku leta 1299 zasedba oglejskega Tolmina, ki so ga zavzeli prav Rihemberški (*per illum de Reyfemberch*).[138] Vendar pa je družina v zadnjem desetletju 13. stoletja očitno zašla v hude družinske in finančne zagate, k čemur je nedvomno prispevalo veliko število hčera, kar je ob dotah in delitvah dediščine drobilo posest in gospodarsko osnovo. Folker III. je imel tri hčere, Ulrik III. hčer in sina. Februarja 1297 je goriški grof Albert v Gorici razsodil v sporu (*super lite questione seu controuersia*) o delitvi dediščine umrlega Folkerja. Na eni strani je bil njegov brat Ulrik III. s potomci, na drugi pa Folkerjevi hčeri Gertruda z možem Rudolfom Svibenskim in Diemuta z Bertoldom s Stražberka na Dolenjskem ter sin tretje hčere Agnes in Majnclina Turjaškega s Hmeljnika.[139] Posest in podložniki so bili razdeljeni na tri dele, pri čemer je Turjaški ostal praznih rok, verjetno pomirjen na kak drug način. Od omenjenih svakov se je zlasti Rudolf Svibenski v naslednjih letih precej zadrževal v bližini goriških grofov.[140]

Finančne težave pa niso bile edini problem Rihemberških. Za zeta oziroma svaka so si namreč nakopali izjemno ambicioznega Tirolca Henrika Gralanda, med letoma 1302 in 1311 vicedoma na Kranjskem in v Marki, enega najvplivnejših mož iz klientele koroškega vojvode Henrika Goriško-Tirolskega.[141] Poročen je bil z Elizabeto Rihemberško, hčerjo okrog 1300 umrlega dvornega mojstra Ulrika III.[142] Tega je nasledil sin Ulrik IV., ki je podedoval očetove gradove Rihemberk, Dornberk in Weidenburg.[143] V virih se je imenoval tako po Dornberku kot Rihemberku (1299, 1304, 1308, 1314). Ob prodaji posesti v Lesachtalu ob zgornji Zilji leta 1313 je imenovan celo *von Reifenberg und Dornberg*.[144] V nadaljnjih dveh desetletjih je nosil breme agresivnega svaka Henrika Gralanda. Problemi so se še posebej zaostrili, ker je šla politika goriške hiše in njenih goriško-tirolskih

136 Štih, *Goriški grofje*, str. 31 sl.; Kosi, *Spopad*, str. 54 sl.

137 CDI II, št. 456; Bianchi, Documenta, str. 268.

138 Bianchi, Documenta, str. 294.

139 TLF, Urkunden, št. 22, 1297 II 23; HHStA, GAR, fol. 343: *Ain Vertrag von Graf Albrechten von Görcz zwischen Vlrichen von Reiffenberg, Ruedolfen von Scherffenberg, Berchtolden von Straßberg vnnd Mainczlein von Auersperg von wegen Völckhern von Reiffenberg verlassen Erbschafft* (1297). Štih, *Goriški grofje*, str. 118–119; Kos, *Blesk*, str. 218, 250–251; Trotter, Die Herren, str. 535.

140 MDC VII, št. 101, 345, 394; Kos, *Blesk*, str. 253–254.

141 Žontar, Kranjski deželni vicedom, str. 288–289.

142 Leta 1319 je pokojni Ulrik (III.) Rihemberški omenjen kot Gralandov tast: *Wlreich von Reyfenberch … Hainrich Gralandes sweher …* (gl. op. 154), leta 1321 pa je Elizabeta imenovana hči pokojnega Ulrika z Dornberka: *domina Betta quondam domini Vorlici de Orumberch uxor domini Henrici Graland* (ASU, MPF, fol. 145). Nedvomno je šlo za Ulrika III., ki se je izpričano imenoval po obeh gradovih (gl. op. 116). Njegov naslednik Ulrik IV., Elizabetin brat, je bil leta 1320 še živ.

143 Dokazano je razpolagal s tremi gradovi, ki so bili leta 1291 v rokah očeta Ulrika III. (gl. op. 115).

144 *Nos Vlricus miles dominus de Dorenberch* skupaj z ženo Ofemijo in potomci je leta 1299 kartuziji Bistra prodal vinograde v Vipavski dolini (ARS, AS 1073, Rok. 274 r, fol. 47; Komatar, Ein Copialbuch, št. 13, str. 47). Gl. še BCU, Joppi, Ms. 696/I (listina 1304 IX 8); MDC VIII, št. 238; Trotter, Die Herren, str. 539–540.

bratrancev že davno vsaka svojo pot. Leta 1300 se je razbesnela vojna med Goriškimi in patriarhom, ki je s prekinitvami več kot dve desetletji pretresala širšo regijo.[145] Patriarh Otobon je leta 1305 sklenil zavezniško pogodbo s koroškima vojvodama Henrikom in Otom,[146] naslednje leto pa so si v Furlaniji koroške sile pod vodstvom maršala Konrada Auffensteina in Henrika Gralanda ter goriške sile stale nasproti v različnih taborih. Rihemberški so bili nedvomno goriški zavezniki, čeprav v premirju maja 1306 niso izrecno omenjeni.[147] Podobno je bilo naslednje leto, ko je izbruhnila vojna za češko krono; Goriški so bili zavezniki Habsburžanov in so zanje zavzeli Kranjsko, ki ji je tedaj formalno vladal Henrik Goriško-Tirolski.[148] Tudi tu julija 1308 ob pomiritvi med goriškimi in goriško-tirolskimi bratranci Rihemberški začuda niso omenjeni, čeprav je dogodku prisostvovala številna goriška klientela.[149]

Pritisk mogočnega Henrika Gralanda je bil hud, tako da je med njim in Ulrikom IV. prišlo celo do oboroženega spopada. Marca 1307 so pri minoritih v Gorici štirje razsodniki vpričo goriškega grofa Henrika II. odločali o *chrieg vnt sach die si gegen ain ander gehabt habent*. Ulrik je tedaj sam razpolagal z matično rihemberško posestjo (očetovo dediščino); sorodnika Konrad in Dietalm se pri zadevi ne omenjata.[150] Henrik Graland je imel od Ulrika za 201 marko oglejskih pfenigov v zastavi grad Weidenburg v Ziljski dolini, ki naj bi ga vrnil po natančno terminsko določenem Ulrikovem odplačilu dolga. Poleg tega je bil Rihemberški pri njem še dodatno zadolžen za posojenih 20 mark oglejcev, ki jih je obljubil vrniti. Zatem bi mu bil grad vrnjen, vendar naj z njim ne bi škodoval ne koroškemu vojvodi ne goriškemu grofu; obenem naj bi ščitil Gralandovo ostalo posest v Ziljski dolini (*das da bey der Gail gelegen ist*). O morebitnih nadaljnjih nesoglasjih naj bi odločali na Planini pri Uncu ali v Vipavi.[151] Žal o nadaljevanju pogajanj nimamo vesti. Že naslednje leto se je Henrik Graland dokopal tudi do gradu Wasserleonburg v Spodnji Ziljski dolini, ki je bil v zadnji tretjini 13. stoletja v rokah Folkerja III. Rihemberškega.[152] Leta 1308 (in ponovno 1310) mu ga je vojvoda Henrik podelil v dedni fevd in Graland ter potomci so se po njem začeli imenovati *von Lewenburch* (prvič leta 1314).[153] Do leta 1319 mu je uspelo izsiliti še novo delitev rihemberških posesti. Grof Henrik II. je na prošnjo koroškega vojvode 27. marca 1319 Gralandu, njegovi ženi Elizabeti in dedičem obeh spolov podelil del rihemberških posesti, ki je prej pripadal njegovemu

145 Kosi, *Spopad*, str. 54–60; Štih, *Goriški grofje*, str. 31–32.

146 MDC VII, št. 310.

147 DG III, št. 18, str. 303; MDC VII, št. 339.

148 Podrobneje Kosi, Graffschafft Mettling, str. 28–29; Kosi, Dežela, str. 551.

149 MDC VII, št. 481.

150 Po Trotterjevi genealogiji naj bi bili Ulrik (IV.) ter Konrad in Dietalm bratje. Vendar ta poskus ne uspe razložiti, kako je lahko Ulrik v letih 1307 in 1319 sam razpolagal s tremi rihemberškimi gradovi. Poleg tega v nobenem viru ne nastopa skupaj z njima. Prim. Trotter, Die Herren, str. 538–539 in genealoška preglednica.

151 Izvirnik AT ÖStA/HHStA, AUR, 1307 III 31; MDC VII, št. 386; Trotter, Die Herren, str. 539.

152 Gl. op. 94.

153 MDC VII, št. 339, 557; MDC VIII, št. 244, 345, 346. Fevdno pristojnost nad gradom Wasserleonburg je leta 1287 od Bamberga pridobil vojvoda Majnhard Goriško-Tirolski – nadalje je veljal za deželnoknežji fevd (MDC VI, št. 66, 338; Klebel, Die Grafen, str. 64, 69).

tastu Ulriku III.: *Wlreichs taile von Reyfenberch … des vor genanten Hainrich Gralandes sweher … als seu der egenante her Wolrich von Reyfenberch her pracht hat vnd inne gehabt hat vncz an seinen tot* (slika 4).[154] Dobil je del na gradovih Rihemberk in Dornberk z vso pripadajočo posestjo v Furlaniji in na Krasu (*in Virioul vnd auf dem Charst*). Pri koroškem Weidenburgu (*vmb Waidenburch pey der Geyle*) je začasno dobil 10 mark dohodkov od mitnine, dokler mu ne bi bila dodeljena odgovarjajoča posest, ter deželsko sodišče in poimensko navedene podložnike s posestjo.[155] Pri nekdanjem rihemberškem uradu Šmohor v Ziljski dolini pa je Graland že leta 1317 z dovoljenjem vojvode Henrika zgradil grad Freudenstein (kasneje imenovan Priesseneck) ter ga leta 1330 skupaj z uradom in deželskim sodiščem prejel od njega v fevd.[156] Posest Rihemberških je v dveh desetletjih tako na Koroškem kot na Goriškem in Krasu občutno skopnela na račun Henrika Gralanda, ki se je začel celo imenovati po Dornberku (1322: *Henrico dicto Graylando de Dorinbergo*).[157]

Kljub očitnemu zmanjševanju moči in vpliva so rihemberški bratranci še naprej ostajali zvesta klientela svojih goriških gospodov, kar potrjuje njihova prisotnost tako na bojnem polju kot na diplomatskih srečanjih. Prvi dve desetletji 14. stoletja je bil najvplivnejši Ulrik IV., ki se je – kot že njegov oče – večkrat imenoval po Dornberku.[158] Ulrik je pri goriškem grofu Henriku II. užival velik ugled in zaupanje. Grof se je leta 1307 v njegovo korist odpovedal vsem pravicam na gradovih Rihemberk, Dornberk in Weidenburg, ki so Goriškim pripadale od leta 1291.[159] V grofovi listini iz leta 1314 je *Wlreich von Dorenberch* med pričami naveden na prvem mestu, celo pred dvornim mojstrom Geroldom Rauchom,[160] tri leta kasneje pa je bil celo na položaju goriškega vicedoma.[161] Politika ambicioznega goriškega grofa, pod katerim je hiša dosegla vrhunec moči, se je v tem času osredotočila na severno Italijo – leta 1313 je postal generalni glavar Furlanije, 1319 pa v imenu kralja Friderika Lepega vikar Padove in Trevisa.[162] Ulrik Rihemberški je bil udeležen v njegovih vojnih pohodih ter je aprila 1314 v Gorici poleg številnih goriških in furlanskih plemičev – tudi svojih sorodnikov iz Strassolda, Villalte in Pietrapelose – obljubil mir mestu Treviso. Poleg tega ga je Henrik pooblastil za prisežnika – v njegovem imenu je na Sveto pismo prisegel, da se bo grof držal določil sklenjenega miru. Za razliko od furlanskih plemičev je imenovan *Wolrich de Rayfenberg teotonicus*.[163] Zadnjič je v virih omenjen aprila 1320, ko je Hansu Judu iz Gorice prodal svoj

---

154 Da je šlo za nekdanjo posest Ulrika III., kaže tudi dejstvo, da sta Graland in Elizabeta posedovala oglejski fevd Zalošče pri Dornberku (MDC VIII, št. 467), ki ga je patriarh leta 1281 podelil Ulriku III. Gl. op. 112.

155 V AT ÖStA/HHStA, AUR, je listina št. 4748 vodena pod napačnim datumom 1319 I 20 (pravilen datum 1319 III 27). Prim. še MDC VIII, št. 469 (z datumom 1319 III 20).

156 MDC VIII, št. 345, 369; MDC IX, št. 320; Klebel, Die Grafen, str. 64. Del urada Šmohor je nekdaj pripadal Gralandovemu tastu Ulriku III., kot je razvidno iz listine iz leta 1330. Gl. op. 134.

157 DG IV, št. 81, str. 388.

158 Gl. op. 144.

159 MDC VII, št. 385. Gl. op. 115.

160 MDC VIII, št. 238.

161 Czoernig, *Das Land*, str. 694–695.

162 Štih, *Goriški grofje*, str. 32–33; Kosi, *Spopad*, str. 56–58.

163 DG IV, št. 58, str. 83–84.

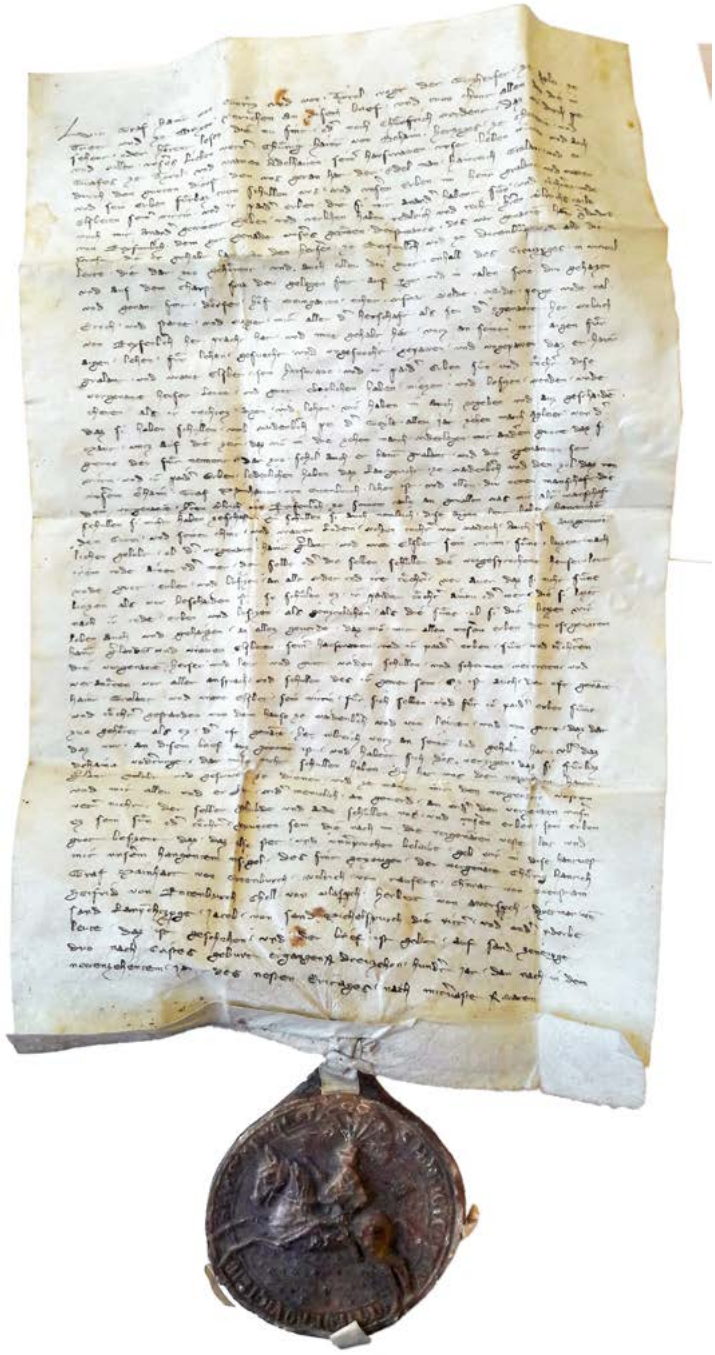

Slika 4: Konec 13. in v začetku 14. stoletja so Rihemberški padli v hudo ekonomsko in politično krizo, iz katere se niso izkopali več desetletij. Najhujši udarec je leta 1319 pomenila delitev družinske dediščine, ki jo je izsilil Henrik Graland, svak Ulrika IV. Velik del rihemberških posesti, vključno s polovico Rihemberka in Dornberka, je za več desetletij prišel v roke Gralandu in njegovim potomcem. Goriški grof Henrik II. mu je z listino 27. januarja 1319 podelil del, ki je prej pripadal njegovemu tastu Ulriku III. Rihemberškemu (foto: © AT ÖStA/HHStA, AUR, pod datumom 1319 I 20).

dvor in vinograd v Gorici pri mestnem jarku. Listino je izstavil »v svojem gradu Rihemberk« (*zu Reiffenberg in meinem Vest*).[164]

Aktiven goriški pristaš je bil tudi njegov bratranec Dietalm, ki je ime nedvomno dobil po dedu iz družine Villalta. Že junija 1307 je v Gorici v številni družbi goriške klientele – tudi svojih številnih sorodnikov – prisostvoval pomembnemu srečanju, ko sta si goriška grofa Henrik II. in Albert II. razdelila družinsko dediščino.[165] Leta 1319, ko je grof Henrik zbiral sile za obrambo Padove, mu je Dietalm pripeljal na pomoč 15 težkih konjenikov in 15 samostrelcev, njegov tast Vikard iz Pietrapelose v Istri 20 konjenikov in 20 samostrelcev, sorodnik Henrik Graland pa 20 konjenikov in 16 samostrelcev.[166] Dietalm je nedvomno razpolagal z istrskim gospostvom v Završju, dediščino svojega očeta, saj je leta 1315 prodajal gozd pri Grožnjanu.[167] Tako postane razumljiva tudi njegova zakonska zveza z Elizabeto, hčerjo Vikarda s sosednjega gradu Pietrapelosa.[168] Leta 1320 je Dietalm v Piranu investiral Nikolaja, sina umrlega Almerika iz Motovuna, v fevde, ki so jih njegov oče in predniki imeli od Dietalma, njegovih prednikov oziroma »rihemberške hiše« (*a domo de Rifinberg*); kot priče so nastopali familiarji Vikarda iz Pietrapelose.[169] Očitno je šlo za istrsko zadevo in najverjetneje za fevde pri Završju.[170] Že leta 1321 pa Završje ni bilo več v Dietalmovi posesti; goriški grof ga je prevzel nazaj v svoje roke. Julija 1321 je tam že sedel goriški glavar – *domini Henrici comitis Goritie capitaneus castri Piemontis*.[171] Morda tiči v ozadju Dietalmova zadolženost.[172] Avgusta 1322 je njegov brat Konrad v svojem in Dietalmovem imenu moral prodati vas Lipa na Krasu pri Komnu (*Lippa supra Carsium*), s pridržkom, da jo dobita nazaj ob povrnitvi kupnine.[173] Po Dietalmovi smrti je bil Konrad pripravljen odplačati bratove dolgove, da zastavljene rihemberške posesti ne bi zapadle.[174] Dietalm je še decembra 1322 v Gorici v zakristiji minoritskega samostana pričal pri izstavitvi listine za goriškega grofa Henrika skupaj s Henrikom Gralandom »z Dornberka« (*de Dorimbergo*),[175] naslednje leto pa je umrl.[176]

Po smrti Ulrika IV. in Dietalma v virih več kot desetletje zasledimo le Konrada Rihemberškega, edinega polnoletnega moškega člana družine. Od leta 1306 je bil poročen s Klaro, hčerjo Ivana

---

164 Sardagna, I signori, str. 149. Pol gradu in gospostva Rihemberk je bilo tedaj že v posesti Ulrikove sestre Elizabete in njenega moža Henrika Gralanda.

165 MDC VII, št. 394.

166 Lazar, *Vitezi*, str. 76; Kosi, *Spopad*, str. 58.

167 CDI III, št. 553.

168 Z njo se je poročil leta 1310: *Ain Instrument ains Heyrath zwischen Diethalmen von Reiffenberg vnnd Betta herr Vicardy von Petra Pellosa Tochter* (HHStA, GAR, fol. 346).

169 Mihelič, *Piranske notarske knjige VII*, št. 44, str. 126.

170 Morda je šlo za mlin na reki Mirni, ki ga je po bratovi smrti Konrad Rihemberški leta 1324 podelil v fevd istemu Nikolaju iz Motovuna (CDI III, št. 582).

171 CDI III, št. 567; Štih, *Goriški grofje*, str. 105–106.

172 Trotter, Die Herren, str. 542.

173 DSF I, št. 319.

174 Trotter, Die Herren, str. 540.

175 DG IV, št. 81, str. 388.

176 Trotter, Die Herren, str. 540, 542.

»Furlana« iz milanske rodbine della Torre, ki je dala kar štiri oglejske patriarhe in kmalu postala pomembna klientela goriških grofov.[177] Rihemberški so bili v primerjavi s 13. stoletjem le še senca nekdanje slave in moči. Izgubili so gradove Završje in Wasserleonburg, del gospostev/gradov Rihemberk, Dornberk in Weidenburg, urad Šmohor v Ziljski dolini ter večino koroških fevdov. Konrada celo desetletje zasledimo skoraj izključno v listinah finančne in fevdne narave; mnogo se jih je nanašalo na dolgove umrlega brata Dietalma.[178] Tako je na primer julija 1329 *Conradus quondam domini Volrici de Reifinberch* v patriarhovi palači v Čedadu patriarhu Paganu prodal desetine pri Miljah (*in terra de Mugla in Istria et eius territorio*), ki so prej pripadale njegovemu sorodniku Ulriku iz Momjana.[179] V pomembnih dokumentih, ki so urejali razmere v goriški grofiji po smrti grofa Henrika II. leta 1323[180] – kjer redno zasledimo Devinske, Henrika Gralanda ter rihemberške sorodnike iz Strassolda in Villalte –, pa se sploh ne pojavlja, kar očitno kaže na upad pomena in ugleda rodbine v tem času.[181] Tudi pri operacijah koroškega vojvode pred Padovo leta 1324, kjer je bilo množično udeleženo plemstvo iz Tirolske, Koroške, Goriške, Krasa in ostalih slovenskih dežel, ga ne zasledimo.[182] Na političnem odru se prvič pojavi šele leta 1330 v San Vitu, ko je po vojni v Istri med Goriškimi in Oglejem prisostvoval sklenitvi miru in vojaške zveze za medsebojno pomoč v Furlaniji, Istri in na Krasu (*in Foroiulio, in partibus Istrie et in Carsis*).[183] Februarja 1334 se je s številnimi furlanskimi plemiči udeležil deželnega zbora v Modolettu, ki ga je goriška grofica Beatrika sklicala v svoji vlogi generalnega glavarja – bil je eden od petih prič njene listine.[184] Konrad si je pri grofici očitno pridobil ugled, saj je bil leta 1335 tudi eden dveh porokov pri njeni finančni transakciji z nekim florentinskim Judom.[185]

Obzorje se je Rihemberškim v tem času postopno spet začelo jasniti. Henrik Graland je umrl med letoma 1331 in 1333, njegovim naslednikom pa ni uspelo vzdrževati ravni njegove moči in vpliva. Odnosi med njimi in Rihemberškimi so se izboljšali; ne nazadnje so bili bližnji sorodniki. Leta 1331 se je istoimenski sin Henrika Gralanda poročil s Palmero, hčerjo pokojnega Dietalma Rihemberškega,

---

177 *Ain instrument ainer Heirat Teding … zwischen herrn Cunradt von Reiffenberg vnnd Frawen Clara, Johanns Forlannen vom Turn Tochter* (1306) (HHStA, GAR, fol. 349; Trotter, Die Herren, str. 538). O rodbini Pavlin, *Goriška*, str. 208–209. Klarin ded Febo z bratom Rajmundom je leta 1313 od goriškega grofa Henrika II. prejel v fevd Flambruzzo (kasneje imenovan Castellutto) v Furlaniji (DSF I, št. 114).

178 Trotter, Die Herren, str. 540.

179 Blancato, *Il protocollo*, št. 91, 92, 93, 94, 97, 179. Te desetine je leta 1273 njegov ded Ulrik II. podelil v fevd svojima nečakoma iz Momjana. Gl. op. 89.

180 O okoliščinah Štih, *Goriški grofje*, str. 33; Kosi, *Spopad*, str. 58–59.

181 Lep primer so pogajanja o vrnitvi Postojne med poslanci patriarha Pagana in koroškega vojvode Henrika v Vidmu junija 1327, kjer so poleg Henrika Gralanda prisostvovali gospodje iz Villalte, Strassolda, Devina, Flaschberga, Eberstaina, Krmina, gradiščan Gorice idr. (Tilatti, *I protocolli*, št. 91; DSF II, št. 466; GAV, št. 546; Kosi, *Spopad*, str. 58–59).

182 Gl. Lazar, *Vitezi*, str. 84–88.

183 Izvirnik AT ÖStA/HHStA, AUR, 1330 VI 26; DG IV, št. 94, str. 406; Kosi, *Spopad*, str. 61.

184 DG V, št. 109, str. 35.

185 GAV, št. 745.

starejši Graland pa ji je nakazal protidarilo za doto v vrednosti 80 mark.[186] Po njegovi smrti se je gospodarsko-finančno stanje njegove vdove Elizabete in sinov začelo drastično slabšati.[187] V njenih finančnih poslih se Konrad večkrat pojavlja kot porok ali posojilodajalec.[188] Nazadnje so razmere Gralande prisilile, da so začeli Rihemberškim vračati nekdanje posesti, a to je že zgodba Konradovih naslednikov. Umrl je okrog leta 1337/1338.

Vzponi in padci Ulrika V.

Konradov nečak Ulrik V. je bil sin Dietalma ter je imel dve sestri – Palmero in Hedviko.[189] V virih se prvič omenja leta 1329[190] in v kratkem se je povzpel na čelo družine. Leta 1336 je po spopadu pri Braulinsu med eno od običajnih fajd Goriških z oglejskim patriarhom – tokrat zaradi posesti Pušja vas (Venzone) – skupaj s številnimi goriškimi vazali prišel v ujetništvo patriarha Bertranda, v katerem je v intervalih preživel več let (*Volricus quondam domini Dyetalmi de Reifenberch*).[191] Leta 1340 je celo pobegnil na ozemlje avstrijskega vojvode, saj je goriški grof Albert brata Henrika prosil za pomoč proti Rihemberškemu *der in Österreich unenasagt überzogen hab*.[192] Bil je vrnjen in še oktobra 1343 je bil ujetnik na gradu v Vidmu – *nobilis vir Ulricus de Reyphenberch carceratus domini patrarche … in castro Utini* –, kjer je prisegel na Sveto pismo, da se bo po začasnem izpustu proti kazni 1000 mark prostovoljno vrnil v ujetništvo, za kar naj bi jamčil goriški grof Albert.[193] Ulrik si je že v tem času očitno

---

186 HHStA, GAR, fol. 343': *Ain Verweisung vmb die Haimbstewr von Hainrichen Gralannd von Dornberg auf fraw Palmera Herrn Conradten von Reiffenberg Brueders Tochter, bemellts Gralanndts Süns Hausfrawn.* Gl. še HHStA, GAR, fol. 350'; Trotter, Die Herren, str. 541.

187 Že leta 1333 je morala Elizabeta s sinovi goriškemu grofu Albertu zastaviti grad Priesseneck v Ziljski dolini s trgom Šmohor, deželskim sodiščem, mitnino in odvetništvom, česar niso mogli nikoli ponovno odkupiti (MDC IX, št. 613; MDC X, št. 38, 39; Klebel, Die Grafen, str. 64). Obenem mu je prepustila štiri vasi pri Planini in Postojni, ki jih je Henrik Graland leta 1307 kupil od Devinskih. Šlo je za Unec, Ivanje selo, Novo vas in Zagon (HHStA, GAR, fol. 326').

188 Trotter, Die Herren, str. 541.

189 Hedvika je bila od leta 1338 poročena s Konradom s Felbna na Salzburškem (HHStA, GAR, fol. 348': *Ain Verweisung vnnd Vermächtbrief von Cunradten Velber auf sein Hausfrau Hedweig, Vlrichen von Reiffenberg Schwöster* (1338); Trotter, Die Herren, str. 643).

190 V listini iz leta 1329 glede nekih finančnih poslov se omenjata Konrad Rihemberški in neimenovani sin Dietalma: *… dominos Conrado et .. filio quondam domini Dyetalmi de Reyfinberch*. Očitno gre za prvo omembo Ulrika V. (TLA, Urkunden, Parteibriefe P 2303 (1329 XI 13)).

191 De Vitt, *Gubertino da Novate*, št. 262–264; DG V, št. 128, 129, 130, str. 54 sl.; GAV, št. 773, 774. O okoliščinah Štih, *Goriški grofje*, str. 59; Kosi, *Spopad*, str. 64.

192 HHStA, GAR, fol. 365: *Graf Albrecht von Görz bit seinen brueder Graf Hainrichen vmb Hilf contra Reiffenberger, der in Österreich unensagt überzogen hab* (1340).

193 De Vitt, *Gubertino da Novate*, št. 635, 636, 639–644, 652, 653, 660, 667, 677.

pridobil sloves , ki se mu do smrti ni izneveril, o čemer jasno pričata izjemno visoka kazen 1000 mark in grofovo poroštvo; za druge patriarhove ujetnike so bili pogoji bistveno lažji – 100 ali 200 mark.[194]

Medtem so se doma razmere za Rihemberške bistveno izboljšale. Gralandova vdova Elizabeta s sinovoma je v finančni stiski že aprila 1338 Ulriku za 100 mark oglejskih denarjev prodala njihov del na gradu in deželskem sodišču Rihemberk, s pravico do ponovnega odkupa.[195] Kljub občasnemu ujetništvu je Ulrik intenzivno sodeloval pri finančnih transakcijah svojih svakov Gralandov, zlasti kot porok dolgov oziroma plačil.[196] Leta 1341 je od njih dobil obljubo o predkupni pravici na gradu Dornberk v primeru, da bi ga želeli zastaviti ali prodati,[197] že naslednje leto pa je dosegel željeni cilj – Ulrik Graland mu je za 90 mark oglejskih denarjev prodal svoj del gradu Dornberk, deželskega sodišča, pripadajoče posesti in podložnikov kot goriški fevd.[198] Istega leta 1342 mu je njegov svak Henrik, brat Ulrika Gralanda (slika 5), prodal še vso očetovo dediščino na Koroškem v dolinah Zilje, Drave in Mölla, razen pravic svoje sestre.[199] Leta 1353 se je Henrik Graland dokončno odpovedal svojemu delu ter delu umrlega brata Ulrika na gradovih Rihemberk in Dornberk, ki ju je do tedaj posedoval skupaj s »sorodnikom« Ulrikom Rihemberškim (imenovan *oheym*). Vse je vrnil goriškima grofoma, katerih fevd so bili.[200] Tako je imel Rihemberški odprto pot, da je lahko gradova v celoti ponovno pridobil. V nekaj letih mu je uspelo rekonstruirati večji del nekdanje rihemberške dediščine, kar je bil skoraj neverjeten podvig. Okrog leta 1347 se je poročil s Kunigundo s Črteža (Reutenberg) iz vplivne dolenjske plemiške družine,[201] ki mu je najverjetneje prinesla v zakon grad Rekštanj na Dolenjskem.[202] Njen stric Grifo je bil okrog leta 1330 glavar goriške grofije, kar je lahko pripeljalo do zgodnjega poznanstva in povezave med družinama.[203] Poleg tega je vojvoda Albreht II. leta 1342 Grifu in njegovemu bratu Leopoldu – verjetno Kunigundinemu očetu – podelil urad komornika za Koroško in Kranjsko z Marko, ki sta se mu odpovedala Ulrikova sorodnika Henrik in Ulrik Graland, kar je pomenilo še eno stično točko med rodbinami.[204] Ulrik je nadalje razpolagal s štirimi gradovi, kot bo vidno v nadaljevanju.

---

194 Prim. De Vitt, *Gubertino da Novate*, št. 654, 658, 659, 668–671.

195 HHStA, GAR, fol. 323, 323': *Von Elspeth Gralanndin von Lewenburg vnnd iren Sünnen auf Ulrichen von Reiffenberg vmb Iren Thail an dem Schloß vnnd Gericht Reiffenberg* (1338).

196 Trotter, Die Herren, str. 544.

197 HHStA, GAR, fol. 350: *Ain Verschreibung von den Garlandten von Lewenburg wann sy das Schloß Dornberg verseczen oder verkhauffen wollen, das sy dasselb Vlrichen von Reiffenberg um gleichen Gelt vor allermanigleich vergunnen* (1341).

198 HHStA, GAR, fol. 326: *Ain Kaufbrief von Vlrichen Gralannd von Lewenburg auf Herr Vlrichen von Reiffenberg vmb seinen Thail an der Vest Dornberg* (1342).

199 TLA, GAR, str. 1428; Trotter, Die Herren, str. 545. Ulrik je tako že leta 1344 razpolagal s fevdi v Ziljski dolini in leta 1346 okrog Lienza v Dravski dolini (MDC X, št. 190; Trotter, Die Herren, str. 566).

200 Izvirnik AT ÖStA/HHStA, AUR, 1353 VIII 1; MDC X, št. 398.

201 Leta 1347 sta Ulrikova bratranca Hugo in Ulrik izdala soglasje, da je lahko svoji ženi nakazal dohodke iz gospostva Waidegg v Ziljski dolini. HHStA, GAR, fol. 351; Trotter, Die Herren, str. 566.

202 Gl. op. 268.

203 O Grifu Črteškem gl. Štih, *Goriški grofje*, str. 43, 58, 197, 200; Kosi, *Spopad*, str. 58, 61.

204 TKL I, št. 65.

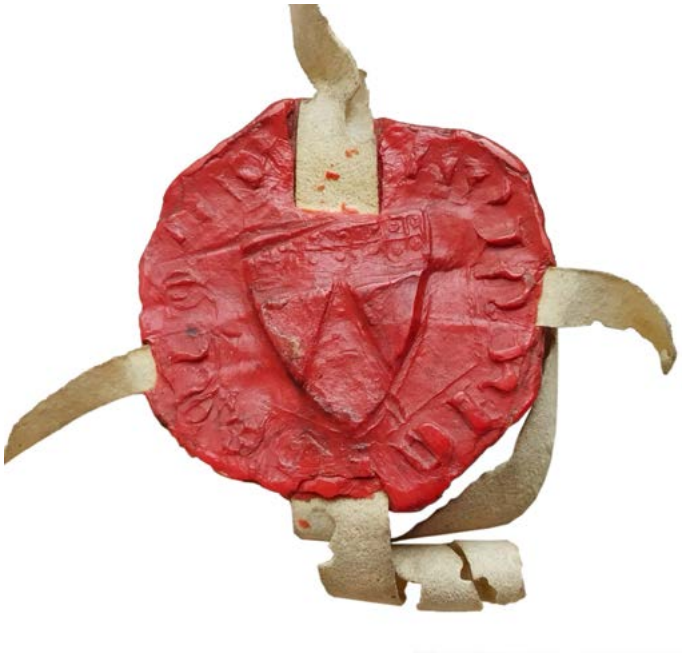

Slika 5: Pečat Henrika II. Gralanda na listini iz leta 1336. Mati Elizabeta je bila Rihemberška, istoimenski oče iz Tirolske pa je bil v letih 1302–1311 kranjski vicedom vojvode Henrika Goriško-Tirolskega. Poročen je bil s Palmero, sestro Ulrika V. Rihemberškega, v čigar korist se je leta 1353 dokončno odpovedal deležem svoje družine na Rihemberku in Dornberku (foto: © AT ÖStA/HHStA, AUR, 1336 VII 29).

Z Ulrikom V. se je na čelu rodbine po stoletju znova pojavil mož, ki je vtisnil močan pečat dogajanju v širši regiji. Po ambicioznosti in velikopoteznosti bi se lahko primerjal s prapradedom Ulrikom I. A če je ta kot vpliven ministerial ves čas deloval znotraj okvirov zvestobe svojim gospodom Goriškim, je Ulrik V. kot tipičen predstavnik svojega časa nenehno kršil pravila, kar ga je nekajkrat pripeljalo skoraj na rob propada. Na politični oder je stopil v času, ko so se začele politične razmere v širšem goriško-kraško-istrskem prostoru temeljito spreminjati. Po habsburškem neposrednem prevzemu oblasti na Kranjskem po smrti koroškega vojvode Henrika Goriško-Tirolskega leta 1335 se je začela njihova dosledna politika prodora proti Jadranu. Z njimi so se v regiji kot močni igralci pojavili tudi novi možje – grofje Ortenburški in Celjski. Habsburška politika pa je na drugi strani trčila na interese Beneške republike, Luksemburžanov in ogrskega kralja Ludvika, kar je zagotavljalo desetletja izjemno burnega političnega in vojaškega dogajanja, v katerem so nekdanji vodilni akterji – oglejski patriarh in grofje Goriški – igrali le še postransko vlogo.[205]

[205] Gl. Kosi, *Spopad*, str. 68 sl., 74 sl.

Ulrik je kmalu po dokončnem prihodu iz ujetništva (1344) začel voditi samostojno in svojevoljno politiko v maniri drugih regionalnih gospodov, ki so trenutni politični vakuum izrabili za lastno okoriščanje in promocijo (na primer Šteberški). V nadaljnjih dveh desetletjih se je odlikoval kot eden vodilnih najemniških vojskovodij v regiji ob boku bratov Šteberških in Janeza iz Kamnika. Ker pa je bil za svoje matične družinske gradove formalno vazal grofov Goriških, ga je to večkrat pripeljalo v konfrontacijo z njimi. Leta 1342 je ponovno prišlo do delitve goriških teritorijev med grofe Alberta III. na eni ter Majnharda VI. in Henrika III. na drugi strani, kar je ustvarilo istrsko in goriško vejo dinastije. Rihemberški je kot vazal sodil k zadnjima, ki sta dobila vse posesti na Goriškem, Krasu, v Furlaniji ter na Koroškem in v Pustriški dolini. V ta sklop je sodila tudi Ziljska dolina z rihemberško posestjo (*swaz die grafschaft da bei der Gail an gehœrt*).[206]

Prvi opazni politični nastop, ki je dosedaj ostal skoraj spregledan, je Ulrik izvedel leta 1348 v času upora Kopra proti beneški oblasti, ki so ga podprli tako grofje Goriški kot Habsburžani in oglejski patriarh. Ali po naročilu Goriških ali na lastno pest naj bi se Ulrik – po besedah Benečanov za plačilo (*per pecuniam*) – pridružil upornim koprskim meščanom, vodil upor in zagrešil številne zločine. Benečani so ga imeli za sovražnika in upornika (*inimicus et rebelis noster*), zato so po zadušenem uporu od goriškega grofa zahtevali njegovo izročitev ali strogo kazen.[207] S tem se je začela Ulrikova burna najemniška kariera, ki se je malo ozirala na trajnejšo zvestobo, a veliko na zaslužek. Že jeseni 1349 in naslednjo pomlad se je s pismi prek njihovega istrskega glavarja obrnil na beneške oblasti in – da bi se vrnil »v doževo milost« – ponudil v desetih letih izplačilo visoke odškodnine 1000 liber malih beneških denaričev. V Benetkah so svetovali previdnost; Rihemberški naj bi se osebno podal v Benetke, za kar bi mu jamčili varen prehod, tam priznal svojo krivdo ter prisegel zvestobo.[208] Kako se je ta zgodba končala, iz virov ni razvidno. Spomladi 1354 se je scenarij ponovil, a tokrat očitno v Ulrikovo dobro. Zatem ko so mu Benečani očitali hude zločine, zagrešene nad njihovimi istrskimi podložniki, je zaprosil za prost prehod v Benetke, da si ponovno pridobi milost.[209] Odnosi so se bistveno izboljšali in Ulrik je konec leta 1355 republiki celo ponudil prodajo gradu Pietrapelosa v Istri. Kako se je dokopal do izvornega gradu svoje matere Bete s Pietrapelose, ni znano in ni bilo jasno niti beneškim oblastem.[210]

---

206 MDC X, št. 161; Kosi, *Spopad*, str. 68. Rihemberški gradovi Rihemberk, Dornberk in Waidegg v delilni pogodbi niso izrecno omenjeni; morda zato, ker lastniške zadeve z Gralandi še niso bile urejene.

207 *… excessus conmissus per illum de Reyfembergo, qui per pecuniam intravit personaliter civitatem nostram Iustinopolis et fuit principalis auctor et causa aufferendi ipsam nostram civitatem …* (Rogatorum pro factis Istrie, str. 283; Kosi, *Spopad*, str. 72–73).

208 *… iste de Rayfembergo olim Inimicus et Rebelis noster per quamplures suas litteras ac etiam per presentes, missas Capitaneo nostro paysenatici … quod libentissime reddiret ad gratiam et Misericordiam ducalis dominij, offerens se ad solvendas Mille libras parvolum in decem annis … diligenter adhibeat ut ipse de Rayfembergo personaliter disponatur venire Venecias, pro penitendo et vocando se in culpa ac pro jurando fidelitatem coram ducali dominio …* (Rogatorum pro factis Istrie, str. 72–73, 80).

209 *… ille de Raiffemberg … pro enormibus novitatibus quas fecit contra fideles nostras Istrie … petat affidari ut ad presentiam nostram possit accedere pro aquirendo gratiam nostram …* (Rogatorum pro factis Istrie, str. 100).

210 *… non habemus tantam claritatem de juribus que dictus de Rayfimbergo habet in Petra pilosa …* (Rogatorum pro factis Istrie, str. 107).

20. julija 1356 je prišlo do sklenitve najemniške pogodbe – *pacta habita con Volrico de Rayfinberg –,* v skladu s katero je Ulrik uradno postal beneški plačanec. Obljubil je, da bo s 60 dobro oboroženimi konjeniki (*barbutas*) služil dožu in Beneški republiki ter se bojeval proti vsem njenim sovražnikom v Istri, na Krasu in v Furlaniji (*in partibus Ystrie, Charsij et Forojulij*).[211] Pripravljeni so morali biti največ v 15 dneh po pozivu. Vsak oklepnik naj bi imel bojnega in še dva konja, za kar je bil plačan 14 dukatov mesečno, sam Ulrik pa je prejel 200 dukatov mesečno. Med različnimi klavzulami o plenu in povrnitvi škode na konjih so tudi določila, da bodo vsi pomembnejši ujetniki, beneški sovražniki (*si capient aliquam personam notabilem que esset inimica communis venetiarum*), izročeni beneškim oblastem – enako osvojena ozemlja ter gradovi. V ozadju je bil izbruh velike vojne za Dalmacijo med Benečani in ogrskim kraljem Ludvikom Velikim (1356–1358), ki so se mu kot zavezniki pridružili Habsburžani, Goriški in oglejski patriarh Nikolaj.[212] Vojna je potekala v glavnem v Benečiji in Furlaniji, v zaledju – na Krasu in v Istri – pa so delovali Ulrik Rihemberški in drugi kondotjeri. Ulrik je igral nevarno igro, saj je pristal na nasprotni strani od vseh glavnih regionalnih sil, celo svojih fevdnih gospodov Goriških. Kljub temu je ostal do konca vojne zvest republiki – v zadarskem miru, sklenjenem 18. februarja 1358, je skupaj s Kolencem iz Ljubljane omenjen kot glavni beneški zaveznik (*Ulricus de Rayfinbergo et Colentius*).[213]

Če so se različni vojskovodje še v začetku petdesetih let 14. stoletja družili ter si bili poroki ali priče pri raznih poslih, pa jih je vojna kmalu potegnila v različne tabore, kar ni pomenilo nič osebnega. Janez Kamniški je bil na primer leta 1351 poleg grofov Friderika Celjskega in Otona Ortenburškega eden porokov Ulrika Rihemberškega pri njegovem dolgu 1000 mark Konradu Tentschacherju,[214] naslednje leto pa sta z Ulrikom skupaj pričala v listini Nikolaja z Weißenegga za goriškega grofa Majnharda.[215] Že nekaj let kasneje sta se v Istri in na Krasu bojevala na nasprotnih straneh – Janez Kamniški v imenu Habsburžanov s kar 100 konjeniki.[216] Ulrikov vojaški sopotnik je bil v tistem trenutku Kolenc iz Ljubljane (*Colencius de Laymbacho*),[217] ki ga je beneški podesta Motovuna leta 1357 najel za služenje s 30 konjeniki izrecno za vojno proti ogrskemu kralju, goriški Pazinski grofiji, patriarhu, Janezu Kamniškemu, Janezu Šteberškemu iz Postojne in »vsem Kraševcem« (*omnes Carsos*).[218] A Ulrikova tvegana politična odločitev ga je pahnila v hude težave. Že v drugem letu vojne je padel v ujetništvo avstrijskega vojvode Albrehta II., goriška grofa Majnhard in Henrik pa sta mu – gotovo zaradi vazalne nezvestobe – zaplenila grad Waidegg v Ziljski dolini,

---

211 *… pacta et convenciones tractatas et firmatas inter ducale dominium et dominum Volricum de Rayfinberg … dictus dominus Volricus habere et tenere debeat sexaginta barbutas ad servitium et stipendium domini ducis et communis Venetiarum de bona gente bene furnitas equis et armis, et cum ipsos faciet bonam guerram omnibus inimicis … in partibus Ystrie, Charsij et Forojulij* (Sardagna, I signori, str. 153–154).

212 Kosi, *Spopad*, str. 76–78.

213 Ljubić, *Listine o odnošajih*, št. 542, 547; Kosi, *Spopad*, str. 78.

214 SI AS 1063, sig. 4582, 1351 I 3.

215 MDC IX, št. 377.

216 Kosi, *Spopad*, str. 77.

217 O njem Sardagna, Colenzio, str. 288–290; Kos, O izvoru, str. 17–18.

218 Sardagna, I signori, št. XIV, str. 170–172; Ljubić, *Listine o odnošajih*, št. 539.

Slika 6: Ulrik V. je sredi 14. stoletja ponovno pridobil večino nekdanje družinske posesti in obnovil ugled Rihemberških. A to ga je pripeljalo v velikopotezno zadolževanje, iz katerega se ni izkopal vse do smrti leta 1371. O njegovem tedanjem ugledu jasno pričajo poroki, ki si jih je pridobil za posojilo 1000 mark leta 1350. Med njimi so bili krški škof Ulrik in grofa Friderik Celjski ter Oton Ortenburški. Ulrik je z listino, izstavljeno 3. januarja 1351, obljubil, da pride v Ljubljano in si v treh tednih poišče druge poroke, sicer bo omenjenim za jamstvo predal svoja gradova Rihemberk in koroški Waidegg (foto: © SI AS 1063, sig. 4582, 1351 I 3).

ki je bil goriški fevd, in ga predala vojvodi.[219] Albreht je septembra 1357 objavil, da je Ulrik glede tega grofoma obljubil mir in se odpovedal povračilnim ukrepom ter da nadalje z gradu Waidegg ne bosta kakor koli oškodovana. Ulrik je bil kmalu zatem izpuščen in se je lahko ponovno vojaško angažiral. Kaj se je v Istri in na Krasu v tem času dogajalo, ostaja v podrobnostih neznano. Drobno ilustracijo ponuja regest pisma vojvode Albrehta ogrskemu kralju Ludviku iz leta 1357, da je Janez Kamniški ujel nekaj beneških podložnikov iz Grožnjana, ki pa jih je Ulriku Rihemberškemu uspelo za Benečane odkupiti.[220] Ob koncu vojne je Rihemberški posedoval Grožnjan, Janez Kamniški pa grad Rašpor v Čičariji, ki ga je imel od Goriških v zastavi za vojno službo in druge usluge.[221] Ulrik je decembra 1358 ponudil Grožnjan na prodaj Benečanom, ki pa so ga najprej prevzeli le za dve leti v zastavo za 4000 dukatov.[222] Kako zapletene so bile razmere in kako hitro so se zavezništva spreminjala, dokazuje vir iz istega leta 1358, ko je skupina najemnikov Ulriku Rihemberškemu obljubila zavezništvo proti Kolencu in njegovi enoti, ki se je skušala polastiti njegovega gradu *Rauhenstain*.[223]

Kaj je Ulrika sililo v intenzivno najemniško vojskovanje, je težko reči, morda pa je bilo v ozadju zadolževanje kot posledica odkupovanja nekdanjih rihemberških posesti. Ulrik je bil v petdesetih letih 14. stoletja v hudih finančnih težavah in si je velikopotezno izposojal denar, zlasti pri ljubljanskih in mariborskih Judih. Ohranjenih je osem njegovih zadolžnic iz let 1351, 1352, 1359, 1362 in 1366.[224] Zanimiva je zlasti listina iz januarja 1351, ki kaže na velik ugled in zaupanje, ki ju je tedaj užival v širših plemiških krogih. Ulrik si je od Korošca Konrada Tentschacherja izposodil veliko vsoto 1000 mark, za kar je kot poroke postavil krškega škofa Ulrika, celjskega grofa Friderika, ortenburškega grofa Otona, Henrika z Viltuša in Janeza Kamniškega. Januarja 1351 je obljubil, da pride v Ljubljano in v treh tednih pridobi druge poroke, sicer bo omenjenim zastavil svoja gradova Rihemberk in Waidegg. Če mu ne bi uspelo izpolniti obljube, naj bi o tem razsojal avstrijski vojvoda ali »njegovi gospodje grofje Goriški« (slika 6).[225] Tudi pri posojilih pri Judih je redno pridobival ugledne poroke; najpogostejši so bili njegovi sorodniki Turjaški. Ulrik in bratranec Hugo ob pridobitvi poroštva junija 1359 Janeza Turjaškega imenujeta »naš dragi stric« (*vnser lieber öheim Hans von Owersperch*).[226] Pri drugih posojilih iz tega leta so bili poroki koroški maršal Konrad Auffenstein z bratom Friderikom, točaj Herman z Ostrovice, grof Oton Ortenburški in Janez

---

219 Izvirnik AT ÖStA/HHStA, AUR, 1357 IX 15; MDC X, št. 485. Grad Waidegg je v imenu vojvode Albrehta prevzel koroški glavar Konrad Kraig, o čemer je pisno obvestil grofa Majnharda. Nedatirano pismo v HHStA, GU 2-1-13.

220 HHStA, GAR, fol. 336.

221 Kosi, *Spopad*, str. 76.

222 Sardagna, I signori, št. VIII, IX, X, str. 155–160; Trotter, Die Herren, str. 568.

223 TLA, GAR, str. 1698: *Ain verschreibung von Jenko Behaim, Wulfing Flamming vnd anndern, das sy mitsambt dem Reiffenberger des Kolienz vnd seiner gesellschafft so im Rauhenstain angewonnen haben wellen Veind sein sullen, vnd ime nit darzů geholffen haben* (1358); Trotter, Die Herren, str. 568.

224 BW II, št. 675, 706, 891, 892, 904, 905, 908, 909, 988, 989, 1038, 1054; BW III, št. 1148.

225 SI AS 1063, sig. 4582, 1351 I 3.

226 SI AS 1063, sig. 5727, 1359 VI 21; BW II, št. 909; Otorepec, *Gradivo*, X, št. 27.

Šteberški.[227] V začetku šestdesetih let je Ulrik očitno prišel v s finančnega vidika kritično obdobje. Leta 1362 se je zanj zavzel celo avstrijski vojvoda Rudolf IV. in svojemu kranjskemu glavarju Konradu Auffensteinu naročil, naj za Ulrika pri ljubljanskih Judih izposluje enoletno podaljšanje plačilnega roka.[228] Sam Auffenstein je kmalu zatem napovedal odstop od poroštva,[229] Oton Ortenburški pa je moral junija 1363 zaradi Ulrikovega neplačila dejansko odplačati svoj dolg 440 mark oglejcev, ki se je nabral iz njegovega poroštva leta 1359.[230] Drugi poroki iz leta 1359 – Janez Šteberški ter Janez Turjaški z bratom – so bili še leta 1371 Judom dolžni za svoje jamstvo Rihemberškemu.[231] Morda je finančna kriza Ulrika prisilila, da se je v letih 1363–1364 še enkrat udinjal kot plačanec Beneški republiki. Junija 1363 so mu ponudili, da bi prispeval štiri oddelke po 25 konjenikov. Na seznamih beneških najemnikov je dejansko evidentiran s štirimi oddelki decembra 1363 in junija 1364.[232] Verjetno je služil v beneški istri ali na Terra fermi v Benečiji.

Kritično obdobje med vojno 1356–1358, ko je bil resno navzkriž z Goriškimi in je pristal celo v avstrijskem ujetništvu, pa Ulriku dolgoročno ni škodilo in je bil očitno kmalu rehabilitiran. Junija 1358 je avstrijski vojvoda Albreht II. razsodil v sporu med goriškima grofoma in svojim judenburškim Judom glede njunega velikega dolga. Pri tem so Goriški Ulrika celo izbrali za enega od osmih porokov, ki naj bi v primeru neplačila v Judenburgu izpeljali »obstagij« – živeli v javnem gostišču na lastne stroške do vračila dolga.[233] Septembra tega leta sta bila z bratrancem Hugom prisotna v Codroipu, ko je goriški grof v času sedisvakance patriarhata kot generalni glavar sklical furlanski deželni zbor (parlament) ter od deželanov zahteval pokorščino in prisego zvestobe.[234] Novembra pa je bil Ulrik z Janezom Šteberškim in Janezom z Novega gradu porok grofu Majnhardu pri najemu velikega posojila pri Judih iz Celja, Ljubljane in Velikovca ter je listino tudi sopečatil.[235] Še februarja 1363 sta bila s Hugom pri grofu Majnhardu na goriškem gradu, ko je podelil Castellutto v fevd njunemu sorodniku Febu della Torre. Ulrik je bil med pričami naveden na prvem mestu in je na Febovo prošnjo listino tudi pečatil.[236] Leta 1365 pa je prišlo do preloma, ki je pomenil Ulrikov začasen padec in razdor z bratrancem Hugom.

Leta 1358 je vodstvo habsburške hiše prevzel eden najsposobnejših in najambicioznejših predstavnikov dinastije, Rudolf IV. Takoj je začel z izrazito agresivno politiko do oglejskega patriarha in

---

227 BW II, št. 904, 905, 908, 1054; GZM IV, št. 85.

228 Trotter, Die Herren, str. 570.

229 O tem je pisno obvestil Ulrika Rihemberškega. Nedatirano pismo v HHStA, GU 1-3-11.

230 BW II, št. 1054.

231 BW III, št. 1338, 1350.

232 Sardagna, Annali, str. 40–41; Trotter, Die Herren, str. 568.

233 BW II, št. 875.

234 HHStA, Hs. W 594, fol. 75, 75'.

235 BW II, št. 885.

236 Še v tem času je bilo znano, da je rodbina della Torre izvirala iz Milana. Febo je v listini imenovan *Phebo quondam domini Iohannis Furlani de Lature de Mediolano* (HHStA, Hs. W 594, fol. 61). Febo je bil stric Huga Rihemberškega, brat njegove matere Klare. Ta je kot vdova Konrada Rihemberškega še leta 1354 živela v goriškem Castelluttu, ko ga je obiskal goriški grof Majnhard (DG VI, št. 220, str. 15).

za zaveznike pridobil tudi Goriške. Poleti 1361 je z bliskovitim vojaškim pohodom zasedel oglejsko Furlanijo in patriarha Ludvika odpeljal v ujetništvo na Dunaj. Ulrik Rihemberški je v vojvodi prepoznal obetavnega novega fevdnega gospoda, ki se je že leta 1362 zavzel zanj glede dolgov pri ljubljanskih Judih. Toda že poleti 1364 so Goriški odstopili od zavezništva z Rudolfom in s patriarhom sklenili mir, avstrijska oblast v Furlaniji pa se je sesuvala.[237] Pri pogajanjih med patriarhom in goriškim grofom Majnhardom v Vidmu 3. aprila 1365 je bil med številno goriško klientelo tudi Hugo Rihemberški.[238] Ulrik pa se je odločil drugače. Že 25. marca je svoje štiri gradove Rihemberk, Dornberk, Waidegg in *Rauchenstain* prepustil vojvodi Rudolfu IV. in jih prejel nazaj v fevd. Prisegel mu je zvestobo in obljubil, da mu bo z gradovi zvesto služil (*mit den vesten ze warten vnd gehorsam ze sein*). V listini celo omenja, da so bili njegov alod – *die mein recht ledigs aygen gewesen sint* –, pri čemer je prezrl kakršne koli pravice bratranca Huga.[239] Goriški tega nezaslišanega prestopka proti fevdnemu pravu niso mogli tolerirati in so proti Ulriku usmerili vse sile. Že 26. aprila so dobili obljubljeno pomoč tudi od mesta Čedad.[240] O podrobnostih fajde nimamo podatkov, kot pričakovano pa je bila porazna za Ulrika, ki po smrti vojvode Rudolfa IV. julija 1365 ni imel več zaslombe velikega kneza. Goriški so mu med drugim zasedli in porušili grad Waidegg v Ziljski dolini. Leto kasneje, 27. julija 1366, je njegov bratranec Hugo potrdil, da je goriški grof Majnhard njemu in Ulrikovima sinovoma Nikolaju in Juriju podelil v fevd vse nekdanje Ulrikove posesti v Lesachtalu in Ziljski dolini, vključno z gradom Waidegg. To se je zgodilo, ker se je Ulrik samovoljno ter brez njegovega vedenja in soglasja prekršil proti grofu (*wider in getracht vnd getan hat*). Hugo je obljubil, da zaradi porušenja Waidegga in druge škode ne bo imel terjatev do grofa in ne bo začel nobene gradnje brez njegovega privoljenja. Uničujoče je bilo zlasti določilo, da Ulrika ne sme spustiti v Rihemberk ali katerega od drugih svojih gradov in z njim ne sme začeti kakršnih koli pogajanj. Hugo je imel tedaj trdno v posesti Rihemberk in Dornberk, saj je z njima obljubil zvestobo goriškemu grofu, v primeru njegove smrti pa naj bi ju posadke zvesto varovale do polnoletnosti njegovih nečakov.[241] Ni pa posedoval Rauhenstaina!

Ulrik je pristal v položaju izobčenca. Kje se je zadrževal v naslednjih letih, ni znano, a zelo verjetno na Kranjskem. Očitno je imel še dovolj manevrskega prostora. Že januarja 1366 je v Trstu skupaj z vplivnim Hugom Devinskim dobil precejšnje posojilo od Pessacha, zastopnika celjskih Judov Mošeja in Hačima.[242] Listina vsebuje klavzulo, da bo v primeru neplačila dolg iz njunih posesti izterjal avstrijski vojvoda (in ne goriški grof)! Hugo Devinski je bil Ulrikov politični somišljenik in nedvomno v kritičnem času močan zaveznik. Kot nekdanji goriški in oglejski ministeriali so se Devinski že popolnoma osamosvojili, Hugo pa se je le mesec kasneje, februarja 1366, z vsemi svojimi

237 Kosi, *Spopad*, str. 79–83.

238 DG VI, št. 263, str. 360 sl.

239 Izvirnik AT ÖStA/HHStA, AUR, 1365 III 25 in reverz vojvode z istega dne; MDC X, št. 654, 655; Kosi, *Spopad*, str. 89.

240 Manzano, *Annali V*, str. 221.

241 Izvirnik AT ÖStA/HHStA, AUR, 1366 VII 27; MDC IX, št. 675; Trotter, Die Herren, str. 570.

242 BW III, št. 1148.

kraškimi posestmi in mestom Reka – kar so bili formalno oglejski fevdi – podvrgel Habsburžanoma Albrehtu in Leopoldu ter vse prejel nazaj v fevd. Zatem je v habsburški službi naredil izjemno kariero.[243] Ulrik pa je iskal zaveznike tudi v širšem prostoru. Že leta 1365 je za hčer Elizabeto sklenil poročno pogodbo z Ulrikom iz Pottendorfa v Spodnji Avstriji, močnim habsburškim vazalom, kar jasno kaže na njegovo tedanjo habsburško orientacijo.[244] Aprila 1367 je avstrijski vojvoda Albreht III. dovolil, da je Pottendorfer Elizabeti nakazal jutrnjo na posesti v Avstriji, ki so bile njegov fevd.[245]

Sreča pa se je Ulriku kmalu ponovno nasmehnila. Bratranec Hugo ni bil dolgo zadovoljen s svojim »aranžmajem«, ki ga je leta 1366 sklenil z goriškim grofom Majnhardom, tako da je do leta 1368 med njima prišlo do razdora in fajde. Kaj je bilo v ozadju, žal ni znano. Do konflikta se je opredelil celo cesar Karel IV. Luksemburški, ki se je maja 1368 na svoji drugi poti v Rim ustavil pri patriarhu v Vidmu. Goriškemu grofu je naznanil, da se ne bo vmešaval v zadevo, ki jo ima s Hugom Rihemberškim (*Umb die sache … gen Henglein von Reiffenberch*), ter bo k temu pozval tudi avstrijska vojvoda Albrehta in Leopolda.[246] Hugo je kmalu zatem umrl in tako je ponovno prišel Ulrikov trenutek. Grofu Majnhardu je zase in dediče položil prisego zvestobe, v kateri je omenjen medsebojni spor in spopad (*von der Stözz vnd Aufläufte wegen*).[247] 29. septembra 1368 so mu vrnili vse, kar je nekoč izgubil. V obsežni listini je »svojemu milostnemu dragemu gospodu« Majnhardu Goriškemu in njegovim potomcem s svojimi gradovi Rihemberk, Dornberk, Waidegg in Rauhenstain obljubil večno zvestobo in pokorščino. Po potrebi naj bi jim bili vedno na voljo (*gewärlich vnd dinstleich sein mit in vnd auz lazzen zu allen czeiten*). Obenem je obljubil, da porušenega Waidegga (*Purchstal Waidekk*) ne bo ponovno zgradil brez grofovega dovoljenja. Držal naj bi se vseh priseg in obljub, ki so jih grofom dali njegov pokojni bratranec Hugo (*Heugel säliger von Reiffenberch mein vetter*) in predniki. Če bi obljubo prelomil, naj bi vsi njegovi fevdi spet zapadli Goriškim.[248] Zanimivo je, da se je dva meseca kasneje o vseh spornih zadevah – podrobno niso navedene – z grofom ločeno pomirila tudi Ulrikova žena Kunigunda Črneška z listino, pečateno z njenim lastnim pečatom. Ob tem se je zavezala, da se bo držala vsega, k čemur se je v svojih listinah zavezal njen mož.[249]

Življenjske izkušnje so v zadnjih letih življenja Ulrika pripeljale do tega, da si je pustil odprta različna vrata. Pomiril se je z Goriškimi, v dobrih odnosih je bil s Habsburžani in z oglejskim patriarhom, kar se je pokazalo zlasti med vojno za Trst leta 1369. Trst je bil zadnje pristanišče v Istri, ki se je upiralo beneški oblasti. Benečani so decembra 1368 začeli mesto oblegati, Trst pa se je avgusta 1369 v stiski zatekel pod okrilje Habsburžanov. V teh razmerah so spet prišle v poštev Ulrikove vojaške veščine. A tokrat je bil habsburški zaveznik. Beneške oblasti so januarja 1369 poveljniku

---

243 Kosi, *Spopad*, str. 90–94.

244 HHStA, GAR, fol. 351': *Ain Heyrat vnnd Vermachtbrief von Vlrichen von Pottendorf, der soll nemen Junckfraw Elisabethen von Reiffenberg* (1365).

245 RH I, št. 188.

246 Böhmer, *Acta imperii selecta II*, št. 870; Kosi, *Spopad*, str. 89.

247 Nedatirana prisega zvestobe v HHStA, Hs. W 594, fol. 118.

248 Izvirnik AT ÖStA/HHStA, AUR, 1368 IX 29; MDC X, št. 715 (z napačno letnico 1369).

249 Izvirnik AT ÖStA/HHStA, AUR, 1368 XII 17.

pred Trstom izrecno ukazale, da Ulrika Rihemberškega ne sme sprejeti med najemnike. In že konec meseca se je izkazalo, da so v skupini, ki je plenila po beneški Istri, oddelki goriškega grofa, Huga Devinskega, Ulrika Rihemberškega in gospoda iz Pietrapelose.[250] Habsburžani so se jeseni 1369 resno pripravili na vojni pohod, ki bi Trst rešil obleganja in ga pripeljal v njihovo naročje. Vojvoda Albreht III. je osebno prišel v zaledje vojnih operacij in bil novembra skupaj z oglejskim patriarhom Markvardom v Vipavi,[251] sodeloval pa naj bi tudi v spopadu pred Trstom. Njegovi glavni poveljniki so bili Hugo Devinski, grof Herman Celjski in kranjski glavar Konrad Kraig,[252] vendar je tudi Rihemberški imel svojo vlogo. Vojvoda mu je namreč izstavil spremno pismo za prihod k njemu v Vipavo.[253] Kakšna pa je bila njegova vloga v habsburškem poskusu pridobitve Trsta, ki se je sicer končal neuspešno, žal ne vemo.

Slika 7: Zadnji moški član Rihemberških Ulrik V. (†1371) je bil tipičen predstavnik svojega časa, ko so se stare osebne vezi trgale in pravila kršila. Čeprav izvorno ministerial in vazal grofov Goriških, je večkrat prišel z njimi navzkriž. Uspelo mu je obnoviti posestne temelje družine in njen ugled, a burno življenje ga je nekajkrat pahnilo v ujetništvo in celo izgnanstvo, iz katerih pa se mu je vedno uspelo izvleči. Ugled si je utrdil zlasti z najemniškim vojskovanjem v vojnah Beneške republike. Po njegovi smrti se je začel večleten boj za rihemberško dediščino, kjer pretendentov ni manjkalo. Lepo ohranjen pečat visi na listini iz leta 1351 (foto: © SI AS 1063, sig. 4582, 1351 I 3).

250 Sardagna, Annali, str. 42–43; Trotter, Die Herren, str. 568.

251 Patriarhova listina o podelitvi fevdov grofu Hermanu Celjskemu je bila 13. novembra 1369 v Vipavi (*in castro inferiori Vipaci*) izstavljena vpričo *illustris et excelsi principis domini Alberti ducis Austrie* (SI AS 1063, sig. 4252, 1369 XI 13; Kosi, *Spopad*, str. 94).

252 Kosi, *Spopad*, str. 94.

253 Trotter, Die Herren, str. 570.

Ulriku so nad glavo še vedno viseli dolgovi Judom iz leta 1359, kar je poslabševalo njegov ugled in odnose z vodilnimi igralci v njegovi okolici. Avstrijski vojvoda Albreht III. je junija 1371 goriškemu grofu Majnhardu, tedanjemu koroškemu glavarju, naročil, naj Ulriku zapove rešitev Janeza Turjaškega in njegovega brata iz poroštva pri njegovih judovskih dolgovih. V nasprotnem naj bi mu odredil sodni poziv za razrešitev zadeve.[254] Še bolj pereče pa je bilo nekaj drugega. Vojvodi Albreht in Leopold sta julija istega leta Ulrika pozvala, naj se odzove na poziv Huga Devinskega na sodno razpravo glede 37 hub pri Komnu »na Spodnjem Krasu«, ki sta si jih z bratrancem Hugom protipravno prilastila.[255] Janez Šteberški s sinovi je namreč Habsburžanoma že februarja za enormnih 28.000 goldinarjev prodal gospostvo Postojna, h kateremu naj bi po mnenju vojvod sodile tudi omenjene hube pri Komnu.[256] Morda so bili tudi omenjeni problemi razlog, da se je Ulrik zatekel pod okrilje patriarha Markvarda, ki ga je postavil za glavarja vseh oglejskih posesti v Istri, ki jo je Ulrik iz svojih vojaških podvigov odlično poznal. To je bila t. i. funkcija »mejnega grofa« (*Marchio Istrie*), na kateri ga zasledimo konec avgusta 1371, ko je v Buzetu vodil sodni zbor skupaj s predstavniki komun iz Labina, Plomina, Dvigrada, Oprtalja, Huma, Buzeta in Roča glede nekega cestnega ropa. Zaslišanje prič je bilo izvršeno *coram nobile et potente viro domino Volrico de Rayfembergo honorando Marchione Istrie pro Ecclesia Aquilegensi.* Ulrik je proces vodil »po običajih markionata« (*juxta consuetudinem Marchionatus*).[257] S tem častnim nazivom, ki precej pove o njegovem ugledu ter o razgledanosti in izobraženosti v pravnih zadevah, se je končala burna življenjska zgodba Ulrika V. Riheberškega. V dopisu avstrijskih vojvod Šteberškim 28. oktobra 1371 glede poračuna za hube pri Komnu je Ulrik skupaj s Hugom že omenjen kot mrtev (*Hugli vnd Vlreich selig die Reyffenberger*).[258]

Rihemberška dediščina

Po Ulrikovi smrti se je začel večletni spor za bogato rihemberško dediščino, ki je prinesel burno dogajanje s hitrimi preobrati. Na napeti položaj že konec leta 1371 kaže opozorilo oglejskega patriarha goriškemu grofu Majnhardu, naj ne razmišlja o zasedbi Rihemberka, ker tega ne bo dopustil.[259]

---

254 RH II, št. 747; BW III, št. 747.

255 HHStA, GU 1-3-6 (1371 VII 20); RH II, št. 759. Da si ne sme lastiti te posesti, ker ji ne pripada, sta avstrijska vojvoda naslednje leto zapovedala tudi Ulrikovi vdovi (HHStA, GU 1-3-5 (1372 III 31)).

256 Gl. Kosi, *Spopad*, str. 86. Vprašanje hub v Komnu in okoliških krajih je ostalo pereč problem še desetletja. O njihovi pripadnosti je še leta 1430 razsojal vojvoda Albreht. Gl. op. 288.

257 CDI III, št. 807.

258 RH II, št. 811. Problem odtujenih hub pri Komnu je ostal dediščina vseh naslednjih posestnikov Rihemberka še globoko v 15. stoletje.

259 HHStA, GAR, fol. 364': *Patriarch Marquard von Aglay mant Graf Mainharten von Görcz, sich umb die Eroberung der Vesst Reiffenberg anzunemen, dann er wol in nit erlassen* (1371).

Ulrikova vdova Kunigunda s hčerjo Elizabeto je že 13. decembra 1371 z Majnhardom sklenila sporazum ter prejela gradova Rihemberk in Dornberk »na Krasu« (*auf dem Charst*) v fevd, z gradom *Rauchenstain* – ki očitno ni sodil med goriške fevde – pa mu je obljubila zvestobo in pokorščino kot z ostalima gradovoma.[260] Kaj se je nadalje dogajalo z njenima mladoletnima sinovoma Nikolajem in Jurijem, ki sta bila leta 1366 omenjena skupaj s Hugom Rihemberškim, ni nobenih vesti.[261]

Že leta 1372 se je v zgodbo za kratek čas vpletel Viljem s koroškega Weißenegga, ki se je priženil v rodbino Rihemberških.[262] Ali je bil poročen z do sedaj neznano hčerjo Ulrika in Kunigunde ali pa z Ulrikovo sestro Palmero, vdovo Henrika Gralanda Mlajšega?[263] Viljem v širšem kraškem prostoru ni bil tujec. Njegov oče Hartnid je bil kranjski deželni glavar in je leta 1353 dobil od goriškega grofa v zastavo grad Spodnja Vipava.[264] Viljem in brat Jurij sta bila polbrata Huga Devinskega[265] – imeli so skupno mater Katarino Ptujsko. Leta 1366 so se vsi trije skupno s kraškimi gospostvi od Devina do Reke podredili Habsburžanom.[266] Viljem je bil v kraškem prostoru tako rekoč »domačin«. Njegovo začasno posedovanje rihemberške dediščine potrjuje tudi vir iz leta 1430, ki omenja, da so Komen in sosednje vasi v času Rihemberških in za njimi Weißeneggerja sodile v gospostvo Rihemberk in oddajale v tamkajšnjo kaščo – *vor zeiten bey dem Reiffenberger vnd nachmaln bey dem Weissenekger … gen Reiffenberg gehört vnd in den kasten daselbs gedienet haben*.[267] Viljemova epizoda pa je bila kratka, saj je verjetno kmalu zatem umrl.

Drugi pretendent na rihemberško dediščino je bil Kunigundin nečak Fric Črešnješki (*Fritz von Rewtenberg*). Februarja 1373 se je zglasil v Gorici in z grofom Majnhardom sklenil sporazum glede svojih zahtev. Obljubil je, da se bo glede vseh posesti, ki jih bo kakor koli pridobil iz Ulrikove dediščine, podvrgel grofovi razsodbi in jo v celoti upošteval (slika 6). Iz njegove listine izvemo nekaj presenetljivih podatkov. Fric se je izjasnil o dogovoru (*richtung vnd handlung*), ki sta ga njegova teta (*mein Muom*) Kunigunda Črešnješka in njena hči Elizabeta sklenili z grofom. Šlo je za Rihemberk in Dornberk, ki sta bila goriški fevd (*daz von meinem herren von Gorcz recht lehen ist*), ter za *Rauhenstain* in drugo posest, ki jo je zapustil umrli Ulrik in je bila dediščina Fricove matere (*daz mein Můterleich erb ist*).[268] Šlo je torej za posest različne provenience. Prva gradova sta bila tradicionalna goriška fevda v družini Rihemberških, *Rauhenstain* pa je izviral iz družine Črešnjeških in ga je šele

260 AT ÖStA/HHStA, AUR, tri listine pod signaturo 12255 (1371 XII 13).

261 V nedatiranem regestu HHStA, GAR, fol. 366', se je Dornberški v sporu z Wulfingom iz Devina zavzemal za povrnitev protipravno odtujene dediščine Jurija Rihemberškega (tudi dvora pod gradom Rihemberk) ter poplačilo obstoječih dolgov. To bi lahko kazalo, da je bil Jurij že mrtev. Štefan Dornberški je leta 1375 dobil Rihemberk v fevd od grofa Majnharda. Gl. op. 286.

262 Trotter, Die Herren, str. 571.

263 To možnost je navedel Klebel, Die Grafen, str. 65, ki je opozoril, da je tudi polovica koroškega gradu Wasserleonburg, ki je bil nekdanja posest Gralandov, prešla na družino Weißenegg (gl. MDC X, št. 356, 1073).

264 Kosi, *Spopad*, str. 75, 78.

265 Gl. BW III, št. 944; TKL I, št. 222.

266 Kosi, *Spopad*, str. 91.

267 Gl. op. 288.

268 HHStA, GU 1-2-3 (1373 II 2).

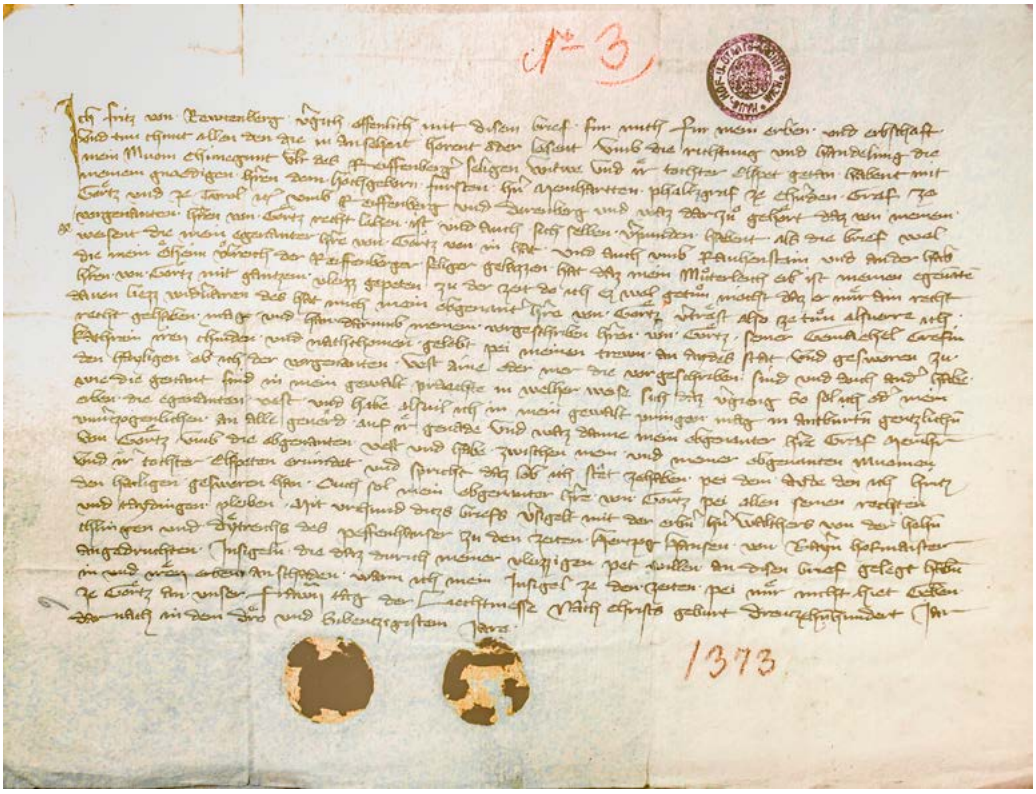

Slika 8: Ulrik V. je bil poročen s Kunigundo s Črateža (Reutenberga) na Dolenjskem, ki mu je v zakon prinesla grad Rauchenstain. Po njegovi smrti je Kunigundin nečak Fric Črateški od nje in goriškega grofa terjal črateški del dediščine, ki naj bi nekoč pripadal njegovi materi. V listini o poravnavi z grofom Majnhardom VI., ki jo je 2. februarja 1373 izstavil v Gorici, izrecno omenja, da je bil grad dediščina njegove matere (daz mein Můterleich erb ist). Zelo verjetno je šlo za Rekštanj na Kranjskem, ki je bil leta 1392 dokumentirano v posesti Fricovega sina Hansa Črateškega. Ulrik V. se je najverjetneje tu zadrževal v letih 1365–1368, ko je bil v nemilosti goriškega grofa (foto: © AT ÖStA/HHStA, GU 1-2-3, 1373 II 2).

Kunigunda prinesla v zakon z Ulrikom V., najbrž kot doto. V sklopu rihemberških posesti se prvič omenja po koncu beneške vojne leta 1358, ko je bil na udaru plačancev Kolenca iz Ljubljane,[269] in nato leta 1365 kot eden od štirih Ulrikovih gradov. Torej je lahko prišel v Ulrikovo posest ob njegovi poroki s Kunigundo okrog leta 1347; prej se nikoli ne omenja v zvezi z Rihemberškimi.

Kje je stal *Rauhenstain*? Med Ulrikovimi gradovi se vedno omenja na zadnjem mestu, za Rihemberkom, Dornberkom in koroškim Waideggom. Na Primorskem, v Istri ali bližnji Furlaniji grad s tem imenom ne obstaja, prav tako ga ne najdemo na Koroškem. Iskati ga je treba na Kranjskem. To je bil najverjetneje Rekštanj ob reki Mirni na Dolenjskem, jugozahodno od Boštanja, od konca 14. stoletja običajno zapisan kot *Rukchenstain*.[270] Na to kaže kar nekaj argumentov. Grad je bil deželnoknežji, avstrijski vojvoda in nesojeni kralj Friderik Lepi pa ga je leta 1328 za vojno službo (ponovno) zastavil Rudolfu II. Svibenskemu in ženi Katarini (genealoška preglednica 2).[271] Rudolf je bil po materini strani Rihemberški; bil je vnuk leta 1295 umrlega Folkerja III.[272] Leta 1336 sta z ženo na Rekštanju izstavila listino (*geben ze Ruchkenstain*),[273] zatem pa grad izgine iz svibenskih virov in ga ne omenjajo pri nobenih svojih zemljiških transakcijah.[274] Ponovno se pojavi leta 1392, in sicer v posesti Janeza, sina Frica Črteškega, ki je imel *Rukchenstain* prav tako v zastavi od deželnih knezov kot prej Svibenski.[275] Rekštanj je sredi stoletja očitno prešel iz rok Svibenskih k Črteškim, morda kot dota. Oče Frica Črteškega je bil Leopold (II.), leta 1354 drugič poročen z Elizabeto s Kraiga, ki pa ni bila Fricova mati.[276] Prej je bil že enkrat poročen – iz leta 1343 je ohranjen regest listine, s katero je neimenovani ženi nakazal jutrnjo v vrednosti 200 mark oglejskih denarjev na posest okrog Šmarjete na Dolenjskem, ki je sodila pod grad Čretež.[277] To je bila Fricova mati in lahko bi bila iz družine Svibenskih, morda celo hči Rudolfa II. in Katarine. Pomenljivo je, da se je omenjeni vir ohranil v rihemberškem in posledično – po izumrtju rodbine – v goriškem arhivu; Fricova mati in njena dolenjska posest sta bili v neposredni zvezi z Rihemberkom! Ne gre tudi pozabiti, da sta Kunigunda in Ulrik dala svojima sinovoma imeni Jurij in Nikolaj, ki ju v rodbini Rihemberških prej nikoli ne zasledimo. Ti imeni pa sta ravno sredi 14. stoletja nosila vplivna predstavnika Svibenskih in Črteških.[278]

---

269 Gl. op. 223.

270 SHT, str. 1210.

271 Pettenegg, Genealogia, str. 109; Kos, *Blesk*, str. 50, 320.

272 Gl. genealoško preglednico pri Kos, *Blesk*, str. 391.

273 SI AS 1063, sig. 5706, 1336 III 18.

274 Kos, *Blesk*, str. 377.

275 TKL I, št. 257.

276 V listini o delitvi posesti med Fricom ter njegovima polbratoma Hertlom in Mertom iz leta 1388 je jasno govora o pokojni Fricevi materi (*von hern Friczen muter saligen*) ter še živeči Elizabeti, materi Hertla in Merta (*vraw Elspet hern Hertlens vnd Mertlens muter*) (SI AS 1063, sig. 268, 1388 IV 127. Gl. še TKL I, št. 102, 104, 209, 210, 275).

277 HHStA, GAR, fol. 341, 350': *Ain Morgengab Verweisungsbrief von Lewpolden von Reütenberg auf sein Hausfraw vmb II c Markch Aglaÿer* (1343).

278 Jurij Svibenski je bil brat Rudolfa II., ki je v letih 1328 in 1336 posedoval Rekštanj. Gl. genealoško tabelo pri Kos, *Blesk*, str. 391. Nikolaj Črteški pa je bil iz generacije Kunigunde, pojavlja se v letih 1353–1367, in bi lahko bil celo njen brat (Brunner in Otorepec, Gallenberger Urkundenarchiv, št. 36, 37, 54, 59, 60).

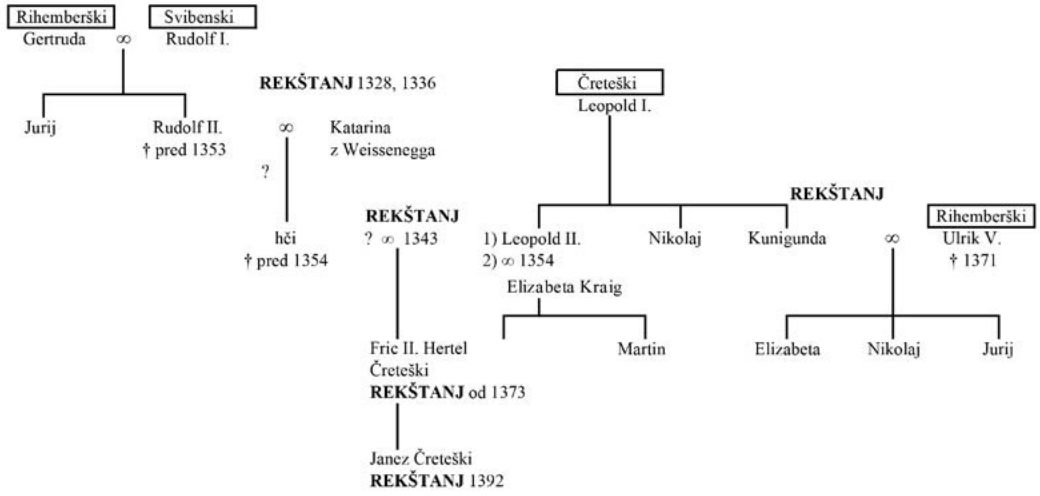

Genealoška preglednica 2: Genealoško ozadje posesti gradu Rekštanj v 14. stoletju (poizkus)

V poravnavi z goriškim grofom leta 1373 Fric omenja, da je *Rauhenstain* dediščina njegove matere, dve desetletji kasneje pa njegov sin poseduje *Rukchenstain*. Zgolj slučaj? Kaže, da je Kunigunda Črteška ob poroki *Rauhenstain* prinesla Ulriku Rihemberškemu. Bila je teta (*Muom*) Frica Črteškega, verjetno sestra njegovega očeta Leopolda. Grad bi lahko bil dota njene pokojne svakinje iz rodbine Svibenskih, ki ga je prinesla v zakon z Leopoldom; ta pa ga je dal za doto sestri Kunigundi. Leopold je dokazano razpolagal s premičnim premoženjem umrle žene in na enak način bi lahko razpolagal tudi z njeno ostalo doto.[279] Zato je lahko Fric po smrti Ulrika Rihemberškega nastopal kot pretendent za *Rauhenstain* in ostalo posest (*vnd ander hab*) kot dediščino svoje matere. Nedvomno je bil grad črteške provenience. Vendar v zgodovini Črteških nikoli ne naletimo na grad s tem imenom; bil pa je leta 1392 v njihovi posesti *Rukchenstain* (Rekštanj). In ne nazadnje – Rekštanj je bil sosednji grad matičnemu Čretežu, oddaljen le okrog 9 kilometrov, zato so imeli močan interes, da ga ponovno pridobijo. Rekštanj lahko z veliko verjetnostjo enačimo z gradom *Rauhenstain*.[280] To bi razložilo številne dosedanje nejasnosti. Zakaj se Rauhenstain v rokah Ulrika Rihemberškega pojavi šele po poroki s Kunigundo Črteško? Zakaj so bile do sedaj znane le štiri omembe Rekštanja iz 14. stoletja? Ker niso bili upoštevani rihemberški viri, ki ga omenjajo pod rahlo drugačnim imenom. Ulrik se je leta 1365 s svojimi štirimi gradovi podvrgel oblasti vojvode

[279] Ob delitvi posesti s polbratoma leta 1388 Fric izrecno omenja premično posest pokojne matere, s katero je razpolagal oče Leopold: *di varent hab … von seiner muter wegen … di varent hab auf ieren vater geuallen ist …* (gl. op. 276).

[280] Zapisi toponimov so se v srednjem veku neredko spreminjali s časom. Kostanjevica je na primer že v 14. stoletju nihala med starejšim imenom *Landestrost* in mlajšim *Landstrazz*. Gl. SHT, geslo Kostanjevica na Krki, str. 605–610.

Rudolfa IV., po njegovem padcu leta 1366 pa je njegov bratranec Hugo razpolagal le z Rihemberkom, Dornberkom in porušenim Waideggom; Rauhenstain se pri tem ne omenja. Hugo do njega ni imel nobenih dednih družinskih pravic. Ker ni bil goriški fevd, pa ga grof Majnhard Ulriku ni mogel zapleniti, tako da je ostal v Ulrikovi in Kunigundini posesti. Tu najdemo tudi odgovor na vprašanje, kam se je lahko Ulrik zatekel v času nemilosti in pregnanstva v letih 1366–1368. Posedoval je še Rekštanj na Kranjskem. Zato je bila ob njegovem posojilu pri Judih januarja 1366 zapisana klavzula, da bo v primeru neplačila dolg iz njegovih posesti izterjal avstrijski vojvoda (kranjski deželni gospod) in ne goriški grof. Ulrik je z Rekštanjem ostal habsburški vazal. Ko je bil leta 1368 ponovno sprejet v milost goriškega grofa, pa mu je spet obljubil zvesto služenje s štirimi gradovi – *mit allen meinen vesten mit namen Reiffenberch Dorenberch Waidekk vnd Rauhenstain*.[281] Žena Kunigunda je dva meseca kasneje še sama sklenila pomiritev z grofom in potrdila možev dogovor, ker je bil vanj vključen tudi Rekštanj, njena črteška dediščina. In po moževi smrti je decembra 1371 od goriškega grofa prejela v fevd Rihemberk in Dornberk, z Rauhenstainom (Rekštanjem) pa je le obljubila zvestobo – saj ni bil grofov fevd, temveč njena dedna posest.

Po poravnavi s Fricom Črteškim je grof Majnhard marca 1374 gradova Rihemberk in Dornberk podelil v fevd Hartnidu s Trauna iz ugledne zgornjeavstrijske družine. Kot je razvidno iz Hartnidovega reverza, je do gradov prišel kot novi mož Kunigundine hčere Elizabete, ki jo imenuje *meine liebe Wirtinn* (očitno je medtem ovdovela). Ob tem naj bi varovali vse pravice, ki sta jih na obeh gradovih imeli Elizabeta in mati Kunigunda.[282] *Rauhenstain* pa se nikoli več ne omenja v zvezi z Rihemberkom in goriškimi grofi. Očitno ga je Fricu Črteškemu le uspelo izterjati kot svojo dediščino. In leta 1392 ga je pod imenom *Rukchenstain* posedoval njegov sin Janez in ga zapisal za jutrnjo svoji ženi Margareti. S tem je soglašal tudi oče Fric, ki je obenem pečatil listino.[283]

S priženitvijo Hartnida s Trauna v rodbino Rihemberških se je na Krasu začasno pojavil še en močan igralec. Bil je sin Hansa s Trauna, enega znamenitih kondotjerjev srede 14. stoletja, ki je kar trikrat služil angleškemu kralju Edvardu III. v stoletni vojni in leta 1356 sodeloval v bitki pri Poitiersu. Leta 1361 se je udeležil vojne vojvode Rudolfa IV. proti oglejskemu patriarhu, bil 1361–1363 glavar Zgornje Avstrije, 1368 spremljal cesarja Karla IV. Luksemburškega v Rim in 1369 pomagal Habsburžanom v vojni za Trst.[284] Ob teh priložnostih se je lahko srečal in navezal stike z Rihemberškimi. Hartnid je podedoval očetove bojevite gene. Že leta 1374 je prišel v hud spor z mogočnim Hugom Devinskim in ga celo pozval na dvoboj. Ozadje spora ni znano, a Hugo je bil z Devinom in Senožečami kraški sosed Rihemberka. Vojvoda Albreht III. ju je junija pozval na zbor v Judenburgu, kjer so deželani odločili, da je po deželnem pravu dvoboj prepovedan.

---

281 Gl. op. 248.

282 HHStA, AUR, tri listine pod signaturo 12255; grofova listina o podelitvi v fevd 1374 III 22 in reverz Hartnida s Trauna z istim datumom. Trauner je že leta 1373 podeljeval nekdanje rihemberške fevde na Koroškem (TLA, GAR, str. 1304 (*ist alles vormals des Reiffenberger lehenschafft gewesst*), gl. še str. 1287, 1292, 1294, 1295, 1306, 1308, 1320).

283 TKL I, št. 257.

284 Paravicini, *Adlig leben*, str. 345–352.

Nato sta bila vabljena na dvor na Dunaju, vendar se je odzval le Hugo, vojvoda pa je oktobra zadevo razglasil za zaključeno.[285]

Usodnejši je bil Hartnidov spor z goriškim grofom Majnhardom, do katerega je moralo priti kmalu zatem. Že novembra 1375 je namreč grof Rihemberk za nedoločen čas podelil v oskrbo Štefanu z Dornberka, ki je obljubil, da mu bo z njim zvesto služil kot »svojemu dednemu gospodu« (*als vnserem rechten erbheren*).[286] Grof je Rihemberk očitno prevzel v lastno upravo. Kaj je bilo v ozadju, ni znano, nekaj drobcev mozaika, ki kažejo na resnost in potek spora, pa posredujeta kasnejša vira iz 15. stoletja. Med Hartnidom in grofom Majnhardom je prišlo do fajde, pri čemer je prvi plenil vse do vrat Gorice (*bis an Görczer portten … streifen thet*).[287] Majnhard se je za pomoč obrnil na grofa Hermana I. Celjskega, Padovance in furlanske plemiče. Herman je s »silo in mečem« Traunerju odvzel Rihemberk – *Reiffenberg … dem Trawner mit gewalt vnd Swert angewunnen hab*. Po pogajanjih ga je vrnil goriškemu grofu (*dieselb vest dem von Görcz sey widerworden*), za trud in stroške pa od njega dobil Komen oziroma tistih 37 spornih hub, ki so jih zasedli Rihemberški in jih je avstrijski vojvoda leta 1371 terjal nazaj.[288] Obleganje Rihemberka je bilo očitno velikopotezen podvig, saj se je grof Majnhard naslednje leto opatu Možaca pritožil, da mu je kljub večkratnim pozivom za pomoč pri Rihemberku – *pro subsidio a vobis facto ante Castrum de Reyfimberg* – poslal le osem pešakov.[289] Hartnid s Trauna je bil na Krasu izločen iz igre, očitno pa je še nekaj let obdržal del nekdanje rihemberške koroške posesti.[290]

Ulrik Rihemberški je imel ob smrti – kot v 13. stoletju njegovi predniki – tudi precejšnje posesti, pravice in dohodke (mitnina, desetine) na Koroškem.[291] Ko so Goriški, verjetno po smrti Hartnida s Trauna, prevzeli tudi te, je dal grof Majnhard v letih 1380–81 narediti nov goriški urbar.[292] V njem

---

285 RH II, št. 1159; Lackner, *Hof und Herschaft*, str. 120–121.

286 *… mich … Graf Meinhart ze Gortz … von besundern gnaden vnd pet … pehaust hat auf sein vest Reiffenberg als lang sein gnad vnd will ist in semlicher weise, daz ich die vorgenante vest in gůter hůt vnd phleg haben sol … Vnd sol ich … mit der genanten vest Reiffenberch gewertig vnd dienstleich sein mit gůten trewen auz vnd in varent allzeit …* Izvirnik AT ÖStA/HHStA, AUR, 1375 XI 14; Štih, *Goriški grofje*, str. 210.

287 HHStA, GAR, fol. 180': *Ain instrument ainer Khunndschafft, das das Schloß Reiffenberg am Carst von Graf Meinhardten von Görcz ainem Trauner, der das innhat vnnd dem Grafen bis an Görczer portten eingriff vnnd straiffen thet, mit gewalt abgewunnen worden ist* (1450). V listini Friderika Celjskega iz leta 1449 je rečeno, da je Trauner *das lannd mit vnbillichen angriffen beschedigt habe.* Chmel, *Materialien*, št. 165, str. 341. Gl. op. 312.

288 *… Graf von Görz mit Hilff des von Cilli des von Padaw vnd ettleicher aus Friaul das haws Reiffenberg dem Trawner mit gewalt angewunnen …* Izvirnik AT ÖStA/HHStA, AUR, 1430 II 24; Chmel, *Materialien*, št. 3, str. 21.

289 DG VII, št. 281, str. 14.

290 V goriškem urbarju, nastalem okrog leta 1380, je pri posesti v Lesachtalu ob zgornji Zilji pripis, da je bila rihemberška in da jo sedaj poseduje Trauner: *die stent dem Reyffenberger, daz ieczo der Trawner innhat* (Klebel, Die Grafen, str. 60).

291 Avgusta 1370 je na primer žagarskemu mojstru Hansu, tržanu v Mauthnu, podelil v fevd desetine v bližnjem kraju Laas (SI AS 1063, sig. 5983, 1370 VIII 17).

292 Ohranjen v HHStA, Hs. B 756, pod imenom Urbar von Lessach. Analiza urbarja pri Klebel, Die Grafen, str. 60–63.

so na več mestih izrecno navedene posesti, ki so bile prej rihemberške, prvenstveno v Ziljski dolini. Poleg številnih kmetij je Ulrik posedoval kar 45 trških parcel (»domcev«; *hoffstet*) v trgu Mauthen pod prelazom Plöckenpass (*di hoffstet an dert Mawt die vor zu dem haus gen Reifenberch gehört hat*).[293] V lasti je imel tudi deželsko sodišče in mitnino v Mauthnu, ki je na pomembni prometni povezavi iz Furlanije proti Salzburgu nedvomno prinašala velike dohodke. To dokazujeta vira iz let 1375 in 1376. V prvem je šest plemičev iz Ziljske doline pričalo, da Rihemberški deželskega sodišča v Mauthnu niso nikoli imeli v fevdu od grofov Ortenburških.[294] Maja 1376 pa je Konrad z Groppensteina grofu Majnhardu izdal reverz, da je mitnino v Mauthnu, »ki je pripadala rihemberški hiši« (*die emaln zu dem haus gen Reiffenberg gehört haben*), prevzel od dveh meščanov Lienza, ki jima jo je zastavil pokojni Ulrik Rihemberški in jo bo v primeru izplačila zastavne vsote vrnil grofu.[295]

Post scriptum

Okrog leta 1375 se je končalo večletno burno obdobje negotovosti. Rihemberk je nadalje pristal v sklopu goriških gradov, ki jih nikoli več niso podeljevali v fevd, temveč so na njih nastavljali svoje začasne gradiščane oziroma oskrbnike.[296] Pestre zgodovine Rihemberka pa s tem še ni bilo konec. Ko je leta 1385 umrl goriški grof Majnhard VI. in zapustil dva mladoletna sinova, je zgodba goriške dinastije dosegla dno. Grofova hči Katarina iz prvega zakona je bila poročena z bavarskim vojvodo Janezom II. iz linije Landshut, ki je – v skladu s poročno pogodbo – terjal eno tretjino goriške grofije. Aprila 1386 je dejansko prišlo do delitve goriške dediščine: na Krasu (*supra Carsis*) je goriškima bratoma poleg Hašperka (Planine), Rašporja in Švarceneka pripadel Dornberk, bavarskemu vojvodi in Katarini pa Rihemberk, Štanjel, Novi grad ter tretjina dohodkov mitnic v Lokvi in Planini.[297] Vendar sta Rihemberk in Novi grad zaradi finančnih potreb že septembra 1389 zastavila goriškima grofoma.[298] Leta 1392 je poleg krškega škofa soskrbnik mladoletnih grofov postal avstrijski vojvoda Albreht III. Z Bavarci je julija 1392 sklenil sporazum, da so za 100.000 goldinarjev Goriškim prodali nazaj svojo tretjino grofije – večji del vsote je plačal vojvoda in pridobil ogromen

293 HHStA Hs. B 756, fol. 19'–20.

294 *… chain Reiffenberger nie peÿ chainen zeiten chain Gericht … an der Maut in der Geiltal von der Graffschaft von Ortenburg nie nicht ze lehen hat gehabt …* Izvirnik AT ÖStA/HHStA, AUR, 1375 IX 30.

295 *… di maut gelegen vnder Chreuzperg an der Maut, die emaln zu dem haus gen Reiffenberg gehört hat …* Izvirnik AT ÖStA/HHStA, AUR, 1376 V 7; MDC X, št. 809.

296 Prim. Štih, *Goriški grofje*, str. 210–212.

297 DG VII, št. 305, str. 299; Kosi, *Spopad*, str. 104–105; Wutte, Die Erwerbung, str. 294–295.

298 Pavlin, *Goriška*, str. 142; Kosi, *Spopad*, str. 105; Bizjak, *Ratio*, str. 161. Gl. še izvirnik AT ÖStA/HHStA, AUR, 1390 IX 15: *den sacz Reiffenberg vnd Newhaws, den wir in vormalen versaczt haben*.

vpliv na Goriškem.[299] Rezultat je bila medsebojna dedna pogodba med Goriškimi in Habsburžani, sklenjena 7. julija 1394 na Dunaju, ki jo je sopečatilo kar 23 goriških deželanov (*lantlẽut*), med njimi z Dornberka, Novega gradu, Planine, Gorice in Krmina.[300] To je bil dogodek, pri katerem Rihemberški nekoč gotovo ne bi manjkali. A Rihemberk je bil zdaj le še eden v množici goriških zemljiških uradov, ki so jih v grofovem imenu upravljali nastavljivi uradniki. Tako je v letih 1398 in 1401 *Iban amptman ze Reyfenberg* grofu polagal račune o poslovanju gospostva.[301]

Kljub temu je Rihemberk ohranil status enega pomembnejših gradov. Leta 1405 sta grofa Henrik in Ivan Majnhard sklenila dogovor glede jutrnje njunih žena. Prvi jo je grofici Elizabeti Celjski z bratovim soglasjem nakazal na grad Rabenstain pri Virgnu na Zgornjem Koroškem, drugi pa vojvodinji Magdaleni Bavarski na »Rihemberk na Krasu« skupaj z deželskim sodiščem in urbarjem (*vnser vesten Reiffenberg gelegen auf dem Karst*).[302] Grad je tako dobil določen status rezidence in grof Henrik je na primer leta 1410 na njem – *in castro nostro Reiffenberg* – napisal pismo svojima glavarjema v Gorici Mihaelu Rabatti in Leonardu Dornbergerju.[303] Na krepitev pomena gradu kaže tudi dejstvo, da sta grofa kmalu zatem za Gorico in Rihemberk nastavljala skupnega glavarja. Leta 1422 je bil na tej funkciji Bernard Holzhauser – *haubtman zu Görz vnd zu Reyffenberg* –, ki je kot goriški glavar izpričan še leta 1430.[304] Leta 1433 je izrecno govora o »rihemberškem glavarstvu« (*capitaneatum Rayfinbergo*),[305] tedanji glavar Friderik Tobringer pa leta 1434 nosi tudi naziv oskrbnik (*pfleger zu Reiffenberg*).[306] Kot oskrbnik mu je sredi stoletja za desetletje in pol sledil Nikolaj »Hinder der Vesten« iz goriške klientelne družine, imenovane po njenem bivališču v Gorici.[307]

Leta 1437 je bil Rihemberk eden od 24 goriških gradov v Furlaniji, na Goriškem, Krasu in Koroškem, ki jih je grof Henrik IV. v primeru svoje smrti brez dedičev zapuščal svojima sorodnikoma, Frideriku in Ulriku Celjskima. Grof je mandat o tem naslovil na vse goriške glavarje, oskrbnike in gradiščane (*haubtleüten pflegern vnd burggrauen*), med drugim na Rihemberku, v Gorici, Krminu, Vipolžah, Švarceneku, Novem gradu »na Krasu« in Hašperku.[308] To dejanje je bilo del dedne pogodbe med Goriškim in Celjskimi, ki se je leta 1443 še okrepila z novim dogovorom. Ulrik Celjski je tedaj postal skrbnik mladoletnih otrok goriškega grofa, njegov starejši sin Ivan je bil poslan na vzgojo

299 Wutte, Die Erwerbung, priloga I, str. 297–298; Kosi, *Spopad*, str. 106; Pavlin, *Goriška*, str. 18.

300 Wutte, Die Erwerbung, priloga III, str. 305–309; Kosi, *Spopad*, str. 106; Pavlin, *Goriška*, str. 18–19.

301 Kos, *Urbarji*, str. 121, 128. Analiza obračunov pri Bizjak, *Ratio*, str. 161–162.

302 Izvirnik AT ÖStA/HHStA, AUR, 1405 III 8.

303 BCC AC, Fondo Lorenzo D'Orlandi, H-7, št. 50.

304 Izvirnik AT ÖStA/HHStA, AUR, 1422 VII 9; 1430 II 26; 1430 VII 6. Morda je izviral iz celjske klientele. Njegov sorodnik Burkhard Holzhausen je bil leta 1408 celjski gradiščan v Postojni (Kos, Iz arhiva, št. 54, str. 108; Kosi, *Spopad*, str. 101–102).

305 BCC AC, Fondo Lorenzo D'Orlandi, H-12, št. 2.

306 HHStA, GAR, fol. 208'; Pavlin, *Goriška*, str. 163. Friderik Tobringer je leta 1411 od goriškega grofa prejel v fevd tudi nekdanji rihemberški grad Weidenburg v Ziljski dolini, njegov naslednik Diepold Tobringer pa ga je imel leta 1445 v zastavi (MDC X, št. 1127; MDC XI, št. 217, 220, 222).

307 HHStA, GU 1-3-2 (1455 III 14); HHStA, GAR, fol. 360'; StLA, AUR, sig. 6748, 1459 VI 15; Kos, Iz arhiva, št. 67, str. 123. O družini Pavlin, *Goriška*, str. 123.

308 SI AS 1063, sig. 4714, 1437 III 17.

na celjski dvor in naj bi se poročil z Ulrikovo hčerjo, Ulrik pa bi v primeru smrti goriškega grofa postal upravitelj/skrbnik njegovih dežel (*seinen Lannden*) do polnoletnosti enega njegovih sinov. To je Celjskim potencialno odpiralo neslutene politične možnosti na širšem Goriškem, ki pa so se razblinile s smrtjo grofa Ulrika Celjskega leta 1456.[309]

V tem času je ostarelega goriškega grofa doletela še ena resna zadeva, ki se je nanašala neposredno na Rihemberk. Volker Turjaški je leta 1438 sprožil terjatve glede dolgov, ki si jih je tri četrt stoletja prej pri Judih nakopal Ulrik Rihemberški in so jih kot poroki morali v veliki meri odplačati njegovi turjaški predniki.[310] Povrnitev plačil je terjal od goriškega grofa Henrika kot dediča rihemberških posesti.[311] Ker se ta ni odzval, je v letih 1449–1451 prišlo do sodnega spora; ob tem nastali dokumenti poročajo tudi o dogajanju leta 1375, ko so se Goriški po fajdi s Traunerjem dokopali do Rihemberka. Za razsodnika je bil najprej določen grof Friderik Celjski, ki je decembra 1449 in februarja 1450 o zadevi odločal na dvoru v Celju.[312] Ker goriški grof ni bil pripravljen na poravnavo oziroma ni izpolnil zahtev sodišča, je zadeva septembra 1450 prišla pred sodišče kralja Friderika na Dunaju, kjer se je vlekla še več kot leto.[313] Žal dokumenti o končni razsodbi niso znani.

Štefan z Dornberka	*vest Reiffenberg … in guter hůt vnd pfleg haben*	1375
Ivan (*Iban*)	*amptman ze Reyfenberg*	1398, 1401
Bernard Holzhauser	*haubtman zu Görz vnd zu Reyffenberg*	1422
Friderik Tobringer	*capitaneatum Rayfinbergo*; *phleger zu Reiffembergkh*	1433, 1434, 1441
Nikolaj *hinder der Vessten zu Görcz*	*pfleger zu Reiffenberg*	1450–1461
Febo V. Thurn Mlajši	*pfleger zu Reiffenberg*	1462, 1464
Štefan	*gastaldius in castro Reiffenbergi et Carsis*	1470
Febo V. Thurn Mlajši	kastelan	1475
Janez Thurn Starejši	*pfleger auf Reiffenberg*	1487–1494
Janez z Novega gradu (Neuhauser)	*castellanus Rifinbergi*; *phleger zu Reyffenberg*	1503–1527

Tabela 1: Goriški in habsburški gradiščani/upravitelji/uradniki na Rihemberku v 15. in začetku 16. stoletja

Sredi 15. stoletja se je med vodilne goriške plemiče prebila rodbina Thurn (della Torre) – v daljnjem sorodstvu z Rihemberškimi[314] –, ki je precej let opravljala službo goriškega glavarja, sedaj

309 Podrobneje Kosi, *Spopad*, str. 123–126.

310 Gl. op. 231.

311 Nabor dokumentov Volkerja Turjaškega ob začetku spora leta 1438 v HHStA, AUR, pod signaturo 9751 in z datumom 1359 III 3.

312 Razsodba z dne 1449 28 XII objavljena pri Chmel, *Materialien*, št. 165, str. 341. Razsodba iz februarja v HKA, Urkunden, 1450 II 13 (dve listini).

313 Gl. RKF XIII, št. 178, 183, 189, 221.

314 Gl. op. 177 in 236.

imenovanega »glavar Gorice in Krasa«.[315] Videti je, da je bil vsaj v tem času Rihemberk ponovno združen z glavarsko službo in s pristojnostjo nad goriškimi kraškimi gospostvi. Febo (V.) Thurn Mlajši je že v letih 1462 in 1464 izpričan kot oskrbnik na Rihemberku.[316] Leta 1470 pa je bil na položaju glavarja (*Phebo junior de Laturre capitaneus Goricie et Carsis*) in je imel na Rihemberku nastavljenega gastalda Štefana, verjetno kot sodnika (*gastaldius ipsius spect. domini Phebi in castro Reiffenbergi et Carsis*).[317] Desetletje in pol kasneje je funkcijo rihemberškega oskrbnika več let opravljal tudi njegov bratranec Janez Starejši – *Hanns vom Thurn der Elter, phleger auf Reyfenberg*.[318]

Leta 1500 je umrl zadnji goriški grof Lenart, po dedni pogodbi pa je vse preostale goriške posesti dobil kralj Maksimilijan Habsburški.[319] Najkasneje leta 1503 je za oskrbnika Rihemberka postavil Janeza z Novega gradu na Krasu (Neuhauser), enega vidnejših predstavnikov kraškega plemstva, ki je že zadnjemu goriškemu grofu služil kot glavar furlanskega Belgrada.[320] Leta 1508 je izbruhnila Maksimilijanova beneška vojna (1508–1516), v kateri so Benečani že aprila in maja 1508 poleg Gorice, Vipave, Postojne, Trsta in drugih strateških točk zasedli tudi Rihemberk, vendar so se morali že leto kasneje umakniti.[321] Janez z Novega gradu se je v vojni odlikoval na različnih položajih, med drugim je bil dvakrat cesarjev upravitelj furlanske prestolnice Videm.[322] Obenem je ohranil položaj oskrbnika na Rihemberku, o čemer priča cesarjev dopis iz leta 1514 – *Hannsen Newhawser vnsserm Phleger zu Reyffenberg.*[323] Bil je zadnji habsburški predstavnik na Rihemberku. Leta 1528 je nadvojvoda Ferdinand gospostvo podelil v zastavo Gašperju Lanthieriju, pred letom 1533 pa mu ga je za 12.500 renskih goldinarjev prodal.[324] Grad je v posesti te premožne trgovsko-plemiške družine oziroma njenih potomcev ostal več kot štiri stoletja, do septembra 1947,[325] ko je bil nacionaliziran.[326]

---

315 Pavlin, *Goriška*, str. 166–168, 209; Czoernig, *Das Land*, str. 695. Dejansko sta bili pod isto osebo združeni dve glavarstvi. Peter Flojaner je bil leta 1452 goriški *haubtman ze Gorcz vnd am Karst* in je sam omenil, da težko opravlja dve funkciji obenem (*zu paiden Haubtmanschaft*) (HHStA, GU 1-5-3).

316 HHStA, GAR, fol. 189; Czoernig, *Das Land*, str. 647.

317 SI AS 1063, sig. 4912, 1470 VII 2.

318 AT ÖStA/HHStA, GU 2-6-48 (ok. 1487); 1-3-1 (1487 V 31); 1-3-3 (1487 VI 7); 2-10-5 (1488 XI 25); 2-10-6 (1489 VI 9); 2-6-13 (1490 VI 24); Pavlin, *Goriška*, str. 160–161.

319 Pavlin, *Goriška*, str. 52–59; Kosi, *Spopad*, str. 140–142.

320 Kosi, *Spopad*, str. 151; Pavlin, *Goriška*, str. 143; Rutar, *Zgodovinske črtice*, str. 10. Neuhauser je bil oskrbnik Rihemberka že leta 1503, saj je že vpisan v rihemberškem urbarju iz tega leta: *Hanns vom Newenhawss rait-register von dem ambt Reyffenbergkh et. 1503* (Kos, *Urbarji*, str. 12).

321 O vojni podrobno Kosi, *Spopad*, str. 143–170; Pavlin, *Goriška*, str. 60–67.

322 Pavlin, *Goriška*, str. 234; Czoernig, *Das Land*, str. 657.

323 CDI V, št. 1464.

324 *Reiffenberg schloß vnnd herrschaft, so in die grafschaft Görtz gehört … ist Casparn Lanntheri vmb zwelf tausent funf hundert gld. r. auf ainen ewigen widerkhauf verkhaufft* (Zadravec, *Zastave*, str. 40, 147; Pavlin, *Goriška*, str. 143).

325 Sapač, *Grajske stavbe*, 24, str. 112. O družini gl. Panjek, *Vzhodno od Benetk*, str. 120–122.

326 Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa Temeljne raziskave slovenske kulturne preteklosti (P6-0052), ki ga iz državnega proračuna financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije.

Reifenberg and the Lords of Reifenberg in the Middle Ages
The History of a Lost Family

Summary

The Lords of Reifenberg were a lesser known yet prominent medieval noble family in the territory of modern Slovenia. Serving as ministeriales of the Counts of Görz (It.: Gorizia), they first appeared in written sources in 1228, named after Reifenberg Castle (modern Rihemberk) in the Vipava Valley. However, an extremely rare occurrence of the personal name Volker, along with a few other names in the family, points to a direct connection with the neighboring Dornberg Castle (modern Dornberk). Indeed, the Lords of Reifenberg were a branch of the Dornberg family, as is also attested to by their subsequent inheriting the castle. The Reifenbergs had their origins in Carinthia, where in the thirteenth and fourteenth centuries they possessed the Waidegg and Weidenburg castles, as well as vast estates and rights in the Gail, Drau, and Möll valleys. The first known representatives of the family were *Folkerus Senior et Iunior*, mentioned in a charter from 1157 that Engelbert II, Count of Görz, issued for Admont Abbey. Like several other ministerials in the service of the counts, they arrived in the territory of Görz no later than the twelfth century and moved their family seat here. In 1201, they were first documented under the name of Dornberg (*Hainricus de Dorenberc atque filius eius*).

However, from their first mention after Reifenberg Castle in 1228 onwards, the Lords of Reifenberg ranked among the most important ministerials and trusted servants of the Counts of Görz. It was particularly Ulrich I (1231–1277) who consolidated the family's status and marked its golden age during his forty years' career. A permanent member of the counts' entourage, he escorted them in Görz, Istria, and Friuli, as well as in Tyrol, Carinthia, Bohemia, and twice at the court of Emperor Frederick II. On the lists of witnesses, his name always appeared first among the ministerials. More details regarding the radius of his activities are revealed by his family's marriage connections with the Carinthian and Tyrolean nobility (Flaschberg, Rodenegg, and Velthurns) as well as the nobility in Istria (Duino–Momiano). In addition, the immense trust that the Count of Görz placed in him is reflected by the aftermath of the catastrophic defeat that the Görz-Tyrol coalition suffered in Carinthia in the autumn of 1252 against Philip of Spanheim, Archbishop of Salzburg. In the events that unfolded in December 1252, Ulrich of Reifenberg was the most prominent figure among Count Meinhard III's clientele. He acted as a guarantor for agreements and was one of the seven men that sealed the final peace treaty in Lieserhofen on December 27th (the oldest preserved seal of the House of Reifenberg). In his period, the family also increased its economic power by acquiring the Görz fief of Završje (It.: Piemonte) in Istria and the Salzburg fief of Wasserleonburg in the Gail Valley in Carinthia.

Although after the death of Ulrich I in 1277, the family never attained the same grandeur and importance as in his lifetime, his grandsons Volker III and Ulrich III honored his tradition in an exemplary manner. In charters marking important political occasions, they were listed as witnesses, guarantors, or co-pledgers of the Counts of Görz, and between 1295 and 1297 Ulrich was also mentioned holding the distinguished position of the senior court official (*Hofmeister*; *magister curie*) to the Counts of Görz. Their endeavors to uphold the family reputation are further confirmed by their marriage ties to the prominent noble families of Strassoldo and Villalta from Friuli as well as to the Auerspergs (Turjak) and the Schärfenbergs (Svibno) from Carniola. About 1270, a cadet family branch was founded with its seat in Završje in Istria, from which the lineage continued in its male line until 1371.

In the last decade of the thirteenth and the early fourteenth century, the Reifenbergs descended into a profound financial and political crisis, from which they never completely recovered. One of the reasons for this was the large number of daughters, whose dowries severely eroded the family estate. Individual members sold and pledged their respective properties and renounced numerous Görz fiefs (in Carinthia, in 1321 Završje in Istria). Particularly problematic was Elisabeth's marriage to the influential Heinrich Graland, Vidame of Carniola. In 1319, Heinrich secured the division of the Reifenberg inheritance, through which the Graland family took ownership of half of the Reifenberg, Dornberg, and Weidenburg castles as well as seigniories for several decades. Nonetheless, Ulrich IV and Dietalm continued to serve as important allies to Count Heinrich II of Görz by taking active military and political part in his ambitious exploits in northern Italy. On the other hand, Conrad III, the only male family member of age between 1323 and 1336, held no significant sway.

The family's final decades between 1336 and 1371 were rather tempestuous, mirroring the temperament of Conrad's nephew Ulrich V. He began his career in 1336—still during his years-long captivity under the Aquileian patriarch Bertrand after the Görz army was defeated at Braulins. The next few years he devoted to reclaiming the lost Reifenberg estates. In 1338, 1342, and 1353, he bought back parts of the Reifenberg and Dornberg castles from the indebted Graland brothers-in-law, as well as estates in the Gail, Drau, and Möll valleys in Carinthia, recovering a significant portion of the former family property. About 1347, Ulrich married Kunigunde von Reutenberg from Carniola, who gifted him *Rauchenstain* Castle (*Ruckenstain*, Rekštanj) as her dowry, the only known Reifenberg estate in Carniola. Now in possession of four castles and numerous fiefs, he also successfully restored his family's economic position and reputation. Ulrich most notably distinguished himself as one of the greatest and most active mercenary commanders in the region. In his pursuit of pragmatic political ends, he would break the oath of vassal fealty, which often led him into confrontation with the Counts of Görz, the Patriarch of Aquileia, the Habsburgs, and the Venetian Republic. In 1348, he joined the anti-Venetian rebellion in the town of Koper (It.: Capodistria) and was considered a great enemy of the republic. His relations with Venice eventually improved, and in 1356–58 he commanded a company of sixty horsemen against the Hungarian king Louis the Great in Istria (and was named an ally of Venice in the peace treaty of Zara, signed in February 1358). During the war, he was even temporarily in captivity of the Austrian duke Albrecht II.

In the 1350s, Ulrich ran into crippling debt, which he may have incurred by buying back the former family properties. The latter was also probably the reason behind his service as a mercenary commander. Another financial source were Jews, with eight promissory notes issued to Jews in Ljubljana and Maribor having been preserved from 1351, 1352, 1359, 1362, and 1366. Further testifying to Ulrich's prominent standing is, among other things, the fact that Ulrich, Bishop of Gurk, Frederick I, Count of Cilli, Otto VI, Count of Ortenburg, and Konrad von Auffenstein, Marshal of Carinthia, as well as the cup-bearer Hermann von Osterwitz and the Lords of Auersperg acted as his loan guarantors. In 1362, even Rudolf IV, Duke of Austria, personally interceded with the Jewish creditors for an extension of his loan. Ulrich began to consolidate his association with the duke, who was pursuing an aggressive and expansionist policy against the Patriarch of Aquileia in the region. In March 1365, he submitted himself and ceded his Reifenberg, Dornberg, Waidegg, and Rauchenstain castles to the Austrian duke and received them back in fief. This got him into a feud with Meinhard VI, Count of Görz, from which he emerged defeated, even more blisteringly after Duke Rudolf's death in July 1365. Meinhard demolished the castle at Waidegg and enfeoffed it, along with all Carinthian estates, to Ulrich's cousin Hugo, who also took possession of the main Reifenberg and Dornberg castles, whereas Ulrich himself probably withdrew to his last remaining castle at Rauchenstain (Rekštanj) in Carniola, on the territory of the Austrian duke. His pro-Habsburg disposition

was also reflected in the marriage of his daughter Elisabeth to Ulrich von Pottendorf, personally endorsed in 1369 by Albrecht III, Duke of Austria. Nonetheless, Ulrich soon managed to find his way into good graces again with the Count of Görz, who, after Hugo's death in September 1368, returned to him all the properties that he had lost (Reifenberg, Dornberg, and Waidegg).

In the final years of his life, Ulrich made peace with the leading regional players—the Counts of Görz, the Patriarch of Aquileia, and the Habsburgs. He ended his tumultuous career serving as the deputy of the Aquileian patriarch on his estates in Istria (*Marchio Istrie*). He died before October 28th, 1371, and the Count of Görz enfeoffed the Reifenberg and Dornberg castles to Ulrich's widow Kunigunde and her daughter Elisabeth no later than December that same year. Before long, a dispute broke out over the sizable Reifenberg inheritance that would drag on for years. Apart from four castles with pertaining seigniories and numerous fiefs in Carinthia, Ulrich also owned the territorial court, the toll, and forty-five urban plots (*hoffstet*) in the market town of Mauthen below the Plöckenpass pass in Carinthia. In 1372, the estates in the Karst briefly passed into the hands of Wilhelm von Weißenegg, the half-brother of Hugo von Duino (Germ.: Tybein), who probably married one of the heiresses. Between 1373 and 1375, he was succeeded by Hartnid von Traun, the son of the famous mercenary commander Hans von Traun, who married Ulrich's daughter Elisabeth. It was already in 1375 that he entered a dispute and feud with Meinhard VI of Görz, who besieged and conquered Reifenberg Castle with the help of Count Hermann of Cilli and took over its administration.

Reifenberg retained its prominent status in the County of Görz. In 1386, it briefly passed, along with a few other castles, into the hands of the Bavarian duke Johann II from the Bayern-Landshut branch, who obtained one-third of the Görz inheritance through his marriage to Catherine of Görz. In 1392, the couple renounced their share in exchange for generous compensation, and the castle was returned to the Counts of Görz. In 1405, Count Johann Meinhard gave it as a dower to his bride Magdalena of Bavaria. In the first half of the fifteenth century, a Görz captain (*haubtman*; *capitaneus*) is documented at the castle, who probably held jurisdiction over the Karst estates. In the second half of the same century, the guardians (*pfleger*) of the castle were for several decades members of the Della Torre (Germ.: Thurn) family, which was originally from Milan and ascended among the most prominent families in the territory of Görz. On the death of Leonhard, the last Count of Görz, in 1500, all Görz estates were passed down to King Maximilian I, future Holy Roman Emperor. In 1528, the Habsburgs pledged and sold Reifenberg Castle before 1533 to the Lanthieri family, which held it in its possession until 1947.

RODBINA LANTHIERI

Genealoška in posestna skica

MIHA PREINFALK

Zgodovina gradu Rihemberk je neločljivo povezana z rodbino Lanthieri. V prvi polovici 16. stoletja je grad pridobil Gašper Lanthieri, njegovi potomci pa so ga obdržali več kot štiristo let. Šele druga svetovna vojna in povojne razmejitve med Jugoslavijo in Italijo so dokončno pretrgale vezi med Lanthieriji (oziroma njihovimi potomci in nasledniki) in njihovo slovensko posestjo – torej z Rihemberkom in tudi Vipavo.

Vse do danes rodbina Lanthieri še ni bila deležna sistematične raziskave, ki bi predstavila njeno kompleksno preteklost. Omembe posameznih družinskih članov najdemo seveda v številnih delih, ki obravnavajo zgodovino goriške grofije ali zgodovino Vipavske doline, prav tako je nastalo nekaj del, ki poskušajo predstaviti rodbino ali posamezne rodbinske veje iz genealoške perspektive. Vendar pa se vedno znova pokaže, da so tovrstni genealoški prikazi bodisi pomanjkljivi bodisi vsebujejo napačne sorodstvene povezave. Razlog za to najpogosteje tiči v pomanjkanju (zanesljivih) podatkov, pa tudi v ponavljanju istih, za rodbino značilnih osebnih imen, kar z današnje časovne distance vnaša zmedo in onemogoča ali vsaj otežuje genealoško rekonstrukcijo.

Pričujoči prispevek je torej poskus zaokrožene genealoške podobe Lanthierijev od 15. do 20. stoletja. Temelji na že obstoječih genealogijah, ki so dopolnjene z obsežnim arhivskim gradivom iz javnih arhivov (slovenskih in tujih), predvsem pa z gradivom iz zasebnega arhiva družine Lanthieri, ki je shranjen v palači Lantieri v Gorici pod imenom Archivio storico Levetzow-Lantieri (v nadaljevanju ASLL). Njegova skrbnica je grofica Carolina Levetzow Lantieri Piccolomini, ki se ji na tem mestu najlepše zahvaljujem, da mi je omogočila raziskovanje po ohranjenem gradivu.

Ker so bili dosedanji genealoški pregledi Lanthierijev do določene mere nepopolni, je v pričujočem prispevku predstavljena rodbina v celoti, ne le tista rodbinska veja, ki je bila povezana z Rihemberkom. Seveda tudi to verjetno še ni dokončna podoba, nedvomno bodo prihodnje raziskave v pisani genealoški mozaik rodbine Lanthieri dodale še marsikateri drobec.

Stanje raziskav

Lanthieriji so bili ena vodilnih plemiških rodbin na Goriškem in Kranjskem in so skoraj pol tisočletja krojili usodo obeh dežel, Goriške vsekakor bolj kakor Kranjske. Zato ni presenetljivo, da se njihove prve omembe v tiskanih delih pojavijo sorazmerno zgodaj. Med prvimi, ki je bralcem predstavil rodbino in posamezne člane, je bil slikar, kartograf in pisec Antonio Dall'Agata (1671–1751) v svojem delu *Gorizia in giubilo*. Delo je nastalo leta 1728 ob obisku cesarja Karla VI. na Goriškem, ko je ta prišel sprejet dedno poklonitev goriških stanov. Dall'Agata je ob tej priložnosti sestavil opis Goriške in njenih prebivalcev. Med plemiškimi rodbinami je naštel vse takratne veje rodbine Lanthieri, in sicer vipavsko, na čelu katere je bil Franc Anton, velikožabeljsko, ki jo je zastopal že priletni (Janez) Gašper, ter rihemberško s tremi gradovi, od katerih sta bila dva pravzaprav dvorca; Dall'Agata ju sicer ni poimenoval, vendar ni dvoma, da je pri tem mislil na Spodnji Rihemberk, v katerem je živel Janez Franc, in Korp, ki je bil sedež njegovega bratranca Janeza Gašperja. Pri Zgornjem Rihemberku ni omenil takratnega lastnika Janeza Ignaca, pač pa zgolj njegovega strica Livija, ki je grad razširil in polepšal s slikami in knjižnico. Poleg teh petih rodbinskih vej je Dall'Agata omenil tudi Štjak, kjer se je pogosto zadrževal Livijev brat Bernardin (iz Zgornjega Rihemberka).[1] Vendar Bernardin ni bil poročen, zato se Štjak ni razvil v sedež nove samostojne rodbinske veje.

Lanthieriji se pojavljajo v vseh delih, ki obravnavajo zgodovino goriške grofije. Seveda je razumljivo, da se tovrstna dela ne posvečajo izključno Lanthierijem, temveč jih zgolj navajajo med številnimi akterji goriške zgodovine. Tako jih konec 18. stoletja Carlo Morelli di Schönfeld (1730–1792) omenja v svojem delu *Istoria della Contea di Gorizia*, v katerem kronološko predstavi zgodovino goriške grofije. V 19. stoletju Lanthierije zasledimo v knjigi Carla Czoerniga *Görz Österreichs Nizza* (1873), precej podatkov o njih je tudi v knjigi *Postojinsko okrajno glavarstvo* (1889), medtem ko se jih je Simon Rutar v svoji knjigi *Pokнežena grofija Goriška in Gradiščanska* (1892/1893) zgolj dotaknil.

Med deli, posvečenimi izključno Lanthierijem, je treba na prvem mestu omeniti najstarejše in najobsežnejše, ki je nastalo v prvi polovici 18. stoletja, a je širši javnosti neznano. Gre za nepodpisan rokopis v obliki vezane knjige, ki ga danes hranijo v palači Lantieri.[2] Na platnici stoji naslov *Memorie della famiglia dei Conti Lanthieri istoriche e genealogiche del anno 928–1728*, na notranji naslovnici pa je dopisano *Memorie istoriche e genealogiche della famiglia de Co. Lanthieri*. Vsebuje številne dragocene podatke, ki pa so zanesljivi predvsem za 17. in 18. stoletje; starejše navedbe je treba jemati s pridržkom. Kot kaže, je delo nastalo v dveh ali treh, morda celo več izvodih. En izvod so v 19. stoletju hranili v Vipavi, kjer ga je videl Simon Rutar, ko je urejal tamkajšnji Lanthierijev arhiv,[3] in iz njega črpal podatke za svoje raziskave.[4] Nekaj let za Rutarjem je bil gost v Vipavi tudi raziskovalec Ercole Scatassa,

---

1 Dall'Agata, *Gorizia in giubilo*, str. 59–65. Dall'Agata napačno navede, da sta bila Janez Franc s Spodnjega Rihemberka in Janez Gašper s Korpa brata; v resnici sta bila bratranca.

2 ASLL 13/13, *Memorie della famiglia dei Conti Lanthieri istoriche e genealogiche del anno 928–1728*.

3 Gl. prispevek Lucie Pillon v 1. delu te publikacije.

4 Gl. Rutar, Archivalisches, str. 60.

ki je leta 1905 iz omenjene rodbinske genealogije naredil obsežne izpiske, vendar jih ni nikoli objavil. Njegov tekst je pod naslovom »I conti Lantieri: memorie istoriche e genealogia« izšel šele leta 2004 v *Archeografo Triestino*. Scatassov prispevek je sicer dragocen, ker bralcu omogoča vpogled v težje dostopni rokopis v zasebni lasti, vendar je v njem izredno veliko napak, ki so posledica avtorjevega napačnega branja lastnih imen (zlasti priimkov), zato je lahko za bralca, ki ne pozna goriškega plemstva, zavajajoč.

Scatassa zagotovo ni uporabil rokopisa, ki je danes v palači Lantieri, saj se njegov tekst in omenjeni rokopis v nekaterih detajlih razlikujeta. Drugi izvod Lanthierijeve rokopisne genealogije hranijo v Goriškem deželnem arhivu (Archivio Provinciale di Gorizia), in sicer med rokopisi pod zaporedno številko 137. Ta fond hrani gradivo različne provenience, predvsem tisto, kar sta zbrala Giovanni in Ranieri Mario Cossar, in razne druge donacije.[5] Tudi primerjava te verzije s Scatassovim besedilom pokaže na določene razlike med njima, kar pomeni, da je očitno morala obstajati še tretja verzija rokopisa, ki pa je danes neznano kje, če je sploh ohranjena.[6]

Avtor rokopisne genealogije ni znan, a načeloma se avtorstvo pripisuje Francu Antonu grofu Lanthieriju (1662–1729) iz vipavske veje.[7] Novejše ugotovitve glede avtorstva pa se bolj nagibajo k njegovemu sorodniku iz rihemberške veje, znamenitemu duhovniku in mecenu Liviju grofu Lanthieriju (1672–1738).[8] Vsekakor je nekdo vse tri genealogije dopolnjeval tudi pozneje, po smrti obeh potencialnih avtorjev, saj podatki, dodani z drugo roko, ponekod segajo vse do 60. let 18. stoletja.

Genealogija iz 18. stoletja je bila tudi temelj za raziskave Carla Levetzowa Lantierija, ki je v reviji *Studi Goriziani* leta 1952 objavil članek »I Lantieri nel Goriziano«. V njem je skiciral zgodovino svoje rodbine po materini strani (njegova mati Klementina je bila namreč zadnja članica rodbine Lanthieri), objavil je nekaj relevantnih dokumentov (npr. kupno pogodbo za palačo Schönhaus iz leta 1505), črpal pa je tudi iz drugih dokumentov iz rodbinskega arhiva. Za genealoški del je presenetljivo, da očitno ni upošteval izpiskov iz goriških matičnih knjig Ludwiga Schiviza von Schivizhoffna iz leta 1904.[9] Schivizhoffnovo delo je za genealogijo Lanthierijev in goriškega plemstva sploh nedvomno eden najpomembnejših virov, čeprav so v njem napake, marsikaj pa v njem tudi manjka. Vseeno so njegovi izpiski iz matičnih knjig izredno pomembni, tudi zato, ker so bile nekatere od teh knjig pozneje v vojaških spopadih uničene; to velja recimo za tiste iz Rihemberka (današnjega Branika), ki bi bile ravno za raziskovanje Lanthierijev najbolj zaželene, zdaj pa se moramo raziskovalci opreti zgolj na Schivizhoffna.

Zdi se sicer nemogoče, da Levetzow Lantieri Schivizhoffnovega dela ne bi poznal. Nenazadnje so v družinskem arhivu ohranjeni izpiski, ki jih je iz Schivizhoffnovih del delala njegova mati Klementina.[10] Vendar teh izsledkov, kot kaže, Levetzow Lantieri pri pisanju svojega članka ni upošteval, saj bi se v nasprotnem primeru njegove navedbe morale ujemati s Schivizhoffnovimi. Levetzow Lantieri

---

5 Za podatke o tem rokopisu se zahvaljujem Lucii Pillon; sama je na podlagi tega rokopisa izdelala genealogijo Lanthierijev, ki je objavljena v njenem popisu gradiva iz ASLL (Pillon, *Archivio storico*, str. 132–146).

6 Montanaro, *Un teatro*, str. 83–84.

7 Rutar, Archivalisches, str. 60; Levetzow Lantieri, I Lantieri nel Goriziano, str. 101; Seražin, *Vile*, str. 87–88.

8 Gl. zlasti Montanaro, *Un teatro*, str. 83–84.

9 Schiviz v. Schivizhoffen, *Der Adel in den Matriken der Grafschaft Görz und Gradisca*.

10 ASLL 13/27, Schivizhoffen.

se je prav tako kot njegova mati tudi sicer precej ukvarjal z zgodovino svoje rodbine, vendar je večina tega gradiva ostala v rokopisu in je danes del ASLL.

Za genealogijo rodbine je uporabna tudi vrsta drugih genealoških plemiških zbirk, ki vključujejo Lanthierije. Omeniti velja npr. Breckerfeld/Erbergovo zbirko v Arhivu Republike Slovenije,[11] Lazarinijevo genealoško zbirko v Zgodovinskem arhivu Ljubljana,[12] pa tudi Lazarinijevo genealoško zbirko v graškem deželnem arhivu,[13] Benediktovo zbirko v koroškem deželnem arhivu,[14] Hohenwartovo zbirko v tržaškem državnem arhivu[15] in del Torsovo zbirko v Vidmu,[16] če naštejemo le nekatere najpomembnejše. V zadnjem času (2020) je najobsežnejšo zbirko plemiških genealogij objavil Hannes P. Naschenweng.[17] Gre za plemiške rodbine, ki so bile del nekdanjih štajerskih deželnih stanov, med njimi pa so bili tudi Lanthieriji. Naschenwengova genealogija je sicer obsežna in prinaša številne dragocene podatke, hkrati pa glede sorodstvenih povezav in delitev na posamezne rodbinske veje vsebuje več napak, zato je samo delno zanesljiva.

V zadnjih desetletjih so Lanthierije obravnavali tako slovenski kot italijanski raziskovalci. Že v 70. in 80. letih 20. stoletja je o njih pisal Ferdo Gestrin, ki je raziskal zlasti njihovo trgovsko dejavnost v 15. in 16. stoletju,[18] Silvano Cavazza pa se je nekoliko pozneje poglobil v njihove povezave s protestantizmom.[19] Precej podrobno se je Lanthierijev lotil Igor Sapač v zbirki *Grajske stavbe na Slovenskem*, zlasti obširno v 20. knjigi ob opisu Vipave in v 24. knjigi ob opisu Rihemberka.[20] Lanthierije zasledimo tudi v drugi umetnostnozgodovinski literaturi, ki obravnava njihovo umetnostno naročništvo in gradbene podvige (vila Belvedere oz. Zemono). V tem kontekstu na slovenski strani izstopajo Helena Seražin, Alessandro Quinzi, Ferdinand Šerbelj in Marjana Mirt, na italijanski pa zlasti Gloria Tronkar, Alessio Stasi in Giuseppe Simone Montanaro.[21] Kot najnovejše delo lahko iz leta 2022 omenimo še monumentalno monografijo o rodbini Cobenzl,[22] ki prinaša veliko novih odkritij tudi o Lanthierijih, saj sta bili obe rodbini sorodstveno tesno povezani.

---

11 SI AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 119. Breckerfeldova zbirka je sestavni del Erbergovega dolskega arhiva.

12 SI ZAL LJU 340, Zbirka plemiških genealogij Ludvika Lazarinija, šk. 14.

13 StLA, Lazarini, Familie, K-9-H-171, Lanthieri.

14 AT KLA 113-C-L 7 Ak, Lanthieri.

15 AST, Archivio privato Hohenwart 1522–1843, busta 5, Fedecommessi di famiglie nobili della Carniola: disposizioni generali (General Einleitung zu Berichtigung der Krainerischen Fideicommissen) 1760–1775, Conti Lanthieri (Graf von Lanthieri) 1744. Za opozorilo na to zbirko se zahvaljujem Igorju Gardelinu.

16 Biblioteca civica »Vincenzo Joppi«, Manoscritti, Fondo del Torso, Genealogie nobiliari, Lantieri.

17 Naschenweng, *Der landständische Adel*. V natisnjeni verziji so Lanthieriji v 2. zvezku na straneh 598–601; nepaginirana elektronska verzija, prav tako iz leta 2020, pa je dostopna na: https://www.landesarchiv.steiermark.at/cms/dokumente/12799919_77967720/a7a9fa8a/NASCHENWENG%20Webseite%20Version%20Oktober%202020.pdf.

18 Gestrin, Ljubljanski Lanthieriji, str. 193–202.

19 Npr. Cavazza, La controriforma, str. 385–410.

20 Sapač, *Grajske stavbe*, 20, str. 96–98, 112–117, 126–129,143–148; Sapač, *Grajske stavbe*, 24, str. 103–113, 167–170, 183–184.

21 Naslovi njihovih del in raziskav so navedeni v seznamu literature na koncu knjige. Stasijeve raziskave sicer bolj sodijo na področje zgodovine kot umetnostne zgodovine.

22 *I Cobenzl*. Knjigo sta uredila Alessio Stasi in Federico Vidic, ki sta zanjo napisala tudi več prispevkov.

Začetki rodbine

Družinska tradicija Lanthierijev je njihove korenine iskala v zgodnjem srednjem veku. Pri tem se je navezovala na nekega Langobarda Landarija (*Landari*), o katerem je Pavel Diakon zapisal, da je za Wektarijem postal vojvoda v Furlaniji.[23] Za prvega dokazljivega prednika pa so Lanthieriji šteli nekega Lanterija iz 10. stoletja, ki se je kot istrski mejni grof vojskoval z beneškim dožem Pietrom II. Candianom, pozneje pa naj bi se udeležil tudi viteškega turnirja v Magdeburgu. Ta Lanterij naj bi bil istoveten s furlanskim mejnim grofom Vinterjem (*Winterus*) in naj bi se dejansko imenoval Vinter Lanterij. Od tega Lanterija naj bi izvirali vsi poznejši Lanthieriji. Njegov vnuk naj bi v začetku 11. stoletja v bližini Brescie zgradil grad Paratico, ki je postal središče njihove rodbinske posesti. Sprva so kot gvelfi uporabljali grb s polmesecem in zvezdo na modri podlagi, ko pa so v 14. stoletju prešli v tabor gibelinov, so v grb dodali še cesarskega črnega orla na zlati podlagi. Družinska tradicija je nato naštevala več posameznikov iz rodbine, ki so se odlikovali tako ali drugače. Med njimi naj bi bila tudi brata Anton in Marko, ki naj bi v začetku 15. stoletja pregnala gvelfe iz kraja Adro in od milanskega vojvode dobila številne privilegije. Sin tega Antona, imenovan Anton Andrej, naj bi se pozneje zaradi strankarskih razprtij v domačem kraju odselil v habsburške dežele in postal začetnik goriške veje Lanthierijev.

To zgodbo so, kot se zdi, Lanthieriji gojili vsaj od zgodnjega novega veka, saj jo najdemo zapisano delno v dokumentu iz leta 1573, s katerim je mesto Brescia potrdilo starodavno plemiško poreklo Lanthierijev iz Paratica,[24] (sl. 1) delno pa tudi v družinskih historiatih, ki so bili navedeni v njihovih plemiških diplomah, izdanih ob povzdigih na plemiški hierarhični lestvici. Bolj detajlno jo je v začetku 18. stoletja razdelal Franc Anton Lanthieri (ali njegov sorodnik Livij) v zgodovinskem uvodu v genealogijo svoje rodbine.[25] Zgodbo so pozneje povzeli tudi drugi avtorji, npr. že omenjeni Carlo Levetzow Lantieri v svojem članku o Lanthierijih na Goriškem (1952),[26] preberemo pa jo lahko tudi v geslu o Lanthierijih v *Primorskem slovenskem biografskem leksikonu*.[27]

---

23 To naj bi se zgodilo leta 673, Landari pa naj bi bil osmi furlanski oziroma foroiulianski vojvoda (Scatassa, I conti Lantieri, str. 250–251; Vetrih, »Lantieri« (geslo v PSBL)). Vendar Pavel Diakon ne omenja ne letnice ne zaporedne številke: »Za Wektarijem je postal foroiulanski vojvoda Landari.« (*Post hunc Wechtari Landari aput Foroiuli ducatum tenuit.*) (Pavel Diakon, *Zgodovina Langobardov*, str. 218, 219). O langobardskem izvoru je pisal tudi *Grazer Tagblatt* – 13. in 16. januarja 1903 je v prilogi Deutsche Stimmen objavil članek v dveh delih z naslovom »Des Deutschtums Erbrecht im Küstenlande«. V njem je avtor o Lanthierijih, katerih ime naj bi po njegovem izviralo iz besede »Landherr«, zapisal, da izvirajo od Langobardov in da so verjetno »edini langobardski rod, ki je do danes obdržal svoje nemštvo« (*Grazer Tagblatt*, 16. 1. 1903, str. 11).

24 ASLL 12/2, Cronicha di Lanteri da Paratico de Brescia, 10. 12. 1573. Ta potrditev je morda nastala v kontekstu povzdiga Lanthierijev v baronski stan leto poprej (1572).

25 ASLL 13/13, Memorie; objavljeno v Scatassa, I conti Lantieri, str. 250–253.

26 Levetzow Lantieri, I Lantieri nel Goriziano, str. 85–87.

27 Vetrih, »Lantieri« (geslo v PSBL).

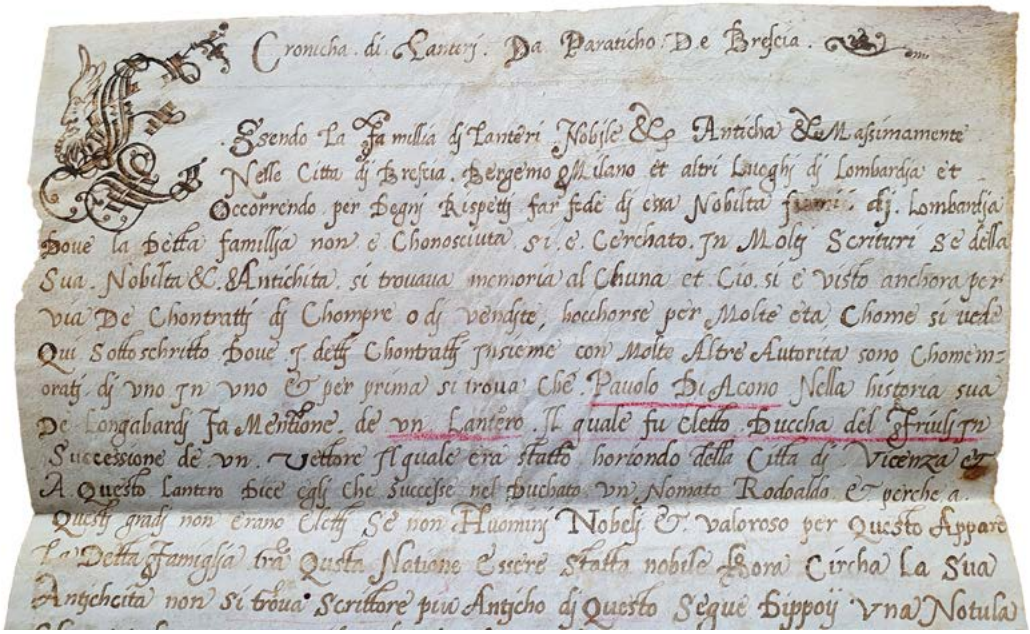
Cronicha di Lanteri. Da Paraticho De Brescia.

Essendo La Famillia di Lanteri Nobile & Antticha & Massimamente Nelle Citta di Brescia. Bergemo & Milano et altri Luoghi di Lombardia et Occorrendo per Degni Rispetti far fede di essa Nobilta fuori di Lombardia Done la Detta famillia non e Chonosciuta si e Cerchato In Molti Scriturri se della Sua Nobilta & Antichita si trouaua memoria al Chuna et Cio si e visto anchora per Via De Chontratti di Chompre o di vendite, hocchorse per Molte eta Chome si vede Qui Sotto schritto Done I detti Chontratti insieme con Molte Altre Autorita sono Chome mz orati di vno In vno & per prima si troua Che Pauolo Di Acono Nella historia sua De Longabardi Fa Menttione. de vn Lantero Il quale fu eletto Duccha del Friuli In Successione de vn Uettore Il quale era statto horiondo della Citta di Vicenza et A Questo Lantero dice egli che Succese nel Duchato vn Nomato Rodoaldo e perche a Questi gradi non erano Eletti Se non Huomini Nobeli & valoroso per Questo Appare La Detta Famegia tra Questa Natione essere Statta nobile Dom Circha La Sua Antychcita non si troua Scrittore piu Antycho di Questo Seque Dippoi vna Notula

Slika 1: Začetek dokumenta Cronicha di Lanteri iz leta 1573, s katerim je mesto Brescia potrdilo starodavno plemiško poreklo Lanthierijev iz Paratica (ASLL 12/2).

Vse do srede 20. stoletja v to zgodbo, kot se zdi, ni nihče resneje podvomil. Prvi jo je zavrnil duhovnik in zgodovinar Paolo Guerrini (1880–1960), čigar glavno raziskovalno delo je bilo izdajanje virov za zgodovino Brescie. Leta 1953 se je tako s Carlom Levetzowom Lantierijem, ki je bil leto prej objavil svoj članek o Lanthierijih na Goriškem, zapletel v polemiko. Guerrini je v recenziji članka, objavljeni v reviji *Giornale di Brescia*, poudaril, da ni nikakršnih dokazov o tem, da bi bili Lanthieriji iz Brescie in Lanthieriji iz Gorice sorodstveno povezani, ter avtorju očital, da bi to lahko vedel, če bi poznal njegove (Guerrinijeve) objave, zlasti prispevek »I diari dei Lantieri di Paratico di Capriolo dei secoli XVI–XVIII«, ki je izšel v 2. zvezku dela *Cronache bresciane inedite*. Guerrini je trdil, da izhaja priimek Lanthieri iz germanskega osebnega imena, ki se je z Langobardi med 7. in 9. stoletjem razširil po Furlaniji, Lombardiji in Piemontu. Levetzow Lantieri se je sicer odzval šele leto in pol pozneje, v pismu Guerriniju pa je zavrnil njegove očitke in zatrdil, da razni rodovniki in drugi dokumenti jasno potrjujejo sorodstveno povezanost obeh rodbinskih linij. V dopisovanje se je vključil tudi genealog Carlo del Torso (1876–1955), ki je bil z Guerrinijem v stiku že prej – leta 1946 mu je namreč poslal svoje rodovnike rodbine Lanthieri, ki so segali vse do visokega srednjega veka. Guerrini je že takrat v odgovoru del Torsu zavrnil povezavo breških in goriških Lanthierijev z argumentacijo, da »gre za dve različni družini, ki imata skupen samo priimek, ki izhaja iz generičnega patronimika Lantiero«; v obnovljeni polemiki leta 1954 pa je vse rodovnike, ki niso podprti z viri, zavrnil kot »doma narejene paštete« (*pastette fatte in casa*). Čeprav je bila Guerrinijeva recenzija leta

1953 javno objavljena, pa polemika med njim na eni ter Levetzowom Lantierijem in del Torsom na drugi strani očitno ni presegla njihovega medsebojnega zasebnega dopisovanja.[28]

Nedvoumnega odgovora glede izvora goriških Lanthierijev verjetno ne bomo našli. S formalnega stališča je to pravzaprav vseeno, saj jim je poreklo, kakršnega so zagovarjali, potrdil dunajski dvor in s tem (vsaj navzven) glede tega odstranil vse dvome. Prvi korak v tej smeri je storil že cesar Maksimilijan I., ko je ljubljanskemu trgovcu Antoninu Lanthieriju leta 1518 priznal starodavni rodbinski grb, v poznejših plemiških diplomah pa so navedene nekatere podrobnosti njihove zgodovine od 10. stoletja naprej. Tako je denimo v diplomi iz leta 1642, s katero so Lanthieriji dobili naziv grofov, v argumentaciji navedeno, da gre za starodavno rodbino, v kateri je bil eden od družinskih članov (osebna imena niso navedena) pred 700 leti mejni grof in gospod v Istri, drugi je pred 600 leti zgradil grad Paratico pri Brescii, tretji po imenu Lantherius je bil pred 400 leti grof v Romagni pri mestu Ravena, v času tega grofa pa je živel tudi *Otto Lantheri*, »junaški vitez in vojskovodja« (*ein streittbahrer Ritter vnnd Kriegsführer*).[29] S tem je bila zveza med breškimi in goriškimi Lanthieriji formalno potrjena, toponim Paratico pa je prešel tudi v uradni naziv goriških Lanthierijev.

Kljub vsemu pa bi trditve o skupnem izvoru goriških in italijanskih Lanthierijev lahko držale. Poznanih je več primerov posameznikov ali družin iz italijanskega prostora, ki so se v 15., zlasti pa potem od 16. stoletja dalje naselili v habsburških deželah in se pričeli ukvarjati s trgovino.[30] Med njimi izstopa zanimiva skupina trgovcev iz okolice Bergama, ki jih neformalno imenujemo »Bergamaši«.[31] Marsikateri posameznik iz omenjenega kroga je na podlagi kapitala, pridobljenega s trgovanjem, nakupil zemljiška gospostva in bil povzdignjen v plemiški stan. Takšni so bili npr. Mosconi in Codelliji, pa tudi rodbina Wazenberg, ki se je s pomočjo denarja, ki jim ga je sprva prineslo trgovanje in pozneje tudi deleži pri izkoriščanju rudnikov in oskrbovanje Vojne krajine, v štirih generacijah povzpela celo med grofe.[32]

Čeprav za večino teh bergamaških in tudi drugih italijanskih družin velja, da so neko obliko plemiškega statusa že prinesle s seboj, ga ob prihodu v habsburške dežele navadno niso uporabljale – bodisi so se mu (začasno in na videz) odpovedale, ker je bilo ukvarjanje z meščanskimi posli vsaj v zgodnejših obdobjih nezdružljivo s plemiškim nazivom, bodisi jim ni bilo priznano. Šele pozneje, ko so si pridobile veliko premoženje in so člani družin z nakupom posesti postali še zemljiški gospodje, jih je vladar povzdignil med plemstvo Svetega rimskega cesarstva; v njihovih plemiških diplomah je pogosto formulacija, da jim vladar potrjuje njihov plemiški naziv in grb. A do takrat se je podjetniški duh pogosto že razgubil in nekdanji prišleki so se povsem zlili z deželnim plemstvom.[33] To velja tudi za Lanthierije.

---

28 Korespondenca je ohranjena v Biblioteca civica »Vincenzo Joppi«, Manoscritti, Fondo del Torso, Genealogie nobiliari, Lantieri, pg. 285–294.

29 AT ÖStA/AVA Adel HAA AR 505.19.

30 Gestrin, Prispevek, str. 232.

31 O tej tematiki, ki vključuje tudi Lanthierije, gl. Panjek, *Vzhodno od Benetk*, str. 119–132.

32 Preinfalk, *Plemiške rodbine*, 4, str. 5, 173–182.

33 Gl. npr. Preinfalk, Novoveško plemstvo, str. 139–147 (z navedeno literaturo).

Lanthieriji v Ljubljani

Lanthieriji so se na Kranjskem pojavili v drugi polovici 15. stoletja, in sicer kot trgovci s kožami. Najprej so se okoli leta 1460 naselili v italijanskem mestu Fano, ki je veljalo za eno od središč trgovanja s kožami, in se od tam razširili proti vzhodu, v Ljubljano in na Ptuj.[34] Izročilo v obliki genealogij in arhivski viri se glede tega obdobja med seboj delno dopolnjujejo, delno izključujejo, tako da je izdelava kolikor toliko verodostojne genealoške slike Lanthierijev za drugo polovico 15. stoletja pravi izziv. Če združimo oba vira informacij, se pokaže približno takšna slika. Sredi 15. stoletja je Anton (tudi Anton Andrej) Lanthieri zapustil italijanske dežele in se kot trgovec naselil v Ljubljani (verjetno pa prej tudi v Fanu). Njegov sin Janez (tudi Janez Anton) je bil eden vodilnih trgovcev s kožami, ki je redno potoval med Ljubljano in italijanskim Fanom, pri tem pa mu je pomagal brat Andrej.[35] Janez je v novem okolju našel tudi ženo. Okoli leta 1465 se je menda poročil z Marijo Baumkircher, sestro ali še bolj verjetno hčerko znamenitega vojskovodje Andreja Baumkircherja,[36] ki je bil po neuspelem uporu proti cesarju Frideriku III. leta 1471 obglavljen v Gradcu, vendar se z ohranjenimi viri te poročne zveze ne da dokazati. Vsekakor drži, da je imel Janez vsaj dva sinova, in sicer Antona, običajno poimenovanega Antonin, in Janeza Antona (ml.), ki sta pozneje prevzela očetove trgovske posle. Nekateri viri omenjajo še nekaj drugih sinov, npr. Jakoba in Davida,[37] vendar sorodstvene vezi niso povsem zanesljive.

Janez si je s trgovino v Ljubljani pridobil precejšnje premoženje in ugled, tako da ga je leta 1504 doletela čast, da je postal prvi ljubljanski župan. O njem so ljubljanski mestni viri sicer izredno (in hkrati presenetljivo) skopi.[38] Kmalu po županovanju Janez iz virov dokončno izgine, tako da smemo domnevati, da je umrl ali pa se je iz Kranjske odselil. Verjetno je bil tudi Janez tisti, ki je v začetku 16. stoletja na današnjem Mestnem trgu 8 tri tamkajšnje hiše prezidal v enovito palačo (današnji Mestni trg 8). Hiša je bila nato do 17. stoletja v lasti njegovih potomcev in je še dolgo časa obdržala ime Lanthierijeva hiša (sl. 2).[39]

Po letu 1505 je v Ljubljani v ospredje stopil Janezov sin Antonin Lanthieri. Trgovske posle je sprva vodil z bratom Janezom Antonom, s katerim je prav leta 1505 v Gorici od Antonija Pozza (*Antonio a Puteo*), zdravnika zadnjega goriškega grofa Lenarta, kupil palačo Schönhaus, ki je danes, po več kot pol tisočletja, še vedno v lasti njegovih potomcev in se imenuje palača Lantieri.[40] Za nakup

---

34 Gestrin, Ljubljanski Lanthieriji, str. 193.

35 Gestrin, Ljubljanski Lanthieriji, str. 196.

36 Gl. npr. Stasi, »8 quadri«, str. 44; Sapač, *Grajske stavbe*, 20, str. 113. Genealogije Baumkircherjev sicer Andreju pripisujejo le hčeri Marto in Katarino, morebitne njegove sestre ne omenjajo (gl. npr. Nared, »Baumkircher, Andrej« (geslo v NSBL)).

37 Gestrin, Ljubljanski Lanthieriji, str. 196; Gestrin, Prispevek, str. 232.

38 Fabjančič, *Zgodovina*, 2, str. 12, 28–30.

39 Fabjančič, *Knjiga hiš, Mestni trg*, s. p.; Suhadolnik in Anžič, *Mestni trg*, str. 94; Žontar, *Villach*, str. 477.

40 Levetzow Lantieri, I Lantieri nel Goriziano, str. 77–83, prepis kupne pogodbe na str. 77–80, in v ASLL 12/49, Elenco, pg. 888–893. Pri omenjenem »Seznamu« (Elenco) gre za knjigo velikega formata, v kateri

Slika 2: Današnja podoba nekdanje Lanthierijeve hiše v Ljubljani (danes Mestni trg 8) (© foto: Miha Preinfalk, 2026)

nepremičnine v Gorici, mestu, ki je pet let pred tem pripadlo Habsburžanom, sta se brata verjetno odločila tudi zato, da bi imela eno postojanko bližje Italiji, kar bi jima olajšalo trgovanje.[41]

Vendar pa bratska sloga ni trajala dolgo. Že leta 1513 je Janez Anton goriško palačo prepustil Antoninu,[42] naslednjega leta pa se je z bratom poslovno dokončno razšel, saj sta se sprla zaradi obračuna deleža pri dobičku, ki bi moral pripasti Janezu Antonu.[43] Kaj se je z njim dogajalo potem, ni znano, zelo verjetno pa se je odselil nazaj v Italijo, saj se v virih na Kranjskem več ne pojavlja.

Antonin Lanthieri je veljal za enega najpodjetnejših ljubljanskih trgovcev. Njegova najpomembnejša dejavnost je bilo, kot omenjeno, družinsko podjetje, v okviru katerega je kupčeval s kožami in jih izvažal v italijansko mesto Fano, ko pa se je razšel z bratom Janezom Antonom, se je preusmeril v trgovanje z železom. Poleg tega je imel še prodajalne sukna, ukvarjal se je tudi s posojanjem denarja. V Ljubljani je bil lastnik hiše na današnjem Mestnem trgu 8 in v Hrenovi ulici, bil pa je tudi zakupnik dveh domcev v Gradišču[44] in več travnikov ob Glinščici in v Šiški.[45] Bil je tudi član več trgovskih družb, v okviru katerih je opravljal trgovske posle. Na prelomu 15. in 16. stoletja je denimo sodeloval z nekaj trgovci iz Beljaka in Gradca,[46] pozneje pa je z nekaterimi ljubljanskimi trgovci, med katerimi je bil najpomembnejši župan Lenart Praunsperger, ustanovil lastno družbo, ki je med drugim trgovala tudi s platnom, oljem in južnim sadjem.[47] Po Praunspergerjevi smrti je Lanthieri vzel v službo njegova sinova Franca in Viljema, vendar ga je pozneje Viljem tožil zaradi dolgov. Tožba se je vlekla več let in se je končala šele po Lanthierijevi smrti okoli leta 1537.[48]

Uspešna trgovska dejavnost je Antoninu prinesla mesto v ljubljanskem notranjem svetu, dvakrat je bil izvoljen tudi za ljubljanskega župana. Po nekaterih podatkih naj bi to funkcijo opravljal že v letih 1516 in 1517, vendar viri teh navedb ne podpirajo.[49] Pač pa je bil zagotovo župan v letih 1522–1524.[50] Užival je tudi naklonjenost cesarja Maksimilijana I., ki mu je leta 1518 za zvesto službo cesarski hiši potrdil stari rodbinski grb s črnim kronanim orlom in srebrnim polmesecem

---

so prepisi celotnih dokumentov, pomembnih za zgodovino Lanthierijev, in sicer od 16. do 18. stoletja. Formalnega naslova nima, je pa poleg na posebnem listku naveden poznejši, sekundarni naslov *Elenco delle scritture dell'archivio Lanthieri di Vipacco con la trascrizione completa di alcuni documenti, tra cui il contratto del 1505 3 ottobre per l'acquisto della signoria di Schönhaus (Palazzo Lantieri) dal medico Pozzo*. Ker je prvi folij oštevilčen s številko 621, je verjetno obstajal še en, prvi zvezek, ki pa očitno ni ohranjen.

41 Gl. tudi Pavlin, *Goriško gospostvo*, str. 98.

42 ASLL 12/49, Elenco, pg. 735, št. 288: *Il privilegio della casa delli sig.ri Lantheri del g.mo Imperator Massimiliano primo, per il titolo di Schönhaus, per cessione del g.mo sig.e Gioanni al g.mo sig.re Antonio suo Fratello, l'anno 1513, havuto prima dal g.mp Ant.o Peonio de Putei medico*.

43 Gestrin, Ljubljanski Lanthieriji, str. 197.

44 Vilfan et al., *Ljubljanski trgovski knjigi*, str. 24.

45 Fabjančič, *Zgodovina*, 2, str. 67–70.

46 Žontar, *Villach*, str. 476.

47 Gestrin, Ljubljanski Lanthieriji, str. 197; Žontar, *Villach*, str. 481; Fabjančič, *Zgodovina*, 2, str. 66.

48 Fabjančič, *Zgodovina*, 2, str. 65–87; Žontar, *Villach*, str. 481–482.

49 Edini dokaz je navedba v Mospacherjevi trgovski knjigi za leto 1517 (Vilfan et al., *Ljubljanski trgovski knjigi*, str. 92–93).

50 Fabjančič, *Zgodovina*, 2, str. 12–14, 66.

Sliki 3a in 3b: Listina iz leta 1518, s katero je cesar Maksimilijan I. Lanthierijem potrdil plemstvo in rodbinski grb (ASLL 12/3).

med tremi srebrnimi zvezdami. (sl. 3a in 3b) S tem mu je dejansko priznal tudi plemiški status, čeprav to v listini ni eksplicitno izraženo. Tudi v tej listini je Lanthieri poimenovan Antonin.[51]

Kar se tiče Antoninovega sorodstva, se viri in literatura razhajajo. Genealogije sicer enotno navajajo, da je bila njegova žena Uršula Wiser, ki pa se v ohranjenih virih ne pojavi niti enkrat. Če navedbe glede žene držijo, potem bi Uršula utegnila biti hči deželskega sodnika v Ljubljani Volfganga Wiserja in njegove žene Uršule, ki jima je leta 1468 cesar Friderik III. v mestu podelil dve hiši, mesarsko stojnico, pristavo in travnik iz zapuščine Lenarta Poscha.[52] Lahko pa bi bila Antoninova žena Uršula tudi sorodnica katerega od ptujskih Wiserjev,[53] saj je imel Antonin trgovske povezave tudi s Ptujem.

Starejše genealogije prav tako omenjajo, da je imel Antonin brata Franca in sestri Margareto in Katarino.[54] Vendar viri razkrivajo, da sta bili Margareta in Katarina pravzaprav njegovi hčeri. Prva, imenovana tudi Maruša, se je leta 1503 poročila z ljubljanskim meščanom Lenartom Glanhoferjem[55] in ovdovela še pred letom 1514,[56] živela pa je še vsaj do leta 1540, ko je vse svoje premoženje podarila bratu Gašperju.[57] Druga hči Katarina je leta 1513 postala žena radgonskega meščana Nikolaja Wechslerja.[58] Ob poroki je kranjskega deželnega upravitelja in loškega oskrbnika Pavla Raspa prosila, da je na njeno pismo glede odpovedi dediščini pritisnil svoj pečat, saj ga sama ni imela.[59] Na Katarinino poročno zvezo še danes spominja aliančni grb Wechsler-Lanthieri, ki je vzidan v atrij Wechslerjeve hiše na Langgasse št. 43 v Radgoni (Bad Radkersburg) (sl. 4).[60]

---

51 Originalna pergamentna listina (31. 3. 1518, Innsbruck) v ASLL 12/3, Massimiliano I° conferma a Antonio Lantieri l'antica nobiltà e lo stemma di famiglia; prepis v ASLL 13/21, Stammbäume und entsprechende Dokumente. Blazon grba: deljen zlato-moder ščit; v zgornjem polju črn orel z zlato krono, v spodnjem polju tri srebrne zvezde (2 : 1), med njimi srebrn polmesec z navzgor obrnjenimi krajci. Nad ščitom viteški šlem s črno-zlatim pregrinjalom, na katerem stoji enak orel, kot je v ščitu.

52 Otorepec, *Gradivo*, VI, št. 28, listina 1468 IV 9, Gradec.

53 Zadravec, *Ptujski meščani*, str. 318.

54 Gl. npr. Scatassa, I conti Lantieri, str. 253.

55 Poročna pogodba z datumom 4. avgust 1503 je navedena v seznamu poročnih pogodb v ASLL 13/16, Inventar, s. p., Heuratsverträge, št. 1. Tam je ženinov priimek zapisan kot Kleinhofer. Fabjančič (*Zgodovina*, 2, str. 69, 119) napačno navaja, da je bil Marušin mož Janez Glanhofer (prim. tudi Fabjančič, *Zgodovina*, 1, str. 186–187; Žontar, *Villach*, str. 477). Margaretina (*figliola del g.mo sig.re Antonio Lantheri*) pobotnica glede dote je omenjena tudi v ASLL 12/49, Elenco, pg. 742–743, št. 340. Polni naslov omenjenega inventarja v ASLL se glasi *Inventar der Bibliothek im Schloss zu Wippach, Archiv-Repertorium bestehend aus Ternionen am 30. April 1835*. Gre za seznam dokumentov iz rodbinskega arhiva, ki je razdeljen na več rubrik: testamenti, poročne pogodbe, pobotnice, kupna pisma itd.

56 Gestrin, Ljubljanski Lanthieriji, str. 198.

57 ASLL 12/49, Elenco, pg. 739, št. 317: *Renoncia della sig.ra Marusca vedova del g.mo Leonardo Clampher et figliola del sig.re Antonio di Lantheri, fatta al sig.r Casparo suo Fratello dell'anno 1539*; pg. 742, št. 339: *Donatione dalla g.ma sig. Marussca Klainhoffera de tutti li suoi beni al g.mo Gasparo di Lantheri suo fratello, l'anno 1540*.

58 Poročna pogodba omenjena v ASLL 12/49, Elenco, pg. 740, št. 320.

59 Originalna listina v SI AS 1063, št. 1121. Omemba v Fabjančič, *Zgodovina*, 2, str. 69.

60 Omemba grba v *Wiener Zeitung*, 3. 1. 1856, str. 2, in v mestnem vodiču po Radgoni: Habsburg-Lothringen in Vreča, *Bad Radkersburg, Stadt und Region*, str. 46–47.

Slika 4: Alianční grb Wechsler-Lanthieri na fasadi t. i. Wechslerjeve hiše (danes Langgasse 43) v Radgoni (© Foto Schleich, Bad Radkersburg, 2026)

Za Franca, ki se je v začetku leta 1508 oženil s Katarino, hčerko ljubljanskega župana Lenarta Praunspergerja,[61] ni čisto jasno, ali je res sodil v ljubljansko vejo Lanthierijev. Genealogije ga sicer postavljajo kot Antoninovega brata ali sina,[62] vendar viri tega ne potrjujejo, pač pa nekega Franca Lanthierija omenjajo kot trgovca v Trstu in drugega na Ptuju.[63] Vse te poročne zveze kažejo, da so se Lanthieriji večinoma poročali v krogu svojih poslovnih partnerjev, hkrati pa so širili svojo rodbinsko mrežo tudi v druga mesta. Viri znotraj te mreže omenjajo še več drugih družinskih članov (Jakob, Andrej, Franc…), ki pa jih zaradi pomanjkljivih podatkov ne moremo zanesljivo umestiti na genealoško deblo.[64]

---

61 Fabjančič, *Zgodovina*, 1, str. 188.

62 Scatassa, I conti Lantieri, str. 253; Pillon, *Archivio storico*, str. 132. Žontar (*Villach*, str. 520) kot eno od Antoninovih hčera navaja tudi Evfemijo, poročeno s Tomažem Bucellenijem. Enako (vendar s pridržkom) tudi del Torso (Biblioteca civica »Vincenzo Joppi«, Manoscritti, Fondo del Torso, Genealogie nobiliari, Lantieri, pg. 295). Evfemije viri ne potrjujejo.

63 Gestrin, Ljubljanski Lanthieriji, str. 197; Zadravec, *Ptujski meščani*, str. 163–164. Kljub temu gre morda za eno in isto osebo.

64 Gestrin, Ljubljanski Lanthieriji, str. 196–201.

Starejše genealogije navajajo še dve Antoninovi hčeri, od katerih pa je le ena dokazljiva z viri. To je Amilcara, ki ji je bilo v resnici ime Amalejka (verjetno torej Amalija) in se je leta 1528 poročila s Florijanom Scharffom z Vrhkrke in Zaloga.[65] Ta sorazmerno pozna (v primerjavi z drugima dvema sestrama) poroka s fevdalcem že odraža novo usmeritev Lanthierijev, ki so ravno v tistem času dobili svoje prve fevde na Goriškem. Amalejkin in Florijanov sin Janez Scharff je bil pozneje poročen z Judito Auersperg, sestro znamenitega Herbarda Turjaškega.[66]

Druga domnevna Antoninova hči naj bi bila Amalteja, poročena z nekim Oberburgom,[67] vendar v virih ni moč najti niti nje niti njenega moža.

Usmeritev na Goriško

Antonin je zagotovo imel sina Gašperja, ki je za očetom prevzel trgovske posle,[68] hkrati pa ga je vedno bolj vleklo tudi med zemljiške posestnike. Ko se je v 20. letih 16. stoletja neki njegov sorodnik (*Vetter*) zanimal za nakup gospostva Tolmin, je kralj Ferdinand leta 1526 Gašperja pozval, naj ta pogajanja opusti in pride na Dunaj, kjer bodo našli drugo, ugodnejšo rešitev (*die ihm erspriesslich sein werden*).[69] Rezultat teh pogovorov je bil ta, da je Gašper kralju Ferdinandu posodil 12.000 goldinarjev in dobil še istega leta ali v začetku naslednjega leta za deset let v zastavo gospostvo Vipava. Reverz za zastavljeno gospostvo je Gašper izstavil 15. januarja 1527.[70] Zastavna vsota se je leta 1531 povečala za 650 goldinarjev, ker je Gašper ta denar namesto kralja izplačal Hieronimu Attemsu za vzdrževanje krajev (*ortflecken*) v Furlaniji, kralj pa ga je prištel k prvotni zastavnini.[71]

Vipava je torej v Lanthierijeve roke prišla vsaj leto prej, kot je veljalo do sedaj.[72] Kmalu zatem se je isto zgodilo tudi z Rihemberkom. Točnega datuma prehoda tega gospostva v roke Lanthierijev ne poznamo, ker se – v nasprotju z Vipavo – podoben reverz za Rihemberk očitno ni ohranil. Iz poznejših

---

65 Potrdilo o prejemu dote z datumom 17. februar 1528 v ASLL 13/16, Inventar, s. p., Heuratsverträge, št. 27; omemba tudi v ASLL 12/49, Elenco, pg. 739, št. 318: *Tre scritture diverse del g.mo sig. Florean Scharff verso il sig. Ant.o Lantheri suo suocero, […] l'anno 1528*). Gl. tudi Smole, *Graščine*, str. 540, 554.

66 Preinfalk, *Auerspergi*, str. 93, 461.

67 Npr. Scatassa, I conti Lantieri, str. 253, enako tudi vsi drugi že omenjeni rodovniki.

68 Žontar, *Villach*, str. 477

69 ASLL 12/8, Lettera dell'arciduca Ferdinando a Gaspare Lanthieri [con cui gli chiede] di venire a Vienna e di interrompere le trattative per la signoria di Tolmino (Dunaj, 26. 10. 1526). Rutar (Archivalisches, str. 57) v svojem regestu sicer navaja, da se je za Tolmin zanimal Gašperjev oče (*Vater*), vendar je v originalni listini jasno dvakrat zapisano *Vetter*.

70 AT ÖStA/HHStA UR AUR 1527 I 15.

71 AT ÖStA/HHStA UR AUR 1531 IV 2.

72 Običajno se navaja, da sta Vipava in Rihemberk v roke Lanthierijev prišla leta 1528 (gl. npr. Rutar, Archivalisches, str. 54; Levetzow Lantieri, I Lantieri nel Goriziano, str. 84).

listin pa izvemo, da je Gašper Lanthieri gospostvo Rihemberk dobil v zastavo za posojenih 10.000 goldinarjev, in to dosmrtno. Morda se je to res zgodilo leta 1528, kot navaja sodobna literatura, ali pa morda šele leto pozneje, saj je kralj Ferdinand decembra 1529 rihemberškim podložnikom naročil, naj se podredijo Gašperju Lanthieriju in ga priznajo za svojega gospoda, ker mu je gospostvo dosmrtno podelil v zastavo in oskrbništvo (*pfanndt und phlegweis*).[73] Gospostvi, ki sta mejili drugo na drugo, sta merili 25 italijanskih milj v dolžino in 10 italijanskih milj v širino ter zajemali 36 komunov.[74] Leta 1531 se je Gašper pritožil, da gospostvi nista bili pravilno objezdeni, zato je kralj namesto prejšnjih objezdnih komisarjev Nikolaja pl. Thurna in Sigmunda von der Dürr-a imenoval druga dva – (nekega) Attemsa in Ludvika Brandisa.[75]

Tretja pomembnejša zemljiška pridobitev je Gašperju v roke prišla junija 1529, ko mu je kralj Ferdinand za posojenih 3000 goldinarjev za deset let zastavil še svoj stolp v Vipavi, imenovan Baumkircherjev turn, z vsemi pritiklinami in pravicami.[76] Vse tri posesti so pozneje postale sestavni del uradnega plemiškega naziva Lanthierijev.

Potem ko je Gašper postal zastavni imetnik grajskih stavb, je dobil tudi dovoljenje, da jih prenovi.[77] Kot kaže, se je usmeril zlasti na grad Rihemberk, pri katerem je dal utrditi palacij in temeljito prenoviti grajsko kapelo. Na zaključek gradbenih del je opozarjal grb Lanthierijev z letnico 1537 nad vhodom v grad; letnica danes ni več vidna, saj je grbovna plošča precej poškodovana (sl. 5).[78]

Kot se zdi, je Gašper vsaj sprva nadaljeval tudi s trgovskimi posli, čeprav so podatki o tej njegovi dejavnosti vedno bolj skopi. Pač pa je svoje premoženje in posest množil s posojanjem denarja večno zadolženemu kralju Ferdinandu. Ta mu je za nadaljnjih 3000 goldinarjev najprej v dosmrtno uživanje prepustil tudi Vipavo in Baumkircherjev turn (poleg Rihemberka), nato pa mu je marca 1533 vse skupaj prodal za 25.000 goldinarjev. Prodaja je zajemala tudi t. i.

Slika 5: Grb Lanthierijev iz leta 1537 nad vhodom v grad Rihemberk (© foto: Barbara Žabota, 2006)

73 ASLL 12/9, Decreto dell'arciduca Ferdinando per i sudditi di Rifembergo [ai quali ordina] di considerare Gaspare Lanthieri loro signore legittimo (Linz, 10. 12. 1529). Gl. tudi Rutar, Archivalisches, str. 57; Žontar, *Villach*, str. 477; Morelli di Schönfeld, *Istoria*, IV, str. 78.

74 Levetzow Lantieri, I Lantieri nel Goriziano, str. 84.

75 ASLL 12/7, Centrale ippica della Bassa Austria dà disposizioni a Gaspare Lanthieri circa l'arrivo della commissione per riattare Rifembergo e Vipacco (Dunaj, 17. 10. 1531).

76 AT ÖStA/HHStA UR AUR 1529 VII 1.

77 ASLL 12/49, Elenco, pg. 740, št. 324: *Concessione del serenissimo Ferdinando Primo al Gasparo di Lantheri sotto l'anno 1529 di poter spender fl 1500 nella fabrica de castelli impegnatigli*; gl. tudi Stasi, »8 quadri«, str. 46.

78 Levetzow Lantieri, I Lantieri nel Goriziano, str. 84; Sapač, *Grajske stavbe*, 24, str. 146–148. Sapač za ta čas ne navaja nobenih morebitnih gradbenih del na gradu Vipava in Baumkircherjevem turnu.

Baumkircherjevo ustanovo (*Paumkircher stifft*), ki je vključevala fevde kaplanije sv. Lovrenca in oltar sv. Barbare v vipavski farni cerkvi. Vendar pa prodaja ni bila dokončna. Čeprav je Ferdinand Gašperju posest prepustil v prosto razpolaganje, so še vedno obstajale določene omejitve. Prva je bila ta, da si je kralj pridržal pravico do večnega odkupa (*ewiger widerkhauf*). Druga omejitev pa je bila časovna. Gašper je posest lahko užival dosmrtno in za njim bi to pravico dobil njegov sin, če pa bi sin umrl brez moških potomcev, bi posest po dveh letih znova pripadla kralju oziroma deželnemu knezu.[79] Šlo je torej za nekakšno hibridno obliko med zastavo in dokončno prodajo, njena začasnost pa se je v kazala tudi v tem, da so jo v naslednjih generacijah ponovili vsaj še enkrat.

Za dodatnih 400 goldinarjev je Ferdinand leta 1533 Gašperju zastavil tudi svoje komorne desetine v okolici Šentvida (Podnanosa).[80] Nato je Gašper leta 1536 Ferdinandu posodil še 1000 goldinarjev za vzdrževanje obmejnih krajev (*flecken*) na Hrvaškem, ki so jih ogrožali osmanski Turki.[81] Nadalje mu je leta 1538 posodil še 300 goldinarjev in od kralja dobil v zastavo desetine v Šlovrencu ob Soči (San Lorenzo Isontino) (*zu Sannd Larenntzen in das Vrbar vnnserer Graueschaft Görtz gehörig*), in ker je posodil še dodatnih 150 goldinarjev, je tudi te desetine dobil dosmrtno.[82]

Gašper pa ni imel posesti samo na Goriškem, temveč očitno tudi na Kranjskem, v okolici Ribnice. Ohranjeni viri sicer ne razkrivajo, kako je prišel do te posesti in kaj vse je obsegala, zagotovo pa je bil vanjo zajet tabor Nebojse (*Taber Nabuisse*), ki je sodil pod gospostvo Ribnica (*Reifnitz*). To omenja zgolj listina iz leta 1539, ko je kralj Ferdinand Gašperju dovolil, da ima lahko na dan sv. Fabijana in Sebastijana (20. januar) v omenjenem taboru letni sejem.[83]

Gašper se je tako počasi, a zanesljivo iz trgovca spreminjal v fevdalca, hkrati pa se je vedno bolj usmerjal na Goriško, kjer je postal član in komisar goriških deželnih stanov. Leta 1539 so ga stanovi skupaj Ludvikom Brandisom poslali na dunajski dvor, da je kralja Ferdinanda obvestil o služnostih, ki so jih morali opravljati kmetje v goriški grofiji.[84]

---

79 Original v ASLL 12/4, Documento d'investitura dei feudi di Vipacco e Rifembergo (Vippach e Reiffenberg); notarski prepis v AT ÖStA/HHStA UR AUR 1533 III 24; Lanthierijev reverz v AT ÖStA/HHStA UR AUR 1533 III 25; omemba tudi v ASLL 12/49, Elenco pg. 723, št. 230: *Lettere di pegnora del ser.mo Ferdinando primo imp.e in bergamena de dominii di Raifembergo, Vipacco et Paumbkirchen Thurn, sotto il 24. marzo 1533*. Za pojasnilo glede neobičajne oblike odkupa oziroma zastave se zahvaljujem Vojku Pavlinu.

80 AT ÖStA/HHStA UR AUR 1533 III 30.

81 AT ÖStA/HHStA UR AUR 1536 IV 7. Listina sicer ne navaja, da bi v tem primeru dobil kaj v zameno. Gl. tudi Zadravec, *Zastave*, str. 28, 30.

82 ASLL 12/10, Lettera [affittuale] dell'arciduca Ferdinando a Gaspare Lanthieri per le decime di San Lorenzo [appartenenti all'urbario della contea di Gorizia] (24. 12. 1538). Gl. tudi Pavlin, *Goriško gospostvo*, str. 77; Zadravec, *Zastave*, str. 33, 40, 147.

83 ASLL 12/5, Concessione dell'imperatore Ferdinando di un mercato a Reifnitz a Gasparo Lanthieri (Dunaj, 26. 9. 1539). Lokacija tabora Nebojse ni poznana, tudi Peter Fister ga v seznamu taborov na Slovenskem ne omenja (gl. Fister, *Arhitektura slovenskih protiturških taborov*). Ivan Stopar (*Razvoj*, str. 181) navaja, da je »nebojse« star slovenski izraz za samostojen obrambni stolp. Po (ustnem) mnenju Igorja Sapača so ta izraz uporabljali za izpostavljene (stolpaste) utrdbe. V bližini Ribnice bi v tem kontekstu v poštev lahko prišla Mala Gora (cerkev sv. Ane, Dolenji Lazi), morda pa tudi Podtabor pri Ribnici, kjer je bila jamska utrdba, ali pa celo tabor Nadlišek.

84 Morelli di Schönfeld, *Istoria*, I, str. 233.

Čeprav velja, da se je Gašper v Ljubljani že zgodaj navzel Luthrovih naukov in postal protestant, ostaja njegova verska pripadnost neoprijemljiva. Po eni strani naj bi dal grajsko kapelo na Rihemberku prezidati v luteransko kapelo, po drugi strani pa je za minoritsko cerkev sv. Antona v Gorici naročil marmornati oltar s sliko Device Marije in sv. Valentina, domnevno delo slikarja il Pordenona.[85] Morda to lahko razlagamo s tem, da je bilo naročništvo za goriško minoritsko cerkev po eni strani znak razpetosti med novo in staro vero, po drugi strani pa kamuflaža, saj se je Gašper v mestu, vsem na očeh, predstavljal kot katoličan, Rihemberk pa je imel za svoje zatočišče, kjer je lahko prakticiral novo vero.[86] Vendar pa so novejše raziskave pokazale, da slike iz rihemberške kapele, ki naj bi jih naročil Gašper in naj bi kazale na njegovo pripadnost luteranstvu, prvotno sploh niso bile na Rihemberku, temveč so jih tja iz šempetrske cerkve prenesli šele v 18. stoletju.[87] Vseeno lahko domnevamo, da je bil Gašper vsaj simpatizer, če že ne pristaš nove vere, saj je bila Kranjska, kjer je živel vsaj prvo polovico življenja, odkrito protestantska, njegov sin Lovrenc pa je pozneje sodil med glavne podpornike protestantizma na Goriškem.

Gašper je zadnje počivališče našel pri goriških minoritih. To naj bi se zgodilo že okoli leta 1550, vendar je ta letnica prezgodnja, saj je še januarja 1554 podpisal dopis glede vina, ki ga je treba kupiti in poslati na dvor kralja Maksimilijana.[88] Dileme glede Gašperjeve smrti odpravi nagrobni napis na njegovi (danes izginuli) grobnici, ki je razkrival, da je umrl 30. marca 1563. To pomeni, da je umrl le nekaj mesecev pred Trubarjevim obiskom Goriške.[89]

Družino si je Gašper ustvaril s Tadejo Formentini de Cusano. Z njo se je verjetno poročil že leta 1525 (in ne šele 1530), morda v Vidmu, saj je bila februarja tega leta tam podpisana poročna pogodbo med njim kot ženinom in nevestinim očetom Gubertom de Cusano.[90] Tudi ta poročna zveza je bila v duhu takratne družinske trgovske dejavnosti, saj so Lanthieriji kot trgovci tesno sodelovali tudi s Formentiniji – knjigovodja ljubljanske družbe, v kateri je deloval Gašperjev oče Antonin Lanthieri, je bil denimo Krištof Formentini iz Humina.[91]

Od hčera Gašperja in Tadeje so z viri dokazljive tri, vsaka od njih pa je moža našla v drugi deželi. Najstarejša je bila verjetno Virginija, ki se je tudi poročila kot prva. Njen prvi mož Sigmund je izviral iz štajerske rodbine gospodov Ivniških (Eibiswald). Bil je zastavni imetnik gospostva

---

85 Rutar, Archivalisches, str. 55; Scatassa, I conti Lantieri, str. 255. Quinzi domneva, da slikar ni bil il Pordenone, temveč Fogolino (gl. Quinzijev prispevek v tej monografiji), Stasi pa je mnenja, da slika ni prikazovala sv. Valentina, temveč sv. Lenarta, ki mu je bil oltar posvečen (Stasi, »8 quadri«, str. 68–68).

86 Npr. Stasi, »8 quadri«, str. 47–48, 68–69.

87 Gl. prispevek A. Quinzija v tej knjigi.

88 AT ÖStA/HHStA HausA Familienkorrespondenz A 3-24.

89 Spangher, *Gorizia e il Convento*, str. 176; Stasi, »8 quadri«, str. 51; Stasi, I Lantieri, str. 243. Naschenweng (*Der landständische Adel*, str. 598) navaja letnico 1566. Gašper je dal grobnico postaviti leta 1536 (Spangher, *Gorizia e il Convento*, str. 165).

90 Poročna pogodba z datumom Videm, 8. 2. 1525 v ASLL 13/1, Contratti, concessioni, testamenti; omemba s tem datumom tudi v ASLL 13/16, Inventar, s. p., Heuratsverträge, št. 5. Kot datum poroke se omenjata tudi letnici 1530 (Levetzow Lantieri, I Lantieri nel Goriziano, str. 88, 97; Stasi, »8 quadri«, str. 46, 50) in celo 1565 (Pillon, *Archivio storico*, str. 61).

91 Fabjančič, *Zgodovina*, 2, str. 67; Žontar, *Villach*, str. 481.

Vuzenica in urada na Muti, hkrati pa je imel sorodstvene vezi z družino Wechsler, v katero je bila poročena Virginijina teta Katarina.[92] Sigmund je umrl leta 1556 in njegov nagrobnik, ki ga je dala postaviti Virginija, je še danes vzidan v cerkvi sv. Nikolaja v Vuzenici (sl. 6). Na nagrobnem kamnu sta nekoliko neobičajno hkrati upodobljena tako možev (pokojnikov) kot njen (vdovin) grb,[93] kar kaže na njeno samozavest in ponos na družino, iz katere je izhajala. Dve leti po smrti prvega moža se je poročila s Filipom Breunerjem, čigar družina je prav tako imela posest na Štajerskem, v okolici Weiza in Kleinstübinga.[94]

Slika 6: Nagrobnik Sigmunda Ivniškega (Eibiswald) iz leta 1556 v cerkvi sv. Nikolaja v Vuzenici – z njegovim grbom in grbom njegove žene Virginije Lanthieri (foto: Barbara Žabota, 2008)

---

92 Naschenweng, *Der landständische Adel*, str. 598; Scatassa, I conti Lantieri, str. 254; Levetzow Lantieri, I Lantieri nel Goriziano, str. 98.

93 Gl. tudi Mravljak, *Vuzenica*, II, str. 34–36. Mravljak ni prepoznal Lanthierijevega grba, pač pa je v njem videl grb gospodov vuzeniških in celjske zvezde.

94 Witting, *Steiermärkischer Adel*, Breunner, stolp. 299, Naschenweng, *Der landständische Adel*, str. 598.

Druga hči Uršula je ostala na Goriškem in postala žena Gašperja Dornberškega, ki je bil pozneje namestnik goriškega deželnega glavarja.[95] Tretja hči Katarina je na Kranjsko odšla kot žena Gašperja Lamberga; njen tast Janez Lamberg se je v zgodovino zapisal kot graditelj gradu Brdo pri Lukovici.[96] Genealogije sicer navajajo še četrto hčer – Maksimilijano, poročeno z nekim Francem »Schlejerjem«, vendar viri tega ne potrjujejo. Skoraj gotovo gre za Maksimilijano iz rodbine Lamberg, Gašperjevo sestro, ki je bila poročena s Francem Scheyerjem (Širskim).[97]

Med protestantizmom in katolištvom

Poleg hčera sta imela Gašper in Tadeja tudi več sinov, čeprav starejše genealogije poznajo zgolj Lovrenca, ki je bil tudi očetov glavni dedič. Vendar pa viri razkrivajo vsaj še dva sinova po imenu Julij in Janez. Ko je namreč leta 1570 Rihemberk obiskal vizitator Bartolomeo di Porcia, je lahko marsikaj izvedel o protestantskih nagnjenjih graščaka Lovrenca Lanthierija, pa tudi o njegovih omenjenih bratih, ki sta bila med najbolj vnetimi zagovorniki in razširjevalci nove vere. Julij je bil prej celo redovnik, ki pa je slekel redovniško obleko in postal »eden najbolj izobraženih luteranov, kar jih pozna Nemčija«.[98] Njuna nadaljnja usoda ni znana.

Sredi 60. let 16. stoletja je tako glava rodbine Lanthieri postal Gašperjev sin Lovrenc, ki je veljal za enega stebrov reformacije na Goriškem. Kljub vsemu pa se zdi, da je podobno kot pri očetu Gašperju tudi pri Lovrencu odnos do nove vere nihal. Sprva je, kot nakazujejo besede

---

95 Poročna pogodba z datumom 8. februar 1549 je omenjena v ASLL 13/16, Inventar, s. p., Heuratsverträge, št. 2. Gl. tudi Makuc, »Dornberg« (geslo v NSBL).

96 Witting, Beiträge 1895, str. 178. Njena poročna pogodba je omenjena v ASLL 13/16, Inventar, s. p., Heuratsverträge, št. 6 in tam nosi datum 23. junij 1566. Vendar pa je glede na poroke njenih sorojencev verjetno pravilnejša letnica 1557, ki je navedena v ASLL 12/49, Elenco, pg. 743, št. 344: *Lettera et patti dottali del g.mo S. Gasparo di Lamberg con la Sig.ra Cattarina figliola del g.mo Sig. Gasparo di Lantheri del 1557* […] *con la fine remissione della sud.ta Sig.ra Catherina* […] *sotto l'istesso anno, et obligo di restituion di dote in caso dell'istesso Sig.re Gasparo di Lamberg dell'istesso anno*). Ko se je januarja 1585 Katarina poravnala s svakom Andrejem Lambergom, je že omenjena kot vdova (ASLL 13/16, Inventar, s. p., Vergleiche, št. 3). Umrla je v začetku leta 1593 ali malo prej, saj so se konec januarja tega leta bratje Lanthieri (njeni nečaki) odpovedali dediščini po njej (ASLL 12/49, Elenco, str. 714, št. 155: *Cessione delli sig.ri fratelli Lanthieri fatta nella persona del g.mo ill.mo Sig.re Gioanni per l'eredità della g.ma Sig.ra Cattarina di Lamberg* […] *dell'anno 1593, 26. Gen.*).

97 Scatassa, I conti Lantieri, str. 254; Levetzow Lantieri, I Lantieri nel Goriziano, str. 98. Med prepisi dokumentov iz rodbinskega arhiva Lanthierijev najdemo tudi omembo *Dechiaratione testamentaria del g.mo sig. Fran.co de Schayer per la sig.ra Massimilla sua consorte del 1562* (ASLL 12/49, Elenco, pg. 742, št. 337). Morda od tod izvira napaka, ki Maksimilijano pripisuje rodbini Lanthieri. Da se je takšen dokument znašel (tudi) pri Lanthierijih, ni nenavadno, saj sta bila k Lanthierijem poročena tako Maksimilijanina sestra Magdalena kot brat Gašper (Witting, Beiträge 1895, str. 178).

98 Stasi, »8 quadri«, str. 51–52.

Primoža Trubarja, svojo privrženost protestantizmu navzven prikrival. Ko je namreč Trubar jeseni 1563 obiskal Goriško, je v pismu decembra tega leta Lanthierija poimenoval »Nikodem«,[99] kar je bila oznaka za tiste, ki so na zunaj kazali pripadnost eni veri, v resnici pa so pripadali drugi veri. Lovrenc je bil tudi med tistimi goriškimi plemiči, ki so od cesarja dobili ukaz, naj Trubarja primejo, če bo ta še kdaj prišel na Goriško,[100] kar očitno pomeni, da je Lovrenc vsaj na zunaj veljal za dovolj zvestega katoličana. Res pa je tudi, da je bil protestantizem na Goriškem v tistem času slabo razvit in je zagon dobil šele po Trubarjevem obisku leta 1563.[101]

Zdi se, da je takšen razvoj vplival tudi na Lanthierija. Že nekaj let pozneje je bila namreč slika povsem drugačna. Ko je leta 1570, kot omenjeno, Goriško obiskal vizitator Porcia, je v Rihemberku naletel na močno protestantsko gibanje, Lovrenca Lanthierija pa je opisal kot trdnega podpornika Luthrovih naukov. Lovrenc se je odposlancu izogibal in ga ni hotel sprejeti v gradu. Prav tako je rešil rihemberškega župnika, potem ko je bil ta kaznovan zaradi luteranstva. V tistem času, konkretno leta 1572, je pri Lovrencu doma umrl Gian Maria Reboini iz Brescie, eden od heretikov (domnevno anabaptist) iz italijanskega prostora.[102] A že kmalu zatem je pri Lovrencu ponovno prišlo do preobrata. Leta 1579 je npr. pisal nadvojvodi Karlu in mu zatrjeval, da je katoličan, ter ga prosil, naj ne verjame zlobnim jezikom, ki ga razglašajo za heretika.[103] Nadvojvoda je Lovrencu očitno verjel in ga imel za branilca katoliške vere. Avgusta 1581 mu je tako denimo pisal, naj k patriarhu pošlje štiri vipavske luterane, če se ne bodo hoteli spreobrniti, vipavskega oskrbnika Julijana Cividatorja, ki si je v Vipavo drznil poklicati predikanta, pa naj nemudoma spodi.[104] Leta 1585 ga je nadvojvoda Karel v nekem pismu tudi okrcal, češ da ne posreduje, ker cerkveni ključar Matej Preytschach nemarno gospodari z imetjem beneficija Naše ljube gospe v Logu pri Vipavi.[105]

Odnos med nadvojvodo Karlom in Lovrencem Lanthierijem je bil kljub simpatiziranju slednjega s protestantizmom očitno dober. Ob obisku nadvojvode Karla v Gorici maja 1567 je bil Lovrenc izbran, da mu je skupaj s Hanibalom Egkhom podaril srebrno vazo, ob nadvojvodovi poroki z Ano Bavarsko leta 1571 pa je bil Lovrenc v delegaciji goriških stanov, ki se je šla poklonit v Gradec.[106] Nadvojvodova naklonjenost do Lanthierija se je kazala tudi v številnih ugodnostih, ki jih je bila z njegove strani deležna rodbina Lanthieri. Julija 1571 (ali morda že leto prej) je nadvojvoda Lanthieriju in njegovim dedičem podelil urad dednega stolnika na Goriškem, hkrati pa tudi

99 Vrečko in Krajnc-Vrečko, *Primož Trubar*, str. 197; Rajhman, *Pisma*, str. 171. O nikodemizmu gl. npr. geslo na wikipediji (https://de.wikipedia.org/wiki/Nikodemismus).

100 Vrečko in Krajnc-Vrečko, *Primož Trubar*, str. 202; Rajhman, *Pisma*, str. 175. Trubar sicer Lanthierija ne omeni z osebnim imenom, vendar nedvomno misli Lovrenca. Oče Gašper je bil takrat že nekaj mesecev pokojni.

101 Cavazza, Reformacijsko gibanje, str. 65. O Lanthierijih in protestantizmu gl. tudi Schmidt, Die Gegenreformation, str. 109.

102 Cavazza, Reformacija, str. 429.

103 Stasi, »8 quadri«, str. 51–53.

104 Koblar, Drobtinice, str. 23–24.

105 Smole, *Vicedomski urad*, 6, str. 369–370.

106 Morelli di Schönfeld, *Istoria*, I, str. 77.

predikat »zum Schönhaus« (po njihovi goriški palači),[107] naslednje leto (1572) pa ga je povzdignil v dednega barona.[108] Že štiri leta prej (1568) mu je tudi izboljšal grb, ki je zdaj dobil kvadriran ščit z orlom v 1. in 4. polju ter z značilnim polmesecem in zvezdami (izvornim grbom Lanthierijev) v 2. in 3. polju.[109] Leta 1576 je Lovrenc od nadvojvode Karla dobil še naziv svetnika in komisarja goriških deželnih stanov.[110]

O posestni politiki Lovrenca Lanthierija je ohranjenih veliko manj dokumentov kot za njegovega očeta Gašperja, kar verjetno pomeni, da je bil na tem področju manj aktiven. Posamezne omembe v zapuščinskih inventarjih njegovih potomcev, kjer so med listinskim gradivom navedeni tudi dokumenti iz Lovrenčevega časa, razkrivajo npr. zakupno pismo od nadvojvode Karla iz leta 1584 glede gozdov v gospostvih Vipava in Rihemberk[111] ali fevdno pismo iz leta 1568.[112] To fevdno pismo se nanaša na dvor v Vipavi, imenovan Strelski dvor (*Schützenhof*), ki ga je bil od Mihaela Mečkača (*Meckhackhen*) kupil že Lovrenčev oče Gašper, zdaj pa je Lovrenc prosil nadvojvodo, da mu ga podeli v fevd, kar je ta tudi storil.[113] Ohranjeno je tudi potrdilo nadvojvode Karla iz leta 1586 o poravnavi spora med Lovrencem Lanthierijem in Janezom Edlingom v imenu bratov Rabatta glede posesti okoli Dornberka.[114] Lovrenc je bil tudi še lastnik rodbinske hiše v Ljubljani, ki je bila leta 1584 oproščena davka; to je dosegel tako, da se je odkupil z vsoto, ki je mestu s 7-odstotnimi obrestmi nadomestila letni davek od hiše.[115]

Daleč najbolj zanimiva pa je listina iz leta 1584, s katero je Lovrenc svojo osrednjo posest, torej Vipavo, Rihemberk in Baumkircherjev turn ponovno odkupil. Lovrenc je omenjeno posest užival na podlagi kupne listine iz leta 1533 med njegovim očetom Gašperjem in kraljem

---

107 AT ÖStA/AVA Adel HAA AR 505.17. V tem dokumentu sta podelitev urada dednega stolnika in predikata Schönhaus omenjena hkrati, vendar za stolniški urad piše, da je bil podeljen že prej (*vor diser Zeit*). Torej so verjetno pravilne navedbe, ki to podelitev postavljajo v leto 1570. Gl. npr. Morelli di Schönfeld, *Istoria*, I, str. 114, pa tudi omembo izvirne listine, ki je zdaj v arhivu očitno ni več: ASLL 12/49, Elenco, pg. 741, št. 329: *Priuileggio dell'offizio di copiere hereditario nell'illmo Contado di Gorizia del g.mo ser.mo Arciduca Carlo d'Austria al g.mo Sig.re Lorenzo Lantheri dell'anno 1570 in bergamena col sigillo pendente*.

108 ASLL 12/41, Concessione del titolo di barone dell'Impero a Lorenzo Lanthieri (Judenburg, 10. 10. 1572); Rutar, Archivalisches, str. 56, 58.

109 ASLL 12/40, Documento imperiale riguardante Rifembergo (= Concessione imperiale di ampliamento dello stemma) (Gradec, 18. 8. 1568); Rutar, Archivalisches, str. 58. Blazon: kvadriran ščit; 1. in 4. v zlatem polju črn orel z zlato krono; 2. in 3. v modrem tri zlate zvezde (2: 1), med njimi s krajci navzgor obrnjen srebrn polmesec. Nad ščitom dva kronana turnirska šlema s črno-zlatim in modro-srebrnim pregrinjalom. Na desni kroni stoji enak orel kakor v ščitu, iz leve krone raste polovica rdečega leva.

110 ASLL 12/6, [L'arciduca Carlo d'Asburgo] nomina di Lorenzo Lanthieri a Consigliere imperiale e Commissario della Dieta di Gorizia (Ljubljana, 18. 4. 1576); Rutar, Archivalisches, str. 58.

111 SI AS 309, šk. 61, L-34, zapuščinski inventar (Janeza) Antona Lanthierija (Vipava, 19. 2. 1694).

112 SI AS 309, šk. 63, L-47, zapuščinski inventar Franca Antona Lanthierija (Vipava, 7. 4. 1729). Tu je napačna letnica 1684.

113 ASLL 12/43, Concessione di un tiro a segno a Vipacco (Gradec, 2. 6. 1568). Gl. tudi Rutar, Archivalisches, str. 56, 57; Sapač, *Grajske stavbe*, 20, str. 126.

114 ASLL 2/1, Documenti riguardanti la conservazione del patrimonio (23. 9. 1586).

115 Zwitter, *Starejša kranjska mesta*, str. 43.

Ferdinandom kot deželnim knezom. Nakup je bil takrat omejen na Gašperja in njegovega sina (Lovrenca), zdaj pa je Lovrenc nadvojvodi Karlu kot aktualnemu deželnemu knezu plačal dodatnih 25.000 goldinarjev, da se je ta nakup oziroma uživanje posesti razširilo še na njegova dva (starejša) sinova; vsi trije so se lahko po tej posesti tudi imenovali oziroma so to posest lahko vključili v svoj uradni plemiški naziv. Pogoji so bili enaki kot leta 1533 – če bi Lovrenčeva sinova umrla brez moških naslednikov, bi posest po dveh letih ponovno pripadla deželnemu knezu. Karel je Lovrencu tudi dovolil, da je za obnovo oziroma prezidavo obeh gradov in stolpa namenil 1600 goldinarjev.[116]

Čeprav se je posestno vedno bolj usmerjal na Goriško oziroma v zahodni del slovenskega prostora, pa je Lovrenc ženo Magdaleno našel na Kranjskem, v ugledni in prastari rodbini Lamberg. Magdalena je bila pravzaprav sestra njegovega svaka Gašperja Lamberga (ki je bil poročen z njegovo sestro Katarino Lanthieri), oba pa sta bila otroka Janeza Lamberga in Kirhfelde Obračan.[117] Starejše genealogije Lovrencu pripisujejo devet ali deset otrok in večino se jih da dokazati z viri. Med njimi so bili zagotovo štirje sinovi – Gašper, Janez Gašper, Anton in Friderik, s katerimi se je rodbina razdelila na več vej. Hčeri Tadeja in Uršula sta se poročili v družino Orzon.[118] Kirhfelda (ki je ime dobila po babici Obračan) je postala žena Volfa Bernarda Attemsa, čigar oče Andrej je bil gradiški deželni glavar.[119] Lukrecija se je tako kot njena teta Uršula poročila v rodbino Dornberških,[120] Barbarin mož pa je postal Viljem Heuss baron Kuenburg.[121] Z viri ne moremo potrditi Ane, ki je bila menda poročena z Baltazarjem ali Henrikom Rassauerjem,[122] vprašljiva pa je tudi Helena, ki je

116 ASLL 12/42, Documento imperiale riguardante Rifembergo (Gradec, 22. 6. 1584).

117 Po genealogijah (npr. Pillon, *Archivio storico*, str. 133) naj bila Magdalena sicer hči drugega para – Sebastijana Lamberga s Črnela in Genovefe Egkh-Hungerspach. Vendar je bila Magdalena zagotovo sestra Gašperja Lamberga; to med drugim dokazuje poročna pogodba, v kateri Lovrenc Lanthieri naznanja poroko z Magdaleno »*herrn Hannsen von Lamberg zum Rottenbichl mit frauen Kirchfelda geborner von Obritschan seiner Ehegemahl Ehelaiblicher Tochter*« (prepis celotne poročne pogodbe v ASLL 12/42, Elenco, pg. 868–873). Navsezadnje je bilo tudi eni od hčera Lovrenca in Magdalene ime Kirhfelda, to, dokaj neobičajno ime, pa se je pozneje pojavljalo tudi pri njenih potomcih Attemsih, sicer v nekoliko popačeni obliki *Craffelda* (gl. tudi Witting, Beiträge 1895, str. 178; Schiviz v. Schvizhoffen, *Görz*, str. 74).

118 Tadeja se je s Sigmundom Orzonom poročila domnevno okoli leta 1591 (Levetzow Lantieri, I Lantieri nel Goriziano, str. 98), vsekakor pa pred letom 1597, ko se je rodil njun sin Lenart (Schiviz v. Schvizhoffen, *Görz*, str. 58). Če jo lahko enačimo s tisto Tadejo Orzon, ki je botrovala decembra 1643 (prav tam, str. 73), potem je dočakala precej visoko starost. Njena sestra Uršula je žena Henrika Orzona postala leta 1601 (prav tam, str. 300).

119 Naschenweng, *Der landständische Adel*, str. 598; Witting, *Steiermärkischer Adel*, Attems, stolp. 125, 130; Pillon, *Archivio storico*, str. 145–146.

120 Njena poročna pogodba z Rajmundom Dornberškim iz 8. oktobra 1595 je navedena v ASLL 13/16, Inventar, s. p., Heuratsverträge, št. 8. Drug vir poročno pogodbo postavlja v leto 1596 (ASLL 12/49, Elenco, pg. 737, št. 301), prav tako pa tudi njeno pobotnico s štirimi brati glede dote (prav tam, pg. 739, št. 316). Za njenega moža Rajmunda, ki je bil vicedom celjske grofije in namestnik goriškega deželnega glavarja, gl. Makuc, »Dornberg« (geslo v NSBL).

121 Kuenburg, Kuenburg, str. 132; Naschenweng, *Der landständische Adel*, str. 598–599.

122 Scatassa, I conti Lantieri, str. 255; Levetzow Lantieri, I Lantieri nel Goriziano, str. 98.

omenjena le enkrat, in sicer decembra 1613, ko je z (domnevno) bratom Antonom[123] botrovala in je očitno umrla neporočena.

Lovrenc je umrl leta 1589 in nasledili so ga njegovi štirje sinovi.[124] O njegovi smrti posredno priča danes očitno neohranjena listina, s katero je nadvojvoda Karel 1. avgusta tega leta Vipavo, Rihemberk in Baumkircherjev turn ponovno prodal oziroma dal v zastavo Lovrenčevima starejšima sinovoma Gašperju in Janezu Gašperju,[125] kot je to predvidevala kupno-zastavna listina iz leta 1584. Tudi Lovrenc je bil tako kot oče Gašper pokopan pri goriških minoritih.[126]

Ptujska veja Lanthierijev

Ena veja Lanthierijev se je proti koncu 15. ali v začetku 16. stoletja naselila na Ptuju. Tudi naselitev v tem mestu je bila za Lanthierije del taktike, saj je po črti Ptuj–Ljubljana potekala glavna trgovska pot z živino med Ogrsko in Italijo. Trgovci Lanthieriji so bili kot meščani oproščeni mitnine oziroma je bila ta za njih nižja.[127] Njihovo genealogijo je mogoče delno rekonstruirati s pomočjo (sicer maloštevilnih) ptujskih virov iz 16. stoletja ter shematičnega rodovnika, ki ga je v 18. stoletju izdelal genealog in domoznanec s Starega gradu pri Novem mestu Franc Anton pl. Breckerfeld.[128] Oba vira podatkov se med seboj potrjujeta in dopolnjujeta.

Prvi Lanthieri na Ptuju je bil verjetno Franc, ki se v tamkajšnjih virih omenja v letih 1513–1527. Leta 1523 je opravljal funkcijo ptujskega mestnega sodnika, v mestu je bil lastnik hiše v II. mestni četrti, imel pa je tudi nekaj druge posesti.[129] Poročen je bil dvakrat. Njegova druga žena je bila Barbara, hči ptujskega meščana Antona Witzina,[130] prva žena, katere ime je neznano, pa bi utegnila biti tista Katarina Praunsperger, hči ljubljanskega župana Lenarta Praunspergerja, katere poroko

---

123 Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 64. Naschenweng (*Der landständische Adel*, str. 598) domneva, da bi bila Helena lahko Antonova žena, vendar bi v tem primeru morala umreti pred njim, torej pred letom 1615, saj je v oporoki ne omenja (gl. v nadaljevanju). Starejše genealogije Helene ne poznajo.

124 ASLL 13/13, Memorie, pg. 41; Scatassa, I conti Lantieri, str. 255; Pillon, *Archivio storico*, str. 133.

125 ASLL 12/49, Elenco, pg. 723, št. 232: *Littere di vendita in bergamena del serr.mo Archiduca Carlo della vendita delli sud.ti beni nelle persone del g.mo sig.re Gasparo et Gio. Gasparo li 1mo Agosto 1589*. »Zgoraj omenjene posesti« se nanašajo na Vipavo, Rihemberk in Baumkircherjev turn, ki so poimensko naštete v predhodnih zapisih.

126 Spangher, *Gorizia e il Convento*, str. 176. Tam je navedeno napačno leto smrti 1629.

127 O italijanskih trgovcih na Ptuju, med katerimi so bili tudi Lanthieriji, gl. npr. Gestrin, Prispevek, str. 228–235; Vidmar, Sodniške insignije, str. 73–74; Pickl, Pettau, str. 88–96.

128 SI AS 730, fasc. 119, Lanthieri.

129 Zadravec, *Ptujski meščani*, str. 163.

130 SI AS 730, fasc. 119, Lanthieri; Zadravec, *Ptujski meščani*, str. 318.

s Francem Lanthierijem ljubljanski viri beležijo v začetku leta 1508.[131] Večina genealogij Franca navaja kot sina ali brata ljubljanskega meščana in poznejšega župana Antonina Lanthierija, vendar viri tega ne potrjujejo. Zelo verjetno je bil ptujski Franc le Antoninov sorodnik, zagotovo pa tudi poslovni partner, ki bi med obiski v Ljubljani utegnil spoznati svojo bodočo ženo.

Ptujski viri med Lanthieriji nadalje omenjajo še Jerneja in Sigmunda, ki sta bila Frančeva sinova iz prvega zakona. Jernej je bil sredi 50. let 16. stoletja nadzornik gradbenih del pri gradnji druge oziroma zgornje ptujske bastije.[132] Sigmund je kot trgovec med drugim prebival tudi v Pesaru in Gorici, pozneje pa je podobno kot brat Jernej sodeloval pri gradnji ptujske bastije, in sicer kot gradbeni plačilni mojster. Pri ptujskih in ljubljanskih Lanthierijih je šlo skoraj zagotovo za eno in isto rodbino, saj so oboji uporabljali enak pečat, ki je v zgornjem polju vseboval orla in v spodnjem polmesec s tremi zvezdami (sl. 7).[133]

Breckerfeldov rodovnik poleg Jerneja in Sigmunda iz Frančevega prvega zakona navaja še več otrok, in sicer sinova Janeza[134] in Jakoba ter hčeri Ano, poročeno z Bernardinom Arterjem, in Evo, ženo Jeremije Moscona. Jakob je imel z neko Ano sina Erharda, ki je bil živ še leta 1611, ko je iz Gradca pisal bratrancu Arterju; Jernej, ki naj bi leta 1586 opravljal tudi funkcijo upravitelja

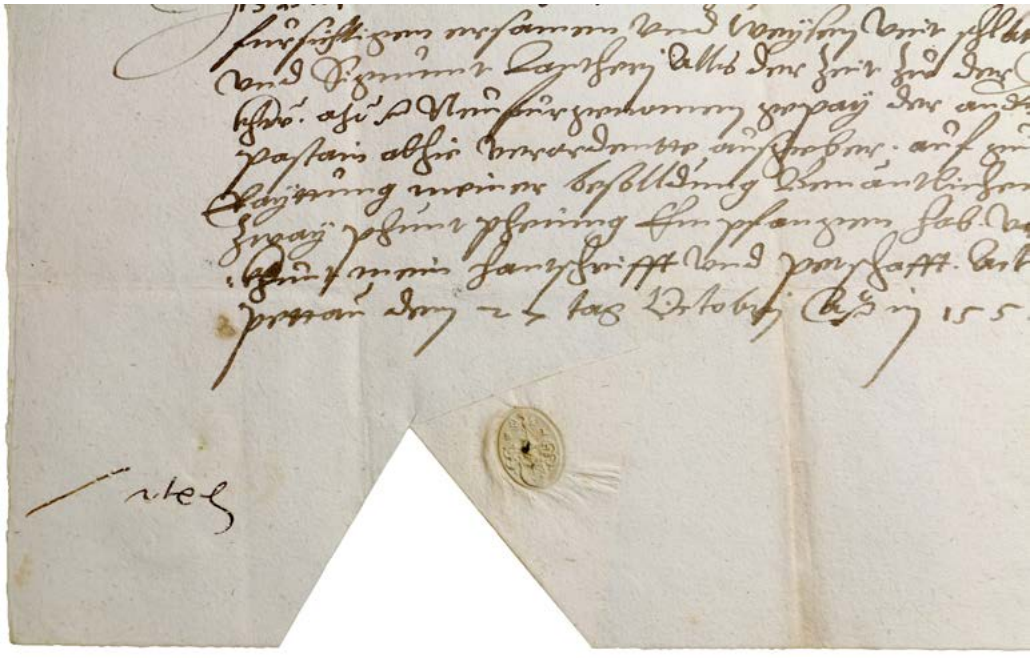

Slika 7: Pečat ptujskega meščana Jerneja Lanthierija iz leta 1555 (Zadravec, Ptujski meščani, str. 164)

131 Fabjančič, *Zgodovina*, 1, str. 188.

132 Gl. tudi Curk, O utrjevanju Ptuja, str. 121.

133 Zadravec, *Ptujski meščani*, str. 163–164.

134 Tudi Fabjančič (*Zgodovina*, 2, str. 70) navaja Janeza in Sigmunda kot ptujska meščana.

v Gradišču (*Verwalter zu Gradisch*), pa naj bi imel sinova Lovrenca in Franca; slednji je umrl leta 1609. Morda je v ptujsko vejo sodil tudi Herman Lanthieri, ki ga Breckerfeld za leto 1606 navaja kot objezdnika (*ross bereitter*) pri württemberškem vojvodi v Stuttgartu. Morda bi ga lahko prepoznali v tistem »Lentery ein ber. Reyter«, ki je kot luteran (*Luteranus*) umrl aprila 1612 v Gradcu.[135]

Breckerfeld še navaja, da je leta 1561 Gašper Lanthieri iz Vipave in Rihemberka svojemu sorodniku Jerneju Lanthieriju s Ptuja, ki je želel potovati v nemške dežele, izstavil prepustnico.[136]

Kakšna je bila usoda ptujske veje Lanthierijev, ni znano, a glede na to, da se v virih od začetka 17. stoletja ne pojavljajo več, so v moški liniji skoraj zagotovo izumrli.

Ptujske Lanthierije je sicer poznal tudi pisec rodbinske kronike oziroma genealogije v začetku 18. stoletja, vendar je pri njihovem opisu (*Di quelli di Petovia in Stiria*) po štirih straneh tehtanja dokazov za in proti na koncu napačno zaključil, da ptujska veja ni izhajala iz iste družine in da njeni člani niso bili njihovi sorodniki.[137]

Delitev rodbine na veje

Po smrti Lovrenca Lanthierija iz Vipave in Rihemberka leta 1589 so rodbino nadaljevali njegovi štirje sinovi. Kot je določala kupno-zastavna listina iz leta 1584, sta rodbinsko posest upravljala le starejša dva, Gašper in Janez Gašper,[138] pozneje pa sta se jima (vsaj neformalno) pridružila tudi mlajša Anton in Friderik. Poleg podedovane posesti so premoženje širili tudi sami. Ena takšnih posestnih razširitev se je zgodila novembra 1592, ko sta Volf pl. Neuhaus in Magdalena Viktorija pl. Mordax, roj. pl. Neuhaus, omenjenim štirim bratom podarila hišo v vipavskem taboru na reki Vipavi (*vnnser behausung im Taber zu Wippach, an dem wasser flus Wippach gelegen*). Hiša je namreč po njunih besedah že pred časom opustela, udrla so se tla in streha, onadva pa je zaradi velikih stroškov nista hotela obnoviti oziroma popraviti. K hiši je sodil še travnik pred trgom, med deželno cesto in potokom *Gozkha*. Hiša sicer ni bila njuna, pač pa je pripadala Edlingom, zato je bilo treba slednjim zanjo plačati pladenj rib na leto oziroma 12 laških denaričev.[139]

---

135 DGS, Pfarre Graz – Hl. Blut, Tauf-Trau-Sterbebuch 1610–1615, pg. 215.

136 SI AS 730, fasc. 119, Lanthieri. […] *wellicher ins reich will gehen* […] *gibt* […] *einen paass brieff oder fürschrüfft an hohe und nidern stand.*

137 ASLL 13/13, Memorie, pg. 45–48 (1. del kronike): *Dal sopra esposto ognuno può restar persuaso, che li pretesi Lanthieri di Petovia non apartenevano ai nostri, queli certamente non discendono da essi*; *e quando anco apartenessero e discendessero, non perciò sarebbe pregiudicata l'antica nobiltà della famiglia.*

138 Tudi Majda Smole denimo navaja, da sta Lovrencu v Vipavi sledila Gašper in Janez Gašper (Smole, *Graščine*, str. 529).

139 ASLL 12/37, Cessione. Il conte Neuhaus cede il Tabor di Rifembergo (Vipava, 17. 11. 1592). ASLL 12/49, Elenco pg. 742, št. 336: *Donatione d'un casale nel Taber di Vipacco fatta dal g.mo sig. Neihauser alli sig.ri Lantheri, del quale alli sig.ri Edling z 12 overo una piatazza di pesce*.

Lanthieriji so takrat še vedno posedovali tudi hišo v Ljubljani in več parcel v okolici mesta. Glede na njihovo versko fluidnost v tistem obdobju je zanimiv podatek, da je bil v letih 1609–1612 upravnik njihovih ljubljanskih posesti protestant Martin Steinhauser.[140] Od začetka 17. stoletja se je sicer ta posest počasi krčila. To je bilo povezano z dejavnostjo ljubljanskih jezuitov, ki so takrat svojo posest zaokroževali z nakupom travnikov okoli Tivolija in proti Šiški. Med drugim so se dogovarjali tudi z Lanthieriji, da bi jim ti prodali ali odstopili svojo posest, ki je obsegala njive s kmečkim dvorom v Spodnji Šiški, travnike, gozd in nekaj gospodarskih objektov. Lanthieriji so bili načeloma željam jezuitov pripravljeni ustreči, vendar so to med drugim pogojevali s tem, da naj jezuiti v zameno od nadvojvode Ferdinanda dosežejo osvoboditev in izjemo za njihovo hišo v Ljubljani. To se je očitno res posrečilo, saj je nadvojvoda bratoma Gašperju in Janezu Gašperju leta 1606 izdal odlok o tem, da je bila njuna ljubljanska hiša prosta davkov (*befreyung über ir hausß zu Laybach*).[141] Določeno posest so Lanthieriji takrat vseeno obdržali, saj sta leta 1619 edina takrat še živeča brata Janez Gašper in Friderik jezuitskemu kolegiju podarila njive v vrednosti 100 goldinarjev in deleže od desetine.[142] Hiša na Mestnem trgu je v rokah Lanthierijev ostala vse do začetka 30. let 17. stoletja. Leta 1633 so jo prodali ljubljanskemu meščanu in poznejšemu (v letih 1646/47) mestnemu sodniku Martinu Burjaku.[143] Ta je imel od leta 1622 v Lanthierijevi hiši svojo trgovino, očitno pa je za Lanthierije občasno opravljal tudi druge naloge. O tem denimo pričajo omembe potnih stroškov, ki jih je zanj plačal Janez Gašper Lanthieri.[144] Prodaja hiše je bila morda povezana tudi z dejstvom, da je bil Burjak z bratom Janezom Krstnikom leto prej (1632) povzdignjen v plemiški stan s predikatom »Weinegg«.[145] Hišo so njegovi dediči leta 1650 prodali naprej.[146]

Če se pomudimo pri družinskih odnosih in genealoški sliki generacije, ki so jo tvorili otroci Lovrenca Lanthierija, lahko z gotovostjo zatrdimo, da je bil med njegovimi sinovi najstarejši Gašper, ki je ime dobil po svojem dedu. Gašper je bil med brati tudi najaktivnejši in najprodornejši (pozneje je to vlogo prevzel njegov mlajši brat Friderik). Njegova zvesta služba Habsburžanom, zlasti nadvojvodi in poznejšemu cesarju Ferdinandu II., je Lanthierijem tlakovala pot do pridobitve grofovskega naziva leta 1642. Ko je namreč cesar Ferdinand III. rodbino tega leta (ponovno) povzdignil med grofe Svetega rimskega cesarstva, se je v obrazložitvi v veliki meri skliceval prav na zasluge, ki jih je Gašper Lanthieri izkazal njegovemu očetu. Gašper se je posebno odlikoval pri dveh kraljevskih porokah, in sicer leta 1599, ko se je s poljskim kraljem možila nadvojvodinja Konstanca, in leta 1605, ko je njena sestra Margareta postala žena španskega kralja. Gašper je obe kraljevski nevesti (sestri Ferdinanda II.) »na lastne stroške pospremil do Milana in jima pokorno in vdano stregel«

---

140 Radics, Ältere Geschichte, str. 114.

141 Puschnig, *Gnaden und Rechte*, str. 98.

142 Radics, Ältere Geschichte, str. 115–116.

143 Scatassa, I conti Lantieri, str. 253.

144 ASLL 12/49, Elenco pg. 716, št. 190: *Accordo d'alimenti da darsi alli sig.ri figlioli del g.mo Ill.mo sig. Defonto* [= Janez Gašper] *in Graz* […] *et viaggio del Buriach et Ciuidater*.

145 AT ÖStA/AVA Adel HAA AR 1100.40.

146 Poleg hiše na Mestnem trgu so Lanthieriji Burjaku prodali tudi svoje stavbe v današnji Krojaški ulici (Suhadolnik in Anžič, *Mestni trg*, str. 86–88). Gl. tudi Fabjančič, *Zgodovina*, 3, str. 176–177.

(… *bis auf Maylant zu beeder königlichen vermähligungen, auf sein aignen costen gehorsamblich vnd gewertig aufgewarttet*). Med drugimi Gašperjevimi zaslugami so bile tudi opravljanje službe stolnika pri (cesarjevem dedu) nadvojvodi Karlu, funkcija vladnega svetnika (*Regiments Rathstöll*), zaradi česar je dlje časa preživel v Gradcu,[147] in nazadnje vodenje uprave (*Verwaltung*) goriške grofije.[148] Gašper se je menda leta 1585 potegoval tudi za mesto goriškega glavarja, a je funkcijo zasedel Sigismund Thurn,[149] ki je nekaj let pozneje postal njegov tast (Gašperjeva druga žena Turijana je bila namreč Sigismundova hči). O Gašperju je znano še to, da je bil leta 1590 v pogrebnem sprevodu za nadvojvodo Karlom[150] (sl. 8) in da je leta 1604 papeževega nečaka kardinala Cinzia (Passerija) Aldobrandinija spremljal na njegovem potovanju skozi Gorico.[151]

Slika 8: Gašper Lanthieri je bil skupaj s Sigismundom Thurnom in Rogerijem Formentinijem predstavnik grofije Goriške na pogrebu nadvojvode Karla leta 1590 (Divus Maximilianus, str. 193).

147 To dokazuje omemba več pisem, ki jih je Gašperju med njegovim službovanjem v Gradcu pisal brat Janez Gašper (ASLL 12/49, Elenco, pg. 716, št. 170: *Un Mazzo di littere scritte dal g.mo ill.mo sig. Defonto* [= Janez Gašper], *al g.mo ill.mo sig. Gasparo suo fratello, mentre ch'egli era nell'Eccelso Regim.to di Graz*).

148 Diploma iz leta 1642 v ASLL 12/47 (kopija iz leta 1873); osnutek v AT ÖStA/AVA Adel HAA AR 505.19.

149 Morelli di Schönfeld, *Istoria*, I, str. 109.

150 Morelli di Schönfeld, *Istoria*, I, str. 78 (tu je Gašper napačno naveden kot Lovrenc); gl. tudi *Der Sammler*, 2. 8. 1842, str. 511, »Trauergepränge nach dem Hinscheiden des innerösterreichischen Landesfürsten Karl II. im Jahre 1590«.

151 Scatassa, I conti Lantieri, str. 255.

Tudi glede verskih vprašanj se zdi, da je Gašper veliko bolj kot oče Lovrenc sledil deželnoknežjim rekatolizacijskim smernicam. Tako je maja 1593 na vprašanja oglejskega patriarha Francesca Barbara glede pripadnosti rodbine luteranstvu odvrnil, da so tako on kot bratje trdni katoličani, da se nikoli niso oddaljili od katoliške Cerkve in niso sprejeli heretičnih naukov ter da redno hodijo k spovedi.[152] Vendar pa sta menda vsaj Anton in Janez Gašper vztrajala pri luteranstvu, kolikor dolgo se je le dalo. Prvi se je celo preselil v Benetke in drugi v Ljubljano, saj je bila tam klima vsaj začasno bolj naklonjena protestantom.[153]

Ko je od nadvojvode prišel ukaz, da morajo vsi luterani zapustiti Goriško, je Gašper Lanthieri konec februarja 1598 vse vipavske luterane (razen nekaterih, ki so že prej odšli iz dežele) sklical v vipavski grad in jim naznanil nadvojvodovo ponudbo, ki so jo bili vsi pripravljeni sprejeti in se spreobrniti.[154]

Gašper je bil poročen dvakrat. Če so do takrat njegovi predniki in sorodniki poročne partnerje iskali v domačem okolju Goriške in Kranjske, pa je sam z izbiro prve žene segel daleč preko meja. Njegova prva žena Marija pl. Zimmern je bila namreč doma s švabskega gospostva Meßkirch.[155] A kot kaže, ni šel Gašper po nevesto na Švabsko, temveč je ta kot vdova Jurija Thurna[156] že živela na Goriškem. Kljub poroki z Lanthierijem je bila Marija tudi pozneje še povezana s Thurni, saj se je zaradi njih zapletla v pravni spor. Leta 1596 je tako zahtevala 20.000 goldinarjev, ki naj bi ji pripadali po (tastu) Francu Thurnu. To vsoto (*Gnadengeld*) je namreč slednji plačal nadvojvodi Ferdinandu Tirolskemu kot nekakšno kavcijo za tirolski gospostvi Petersberg in Sterzing (*ain Expectanz vmb 20000 goldinarjev auf die herrschaften*), na katerih se je zaradi izumrtja dotakratnih vazalov Freundsbergerjev obetala sprememba lastništva. Vendar pa Ferdinand Tirolski omenjenih gospostev nazadnje ni predal Thurnom, temveč svojemu sinu kardinalu Andreju. Do vračila Thurnovih 20.000 goldinarjev kavcije je bila očitno upravičena Marija (takrat že Lanthieri), ki pa je prejela zgolj 14.000 goldinarjev in je preostalih 6000 goldinarjev zahtevala od zgornjeavstrijske komore. Kako se je spor razpletel, ni znano.[157]

---

152 Stasi, »8 quadri«, str. 53.

153 Stasi, I Lantieri, str. 244; Montanaro, *Un teatro*, str. 106.

154 Koblar, Drobtinice, str. 25. Čeprav Lanthieri ni omenjen z imenom, gre verjetno za Gašperja kot najstarejšega v družini. To dogajanje je v romanu upodobil Ferdo pl. Kleinmayr (s psevdonimom Ferdo Plemič) leta 1930: *Zadnji lutrovci na Vipavskem: povest iz minulih časov*.

155 Marijin oče Froben Krištof pl. Zimmern (1519–1566) je bil kronist in avtor rodbinske kronike z naslovom »Zimmerische Chronik« (https://de.wikipedia.org/wiki/Zimmern_(Adelsgeschlecht)). Za Marijo se večkrat napačno navaja, da je bila iz rodbine Hohenzollern.

156 Ni čisto jasno, za katerega Jurija Thurna naj bi šlo. Del Torso (Biblioteca civica »Vincenzo Joppi«, Manoscritti, Fondo del Torso, Genealogie nobiliari, Lantieri, pg. 282) navaja, da je bil sin Franca iz pliberške veje, kar pomeni, da je šlo v osnovi za svetokriško vejo Thurnov, iz katereje je pozneje izšla tudi pliberška (gl. Preinfalk, Grofje Thurn-Valsassina, str. 249–250). Lahko bi šlo tudi za Franca iz Vipolž (čeprav genealogije Francu pripisujejo zgolj sina Rajmunda, ki se je priženil na Devin), ki je bil z Gašperjem Lanthierijem povezan tudi pozneje, saj je bil ded njegove druge žene Turijane Thurn (po materini strani) (gl. genealogijo Thurnov v SI ZAL LJU 340, šk. 19). Del Torso (Biblioteca civica »Vincenzo Joppi«, Manoscritti, Fondo del Torso, Genealogie nobiliari, Lantieri, pg. 283) tudi omenja poročno pogodbo med Thurnom in Marijo Zimmern, ki naj bi jo hranili v arhivu Strassoldo-Villanova.

157 AT ÖStA/HHStA LA ÖA Tirol 4-82.

Zakon Gašperja Lanthierija in Marije Zimmern je bil kratkotrajen, saj je Marija umrla že leta 1598 na Rihemberku.[158] Dve leti pozneje se je Gašper poročil v drugo, tokrat s Turijano grofico Thurn-Valsassina, sestro svoje svakinje Doroteje Thurn, ki je bila takrat že poročena z njegovim mlajšim bratom Friderikom.[159] Starejše genealogije rodbine Lanthieri so si enotne v tem, da v Gašperjevih dveh zakonih ni bilo otrok. Kljub temu se zdi, da bi lahko bila njegova hči tista Magdalena Lanthieri, ki se je rodila leta 1605 v Gorici in se (domnevno) leta 1622 poročila s Hieronimom baronom Colloredom.[160] Pri Schivizhoffnu se kot Gašperjeva hči omenja tudi Marija Margareta, ki naj bi se prav tako leta 1622 na Rihemberku poročila z Janezom Jakobom baronom Brigidom, vendar je obstoj te domnevne hčere zaradi številnih nedoslednosti več kot vprašljiv.[161]

Datum Gašperjeve smrti ni znan, a vse kaže, da je umrl pred januarjem 1616.[162] Takrat se je namreč med beneškim obleganjem Gradišča ob Soči v okviru druge habsburško-beneške vojne pri

---

158 Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 446. Njena oporoka iz leta 1596 je omenjena v ASLL 12/49, Elenco, pg. 742, št. 338: *Testamento della g.ma sig.ra Maria moglie del sig. Gasparo Lantheri, nata Contessa de Zimern, fatto l'anno 1596.*

159 Biblioteca civica »Vincenzo Joppi«, Manoscritti, Fondo del Torso, Genealogie nobiliari, Lantieri, pg. 283; Pillon, *Archivio storico*, str. 133. Kot leto poroke med Gašperjem in Turijano se običajno navaja leto 1600. V Lanthierijevem arhivu so hranili tudi dogovor med Karlom Thurnom in Gašperjem Lanthierijem glede dote za Karlovo sestro Turijano iz leta 1608, vendar je glede na letnico v tem primeru lahko šlo za naknadno urejanje nerešenih vprašanj (ASLL 12/49, Elenco pg. 729, št. 257: *Compositione tra il g.mo ill.mo sig. Conte Carlo della Torre da un canto, et l'ill.mo sig. Gasparo di Lantheri dall'altra, per occas.e della dote della g.ma ill.ma sig.ra Turriana sorella dell'ill.mo sig. Conte Carlo sud.o seguita l'anno 1608* […]). Turijana se včasih napačno navaja kot Julijana (gl. npr. njeno botrovanje v letih 1603 in 1604 v Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 60, 61).

160 Magdalena se v genealogijah sicer pojavlja kot hči Janeza Gašperja iz rihemberške veje (npr. Scatassa, I conti Lantieri, str. 256), vendar se je rodila aprila 1605, kar pomeni tri mesece pred poroko svojih domnevnih staršev – Janez Gašper se je namreč poročil šele julija 1605 (gl. poglavje o rihemberški veji). Poleg tega se v krstni knjigi njen oče imenuje Gašper in ne Janez Gašper (Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 61). Poroke s Colloredom se z viri za zdaj ne da potrditi, genealogije pa jo postavljajo v leto 1622 (Levetzow Lantieri, I Lantieri nel Goriziano, str. 98) oziroma celo v leto 1640 (Pillon, *Archivio storico*, str. 134). Tudi del Torso Magdaleno kot hčerko pripisuje Janezu Gašperju, vendar hkrati navaja, da ni bila žena, temveč le zaročenka Hieronima Colloreda – umrla je nenadoma leta 1622, še pred poroko in nato se je Colloredo poročil z Barbaro Malvezzi (Biblioteca civica »Vincenzo Joppi«, Manoscritti, Fondo del Torso, Genealogie nobiliari, Lantieri, pg. 278).

161 O Mariji Margareti kot Gašperjevi hčeri imamo samo podatek iz Schivizhoffnovih prepisov, ki njeno poroko z Brigidom postavlja v leto 1622 (Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 357). Vendar je ta Schivizhoffnova navedba (letnica) skoraj gotovo napačna. Omenjeni poročni zapis se v resnici verjetno nanaša na eno generacijo mlajšo Ano (Marijo) Margareto iz spodnjerihemberške veje (roj. 1643), hčerko Janeza Gašperja ml., ki je bila dokazano poročena z baronom Brigidom. Na napako v Schivizhoffnovem prepisu za leto 1622 opozarja več podrobnosti. V omenjenem prepisu se npr. Lanthieriji omenjajo kot grofje, vendar so ta naziv dobili šele desetletje pozneje. Druga problematična podrobnost sta imeni prič – Janez Ignac Lanthieri in Vid Neuhaus. V rodbini Lanthieri pred letom 1631 ni bilo nikogar s tem imenom, medtem ko je bil Neuhaus mož Ane Katarine Lanthieri iz spodnjerihemberške veje in je živel v drugi polovici 17. stoletja (torej je bil svak Marije Margarete). Tudi vse genealogije (Marijo) Margareto uvrščajo v spodnjerihemberško in nikoli v zgornjerihemberško vejo.

162 Del Torso navaja leto 1613 (Biblioteca civica »Vincenzo Joppi«, Manoscritti, Fondo del Torso, Genealogie nobiliari, Lantieri, pg. 277).

obrambi mesta izkazalo več plemkinj, med njimi tudi »grofica Thurn, vdova pokojnega barona Gašperja Lanthierija«;[163] to je bila očitno Gašperjeva vdova Turijana,[164] ki po tem letu tudi sama izgine iz virov.

Medtem ko sta Gašperjeva brata Janez Gašper in Friderik nadaljevala rod Lanthierijev vsak s svojo rodbinsko linijo, pa je četrti od bratov, Anton, ostal skorajda pozabljen, saj se je za njim ohranila komaj kakšna sled. Njegovo ime občasno zasledimo med botri goriških plemiških otrok v letih 1606 in 1609[165] ter npr. v dokumentu iz leta 1611, v katerem so vsi štirje bratje nadvojvodo Ferdinanda prosili, naj njim in njihovim zakonskim moškim dedičem dosmrtno podeli gospostvi Vipava in Rihemberk ter urad Baumkircherjev turn in ukaže posest na novo objezditi.[166] Družine, kot kaže, Anton ni imel. Vsaj maja 1615, ko je v Benetkah napisal oporoko, morebitne žene in otrok ni omenil, pač pa je svoje premoženje razdelil med brata Janeza Gašperja in Friderika,[167] nekaj malenkosti pa je namenil tudi svakinji Doroteji in nečakinjam. Brata Friderika, ki je bil takrat prisoten ob njem v Benetkah, je prosil, naj njegovo truplo prepelje v Gorico in ga pokoplje ob njunih prednikih.[168] Anton torej ni osnoval lastne rodbinske veje in se tako družinsko ime z njim ni nadaljevalo.

Po smrti Gašperja in Antona sta si rodbinsko posest razdelila preostala brata Janez Gašper in Friderik. Janez Gašper je obdržal Rihemberk, Frideriku pa je pripadla Vipava in zelo verjetno tudi dvorec Schönhaus v Gorici.[169] Oba sta s svojimi potomci osnovala samostojni rodbinski liniji, ki sta se v moški liniji obdržali še naslednji dve oziroma tri stoletja.

Veja Zgornji Rihemberk

Rihemberk je bil že skoraj stoletje v rokah Lanthierijev, ko se je na njem zaradi delitve rodbinske dediščine v začetku 17. stoletja osnovala samostojna rodbinska veja, ki je obstajala do srede 18. stoletja. Njen začetnik je bil Janez Gašper, drugorojeni sin Lovrenca Lanthierija. Ime je očitno dobil po svojem dedu, kar je precej nenavadno, saj je bilo že njegovemu starejšemu bratu ime Gašper.

---

163 Mainati, *Croniche*, 3, str. 184.

164 ASLL 13/13, Memorie, pg. 41: […] *e questa fu quella, che nell'assedio di Gradisca faceva fuoco dai ripari contro i Veneti, che l'assediavano* […] Levetzow Lantieri (I Lantieri nel Goriziano, str. 88) navaja, da je bila branilka Gradišča Doroteja Thurn, torej Turijanina sestra in žena Friderika Lanthierija, ki pa ni bila vdova.

165 Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 62, 63.

166 ASLL 2/1, Documenti riguardanti la conservazione del patrimonio, listina 9. 7. 1611.

167 Anton v oporoki ne omenja brata Gašperja, kar verjetno pomeni, da je bil takrat že pokojni.

168 Scatassa, I conti Lantieri, str. 255; Pillon, *Archivio storico*, str. 133. Oporoka je ohranjena v ASLL 13/1, Contratti, concessioni, testamenti, Oporoka Antona Lanthierija, 8. 5. 1615.

169 Natančnega lastništva nad palačo se iz ohranjenih virov za zdaj ni dalo ugotoviti. Vsaj v 20. letih 18. stoletja se v povezavi z njo omenjajo člani vipavske veje, zato smemo domnevati, da je ob delitvi pripadla Frideriku kot začetniku vipavske veje.

Običajno se je ime med sorojenci ponovilo le v primeru, da je starejši brat umrl in je njegovo ime dobil mlajši brat, ki se je rodil pozneje. Da bi se oba Lovrenčeva sinova med seboj razlikovala, je bil starejši samo Gašper, mlajši pa je imel dvojno ime Janez Gašper.

O življenju Janeza Gašperja, ki se je ponašal z nazivoma vladni in cesarski svetnik, ni znanega prav veliko. V mladosti je bil vojak. Pod nadvojvodo Maksimiljanom III., velikim mojstrom nemškega viteškega reda, se je bojeval proti osmanskim Turkom in se leta 1594 posebej izkazal pri obleganju in zavzetju trdnjave Petrinja.[170] Potem ko je vojaško kariero obesil na klin, si je osnoval družino. Njegova izbranka je bila Ana Marija baronica Barbo-Waxenstein (vdova po nekem Wernecku), katere družina je imela zelo razburkano zgodovino. Zlasti je bil razvpit njen nasilni in vročekrvni ded Sebald Barbo, ki je v enem od družinskih sporov umoril svojega bratranca Kastelana in nekaj let pozneje še svojo ženo, zaradi česar je življenje končal pod krvnikovim mečem. Tudi enega njegovih sinov, Janeza Ludvika, so menda umorili v Gračišču v Istri. Najstarejši Sebaldov sin Bernardin (oče Ane Marije) je v mladosti prav tako hodil po robu zakona, saj se je kot študent v Tübingenu leta 1584 zelo zadolžil in zaradi tega celo pristal v ječi. Pozneje je očitno našel pravo pot, saj je postal pravnik, dobil naziv dvornega svetnika in komornika ter celo zasedel mesto kranjskega deželnega upravitelja. Nekaj let je bil upravitelj glavarstva na Reki in zakupnik Pazinske grofije. Leta 1622 ga je cesar Ferdinand II. kot prvega v rodbini Barbo povzdignil v barona,[171] ga kmalu zatem poklical na svoj dunajski dvor in mu podelil visoke dvorne nazive.[172]

Janez Gašper Lanthieri in Ana Marija sta se poročila, ko je spomin na krvave dogodke v družini Barbo že nekoliko zbledel. Poročno pogodbo sta zaročenca podpisala v Pazinu oktobra 1604,[173] večno zvestobo pa sta si prav tako v Pazinu obljubila julija naslednjega leta.[174] V naslednjih dveh desetletjih se jima je rodilo vsaj osem otrok. Najstarejši sin, ki je na svet prišel tri leta po poroki (1608), je ime dobil po svojem dedu Bernardinu (Barbu) in je bil pozneje nadaljevalec (zgornje)rihemberške veje. Sledili so mu še štirje bratje: Lovrenc, ki je bil (verjetno) začetnik veje v Velikih Žabljah;[175] Janez Gašper (ml.), ki je zgradil dvorec Spodnji Rihemberk in osnoval t. i. spodnjerihemberško vejo; Ludvik, ki je umrl kot otrok; in Janez Ludvik, ki mu prav tako ni bilo usojeno dolgo življenje – smrt ga je doletela v najstniških letih med študijem pri ljubljanskih jezuitih (v poetičnem razredu). Prenesli so ga na Vipavsko in pokopali v Sv. Križu.[176]

---

170 Povzeto iz grofovske diplome iz leta 1642 (ASLL 12/47 (kopija iz leta 1873); osnutek v AT ÖStA/AVA Adel HAA AR 505.19); gl. tudi Scatassa, I conti Lantieri, str. 256; Levetzow Lantieri, I Lantieri nel Goriziano, str. 88.

171 AT ÖStA/AVA Adel HAA AR 44.6.

172 Več gl. Preinfalk, *Plemiške rodbine*, 5, str. 12–13.

173 Pillon in Vidic, »Qui si tratta«, str. 337, op. 305.

174 Župa Pazin, Matična knjiga vjenčanih I 1597–1635, fol. 10v.

175 O problemih z identiteto Lovrenca iz Velikih Žabelj gl. poglavje o velikožabeljski veji.

176 Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 252; Schiviz v. Schivizhoffen, *Krain*, str. 175; NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, M 1635–1657, pg. 35: *Studiosus Poëseos, translatus pro sepultura ad dominium S. Crucis Vipacum*.

Glede hčera so podatki bolj nejasni. V ohranjenih prepisih krstnih matic najdemo zgolj hčer Marijo Felicito (roj. 1620), pozneje ženo Vincenca Coroninija iz kojščanske linije, ki je bil od leta 1666 glavar v Trstu.[177] Zagotovo sta se Janezu Gašperju rodili tudi hčeri Katarina, pozneje poročena Cobenzl,[178] in Marija Virginija, katere prvi mož je bil Adam baron Lamberg in drugi Janez Gotard baron Egkh-Hungerspach.[179] Za Magdaleno, domnevno ženo Hieronima Colloreda, ki jo starejše genealogije tudi uvrščajo v to vejo, je bilo že zgoraj nakazano, da je bila verjetno nečakinja in ne hči Janeza Gašperja.[180]

Janez Gašper je leta 1626 skupaj z bratom Friderikom od Ferdinanda II. kot deželnega kneza odkupil družinsko posest.[181] Kot že večkrat omenjeno, so imeli Lanthieriji posest do tedaj v zastavi oziroma so jo imeli odkupljeno z omejenimi pravicami. Tokrat pa se je Ferdinand odločil za popolno in nepreklicno odprodajo, saj ga je k temu silila finančna stiska, ki je bila pogojena s takratnimi vojnimi razmerami.[182] Verjetno je z omenjenim nakupom povezan tudi denar, ki si ga je Janez Gašper maja 1626 izposodil od žene.[183] Še istega leta sta si brata posest razdelila:

---

177 Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 252. Genealogije (gl. npr. Pillon, *Archivio storico*, str. 140) to poroko postavljajo v leto 1640, vendar to ne more držati, ker bi bil v tem primeru ženin star le 14 let (za njegovo rojstvo leta 1626 gl. prav tam, str. 67). Julija 1653 je Marija Felicita botrovala še kot grofica Lanthieri (prav tam, str. 75), novembra 1655 pa že kot pl. (baronica) Coronini (prav tam, str. 76), torej se je morala poročiti med tema dvema datumoma. O Coroniniju gl. tudi Pavlin, »Coronini« (geslo v NSBL).

178 Gl. npr. Pillon, *Archivio storico*, str. 140.

179 Npr. Pillon, *Archivio storico*, str. 140. Marija Virginija se je z Lambergom, ki je bil polkovnik v cesarski vojski, poročila okoli leta 1635; ohranjena je namreč omemba njune poročne pogodbe iz septembra tega leta (ASLL 13/16, Inventar, s. p., Heuratsverträge, št. 10). Z Egkhom (genealogije ga napačno imenujejo Gašper) se je poročila leta 1654, ko sta od papeža Inocenca X. dobila spregled zakonskih zadržkov (SI AS 1063, št. 2474). Marija Virginija je oporoko napisala v Ljubljani februarja 1673 (SI AS 308, serija II, E-14), tri mesece pozneje z možem še nastopila kot botra (NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, matične knjige, R 1669–1678, pg. 181), umrla pa menda leta 1676 (po Witting, Beiträge 1895, str. 190–191, ki Marijo Virginijo napačno postavlja v vipavsko vejo). Egkh se je po ženini smrti poročil s Katarino Elizabeto Ursini grofico Blagaj (vdovo Paradeiser) (Preinfalk, *Auerspergi*, str. 194, 517). Oporoko je napisal maja 1681 (SI AS 308, serija II, E-3) in umrl leta 1690 v Kranju (NŠAL, ŽA Kranj, matične knjige, M 1681–1733, pg. 62). Glede na določila iz njunih oporok sta bila tako Egkh kot prva žena pokopana v rožnovenski kapeli v kranjski župnijski cerkvi, kjer so imeli Egkhi rodbinsko grobnico.

180 Obstaja sicer tudi možnost, da je imel tudi Janez Gašper hčer Magdaleno, ki se je rodila leta 1607 kot prvorojenka. Takšno možnost ponuja recimo Pillon, *Archivio storico*, str. 134.

181 Italijanski prevod pogodbe za nakup Rihemberka (Dunaj, 3. 8. 1626) v ASLL 12/49, Elenco, pg. 648–653; uradna kopija nemškega izvirnika iz leta 1679 v ASLL 16/5, Clementina Levetzow Lantieri († 1960). Miscellanea: »[…] *daß wir demnach unsern Rath und lieben getreyen Hans Casparen v. Lantheri* […] *und allen seinen Erben unser Schloß und Herrschaft Reuffenberg in unserer Grafschaft Görz gelegen* […] *so bisher ein zeither von Lantheri Freiherr etc. pfandschillingsweis innen gehabt, in einen freyen, rechten unwiderruflich Khauf hingeben und verkauft haben.*« O nakupu Rihemberka in Vipave sta se Lanthierija s cesarskim dvorom dogovarjala (vsaj) že eno leto pred tem: ASLL 12/49, Elenco, pg. 694, št. 74: *Un'intimat.e della Camera Aulica alli Sig.ri di Lanthieri, acciò si risolvino circa il comprar per proprii li Castelli di Raiffenbergo, et Vipaco, delli 19. Marzo 1625, in Alemano*. Nakup Rihemberka je bil torej opravljen v začetku avgusta, nakup Vipave pa konec septembra 1626 (gl. poglavje o vipavski veji; gl. tudi prispevek Aleksandra Panjeka v 1. delu te publikacije).

182 Panjek, *Terra di confine*, str. 233.

183 ASLL 12/49, Elenco, pg. 734, št. 281: […] *cechini d'oro 100, ongari 19, talleri imperiali 70, crosati venetiani 50.*

Janez Gašper je dobil grad in gospostvo Rihemberk, Friderik pa Vipavo.[184] Kmalu zatem, konec avgusta 1628, je Janez Gašper umrl in tako ni dočakal grofovskega povišanja svoje rodbine nekaj let pozneje. Njegovi trije starejši sinovi, torej Bernardin, Lovrenc in Janez Gašper ml., so bili namreč leta 1642 skupaj s stricem Friderikom iz vipavske veje povzdignjeni v grofovski stan oziroma jim je bil ta ponovno potrjen.[185]

Zapuščino Janeza Gašperja so popisali šele dve leti po njegovi smrti. Njegov zapuščinski inventar nosi datum 3. julij 1630. Če sodimo po njegovem obsegu, so imeli inventarni komisarji kar nekaj dela, saj je bil pokojnik precej premožen (samo obleke so denimo popisane na treh straneh), popisati pa so morali tudi pokojnikovo premoženje zunaj Rihemberka.[186]

Po smrti Janeza Gašperja je zaradi mladoletnosti otrok posest upravljala njegova vdova Ana Marija, ki pa je bila menda slaba gospodarica. Nenehno se je zapletala v zelo drage pravde, tako da je družina ni obdržala v lepem spominu.[187] V letih po moževi smrti jo v virih nekajkrat zasledimo v zvezi z nepremičninskimi posli. Julija 1633 so tako npr. njeni sinovi Jeremiji de Leu prodali nekaj posesti, da so lahko poravnali njeno vdovsko preživnino.[188] Leto dni mlajši dokument razkriva tudi njene lastne nepremičninske posle na Kranjskem. Leta 1634 je namreč njen svak Friderik Lanthieri prodal Gašperju pl. Kuschlanu nekaj podložnikov in desetin na Polhograjskem, ki so sodili pod Baumkircherjev turn, vendar je Ana Marija uveljavljala predkupno pravico in je to posest odkupila v imenu mladoletnega sina Ludvika ter s privoljenjem starejših sinov Bernardina in Lovrenca kot bratovih zastopnikov. Ker pa se je pokazalo, da posest le ni tako donosna in da bi bila lahko Ana Marija denar naložila bolje, je vse skupaj za isto vsoto prodala svojemu sorodniku Henriku baronu Paradeiserju.[189] Štiri leta za tem (1638) jo še zasledimo, ko sta se s sestro Marijo Ano glede dediščine po očetu poravnali z mačeho Benigno,[190] potem pa se za Ano Marijo za dlje časa izgubi sled. Testament je napisala septembra 1667 in verjetno kmalu nato tudi umrla, kar kaže na to, da je moža Janeza Gašperja preživela za skoraj štiri desetletja.[191]

---

184 Delilna pogodba je navedena v zapuščinskem inventarju Janeza Gašperja iz leta 1630: *Item ein Vertrag so zwischen gedachten herrn Hanß Casparn see. vnd herrn Fridrichen von Lanthery etc. aufgericht worden, die abtheilung der ligunden gütter betreffend, dessen dat. Graz den 8 Tag Augusti des 1626 Jahr, wällisch* (ASLL 12/49, pg. 683).

185 Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 446. O pridobitvi in problematiki grofovskega naziva Lanthierijev gl. poglavje o vipavski veji.

186 Prepis celotnega zapuščinskega inventarja z datumom 3. julij 1630 v ASLL 12/49, Elenco, pg. 676–776; med drugim je npr. popisano tudi premoženje na Slapu (pg. 751–752). Stasi (»8 quadri«, str. 55), ki se sklicuje na isti vir, napačno navaja, da je bil inventar narejen že leta 1628.

187 ASLL 13/13, Memorie, pg. 47: […] *questa Dona sarà sempre d'infelice memoria nella famiglia*.

188 AT ÖStA/AVA FA Hohenwart 28.8.

189 SI AS 730, fasc. 2, Urbar imenja in podložnikov Baumkircherjevega turna Friderika grofa Lanthiery prodanih Gašperju Kuschlanu, 1634; Darilno pismo Ane Marije grofice Lanthiery Henriku baronu Paradeiserju, Ljubljana, 1. 9. 1635.

190 Gl. Preinfalk, *Plemiške rodbine*, 5, str. 13.

191 Montanaro, *Un teatro*, str. 111; Vidic, Dalla signoria, str. 459, op. 6; Pillon, *Archivio storico*, str. 134.

Kar se tiče sinov Janeza Gašperja Lanthierija, je obdobje po očetovi smrti v veliki meri zaznamoval njihov odnos s svakom Janezom Gašperjem baronom Cobenzlom, ki je bil poročen z njihovo sestro Katarino. Cobenzl je leta 1626 še kot najstnik ostal brez očeta, zato ga je pod okrilje vzel rihemberški graščak Janez Gašper Lanthieri. Seveda je imel ta pri tem svojo računico, saj je bil mladi Cobenzl dedič obsežne rodbinske posesti, zato je Lanthieri še istega leta dosegel zaroko med njim in svojo hčerko Katarino, ki je bila Cobenzlova vrstnica. Glede same poroke viri ponujajo nekoliko nejasno sliko. Po eni strani je, kot kaže, do poroke prišlo še istega leta. Večina genealogij kot leto poroke navaja leto 1626,[192] pa tudi viri to posredno potrjujejo: marca 1628 je denimo mladi Cobenzl potrdil prejem različnih prejemkov v višini skoraj 4000 goldinarjev na račun ženine dote, naredili so tudi seznam predmetov, ki jih je nevesta odnesla na novi dom,[193] v nekem popisu pohištva v Gorici iz aprila 1628 je naveden tudi raženj, ki so ga za »poročno slavje gospe Katarine prenesli na Rihemberk«.[194] Vendar pa očitno mladoporočenca še nista začela pravega zakonskega življenja, k čemur je zelo verjetno prispevala njuna mladost (oba sta bila stara 16 let), pa tudi smrt nevestinega očeta avgusta 1628. Kot kaže, se je njuno zakonsko življenje začelo šele potem, ko sta si v začetku poletja 1634 v Štanjelu (ponovno?) izmenjala poročne zaobljube, in tudi prvorojenca Janeza Filipa sta pozdravila šele leto zatem, septembra 1635.[195]

Ker je mladi Cobenzl ostal brez varuha, so ga na veliko izkoriščali njegovi (bodoči) svaki, Katarinini bratje. Od njega so izsilili velika posojila, ki jih niso bili pripravljeni vrniti in jih je moral od njih izterjati po sodni poti. Bratje Lanthieriji so se tudi nasilno vedli, npr. v Vipavski dolini ali pa v vasi Šmarje pri Štanjelu, iz katere so odpeljali več ljudi, med drugim tudi župana, ki ga je imenoval Cobenzl. Težave je Cobenzlu povzročal tudi goriški glavar Friderik Lanthieri, stric njegovih svakov, zato ga je Cobenzl tožil. Strasti so se nazadnje le pomirile s poravnavo leta 1639, v sklopu katere je denimo Cobenzl nekaj let pozneje poplačal tudi dolg do drugega svaka – Adama Lamberga, ker mu bratje Lanthieriji sami niso mogli izplačati dote za sestro Marijo Virginijo.[196] Nekaj let po teh dogodkih je Janez Gašper Cobenzl umrl strašne smrti – v medsebojnih obračunavanjih med goriškimi plemiškimi rodbinami je bil 25. novembra 1655 hkrati z Orfejem baronom Coroninijem umorjen na goriškem Travniku.[197]

---

192 Npr. Levetzow Lantieri, I Lantieri nel Goriziano, str. 98; Pillon, *Archivio storico*, str. 140.

193 ASLL 12/49, Elenco, pg: 702: *Un scritto* […] *dell'ill.mo Sig. Gio. Gasparo Cobenzl de fl 3878 R 23 den 1 ricevute in diverse partite a conto della dote dovutagli per la sig.ra sua consorte fatto sotto il 16. marzo 1628* […] *item un inventario di bilisie et vestimenti che hebbe la sud.ta sig.ra Catharina quando partè da casa delli sud. ti sig.ri suoi genitori* […]. Tudi genealogije njuno poroko postavljajo v leto 1626 (npr. Levetzow Lantieri, I Lantieri nel Goriziano, str. 98).

194 ASLL 12/49, Elenco, pg: 746: *Un spedo grande qualè in una cucina. Il spedo fù portato à Raiffembergo, mentre furono le nozze dell'ill.ma sig. Catharina.*

195 Potrdilo o poroki v ASLL 13/3, Testimonium matrimonii, s.d. O tem tudi Pillon in Vidic, »Qui si tratta«, str. 341–342.

196 Pillon in Vidic, »Qui si tratta«, str. 338, 344–345. Poravnava med Lanthieriji in Cobenzlom (Gradec, 14. 4. 1639) tudi v ASLL 12/49, Elenco, pg. 861–866.

197 Pillon in Vidic, »Qui si tratta«, str. 371.

Medtem je na Rihemberku gospodaril Bernardin Lanthieri kot najstarejši med brati. Žal so ohranjene matrike zelo nedosledne, kar zadeva prelomne dogodke v njegovem življenju, ohranjeni viri pa prav tako ne omogočajo natančnejše rekonstrukcije. Verjetno lahko pritrdimo goriškemu zgodovinarju Morelliju, da je Bernardin leta 1651 v vlogi dednega točaja sodeloval pri poklonitvi goriških stanov nadvojvodi Ferdinandu (IV.).[198] Več dvoma vnaša trditev, da bi bil moral v isti vlogi nastopiti tudi pri poklonu Leopoldu I. leta 1660, a da je prej umrl in ga je zato nadomestil brat Lovrenc iz Velikih Žabelj.[199] Datum Bernardinove smrti namreč ni poznan. Največkrat se res omenja leto 1660, vendar se tega ne da preveriti z viri. Zagotovo je oporoko napisal maja 1659, zdi pa se, da je po tem živel še okoli dve leti, saj so njegovo oporoko odprli in prebrali šele avgusta 1661.[200]

Bernardin je v oporoki določil, da želi biti pokopan ob svojih prednikih v cerkvi sv. Urha v Rihemberku. Za glavno dedinjo (uživalko vseh donosov) je določil ženo Johano, medtem ko je bil edini sin Janez (Ignac) določen, da prevzame nepremičnine. Oče mu je v oporoki zapovedal, da mora živeti z materjo in jo ubogati. Če pa mati ne bi hotela živeti s sinom, naj si izbere polovico pohištva, dobi naj kočijo in dva konja ter 100 goldinarjev preživnine na leto, prav tako naj bo preskrbljena z vinom iz Rihemberka in Krasa. Če sin ne bi imel moških potomcev, lahko sicer obdrži posest, a mora plačati po 500 goldinarjev vsaki od svojih sestričen ter plačati 3000 maš za umrle.[201] Oporočna določila so sicer kaj kmalu postala brezpredmetna, saj je, kot kaže, Bernardinova žena umrla še pred njim,[202] sin Janez Ignac pa je imel lepo število otrok, tudi sinov.

Prav tako si podatki nasprotujejo glede Bernardinove poroke in rojstva edinega sina. Svojo nevesto Johano grofico Thurn je pred oltar popeljal leta 1634 (sl. 9),[203] vendar je rojstvo oziroma krst njunega edinega sina Janeza Ignaca zabeležen že tri leta pred tem, torej leta 1631,[204] kar je gotovo napaka. Janez Ignac se je leta 1652 šolal pri graških jezuitih, in sicer je na seznamu dijakov kot *poeta* naveden na povsem prvem mestu med vsemi drugimi študenti.[205] Ko bi se res rodil že leta 1631, bi bil leta 1652 star že 21 let, kar pa je malo verjetno, prav tako skoraj zagotovo lahko izključimo možnost, da bi se rodil še pred poroko svojih staršev. Bolj verjetno se zdi, da je imel takrat okoli 15 let in bi se torej lahko rodil okoli leta 1637.[206]

---

198 Morelli di Schönfeld, *Istoria*, II, str. 62.

199 ASLL 13/13, Memorie, pg. 47; Scatassa, I conti Lantieri, str. 257.

200 ASLL 12/49, Elenco, pg. 663–668.

201 ASLL 12/49, Elenco, pg. 663–668.

202 Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 390. Johana je umrla decembra 1660. Ob smrti je bila domnevno stara 43 let, kar bo držalo, saj se je na devinskem gradu rodila leta 1616 (prav tam, str. 53).

203 Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 302. Drugi postavljajo poroko v leto 1640 (npr. Levetzow Lantieri, I Lantieri nel Goriziano, str. 97), kar je veliko prepozno. Na to poročno zvezo spominja tudi sklepnik z alianč-nim grbom Lanthieri-Thurn, ki je bil nekoč na gradu Rihemberk, danes pa je v palači Lantieri v Gorici (gl. tudi prispevek Igorja Sapača v tej knjigi).

204 Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 252.

205 Andritsch, *Die Matrikeln*, 2, str. 88, št. 1652/1: *Joannes Ignatius Comes de Lantheri, Goritiensis, Poeta*.

206 Genealogije (gl. npr. Pillon, *Archivio storico*, str. 134) njegovo rojstvo postavljajo v avgust 1634, kar bi bilo glede na poroko staršev februarja tega leta še vedno nekoliko prezgodaj, čeprav ni povsem izključeno.

Slika 9: Nagrobna plošča Johane grofice Lanthieri, rojene grofice Thurn v cerkvi samostana Kostanjevica (© foto: Barbara Žabota, 2026)

Kaj dosti več drugih podatkov o Janezu Ignacu ne poznamo. Zagotovo se je leta 1659, še pred smrtjo staršev, poročil z Rahelo pl. Grabiz.[207] Njegova nevesta je bila že vdova, saj je bil njen prvi mož Orfej baron Coronini štiri leta prej, konec novembra 1655, umorjen na goriškem Travniku hkrati z Janezom Gašperjem Cobenzlom.[208] Rahela je v zakon pripeljala štiriletno hčer Uršulo,[209] z Janezom Ignacem Lanthierijem pa je imela še (vsaj) 11 otrok.

Med šestimi sinovi Janeza Ignaca je zgornjerihemberško vejo nadaljeval najstarejši sin Karel Anton, ki si je tudi edini ustvaril družino. Drugorojeni brat Bernardin je ostal samski in je slovel po plemenitem vedênju (*cavalliere d'umanissime maniere*).[210] Kot kaže, je svoje dneve preživljal med Gorico, kjer je leta 1702 od Formentinijev kupil hišo,[211] in dvorcem v Štjaku, ki je služil kot središče uprave rodbinskih posesti na tem območju.[212] Dvorec je leta 1654 od bratov Rassauer kupil njegov istoimenski ded Bernardin.[213]

Tretji sin Rajmund je bil velik up družine, »mladenič velikih talentov in pričakovanj« (*giovine di gran ingegno, e d'aspetatione*), a je umrl pri komaj 18 letih.[214] Edini sin, ki ni dočakal odrasle dobe, je bil Livij, ki so ga poimenovali po materinem očetu Liviju Grabizu. Živel je menda le nekaj dni (*che visse pochi giorni*),[215] dve leti za njim pa se je rodil še en sin, ki je dobil enako ime. Temu, mlajšemu Liviju je bilo usojeno, da je postal eden najznamenitejših članov širše rodbine Lanthieri; njegovo ime je zaslovelo zlasti na področju umetnosti, saj je bil zbiralec umetnin in mecen. Kot mlajši med sinovi se je odločil za cerkveno kariero in je šel za duhovnika (sl. 10). Leta 1694 se je npr. potegoval za župnijo Košana,[216] ni pa znano, kje vse je služboval. Zdi se, da je večino časa preživel kar na domačem rihemberškem gradu, ki ga je spremenil v središče umetnosti. Grad se je v njegovem času ponašal z veliko knjižnico, Livij pa je gostil tudi umetnike, med njimi slikarko Anno Borrini, ki je delovala pod njegovim pokroviteljstvom.[217] Sam je bil član literarne Albrizzijeve družbe iz Benetk (*Letteraria universale società Albriziana*) in je nekaj mesecev pred smrtjo postal predsednik njene goriške izpostave.[218]

---

207 Poročna pogodba v ASLL 12/49, Elenco, pg. 876–878.

208 Pillon in Vidic, »Qui si tratta«, str. 371.

209 Rahelina hči Uršula se je pozneje prav tako poročila v rodbino Coronini in imela hčer Terezijo, ta pa je postala žena Sigmunda Ludvika Lanthierija iz veje na Korpu (Predolin, Michele Coronini Cronberg, str. 1122).

210 Dall'Agata, *Gorizia in giubilo*, str. 60.

211 ASLL 12/49, Elenco, pg. 654–660; ASLL 13/13, Memorie, pg. 48.

212 Sapač, *Grajske stavbe*, 20, str. 82; Dall'Agata, *Gorizia in giubilo*, str. 60.

213 Prepis pogodbe iz 6. avgusta 1654 v Elenco, pg. 1237–1239: bratje Viljem, Baltazar in Nikolaj Rassauer prodajo Bernardinu Lanthieriju »*domunculam unam muro enstructo et copertam lastris in Villa S. Jach penes suos confines nempe viam publicam*«.

214 ASLL 13/13, Memorie, pg. 48.

215 ASLL 13/13, Memorie, pg. 47.

216 Smole, *Vicedomski urad*, 1, str. 66, 83.

217 Gl. tudi prispevka Ferdinada Šerbelja v 1. delu in Alessandra Quinzija v 2. drugem delu te publikacije.

218 ASLL 12/29, Livio Lantieri viene accolto nella Società Albriziana Gorizia (1. januar 1738).

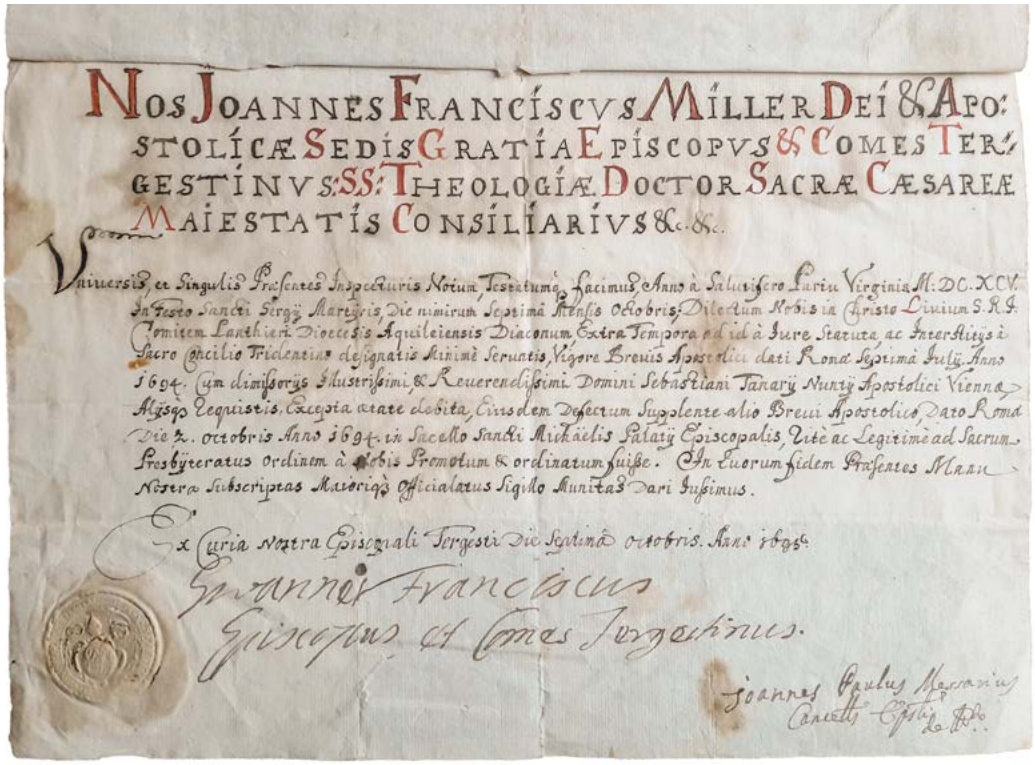

Slika 10: Diploma iz leta 1695, ki potrjuje, da je bil Livij Lanthieri posvečen v duhovnika (ASLL 13/8).

Čeprav je Livij poznan zlasti kot mecen, je bil tudi zemljiški gospod. Dokler namreč na Rihemberku ni bil ustanovljen fidejkomis, so bratje skupaj upravljali posest oziroma so si jo delili, kar je včasih med njimi povzročalo tudi trenja.[219] Malo pred smrtjo, leta 1737, se je Livij zapletel v spor tudi s tomajskim župnikom Francem Pavlom Klapšetom, ki se je kranjskemu vicedomu pritožil, da so rihemberški podložniki v vaseh Križ in Utovlje veliko desetinskih njiv spremenili v vinograde in nočejo plačevati vinske desetine. Vicedom je zato Liviju Lanthieriju kot zemljiškemu gospodu zabičal, naj od podložnikov izterja vinsko desetino za župnika in naj prepove njive spreminjati v vinograde.[220]

---

219 Leta 1702 je prišlo do poravnave zaradi dediščinskih sporov med Rahelo ter sinovoma Karlom in Bernardinom na eni strani ter Livijem na drugi strani (ASLL 12/49, Elenco, pg. 1082–1088). Sicer pa je bilo formalnih lastnikov rihemberškega gospostva več, o čemer priča cesarjeva sodba iz leta 1714 glede kmečkih zahtev leto poprej. V tej sodbi so kot »compossessores« navedeni rihemberški bratje Karel (Anton), Bernardin, Livij in Viljem, pa tudi drugi takrat živeči moški Lanthieriji iz drugih vej ter celo Ludvik Cobenzl in dediči Franca Sigmunda in Jeremije de Lea (prav tam, pg. 853–855).

220 Smole, *Vicedomski urad*, 6, str. 247, 248.

Najmlajši med brati je bil Viljem, ki je izbral drugo alternativo, namenjeno mlajšim sinovom – stopil je v vojsko. Leta 1690, ko je imel 13 let, ga še zasledimo na jezuitski gimnaziji v Gradcu, in sicer v 5. razredu (poetika),[221] potem pa je oblekel vojaško suknjo. Kot stotnik je služil v polku Starhemberg in konec leta 1716 umrl v Temišvaru, »na žalost vseh, ki so ga poznali«.[222] Takrat je v veljavo stopila oporoka, ki jo je dvanajst let prej (1704) napisal v Villingenu. V oporoki je za dediča določil brata Livija, po Livijevi smrti pa naj premoženje pripade njunemu nečaku Janezu Ignacu ml. Bratu Liviju je še naročil, naj za svakinjo Marijano (rojeno Rabatta, ženo najstarejšega brata Karla Antona) kupi diamantni prstan ali kakšen drug nakit v vrednosti 1000 goldinarjev nemške veljave, da ga bo ta nosila v spomin nanj (*questo piciolo segno della mia grande affezione che sempre gl'ho portato*).[223]

Kar se tiče sester omenjenih bratov oziroma hčera Janeza Ignaca, lahko ugotovimo, da so podatki podobno problematični kot pri ženskih članicah starejše generacije. V matičnih knjigah zasledimo rojstva Johane, Terezije, Felicite, Ludovike in Tadeje. Podatek o poroki najdemo le za Felicito, ki se je leta 1686 poročila z Janezom Orzonom.[224] Zagotovo je bila poročena tudi hči Tadeja, ki je okoli leta 1694 postala žena Jakoba Antona Coroninija.[225] Johana, Terezija[226] in Ludovika so ostale neporočene. Razen redkih omemb, ko so nastopale v vlogi boter, o njih ni drugih podatkov. Genealogije sicer navajajo še eno hčer – Marijano, ki je postala uršulinka v Gorici. Prevzela je redovno ime Marija Johana od Vnebovzetja (d'Assunzione) in v letih 1702–1730 vodila tamkajšnji samostan kot opatinja (sl. 11).[227] V ohranjenih matičnih knjigah njenega rojstva sicer ne zasledimo, zato ne moremo z gotovostjo reči, ali gre v tem primeru res za hčer Janeza Ignaca z Rihemberka ali pa za katero od njenih sorodnic iz druge veje.[228] Vendar pa se zdi njen rihemberški izvor precej zanesljiv, glede na to, da podatke o njej prinaša pisec rodbinske kronike, ki je bil njen sodobnik.

---

221 Andritsch, *Die Matrikeln*, 3, str. 117, 1690/107.

222 ASLL 13/13, Memorie, pg. 48: […] *con pianto di tutti che lo conoscevano*.

223 ASLL 13/5, Fidecomiss-Dokumente und die dazugehörenden Testamente, Oporoka Viljema Lanthierija (Villingen, 15. 2. 1704).

224 Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 306.

225 Jakob Anton je sodil v tolminsko vejo Coroninijev in je bil na čelu družine tudi v času znamenitega tolminskega kmečkega punta. Genealogije (npr. Levetzow Lantieri, I Lantieri nel Goriziano, str. 98) postavljajo njegovo poroko s Tadejo Lanthieri v leto 1696, vendar se je ena njunih hčera rodila že februarja 1695 (Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 91), kar pomeni, da je bila poroka vsaj leto prej.

226 Terezija naj bi bila krščena oktobra 1665, samo pet mesecev za bratom Rajmundom (Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 252), kar je očitna napaka. Po vsej verjetnosti se je rodila leta 1666, kot navaja tudi Naschenweng, *Der landständische Adel*, str. 600. Morda jo lahko prepoznamo v tisti Tereziji, ki je marca 1716 v Dornberku botrovala skupaj z (bratom?) Livijem (Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 52).

227 Marijana naj bi se rodila leta 1664, kar bi se glede na ostale sorojence datumsko izšlo, vendar zelo na tesno (ASLL 13/13, Memorie, pg. 47; Pillon, *Archivio storico*, str. 135). Na njeno pobudo so v samostanu začeli voditi samostanske letopise (gl. npr. Pillon, Il monastero, str. 91–100; Geromet in Alberti, *Nobiltà*, 2, str. 106).

228 Največkrat se kot možnost pojavlja vipavska veja (gl. npr. Hriberšek, *Kronanje*, str. 1053).

Slika 11: Marija Johana od Vnebovzetja, opatinja goriškega uršulinskega samostana (© foto: ERPAC – Servizio Musei e Archivi Storici. Fototeca Musei Provinciali di Gorizia)

Rodbinska veja Lanthierijev na (Zgornjem) Rihemberku se je, kot omenjeno, nadaljevala s Karlom Antonom, o katerem ni kaj dosti podatkov. Leta 1673 je bil zagotovo na šolanju pri jezuitih v Gradcu, ki ga je zaključil tri leta pozneje (1676).[229] Pol leta po očetovi smrti, januarja 1691, se je poročil z Marijano grofico Rabatta (sl. 12),[230] s katero pa je imel samo enega sina, poimenovanega po dedu – Janez Ignac. Temu je bilo namenjeno, da bo zadnji moški član (zgornje)rihemberške veje.

229 Andritsch, *Die Matrikeln*, 3, str. 40, 1673/53, str. 258, št. P 1442.

230 Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 306. Glede dote se je še leta 1695 pravdal z njenim bratom Antonom Rabatto (ASLL 12/49, Elenco pg. 777–796). Eden od Marijaninih bratov je bil tudi Rajmund Rabatta (1669–1722), ki je pozneje postal škof v Passauu. Marijana je bila sorodstveno precej povezana z Lanthieriji – njen oče Janez Bernard Rabatta je bil denimo bratranec Kasandre Rabatta, ki je bila poročena s Francem Hieronimom

Slika 12: Grb Karla Antona grofa Lanthierija in njegove žene Marijane grofice Rabatta iz leta 1696, nekoč na Rihemberku, danes v palači Lantieri (Gorica, palača Lantieri, © foto: Barbara Žabota, 2025)

Obdobje Karla Antona in njegovih bratov na Rihemberku so zaznamovali tudi upori podložnikov, ki so se upirali tlaki. Eden takšnih nemirov je izbruhnil leta 1694, vendar je bil zatrt, cesar Leopold pa je upornikom zabičal, da morajo biti pokorni zemljiškemu gospodu.[231] Dvajset let pozneje je podložniško vrenje znova doseglo vrhunec. Ta upor leta 1713, poznan sicer kot »tolminski« punt, ni bil omejen zgolj na rihemberško gospostvo, pač pa je zajel velik del Goriške. Na koncu so tudi v tem primeru podložniki potegnili krajši konec in dobili sorazmerno visoko kolektivno kazen.[232]

Karel Anton je umrl štiri leta po teh dogodkih, leta 1717, potem ko je bil že več let vdovec.[233] Njegova oporoka razkriva, da je bil proti koncu življenja zelo bolan (*agravato d'una infermità molto pericolosa*). V svoji poslednji volji je svojo dušo priporočil svojim zavetnikom, sv. Jožefu, sv. Antonu, sv. Karlu in sv. Barbari, odločitev glede kraja pokopa pa prepustil bratu Bernardinu. Hišnemu kaplanu Jakobu Bajdi je za zvesto strežbo med boleznijo namenil dodatno celoletno plačo. Za dediča je po pričakovanjih določil edinca Janeza Ignaca in mu položil na srce, naj posluša njegovo mater, torej svojo babico (Rahelo), in svoja strica (Bernardina in Livija). Oba brata imenuje skrbnika (*in curatori*) za sina, saj je bil ta takrat s svojimi 23 leti uradno še mladoleten. Karel Anton oporoko zaključi z navodilom, naj v primeru, če sin Janez Ignac umre brez dedičev, premoženje podedujeta brata Bernardin in Livij, za njima pa druga veja Lanthierijev, in sicer t. i. polkovnikova (*Collonello*) veja, torej vipavska veja Friderika Lanthierija, ki je bil takrat polkovnik v cesarski vojski.[234] Nazadnje se je tako tudi zgodilo.

Najprej je leta 1738 umrl brat Livij, ki kot duhovnik ni imel družine. Menda je bil zelo debel in je umrl med ponesrečenim puščanjem krvi.[235] Tri leta pozneje mu je sledil še prav tako neporočeni brat Bernardin. Ta je bil konec aprila 1741 zelo bolan (*gravamente amalato*), zato je njegov nečak Janez Ignac k njemu pripeljal notarja, da je naredil kodicil k oporoki. V njem je na prvem mestu omenil 6000 goldinarjev, ki mu jih je nekoč dal *Generale Co. Lanthieri* (torej njegov sorodnik Friderik Lanthieri iz vipavske veje, ki je takrat imel čin generala), zdaj pa je polovico te vsote volil nazaj generalu, drugo polovico pa sorodnici Pavlini Lanthieri (iz velikožabeljske veje) za povečanje njene dote.[236]

Po smrti strica Bernardina leta 1741 je tako na Rihemberku ostal zgolj Janez Ignac kot zadnji moški potomec te veje Lanthierijev. Takrat je bil star že skoraj 50 let in je bil še vedno samski.

Lanthierijem iz vipavske veje, sin tega vipavskega para Janez Anton Lanthieri pa je bil poročen s Silvijo Thurn, ki je bila Marijanina teta (materina sestra) (gl. npr. Biblioteca civica »Vincenzo Joppi«, Manoscritti, Fondo del Torso, Genealogie nobiliari, Rabatta, pg. 16). Sklepnik z aliančnim grbom Lanthieri-Rabatta, ki označuje zvezo med Karlom Antonom in Marijano ter je bil nekoč na gradu Rihemberk, je danes v palači Lantieri v Gorici (gl. tudi prispevek Igorja Sapača v tej knjigi).

231 Razsodba cesarja Leopolda iz tega leta v ASLL 12/49, Elenco pg. 850–852.

232 O kmečkem uporu gl. prispevek Dragice Čeč v tej knjigi.

233 Karel Anton je umrl aprila 1717, žena Marijana pa sedem let pred njim (Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 394, 395).

234 ASLL 13/5, Fidecomiss-Dokumente und die dazugehörenden Testamente, Oporoka Karla Lanthierija (Gorica, 20. 3. 1717).

235 Stasi, »8 quadri«, str. 40; Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 446.

236 ASLL 13/5, Fidecomiss-Dokumente und die dazugehörenden Testamente, Codicillo al testamento di Bernardino conte Lantieri (Gorica, 29. 4. 1741). Točnega datuma smrti ohranjene matrike ne razkrivajo.

O njegovem življenju sicer ne vemo veliko. Zagotovo se je šolal v Gradcu, saj ga tam leta 1705 zasledimo v gramatičnem razredu.[237] Bil je sokolarski mojster cesarja Karla VI. in je v tej funkciji nastopil ob dedni poklonitvi cesarju leta 1728.[238] V prvi polovici 40. let je bil tako kot njegov stric Livij v sporu s tomajskim župnikom Klapšetom, saj se je ta pritožil, da mu rihemberški podložniki v Križu in Utovljah nočejo plačevati desetine. Podložniki so se nad plačevanjem desetine pritožili pri kranjskem vicedomu, a je bila njihova pritožba zavrnjena.[239]

Ko je Janez Ignac v začetku avgusta 1753 začutil, da se mu bliža konec, je sestavil oporoko, v kateri je določil, naj ga pokopljejo v kapeli pri karmeličanih v Kostanjevici. Cerkvi sv. Jakoba (*S. Jach*) v Štjaku je volil 1000 goldinarjev z obvezo, da v njej postavijo kip sv. Antona (po vzoru kipa Device Marije na fasadi) in da se kapela omenjenega svetnika poveča. Potem ko je z volili poskrbel za svoje uslužbence, je vse ostalo premoženje razglasil za fidejkomis po načelu primogeniture (*rigoroso Fideicomisso di Primogenitura Masculina in infinitum*) in ga namenil sorodniku Ferdinandu Karlu Lanthieriju iz vipavske veje, ki naj mu v primeru, da umre brez moških potomcev, sledijo njegov brat (Friderik), potem pa sorodnika Janez Gašper iz Velikih Žabelj in Ferdinand Hieronim iz Spodnjega Rihemberka. Posebej je izpostavil knjižnico, za katero naj njegov dedič poskrbi, da knjig ne bodo izposojali in jih raznašali naokrog (*e che nissun libro venghi datto fuori, ò che venghi distratto dai altri*). Umrl je kmalu zatem, ko je bila oporoka sestavljena,[240] in z njegovo smrtjo je zgornjerihemberška veja v moški liniji izumrla, posest pa se je v obliki fidejkomisa združila s posestjo vipavske veje.

Veja Velike Žablje

Velike Žablje, razpete med gospostvi Sveti (Vipavski) Križ in Rihemberk, so vsaj od začetka 17. stoletja v celoti sodile pod Rihemberk, kar pomeni, da so bile last rodbine Lanthieri. Že proti koncu 16. stoletja je v Velikih Žabljah zrasla stavba v obliki pristave s stanovanjskimi in gospodarskimi poslopji, ki je na tem območju služila za upravljanje posesti. Še pred sredo 17. stoletja so se Velike Žablje osamosvojile od rihemberškega gospostva in postalo sedež nove, samostojne veje rodbine Lanthieri.[241] Razlog je tičal v prostorski stiski, saj so na Rihemberku odrasli trije sinovi rihemberškega graščaka Janeza Gašperja († 1628), ki so vsi osnovali svoje rodbinske veje in seveda ob tem rabili tudi solidno materialno podlago. Najstarejši Bernardin je prevzel glavno rihemberško dediščino, mlajša sinova pa vsak del rihemberškega gospostva – Lovrenc Velike Žablje in Janez Gašper ml. Spodnji Rihemberk.

---

237 Andritsch, *Die Matrikeln*, 3, str. 182, 1705/143.

238 ASLL 13/13, Memorie, pg. 48; Pillon, *Archivio storico*, str. 134.

239 Smole, *Vicedomski urad*, 6, str. 249.

240 ASLL 13/5, Fidecomiss-Dokumente und die dazugehörenden Testamente, Oporoka Janeza Ignaca Lanthierija (Rihemberk, 5. in 8. 8. 1753). Umrl je 15. avgusta v gradu Rihemberk, vpisan pa je tudi v goriško mrliško matico, vendar pod napačnim datumom 6. avgust (Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 398, 446).

241 Sapač, *Grajske stavbe*, 21, str. 134–135; Seražin, *Vile*, str. 54–57.

Resnici na ljubo je treba povedati, da identifikacija Lovrenca Lanthierija kot začetnika velikožabeljske veje pravzaprav ni povsem neproblematična. Zagotovo je bil Lovrenc sin enega od bratov, Janeza Gašperja ali Friderika, ki sta si v 20. letih 17. stoletja razdelila družinsko posest – prvi je dobil Rihemberk in drugi Vipavo. Glavni problem tiči v tem, da sta imela oba omenjena brata sina po imenu Lovrenc. Friderikov sin, ki se je rodil leta 1602, je bil krščen na imeni Lovrenc Maks(imilijan),[242] podatki o rojstvu Lovrenca kot sina Janeza Gašperja pa žal niso ohranjeni. Starejše genealogije ga postavljajo v leto 1609,[243] druge omembe pa dajejo slutiti, da je ob krstu verjetno dobil imeni Lovrenc Gašper.[244] Njegov obstoj potrjujejo tudi drugi dokumenti, med drugim plemiška diploma iz leta 1642, s katero so bratje Bernardin, Lovrenc in Janez Gašper dobili naziv grofov.

Starejše genealogije velikožabeljskega Lovrenca enotno pripisujejo Janezu Gašperju z Rihemberka. To je tudi najtrdnejši dokaz glede družinske povezave, čeprav so tovrstne genealogije včasih tudi netočne. Mlajša literatura pa danes zavrača starejše navedbe in Lovrenca povezuje s Friderikom.[245] Eden od indicev v prid Frideriku bi bil morda ta, da je bilo Lovrenčevemu prvorojencu ime Friderik, kar bi pomenilo, da je ime dobil po dedu. A Friderik je bilo ime tudi Lovrenčevemu tastu Attemsu, kar pomeni, da je lahko Lovrenčev prvorojenec ime dobil po dedu po materini strani.

Po tehtanju dokazov za in proti je skoraj nedvomno, da je bil Lovrenc sin Janeza Gašperja z Rihemberka. Poleg omenjenih starejših genealogij, ki so nastajale bližje tem prelomnim dogodkom, ko je bil spomin nanje še bolj živ, lahko kot enega posrednih dokazov navedemo tudi naslednja dejstva: Friderik je imel zagotovo sina Lovrenca Maksa, ki se je rodil leta 1602, in sina Franca Hieronima, ki je bil dve leti mlajši. Vendar pa je bil prav drugorojeni Franc Hieronim Friderikov naslednik – tako v Vipavi kot na mestu goriškega deželnega glavarja. Zelo verjetno bi bil to mesto prevzel Lovrenc Maks kot starejši od obeh bratov, če bi takrat še živel. Če si dovolimo še nekaj špekulacij, lahko tudi domnevamo, da je Friderikov Lovrenc Maks umrl kot otrok in je nato ime Lovrenc uporabil Friderikov brat Janez Gašper, da je tako poimenoval svojega sina, rojenega (domnevno) leta 1609.

Posredni dokaz, da moramo res govoriti o rihemberškem in ne vipavskem Lovrencu, je tudi ta, da se je veja osnovala v Velikih Žabljah, ki so bile del rihemberškega gospostva. Če bi Lovrenc sodil v vipavsko vejo, bi verjetno vejo osnoval nekje znotraj vipavskega gospostva.

Lovrenc se je leta 1638 poročil z Uršulo grofico Attems, hčerko svojega soseda, svetokriškega graščaka Friderika grofa Attemsa.[246] Po krstnih maticah lahko potrdimo zgolj tri njune sinove, ostale otroke pa poznamo le iz starejših genealogij, ki jih lahko delno dopolnimo s poročnimi in mrliškimi maticami. Najstarejši sin je bil, kot rečeno Friderik, ki ni bil poročen in razen omembe njegovega

---

242 Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 60.

243 Npr. Pillon, *Archivio storico*, str. 140, vendar z napačno povezavo z vipavsko vejo.

244 S tema imenoma je leta 1634 naveden kot boter (Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 357).

245 Sapač se je pri opisu gradov večkrat srečal z Lanthieriji. Pri opisu Vipave (*Grajske stavbe*, 20, str. 114) ima Lovrenca za sina Janeza Gašperja, pri opisu Velikih Žabelj (*Grajske stavbe*, 21, str. 136) in Rihemberka (*Grajske stavbe*, 24, str. 104) pa za Friderikovega sina.

246 Naschenweng (*Der landständische Adel*, str. 599) kot datum poroke navaja 22. april 1638, vendar Lovrenca napačno umesti v vipavsko vejo.

študija v Gradcu leta 1657 (v razredu logika)[247] o njem ne vemo ničesar. Drugorojeni sin Janez Ludvik je nadaljeval velikožabeljsko vejo. Usoda tretjerojenega Matije[248] je popolnoma neznana, saj ga tudi starejše genealogije ne omenjajo. Pač pa navajajo Hermana, ki je bil menda vojak,[249] ter Janeza Gašperja, ki je zelo spretno upravljal posest ter povečal dvorec v Velikih Žabljah, hkrati pa je bil dedič svojega ujca Hermana Attemsa, kanonika in dekana v Passauu.[250] To je skoraj gotovo tudi tisti Gašper, ki ga leta 1728 v svojem opisu Goriške omenja Dall'Agata in o njem pravi, da svoja stara leta združuje z modrostjo, tako da je v čast svoji rodbini.[251] Umrl je leta 1742.[252]

Kot rečeno, rojstva nobenega od mlajših sinov ne moremo najti v krstnih maticah in enako velja tudi za hčere. Tako moramo pritegniti druge vire, ki razkrivajo, da sta se dve od Lovrenčevih hčera, Johana in Klara, poročili v družino Degrazia.[253] Tretja hči Terezija je postala žena Rudolfa grofa Strassolda, zelo mlada ovdovela in je pozneje, vsaj proti koncu življenja, živela v Medeji pri sestrah, kjer je imela ena veja družine Degrazia središče svoje posesti.[254] Še ena hči, Ana, ki jo omenjajo le starejše genealogije, je bila menda klarisa,[255] Rozalija pa je, kot kaže, ostala samska in leta 1727 umrla na Rihemberku.[256]

Velikožabeljsko vejo je tako po smrti očeta Lovrenca nadaljeval njegov drugorojeni sin Janez Ludvik. Viri so o njem zelo skopi. Leta 1657 ga sicer zasledimo na študiju v Gradcu (v retoričnem razredu),[257] nato pa znova šele februarja 1682, ko je bil zanj usoden padec s konja.[258] Drugi viri navajajo, da se je le leto dni pred smrtjo poročil s Felicito grofico Coronini,[259] v kratkem zakonu pa se je rodil le sin Ludvik.[260]

---

247 Andritsch, *Die Matrikeln*, II, str. 102, 1657/30.

248 Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 252.

249 ASLL 13/13, Memorie, pg. 53: […] *morto al Armata*.

250 ASLL 13/13, Memorie, pg. 53: […] *che governa con saviezza la Casa, et hà di molto acresciuto il Castello di Sabla et hà havuto una pingue Eredità di suo zio Ermano Co. D'Atthimis Coronino e decano di Passavia*. Gl. tudi Scatassa, I conti Lantieri, str. 258.

251 Dall'Agata, *Gorizia in giubilo*, str. 60: […] *che alla maturità degl'anni unisce un seno, che lo rende venerabile al pari della risplendente Prosapia*.

252 Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 446.

253 ASLL 13/13, Memorie, pg. 53; Pillon, *Albero genealogico della famiglia Degrazia*.

254 ASLL 13/13, Memorie, pg. 53. Njuna poročna pogodba iz leta 1680 je omenjena v ASLL 13/16, Inventar, s. p., Heuratsverträge, št. 16. Terezija je umrla v Medeji leta 1711 (Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 436).

255 ASLL 13/13, Memorie, pg. 53.

256 Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 446. Ta Rozalija se včasih zamenjuje s Kasandro iz vipavske veje, ki je kot uršulinka nosila redovno ime Rozalija (gl. npr. Pillon, *Archivio storico*, str. 137).

257 Andritsch, *Die Matrikeln*, II, str. 103, 1657/83.

258 Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 446; ASLL 13/13, Memorie, pg. 53: […] *per una caduta di cavallo*. Pillon (*Archivio storico*, str. 136) očitno zmotno navaja, da je s konja padel njegov sin Ludvik leta 1742.

259 Lantieri Levetzow, I Lantieri nel Goriziano, str. 97. Felicita je bila morda pred poroko z Lanthierijem poročena z nekim Bevilacquo (prim. Pillon, *Archivio storico*, str. 140). Datum njene smrti ni znan, je pa, kot kaže, umrla po letu 1700, saj je julija tega leta še nastopila kot botra v Štanjelu (Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 50).

260 Pillon (*Archivio storico*, str. 136) kot leto Ludvikovega rojstva navaja 1671, kar pa je očitno prezgodaj. Ob njegovi smrti avgusta 1742 je rihemberški župnik Ludviku pripisal 59 let, kar potrjuje, da se je rodil okoli leta 1682 (Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 446).

Tudi o Ludviku nam viri bolj ali manj molčijo. Leta 1706 se je poročil z Marijo Ano Thurn-Hofer-Valsassina iz devinske veje. Ta zveza je še okrepila sorodstvene vezi med obema družinama, saj je bila nevestina teta Silvija poročena z Ludvikovim sorodnikom Janezom Antonom Lanthierijem iz Vipave, njena sestrična Marijana Rabatta pa je bila žena Karla Antona Lanthierija z (Zgornjega) Rihemberka. V razponu dveh desetletij se je zakoncema rodilo (vsaj) dvanajst otrok, od katerih jih je polovica umrla v otroštvu. Odrasle so štiri hčere, ki so se vse tudi poročile. Ana Felicita je vzela Janeza Ignaca Coroninija iz tolminske veje, ki je bil njen bližnji sorodnik – njegova mati Tadeja je bila namreč Lanthierijeva z Zgornjega Rihemberka.[261] Druga hči Pavlina, ki ji je sorodnik Bernardin z Zgornjega Rihemberka v oporoki za doto namenil 3000 goldinarjev, je postala žena Antona Nordisa iz Čedada. Tretja hči Eleonora se je poročila z Antonom Delmestrijem iz Krmina, najmlajša hči Antonija pa s Ferdinandom Hieronimom Lanthierijem s Spodnjega Rihemberka[262] – to je tudi edini znani primer, kjer sta se ženin in nevesta pred poroko oba pisala Lanthieri.

Edini Ludvikov sin, ki je dosegel odraslo dobo, je bil Janez Gašper. Vodenje družinske posesti je prevzel po letu 1742, ko sta umrla tako njegov istoimenski stari stric kakor tudi oče. Kmalu je prišel v spor s tomajskim župnikom Francem Pavlom Klapšetom (tistim, s katerim so bili v sporu tudi njegov sorodniki z Zgornjega Rihemberka), ker se je novembra 1744 razglasil za odvetnika podružnične cerkve sv. Jurija v Utovljah in vztrajal, da se župnik tam brez njegovega dovoljenja ne sme zadrževati; prav tako je določil, da mora imeti cerkvena pušica tri ključavnice, en ključ bo kot odvetnik hranil on sam.[263]

Sicer je bil menda pesniška duša in se je posvečal študiju klasičnih avtorjev. Ustvaril je tudi nekaj pesniških del in spisov o poeziji.[264] Njegovo življenje je bilo razpeto med domačo Goriško in Dunajem. V domačem okolju je leta 1765 postal prvi ravnatelj goriške kmetijske družbe,[265] medtem ko so ga na Dunaj vezale druge funkcije – bil je denimo cesarski pravi komornik in tajni svetnik, podnamestnik (*vicestatthalter*) spodnjeavstrijske vlade in predsednik šolske komisije.[266] Na Dunaju je tudi spoznal češko grofico Ano Katarino Waldstein in se oktobra 1747 z njo poročil. Nevesta je bila častna oziroma dvorna dama cesarice vdove Elizabete Kristine (matere Marije Terezije), zato je bila poroka v dvorcu Hetzendorf, ki je bil v lasti cesarice vdove.[267] Poročna pogodba, ki sta jo zakonca podpisala pred poroko, je med drugim določala, da je nevesta v primeru vdovstva upravičena do 1000 goldinarjev letno, kočije in šestih konj ter stanovanja v hiši ženinove družine v Gorici. Če pa ne bi hotela ostati v deželi, potem naj namesto stanovanja dobi 3000 goldinarjev na leto, denar pa naj se zagotovi z zastavo ženinovega sedanjega in prihodnjega premoženja ter tudi s hipoteko na gospostvo Velike Žablje s podložnimi vasmi; to naj ima v lasti in od tega uživa dohodke, dokler ne

---

261 Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 93; Lantieri Levetzow, I Lantieri nel Goriziano, str. 98. Janez Ignac je v zgodovini znan po sporu s knežaškim župnikom Štefanom Goljo (gl. Kragelj »Štefan Golja« (geslo v PSBL)).

262 Za vse tri sestre gl. Lantieri Levetzow, I Lantieri nel Goriziano, str. 98; Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 311. Glede Antonijinega premoženja gl. ASGo, TCPG, b. 150, f. 336, sign. 1804-5-34.

263 Smole, *Vicedomski urad*, 6, str. 260.

264 Geromet in Alberti, *Nobiltà*, 2, str. 84.

265 Morelli di Schönfeld, *Istoria*, III, str. 71, 119; Klavžar, Pred 125 leti, str. 7–8.

266 Gl. npr. *Reichspostreuter*, 26. 1. 1771, str. 2.

267 EW, Pfarre Wien – Hofburgpfarre, Tauf-, Trauungsbuch 1619–1755, pg. 715–716.

bodo njene zahteve popolnoma izpolnjene.[268] Ta določila pa niso nikoli stopila v veljavo, saj je Ana Katarina umrla leta 1787, skoraj dve desetletji pred možem.[269]

V zakonu Janeza Gašperja se je marca 1750 rodila zgolj hči Elizabeta. Med katoliško občestvo sta jo pospremila nadvse imenitna botra – sam cesar Franc in njegova tašča, cesarica vdova Elizabeta Kristina.[270] Elizabeta se je še zelo mlada, stara okoli 15 let,[271] poročila z Janezom Filipom grofom Edlingom, ki se je pozneje prav tako kot njeni starši gibal v bližini cesarskega dvora. Med drugim je bil dvorni mojster nadvojvodinje Marije Leopoldine (poznejše portugalske kraljice in brazilske cesarice) in nadvojvodinje Karoline, v letih 1773–1782 pa drugi višji direktor (*zweiter Oberdirektor*) terezijanske akademije na Dunaju.[272] O njegovi smrti septembra 1817 so poročali tudi dunajski časopisi. Zanj je bila usodna nesreča, ki se mu je pripetila na poti v Schönbrunn, kamor ga je na kosilo povabil avstrijski prestolonaslednik Ferdinand. Kot je bila grofova navada, je – čeprav mu je bilo že 83 let – sam upravljal s kočijo. V nekem trenutku pa je izpustil vajeti, nakar so se konji splašili, kočija je zadela ob cestni količek in grof je padel na cesto. Zaradi hudih poškodb glave je nekaj minut pozneje umrl.[273] Njegova vdova Elizabeta se je očitno preselila v Gorico in kot zadnja članica velikožabeljske veje Lanthierijev tam štiri leta pozneje umrla.[274]

V moški liniji je velikožabeljska veja izumrla že dve desetletji prej, ko je septembra 1802 na Dunaju umrl Elizabetin oče Janez Gašper.[275] Kaj se je z dvorcem in s posestjo v Velikih Žabljah

Slika 13: Velike Žablje na razglednici iz leta 1912 (dLib)

268 AT ÖStA/HHStA HA OMeA SR 15-2.

269 EW, Pfarre Wien – St. Stephan, SB 1784–1788, fol. 223.

270 Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 122.

271 Kot datum poroke se pojavlja 6. maj 1765 (npr. Pillon, *Archivio storico*, str. 136), vendar potrditve za zdaj ni bilo mogoče najti v nobenem viru. Vsekakor drži, da je 8. maja tega leta že kot grofica Edling postala dama reda zvezdnega križa (*Wiener Zeitung*, 8. 5. 1765, str. 9).

272 Witting, Beiträge 1894, str. 108.

273 Gl. npr. *Österreichischer Beobachter*, 17. 9. 1817, str. 1344. Opis tudi pri vpisu v mrliško matico EW, Pfarre Wien – Unsere Liebe Frau zu den Schotten, SB 1813–1832, fol. 74.

274 Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 405.

275 EW, Pfarre Wien – St. Stephan, SB 1797–1803, fol. 345. Gl. tudi ASGo, TCPG, b. 145, f. 329, sign. 1802-5-41.

zgodilo v začetku 19. stoletja, viri za zdaj ne razkrivajo. Kot kaže, posest ni bila inkorporirana v Lanthierijev fidejkomis, saj je v dokumentih ni zaslediti. Vsekakor je bil dvorec okoli leta 1830 že v drugih rokah, in sicer je bil njegov lastnik Dragotin (Karel) Persoglia.[276] Velike Žablje so torej edina posest Lanthierijev, ki je iz njihovih rok spolzela še pred ukinitvijo njihovih fidejkomisov in drugimi posestnimi spremembami konec 19. in v začetku 20. stoletja (sl. 13).

Veja Spodnji Rihemberk

Veja, ki je dobila ime po Spodnjem Rihemberku, je nastala sredi 17. stoletja. Njen začetnik je bil Janez Gašper II., mlajši sin istoimenskega očeta z (zgornjega) Rihemberka. Medtem ko je njegov najstarejši brat Bernardin nadaljeval zgornjerihemberško vejo, srednji brat Lovrenc pa je utemeljil lastno vejo v Velikih Žabljah, je Janez Gašper osnoval lastno posest. Kot središče te posesti je sredi trga Rihemberk zgradil nov dvorec, ki so ga imenovali Spodnji Rihemberk, da so ga tako razlikovali od prvotnega gradu, ki se je zdaj začel imenovati Zgornji Rihemberk.[277]

Leta 1638 je Janez Gašper sklenil zakonsko zvezo z Lukrecijo pl. Edling,[278] ki je sodila v krog njegove razširjene družine – bila je namreč vdova po Valeriju grofu Barbu, bratrancu njegove matere Ane Marije Barbo.[279] Na to zakonsko zvezo še danes spominja združeni grb Lanthieri-Edling, vzidan v portal nekdanjega grajskega obzidja v Braniku, ki je skorajda edini materialni ostanek dvorca Spodnji Rihemberk (sl. 14).[280]

O življenju Janeza Gašperja ne vemo veliko. Leta 1642 je bil z bratoma Bernardinom in Lovrencem ter stricem Friderikom povzdignjen v grofovski stan oziroma jim je bilo grofovstvo ponovno potrjeno. Leta 1650 je kot komisar deloval pri določitvi meje med Goriško in Gradiško.[281] Oporoko je napisal leta 1655 in skoraj gotovo kmalu zatem umrl, verjetno še istega leta. Ko je namreč njegovi ženi Lukreciji avgusta 1656 njen brat Ludvik pl. Edling prodal dvorec Tabor v Vipavi, ki sta ga do tedaj Lukrecija in Janez Gašper imela v zastavi, je Lukrecija že označena kot vdova.[282]

---

276 Sapač, *Grajske stavbe*, 21, str. 136.

277 Gl. npr. Sapač, *Grajske stavbe*, 24, str. 167.

278 Glede poroke se pojavljajo različne letnice (1643, 1645 ali celo 1656) (gl. npr. Pillon, Archivio storico, str. 137), vendar je pravilno leto 1638 – poročna pogodba je bila sklenjena avgusta tega leta (ASLL 13/16, Inventar, s. p., Heuratsverträge, št. 11), prvorojenec sin Janez Franc pa je na svet prišel avgusta naslednje leto (Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 252).

279 Lukrecija je v zakon pripeljala več otrok, med katerimi je bil sin Franc Karel grof Barbo pozneje lastnik gradu Khislstein v Kranju. Za povezave gl. Preinfalk, *Plemiške rodbine*, 5, str. 40–41, 298.

280 Pod grbom je vklesana letnica 1650, nad grbom pa inicialke: I[ohann] C[aspar] G[raf] V[on] L[anthieri] F[reiherr] V[on] S[chönhaus] W[ippach] R[eiffenberg] V[nd] P[aumkirchenthurn].

281 Morelli di Schönfeld, *Istoria*, II, str. 216.

282 Kopija prodajne listine (Rihemberk, 31. 8. 1656) v ASLL 13/6. Gl. tudi Rutar, Archivalisches, str. 59; Sapač, *Grajske stavbe*, 20, str. 128; Koblar, Regesti, str. 219.

Slika 14: Združeni grb Lanthieri-Edling, edini ostanek Spodnjega Rihemberka (© foto: Barbara Žabota, 2021)

Janezu Gašperju in Lukreciji se je v desetletju po poroki skoraj vsako leto rodil otrok. Najprej je leta 1639 na svet prišel sin Janez Franc, ki pa je očitno kmalu umrl, saj je isto ime dobil drugi sin, ki se je rodil dve leti pozneje.[283] Ta, mlajši Janez Franc je doštudiral v Gradcu (leta 1657 je bil v razredu logika in je naslednje leto dosegel bakalavreat),[284] vendar se ni nikoli poročil in je sorazmerno mlad umrl. Janezu Francu sta gotovo sledila vsaj še dva sinova, ki sta oba nadaljevala rod – Janez Krstnik, ki je bil naslednik na Spodnjem Rihemberku, in Sigmund Ludvik, ki je osnoval kratkotrajno vejo na Korpu.

Med moške potomce te veje je morda sodil tudi Matija, ki je umrl leta 1650.[285] Ob smrti je bil domnevno star 24 let, kar pomeni, da bi se moral roditi sredi 20. let 17. stoletja. Omenja se kot sin Janeza Lanthierija, torej je bil njegov oče očitno Janez Gašper, saj drugih Janezov v prvi polovici 17. stoletja v rodbini Lanthieri ni bilo. Lahko bi bil sin starejšega Janeza Gašperja († 1628), a bi v tem primeru moral biti skupaj z ostalimi brati vključen v grofovsko diplomo leta 1642. Zdi se torej, da je bil sin mlajšega, spodnjerihemberškega Janeza Gašperja, navedba njegove starosti ob smrti pa je napaka.

Kar se tiče ženskega potomstva Janeza Gašperja je poleg krstnih matic v veliko pomoč oporoka matere Lukrecije iz leta 1679,[286] ki je svoje štiri takrat še živeče hčere določila za glavne dedinje. To so bile Ana Katarina baronica Neuhaus,[287] Ana Marija vdova baronica Brigido[288] ter neporočeni Magdalena Doroteja in Johana Izabela. Lukrecija je omenila sicer tudi hčer Klaro, ki pa je bila takrat benediktinka v Trstu z imenom Felicita, in ji je zato v oporoki namenila le 100 goldinarjev. Sinov (iz obeh zakonov) skorajda ni omenila, saj so že bili preskrbljeni po obeh očetih, navedla je le, da je Sigmund (Ludvik) v sporu z bratoma glede očetove dediščine.

Nadaljnja usoda hčera ni preveč jasna. Magdalena Doroteja se je očitno že po materini smrti (torej precej pozno) poročila s sorodnikom Antonom grofom Thurnom in je kot vdova umrla v Vipavi.[289] Neporočena sestra Johana Izabela jo je iz sestrske ljubezni in ker »je vedno tako lepo skrbela zame« (*sie mir allezeitlich so schoen aufgewart hat*), v oporoki imenovala za glavno dedinjo in ji med drugim iz dediščine po njuni materi namenila 1000 goldinarjev, da bi poskrbela za njen pogreb. Hkrati ji je prepustila tudi dolg pokojnega svaka Neuhausa, ki ga od njega ni mogla izterjati. Vendar pa določila iz oporoke niso popolnoma stopila v veljavo, saj je Johana Izabela sestro

283 Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 252.

284 Andritsch, *Die Matrikeln*, II, str. 102, 1657/31 in str. 205, št. P 2165.

285 Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 389.

286 SI AS 308, serija II, L-19, Oporoka Lukrecije Lanthieri (Tabor, Vipava, 20. 9. 1679).

287 Njen mož je bil Vid Otmar (tudi Otokar) baron Neuhaus; njuna hči Lukrecija se je leta 1692 v Vremskem Britofu poročila s Francem Andrejem baronom Oberburgom (Schiviz v. Schivizhoffen, *Krain*, str. 281).

288 Verjetno krščena kot Marija Margareta leta 1643 (Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 252).

289 Schiviz v. Schivizhoffen, *Krain*, str. 434. Antonov oče Simon je bil namreč brat Johane Thurn, žene Bernardina Lanthierija iz Zgornjega Rihemberka, in hkrati nečak Doroteje in Turijane Thurn, ki sta bili obe poročeni Lanthieri (gl. poglavje o delitvi rodbine na veje in genealogijo Thurnov v SI ZAL LJU 340, šk. 19).

Magdaleno Dorotejo preživela za dve leti. Ostale tri sestre so očitno pomrle že pred tem, saj jih Johana Izabela v oporoki ni omenila.[290]

Vejo na Spodnjem Rihemberku je tako po smrti njenega utemeljitelja nadaljeval srednji sin Janez Krstnik. Kot mnogi drugi Lanthieriji se je tudi on šolal v Gradcu – leta 1657 ga npr. zasledimo v razredu poetika.[291] Leta 1681 se je poročil z Magdaleno baronico Neuhaus, ki je bila prav tako del razširjene rodbine Lanthieri – njena prababica je bila Uršula Lanthieri, poročena Orzon. Zakon je bil kratek, saj je Janez Krstnik umrl že dvanajst let pozneje – oporoko je napisal septembra 1693, novembra istega leta pa je njegova žena, ko je šla za botro svojemu sorodniku (verjetno nečaku) Neuhausu, že navedena kot vdova.[292]

V zakonu Janeza Krstnika so se rodili trije sinovi, od katerih pa si je družino ustvaril le najstarejši, po stricu poimenovani Janez Franc. O drugorojenem Hieronimu (imenovanem tudi Hieronim Darij), ki je sicer dočakal sorazmerno visoko starost 75 let (umrl je leta 1759),[293] ne vemo skorajda nič, razen tega, da je hkrati s starejšim bratom Janezom Francem študiral v Gradcu – leta 1698 je bil prvi v razredu logika, drugi pa v razredu retorika.[294] Tretji in najmlajši sin Jožef se je odločil za cerkveno kariero in postal svetni duhovnik (*petriner*).[295] Leta 1715 je bil med kandidati za mesto novomeškega prošta,[296] a mu takratni kranjski vicedom Franc Anton Lanthieri, njegov bližnji sorodnik iz vipavske veje, ni bil naklonjen, pač pa je favoriziral Volfa Vajkarda pl. (pozneje barona) Raina; končno odločitev je sprejel cesar, ki se je odločil za pičenskega škofa Jurija Franca pl. Marottija, čeprav je bil vicedom Lanthieri proti.[297] Pozneje (1717) se je Jožef potegoval še za župnijo Košana,[298] leta 1718 za župnijo Trnovo (za katero je bil kandidat že leta 1711), leta 1724 pa še za beneficij Naše ljube Gospe v Logu pri Vipavi. Njegove lastnosti delno razkrije njegova prošnja iz leta 1711, ki jo je upravitelj vicedomskega urada pospremil z besedami, da je kandidat Lanthieri dobro podkovan v teologiji, ima pastoralne izkušnje in bi lahko upravljal vsak beneficij, ki je povezan s pastoralnim delom.[299]

Spodnjerihemberško vejo je tako nadaljeval le najstarejši Janez Franc. Poročen je bil z Marijo Ano grofico Petazzi, katere oče Ferdinand je bil kot lastnik gospostva Švarcenek eden glavnih protagonistov v tolminskem kmečkem puntu.[300] V tem zakonu se je rodilo vsaj enajst otrok, od tega kar osem sinov, a je rod nadaljeval le eden, drugorojeni Ferdinand Hieronim, ki je bil sprva vojak,

290 SI AS 308, serija II, L-27, Vipava, 25. 4. 1699.

291 Andritsch, *Die Matrikeln*, II, str. 103, 1657/115.

292 Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 10.

293 Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 446.

294 Andritsch, *Die Matrikeln*, III, str. 149, 1698/43, 1698/76.

295 Pillon, *Archivio storico*, str. 139; Scatassa, I conti Lantieri, str. 258.

296 Smole, *Vicedomski urad*, 5, str. 296.

297 Smole, *Vicedomski urad*, 5, str. 296–297; Dolinar, *Prošti*, 88–89.

298 Smole, *Vicedomski urad*, 1, str. 85, 93

299 Smole, *Vicedomski urad*, 6, str. 192, 193, 195, 348, 349.

300 Gl. Čeč, Upor podložnikov, str. 513–530.

stotnik v polku svojega sorodnika Friderika Lanthierija.[301] Ker pa nobeden od njegovih bratov ni bil poročen in ni imel otrok, je izstopil iz vojske, se poročil s sorodnico Antonijo Lanthieri (iz velikožabeljske veje) in nadaljeval spodnjerihemberško vejo.[302]

Družinsko premoženje, ki ga je podedoval Ferdinand Hieronim, je bilo urejeno v obliki fidejkomisa, ki se je zgledoval po fidejkomisu vipavske veje Lanthierijev. Tudi ta, spodnjerihemberški fidejkomis je bil sestavljen iz več delov oziroma je bila podlaga zanj utemeljena z oporokami več prednikov in sorodnikov Ferdinanda Hieronima (starega strica, deda in strica). Prvi temelj je postavil njegov neporočeni stari stric Janez Franc, ki je v svoji oporoki maja 1679 celotno premoženje zapustil svojemu mlajšemu bratu Janezu Krstniku (dedu Ferdinanda Hieronima) in določil, naj v primeru izumrtja bratove veje premoženje podeduje njun najmlajši brat Sigmund (Ludvik) (začetnik veje na Korpu) s svojimi potomci; v primeru izumrtja celotne spodnjerihemberške veje pa je za dediče določil potomce strica Lovrenca (iz Velikih Žabelj).[303] Drugi temelj je bila oporoka Janeza Krstnika leta 1693 in tretji temelj oporoka njegovega drugorojenega sina Hieronima leta 1759.[304] Fidejkomis ni potreboval deželnoknežje potrditve, ker je bil ustanovljen pred izdajo patenta iz 17. februarja 1763, ki je postavljal ta pogoj.[305]

Ferdinand Hieronim je bil tako edini, ki si je ustvaril družino. Njegovi trije mlajši bratje so bili, tako kot sprva on, častniki. Starejši Nikolaj, ki je služil v Lanthierijevem polku, je leta 1759 postal generalmajor (sl. 15),[306] srednji brat Anton pa je bil polkovnik kirasirjev in zastavonoša (*portabandiera*).[307] Oba sta umrla v Dunajskem Novem mestu,[308] Nikolaj brez družine, Anton pa je zapustil ženo Rozalijo (roj. Weinerth), vendar ni imel otrok.[309] Najmlajši od bratov Janez Krstnik je dosegel le čin korneta in je leta 1743 v avstrijski nasledstveni vojni še mlad padel v bitki pri kraju Campo Santo v Italiji.[310] Zadnji od bratov, Ludvik, se je zapisal Cerkvi in kot stolni kanonik služboval v Ogleju in Gorici.[311]

Od treh hčera Janeza Franca starejši dve, Magdalena in Ana Margareta (v virih včasih napačno imenovana Antonija), nista bili poročeni. Obe sta omenjeni v dokumentaciji, nastali ob smrti brata Ferdinanda Hieronima, ki razkriva, da sta z bratovo družino živeli v skupnem gospodinjstvu na

---

301 *Der genealogische Archivarius*, Theil 5, 1739, str. 436.

302 ASLL 13/13, Memorie, pg. 49; Scatassa, I conti Lantieri, str. 258.

303 ASLL 13/5, Fidecomiss-Dokumente und die dazugehörenden Testamente, Oporoka Franca Lanthierija (Spodnji Rihemberk, 5. 5. 1679).

304 Povzetek nastanka spodnjerihemberškega fidejkomisa v ASLL 13/5, Fidecomiss-Dokumente und die dazugehörenden Testamente, Dopis Ludvika Lanthierija (Gorica, 8. 4. 1832).

305 Pojasnilo v ASLL 13/5, Fidecomiss-Dokumente und die dazugehörenden Testamente, Dopis grofa Edlinga ([Dunaj], 4. 5. 1792; prepis iz 10. 12. 1889, Dunaj).

306 Schmidt-Brentano, *Kaiserliche*, str. 55.

307 Scatassa, I conti Lantieri, str. 258.

308 EW, Pfarre Wiener Neustadt – Hauptpfarre, SB 1765–1784, fol. 69, 106.

309 ASGo, TCPG, b. 111, f. 281, sign. I-190. Gl. tudi *Wiener Zeitung*, 25. V. 1774.

310 Scatassa, I conti Lantieri, str. 258.

311 Scatassa, I conti Lantieri, str. 258. Za njegovo smrt gl. ASGo, TCPG, b. 111, f. 281, sign. I-184.

Slika 15: Generalmajor Nikolaj grof Lanthieri (1708–1776) (Gorica, palača Lantieri, foto: Barbara Žabota, 2025)

Spodnjem Rihemberku.[312] Poročena je bila le najmlajša Katarina, ki je za moža vzela Karla Klavdija grofa Zucca.[313]

Ferdinand Hieronim je imel z Antonijo Lanthieri več otrok, a kot se je izkazalo, je bila to na Spodnjem Rihemberku zadnja generacija. Odrasla sta dva sinova, Franc Anton in Ludvik, vendar si nobeden od njiju ni ustvaril družine. Družbeno aktivnejši je bil starejši Franc Anton, ki je bil goriški glavar, cesarski administrator v Gradiški, cesarski tajni svetnik in komornik; pod Napoleonom je bil leta 1807 imenovan za predsednika začasne vlade v Gorici (sl. 16).[314] Bil je tudi član plemiške družbe Diana Lovka, ki je spodbujala plemiški način življenja.[315] Prijateljeval je z Jožefom Kalasancem baronom Erbergom iz Dola pri Ljubljani in prav po zaslugi ohranjene Erbergove korespondence se je iz življenja Franca Antona Lanthierija nekaj drobcev ohranilo vse do danes. Tako se denimo v pismu iz julija 1800 v imenu kraljevskega veličanstva zahvaljuje za lep obisk v Dolu in dodaja, da jim je na poti nazaj v Ljubljano pri bosonogih avguštincih ugasnila luč pri kočiji, zato so se prevrnili; vendar, dodaja, za to ne smejo kriviti kočijaža, saj je bila nesreča.[316] Leta 1801 pa poroča, da se je dal cepiti (*Die innoculation ist glücklich gegangen*).[317] Kot kaže, se je zelo angažiral pri vodenju in nadzorovanju družinske posesti in je nastopal kot nekakšen senior družine. Ob smrti strica (po materini strani) Janeza Gašperja Lanthierija iz Velikih Žabelj leta 1802 je poskrbel, da so pokojnikovo premoženje pred zapuščinsko razpravo zapečatili, leta 1815 je bil navzoč ob popisu premoženja za sorodnikom Tadejem Lanthierijem, bil pa je tudi kurator celotnega fidejkomisa Lanthierijev. Njegov zapuščinski inventar iz leta 1826 razkriva dobro finančno stanje: vrednost aktivnega premoženja (35.000 goldinarjev) je za trikrat presegala pasivnega (dolgove) (12.000 goldinarjev).[318] Na pokopališču v Braniku je še vedno ohranjen njegov nagrobnik, ki pa, zanimivo, nima vklesanega njegovega, torej Lanthierijevega grba, temveč aliančni grb toskanskega velikega vojvode Leopolda II. Habsburško-Lotarinškega (ki je pokojnemu Francu Antonu podelil toskanski red sv. Štefana) in njegove prve žene Marije Karoline princese Saške. Zanimivo je tudi to, da pokojniku nagrobnika niso postavili bližnji sorodniki, temveč, kot razkriva napis na njem, Frančiška baronica Tacco, rojena grofica Coronini, ter njena sinova Viljem in Karel (sl. 17).[319]

Poleg omenjenih bratov Lanthieri so odrasle tudi štiri sestre, a se je poročila le najstarejša Felicita, ki je leta 1777 za moža vzela Franca grofa Sarmedo iz Vidma.[320] Ovdovela je 14 let pozneje, za njene otroke pa sta poskrbela njena brata; mlajši Ludvik je bil uradni varuh njenih mladoletnih otrok.[321]

---

312 ASGo, TCPG, b. 112, f. 282, sign. I-199; gl. tudi prispevek Tanje Gomiršek v 1. delu monografije.

313 Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 357.

314 Pillon, *Archivio storico*, str. 138.

315 ASLL 12/27, Francesco Antonio Lanthieri viene nominato membro della società Diana Cacciatrice (15. 11. 1795).

316 SI AS 730, fasc. 50, pismo »von Haus«, 1. 7. 1800.

317 SI AS 730, fasc. 50, pismo Ljubljana, 17. 9. (?) 1801.

318 ASGo, TCPG, b. 180, f. 375, sign. 1826-5-105.

319 Premrl, *Nesmrtni kamen*, str. 120–121.

320 Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 314.

321 ASGo, TCPG, b. 119, f. 300, sign. 1791-5-16.

Sliki 16 in 17: Franc Anton grof Lanthieri (1751–1826), eden družbeno najaktivnejših članov rodbine in kurator Lanthierijevega fidejkomisa (Gorica, palača Lantieri, © foto: Barbara Žabota, 2025), in njegova nagrobna plošča na pokopališču v Braniku (© foto: Božidar Premrl, 2020).

Ludvik je umrl leta 1843 in z njegovo smrtjo je spodnjerihemberška veja izumrla v moški liniji.[322] Že pred njim so umrle tudi vse odrasle sestre – neporočene Marijana, Jožefina in Benigna.[323] Nekaj drobcev je znanih le iz Marijaninega življenja. Leta 1793 je namreč postala članica damske ustanove sv. Saturnine v Neuenheerseju v Vestfaliji. V samostanu je živela vsaj do njegove razpustitve leta 1810, nato pa se je, kot kaže, vrnila na rodno Goriško.[324]

Dobro desetletje pred smrtjo, v letih 1831/1832, je Ludvik dosegel razpustitev spodnjerihemberškega fidejkomisa, saj so tako določale njegove ustanovne listine, sam pa je bil ostarel, samski in šibkega zdravja ter brez upanja na potomstvo (*in istato di poca salute e di complessione debole nell'avanzata età di 68 anni celibe senza speranza di successione*). Spodnjerihemberški fidejkomis se je tako oblikoval v navadno posest, s katero je lahko Ludvik prosto razpolagal.[325] V duhu rodbinske tradicije, ki je od nekdaj težila k združevanju celotne rodbinske posesti, jo je leta 1835 prepustil takrat edinemu drugemu moškemu potomcu celotne rodbine Lanthierijev, Tadeju Klemenu iz vipavske veje. V zameno se je moral ta obvezati, da bo ostarelega sorodnika vzdrževal ter da bo letno v kapeli v Spodnjem Rihemberku namenil 150 goldinarjev za maše za umrle člane spodnjerihemberške veje.[326] Tadej Klemen v dvorcu ni nikoli bival, pač pa ga je dajal v najem. Tako denimo v časopisju že leta 1841 zasledimo oglas, da je dvorec Spodnji Rihemberk možno najeti za 2400 goldinarjev na leto, in sicer za obdobje 10 let.[327] Pozneje je v dvorcu delovalo sodišče, bil pa je tudi prireditveni prostor. Leta 1873 je denimo z dovoljenjem takratnega lastnika Karla Lanthierija v njem potekal občni zbor Soče: »Zborovali smo v dvorani spodnje rihenberške grajščine, katero nam je gospod grof Lanthieri blagodušno v ta namen odstopil. Gospod grof sam je tudi počastil zbor s svojo navzočnostjo.«[328]

Med prvo svetovno vojno je bila v dvorcu vojaška bolnišnica, med obema svetovnima vojnama pa je služil kot sedež občine, v njem so bila tudi stanovanja in otroške počitniške kolonije. Med drugo svetovno vojno je bil delno uničen, dokončno pa je propadel v letih po vojni in o njem danes praktično ni več sledi.[329] Nanj spominja le del grajskega obzidja s portalom, nad katerim je vzidana heraldična kartuša z grboma Janeza Gašperja Lanthierija in njegove žene Lukrecije Edling kot utemeljiteljev spodnjerihemberške veje Lanthierijev.

322 Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 407.

323 Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 406, 407; Gl. tudi ASGo, TCPG, b. 186, f. 385, sign. 1830-5-100; ASGo, TCPG, b. 196, f. 403, sign. 1840-5-95; ASGo, TCPG, b. 198, f. 406, sign. 1841-5-252.

324 ASLL 12/53, Beneficio, Listina cesarja Franca o podelitvi beneficija (Dunaj, 1. 6. 1793); Gemmeke, *Geschichte*, str. 622, 660, 661, 682.

325 ASLL 13/5, Fidecomiss-Dokumente und die dazugehörenden Testamente, Dopis Ludvika Lanthierija (Gorica, 8. 4. 1832).

326 ASLL 2/1, Documenti riguardanti la conservazione del patrimonio, Contratto di Vitalizio (Gorica, 15. 10. 1835).

327 *Laibacher Zeitung*, 10. 6. 1841.

328 *Slovenski narod*, 17. 6. 1873, str. 4, »Občni zbor Soče«.

329 Sapač, *Grajske stavbe*, 24, str. 170; Jogan, Dolnji grad, str. 251–254.

Veja na Korpu

Veja Lanthierijev, ki se je osnovala na Korpu, je bila obstajala najkrajši čas. Osnoval jo je Sigmund Ludvik, najmlajši sin Janeza Gašperja s Spodnjega Rihemberka. Medtem ko je vejo na Spodnjem Rihemberku nadaljeval Janez Krstnik, drugorojeni sin Janeza Gašperja, je dal Sigmund Ludvik na Korpu pri Rihemberku, morda na mestu srednjeveškega dvora, zgraditi dvorec, ki je postal središče njegove posesti.[330] To se je verjetno zgodilo okoli leta 1689, ko se je poročil s Terezijo grofico Coroninі.[331] Zanimiv genealoški detajl razkriva, da je bila Terezija prek matere Uršule Coronini vnukinja Rahele Grabiz (žene zgornjerihemberškega Janeza Ignaca Lanthierija) iz njenega prvega zakona z Orfejem Coroninijem.

Kot mnogi drugi njegovi sorodniki je tudi Sigmund Ludvik študiral pri jezuitih v Gradcu, leta 1666 ga tako tam zasledimo v razredu logika.[332] Nato je bil nekaj časa v vojski, kjer je v polku Porcia dosegel čin stotnika. Bil je menda vsesplošno priljubljen in v čislih pri vseh, ki so ga poznali (*s'aquistò la stima e l'affetto di tutti, che lo conoscevano*).[333] Njegova veja je bila, kot rečeno, zelo kratkotrajna in je izumrla že v tretji generaciji. Sigmund Ludvik je namreč imel le enega sina, Janeza Gašperja,

Slika 18: Danes izginuli dvorec na Korpu na razglednici med obema svetovnima vojnama (izrez) (Sapač, Grajske stavbe, 24, str. 187)

---

330 Sapač, *Grajske stavbe*, 24, str. 183–190 (z nekoliko napačnimi genealoškimi povezavami); to omenja tudi rodovnik ASLL 13-21.

331 Poroka je bila februarja 1689 (Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 306), v Lanthierijevem arhivu pa se je ohranilo tudi potrdilo Terezijinega očeta Ludvika Coroninija iz novembra 1688 o načrtovani hčerini poroki (*lo stabilito matrimonio*) (ASLL 2/1, Potrdilo Ludvika Coroninija (Gorica, 18. 11. 1688)).

332 Andritsch, *Die Matrikeln*, III, str. 12, 1666/12.

333 ASLL 13/13, Memorie, pg. 51; gl. tudi *Postojinsko okrajno glavarstvo*, str. 152.

ki ga na kratko omenja tudi Dall'Agata.[334] Janez Gašper je bil poročen z Uršulo Katarino baronico Neuhaus,[335] s katero je imel sina Sigmunda Karla in hčer Johano Terezijo, ki pa sta oba umrla v otroških letih.[336] Skoraj gotovo je bil njegov sin tudi Sigmund, ki je umrl decembra 1735, star deset let.[337] Janez Gašper je umrl istega leta, pol leta prej.[338] S tem je bilo tudi konec veje na Korpu. Zelo verjetno se je takrat ta posest spet združila s spodnjerihemberško (sl. 18).[339]

Veja Vipava

Vipavska veja rodbine Lanthieri je morda najbolj znana od vseh vej, saj so bili njeni člani družbeno najbolj aktivni. Poleg tega se je ohranila najdlje – vse do 20. stoletja. Njen začetnik je bil Friderik, mlajši sin Lovrenca Lanthierija. Potem ko sta z bratom Janezom Gašperjem v začetku 17. stoletja ostala edina moška člana družine, sta si razdelila posest – Janez Gašper je obdržal Rihemberk, Friderik pa Vipavo z Baumkircherjevim turnom in (verjetno) tudi palačo Schönhaus v Gorici. Leta 1626 jima je nato cesar Ferdinand II. do tedaj zastavljeno posest prodal.[340]

Že dve leti pred tem (1624) se je Friderik potegoval za mesto goriškega deželnega glavarja in je bil izbran namesto Janeza Sforza grofa Porcie;[341] mesto glavarja je nato obdržal vse do svoje smrti leta 1642.[342] Ponašal se je tudi z nazivom cesarskega komornika, hkrati pa je bil tudi poveljnik černide in se je na čelu goriškega plemstva odlikoval v bojih proti beneški invaziji.[343]

Cesar Ferdinand II. je septembra 1630 Friderika za vse njegove zasluge povzdignil v dedni grofovski stan in mu podelil častni naziv »blagorodni« (*Wohlgeboren*). Poleg Paratica, ki je bila izvorna posest Lanthierijev, je Friderikov grofovski naziv zajemal še goriško palačo Schönhaus ter Vipavo in

---

334 Dall'Agata, *Gorizia in giubilo*, str. 60.

335 Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 357.

336 Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 253, 446.

337 Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 396.

338 Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 446.

339 Sapač, *Grajske stavbe*, 24, str. 184.

340 ASLL 13/5, Fidecomiss-Dokumente und die dazugehörenden Testamente, Prepis kupne pogodbe za Vipavo (Dunaj, 26. 9. 1626): »[…] *daß wir demnach dem edlen, unsern lieben getreuen Friedrichen von Lanthieri* […] *und allen seinen Erben, unser Schloß und Herrschaft Wipbach sammt den Amt Baumkirchen-Thurn in unsern Herzogthum Krain gelegen* […] *so ein Zeit her, Er von Lanthieri Freiherr und dessen Gebrüder* [p]*fandschillings--weis innen gehabt, in einen freien, rechten unwiderruflichen Kauf hingeben und verkauft haben*.« Vipava je sicer omenjena kot zastavna posest, vendar je šlo za nakup z omejenimi pravicami (gl. zgoraj pri rihemberški veji ter pri omembi Gašperjeve kupne listine iz leta 1533 in Lovrenčeve iz leta 1584).

341 Pillon in Vidic, »Qui si tratta«, str. 337.

342 Pillon in Vidic, »Qui si tratta«, str. 337. Dopis o imenovanju za glavarja v ASLL 13/4, Leopold Kaiser 1704 Ferdinand II. 1624 Ferdinand III. 1643, Dopis o imenovanju (Gradec, 30. 9. 1624).

343 Levetzow Lantieri, I Lantieri nel Goriziano, str. 88; Scatassa, I conti Lantieri, str. 259. O Frideriku tudi Morelli di Schönfeld, *Istoria*, II, str. 58, 99.

Baumkircherjev turn, ne pa tudi Rihemberka, ki je bil last druge rodbinske veje (*Graf von Lanthery von Paratico, Freiherr von Schönhaus, Herr zu Wippach und Paumkirchenthurn*). Argumenti za povzdig, navedeni v grofovski diplomi, so bili sicer precej generični – zvestoba avstrijski hiši in udejstvovanje v vojnah proti (dednemu) sovražniku. Čeprav je diploma nosila letnico 1630, se je njena uradna razglasitev (intimacija) iz neznanega razloga zgodila šele dve leti pozneje, avgusta 1632.[344]

Originalne diplome iz leta 1630 sicer danes v Lanthierijevem družinskem arhivu ne najdemo, v dunajskem arhivu je ohranjen le njen koncept. Razlog je v tem, da diploma očitno takrat fizično sploh ni bila izstavljena. Dvanajst let pozneje, leta 1642, je namreč cesar Ferdinand III. Friderika Lanthierija skupaj s sinovi njegovega pokojnega brata Janeza Gašperja – Bernardinom, Lovrencem in Janezom Gašperjem – ponovno povzdignil v grofovski stan oziroma jim je potrdil (*confirmirt vnd bestättet*) že obstoječi grofovski naziv, saj je »izstavitev cesarske diplome zaradi vseh mogočih razlogov in ovir, zlasti pa zaradi smrti njegovega veličanstva do tistega trenutka izostala« (… *die ausfertigung des Kayserl. Diplomatis, auß allerhandt vorfallenheiten und Verhinderungen, sonderlich auch wegen Ihrer Mtt. vnd L^den Gottseeligen ableibens bißhero hinderstellig verbliben* …). Tokrat je bila obrazložitev precej obsežnejša, v historiatu so bili našteti nekateri pomembni posamezniki znotraj rodbine od srednjega veka naprej, posebej pa so izpostavljene tudi zasluge, ki so jih za avstrijsko hišo imeli tako Friderik kot njegova starejša brata Gašper in Janez Gašper. Predikat, ki je zajemal njihove posesti, se je zdaj razširil še z Rihemberkom (*Graff von Lantheri von Paratico, freyherr zu Schönhaus, Herr zu Wippach, Reiffenberg und Paumkirchenthurn*), prav tako so lahko vsi člani uporabljali častni naziv »blagorodni« (*Wohlgeboren*).[345]

Kljub vsemu pa v zvezi z grofovskim povzdigom Lanthierijev nekaj stvari še vedno ostaja nepojasnjenih. Tako v diplomi oziroma konceptu iz leta 1630 kot tudi v intimaciji iz leta 1632 so navedeni zgolj Friderik (poimensko) in njegovi (neimenovani) zakoniti potomci. Potrditvena diploma iz leta 1642 pa na več mestih navaja, da je cesar leta 1630 v grofovski stan povzdignil Friderika in njegovega brata Janeza Gašperja! Omemba Janeza Gašperja je zagotovo napačna, saj je ta umrl dve leti pred tem, torej leta 1628. Možno bi bilo kvečjemu to, da so bili v povzdignitveni akt leta 1630 vključeni njegovi potomci, tako kot so bili leta 1642, vendar dokumenta, ki bi potrjeval to domnevo, ni. Po drugi strani pa je res, da so v 30. letih 17. stoletja v virih tudi člani rihemberške veje običajno navedeni kot grofje.[346] Če ni šlo za prisvajanje grofovskega naziva s strani članov rihemberške veje ali pa samovoljnega poimenovanja s strani njihove okolice, bi nemara res veljalo, da je grofovski naziv že leta 1630 oziroma 1632 veljal za celotno rodbino, ne le za Friderikovo vipavsko vejo.[347]

---

344 AT ÖStA/AVA Adel HAA AR 505.18.

345 Koncept diplome v AT ÖStA/AVA Adel HAA AR 505.19. V ASLL 12/53 je ohranjena vidimirana kopija iz leta 1873, ki je nastala na željo Karla Lanthierija, ker je v originalu manjkal list z naslikanim grbom (AT ÖStA/AVA Adel HAA AR 505.23a). Večji del diplome, preveden v italijanščino, je objavljen tudi v Levetzow Lantieri, I Lantieri nel Goriziano, str. 88–94.

346 Z grofovskim nazivom jih pred letom 1642 denimo zasledimo v matičnih knjigah (npr. Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 70–72). Tudi Ana Marija Lanthieri (roj. Barbo) je v darilnem pismu leta 1635 navedena kot *Grauin* (SI AS 730, fasc. 2; gl. tudi poglavje o rihemberški veji).

347 O tem sicer tudi ASLL 13/13, Memorie, pg. 43, 53; Scatassa, I conti Lantieri, str. 256, 259.

Dvig Lanthierijev po plemiški hierarhični lestvici je vplival tudi na njihov grb. Ta je ob prvem grofovskem povzdigu sicer ostal enak baronskemu. Diploma iz leta 1630 namreč grba ne omenja, kar pomeni, da sprememb ni bilo. To potrjuje tudi Friderikov kamniti grb na fasadi cerkve sv. Štefana v Vipavi, ki je še star, torej baronski, inicialke nad grbom pa Friderika že razkrivajo kot grofa (sl. 19).[348] Grb se je spremenil šele deset let pozneje, ob potrditvi grofovskega naziva. Takrat se je grb razširil s srčnim ščitom, v katerem je bil dvoglavi cesarski orel, v prvem in četrtem polju glavnega ščita pa se je pojavil tiger z obsekanim deblom v sprednjih šapah (sl. 20).[349] Novopečeni grofje Lanthieriji so z grofovsko diplomo dobili tudi možnost, da se odločijo, ali bodo uporabljali celoten grb ali samo kronani srčni ščit.

Slika 19: Heraldična plošča na fasadi cerkve sv. Štefana v Vipavi. Friderik Lanthieri je takrat že imel naziv grofa, grb pa je še baronski, 30. leta 17. stoletja (© foto: Barbara Žabota, 2025).

348 Poskus razlage okrajšave: F[ridericus] C[omes] D[e] L[anthieri] A P[aratico] L[iber] B[aro] D[e] S[choenhaus] S[upremus] D[apifer] V[ippacensis] D[ominus] S[acrae] M[aiestatis] C[amerarius] C[onsiliarius] A[ctualis] I[intimus] C[apitaneus] C[omitatus] D[e] G[oritia].

349 Blazon grba se je glasil: kvadriran ščit s srebrnim srčnim ščitom, na katerem počiva zlata kraljevska krona, v njem pa je dvoglavi črni orel z zlato kraljevsko krono; 1. in 4. v zlatem polju navznoter obrnjen tiger (*Tigerthir*) v naravnih barvah z dvignjenim repom in iztegnjenim rdečim jezikom, ki sedi na zadnjih tacah in v sprednjih šapah drži z vseh strani obsekano (*abgestimbelt*) drevesno deblo, ki je zgoraj debelejše in spodaj tanjše ter poševno obrnjeno proti delilni črti; 2. in 3. v modrem polju tri šestkrake zlate zvezde (2 : 1), med njimi zlat polmesec z navzgor obrnjenimi krajci; vrh ščita počiva zlata kraljevska krona. Namesto tigra se v poznejših blazonih občasno napačno pojavlja lev (gl. npr. *Gothaisches genealogisches Taschenbuch der gräflichen Häuser*, 40, 1867, št. 495).

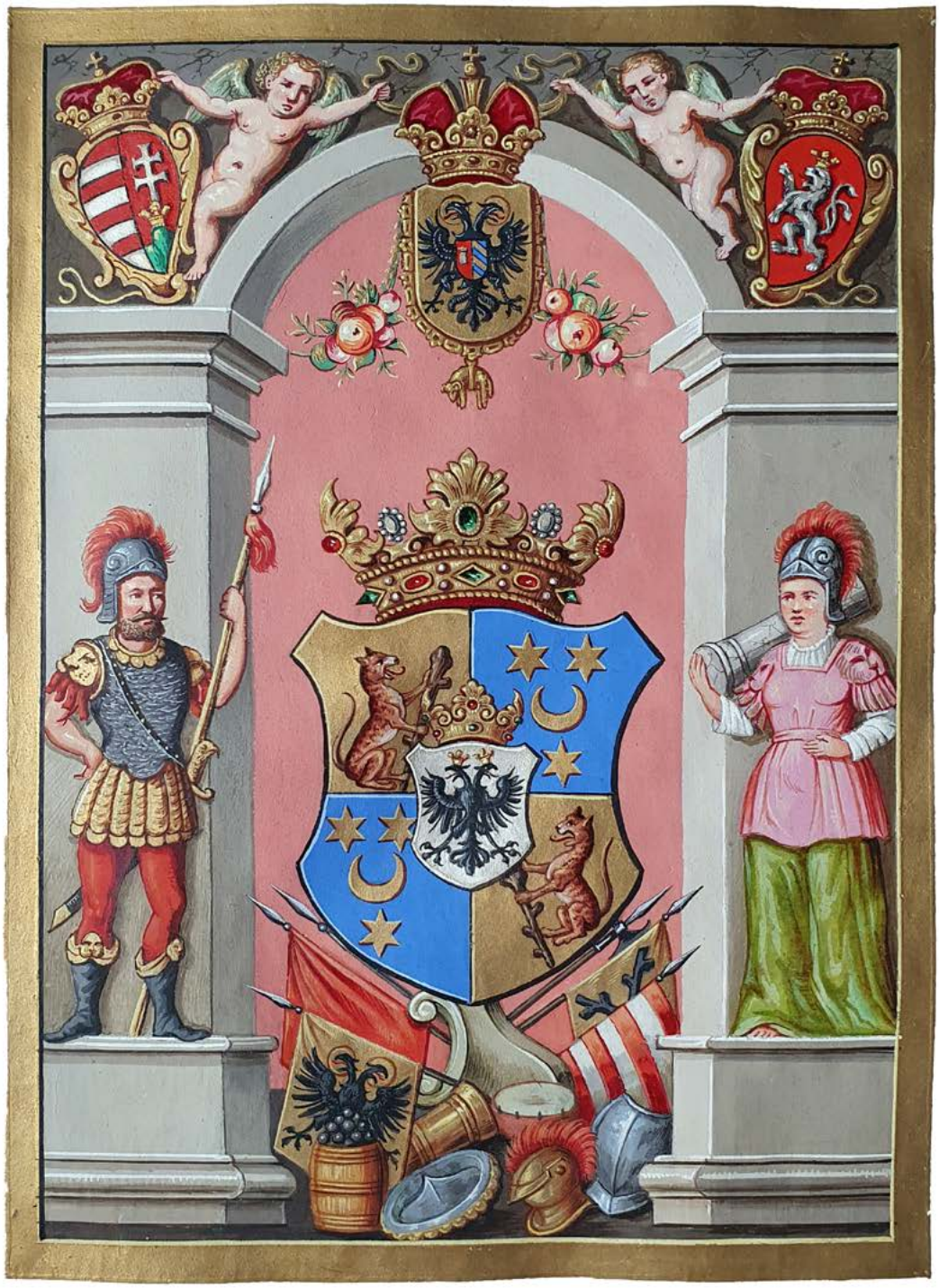

Slika 20: Grofovski grb Lanthierijev; upodobitev je iz duplikata, ki je bil narejen leta 1873 na željo Karla grofa Lanthierija (ASLL 12/47).

Če torej za rihemberško vejo Lanthierijev ni povsem jasno, ali je bila že v 30. letih 17. stoletja upravičena do grofovskega naziva, pri Frideriku oziroma njegovi vipavski veji glede tega ni nobenega dvoma. Se pa pri Frideriku pojavljajo določene genealoške nejasnosti. Njegova žena je bila zagotovo Doroteja grofica Thurn, hči Sigismunda Thurna[350] in sestra Turijane Thurn, ki je bila hkrati tudi njena svakinja (poročena s Friderikovim bratom Gašperjem).[351] Ni pa povsem gotovo, kdaj sta Friderik in Doroteja stopila pred oltar. Običajno se navaja letnica 1610,[352] kar pa je glede na rojstva njunih otrok veliko prepozno in je skoraj zagotovo pravilnejša letnica 1597.

Frideriku in Doroteji se je zagotovo rodilo (vsaj) šest otrok. Za najstarejša sinova Sigmunda in Lovrenca, ki sta imeni dobila po dedih, so znani samo podatki o rojstvu,[353] kar pomeni, da očitno nista preživela otroštva. Mlajša dva sinova Franca (Hieronima) in Janeza Gašperja leta 1622 zasledimo na šolanju v Gradcu – Franc je obiskoval poetični razred in Janez Gašper sintaktičnega.[354] Franc je bil pozneje očetov naslednik, Janez Gašper pa je očitno še istega leta v Gradcu umrl in bil tam tudi pokopan. Njegov nagrobnik z grbom je še danes vzidan v zunanjo steno cerkve Marija Himmelfahrt (Maria am Leech) (sl. 21).[355]

---

350 Sigismund je bil eden glavnih krivcev, da so leta 1590 na Bledu ujeli znanega slovenskega protestantskega pridigarja Petra Kupljenika in ga pet let zatem (1595) v Rimu sežgali na grmadi. Kupljenik je pred smrtjo preklel Thurna, ta pa je potem poleti 1601 utonil pri prečkanju Soče (gl. Preinfalk, *Plemiške rodbine*, 5, str. 183–184; Spangher, *Gorizia e il Convento*, str. 157).

351 Levetzow Lantieri, I Lantieri nel Goriziano, str. 88; Scatassa, I conti Lantieri, str. 259. Dodatno sorodstveno povezavo med obema rodbinama je eno generacijo pozneje predstavljala tudi njena nečakinja Johana Thurn, ki je postala žena Bernardina Lanthierja z Rihemberka.

352 Levetzow Lantieri, I Lantieri nel Goriziano, str. 97.

353 Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 59, 60. Lovrenc naj bi bil po nekaterih navedbah začetnik veje v Velikih Žabljah, vendar trenutne raziskave kažejo, da to ne drži (gl. poglavje o rihemberški veji).

354 Andritsch, *Die Matrikeln*, I, str. 68, št. 1622/53, in str. 69, št. 1622/153.

355 Janeza Gašperja starejše genealogije ne poznajo, je pa njegovo rojstvo zabeleženo v goriški krstni matici (Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 63). Njegov nagrobnik v Gradcu je na več mestih poškodovan in nekatere besede niso več berljive. Tudi letnica smrti je razvidna le na pol, zato leto 1622 ni povsem zanesljivo. Manfred Lehner jo bere kot 1632 (Lehner, Die Archäologie, str. 85, op. 387). Graške mrliške matice smrti Janeza Gašperja ne beležijo, pač pa septembra 1622 zasledimo smrt nekega Janeza Jurija Lanthierija (DGS, Pfarre Graz – Hl. Blut, SB 1622–1635, pg. 29), ki ga za zdaj ni mogoče uvrstiti v genealoško deblo. Poleg napisa na nagrobniku Janeza Gašperja je nekoliko »problematičen« tudi baronski grb, ki je vklesan v zgornji polovici nagrobnika, saj nekoliko odstopa od uradnega blazona – spodnja zvezda v 2. in 3. polju bi morala biti pod polmesecem, ne znotraj njega, v okrasju pa bi moral lev rasti iz leve krone in orel iz desne (zdaj je ravno obratno) in lev ne bi smel držati palice. Ker Gašperjev nagrobnik do sedaj še ni bil natančneje predstavljen, na tem mestu objavljamo poskus transkripcije in prosti prevod: SVB HOC MARMORE / FOELICE(M) ANASTASIN P(RAE)STOLATVR MA[GNIFICUS] / ET ILLVST(RIS) D(OMINVS), D(OMINVS) GASPAR DE LANTHERI / LIBER BARO DE SCHENHAVS D(OMI)NVS IN / [V]IPAV. ET REIFFENBERG IN CVIVS VITA / [CV]M FORMA AETAS PROSAPIA INDOLES / OMNIA FVISSET AVGVSTA | IN MORTE NONNISI / TEM[PV(?)]S AVGUSTV(M) FVIT | HVNC CV(M) PARENTES / [LA]CHRYMIS COOEVI DOLORE MVSAE AFFECTV / SEQVERENTUR | NEMO IN EVM DVRIOR QVAM / SEPVLCHRUM FVIT / [Q]VOD CVM LACHRYMAE AMANTIVM OLL[…] / [REN]OVIRENT | HAS SALTE(M) PII DESIDERII / [N]OTAS AETERNVM EXSCVLPSERVNT / […] X. AVGVSTI AN(N)O AB INCARNATO V(E)RB(O) / M D [C] X X I I (*Pod tem marmorjem / čaka srečno vstajenje mogočni / in častitljivi gospod gospod Gašper de Lantheri / svobodni baron Schönhauski, gospod v / Vipavi in Rihemberku.*

Slika 21: Nagrobna plošča (Janeza) Gašperja barona Lanthierija iz (verjetno) leta 1622 na zunanji steni cerkve Maria Himmelfahrt (Maria am Leech) v Gradcu (© foto: Miha Preinfalk, 2021)

Starejšo hčer Magdaleno je Friderik v zakon ponujal Janezu Ferdinandu grofu (pozneje knezu) Porcii. Ženinov oče Janez Sforza Porcia, ki je bil Friderikov predhodnik na mestu goriškega deželnega glavarja, se je sprva strinjal, nato pa sinovo zaroko preklical »zaradi nekaterih zlonamernih oseb« (*a causa di persone mal intenzionate*).[356] Mladi Porcia je nato nevesto našel pri Auerspergih na Turjaku, Magdalena Lanthieri pa je postala žena Rudolfa pl. Sbrojavacce.[357] Tudi pri poroki njene mlajše sestre Johane je odločilno vlogo odigral oče Friderik. Poročil jo je z Janezom Matijo grofom Thurnom z Devina in na ta način posegel v spor med brati Thurni zaradi dediščine po očetu.[358]

Friderik je umrl leta 1642, potem ko je skoraj dve desetletji opravljal funkcijo goriškega deželnega glavarja.[359] Njegov naslednik in nadaljevalec vipavske veje Lanthierijev je postal njegov edini preživeli sin Franc Hieronim, večkrat imenovan zgolj Franc, ki je očeta nasledil tudi kot goriški deželni glavar.[360] Njegove funkcije so ga povezovale s cesarsko hišo – že leta 1631 je pri dedni poklonitvi goriške grofije cesarju Ferdinandu III. nastopal kot veliki točaj (*gran coppiere*), dvajset let pozneje je bil ob obisku cesarjevega sina in prestolonaslednika nadvojvode Ferdinanda vodja goriškega plemstva, nazadnje pa ga je cesar Leopold I. imenoval za svojega komornika. Leta 1647 je kot odposlanec sodeloval tudi ob predaji novoustanovljene gradiške grofije knezu Ulriku Eggenbergu.[361]

Zdi se, da je Franca Hieronima ob prevzemu dediščine vodila želja, da svoje domovanje v Vipavi naredi bolj reprezentančno, zato se je odločil za gradnjo dvorca v trgu oziroma njegove razširitve iz manjše stavbe spodnjega gradu (sl. 22a in b).[362] Grajsko kapelo v Vipavi je zaupal vipavskemu vikarju Janezu Komparetu v želji, da se maša tam bere vsako nedeljo.[363]

Naj bodo prirojena lepota, / mladost (?) in plemenit rod, vrline, ki so bile odlične v življenju, / odlične tudi v smrti; ??? / starši, objokovani v istočasni bolečini, so mu po navdihu Muz sledili; / do njega ni bil nihče bolj krut kot grob; / ko so ta grob solze svojcev znova (oblile), / so vsaj izklesale večni zapis te svete želje / […] *10. avgusta leta od utelešenja besede / 1622)*. Za pomoč pri transkripciji in prevodu se najlepše zahvaljujem Tjaši Šimunić in Mateju Hriberšku.

356 Pillon in Vidic, »Qui si tratta«, str. 337.

357 Pillon in Vidic, »Qui si tratta«, str. 337; Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 66, 301; Levetzow Lantieri, I Lantieri nel Goriziano, str. 98; Preinfalk, *Auerspergi*, str. 102, 409. Za družino Porcia gl. Gardelin, Plemiška rodbina Porcia, str. 535–560.

358 Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 63. Podatek o poroki navaja literatura, npr. Levetzow Lantieri, I Lantieri nel Goriziano, str. 98; Pillon in Vidic, »Qui si tratta«, str. 348. Po legendi naj bi Janez Matija zgradil prvo kapelo današnjega kostanjeviškega samostana nad Novo Gorico, in sicer kot »odkupnino« za poroko z Lanthierijevo, ki je bila hči njegove sestrične Doroteje (SI ZAL LJU 340, šk. 19 (Thurn); gl. tudi Mlakar in Tavano, *La Castagnavizza*, str. 7–11; Dorsi, *Archivio*, str. 2).

359 Pillon, *Archivio storico*, str. 140. Žena Doroteja je zelo verjetno umrla pred njim; kot botra se zadnjič pojavi junija 1625 (Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 67).

360 Pillon in Vidic, »Qui si tratta«, str. 349. Dopis o imenovanju za glavarja v ASLL 13/4, Leopold Kaiser 1704 Ferdinand II. 1624 Ferdinand III. 1643, Dopis o imenovanju (Gradec, 30. 6. 1643).

361 Morelli di Schönfeld, *Istoria*, II, str. 56, 59, 62, 99–100; Levetzow Lantieri, I Lantieri nel Goriziano, str. 94; Scatassa, I conti Lantieri, str. 259.

362 Sapač, *Grajske stavbe*, 20, str. 142–143. Sapač domneva, da se je to zgodilo zaradi njegovega povzdiga v grofovski stan leta 1642, vendar to ne drži povsem, saj je bil Franc do grofovskega naziva upravičen že deset let prej, ko ga je dobil njegov oče Friderik.

363 Smole, *Vicedomski urad*, 6, str. 355–356.

Sliki 22a in 22b: Dvorec Lanthieri v Vipavi med obema svetovnima vojnama (hrani: družina Levetzow Lantieri, Gorica) in njegovo heraldično okrasje (© foto: Barbara Žabota, 2025)

Družinsko življenje si je Franc Hieronim ustvaril s Kasandro grofico Rabatta.[364] Čeprav se kot letnica njune poroke pogosto navaja leto 1640, je do sklenitve zakonske zveze vsekakor moralo priti veliko prej, najverjetneje okoli leta 1626, saj se Kasandra decembra tega leta kot botra že omenja z novim priimkom, konec novembra naslednjega leta pa se je rodila njuna hči Terencija.[365] Ta je ime dobila po svoji babici Terenciji Colloredo, pozneje pa je uporabljala (tudi) ime Felicita (npr. ob poroki s Francem Ignacem baronom Formentinijem leta 1654).[366] Terenciji so nato sorojenci sledili še več kot četrt stoletja, nazadnje se je kot enajsti otrok leta 1653 rodil Jožef Ignac. Kot se zdi, so prav vsi otroci dočakali odraslo dobo.[367] Od hčera se je Doroteja poročila v družino Sbruglio, Elizabeta pa je postala žena Petra Antona Coroninija.[368] Johanin mož Janez Filip Cobenzl je bil hkrati njen mrzli bratranec, saj je bila njegova mati Katarina tudi Lanthierijeva; eden njunih sinov je bil tudi znameniti Janez Gašper Cobenzl, kranjski in goriški deželni glavar in dvorjan na cesarskem dvoru Karla VI.[369] Peta hči Magdalena je vzela dva člana rodbine Strassoldo;[370] v drugem zakonu je rodila sina Orfeja Strassolda, ki je pozneje deloval zlasti na Kranjskem – bil je lastnik gospostva Krško (skupaj z materjo) in znan po tem, da je preuredil dvorec Zalog pri Moravčah.[371]

Od šestih sinov Franca Hieronima se je poročil zgolj najstarejši Janez Anton, ki je bil pozneje tudi očetov naslednik v Vipavi. V njegovem času je bil dvorec, ki ga je zasnoval njegov oče, dokončan, tako da se je leta 1660 na svojem potovanju po Goriški v njem ustavil celo cesar Leopold I.[372] Cesar je Janeza Antona nekaj let pozneje (1674) tudi pooblastil, da je bil v njegovem imenu boter enemu od dvojčkov svojega svaka Janeza Filipa Cobenzla.[373]

Gradbeno vnemo je Janez Anton pokazal tudi s tem, da je dal v neposredni bližini Vipave zgraditi dvorec Belvedere oziroma Zemono, ki se prvič omenja ravno v njegovem zapuščinskem inventarju

364 Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 61, 64, 390, 391.

365 Levetzow Lantieri, I Lantieri nel Goriziano, str. 97; Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 67, 68.

366 Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 68, 303. Po drugih podatkih naj bi bila poroka leta 1658, njen mož pa naj bi se imenoval Ludvik (Levetzow Lantieri, I Lantieri nel Goriziano, str. 98) ali celo Lovrenc (Scatassa, I conti Lantieri, str. 259).

367 Edina izjema je morda Janez Karel, o katerem razen rojstnih ni drugih podatkov (Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 69). Vendar pa je morda tudi Janez Karel odrasel, vstopil v karmeličanski red in prevzel ime Mavricij, kot to posredno navaja rodovnik (Scatassa, I conti Lantieri, str. 259; Pillon, *Archivio storico*, str. 145).

368 Biblioteca civica »Vincenzo Joppi«, Manoscritti, Fondo del Torso, Genealogie nobiliari, Coronini, Lantieri in Sbruglio. Datuma porok nista znana. Doroteja naj bi se poročila leta 1648 ali 1650, Elizabeta pa leta 1649 (Levetzow Lantieri, I Lantieri nel Goriziano, str. 98). Vendar je bila vsaj Elizabetina poroka poznejša, saj je še novembra 1650 botrovala kot grofica Lanthieri (Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 75).

369 Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 304; Vidic, Dalla signoria, str. 459–460.

370 Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 302, 303. Pri prvi poroki je napačno navedena kot Elizabeta. Datum njene smrti je neznan. Njeno zadnje pismo ljubljanskemu županu Gabrijelu Ederju je iz leta 1687, on pa jo v nekem pismu leta 1690 označi za pokojno (SI AS 730, fasc. 105). Gl. tudi Pillon in Vidic, »Qui si tratta«, str. 358.

371 Smole, *Graščine*, str. 244; Sapač, Stavbna zgodovina, str. 156.

372 Valvasor, *Die Ehre*, XI, str. 655; Sapač, *Grajske stavbe*, 20, str. 147, 160.

373 ASLL 13/9, Alte Kaufbriefe 1674 1681 1741 1780 1764, Pismo (Gradec, 4. 4. 1674).

Slika 23: Del heraldične poslikave v dvorani dvorca Belvedere (Zemono) – aliančni grb Janeza Antona grofa Lanthierija in njegove žene Silvije grofice Thurn-Hofer-Valsassina (© foto: Barbara Žabota, 2006)

leta 1694. Slavnostno dvorano dvorca je dal okrasiti s heraldičnimi poslikavami, ki so opozarjale na njegove sorodstvene povezave s številnimi pomembnimi plemiškimi družinami (sl. 23).[374]

Janez Anton je imel tudi podjetniško žilico. Tako je v drugi polovici 17. stoletja pri Ajdovščini ustanovil tovarno papirja in predilnico, vendar nobena od njiju ni zares zaživela.[375] Njegovo ime zasledimo tudi v številnih dvornih komisijah, npr. v komisiji za skupne pašnike, komisiji za fevdne zadeve in komisiji za določitev meje pri Bovcu.[376] Umrl je konec leta 1693, februarja naslednje leto pa so popisali njegovo zapuščino v Vipavi, v kateri so bila tudi Schönlebnova in Valvasorjeva dela, pa tudi več portretov Lanthierijev.[377]

Za časa Janeza Antona je nastal tudi vipavski fidejkomis, ki je nato obstajal skoraj dve stoletji in pol. Njegov temelj je bila delilna pogodba, ki so jo Janez Anton in njegovi bratje Friderik Hieronim, Viljem in Ferdinand sklenili leta 1665, potem ko je Janez Anton tri leta pred tem dobil moškega naslednika, prvorojenca po imenu Franc Anton. Z omenjeno pogodbo so se mlajši bratje odpovedali svojim dednim deležem v korist Janeza Antona kot najstarejšega, on pa se je obvezal, da bo vsakemu od njih izplačeval po 400 goldinarjev na leto.[378] Pogodbo so leta 1672 razširili še z enako odpovedjo

374 Sapač, *Grajske stavbe*, 20, str. 181–193; Seražin, Vila Belvedere, str. 225–227; Seražin, *Kultura vile*, str. 163–164; Seražin, *Vile*, str. 83–92. Gl. tudi Montanaro, *Villa Lantieri Belvedere a Zemono*.

375 Morelli di Schönfeld, *Istoria*, II, str. 180; *Postojinsko okrajno glavarstvo*, str. 151.

376 Pillon, *Archivio storico*, str. 140.

377 SI AS 309, šk. 61, L-34.

378 ASLL 13/5, Fidecomiss-Dokumente und die dazugehörenden Testamente, Pogodba (Gorica, 23. 5. 1665).

najmlajšega brata Jožefa Ignaca, ki je bil ob sklenitvi prvotne pogodbe še mladoleten.[379] Ta pogodba je bila, kot rečeno, osnova Lanthierijevega vipavskega fidejkomisa, ki se je nekaj desetletij pozneje združil z rihemberškim fidejkomisom.

Vseh pet bratov je leta 1659 dobilo štajersko deželanstvo (inkolat). Kot razlogi so v deželanski diplomi navedeni starodaven in ugleden rod ter zvesta služba avstrijski hiši,[380] ni pa znano, da bi imeli na Štajerskem tudi kakšno posest.

Če se ozremo po usodi bratov Janeza Antona, moramo na prvem mestu nedvomno omeniti Friderika Hieronima, ki je bil kot novomeški prošt zagotovo najvidnejši (sl. 24). Tako kot večina njegovih sorodnikov je tudi sam študiral v Gradcu, kjer je leta 1657 dosegel bakalavreat,[381] nato pa je študij nadaljeval v Rimu. Po vrnitvi je aprila 1666 v domači Vipavi najprej postal kaplan,[382] pozneje pa še župnik. Ponudili so mu tudi beneficij Naše ljube Gospe v Logu pri Vipavi, vendar ga zaradi prevelikih davčnih zaostankov ni hotel sprejeti; za patronatske pravice nad tem beneficijem se je potegoval tudi njegov brat Janez Anton kot vipavski gospod, vendar te prošnje takratni vicedom ni podprl.[383] Friderik Hieronim je bil nato imenovan za ljubljanskega stolnega kanonika in pozneje (1679) še za dekana. Takoj ko je bil prejšnji novomeški prošt Sigmund Krištof grof Herberstein imenovan za ljubljanskega škofa, je Lanthieri zaprosil za izpraznjeno mesto in ga dobil, potem ko je malo pred tem že postal dolenjski arhidiakon. Kot prošt je dal v Novem mestu prezidati četrtino proštijskega poslopja, bil pa je vpleten tudi v več sodnih sporov. Leta 1690 je omogočil in finančno podprl izid prvega dela pridig Janeza Svetokriškega oziroma prvega dela njegovega Svetega priročnika (*Sacrum promptuarium*).[384] Vendar pa večino časa ni preživel v Novem mestu, temveč v Vipavi,[385] kar je bil verjetno razlog, da je za koadjutorja imenoval nečaka Rajmunda Lanthierija. Leta 1697 je zaradi bolezni z mesta prošta odstopil in na njegovo prošnjo ga je nasledil nečak Rajmund.[386]

Od ostalih bratov je bil Viljem malteški vitez, zelo verjetno pa se je Cerkvi zapisal tudi Janez Karel in postal karmeličan z imenom Mavricij.[387] Četrti brat Ferdinand je študiral v Gradcu, leta 1657 je zabeležen v gramatičnem razredu,[388] nato pa se je odločil za vojaško kariero. V cesarski

379 ASLL 13/5, Fidecomiss-Dokumente und die dazugehörenden Testamente, Pogodba (Gorica, 8. 7. 1672).

380 ASLL 12/38, La Dieta della Stiria nomina i conti [e fratelli] Antonio, Federico, Ferdinando e Giuseppe Lanthieri cittadini della Stiria (*Landmann von Steiermark*) (Gradec, 22. 8. 1679).

381 Andritsch, *Die Matrikeln*, II, str. 202, št. P 2080.

382 Koblar, Drobtinice, str. 26.

383 Smole, *Vicedomski urad*, 6, str. 343–347, 366.

384 Kožuh in Kralj, Janez Svetokriški, str. 156–157. Obstajajo domneve, da je bil Janez Svetokriški pravzaprav nezakonski sin Friderika Hieronima (gl. npr. stran o Janezu Svetokriškem na wikipediji, ki se sklicuje na članek Borisa Možine »Kaj pa je tebe treba bilo o nezakonskem rojstvu pridigarja Ivana Svetokriškega«, objavljen v *Jadranskem koledarju* leta 1993), vendar to verjetno ne drži, tudi zato, ker je bil Friderik Hieronim, če sodimo po letih njegovega šolanja, le nekaj let starejši od svojega domnevnega sina.

385 Smole, *Vicedomski urad*, 5, str. 353.

386 Dolinar, *Prošti*, str. 83–85; Dolinar, Sponzorji, str. 98–99.

387 Scatassa, I conti Lantieri, str. 259.

388 Andritsch, *Die Matrikeln*, II, str. 104, 1657/174.

vojski je dosegel čin majorja (*sergente maggiore*) in leta 1679 postal cesarski komornik.[389] Zaradi bolezni ali poškodb je bilo njegovo zdravje tako načeto (*an seiner Gesundheit ruinirt worden*), da je moral vojsko zapustiti, cesar pa mu je zaradi dolgotrajne in zveste vojaške službe podelil stolniško plačo (*truchsess besoldung*) v višini 360 goldinarjev. Sredi novembra 1689 je umrl in za to leto še ni dobil izplačila, zato je njegov brat Janez Anton prosil, ali lahko ta neizplačani znesek dajo njemu kot bratu.[390]

Slika 24: Novomeški prošt Friderik Hieronim grof Lanthieri (hrani: Škofija Novo mesto; © foto: Barbara Žabota, 2026)

389 *Il Corriere Ordinario*, 11. 1. 1679; Scatassa, I conti Lantieri, str. 259.

390 AT ÖStA/FHKA SUS Fam.-A. Sign. L-25, Lanthieri, fol. 3–4. Gl. tudi *Postojinsko okrajno glavarstvo*, str. 152.

Tudi najmlajšega od bratov Jožefa Ignaca leta 1668 zasledimo na študiju v Gradcu (v sintaktičnem razredu),[391] po letu 1672, ko se odpove dednemu deležu v korist starejšega brata, pa se za njim izgubi sled.

Vipavsko vejo je tako nadaljeval le najstarejši brat Janez Anton, ki si je s Silvijo grofico Thurn-Hofer-Valsassina ustvaril številno družino. Poročila sta se v začetku januarja 1661 v Gradišču ob Soči,[392] v razponu dveh desetletij pa se jima je rodilo vsaj dvanajst otrok. Tretjerojeni sin, že omenjeni Rajmund, je v cerkvenih vrstah naredil podobno kariero kot njegov stric Friderik Hieronim (sl. 25). Osnovno šolanje je opravil v Gradcu, kjer ga leta 1678 zasledimo kot parvista,[393] akademsko pot pa je zaključil na Germaniku v Rimu. Stric Friderik Hieronim ga je kot novomeški prošt leta 1693 umestil za šentrupertskega župnika, postal je tudi dolenjski arhidiakon. Kot proštov koadjutor s pravico nasledstva je strica na mestu novomeškega prošta dejansko nasledil, potem ko se je ta zaradi bolezni umaknil. Rajmund je pozneje postal kanonik v Olomucu in tam preživel svoja zadnja leta.[394] V oporoki je za dediča določil svojega mlajšega brata Friderika,[395] kar pa je bilo v nasprotju z določili ustanovne listine proštije, saj bi morali prošti vse zapustiti proštiji. Rajmundov naslednik prošt Marotti je moral zato od Friderika Lanthierija odkupiti številne premičnine, kar je slabilo proštijo.[396]

Tudi Rajmundov mlajši brat Turismund se je zapisal Cerkvi. Po šolanju v Gradcu (leta 1687 je bil parvist)[397] je okrepil vrste cistercijanov v Stični in prevzel redovno ime Edmund.[398] V skladu z odpovedjo posvetnemu svetu je leta 1692 v Vipavi naredil oporoko in za dediča določil najstarejšega brata Franca Antona.[399] Najmlajši od bratov, Silvij, je oblekel vojaško suknjo, se bojeval v Italiji in leta 1734 pri Parmi umrl za mrzlico.[400] O Ferdinandu in Mavriciju ni podatkov.

Od hčera vipavskega graščaka Janeza Antona se je poročila zgolj najstarejša Eleonora, ki je leta 1681 postala žena grofa Antona Prate,[401] njene štiri mlajše sestre pa so se zaobljubile bogu. Najopaznejše sledi je pustila Kasandra, ki je stopila med goriške uršulinke in prevzela redovno ime Marija Rozalija. Bila je med prvimi petimi uršulinkami, ki so iz Gorice prišle v novoustanovljeni

391 Andritsch, *Die Matrikeln*, III, str. 21, 1668/146.

392 Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 340. Silvija je bila nečakinja tistega Janeza Matije Thurna, ki je bil poročen z Johano Lanthieri, teto Janeza Antona.

393 Andritsch, *Die Matrikeln*, III, str. 66, 1678/252. Ta Rajmund bi sicer lahko bil tudi njegov istoimenski sorodnik iz rihemberške veje, ki je bil dve leti starejši (roj. 1665).

394 Dolinar, *Prošti*, str. 86–87.

395 ASLL 13/5, Fidecomiss-Dokumente und die dazugehörenden Testamente, Oporoka Rajmunda Lanthierija (Olomuc, 27. 11. 1714).

396 Smole, *Vicedomski urad*, 5, str. 379.

397 Andritsch, *Die Matrikeln*, III, str. 107, 1687/219.

398 Mlinarič, *Stiška opatija*, str. 925–926.

399 ASLL 13/5, Fidecomiss-Dokumente und die dazugehörenden Testamente, Oporoka Turismunda Lanthierija (Vipava, 16. 8. 1692).

400 Scatassa, I conti Lantieri, str. 259.

401 Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 305.

uršulinski samostan v Ljubljani. Leta 1708 je postala druga prednica tega samostana in začela z gradnjo samostanskega poslopja in cerkve. Pri položitvi temeljnega kamna za cerkev leta 1718 je kot takratni kranjski deželni glavar sodeloval tudi njen bratranec Janez Gašper Cobenzl. Po več kot dveh desetletjih vodenja samostana je leta 1730 predstojništvo odložila in bila do smrti leta 1743 voditeljica novink.[402] Od njenih mlajših sester sta dve postali klarisi v Gorici, tretja pa je šla med begine v samostan sv. Lovrenca na Dunaj,[403] kjer je očitno dobila redovno ime Jožefa.[404]

Slika 25: Novomeški prošt Rajmund grof Lanthieri (hrani: Škofija Novo mesto; © foto: Barbara Žabota, 2026)

402 Kogoj, *Uršulinke*, str. 49–51, 393.

403 Scatassa, I conti Lantieri, str. 259. Imena sester, ki so šle med redovnice, sicer niso znana, a glede na vrstni red navedb lahko morda domnevamo, da sta bili starejši dve Beatrika in Marija Elizabeta goriški klarisi, najmlajša Doroteja Terezija pa dunajska begina.

404 Just, Regesten, str. 190, 237, 248.

Med vsemi brati in sestrami je bil zagotovo najvidnejši najstarejši sin Franc Anton, ki je bil hkrati eden najaktivnejših članov celotne rodbine Lanthieri. Enako kot njegovi bratje se je šolal v Gradcu (leta 1678 je bil v retoričnem razredu),[405] študij prava pa je dokončal v Parmi.[406] Kot dedič družinske posesti ni delal cerkvene ali vojaške kariere, temveč je zasedal upravne funkcije. Cesar Leopold I. ga je po odstopu Franca Adama Ursinija grofa Blagaja leta 1701 najprej imenoval za kranjskega vicedoma.[407] V tej funkciji je leta 1711 objavil požarni red za Ljubljano v 44 členih,[408] leta 1720 pa je od cesarja Karla VI. dobil ukor, ker ni pravočasno poročal, da je župnija Kostel že 33 let nezasedena.[409] V Ljubljani se je vključil v živahno intelektualno vrenje tistega časa in se včlanil v Dizmovo družbo, kjer je dobil vzdevek »Nepremakljivi« (sl. 26).[410] Po dveh desetletjih se je poslovil od Ljubljane, saj ga je leta 1721 cesar imenoval za goriškega deželnega glavarja.[411] Ta položaj je nato zasedal do svoje smrti slabih deset let pozneje.

Franc Anton si je znal pridobiti naklonjenost cesarjev. Cesar Leopold I. je npr. septembra 1700 njemu in celotni rodbini podelil častni naziv »visoko- in blagorodni« (*Hoch und Wohlgeboren*).[412] Decembra 1708 je Franc Anton v imenu novega cesarja Jožefa I. nastopil kot njegov namestnik pri botrovanju novorojencu tržaškega glavarja Marcija grofa Strassolda.[413] Cesar Karel VI. je Francu Antonu leta 1717 podelil urad dednega sokolarskega mojstra na Kranjskem in v Slovenski marki, kar je prav tako veljalo za vse moške člane rodbine.[414] Dobri odnosi s cesarjem so se potrdili tudi leta 1728, ko je cesar sprejemal dedne poklonitve in je bil na svojem potovanju po Kranjskem in Goriškem nekaj časa v Vipavi in Gorici tudi gost Franca Antona.[415]

---

405 Andritsch, *Die Matrikeln*, III, str. 63, 1678/92.

406 Seražin, *Vile*, str. 88.

407 Lanthieri je bil za kranjskega vicedoma izbran 5. avgusta 1701 (*Laibacher Wochenblatt*, 3. 8. 1821), cesarjeve instrukcije glede nove funkcije pa datirajo šele v leto 1704 (ASLL 13/4, Leopold Kaiser 1704 Ferdinand II. 1624 Ferdinand III. 1643, Instrukcije (Dunaj, 9. 8. 1704)). Gl. tudi *Postojinsko okrajno glavarstvo*, str. 154.

408 *Laibacher Wochenblatt*, 1. 6. 1833.

409 Smole, *Vicedomski urad*, 1, str. 129.

410 *Spominska knjiga*, str. 120–121.

411 ASLL 12/44, Francesco Antonio Lanthieri viene nominato Capitano della Contea di Gorizia. Imperatore Carlo VI., Sklep o imenovanju (Dunaj, 19. 11. 1721).

412 ASLL 12/39, L'imperatore Leopoldo concede ai Lanthieri il titolo di »Hochgeboren«, Podelitvena listina (Dunaj, 15. 9. 1700); tudi v AT ÖStA/AVA Adel HAA AR 505.21; AT ÖStA/FHKA SUS Fam.-A. Sign. L-25, Lanthieri, fol. 5–8. Ta častni naziv je bil sicer podeljen že njegovemu očetu Janezu Antonu leta 1682, vendar dokument o tem ni bil izdan (AT ÖStA/AVA Adel HAA AR 505.20).

413 ASLL 13/2, Lettere di imperatori a baroni Lanthieri 1708, 1654, Pismo (Dunaj, 12. 12. 1708).

414 ASLL 12/46, Diploma con cui l'imperatore Carlo VI conferisce a Francesco Antonio Lantieri la carica ereditaria di Supremo falconiere della Carniola (Dunaj, 30. 10. 1717): omenjeni urad so imeli do leta 1711 baroni Panizoll, po njihovem izumrtju ga je cesar leta 1714 podelil Janezu Gašperju Cobenzlu, ker pa je temu potem dve leti pozneje podelil še urad dednega točaja na Kranjskem, je sokolarski urad podelil Lanthieriju.

415 V rokopisni genealogiji (ASLL 13/13, Memorie, pg. 59–60) je poročilo o cesarjevem obisku dodano naknadno, vendar je jasno, da se nanaša na Franca Antona. Verjetno pa je to zmotilo Carla Levetzowa Lantierija, ki je zapisal, da je cesarja v Vipavi in Gorici sprejel graščakov brat Friderik (Levetzow Lantieri, I Lantieri nel Goriziano, str. 96). Cesar naj bi Frideriku tudi podaril pokal iz gorskega kristala (Lind, Die österreichische,

Slika 26: Franc Anton grof Lanthieri (1662–1729) je leta 1703 kot kranjski vicedom postal tudi član Dizmove družbe z vzdevkom Nepremakljivi (Spominska knjiga, fol. 143r).

Med znanimi osebnostmi, ki jih je Franc Anton gostil v Vipavi, je bil med letoma 1726 in 1727 tudi poznejši komediograf Carl Goldoni (1707–1793), ki je bil na obisku z očetom, zdravnikom.[416]

Družinsko življenje je bilo Francu Antonu manj naklonjeno. Leta 1701 se je poročil s Katarino baronico Houchin,[417] vendar otrok v tem zakonu ni bilo. Katarina je umrla leta 1727 na Dunaju; v oporoki se je spomnila tudi kapucinov v Svetem Križu in župnijske cerkve v Vipavi, ki ji je svoje obleke namenila za cerkveni ornat.[418] Franc Anton ji je sledil slabi dve leti pozneje, ko so se mu konec januarja 1729 v Gorici iztekli dnevi.[419] Odločitev, da je le nekaj dni pred smrtjo napisal oporoko, je vodil strah pred »nenadno nesrečo« zaradi »nadležnega kataralnega izcedka v prsih« (*agravato d'una fastidiosa flussione catarale nel petto, e percio temendo di qualche improviso accidente*). V poslednji volji je izrazil željo, da želi biti pokopan v družinski grobnici v goriški cerkvi sv. Frančiška (*nella sepoltura della famiglia Lanthieri presso l'altare del santissimo Rosario erretto da miei maggiori nella vend[a] chiesa di san Francesco in questa città*). Župnijski cerkvi v Vipavi je namenil dve najlepši obleki svoje žene, svoje obleke pa je zapustil svojemu strežaju Janezu Handlu z določilom, naj s trenutno plačo ostane pri hiši, če pa ne želi, naj mu dedič izplačuje po 150 goldinarjev na leto. Bratrancu Bernardinu z (Zgornjega) Rihemberka je namenil pozlačeno spado (meč) (*spada d'oro*) in ga prosil, naj poskrbi (*essere boun prottettore*) za njegovega brata in nečake. Za glavnega dediča je določil brata Friderika, ki je bil takrat v cesarski vojski (*tenente maresciallе*). Prepustil mu je družinski fidejkomis, ki so ga ustanovili njuni strici, vanj pa vključil tudi vse svoje osebno premoženje in premoženje pokojne žene. Brata je tudi poprosil, naj vse njegove dolgove poplača z obrestmi od obveznic, ki jih je dobil od svoje žene in so naloženi pri opatinji pri Sv. Lovrencu na Dunaju, kjer je živela njegova najmlajša sestra. Čeprav je imel brat in dedič Friderik takrat dva sinova, je Franc Anton vseeno dopustil možnost, da vipavska rodbinska linija po moški strani izumre. Za ta primer je za dediče vipavske posesti določil moške potomce iz zgornjerihemberške, spodnjerihemberške in velikožabeljske veje (v tem vrstnem redu).[420] Ta scenarij se ni uresničil, pač pa se je zgodilo ravno obratno – člani vipavske veje, torej Friderikovi potomci, so bili tisti, ki so v svojih rokah združili posest ostalih rodbinskih vej.

---

str. 220), vendar se *tazza di cristallo di monte* v rokopisni genealogiji prav tako omenja pri Francu Antonu. O obisku gl. tudi Geromet in Alberti, *Nobiltà*, 2, str. 83; Maister, Vipava, str. 156–159.

416 Sapač, *Grajske stavbe*, 20, str. 147–148. Gl. tudi prispevek Neve Makuc v 1. delu te publikacije.

417 Kraj in datum njune poroke nista znana. Gotovo sta se poročila med majem in septembrom 1701. Njuna poročna pogodba z datumom 24. maj 1701 je omenjena v ASLL 13/16, Inventar, s. p., Heuratsverträge, št. 19; Katarina pa je kot grofica Lanthieri botrovala nekemu Attemsu septembra tega leta (Schiviz v. Schivizhoffen, *Krain*, str. 431).

418 EW, Pfarre Wien – St. Stephan, SB 1723–1727, pg. 358; AT ÖStA/HHStA HA OMaA 632-18.

419 Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 396. O njegovi grobnici pri goriških minoritih gl. Spangher, *Gorizia e il Convento*, str. 176–177. O Francu Antonu tudi Hriberšek, *Kronanje*, str. 1032–1035.

420 ASLL 13/5, Fidecomiss-Dokumente und die dazugehörenden Testamente, Oporoka Franca Antona Lanthierija (Gorica, palača Schönhaus, 19. 1. 1729). Tudi v SI AS 308, serija II, L-40.

Sliki 27 in 28: General Friderik grof Lanthieri († 1744) je bil tudi imetnik polka, katerega simbol je bil prapor z njegovim grbom (Gorica, palača Lantieri, © foto: Barbara Žabota, 2025).

Vipavska veja se je torej nadaljevala zgolj s Friderikom (sl. 27). Morda se je v mladosti šolal tudi v Gradcu,[421] vsekakor pa je pozneje oblekel vojaško suknjo in v vojski naredil lepo kariero. Leta 1716 se je pod Evgenom Savojskim proti osmanskim Turkom bojeval pri Petrovaradinu, leta 1734 pa je sodeloval v poljski nasledstveni vojni in bil ranjen v bitki pri Guastalli. Leto zatem je postal general konjenice. Bil je tudi imetnik polka, ki se je po njem imenovan Lanthieri (sl. 28).[422]

Karierna pot ga je torej vodila daleč od rodne Vipavske in v skladu s tem si je našel tudi ženo, bavarsko plemkinjo Marijo Frančiško grofico Aufsess, s katero se je junija 1705 poročil v kraju Rain na Spodnjem Bavarskem.[423] Iz tega zakona so poznani samo trije otroci. Starejšemu sinu Ferdinandu Karlu je bilo usojeno, da bo v svojih rokah združil Lanthierijevo posest v Vipavi in Rihemberku, mlajši sin Friderik je bil kakor oče vojak in je nadaljeval moško linijo vipavskih Lanthierijev, hči Jožefa pa je postala žena Sigismunda grofa Attemsa, sredi 18. stoletja enega najpomembnejših mož na Goriškem (sl. 29).[424]

Friderik Lanthieri je umrl aprila 1744 na Dunaju.[425] Oporoko je sicer sestavil že osem let prej (1736), nato pa tik pred smrtjo, 23. aprila 1744 narekoval še kodicil. V prvotni oporoki je izrazil upanje, da se bo hči primerno poročila, in ker je s poroko z Attemsom očitno zadostila njegovim pričakovanjem, ji je v kodicilu namenil 5000 goldinarjev, ki naj se izplačajo iz blagajne njegovega polka. Dodatnih 5000 goldinarjev je zapisal drugorojencu Frideriku, preostanek denarja v višini skoraj 1500 goldinarjev pa je namenil za poravnavo dolgov, npr. Marpurgom in drugim trgovcem ter svojemu krojaču Giuseppeju Alzerju.[426] Njegova žena Frančiška se je kot vdova očitno preselila v Gorico in tam umrla spomladi 1755. Njen pogreb je bil eden večjih, kar jih je v tistem času videla Gorica.[427]

Ker je bil torej Friderik edini med brati s potomstvom, mu je pripadel vipavski fidejkomis, z njegovima sinovoma pa se je posest rodbine Lanthieri, ki se je razdelila v začetku 17. stoletja, začela znova združevati.

---

421 Andritsch, *Die Matrikeln*, III, str. 64, 1678/120. Friderika v graških matrikah sicer ne zasledimo, pač pa je v seznamu leta 1678 naveden Janez Filip Lanthieri, ki bi utegnil biti istoveten s Friderikom, saj je ta ob krstu prejel imena Janez Friderik Filip. Kljub temu je ta teza vprašljiva, saj je bil Friderik vedno poznan le pod tem imenom, medtem ko Janeza Filipa genealogije Lanthierijev ne poznajo. Poleg tega je bil Friderik leta 1678 star okoli 8 ali 9 let, kar pomeni, da ne bi mogel biti v poetičnem, torej višjem razredu.

422 Schmidt-Brentano, *Kaiserliche*, str. 54; Scatassa, I conti Lantieri, str. 259; *Postojinsko okrajno glavarstvo*, str. 153.

423 SI AS 730, fasc. 138, rodovnik Johanna Seiferta. Prepis poročne pogodbe (SI AS 730, fasc. 84) razkriva, da je je bil nevestin oče Janez Friderik grof Aufsess lastnik gospostev Winklern, Schönsee, Frauenstein, Reichenstein, tajni svetnik pfalškega volilnega kneza, vicenamestnik za Ober-Pfalz in deželni sodnik v Neuburgu am Wald.

424 Gomiršek, Grof Sigismund Attems, str. 503–518.

425 EW, Pfarre Wien – St. Stephan, SB 1744–1746, pg. 29.

426 SI AS 308, serija II, L-43; prepis kodicila iz leta 1744 tudi v SI AS 730, fasc. 84.

427 Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 399; Spangher, *Gorizia e il Convento*, str. 182–183.

Sliki 29a in 29b: Jožefa grofica Attems, rojena grofica Lanthieri (1721–1790); portret pred restavriranjem (ASLL, 16/12) in po njem (hrani: Narodna galerija)

Združevanje rodbinske posesti

Osrednja osebnost združevanja vipavske in rihemberške posesti Lanthierijev je bil sredi 18. stoletja Ferdinand Karel Lanthieri (sl. 30). Njegov oče Friderik je, kot smo videli, leta 1729 po svojem starejšem bratu Francu Antonu podedoval vipavski fidejkomis. Vendar je bil Friderik ob prevzemu posesti že v letih; kot vojaški častnik se ni imel namena ustaliti na podeželju in se posvetiti upravljanju zemljiške posesti. Zato je oktobra 1736 Ferdinandu Karlu kot starejšemu sinu tik pred njegovo nameravano poroko s Klaro grofico Purgstall[428] prepustil vso posest, ki je zajemala fidejkomisno gospostvo Vipava, pa tudi imenje in urad Schwarzenberg ter alodialno gospostvo Winklern na zgornjem Pfalškem, ki so mu očitno pripadli po ženinih sorodnikih grofih Aufsessih. Ferdinand Karel se je v zameno obvezal, da bo očetu letno dajal po 1600 goldinarjev v prosto razpolago in mu omogočil, da poletja preživlja v Vipavi, če bi tako želel.[429]

Potem ko je Ferdinand Karel že nekaj let upravljal vipavsko posest, mu je leta 1753 njegov sorodnik Janez Ignac Lanthieri kot poslednji iz zgornjerihemberške rodbinske veje z oporoko zapustil še svojo zgornjerihemberško posest. Oporočna določila je zasnoval tako, da je to posest dejansko spremenil v fidejkomis. Ferdinand Karel je tako v svojih rokah združil vipavsko in zgornjerihemberško posest, nekaj desetletij pozneje pa, kot bo pokazano v nadaljevanju, so njegovi potomci in sorodniki, člani vipavske veje, prevzeli tudi posest spodnjerihemberške veje.

Ferdinand Karel je tako kot že njegov oče Friderik pri izbiri življenjske družice zapustil sorazmerno majhen krog goriškega plemstva. Njegova žena, že omenjena Klara Purgstall, je bila doma na Štajerskem, vendar je njen oče Vencelj Karel grof Purgstall († 1768) med drugim služboval tudi na Goriškem, saj je bil goriški deželni glavar in deželni upravitelj.[430] V zakonu Ferdinanda Karla in Klare se je rodilo več otrok, a je od sinov preživel le Friderik Tadej, medtem ko so drugi trije sinovi očitno umrli v otroštvu, saj razen rojstva o njih ni drugih podatkov.[431] Odraslo dobo sta dočakali tudi obe hčeri, od katerih je bila starejša Frančiška poročena v rodbino Mels-Colloredo,[432] mlajša Johana pa je vzela Štajerca in dvakratnega vdovca Volfa grofa Stubenberga.[433]

---

428 Poroka je bila februarja 1737 v Gorici (Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 310).

429 ASLL 13/5, Fidecomiss-Dokumente und die dazugehörenden Testamente, izročilna pogodba Friderika Lanthierija (Vipava, 11. 10. 1736).

430 Witting, Beiträge 1895, str. 248.

431 Friderik Tadej se je rodil leta 1742 v Ljubljani (NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, matične knjige, R 1740–1748, pg. 98), njegovi trije mlajši bratje Vencelj Tadej, Tadej Kajetan in Gvido Tadej pa med letoma 1743 in 1749 v Vipavi (Schiviz v. Schivizhoffen, *Krain*, str. 432) in Gorici (Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 120, 122).

432 DGS, Pfarre Graz – Hl. Blut, TB 1735–1846, pg. 381; Schiviz v. Schivizhoffen, *Krain*, str. 433. Za njeno smrt gl. ASGo, TCPG, b. 116, f. 293, sign. 1784-5-19. Stasi (»8 quadri, str. 43) ta par presenetljivo navaja z obrnjenim spolom – da je bil namreč Franc, sin Ferdinanda Karla Lanthierija, poročen z Jakobo Mels-Colloredo.

433 Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 61, 313. Volf Stubenberg je sicer sodil v razširjeno družino svoje žene Johane. Njena teta oziroma materina sestra Marija Antonija grofica Purgstall je bila druga žena Volfovega očeta Jurija Stubenberga, torej je bila Volfova mačeha (gl. npr. rodovnik Stubenbergov v Wurzbach, *Biographisches Lexikon*, 40, rodovnik II med str. 116 in 117).

Slika 30: Združevalec rodbinske posesti Ferdinand Karel grof Lanthieri (1707–1777) (Gorica, palača Lantieri, © foto: Barbara Žabota, 2025)

Med očetom Friderikom in sinom Ferdinandom Karlom lahko opazimo še eno skupno točko. Podobno kot se je leta 1736 oče Friderik odpovedal posesti v korist sina, je ta leta 1771 naredil isto. Potem ko se je odločil, da opusti podeželsko gospodarjenje in se preseli v mesto (*Nach dem [er] sich der aufgehabten Landwürthschafft zu begeben, und in der Stadt zu Leben entschlossen*), je 19. julija 1771 vse premoženje (Vipavo, (Zgornji) Rihemberk in goriško palačo Schönhaus) prepustil sinu Frideriku Tadeju. Sin je moral obljubiti, da bo poskrbel za očetove finančne obveznosti in da mu bo namenjal letno preživnino v višini 5000 goldinarjev. V goriški palači je na svojo željo lahko obdržal svojo dotedanjo pritlično sobo in zgornje stanovanje. Ferdinand Karel, ki je v pogodbi izrazil upanje, da ga bo sin pogosto zalagal z divjačino ter vrhpoljskim in vipavskim vinom,[434] je nato kot preužitkar živel še šest let in umrl poleti 1777.[435]

Eden najsijajnejših dogodkov, ki so se zgodili v času gospodovanja Friderika Tadeja, je bil nedvomno obisk papeža Pija VI. leta 1782. Papež, ki so ga vznemirjale reforme cesarja Jožefa II., se je odpravil na Dunaj, da bi se z mladim monarhom o tem pogovoril na štiri oči. Na poti se je sredi marca ustavil tudi v Gorici in Vipavi, kjer je bil gost Friderika Tadeja Lanthierija. Na ta dogodek še danes spominja spominska plošča v palači Lantieri (sl. 31).[436]

V času prevzema rodbinske posesti je bil Friderik Tadej že poročen. Tudi on je, tako kot oče in sestra Johana, poročno zvezo našel med štajerskim plemstvom. Njegova žena je novembra 1765 postala Alojzija grofica Wagensperg (sl. 32), katere oče Adolf grof Wagensperg (1724–1773) je bil kratek čas tudi goriški deželni glavar.[437] Poroka se je odvila na nevestinem domu v Gradcu,[438] Alojzija pa je nato čez nekaj let postala dama reda zvezdnega križa.[439] Zdi se, da zakon ni bil najbolj harmoničen. O tem posredno priča neka poravnava (*Vergleichs-Kontrakt*), ki sta jo zakonca podpisala 14. decembra 1781. Ta dokument ni ohranjen, znano je le to, da je bila iz njega izpuščena točka o grofičinem prebivališču (*Aufenthalt*). Zato je ta s posebnim reverzom tri dni pozneje potrdila, da se brez moževega dovoljenja ne bo zadrževala (*aufhalten wolle*) ne v Ljubljani ne v Gorici.[440] Pozneje je očitno precej potovala, v Karlovih Varih je leta 1786 denimo spoznala slovitega Johanna Wolfganga Goetheja, ki je postal njen občudovalec.[441] Nazadnje je živela v Gradcu, kjer je malo pred smrtjo maja 1821 tudi sestavila oporoko.[442]

---

434 Dva izvoda pogodbe (Vipava, 19. 7. 1771) v ASLL 2/1, Documenti riguardanti la conservazione del patrimonio, in ASLL 13/5, Fidecomiss-Dokumente und die dazugehörenden Testamente. Gl. tudi Smole, *Graščine*, str. 529.

435 Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 402. Gl. tudi ASGo, TCPG, b. 112, f. 282, sign. I-195.

436 *Wiener Zeitung*, 23. 3. 1782, str. 3; Levetzow Lantieri, I Lantieri nel Goriziano, str. 82; Spangher, *Gorizia e il Convento*, str. 129.

437 Wurzbach, *Biographisches Lexikon*, 52, str. 75. Wagensperg, ki je kot visoki uradnik služboval v Trstu, je goriški deželni glavar postal aprila 1773, a je umrl že v začetku novembra istega leta (gl. tudi Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 401).

438 DGS, Pfarre Graz – Hl. Blut, TrB 1760–1767, pg. 510: »*Copulirt in Hochgräffl. Wagenspergischen Hauß* […]«.

439 *Wiener Zeitung*, 17. 9. 1768.

440 ASLL 2/1, Documenti riguardanti la conservazione del patrimonio (Gradec, 17. 12. 1781).

441 Gl. npr. Minor, Goethe und die Gräfin Lanthieri, str. 315–320; Ilwof, Goethe's Beziehungen, str. 8–14.

442 StLA, LR-Test-36-1821. Točen datum in kraj Alojzijine smrti nista znana. Glede na oporoko in časopisne notice pa lahko sklepamo, da je umrla v začetku maja 1821 v Gradcu.

Slika 31: Spominska plošča ob obisku papeža Pija VI. v palači Schönhaus/Lantieri leta 1782 (Gorica, palača Lantieri, © foto: Barbara Žabota, 2025)

Slika 32: Alojzija grofica Lanthieri, rojena grofica Wagensperg (1749–1821) (ASLL 16/12)

V zakonu so se rodile tri hčere. Najstarejša Klara je umrla kot najstnica.[443] Najmlajša Alojzija se je leta 1801 na zgornjeavstrijskem Aistersheimu poročila s tamkajšnjim graščakom Otom Adolfom grofom Hohenfeldom, ki je pozneje postal podmaršal.[444] Najopaznejše sledi je pustila srednja hči Amalija, ki se je že od rojstva razlikovala od sester. Če so njenima sestrama botrovali goriški meščani, pa je bila njena botra ena od hčera cesarskega para, nadvojvodinja Amalija, takrat že poročena parmska vojvodinja.[445] Amalija Lanthieri, pozneje kakor njena mati tudi sama dama reda zvezdnega križa, se je zanimala za umetnost in se gibala v umetniških krogih, zato ni presenetljivo, da so ji bila posvečena nekatera glasbena in gledališka dela.[446] Njen prvi mož je postal Janez Karel grof Coronini iz kromberške veje, s katerim je imela sina Mihaela, pozneje glavnega dediča obsežne posesti izumrle rodbine Cobenzl.[447] Po 12 letih zakona je leta 1803 ovdovela in se desetletje kasneje v drugo poročila s Korzičanom Feliksom Lambertom.[448]

Veja Friderika Tadeja je bila tako brez moških potomcev obsojena na izumrtje v moški liniji. V luči tega dejstva so moški člani rodbine Lanthieri konec leta 1786 sklenili družinski sporazum, s katerim so določili obveznosti Friderika Tadeja kot uživalca vipavskega in zgornjerihemberškega fidejkomisa ter vrstni red upravičencev do nasledstva.[449] V naslednjih letih je nato sledil temeljit popis celotne vipavske[450] in zgornjerihemberške[451] posesti. Verjetno so v tem kontekstu popisali tudi inventar v Štjaku, vendar je popis brez datuma.[452] Še en družinski sporazum med istimi akterji je nato sledil nekaj let pozneje, februarja 1791,[453] in nato v začetku leta 1802 še eden, saj so si prejšnje sporazume udeleženci različno razlagali in je med njimi prihajalo do sporov.[454]

Ko je Friderik Tadej leta 1802 umrl,[455] je vipavsko-rihemberški fidejkomis po načelu primogeniture pripadel najbližjemu moškemu sorodniku. To je bil njegov bratranec Tadej, sin njegovega strica Friderika. Za razjasnitev nekoliko zapletene genealoške slike je treba poseči nekaj generacij nazaj. Skupni prednik omenjenih dveh Lanthierijev je bil znameniti general Friderik Lanthieri, ki je

443 Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 133, 402.

444 Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 140; DL, Pfarre Aistersheim, TrB 1784–1891, pg. 8; Schmidt-Brentano, *Kaiserliche*, str. 44. Za njeno smrt leta 1811 gl. ASGo, TCPG, b. 162, f. 352, sign. 1811-5-20.

445 Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 136.

446 Zangrando, Da Sophie de Fagan, str. 1111.

447 Schiviz v. Schivizhoffen, *Krain*, str. 434. O sinu Mihaelu kot dediču Cobenzlov gl. zlasti Predolin, Michele Coronini Cronberg, str. 1121–1170.

448 Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 413; Predolin, Michele Coronini Cronberg, str. 1137; ASGo, TCPG, b. 202, f. 412, sign. 1844-5-190 in b. 203, f. 413, sign. 1845-5-130.

449 ASLL 13/5, Fidecomiss-Dokumente und die dazugehörenden Testamente, Pogodba (Gorica, 22. 12. 1786).

450 ASLL 2/1, Documenti riguardanti la conservazione del patrimonio (Vipava, 9. 7. 1788).

451 ASLL 2/2, Fedecommesso ((Zgornji) Rihemberk, 30. 7. 1788).

452 ASLL 2/1, Documenti riguardanti la conservazione del patrimonio (Inventar, s. d.).

453 ASLL 13/5, Fidecomiss-Dokumente und die dazugehörenden Testamente, Družinski sporazum (Gorica, 20. 2. 1791).

454 ASLL 13/5, Fidecomiss-Dokumente und die dazugehörenden Testamente, Pogodba (Gorica, 20. 2. 1802).

455 ASGo, TCPG, b. 145, f. 329, sign. 1802-5-52. Gl. tudi prispevek Tanje Gomiršek v 1. delu monografije.

kot edini s potomstvom od svojega brata Franca Antona leta 1729 podedoval vipavski fidejkomis. Fidejkomis je nato prešel na njegovega starejšega sina Ferdinanda Karla, ko pa je ta veja 1802 po moški strani ugasnila, je v igro vstopil generalov mlajši sin oziroma mlajši brat Ferdinanda Karla. Tudi temu sinu je bilo tako kot očetu ime Friderik in je sledil očetovim vojaškim stopinjam. Služil je v očetovem polku, bojeval se je proti osmanskim Turkom in bil leta 1739 ranjen v bitki pri Grocki v Srbiji. Nato se je udeležil še sedemletne vojne za avstrijsko nasledstvo in leta 1758 napredoval do podmaršala (sl. 33).[456] Njegova zadnja postojanka je bil Maribor, kjer je umrl leta 1773,[457] petnajst let za njim pa so se v mestu ob Dravi dnevi iztekli tudi njegovi ženi Jožefini Antoniji Vernier de Rougemont, češki baronici s francoskimi koreninami.[458] Večina genealogij navaja samo dva njuna

Slika 33: Podmaršal (feldmaršallajtnant) Friderik grof Lanthieri (1716–1773) (Gorica, palača Lantieri, © foto: Barbara Žabota, 2025)

456 Pillon, *Archivio storico*, str. 142; Scatassa, I conti Lantieri, str. 260; Levetzow Lantieri, I Lantieri nel Goriziano, str. 96; Schmidt-Brentano, *Kaiserliche*, str. 54; Sodenstern, *Zum Säcular-Gedächtniss*, str. 233.

457 Njegov zapuščinski inventar v StLA, LR 610 Lanoy–Lappo. Za opozorilo se zahvaljujem Matjažu Grahorniku.

458 NŠAM, Maribor – Sv. Janez Krstnik MMK 1762–1857, fol. 28, 94. O rodbini Rougemont gl. npr. Meraviglia Crivelli, *Der Böhmische Adel*, str. 95.

otroka (hčer in sina),[459] vendar so bili (vsaj) trije. Najstarejši otrok je bila hči Jožefina, ki je ostala samska in je leta 1830 umrla v Ljubljani.[460] Od sinov se je starejši Friderik rodil leta 1754 v Ljubljani in malo pred dopolnjenim tretjim letom starosti umrl v Mariboru.[461] Očetov naslednik je bil tako njegov mlajši sin Tadej, ki se je leta 1756 rodil v Mariboru[462] in je, kot rečeno, leta 1802 po bratrancu Frideriku Tadeju podedoval rodbinski fidejkomis. Naslednjega leta (1803) je kot vipavski graščak finančno podprl gradnjo mostu čez potok Močilnik pred Slapom, o čemer še danes priča v most vzidana spominska plošča v slovenskem jeziku (sl. 34).[463]

Karierno se je Tadej najprej udejstvoval v avstrijski vojski, kjer je postal major v konjenici. V času Napoleona, ko je bila Gorica del Ilirskih provinc, je bil član goriške uprave.[464] Poročil se je precej pozno, šele konec leta 1812, ko mu je bilo že 56 let.[465] Njegova izvoljenka je bila več kot polovico mlajša Klementina grofica Coronini iz šempetrske veje. Zakon je bil zelo kratek, trajal je le malo več kot dve leti, saj je Tadej umrl že v začetku marca 1815,[466] ne da bi vedel, da njegova žena že pričakuje

Slika 34: Plošča s slovenskim napisom na mostu čez Močilnik med Vipavo in Slapom iz leta 1802 (© foto: Barbara Žabota, 2025)

---

459 Eden od rodovnikov v ASLL sicer navaja tri otroke, a še tam je nekdo dopisal (napačno) vprašanje, ali nista sinova v bistvu ena in ista oseba (ASLL 13/21, Stammbäume und entsprechende Dokumente).

460 NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Jakob, matične knjige, M 1808–1832, str. 111.

461 NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, matične knjige, R 1748–1755, pag. 307; NŠAM, Maribor – Sv. Janez Krstnik MMK 1664–1762, fol. 327.

462 NŠAM, Maribor – Sv. Janez Krstnik RMK 1734–1776, fol. 560.

463 Premrl, *Nesmrtni kamen*, str. 135–136.

464 Levetzow Lantieri, I Lantieri nel Goriziano, str. 96; Pillon, *Archivio storico*, str. 142.

465 Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 317.

466 Datum Tadejeve smrti, 4. marec 1815, je naveden na njegovi nagrobni plošči v Vipavi in v različnih dokumentih, povezanih s fidejkomisom v ASLL. Gl. tudi ASGo, TCPG, b. 165, f. 355, sign. 1815-5-44.

otroka. Ko je dva dni pred smrtjo narekoval oporoko, je namreč v njej za glavnega dediča (seveda osebnega, ne fidejkomisnega premoženja) določil sorodnika Jožefa barona Adelsteina iz Celja,[467] vendar le v primeru, če njegova žena ni noseča, kar kaže na to, da je vseeno dopuščal to možnost. Če je žena noseča in bo rodila sina, naj bo glavni dedič ta, a če se bo sčasoma izkazalo, da je zapravljivec (*Verschwender*), naj bo izključen kot glavni dedič in naj to vlogo znova prevzame Adelstein.[468] Tadejeve slutnje glede ženine nosečnosti so se izkazale za upravičene – konec oktobra tega leta, torej sedem mesecev in pol po njegovi smrti, se je rodil njegov edini sin, ki so ga poimenovali Tadej Klemen.[469]

Takoj po Tadejevi smrti so popisali tudi njegovo zapuščino. Posest fidejkomisa Zgornji Rihemberk iz maja 1815 je bila denimo ocenjena na skoraj 250.000 goldinarjev, vendar je bilo pasive za skoraj 50.000 goldinarjev, tako da je bila končna ocena nekaj manj kot 200.000 goldinarjev. Dokumentacijo, vključno z originalnim urbarjem iz leta 1626, je hranil Franc Anton Lanthieri s Spodnjega Rihemberka, ki je bil kurator fidejkomisa.[470]

Rojstvo Tadejevega posthumnega sina Tadeja Klemena jeseni 1815 je spremenilo razmerja znotraj preostanka rodbine Lanthieri. Ker je velikožabeljska veja do tedaj po moški strani že izumrla, sta se uživanja fidejkomisa nadejala brata iz spodnjerihemberške veje, Franc Anton in Ludvik. Zdi se, da sta imela pomisleke glede nekoliko neobičajnih okoliščin rojstva malega dediča, zato sta nekaj mesecev po njegovem rojstvu vložila tožbo, katere vsebina ni znana, a je bila očitno povezana s fidejkomisom. V začetku leta 1817 je namreč prišlo do sprave med sprtima stranema, torej med spodnjerihemberškima bratoma na eni ter vdovo Klementino in njenim očetom Janezom Coroninijem kot skrbnikoma malega Tadeja Klemena na drugi strani. Poravnava se pomirljivo začne z besedami, da je za rod Lanthierijev »z rojstvom tega varovanca vzcvetelo novo upanje« (*zu dessen Fortpflanzung durch die Geburth dieses Mündels eine neue Hoffnung aufblühete*). V ospredju poravnave je bil rodbinski fidejkomis, ki so ga določale družinske pogodbe; Franc Anton je malemu Tadeju Klemenu priznal pravico do fidejkomisa in umaknil tožbo iz leta 1816, pri tem pa poudaril, da imata z bratom Ludvikom še vedno pravico do fidejkomisa, če Tadej Klemen umre. Po drugi strani so malemu dediču (oziroma njegovim skrbnikom) naložili finančne obveznosti: Francu Antonu je bilo treba letno plačati 5000 goldinarjev in mu v uživanje prepustiti dve manjši posesti v Selu in Batujah, Ludvik pa je bil letno upravičen do 1000 goldinarjev, ki bi po bratovi smrti narasli na 1500 goldinarjev; neporočeni teti Jožefini (očetovi sestri) se je moralo na leto izplačevati po 200 goldinarjev vzdrževalnine.[471]

Kakšno je bilo upravljanje rodbinske posesti v času skrbništva nad mladoletnim Tadejem Klemenom, viri bolj ali manj molčijo. Kot kaže, je njegova mati Klementina za Zgornji Rihemberk

---

467 Adelsteinova mati Kajetana (roj. grofica Attems) je bila Tadejeva sestrična, saj je bila njena mati Jožefa (roj. grofica Lanthieri) njegova teta oziroma sestra njegovega očeta Friderika Lanthierija (gl. npr. Witting, *Steiermärkischer Adel*, Adel v. Adelstein, stolp. 5). Adelstein, ki je bil doma iz dvorca Dobrnica pri Dobrni (Golec, *Valvasor*, str. 367; Golec, Plemiški portreti, str. 11–13, 39–42), se je pozneje poročil s Tadejevo vdovo Klementino (gl. spodaj).

468 SI AS 308, serija III, L-97.

469 Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 148.

470 ASLL 2/1, Documenti riguardanti la conservazione del patrimonio ((Zgornji) Rihemberk, 5. 5. 1815).

471 ASLL 2/1, Documenti riguardanti la conservazione del patrimonio (Gorica, 30. 1. 1817; Ljubljana, 4. 2. 1817).

nameravala poiskati zakupnika, kar je tamkajšnjo srenjo spravilo na noge. Maja 1817 so tako župani osmih vasi, ki so sodile pod gospostvo Zgornji Rihemberk, na vdovo Klementino naslovili dopis, naj omenjenega gospostva ne da v zakup (*che si abbandoni il progetto di dare in arrenda la Signoria di Raifenbergo Superiore*). To bi po njihovem mnenju škodilo gospostvu in mladoletnemu dediču, saj zakupniki iščejo samo dobiček. Opozorili so, da so takšen odnos že doživeli pod (zakupnikom) Scario in da se je stanje zelo popravilo po tem, ko je vodenje gospostva prevzel pokojni Tadej Lanthieri. Čisto drugače je, so dodali, če gospostvo vodi dejanski lastnik in ne zakupnik, kar se vidi tudi pri Štanjelu (*essendo noi timitrosi alla signoria S. Daniele*), ki ga ima v zakupu Majer iz Vipave. Zato župani pozivajo, naj Zgornjega Rihemberka ne dajo v zakup, ampak naj ga upravljajo skrbniki mladoletnega Tadeja Klemena.[472]

Slika 35: Tadej Klemen grof Lanthieri (1815–1866) (hrani: družina Levetzow Lantieri, Gorica)

To se očitno ni zgodilo, saj v naslednjih letih v časopisju zasledimo pozive morebitnim zakupnikom Zgornjega Rihemberka. Leta 1823 je denimo *Laibacher Zeitung* objavil poziv, da je goriška mestna in deželna pravda dovolila zakup Zgornjega Rihemberka za nekaj več kot 6570 goldinarjev na leto, in sicer za deset let, do leta 1833. Takrat je bil Tadejev skrbnik (*Vormund*) Kristijan grof Attems iz Vipavskega Križa.[473]

Na to, da Klementina ni sama upravljala posesti, je verjetno vplivala tudi njena vnovična poroka tri leta po intervenciji kraških županov (1820). Njen drugi mož je postal nihče drug kot mrzli nečak njenega pokojnega moža in njegov nesojeni glavni dedič Jožef baron Adelstein.[474] Adelstein je bil kot častnik avstrijske vojske, ki je leta 1835 dosegel celo čin generalmajorja,[475] nedvomno zelo mobilen. Zakonca sta jesen življenja preživela na Dunaju.[476]

---

472 ASLL 2/1, Documenti riguardanti la conservazione del patrimonio (Gorica, 12. 5. 1817).

473 *Intelligenz-Blatt zur Laibacher Zeitung*, 4. 3. 1823, str. 253. V Zgornjem Rihemberku je bil v 20., 30. in 40. letih 19. stoletja tudi sedež okrajnega komisarja in rihtarja. Ta je stanoval v gradu, na razpolago pa je imel tudi del grajskega vrta (pozive za prijave na ta položaj gl. npr. v *Klagenfurter Zeitung*, 20. 2. 1822; *Laibacher Zeitung*, 20. 10. 1842 …).

474 Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 317; Witting, *Steiermärkischer Adel*, Adel v. Adelstein, stolp. 5.

475 Schmidt-Brentano, *Die k.k.*, str. 3.

476 EW, Pfarre Wien – St. Ulrich, SB 1866–1867, pg. 1 (1867); *Wiener Zeitung*, 15. 1. 1851, str. 73, »Convocationen«.

Medtem je Klementinin edinec Tadej Klemen s polnoletnostjo prevzel upravljanje fidejkomisov, v njegovih rokah pa se je združila celotna posest Lanthierijeve rodbine (sl. 35). Leta 1835 mu je namreč Ludvik Lanthieri, zadnji moški član spodnjerihemberške veje, prepustil še Spodnji Rihemberk. V zameno se je Tadej Klemen obvezal, da bo ostarelega sorodnika vzdrževal do smrti, obljubiti pa je moral tudi, da bo letno namenil 150 goldinarjev, da bodo v kapeli Spodnjega Rihemberka brali maše za umrle člane spodnjerihemberške veje.[477] Ta obveznost je izhajala iz oporočnih določil prvih članov spodnjerihemberške veje v 17. stoletju, in sicer iz oporok Janeza Gašperja leta 1655, Janeza Franca leta 1679 in Janeza Krstnika leta 1693. Nasledniki so v letih 1752 in 1753 prosili, da bi se zaradi težke situacije število teh maš zmanjšalo in da bi se jih lahko izvajalo tudi zunaj grajske kapele, torej tudi v Gorici. Ali se je temu ugodilo ali ne, ni znano, vsekakor pa je ta obveznost tudi v 19. stoletju postajala vedno bolj obremenjujoča, čeprav so njen finančni vidik poravnavali iz prihodkov ne le Spodnjega, pač pa tudi Zgornjega Rihemberka. Do leta 1847 je vse skupaj potekalo sorazmerno brez težav, nato pa je oskrbnik obeh gospostev Janez Crommer goriški knezoškofijski ordinariat zaprosil za zmanjšanje te mašne obveznosti. Ordinariat je v svojem odgovoru leta 1849 navedel, da je pripravljen število maš zmanjšati na 100, s tem pa bi se seveda zmanjšala tudi finančna bremena.[478]

Slika 36: Obelisk, ki zaznamuje grob Tadeja Klemena grofa Lanthierija iz leta 1866 na pokopališču na Slapu pri Vipavi (© foto: Barbara Žabota, 2025)

Tadej Klemen je večinoma prebival v Vipavi, kjer je pripomogel tudi k razvoju tamkajšnje šole. Vipava namreč ni imela ustreznega zemljišča za gradnjo novega šolskega poslopja, zato je Tadej Klemen leta 1858 v ta namen odkupil neko hišo in jo veliko ceneje prodal občini.[479] Njegovo gospodarjenje je bilo očitno uspešno, saj je premoženje istega leta (1858) razširil še z nakupom dvorca Slap, ki ga je priključil vipavski posesti.[480] V dvorcu je konec maja 1866 tudi umrl, star komaj dobrih 50 let.[481] Zadnje počivališče je našel na tamkajšnjem pokopališču, kjer njegov grob še danes označuje kamnit obelisk z daljšim latinskim napisom in rodbinskim grbom (sl. 36).

477 ASLL 2/1, Documenti riguardanti la conservazione del patrimonio, Dopis (Gorica, 15. 10. 1835).

478 ASLL 2/1, Documenti riguardanti la conservazione del patrimonio, Dopis (Gorica, 17. 1. 1849).

479 *Laibacher Zeitung*, 1. 5. 1858, str. 394.

480 Sapač, *Grajske stavbe*, 20, str. 75; Smole, *Graščine*, str. 439.

481 Schiviz v. Schivizhoffen, *Krain*, str. 436.

Poslednji Lanthieri in izumrtje rodbine v moški liniji

S smrtjo Tadeja Klemena se je v dolgi zgodovini rodbine Lanthieri začelo zadnje poglavje. Ob njegovi smrti sta namreč živela samo dva njegova potomca, hči Klementina, poročena z Antonom baronom Drechslom,[482] in sin Karel, ki mu je bilo usojeno, da (p)ostane zadnji moški potomec celotne rodbine Lanthieri. Oba otroka sta izvirala iz zakona, ki ga je Tadej Klemen leta 1837 sklenil s Heleno Baronio pl. Rosenthal (sl. 37).[483] Zakonca sta leta 1838 v goriški palači organizirala ples v počastitev polnoletnosti pretendenta na francoski prestol Henrika grofa Chamborda, vojvodo Bordojskega (sl. 38). Nesojeni francoski kralj je bil tudi pozneje gost v palači (npr. leta 1880), njegova žena nadvojvodinja Marija Terezija Habsburg-Este pa je proti koncu svojega življenja v palači stalno prebivala in leta 1886 v njej tudi umrla (sl. 39).[484]

Ime Helene Lanthieri se v časopisju druge polovice 19. stoletja večkrat pojavlja v povezavi s cerkvenimi zadevami. Tako je leta 1867 menda z grožnjami prisilila kmete v Rožni dolini v podpis podpore konkordatu,[485] leta 1872 pa je z delegacijo odšla v Rim, kjer jih je sprejel papež.[486] Umrla je leta 1891 (sl. 40).[487]

Slika 37: Aliančni grb Lanthieri-Baronio (Gorica, palača Lantieri, © foto: Barbara Žabota, 2025)

482 Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 321.

483 Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 319. Družina Baronio je izvirala iz Ogleja. Med plemstvo se je prvi prišteval Helenin prapraded Anton Leopold, ki je očitno odigral neko vlogo pri zatrtju tolminskega punta in mu je leta 1714 t. i. palatinsko plemstvo podelil Hanibal Alfonz knez Porcia. Leta 1740 mu je plemiški naziv podelila še Marija Terezija, in sicer skupaj s predikatom, ki je označeval njegovo posest v Rožni dolini in ga je lahko uporabljal v italijanski (Valle Rosata) ali nemški obliki (Rosenthal) (AT ÖStA/AVA Adel HAA AR 45.35).

484 Levetzow Lantieri, I Lantieri nel Goriziano, str. 82; Wutscher, Der Palazzo, str. 48; gl. tudi *Neue Freie Presse*, 26. 3. 1886, str. 4, »† Gräfin Chambord«.

485 *Neues Fremden-Blatt*, 23. 11. 1867, str. 4, »Aus Görz«.

486 Gl. npr. *Grazer Volksblatt*, 12. 4. 1872, str. 1, »Eine Audienz beim hl. Vater«.

487 Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 410.

Slika 38: Jožef Tominc je Heleno grofico Lanthieri leta 1838 portretiral v obleki, v kateri je gostila nesojenega francoskega kralja Henrika V. (Gorica, palača Lantieri, © foto: Barbara Žabota, 2025).

Slika 39: Spominska plošča na palači Lantieri, ki opozarja na obisk nesojenega francoskega kralja Henrika V. leta 1880 in smrt njegove žene leta 1886 (Gorica, palača Lantieri, © foto: Barbara Žabota, 2025).

Slika 40: Helena grofica Lanthieri (roj. pl. Baronio) na fotografiji iz leta 1885 (hrani: družina Levetzow Lantieri, Gorica)

V oporoki je med drugim določila, naj v cerkvi sv. Antona vsakega prvega v mesecu zanjo berejo po eno mašo; to grofičino določilo je leta 1910 potrdil goriški nadškof Frančišek Borgia Sedej.[488]

Medtem ko je hči Klementina (baronica Drechsel) očitno živela stran od oči javnosti in tudi v družinskem arhivu o njej skorajda ni sledu, je toliko več znanega o njenem bratu Karlu (sl. 41), ki je po očetovi smrti postal zadnji uživalec Lanthierijevega fidejkomisa. Oče Tadej Klemen ga je v oporoki sicer določil za glavnega dediča (nenazadnje so tako določala pravila fidejkomisa), a zdi se, da s stisnjenimi zobmi, saj je sin veljal za velikega zapravljivca: »*Ker pa se ta* [sin, op. M. P.] *doslej ni kaj posebej izkazal z dobrim gospodarjenjem in varčnostjo, temveč je prispeval k temu, da je bil znaten del kapitala fidejkomisnega premoženja porabljen za kritje in odplačilo njegovih nepremišljenih in lahkomiselnih dolgov, in ker prihodki tako fidejkomisnega kot alodialnega premoženja več kot zadostujejo za dostojno preživljanje njega in njegove družine, mu zato izrecno prepovedujem, da bi z oporoko zapustil ali prodal alodialno dediščino, temveč jo mora z enako omejitvijo prenesti na svoje nadaljnje zakonite*

[488] ASLL 2/15, Verschiedene Briefe von Papa (Gorica, 16. 7. 1910).

Slika 41: Otroški portret Karla grofa Lanthierija (1839–1910) (Gorica, palača Lantieri, © foto: Barbara Žabota, 2025)

dediče v tej liniji.« V nadaljevanju je nato še dodal, da mora sodišče sina postaviti pod skrbništvo, če bo tudi po njegovi smrti še vedno slabo gospodaril in ustvarjal dolgove. Na koncu je določil, naj v primeru, če sin ne bi imel moških potomcev, posest pripade hčeri Klementini, ker želi, da neokrnjena (*ungeschmälert*) ostane znotraj družine.[489]

Ko je po očetovi smrti Karel prevzel posest, so jo njegovi dolgovi dejansko tako obremenili, da je bila nekaj časa celo pod sekvestrom. O tem je v pismih večkrat poročal stricu Janezu Krstniku grofu

[489] ASLL 13/12, Testamenti, oporoka Tadeja Klemena Lanthierija (Vipava, 18. 2. 1865): *Da jedoch derselbe bisher keine besondere Beweise von guter Wirthschaftsführung und Sparsamkeit an den Tag gelegt, vielmehr dazu beigetragen, daß ein bedeitender Theil der Fideicomiss Kapitalien zur Deckung und Tilgung seiner unbesonnenen und leichtsinigen Schulden verwendet werden mußte, und da weiters die Einkünfte sowohl des Fideicomiss als Allodial-Vermögens zu seinem, und zu seiner Familie standesmäßigen Auskommen mehr als hinreichen, so verbiethe ich ihm hiemit ausdrücklich über dem Allodial-Nachlaß zu testiren, oder solchen zu veräußern und solches hat vielmehr von ihm an seine weiteren, gesetztlichen Erben im Absteigender Linie, mit der gleichen Beschränkung zu fallen*. Gl. tudi SI AS 308, serija III, L-202.

Coroniniju.[490] Kot je več desetletij pozneje razkril v lastni oporoki, mu je v teh najtežjih trenutkih veliko pomagala njegova mati, ki je očitno poskrbela, da je posest ostala v družini.[491]

Karel je v času naraščajočih nacionalnih napetosti živel v slovenskem prostoru in, kot pričajo izjave njegovih sodobnikov, je bil zelo naklonjen »slovenski stvari«. Še več – skupaj z Leonardom baronom Bianchijem iz Rubij, Alfredom grofom Coroninijem in Antonijem markizom Obizzijem je bil označen za slavofila.[492] Leta 1867 je ob praznovanju cesarjevega rojstnega dne vipavski grad med drugim okrasil ne le s cesarsko in rodbinsko (Lanthierijevo), pač pa tudi slovensko zastavo.[493] Podobno je časopisje omenjalo tudi leta 1870 ob organizaciji tabora v Vipavi: »*Posebno pohvalo v tem obziru zasluži gotovo velečastiti grof Karol Lanthieri. On je svoj grad in prostor pred njim okinčal tako okusno, da je vsak klical: 'a to je lepo!' Tudi je vsakemu taboritu prost vhod v grajščinsko dvorano, knjigarnico in druge prostore; kakor tudi v krasni po angleškem okusu prestrojeni vrt dovolil.*«[494] Bil je tudi član Glasbene matice[495] in vipavske čitalnice.[496]

Dokler je živel njegov oče, je Karel večinoma prebival v Zgornjem Rihemberku, pozneje pa se je preselil v Vipavo (sl. 42). Dvorec Slap je občasno namenil za javno dobro. Tako je med vojno s Prusijo leta 1866 po zgledu mnogih drugih graščakov ponudil, da v njem nastanijo ranjence ter da dvorca Belvedere/Zemono in Spodnji Rihemberk namenijo za vojaški špital.[497] Leta 1872 je Slap prepustil deželi Kranjski, da je v njem naslednje leto ustanovila sadjarsko in vinarsko šolo. Šola je tam delovala do leta 1886, ko so jo preselili na dvorec Grm na Dolenjskem, Slap pa je znova prevzel Lanthieri.[498]

Kot se je za plemiča spodobilo, je bil Karel tudi vojaški častnik. V vojsko je stopil pri 17 letih, leta 1856. Pozneje je kot poročnik izstopil, bil nekaj časa v deželni brambi, nazadnje pa mu je cesar leta 1896 podelil čin konjeniškega stotnika (ritmojstra), nekaj let prej (1883) pa tudi viteški križec reda Franca Jožefa (sl. 43).[499] V prostem času se je zelo zanimal za zgodovino, veliko časa je posvetil urejanju družinskega arhiva in knjižnice.[500]

---

490 AT ÖStA/HHStA SB Coronini-Cronberg 4-27. Janez Krstnik Coronini (1794–1880) iz šempeterske veje je bil dejansko Karlov stari stric, brat njegove babice Klementine Coronini.

491 ASLL 13/12, Testamenti, Oporoka Karla Lanthierija (Vipava, 16. 10. 1901): […] *in größter Verehrung und Dankbarkeit zu meiner guten Mutter, für ihre in den schwierigsten Verhältnissen für das gräflich Lanthieri'sche Haus und Vermögen bewiesene Sorgfalt* […]

492 *Il giovine Pensiero*, 22. 3. 1894, str. 2, »Noterelle goriziane«.

493 *Laibacher Zeitung*, 21. 8. 1867, »Wippach«.

494 *Kmetijske in rokodelske novice*, 2. 8. 1870, str. 272, »Narodne stvari. Tabor v Vipavi«.

495 *Kmetijske in rokodelske novice*, 18. 9. 1872, str. 306, »Glasbeni matici«.

496 *Slovenski narod*, 26. 10. 1872, str. 2, »Iz Vipave«: »*K čitalnici je pristopil zadnje dni gospod grof Lanthieri in z njim vsi davkarski uradniki, kar je nemčurje jako osupnilo.*« Odgovor na to v *Laibacher Tagblatt*, 5. 11. 1872, str. 3, »Local- und Provinzial-Angelegenheiten. Original-Correspodenz«.

497 *Laibacher Zeitung*, 22. 6. 1866, str. 1, »Nichtamtlicher Theil«.

498 Sapač, *Grajske stavbe*, 20, str. 75; o šoli gl. predvsem Pregeljc, Deželna sadjerejska, str. 297–310 (s tam navedeno literaturo).

499 AT ÖStA/AVA Adel HAA AR 505.24; AT ÖStA/KA, Qualifikationslisten, K. 1679.

500 Levetzow Lantieri, I Lantieri nel Goriziano, str. 97; gl. tudi članek Lucie Pillon v 1. delu te publikacije.

Sliki 42 in 43: Karel grof Lanthieri (1839–1910), zadnji moški član rodbine Lanthieri, v mladih letih in leta 1899 z vsemi svojimi odlikovanji (hrani: družina Levetzow Lantieri, Gorica)

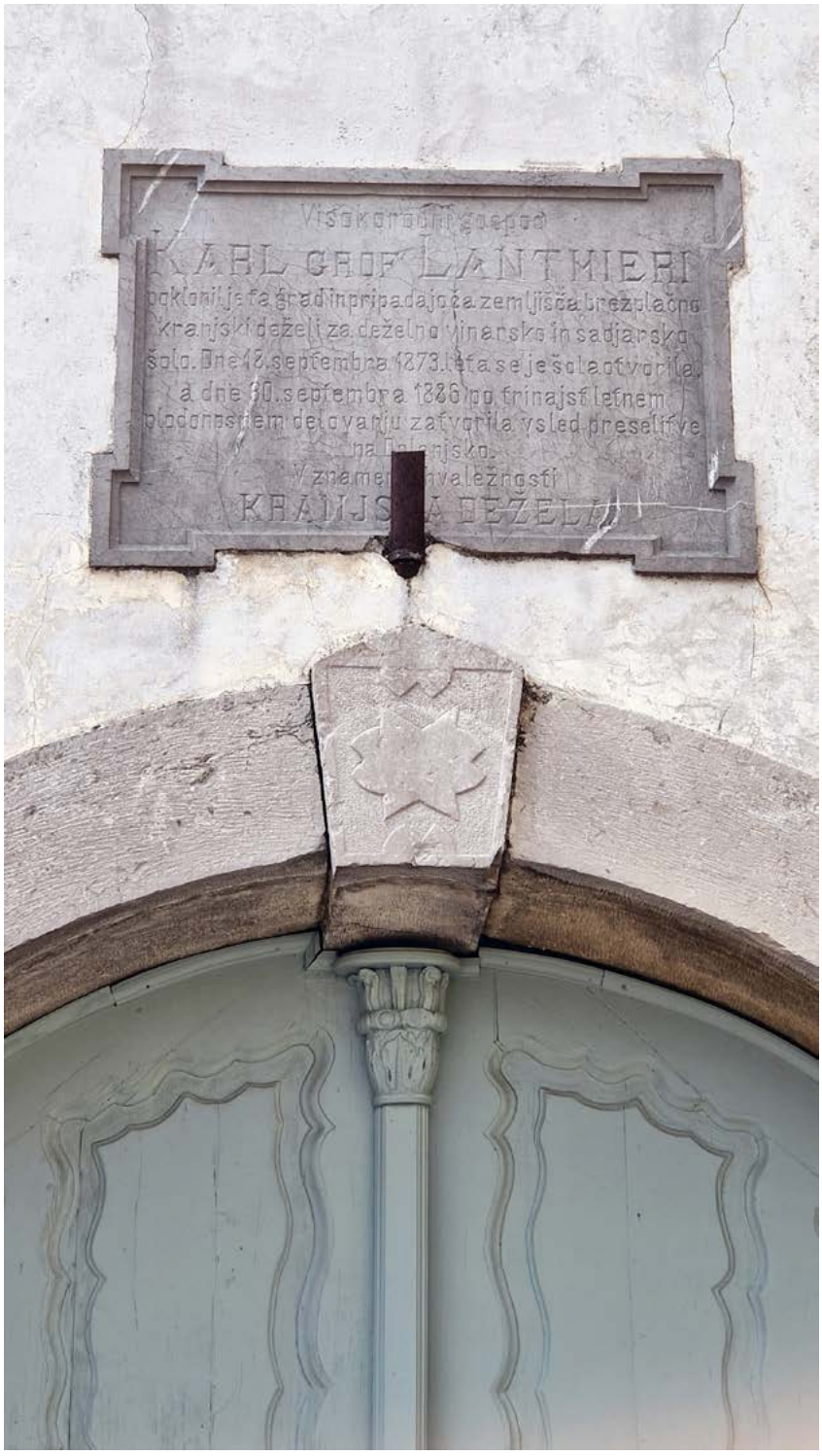

Slika 44: Spominska plošča na Lanthierijevem dvorcu Slap, v katerem je med letoma 1873 in 1886 delovala sadjarska in vinarska šola (© foto: Barbara Žabota, 2025).

Slika 45: Karolina grofica Lanthieri, roj. Furlani (1847–1898) s hčerko Klementino (1865–1960) (hrani: družina Levetzow Lantieri, Gorica)

Družino si je ustvaril sorazmerno zgodaj. Leta 1864 se je poročil s Karolino Furlani (sl. 45), domačinko iz Rihemberka, katere oče je bil tamkajšnji posestnik in mlinar.[501] Kot zadnji moški član rodbine je nedvomno želel moške potomce, ki bi nadaljevali rod, a je usoda hotela drugače. V zakonu so se rodile tri hčere, pa še od teh sta mlajši dve, Karolina in Helena (sl. 46), umrli v otroštvu, odraslo dobo je dosegla zgolj najstarejša Klementina.[502]

Karlova izbira zakonske družice ni bila v skladu s plemiško tradicijo, saj nevesta ni bila plemkinja. Sam je sicer trdil, da je njegova žena plemiškega stanu, saj da je potomka Franca Ignaca Furlanija, pobiralca davka na les iz Gorice, ki je plemiški naziv dobil leta 1716 od cesarja Karla VI.,[503] vendar pa da tega ne more dokazati. To pomanjkljivost je poskušal odpraviti tako, da je cesarja zaprosil,

501 Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 357; Pillon, *Archivio storico*, str. 142.

502 Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 254; Schiviz v. Schivizhoffen, *Krain*, str. 433. Medtem ko sta se mlajši hčeri rodili v Vipavi, je Klementina na svet prišla na Rihemberku in je bila tako zadnja članica rodbine Lanthieri, ki se je rodila v tem gradu. Glede na rodovnik v družinskem arhivu (ASLL, brez signature) je Helena umrla maja 1885, stara pet let, medtem ko za Karolino ni podatkov. Poleg zakonskih hčera pa je imel Karel tudi nezakonskega sina po imenu Karel Šebat (Schebat) (ASLL 2/24, Carlo Federico Lantieri (1839–1910). Successione, Dopis Karla Trillerja (Ljubljana, 30. 10. 1908)).

503 AT ÖStA/AVA Adel HAA AR 267.17.

Slika 46: Helena grofica Lanthieri (1880–1885) (hrani: družina Levetzow Lantieri, Gorica)

naj njegovi ženi (na novo) podeli plemiški naziv.[504] V podkrepitev prošnje je tudi rihemberški župnik Andrej Brezovšček napisal potrdilo, da je Karolina Furlani članica zelo starega in uglednega rodu (res pa je, da ni nikjer navedel, da bi bil tudi plemiški).[505] Karel je bil s svojo prošnjo celo na osebni avdienci pri cesarju, ko je ta leta 1883 obiskal Ljubljano. Odgovora z dvora dolgo ni bilo, spomladi naslednje leto pa je Karel od takratnega kranjskega deželnega predsednika Andreja Winklerja dobil obvestilo, da cesar njegovi prošnji ni ugodil.[506]

---

504 AT ÖStA/AVA Adel HAA AR 267.20 (Furlani, Aloisia Karolina, verehelichte Gräfin Lanthieri, um Anerkennung ihres angeblichen Familienadels). V nekaterih rodovnikih in na nagrobniku se Karolina kljub temu navaja kot plemkinja s predikatom »Furnperg« (npr. Levetzow Lantieri, I Lantieri nel Goriziano, str. 97). To celotno zgodbo postavlja v drugačno luč, saj naj se v tem primeru njen plemiški status ne bi navezoval na Franca Ignaca Furlanija, pač pa na nekega Andreja Furlanija, na katerega je svoj plemiški naziv leta 1659 prenesel Baltazar Verce (Frank, *Standeserhebungen*, 2, str. 60), vendar tudi ta povezava ni dokazana. Dokumentacija o rodbini Furlani oziroma njenih različnih vejah je zbrana tudi v ASLL 13/25, Prove nobiliari per Sovrano Militare Ordine di Malta.

505 ASLL 2/15, Verschiedene Briefe von Papa, pismo župnika Andreja Brezovščka (Rihemberk, 27. 6. 1883).

506 ASLL 2/15, Verschiedene Briefe von Papa, dopis Karla Lanthierija (Vipava, 4. 1. 1885); pismo Andreja Winklerja (Ljubljana, 2. 3. 1885).

Petnajst let pozneje, pozno spomladi 1898 je Karel ovdovel; njegova žena Karolina je umrla stara dobrih 50 let.[507] Že pred tem se je moral zavedati, da bo njegova rodbina v moški liniji izumrla. Zato je še istega leta dal pobudo, da se rodbinski fidejkomis ukine. Na to sta se pritožila Alfred Coronini in Sigismund Attems, ki sta se kot potomca Lanthierijev prijavila kot potencialna dediča fidejkomisa. Njuna prošnja je bila zavrnjena, ker sta bila oba potomca zgolj po ženski liniji, nobena od pogodb, ki so določale fidejkomis, pa ni vsebovala določila o morebitnem ženskem nasledstvu pri fidejkomisu.[508] Ker so bili izpolnjeni vsi formalni pogoji (Karel je celo priložil potrdilo goriškega fizikata, s katerim je potrdil svojo trajno impotentnost),[509] je bil fidejkomis leta 1899 ukinjen. Vendar samo vipavski, ki je bil domena dežele Kranjske. Postopek za rihemberškega, ki je sodil pod Goriško, je trajal še tri leta in se je zaključil šele leta 1902.[510]

Karlov naslednji korak je bila oporoka, ki jo je sestavil oktobra 1901. Takrat je bil več kot 60 let star vdovec z odraslo, a neporočeno hčerjo, ki se je že bližala 40. letu. Ker je bil vipavski fidejkomis razpuščen, razpustitev rihemberškega pa je bila v teku, je bil tako Karel edini lastnik celotne posesti, ki je obsegala Vipavo, Slap, Rihemberk in palačo Schönhaus v Gorici. Za dedinjo celotnega premoženja je pričakovano imenoval edino hčer Klementino. Hčeri je »glede na negotove politične razmere in nacionalna trenja v večjezični Avstriji ter glede na vedno višje davčne obremenitve in stroške vzdrževanja« svetoval, naj vse skupaj proda in denar dobro naloži. Hkrati ji je priporočil, naj iz spoštovanja do hiše Lanthieri pridobi izvorni rodbinski grad Paratico ob jezeru Iseo in naj ga vzdržuje. Če bi se odločila za zakonski stan, naj zet k svojemu priimku doda še »Lanthieri a Paratico« ter naj poskusi pridobiti urada sokolarskega mojstra vrhovnega dednega točaja. Glede arhiva, knjižnice in slikarske zbirke je zabičal, da jih je treba skrbno čuvati; če pa bi se hči odločila za prodajo posesti, naj zbirke obdrži ali pa preda pristojnim inštitucijam – vipavske zbirke muzeju Rudolfinum v Ljubljani, rihemberške in goriške zbirke pa pokrajinskemu muzeju v Gorici. »Neuporabne stvari« je treba uničiti, da ne bi prišle v nepoklicane roke. V primeru prodaje naj cerkveno opremo iz vipavske kapele dobi dekan v Vipavi, opremo iz Rihemberka pa rihemberški župnik. Več zneskov je namenil za izobraževalne in dobrodelne namene, in sicer za dve štipendiji po 2000 kron za državno gimnazijo v Ljubljani in Gorici[511] ter za razna društva (veteransko društvo, gasilsko društvo, sirotišnice) v Vipavi, Gorici in Rihemberku. Po 1000 kron je zapisal tudi cerkvama v Vipavi in Rihemberku, kjer naj 28. februarja, 1. junija in 4. novembra[512] berejo po tri maše. Njegova zadnja

507 Schiviz v. Schivizhoffen, *Görz*, str. 411.

508 Zasebni arhiv Attems, Lucinico, XIV Das Geschlecht der Attems 1851–1900, dokument 31. 12. 1898 (prepis).

509 Zasebni arhiv Attems, Lucinico, XIV Das Geschlecht der Attems 1851–1900, dokument 30. 10. 1899 (prepis).

510 AT ÖStA/AVA Adel HAA AR 505.24.

511 Že Karlov oče Tadej Klemen je z oporoko ustanovil šolsko štipendijo za Vipavce, ki jo je podeljeval vsakokratni vipavski dekan (ASLL 13/12, Testamenti, oporoka Tadeja Klemena Lanthierija (Vipava, 18. 2. 1865); gl. tudi npr. *Amtsblatt zur Laibacher Zeitung*, 26. 11. 1869).

512 To so datumi, povezani z njegovo ožjo družino – 1. junij je bil rojstni dan njegove žene Karoline in hčerke Klementine, 28. februarja je rojstni dan praznovala njegova mati Helena, 4. november pa je bil očitno njegov godovni dan (sv. Karel Boromejski), saj je bil njegov rojstni 5. novembra. Po Schivizhoffnu (*Görz*, str. 149) je rojstni dan matere Helene sicer 31. januar 1818, vendar je to očitno napaka, ker se v poznejših genealoških pregledih navaja 28. februar (gl. npr. *Gothaisches genealogisches Taschenbuch der gräflichen Häuser*, 65, 1892, št. 564).

Sliki 47 in 48: Nagrobni plošči v Lanthierijevi grobnici na vipavskem pokopališču (© foto: Barbara Žabota, 2026)

Slika 49: Klementina grofica Lanthieri in Erdmann baron Levetzow, julij 1906 (hrani: družina Levetzow Lantieri, Gorica)

Slika 50: Karel (Carlo) baron Levetzow Lantieri (1907–1998), julij 1913 (hrani: družina Levetzow Lantieri, Gorica)

želja je bila, da ga pokopljejo v Vipavi, in sicer v uniformi, če bo ob smrti še imel oficirski čin; v ta namen je tudi namenil 2000 kron za vzdrževanje tamkajšnje rodbinske grobnice (sl. 47 in 48).[513]

Po razpustitvi rihemberškega fidejkomisa je Karel Lanthieri goriške posesti predal svoji hčeri, zase si je zagotovil le stanovanje in oskrbo na Rihemberku in v Gorici.[514] Sam je pretežno prebival v Vipavi. Nato pa je v naslednjih letih sledil zanimiv preobrat. Maja 1906 se je takrat skoraj 41-letna hči Klementina poročila (sl. 49).[515] Njen izvoljenec je bil tri leta mlajši nemški oficir Erdmann pl. (pozneje baron) Levetzow. Deset mesecev po poroki, marca 1907, se je zakoncema rodil sin, ki so ga po dedu imenoval Friderik Karel,[516] a je bil pozneje poznan kot Karel oziroma Carlo (sl. 50). S tem so se družinska razmerja močno spremenila in poskrbela, da so bila zadnja leta Karla Lanthierija zelo turbulentna.

513 ASLL 13/12, Testamenti, Oporoka Karla Lanthierija (Vipava, 16. 10. 1901).

514 Razmerja v družini Lanthieri-Levetzow in spori med družinskimi člani so opisani v poročilu tržaškega namestništva v AT ÖStA/AVA Adel HAA AR 505.24.

515 Levetzow Lantieri, I Lantieri nel Goriziano, str. 97.

516 Pillon, *Archivio storico*, str. 143.

Kmalu po hčerini poroki je namreč med Lanthierijem in Levetzowom izbruhnil spor, ker je imel zet menda do tasta velike finančne zahteve. Zadeva je romala na sodišče, vendar tožba ni potekala zetu v prid, zato je od nje odstopil. Med tastom in zetom je prišlo do začasne sprave, nato pa so se stvari leta 1908 znova zaostrile. Grof je začel premoženje razdajati tretjim osebam. Tako je npr. med drugim aprila 1907 in julija 1908 z darilnimi pogodbami »*svojemu nezak. sinu mlad. Karlu Schebatu podaril letno rento 800 K, svoji gospodinji Dominiki Plecharn hotel 'Adrijo' in 12.500 K v gotovini, slugi Celeste Zanattiniju pa poleg že prej podarjene hiše vnovič 6000 K in končno gozdarju Luschki odpravnino po 12.000 K*«.[517] Hči in zet sta se zbala, da je oče padel pod tuj vpliv in da bo zaradi njegovih dejanj premoženje skopnelo. Zato sta hotela, da bi se nad njim zaradi demence razglasilo skrbništvo. Na občini Vipava so tako 4. oktobra 1908 obravnavali pisno prošnjo Lanthierijeve hčerke Klementine, »*da se izda spričevalo o nezmožnosti gospodarstva njenega očeta in starčka gospoda Karol-a grofa Lanthieri v Vipavi*«. V tej zvezi je nato občina izdala naslednje pojasnilo: »[…] *se uradno potrjuje, da je začel gospod Karl grof Lanthieri grajščak v Vipavi poslednjem času svoje premoženje na nenaden in nezaslišen način razsipavati.*

Premoženje, ki se je bilo pred nekaj leti vsega dolga oprostilo, je obremenil z ogromnimi dolgovi, ki so deloma razvidni iz zemljiške knjige deloma pa imajo tirjati od njega posojilnica in trgovci.

Del svojega premoženja je daroval hišnji 'hotel Adrija' in bati se je, da bode njej še druge izdatna darila v zemljiščih in denarjih naklonil, ker stoji popolnoma pod njenim vplivom.

Svojemu oskrbniku, ki je v zadnjih letih v njegovi službi, se je zavezal za 12.000 Kr. proti zavarovanju tega zneska na posestva, če prav ima oskrbnik Luschka celo posestvo v svojih rokah.

V zadnjem času je prodal g. Karol grof Lanthieri lesnim trgovcem velik del mladega gozda gojzda za čez 130.000 Kron v sekanje, tako, da je moralo ckr. okrajno glavarstvo sekanje tega mladega gojzda uradno prepovedati.

V kljub temu pa je oskrbnik Luschka ukazal delati na graščinsko odgovornost v gojzdu dalje.

Iz teh in še drugih tukaj javno znanih okolnosti je razvidno, da gospod grof Lanthieri, ki je sedaj že v visoki starosti in je že v prejšnjih letih kazal nagnjenje do zapravljivosti, tako da so bile njegove graščine pod sekvestrom, nima več potrebnih duševnih zmožnosti in razsodnosti, da bi se odtegnil slabemu vplivu svojih uslužbencev in obvarovati svoje premoženje.

Nasprotno je največja nevarnost, da se bode premoženje popolnoma uničilo in da se ga pripravi do nepremišljenega in škodljivega razpolaganja s svojim premoženjem.«[518]

Stari grof, ki očitno le ni bil tako dementen, kakor so ga hoteli prikazati, je takoj odreagiral. Najprej je konec novembra 1908 vrnil častno tržanstvo občine Vipava, češ da je občina o njem pisala kot o slaboumnem in zapravljivem človeku. Zanimivo je, da je občinski odbor to odločno zanikal in navedel, da je županstvo »*v tem poročilu Vaše Visokorodje opisalo kot dobrega, plemenitega človeka.*

---

[517] ASLL 2/24, Carlo Federico Lantieri (1839–1910). Successione, Dopis Karla Trillerja (Ljubljana, 30. 10. 1908).

[518] ASLL 2/24, Carlo Federico Lantieri (1839–1910). Successione, Občinsko spričevalo in Zapisnik (Vipava, 4. 10. 1908).

O kaki slaboumnosti, zapravljivosti od strani Vašega visokorodja niti govora ni«; pisali da so le o graščinskem gospodarstvu in želeli »*grofa le varovati pred raznimi paraziti*«.[519]

Nedvomno je bila posledica teh dogodkov tudi ta, da je grof spremenil oporoko, vendar ni jasno, ali je stopila v veljavo. Oporoka je namreč nedatirana oziroma spodnja polovica zadnjega lista, na kateri je bil datum, je odrezana. Vendar je glede na vsebino zelo verjetno nastala prav v tem obdobju. Z novo oporoko je grof najprej razveljavil vse prejšnje oporoke in kodicile, zlasti oporoko iz 16. oktobra 1901 in kodicila iz 4. julija oziroma 10. decembra 1907. Za glavno dedinjo je sicer še vedno določil svojo hčer Klementino, poročeno baronico Levetzow, ki pa mora po svoji smrti za dediča imenovati svojega sina Karla barona Levetzowa. Kot dediči pridejo v poštev tudi drugi Klementinini otroci, če bi jih imela, vendar najprej sinovi, potem hčere. Če med njegovimi potomci ne bi bilo dedičev, naj dedujejo otroci njegove sestrične Marije, vdove Ritter pl. Záhony. Če tudi po tej strani ne bi bilo dedičev, naj celotno premoženje dobi dežela Kranjska, njegov upravitelj pa naj bo vsakokratni kranjski deželni glavar.[520] Dohodke od posesti je treba nameniti za štipendije (prednost imajo Vipavci), o podelitvi pa naj odloča kuratorij, ki naj ga sestavljajo kranjski deželni glavar, ljubljanski župan in predsednik društva »Radogoj«. Politična prepričanja ne smejo igrati nobene vloge. V 8. točki je izrecno prepovedal, da bi se njegovemu zetu Erdmannu baronu Levetzowu dopustilo kakršen koli vpliv na upravljanje posesti oziroma dediščine. Tudi če bi njegov vnuk Karel (ali drug dedič) dedoval pred polnoletnostjo, Levetzow ne sme prevzeti skrbništva, pač pa naj upravitelj premoženja postane zaupanja vreden človek iz okolice. Če bi njegova hči Klementina postopala v nasprotju z 8. točko, naj dedič takoj postane vnuk Karel, hči pa naj dobi samo nujni delež. Za vnuka je priporočil, naj se šola v Terezijanumu, naj študira pravo in naj se posveti državni službi ali diplomaciji. Za izvrševalca oporoke je določil Konrada Voduška, odvetnika iz Trsta.[521]

Nato je leta 1909 sledil popoln preobrat. Grof je januarja 1909 tudi posest v Vipavi prepisal na hčer, ta pa jo je takoj podarila možu in odstopila od namere glede kuratele.[522] Poleti istega leta je nato Lanthieri na dvor naslovil prošnjo, da bi smel na svojega zeta prenesti svoje ime, grofovski naziv in grb. Prošnjo je utemeljeval s tem, da ima samo eno hčer, kar pomeni, da bo z njegovo smrtjo ime Lanthieri ugasnilo. Nadaljeval je, da je družina njegovega zeta v eni veji že imela grofovski naziv, vendar je ta v moški liniji izumrla sredi 18. stoletja. Zetova prednica po materini strani naj bi bila tudi princesa Anhalt-Dessau, zetovi predniki po moški strani pa so se bojevali na strani avstrijskega cesarja – zetov oče je bil leta 1866 težko ranjen v bitki pri Langenbrucku (Dlouhý most) in je pozneje za posledicami ran tudi umrl, njegov brat (zetov stric) pa je istega leta padel v bitki pri Custozi. Zeta, ki sicer pripada starodavni mecklenburški plemiški rodbini, je nemški cesar leta 1907 že povzdignil v nededni baronski stan. Avstrijski dvor oziroma notranje ministrstvo je za mnenje glede grofove prošnje prosilo namestništvo v Trstu. Tržaški namestnik je izdelal obsežen opis

519 ASLL 2/24, Carlo Federico Lantieri (1839–1910). Successione, Dopis županstva občine Vipava (Vipava, 23. 12. 1908).

520 Lanthieri je v tistem čas razpolagal samo z vipavsko posestjo, ki je ležala na Kranjskem, saj je goriško posest že pred tem predal hčeri (gl. zgoraj).

521 ASLL 2/24, Carlo Federico Lantieri (1839–1910). Successione, Oporoka Karla Lanthierija, s.d.

522 Pogodbe shranjene v ASLL 2/24, Carlo Federico Lantieri (1839–1910). Successione.

družinskih razmer v grofovi družini in na koncu podal negativno mnenje. V zaključku je zapisal, da sta oba, tast Lanthieri in zet Levetzow, sicer neoporečna in lojalna, vendar pa nobeden od njiju ne izkazuje zahtevanih posebnih ali izrednih zaslug, hkrati pa se v luči medsebojnih sporov poraja dvom, ali je grofova prošnja res nastala na njegovo osebno pobudo in ne pod tujim vplivom, saj sta ga hči in zet še nekaj mesecev prej hotela razglasiti za opravilno nesposobnega. Dodal je še, da v Italiji na Bergamaškem obstaja še več vej te rodbine in da rodbina zato tudi s smrtjo Karla Lanthierija ne bo izumrla. Cesar se je z mnenjem tržaškega namestnika strinjal in notranje ministrstvo je grofovo prošnjo zavrnilo.[523]

Razočaran in utrujen od družinskih razprtij je Lanthieri po predaji celotnega premoženja hčeri v začetku leta 1909 zapustil domače kraje in se odselil v furlanski Strassoldo k prijatelju grofu Strassoldu. Očitno je bil tudi bolan, saj je v začetku januarja 1910 vipavskemu notarju Marku Pušniku pisal, da se njegovo stanje počasi izboljšuje, le v nogah da je šibek (*Mein Zustand bessert sich langsam nur meine Füße sind sehr schwach*).[524] Mesec dni pozneje, 2. februarja 1910, je za vedno zatisnil oči in z njim je rodbina Lanthieri v moški liniji izumrla.

O smrti je seveda poročalo tudi časopisje. Kot plemiču, ki je bil zelo naklonjen Slovencem, mu je nekrolog posvetil tudi časnik *Slovenec*: »*Umrl je dne 2. februarja gospod grof Karol Lanthieri a Paratico v gradu Strassoldo na Furlanskem, kjer je bival od predlanskega Božiča. Pokojni grof je bil rojen dne 5. novembra 1839. Imel je obširna posestva v Vipavi in na Goriškem. Bil je blag mož, usmiljen do revežev in bolnikov in radodaren do skrajnosti. Vipavci so ga zelo pogrešali, ko je vsled intrig laži-prijateljev zapustil domači kraj in šel v mirni Strassoldo k svojemu prijatelju grofu Strassoldo čakat smrti. Svoj čas je bil gospod grof deželni poslanec iz skupine veleposestva. Neminljivih zaslug za razvoj vinogradništva in sploh kmetijstva si je pridobil s tem, da je kranjski deželi prepustil graščino Slap, da je tam otvorila kmetijsko šolo. Podpiral je dobrodelne naprave in je bil posebno naklonjen naši izobraževalni organizaciji. Udeležil se je bil 'Zvezine' prireditve v Logu dne 6. septembra 1908. in veselice na Slapu, ki se je vršila par tednov pozneje. Kmalu nato se je prehladil in ni več popolnoma okreval. Z gospodom grofom lega v grob zadnji moški potomec starodavnega, v goriški in kranjski zgodovini preznamenitega rodu Lanthieri. Edina hči grofica Klementina je poročena z baronom Levetzow v Gorici. Truplo pokojnega grofa so dne 4. februarja pripeljali v Vipavo in v domači grajski kapeli položili na mrtvaški oder, prihodnji dan ob 10. uri dopoldne pa so ga ob veliki udeležbi ljudstva iz Vipave in okolice položili v rodbinsko rakev. Pogreb je oskrbel pogrebni zavod 'Concordia' v Gorici, sprevod pa je vodil domači g. dekan v spremstvu dveh gg. duhovnikov. Počivaj v miru, blagi mož!*«[525]

523 AT ÖStA/AVA Adel HAA AR 505.24.

524 ASLL 2/24, Carlo Federico Lantieri (1839–1910). Successione, Pismo Karla Lanthierija (Strassoldo, 4. 1. 1910).

525 *Slovenec*, 5. 2. 1910, str. 4, »† Grof Karol Lanthieri a Paratico«.

Levetzow Lantieri

S smrtjo Karla Lanthierija leta 1910 je rodbina v moški liniji sicer izumrla, v ženski liniji pa je živela naprej z njegovo hčerko Klementino, poročeno baronico Levetzow, ki je zdaj skupaj z možem Erdmannom upravljala celotno posest v korist njunega edinca Karla.

Da bi se čim bolj integriral v avstrijsko plemiško družbo in se prilagodil novemu statusu zemljiškega posestnika, je poskušal Levetzow, ki mu je nededni baronski naziv leta 1907 podelil nemški cesar, pridobiti še avstrijsko plemstvo. Najprej je leta 1909 pridobil avstrijsko državljanstvo, nato pa je januarja 1910 poskušal doseči prevedbo (*Praevalierung*) nemškega baronskega naziva v avstrijskega, ki bi ga še dopolnil s predikatom »Wippach«; po nemškem vzoru bi torej nosil dvojno ime – Levetzow-Wippach. Vendar je bil ta njegov poskus zavrnjen, hkrati pa so mu na dvoru svetovali, naj po uradni poti zaprosi za podelitev avstrijskega baronstva. To je tudi storil februarja istega leta, torej dva tedna po tastovi smrti. Prošnjo je utemeljil z dejstvom, da ima sina, na katerega bi rad prenesel baronstvo (njegov dotedanji nemški naziv za razliko od avstrijskega, kot rečeno, ni bil deden). Med zaslugami je poudaril svoja prizadevanja za oživitev vipavske posesti, ki da jo je od tasta prejel zadolženo in zanemarjeno, hkrati pa je podobne gospodarske pobude izvajal tudi v Rihemberku, kjer je odprl apnenico, in v Rožni dolini, kjer je ustanovil mlekarno. Tokrat je cesar njegovi prošnji ugodil in mu leta 1912 podelil avstrijski baronski naziv (sl. 51).[526]

Po prvi svetovni vojni se razmere glede posesti niso kaj dosti spremenile, saj je ta v celoti sodila pod italijansko državo. Dvorec v Vipavi sta zakonca Levetzow prepustila v uporabo italijanski vojski.[527] Sama sta večinoma prebivala v družinski palači v Gorici, poleti pa tudi na Rihemberku, kjer so grad obnovili in ponovno opremili.[528] Družina je leta 1930 tudi uradno postala del italijanskega plemstva, saj ji je italijanska vlada priznala baronski naziv in jo vpisala v *Libro d'oro della Nobiltà Italiana*.[529] Sin Karel oziroma Carlo je smel z dovoljenjem italijanskega kralja od leta 1934 uporabljati dvojni priimek Levetzow Lantieri.[530] Uporabljal je torej tudi starodavni priimek materine družine, le da je po italijanskem vzoru iz njega izpustil črko h. Kljub integraciji v povojno italijansko družbo pa je družina še vedno gojila nostalgijo po Avstriji. Nemški general Edmund Glaise v. Horstenau je v spominih zapisal, da »mladi Levetzow-Lantieri v samotnih urah žaluje za rajnko Avstrijo«.[531] Ko je proti koncu druge svetovne vojne kazalo, da bo družinska posest postala del Jugoslavije in je Karla

---

526 AT ÖStA/AVA Adel HAA AR 523.13; Originalna diploma v ASLL 12/59, Diploma e attestati, baronska diploma za Erdmanna Levetzowa (Dunaj, 11. 8. 1912).

527 Sapač, *Grajske stavbe*, 20, str. 144.

528 Sapač, *Grajske stavbe*, 24, str. 108.

529 ASLL 12/59, Diploma e attestati, potrditev italijanskega baronstva (Rim, 11. 2. 1930).

530 Križman, Grad Rihemberk, str. 239. Gl. tudi *Genealogisches Handbuch des Adels, Freiherrliche Häuser*, Bd. XV, str. 296.

531 Glaise v. Horstenau, *Ein General*, 3, str. 224: »*In verschwiegenen Stunden trauert der junge Levetzow-Lantieri dem verstorbenen Österreich nach*«.

Slika 51: Grb Erdmanna Levetzowa, ko je leta 1912 postal avstrijski baron (ASLL 12/59).

njegov nadrejeni častnik dražil, da bo moral postati Jugoslovan oziroma Slovenec, je ta odvrnil, da bi raje postal Avstrijec.[532]

Vse do konca druge svetovne vojne je bila družina Levetzow Lantieri tesno povezana z Rihemberkom. Domačini so znali še veliko povedati o stari grofici in grofu, pa tudi o mladem grofu, ki je večkrat prijezdil iz Gorice.[533] Ko pa je leta 1947 Primorska (in z njo Rihemberk) z mirovno pogodbo pripadla Jugoslaviji, so se te vezi pretrgale in se niso nikoli več obnovile. Baron Levetzow je umrl kmalu zatem, že leta 1948, njegova vdova Klementina pa ga je preživela natanko za 12 let in je umrla leta 1960 v visoki starosti 95 let.[534] Sama se je veliko ukvarjala z zgodovino in preurejala rodbinski arhiv. To njeno strast je nadaljeval tudi njen sin Karel oziroma Carlo.

Karel je bil med drugo svetovno vojno stotnik v italijanski konjenici. V Zagrebu je spoznal Nino baronico Vraniczany, s katero se je ob kapitulaciji Italije septembra 1943 na hitro zaročil, vendar so poroko preprečili nadaljnji dogodki. Karel je moral namreč zaradi zavračanja sodelovanja z nemškimi oblastmi v vojno ujetništvo. Nino je po vojni zaprla OZNA, po izpustitvi pa je prebegnila v Italijo, kjer je spoznala britanskega častnika Arthurja Farnell Watsona in se z njim poročila.[535] Karel se je po vojni vrnil v Gorico in se poročil šele leta 1953, in sicer z nemško plemkinjo Dorotejo grofico Saurma-Hoym. Bil je aktivni član malteškega viteškega reda in je umrl maja 1998 (sl. 52).[536] Danes njegovo zapuščino in zapuščino rodbine Lanthieri ohranjata njegovi hčeri Carolina, ki je poročena z grofom Niccolòjem Piccolominijem, in Clementina.[537]

Slika 52: Bronasta spominska plaketa za Carlom baronom Levetzow Lantieri (1907–1998) (Gorica, palača Lantieri, © foto: Barbara Žabota, 2025)

532 Glaise v. Horstenau, *Ein General*, 3, str. 245.

533 Gl. zlasti Križman, Grad Rihemberk, str. 239–250. Domačini so graščake imenovali z grofovskim nazivom, čeprav so bili v resnici baroni. Gl. tudi prispevek Alenke Pavlica v tej knjigi.

534 Njena osmrtnica v ASLL 16/5, Clementina Levetzow Lantieri († 1960). Miscellanea.

535 https://hr.wikipedia.org/wiki/Janko_Vranyczany-Dobrinović#cite_note-7; gl. tudi Glaise v. Horstenau, *Ein General*, 3, str. 272.

536 Geromet in Alberti, *Nobiltà*, 2, str. 84–86.

537 Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa Temeljne raziskave slovenske kulturne preteklosti (P6-0052), ki ga iz državnega proračuna financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije.

RODOVNIK RODBINE LANTHIERI

I Začetki rodbine

ANTON (…)

1a) **JANEZ (ANTON)** (…), ljubljanski trgovec in župan, ∞ (1465) **Marija Baumkircher** (…)

1b) **ANTONIN** († ok. 1537), ljubljanski trgovec in župan, ∞ (1490) **Uršula Wiser** (…)

1c) **GAŠPER** († 30. III. 1563 ((p) Gorica)), ∞ ((pp) Videm, 8. II. 1525) **Tadeja pl. Formentini-Cusano** (…), hči Guberta pl. F.-C.

1d) **VIRGINIJA** († Gradec, 10. III. 1575 ((p) cerkev sv. Andreja)), I ∞ (17. VI. 1548) **Sigismund pl. Eibiswald** (Ivniški) († Vuzenica, 5. VI. 1556), sin Hansa pl. E. in Rozine pl. Herberstein; II ∞ ((pp) 30. III. 1557) **Filip pl. Breuner** (…), sin Jurija pl. B. in Marije Margarete Brandstetter.

2d) **URŠULA** (…), ∞ ((pp) 8. II. 1549) **Franc baron Dornberg** († 1594), v letih 1570–1581 namestnik goriškega deželnega glavarja, sin Erazma pl. D in Beatrike Laaser.

3d) **KATARINA** († ok. 1593), ∞ ((pp) 23. VI. 1557) **Gašper pl. Lamberg** († pred 1585), sin Janeza pl. L. in Kirhfelde pl. Obračan.

4d) **LOVRENC** (*Lorenz Karl*) († 17. IV. 1589), ∞ ((pp) 26. XI. 1555) **Magdalena pl. Lamberg** (…), hči Janeza pl. L. in Kirhfelde pl. Obračan.

1e) **GAŠPER** (ok. 1565 – ok. 1613), I ∞ (1590) **Marija pl. Zimmern** (Meßkirch, 2. XI. 1555 – Rihemberk, 25. X. 1598; I ∞ (…) Jurij grof Thurn-Valsassina († 1590)), hči Frobena Krištofa pl. Z. in Kunigunde grofice Eberstein; II ∞ (1600) **Turijana grofica Thurn-Valsassina** († po 1616), hči Sigismunda g. T.-V. (veja Villalta) in Orsine grofice Thurn-Valsassina.

Ex II.

1f) **MAGDALENA** (*Magdalena*) ((k) Gorica, 17. IV. 1605 – 1622), (zaroka 1622) Hieronim grof Colloredo (…)

2e) **JANEZ GAŠPER** († 1628) → ***Rihemberk***

3e) **TADEJA** (…), ∞ (ok. 1591) **Sigmund pl. Orzon** (…)

4e) **KIRHFELDA** († ok. 1626) ∞ (ok. 1590) **Volf Bernard pl. Attems** (1559–1620), sin Andreja pl. A., gradiškega deželnega glavarja, in (II.) Akurzije pl. Savorgnani.

5e) **LUKRECIJA** (…), ((pp) 8. X. 1595) **Rajmund pl. Dornberg** (…), vicedom celjske grofije (1609) in namestnik goriškega glavarja (1612), sin Ludvika pl. D.

6e) **URŠULA** (…), ∞ (Gorica, 7. VI. 1601) **Henrik pl. Orzon** (…)

7e) **BARBARA** (…), ∞ (1596) **Viljem Heuss baron Kuenburg** († 1617; II ∞ (1602) Rahela pl. Cernozza († 1631), hči Janeza Jakoba pl. C. in Tadeje pl. Dornberg), sin Volfganga pl. K. in Doroteje Hofer (veja Renče).

8e) **ANTON** († Benetke, 1615)

9e) **FRIDERIK** († 1642) → ***Vipava***

5d) **JULIJ** (*Giulio*) (…)

6d) **JANEZ** (*Giovanni Maria*) (…)

2c) **MARGARETA** (Maruša) (…), ∞ ((pp) 4. VIII. 1503) **Lenart** (*Leonhard*) **Glanhofer** (…)

3c) **KATARINA** († Radgona, 16. IV. 1520), ∞ ((pp) 1. VI. 1513) **Nikolaj** (od 1531 pl.) **Wechsler** († Radgona, 8. IV. 1536; II ∞ (…) Ana Stainpeiss (…)), sin Mihaela W. in Magdalene Keusthoffer.

4c) **AMALEJKA** (*Ama(u)leyka*), ∞ (1528) **Florijan Scharff** († po 1549)

2b) **JANEZ ANTON** (…)

II (Zgornji) Rihemberk

JANEZ GAŠPER (*Johann Kaspar*) († Rihemberk, 28. VIII. 1628), ∞ (Pazin, 3. VII. 1605) **Ana Marija baronica Barbo pl. Waxenstein** ((test.) Gorica, 18. IX. 1667; I ∞ (…) N. pl. Werneck (…)), hči Bernarda barona B. pl. W. in Katarine pl. Nikolič.

1a) **BERNARDIN** (*Bernardin Laurenz*) ((k) Rihemberk, 18. IX. 1608 – 1661), ∞ (Gorica, 18. II. 1634) **Johana** (*Johanna*) **grofica Thurn-Valsassina** ((k) Devin, 15. VI. 1616 – Gorica, 9. XI. 1660), hči Karla g. T. (veja Villalta-Spessa) in (II.) Marije grofice Thurn-Hofer-Valsassina.

1b) **JANEZ IGNAC** (*Johann Peter Ignaz*) ((k) Rihemberk, 17. VIII. 1637 (?) – Gorica, 29. VII. 1690), ∞ ((pp) Gorica, 13. I. 1659) **Rahela pl. Grabiz** (ok. 1633 – Gorica, 18. IV. 1718; I ∞ (…) Orfej (*Orfeus*) baron Coronini (Gorica, 13. III. 1624 – Gorica, 26. XI. 1655), sin Janeza Antona b. C. in Evfemije pl. Cortona)), hči Livija pl. G. in Uršule baronice Kuenburg.

1c) **KAREL ANTON** (*Karl Anton*) ((k) Gorica, 19. VIII. 1660 – Gorica, 20. IV. 1717), ∞ (Gorica, 17. I. 1691) **Marijana** (*Anna Maria*) **grofica Rabatta** (Gorica, 5. V. 1673 – Gorica, 23. VIII. 1710), hči Janeza Bernarda g. R. in Elizabete grofice Thurn-Hofer-Valsassina.

1d) **JANEZ IGNAC** (*Johann Ignaz Alois Josef*) ((k) Rihemberk, 14. II. 1694 – Rihemberk, 15. VIII. 1753)

2c) **BERNARDIN** (*Bernardin*) ((k) Rihemberk, 26. III. 1662 – Gorica, (verjetno 29. IV.) 1741)

3c) **JOHANA** (*Johanna*) ((k) Rihemberk, 20. V. 1663 – ?)

4c) **MARIJANA** (1664 – Gorica, 16. I. 1730), uršulinka z redovnim imenom Marija Johana, prednica uršulinskega samostana v Gorici.

5c) **RAJMUND** (*Raimund*) ((k) Rihemberk, 24. V. 1665 – Rihemberk, 9. IV. 1683)

6c) **TEREZIJA** (*Theresia Justina*) ((k) Rihemberk, 26. X. 1666 – ?)

7c) **FELICITA** (*Felizitas*) ((k) Vipava, 29. VIII. 1667 – Gorica, 26. IX. 1730), ∞ (Gorica, 17. II. 1686) **Janez** (*Johann Baptist*) **baron Orzon** ((k) Gorica, 1. II. 1663 – ?), sin Henrika b. O. in Evfemije baronice Coronini.

8c) **LUDOVIKA** (*Ludovica Dorothea*) ((k) Rihemberk, 1. I. 1669 – po 1686)

9c) **LIVIJ** (*Livius Josef*) ((k) Rihemberk, 10. III. 1670 – pred aprilom 1672)

10c) **TADEJA** (*Thaddäa Elisabeth*) ((k) Rihemberk, 26. IV. 1671 – Gorica, 26. IV. 1754), dama reda zvezdnega križa, ∞ (ok. 1694) **Jakob Anton grof Coronini** ((k) Gorica, 20. V. 1674 – Gorica, 24. II. 1741), sin Petra Antona g. C. in Elizabete grofice Lanthieri.

11c) **LIVIJ** (*Livius Josef*) ((k) Gorica, 29. IV. 1672 – Rihemberk, 9. VII. 1738)

12c) **VILJEM** (*Wilhelm*) ((k) Gorica, 5. V. 1677 – Temišvar, 1. X. 1716), stotnik v polku »Starhemberg«.

2a) **LOVRENC** (1609 – Rihemberk, 23. XI. 1664) → ***Velike Žablje***

3a) **KATARINA** (*Anna Katharina*) (8. IX. 1610 – ok. 1692), ∞ (Štanjel, 3. VII. 1634) **Janez Gašper** (*Johann Kaspar*) **baron Cobenzl** ((k) Gorica, 20. VI. 1610 – Gorica, 25. XI. 1655), sin Janeza Filipa b. C. in Ane pl. Edling.

4a) **MARIJA VIRGINIJA** (*Maria Virginia*) (1611 – 1676 (test. Ljubljana, 15. II. 1673) ((p) Kranj)), I ∞ ((pp) 16. IX. 1635) **Adam baron Lamberg** († 1652), major v konjenici, sin Janeza Jurija b. L. s Kamna in Gutenberga in Katarine pl. Tattenbach; II ∞ (1654) **Janez Gotard** (*Johann Gothard*) **baron Egkh-Hungerspach** († 1690 ((p) Kranj); II ∞ (…) Elizabeta Katarina Ursini grofica Blagaj († Krško, V. 1702)), sin Inocenca b. E.-H. in Marije pl. Tattenbach.

5a) **JANEZ GAŠPER** (*Kaspar Johann*) ((k) Rihemberk, 2. 1. 1613 – 1655) → ***Spodnji Rihemberk***

6a) **LUDVIK** (*Ludwig*) ((k) Rihemberk, 19. II. 1618 – 1622)

7a) **MARIJA FELICITA** (*Maria Felizitas*) ((k) Rihemberk, 26. II. 1620 – 1667), ∞ (ok. 1655) **Vincenc** (*Johann Vinzenz*) **baron Coronini** ((k) Gorica, 21. XII. 1626 – 1673; II ∞ (Ljubljana, 12. VIII. 1668) Marija Katarina pl. Raunach (1648 – Gorica, 26. VIII. 1730)), glavar v Trstu, sin Rudolfa b. C. in (III.) Klare pl. Cusman.

8a) **JANEZ LUDVIK** (*Johann Ludwig*) ((k) Rihemberk, 13. XII. 1623 – Ljubljana, 18. III. 1638 ((p) Sv. Križ))

III Velike Žablje

LOVRENC (*Laurenz Kaspar*) (1609 – Rihemberk, 23. XI. 1664), ∞ (Vipavski Križ, 22. IV. 1638) **Uršula grofica Attems** (1622/23 – Rihemberk, 13. VII. 1685), hči grofa Friderika g. A. (Sveti Križ) in (II.) Klare grofice Thurn-Hofer-Valsassina.

1a) **FRIDERIK** (*Johann Friedrich*) (Rihemberk, 24. VII. 1639 – Rihemberk, 30. XI. 1688)

2a) **JANEZ LUDVIK** (*Johann Ludwig*) ((k) Rihemberk, 6. IX. 1640 – Gorica, 16. II. 1682), ∞ (1681) **Felicita** (*Felicitas*) **grofica Coronini** ((k) Gorica, 20. II. 1656 – po 1700), hči Janeza Krstnika b. (od 1687 grofa) C. in Uršule baronice Orzon.

1b) **LUDVIK** (*Ludwig Kajetan*) (1682 – Rihemberk, 29. VIII. 1742), ∞ (Gorica, 14. VII. 1706) **Marija Ana** (*Maria Anna*) **grofica Thurn-Hofer-Valsassina** (29. X. 1689 – Gorica, 10. III. 1751), hči Rajmunda Bonifacija g. T.-H.-V. (Devin) in Pavline Klare pl. Caporiacco.

1c) **ANA FELICITA** (*Anna Felizitas*) ((k) Gorica, 14. IX. 1708 – Gorica, 8. VI. 1775), ∞ (1731) **Janez Ignac** (*Johann Ignaz*) **grof Coronini** (7. I. 1697 – Gorica, 25. IX. 1754), sin (Jakoba) Antona g. C. (Tolmin) in Tadeje grofice Lanthieri (Rihemberk).

2c) **BERNARD** (*Bernhard Johann*) ((k) Gorica, 15. XII. 1709 – ?)

3c) **PAVLINA** (ok. 1712 – Gorica, 2. IX. 1790), ∞ (1743) **Anton pl. Nordis** (17. XI. 1698 – 15. V. 1768), iz Čedada, sin Franca pl. N. in Silvije g. Strassoldo.

4c) **JOŽEF RAJMUND** (*Josef Raimund*) (ok. 1713 – Rihemberk, 12. X. 1718)

5c) **JANEZ** (*Johann Maria*) ((k) Gorica, 16. VIII. 1714 – ?)

6c) **JANEZ GAŠPER** (*Johann [Caspar]*) ((k) Gorica, 27. X. 1716 – Dunaj, 10. IX. 1802 ((p) St. Marx)), cesarski pravi komornik in tajni svetnik, prvi ravnatelj goriške kmetijske družbe, podnamestnik spodnjeavstrijske vlade in predsednik šolske komisije, ∞ (Dunaj, 11. X. 1747) **Ana Katarina** (*Johanna Anna Katharina*) **grofica Waldstein** (grad Valdštejn, 27. X. 1708 – Dunaj, 8. IX. 1787 ((p) Gersthof)), dama reda zvezdnega križa, hči Janeza Joahima g. W. in Johane Ane grofice Waldstein.

1d) **ELIZABETA** (*Elisabeth Theresia Maria Anna*) (Gorica, 16. III. 1750 – Gorica, 13. VI. 1821), dama reda zvezdnega križa, ∞ (6. V. 1765) **Janez Filip** (*Johann Philipp*) **grof Edling** ((k) Gorica, 29. XII. 1734 – Dunaj, 13. IX. 1817), c. kr. pravi tajni svetnik in komornik, dvorni mojster nadvojvodinje Marije Leopoldine, sin Jakoba g. E. in Elizabete grofice Cobenzl.

7c) **FRANČIŠKA ELEONORA** ([Rihemberk, III. 1718] – Rihemberk, 8. VII. 1718)

8c) **MARIJA ANA** (*Maria Anna Eleonora*) ((k) Gorica, 25. X. 1719 – ?)

9c) **ELEONORA** (*Eleonora Franziska*) ((k) Gorica, 12. XI. 1721 – Krmin, 8. X. 1806), ∞ (Gorica, 9. IX. 1744) **Anton** (*Johann Anton Josef Maria*) **baron Delmestri pl. Schönberg** (Krmin, 25. III. 1719 – Krmin, 10. V. 1782), sin Klavdija b. D. in Evfemije grofice Coronini.

10c) **ANTONIJA** (*Klara Maria Antonia*) (Gorica, 21. II. 1723 – Krmin, 15. VIII. 1804), ∞ (Gorica, 23. I. 1748) **Ferdinand Hieronim** (*Johann Ferdinand Hieronymus*) **grof Lanthieri** ((k) Rihemberk, 15. VI. 1707 – Rihemberk, 9. XII. 1776), sin Janeza Franca g. L. (Spodnji Rihemberk) in Marije Ane grofice Petazzi.

11c) **RAJMUND** (ok. 1724 – Rihemberk, 19. XII. 1735)

12c) **FERDINAND** (*Ferdinand Anton*) (Gorica, 28. V. 1725 – ?)

3a) **MATIJA** (*Matthias*) ((k) Rihemberk, 9. II. 1642 – ?)

4a) **TEREZIJA** (*Theresia*) (ok. 1643 – Medeja, 23. X. 1711), ∞ ((pp) 8. X. 1680) **Rudolf** (*Rudolf Felix*) **grof Strassoldo** ((k) Gorica, 2. XII. 1646 – Fara ob Soči, 16. XI. 1682), sin Marcija g. S. in Eleonore pl. Dornberg.

5a) **JOHANA** (*Johanna*) († Medeja, 24. I. 1732), (1667) **Janez Jožef** (*Johann Josef*) **pl. Degrazia** ((k) Medeja, 20. IX. 1638 – Medeja, 24. I. 1702; I ∞ (…) Barbara grofica Thurn-Valsassina ((k) Kopriva, 8. maj 1644 – ?), hči Janeza Simona g. T.-V. (Spessa) in (I.) Katarine pl. Strassoldo), sin Janeza pl. D. in Ludovike baronice Delmestri.

6a) **KLARA** (*Clara*) († Gorica, 17. VII. 1737), ∞ (Velike Žablje, 8. XII. 1682) **Franc Anton** (*Franz Anton*) **pl. Degrazia** ((k) Medeja, 23. II. 1642 – Medeja, 26. I. 1715), sin Nikolaja pl. D. in Frančiške baronice Colloredo.

7a) **ROZALIJA** (ok. 1650 – Rihemberk, 18. I. 1727)

8a) **JANEZ GAŠPER** (ok. 1659 – Rihemberk, 28. XII. 1742)

9a) **ANA** (*Anna*) (…), klarisa

10a) **HERMAN** (*Hermann*) (…), vojak.

IV Spodnji Rihemberk

JANEZ GAŠPER (*Kaspar Johann*) ((k) Rihemberk, 2. 1. 1613 – 1655), ∞ ((pp) 13. VIII. 1638) **Lukrecija pl. Edling** (1687 (test. Tabor-Vipava, 29. IX. 1679) ((p) cerkev sv. Štefana); I ∞ (…) Valerij grof Barbo-Waxenstein (…), sin Sigmunda barona B. pl. W. in Klelije Cergno), hči Janeza Jakoba pl. E. in Margarete pl. Moscon.

1a) **JANEZ FRANC** (*Johann Franz*) ((k) Rihemberk, 29. VIII. 1639 – ?)

2a) **ANA KATARINA** (*Anna Katharina*) (Rihemberk, 13. VII. 1640 – ?), ∞ (1661) **Vid Otmar (Otokar) baron Neuhaus** († pred 1699)

3a) **JANEZ FRANC** (*Johann Franz*) ((k) Rihemberk, 17. V. 1641 – Rihemberk, 16. II. 1680)

4a) **JANEZ KRSTNIK** (*Johann Baptist*) ((k) Rihemberk, 31. VIII. 1642 – 1693 (test. 1. IX. 1693), ∞ (1681) **Magdalena** (*Magdalena Emilia*) **baronica Neuhaus** ((k) Krmin, 15. II. 1660 – ?), hči Darija b. N. in Uršule pl. Delmestri.

1b) **JANEZ FRANC** (*Johann Franz*) ((k) Rihemberk, 1. II. 1682 – Rihemberk, 6. XI. 1742), ∞ (1703) **Marija Ana** (*Marianna*) **grofica Petazzi** (Gorica, 4. I. 1685 – Rihemberk, 3. I. 1748), hči Ferdinanda g. P. in (I.) Ane grofice Raunach.

1c) **MAGDALENA** (*Magdalena Barbara*) ((k) Rihemberk, 5. I. 1705 – po 1777)

2c) **JANEZ KRSTNIK** (*Johann Baptist*) ((k) Rihemberk, 25. I. 1706 –Rihemberk, 15. IV. 1718)

3c) **FERDINAND HIERONIM** (*Johann Ferdinand Hieronymus*) ((k) Rihemberk, 15. VI. 1707 – Rihemberk, 9. XII. 1776), ∞ (Gorica, 23. I. 1748) **Antonija** (*Klara Maria Antonia*) **grofica Lanthieri** (Gorica, 21. II. 1723 – Krmin, 15. VIII. 1804), hči Ludvika g. L. in Marije Ane g. Thurn-Hofer-Valsassina.

1d) **MARIJA ANTONIJA** (*Maria Antonia Johanna Aloisia*) (Gorica, 1. IX. 1750 – Rihemberk, 28. IV. 1752)

2d) **FRANC ANTON** (*Franz Anton Hieronymus Alois*) ((k) Gorica, 12. IX. 1751 – (Spodnji) Rihemberk, 8. IV. 1826 ((p) Branik))

3d) **FELICITA** (*Felizitas Maria Anna Josefa Antonia Ferdinanda*) ((k) Rihemberk, 27. IV. 1753 – pred 1830), ∞ (Gorica, 15. VI. 1777) **Franc grof Sarmeda** († Videm, 12. VI. 1791), iz Vidma, sin Franca g. S.

6d) **MARIJANA** (*Marianna Karolina Johanna Antonia*) ((k) Gorica, 28. VII. 1758 – Gorica, 12. VIII. 1841), članica damske ustanove sv. Saturnine v Neuerheerseju v Vestfaliji.

7d) **JOŽEFINA** (*Maria Josefine*) (Gorica, 6. VIII. 1759 – Gorica, 19. VI. 1830)

8d) **JANEZ GAŠPER** (*Johann Kaspar*) (Gorica, 1. II. 1761 – ?)

9d) **BENIGNA** (*Maria Julia Benigna Eleonora*) (Gorica, 22. V. 1762 – Gorica, 6. III. 1840)

10d) **LUDVIK** (*Ludwig Josef*) ((k) Rihemberk, 30. VIII. 1763 – Gorica, 6. VIII. 1843)

4c) **NIKOLAJ** (*Nikolaus Josef*) ((k) Rihemberk, 11. XI. 1708 – Dunajsko Novo mesto, 29. IX. 1776), c. kr. generalmajor.

5c) **ANTON** (*Anton Maria*) (ok. 1710 – Dunajsko Novo mesto, 30. III. 1773) polkovnik kirasirjev, ∞ (28. V. 1769) **Rozalija Weinerth** (…; II ∞ (1778) N. grof Heusenstamm (…))

6c) **ANA MARGARETA** (*Anna Margarete*) ((k) Rihemberk, 4. II. 1712 – po 1777)

7c) **LUDVIK** (*Ludwig Alois*) ((k) Rihemberk, 19. III. 1713 – Šempeter, 29. VIII. 1762), stolnik kanonik v Ogleju in Gorici.

8c) **JAKOB** (*Jakob*) ([Rihemberk, 17. VI. 1714] – Rihemberk, 18. VI. 1714)

9c) **OSVALD** (*Waldus*) ((k) Rihemberk, 7. VIII. 1715 – Rihemberk, 18. VIII. 1719)

10c) **KATARINA** (*Katharina Theresia Lucia*) ((k) Rihemberk, 25. IX. 1718 – Crauglio, 9. V. 1793), ∞ (Rihemberk, 25. XI. 1743) **Karel Klavdij grof Zucco** (ok. 1686 – Crauglio, 14. XII. 1758), sin Horacija g. Z.

11c) **JANEZ KRSTNIK** (*Johann Baptist*) ((k) Rihemberk, 23. XII. 1720 – Camposanto, 8. II. 1743 (padel v bitki))

2b) **HIERONIM** (*Hieronymus Darius*) ((k) Rihemberk, 13. IV. 1683 – Rihemberk, 5. XI. 1759)

3b) **JOŽEF** (*Josef*) ((k) Rihemberk, 13. V. 1686 – Rihemberk, 26. IV. 1729), svetni duhovnik (petriner).

5a) **MARIJA MARGARETA** (*[Anna] Maria Margarete*) ((k) Rihemberk, 10. IX. 1643 – ?), ∞ (…) **Janez Jakob baron Brigido** († pred 1679)

6a) **MAGDALENA DOROTEJA** (*Magdalena Dorothea*) ((k) Rihemberk, 4. IX. 1644 – Vipava, 13. X. 1703), ∞ (…) **Anton grof Thurn-Valsassina** ((k) Kopriva, 18. VI. 1651 – Kopriva, 12. II. 1699), sin Simona g. T.-V. in (I.) Katarine pl. Strassoldo.

7a) **JOHANA IZABELA** (*Isabella Johanna*) ((k) Rihemberk, 2. XI. 1645 – XII. 1705 ((p) Vipava, cerkev sv. Štefana))

8a) **KLARA TEREZIJA** (*Klara Theresia*) ((k) Rihemberk, 15. IV. 1647 – [Trst] …), benediktinka v Trstu z imenom Felicita.

9a) **SIGMUND LUDVIK** (*Siegmund Ludwig*) ((k) Rihemberk, 26. IX. 1648 – Rihemberk, 7. I. 1703) → ***Korp***

10a) (?) **MATIJA** († Gorica, 10. VII. 1650)

V Korp

SIGMUND LUDVIK (*Siegmund Ludwig*) ((k) Rihemberk, 26. IX. 1648 – Rihemberk, 7. I. 1703), ∞ (Gorica, 20. II. 1689) **Terezija grofica Coronini** (1668 – Rihemberk, 23. XI. 1732), hči Ludvika g. C. in Uršule grofice Coronini.

1a) **JANEZ GAŠPER** (*Johann Kaspar*) ((k) Gorica, 2. IV. 1692 – Rihemberk, 30. V. 1735), ∞ (Rihemberk, 29. VII. 1719) **Uršula Katarina** (*Ursula Katharina*) **baronica Neuhaus** ((k) Gorica, 17. VII. 1702 – ?), hči Karla b. N. in Klare pl. Grabiz.

1b) **SIGMUND KAREL** (*Siegmund Karl Maximilian Anton*) ((k) Rihemberk, 12. X. 1720 – Rihemberk 26. XII. 1723)

2b) **JOHANA TEREZIJA** (*Johanna Theresia Lucia Antonia*) ((k) Rihemberk, 14. XII. 1721 – ?)

3b) **SIGMUND** (1725 – Gorica, 4. XII. 1735)

VI Vipava

FRIDERIK (*Johann Friedrich*) († [Gorica], 21. IX. 1642), goriški deželni glavar, ∞ ((pp) 1597) **Doroteja grofica Thurn-Valsassina**, hči Sigismunda g. T.-V. (Villalta) in (I.) Johane pl. Rassauer.

1a) **SIGMUND** (*Siegmund*) ((k) Gorica, 3. I. 1599 – ?)

2a) **LOVRENC MAKS** (*Lorenz Max*) ((k) Gorica, 17. III. 1602 – ?)

3a) **FRANC HIERONIM** (*Franz Hieronymus*) ((k) Gorica, 4. X. 1604 – Gorica, 14. IX. 1656), ∞ (ok. 1626) **Kasandra** (*Kassandra*) **grofica Rabatta** ((k) Gorica, 12. II. 1613 – Gorica, 23. IV. 1668), hči Janeza Krstnika g. R. in Terencije baronice Colloredo.

1b) **TERENCIJA FELICITA** (*Terentia*) ((k) Gorica, 25. XI. 1627 – ?), ∞ (Gorica, 15. II. 1654) **Franc Ignac baron Formentini** († 1702), sin Ludvika b. F. in Ane Margarete grofice Schwanberg.

2b) **DOROTEJA** (*Dorothea Agnes*) ((k) Gorica, 24. I. 1630 – ?), ∞ (ok. 1650) **Jožef** (*Gian-Giuseppe*) **pl. Sbruglio** (…), sin Hieronima pl. S. in Lavinije Maseri.

3b) **JANEZ ANTON** (*Johann Anton*) ((k) Gorica, 22. VI. 1631 – XII. 1693), ∞ (Gradišče ob Soči, 12. I. 1661) **Silvija** (*Silvia Maximiliana*) **grofica Thurn-Hofer-Valsassina** (1640–1679), hči Janeza Filipa g. T.-H.-V. in Eleonore markize Gonzaga.

1c) **FRANC ANTON** (…) (23. IV. 1662 – Gorica, 28. I. 1729), deželni vicedom na Kranjskem, deželni glavar na Goriškem, ∞ ((pp) 24. V. 1701) **Katarina** (*Katharina Ludmilla Renata*) **baronica Houchin** († Dunaj, 14. X. 1727), dama reda zvezdnega križa.

2c) **ELEONORA** (*Eleonora*) ((k) Gorica, 4. I. 1665 – ?), ∞ (Gorica, 28. VIII. 1681) **Anton grof Prata** (…)

3c) **FERDINAND** (*Ferdinand*) ((k) Gorica, 21. IV. 1666 – ?)

4c) **RAJMUND** (*Raymundus Ferdinandus*) ((k) Gorica, 23. III. 1667 – Olomuc, 21. XII. 1714), župnik v Šentrupertu, novomeški prošt, kanonik v Olomucu.

5c) **MAVRICIJ** (*Moriz*) ((k) Gorica, 5. VI. 1668 – ?)

6c) **FRIDERIK** (*Joannes Fridericus Filip*) (Vipava, 14. VI. 1669/70 – Dunaj, 25. IV. 1744), → ***Vipava + Rihemberk***

7c) **KASANDRA** (Vipava, 1671 – Ljubljana, 21. VIII. 1743), uršulinka z redovnim imenom Marija Rozalija, druga prednica uršulinskega samostana v Ljubljani.

8c) **BEATRIKA** (*Beatrix*) ((k) Gorica, 27. V. 1673 – ?), klarisa v Gorici.

9c) **TURISMUND** (*Turrismund Thomas*) ((k) Gorica, 31. XII. 1674 – Stična, 2. XI. 1709), cistercijan v Stični z redovnim imenom Edmund.

10c) **MARIJA ELIZABETA** (*Maria Elisabeth*) ((k) Vipava, 6. IV. 1676 – ?), klarisa v Gorici.

11c) **DOROTEJA TEREZIJA** (*Dorothea Theresia*) ((k) Vipava, 23. V. 1677 – ?), redovnica begina z imenom Jožefa in prednica ženskega samostana pri Sv. Lovrencu na Dunaju.

12c) **SILVIJ** (*Silvius Laurenz*) (Vipava, 14. VIII. 1679 – Parma, julij 1734)

4b) **MAGDALENA** (*Bartholomäa Magdalena*) ((k) Gorica, 24. VIII. 1632 – ?), I ∞ (Gorica, 17. VI. 1649) **Rihard pl. Strassoldo** († Fara ob Soči, 25. X. 1651); II ∞ (Gorica, 17. IX. 1652) **Janez Peter** (*Johann Peter*) **grof Strassoldo** ((k) Gorica, 6. III. 1618 – ?; I ∞ (1645) Doroteja Heuss pl. Kuenburg), sin Orfeja g. S. in Barbare grofice Attems.

5b) **JANEZ KAREL** (*Johann Karl*) ((k) Gorica, 15. IX. 1633 – ?), morda karmeličan z imenom Mavricij.

6b) **ELIZABETA** (*Elisabeth Tranquilla*) (ok. 1634 – Gorica, 9. IV. 1707), ∞ (med 1650 in 1656) **Peter Anton grof Coronini** ((k) Gorica, 11. II. 1623 – 1677), sin Janeza Antona g. C. in Evfemije pl. Cortona.

7b) **FRIDERIK HIERONIM** (*Friedrich Hieronymus*) († Vipava, 20. II. 1701), župnik v Vipavi, stolni kanonik in dekan v Ljubljani, prošt v Novem mestu.

8b) **VILJEM** (*Wilhelm Lorenz*) ((k) Gorica, 19. IX. 1638 – Gorica, 21. VI. 1667), malteški vitez.

9b) **JOHANA** (*Johanna Justina*) ((k) Gorica, 28. IX. 1642 – 28. VII. 1678), ∞ (Gorica, 15. V. 1661) **Janez Filip grof Cobenzl** (10. IX. 1635 – Gorica, 31. I. 1702), sin Janeza Gašperja b. C. in Katarine baronice Lanthieri (Rihemberk).

10b) **FERDINAND** (*Ferdinand Lukas*) ((k) Gorica, 25. X. 1643 – Gorica, 18. XI. 1689), ck. kr. komornik in major.

11b) **JOŽEF IGNAC** (*Josef Ignaz*) ((k) Gorica, 21. IX. 1653 – po 1672)

4a) **JANEZ GAŠPER** (*Johann Kaspar*) ((k) Gorica, 8. IX. 1608 – Gradec, 1622))

5a) **JOHANA** (*Magdalena Johanna*) ((k) Gorica, 26. XI. 1609 – 9. IV. 1641), ∞ (1632) **Janez Matija grof Thurn-Hofer-Valsassina** (ok. 1595 – ok. 1675; II ∞ (23. II. 1643) Maksimilijana princesa Liechtenstein (Dunaj, 3. I. 1608 – ?), hči Gundakarja kneza L. in I.) Agnes grofice Ostfriesland), sin Rajmunda g. T.-V. in (I.) Ludovike Hofer z Devina.

6a) **MAGDALENA** (*Magdalena Klara*) ((k) Gorica, 18. VIII. 1612 – ?), ∞ (Gorica, 23. VI. 1630) **Rudolf pl. Sbrojavacca** († Portogruaro, 1661; I ∞ (…) Klara Megaluzzi iz Čedada (…)), sin Scipiona pl. S. in Kolorede pl. Colloredo.

VII Vipava + Rihemberk

FRIDERIK (*Joannes Fridericus Filip*) (Vipava, 14. VI. 1669/69 – Dunaj, 25. IV. 1744), c. kr. pravi tajni svetnik in komornik, general konjenice, imetnik kirasirskega polka, ∞ (Rain pri Straubingu, Spodnja Bavarska, 30. VI. 1705) **Marija Frančiška** (*Maria Francisca Concordia*) **grofica Aufsess** (24. II. 1680 – Gorica, 27. IV. 1755), hči Janeza Friderika g. A. in Marije Ane baronice Hund-Lauterbach.

1a) **FERDINAND KAREL** (*Ferdinand Johann Karl*) (Gorica (?), ok. 1707 – Gorica, 13. VI. 1777), ∞ (Gorica, 11. II. 1737) **Klara** (*Maria Clara Serena*) **grofica Purgstall** ((k) Gradec, 17. VIII. 1713 – Gorica, 1. III. 1771), dama reda zvezdnega križa, hči Venclja Karla g. P., goriškega deželnega glavarja in upravitelja, in Marije Ane grofice Mörsperg-Beffort.

1b) **FRANČIŠKA** (*Maria Francisca Henrietta Thaddaea Joanna Lucia*) ((k) Gradec, 13. XII. 1740 – Gorica, 29. V. 1784), ∞ (Vipava, 22. II. 1759) **Jakob** (*Johann Jakob Franz Anton*) **grof Mels-Colloredo** ((k) Gorica, 15. VIII. 1732 – 30. VI. 1812 ((p) Medeja)), sin Reginalda g. M.-C. in Katarine grofice Lamberg.

2b) **FRIDERIK TADEJ** (*Fridericus Thaddäus Franciscus Nepomucenus Michael*) (Ljubljana, 8. V. 1742 – Gorica, 3. XII. 1802), c. kr. komornik in svetnik, ∞ (Gradec (v hiši grofov Wagenspergov), 17. XI. 1765) **Alojzija** (*Maria Anna Aloisia Eva Josepha Xaveria Valentina*) **grofica Wagensperg** ((k) Gradec, 14. II. 1749 – [Gradec], 1821), dama reda zvezdnega križa, hči Adolfa g. W., goriškega deželnega glavarja, in Marije Alojzije grofice Saurau.

1c) **KLARA** (*Maria Klara Nepomucena Thaddäa*) (Gorica, 3. I. 1768 – Gorica, 17. XII. 1780)

2c) **AMALIJA** (*Amalia*) ((k) Gorica, 10. IX. 1772 – Gorica, 5. V. 1844), dama reda zvezdnega križa, I ∞ (Vipava 2. VIII. 1791) **Janez Karel** (*Johann Karl Anton Guido Josef Alois Vinzenz Xaver Demetrius*) **grof Coronini** (Gorica, 22. XII. 1770 – Gorica, 28. I. 1803), sin Antona g. C. in Antonije grofice Rabatta; II ∞ (1814) **Feliks** (*Giacomo Felice*) (de) **Lambert** (Calvi, Korzika, ok. 1781 – Gorica, 27. IV. 1845).

3c) **ALOJZIJA** (*Aloysia Clara Thadea*) (Gorica, 26. XI. 1779 – Gorica, 23. III. 1811), ∞ (Aistersheim, 5. X. 1801) **Oto Adolf** (*Otto Adolph Karl Johann*) **grof Hohenfeld** (Aistersheim, 29. IX. 1764 – Linz, 14. V. 1824), polkovnik v pehotnem polku »Großherzog v. Toscana«, pozneje podmaršal, zadnji svojega rodu, sin Ota Franca g. H. in Ane baronice Stein-Jettingen.

3b) **VENCELJ TADEJ** (*Wenzeslaus Thaddäus Johann Nepomuk Josef Kaspar*) ((k) Vipava, 2. XI. 1743 – ?)

4b) **JOHANA** (*Maria Anna Nepomucena Thadäa Josefine Cecilia*) ((k) Gorica, 12. X. 1745 – Gradec, 18. IV. 1841), ∞ (Gorica, 6. V. 1771) **Volfgang** (*Wolfgangus*) **grof Stubenberg** ((k) Gradec, 9. X. 1730 – Gradec, 7. VI. 1800; I ∞ (Gradec, 25. X. 1763) Marija Jožefa grofica Trauttmansdorff, vdova grofica Saurau (Gradec, 27. VII. 1735 – Gradec, 18. VII. 1764), hči Sigismunda Ernesta g. T. in Marije Antonije g. Starhemberg; II ∞ (Gradec, 19. II. 1765) Terezija grofica Wildenstein (Gradec, 6. VII. 1734 – 15. XII. 1769), hči Jožefa g. W. in Marije Ane Schätzl), sin Jurija g. S. in Marije Cecilije grofice Breuner.

5b) **TADEJ KAJETAN** (*Thaddäus Johann Nepomuk Kaspar Alois Kajetan*) (Gorica, 30. VI. 1747 – ?)

6b) **GVIDO TADEJ** (*Guido Thaddäus Johann Nepomuk Andreas*) (Gorica, 30. XI. 1749)

2a) **FRIDERIK** (*Friedrich*) (Eger (?), ok. 1716 – Maribor, 23. VIII. 1773 ((p) minoritski samostan)), c. kr. podmaršal, ∞ (ok. 1751) **Jožefina Antonija baronica Vernier de Rougemont** (1722 – Maribor, 20. IV. 1788), hči Venclja Franca b. V. d. R. in Marije Ane grofice Kaunitz.

1b) **JOŽEFINA** (*Josephine*) (ok. 1751 – Ljubljana, 15. I. 1830)

2b) **FRIDERIK** (*Fridericus Carolus Josephus Nepomucenus Thaddäus*) (Ljubljana, 15. I. 1754 – (p) Maribor, 9. IV. 1757)

3b) **TADEJ** (*Thaddaeus Joannes Nepomucenus*) (Maribor, 25. XI. 1756 – Vipava, 4. III. 1815 ((p) Vipava)), c. kr. major v konjenici, ∞ (Gorica, 27. XII. 1812) **Klementina** (*Clementina Josepha*) **grofica Coronini** (Gorica, 27. I. 1792 – Dunaj, 6. I. 1867 ((p) St. Marx); II ∞ (Gorica, 24. IV. 1820) Jožef (*Josef Xaver*) baron Adelstein (Dobrnica, 24. VIII. 1780 – Dunaj, 13. XII. 1850), c. kr. generalmajor, sin Antona b. A. in Kajetane grofice Attems), hči Janeza g. C. in Eleonore grofice Strassoldo.

1c) **TADEJ KLEMEN** (*Thaddäus Johann Baptist Klemens*) (Gorica, 20. X. 1815 – Slap, 28. V. 1866 ((p) Slap)), ∞ (Gorica, 24. IX. 1837) **Helena** (*Helene Ursula Josefine*) **Baronio pl. Rosenthal** ((k) Gorica, 28. II. 1818 – Gorica, 19. II. 1891 ((p) Vipava)), hči Karla B. pl. R. in Helene pl. Flammio.

1d) **KLEMENTINA** (*Klementine Maria Helene*) (Gorica, 24. IX. 1838 – Gorica, 23. III. 1895), ∞ (Gorica, 12. X. 1861) **Anton** (*Anton Andreas*) **baron Drechsel** (11. IV. 1836 – Gorica, 22. XII. 1894), sin Antona b. D. in (II.) Jožefine baronice Bresciani.

2d) **KAREL** (*Karl Friedrich Anton*) (Gorica, 5. XI. 1839 – Strassoldo, 2. II. 1910 ((p) Vipava)), ∞ (Rihemberk, 9. VII. 1864) **Karolina** (*Aloisia Karolina*) **Furlani** ([Rihemberk], 1. VI. 1847 – Gorica, 24. V. 1898 ((p) Vipava)), hči Jožefa Sigmunda F., posestnika in mlinarja, in Jožefe Pečenko.

1e) **KLEMENTINA** (*Klementine Helene Friederike Karolina*) (Rihemberk, 1. VI. 1865 – Gorica, 30. V. 1960), ∞ (10. V. 1906) **Erdmann** (*Erdmann Friedrich Ferdinand*) **baron Levetzow** (Szydłowiec Śląski (Schedlau), 25. VIII. 1868 – Gorica, 30. V. 1948), sin Friderika Viljema b. L. in Klare Karlote g. Pückler. → ***Levetzow-Lantieri***

2e) **KAROLINA** (*Karoline*) (Vipava, 30. X. 1868 – ?)

3e) **HELENA** (*Maria Helene Antonia Thaddäa Klementine*) (Vipava, 17. III. 1880 – 24. V. 1885)

3a) **JOŽEFA** (*Josepha Francisca*) (Gorica (?), 16. X. 1721 – Gorica, 28. VII. 1790), ∞ (Gorica, 16. II. 1740) **Sigismund** (*Sigismund Karl Anton Michael*) **grof Attems-**Petzenstein (Gorica, 18. ((k) 23. VI. 1708 – Gorica, 19. III. 1758 ((p) Gorica, minoritski samostan), goriški in gradiški deželni upravitelj, c. kr. komornik in pravi tajni svetnik, sin Janeza Franca g. A. in Elizabete grofice Coronini.

VIII Levetzow-Lantieri

ERDMANN (*Erdmann Friedrich Ferdinand*) **baron Levetzow** (Szydłowiec Śląski (Schedlau), 25. VIII. 1868 – Gorica, 30. V. 1948), ∞ (Gorica, 10. V. 1906) **Klementina** (*Klementine Helene Friederike Karolina*) **grofica Lanthieri** (Rihemberk, 1. VI. 1865 – Gorica, 30. V. 1960), hči Karla g. L. in Karoline Furlani.

1a) **KAREL/CARLO** (*Fridericus Carolus Erdman Wiliam Maria Jaroslaw*) (Berlin, 8. III. 1907 – Gorica, 17. VI. 1998), ∞ (Niederstotzingen, 26. IX. 1953) **Dorothea grofica Saurma-Hoym** (Brzeg Dolny (Dyhernfurth), 19. IV. 1924 – Gorica, 2002), hči Thassila g. S.-H. in Marie grofice Pilati-Thassul.

1b) **CAROLINA** (*Carolina Maria Clara Dorothea Antoinette Lucia Angela*) (Gorica, 24. IX. 1955), ∞ (Gorica, 14. VI. 1987) **Niccolò grof Piccolomini Clementini Adami** (Siena, 8. V. 1949).

2b) **CLEMENTINA** (*Clementine Juliana Antoinette*) (Gorica, 27. V. 1960)

IX Ptuj

FRANC († ok. 1527), mestni sodnik na Ptuju (1513), I oo (Ljubljana, II. 1508) **Katarina Praunsperger** (…), hči ljubljanskega sodnika in župana Lenarta P. in Ane; II oo (…) **Barbara Witzin** (…), hči Antona W., trgovca na Ptuju.

1a) **JANEZ** (…)

2a) **JERNEJ** (om. 1555–1556), oo (…) N.

1b) **LOVRENC** (…)

2b) **FRANC** († 1609)

3a) **SIGMUND** († pred 1572), trgovec v Pesaru, Gorici in na Ptuju.

4a) **JAKOB** (…), oo (…) **Ana** (…)

1b) **ERHARD** (…)

5a) **ANA** (…), oo (…) **Bernard Arter** (…)

6a) **EVA** (…), oo (…) **Jeremija Moscon** (om. 1541–1554), trgovec na Ptuju, sin Aleksija M.

HERMAN (om. 1606; (?) † Gradec, 27. IV. 1612), objezdnik pri württemberškem vojvodi.

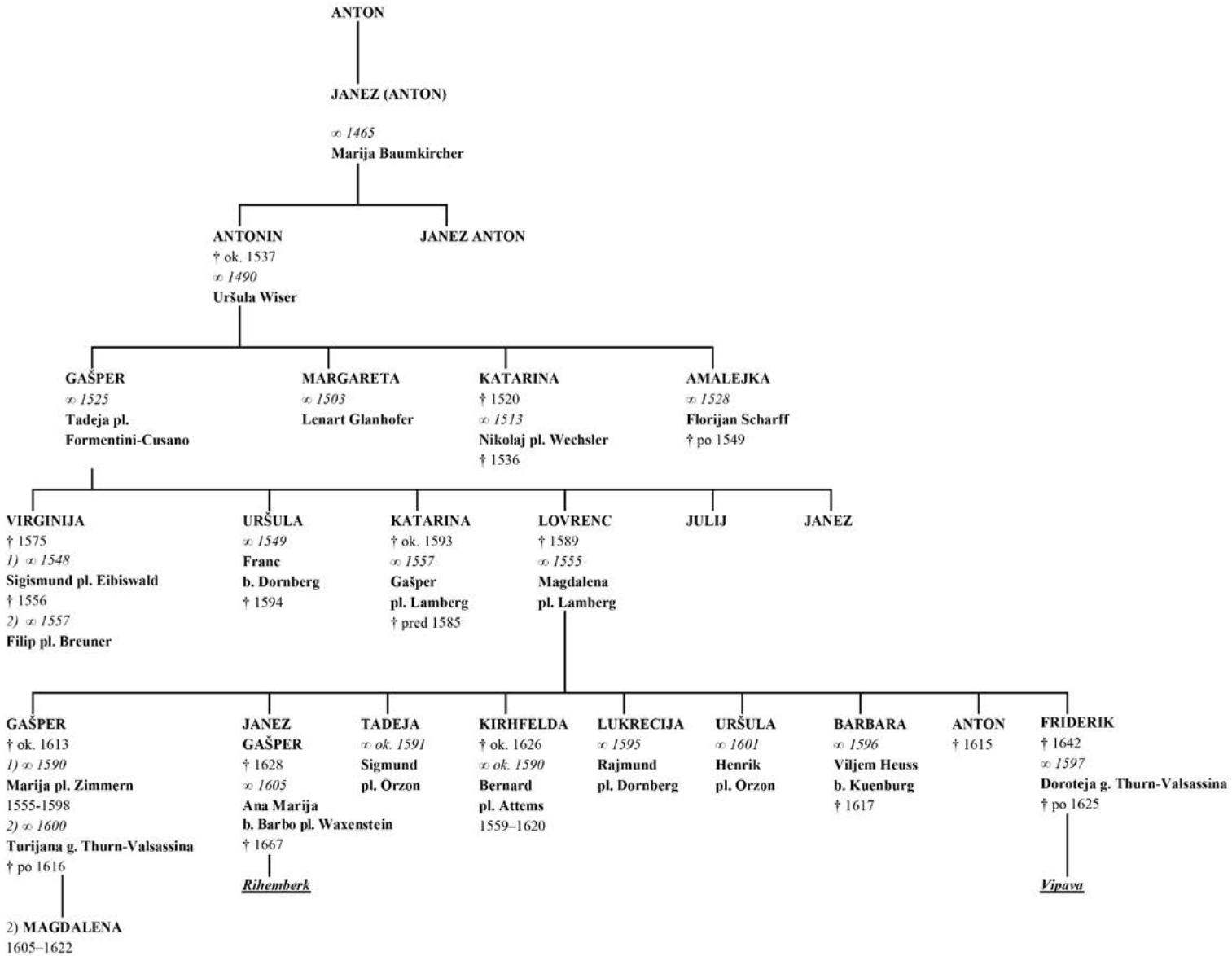
ANTON
JANEZ (ANTON)
∞ 1465
Marija Baumkircher
ANTONIN
† ok. 1537
∞ 1490
Uršula Wiser
JANEZ ANTON
GAŠPER
∞ 1525
Tadeja pl.
Formentini-Cusano
MARGARETA
∞ 1503
Lenart Glanhofer
KATARINA
† 1520
∞ 1513
Nikolaj pl. Wechsler
† 1536
AMALEJKA
∞ 1528
Florijan Scharff
† po 1549
VIRGINIJA
† 1575
1) ∞ 1548
Sigismund pl. Eibiswald
† 1556
2) ∞ 1557
Filip pl. Breuner
URŠULA
∞ 1549
Franc
b. Dornberg
† 1594
KATARINA
† ok. 1593
∞ 1557
Gašper
pl. Lamberg
† pred 1585
LOVRENC
† 1589
∞ 1555
Magdalena
pl. Lamberg
JULIJ
JANEZ
GAŠPER
† ok. 1613
1) ∞ 1590
Marija pl. Zimmern
1555-1598
2) ∞ 1600
Turijana g. Thurn-Valsassina
† po 1616
2) MAGDALENA
1605–1622
JANEZ
GAŠPER
† 1628
∞ 1605
Ana Marija
b. Barbo pl. Waxenstein
† 1667
Rihemberk
TADEJA
∞ ok. 1591
Sigmund
pl. Orzon
KIRHFELDA
† ok. 1626
∞ ok. 1590
Bernard
pl. Attems
1559–1620
LUKRECIJA
∞ 1595
Rajmund
pl. Dornberg
URŠULA
∞ 1601
Henrik
pl. Orzon
BARBARA
∞ 1596
Viljem Heuss
b. Kuenburg
† 1617
ANTON
† 1615
FRIDERIK
† 1642
∞ 1597
Doroteja g. Thurn-Valsassina
† po 1625
Vipava

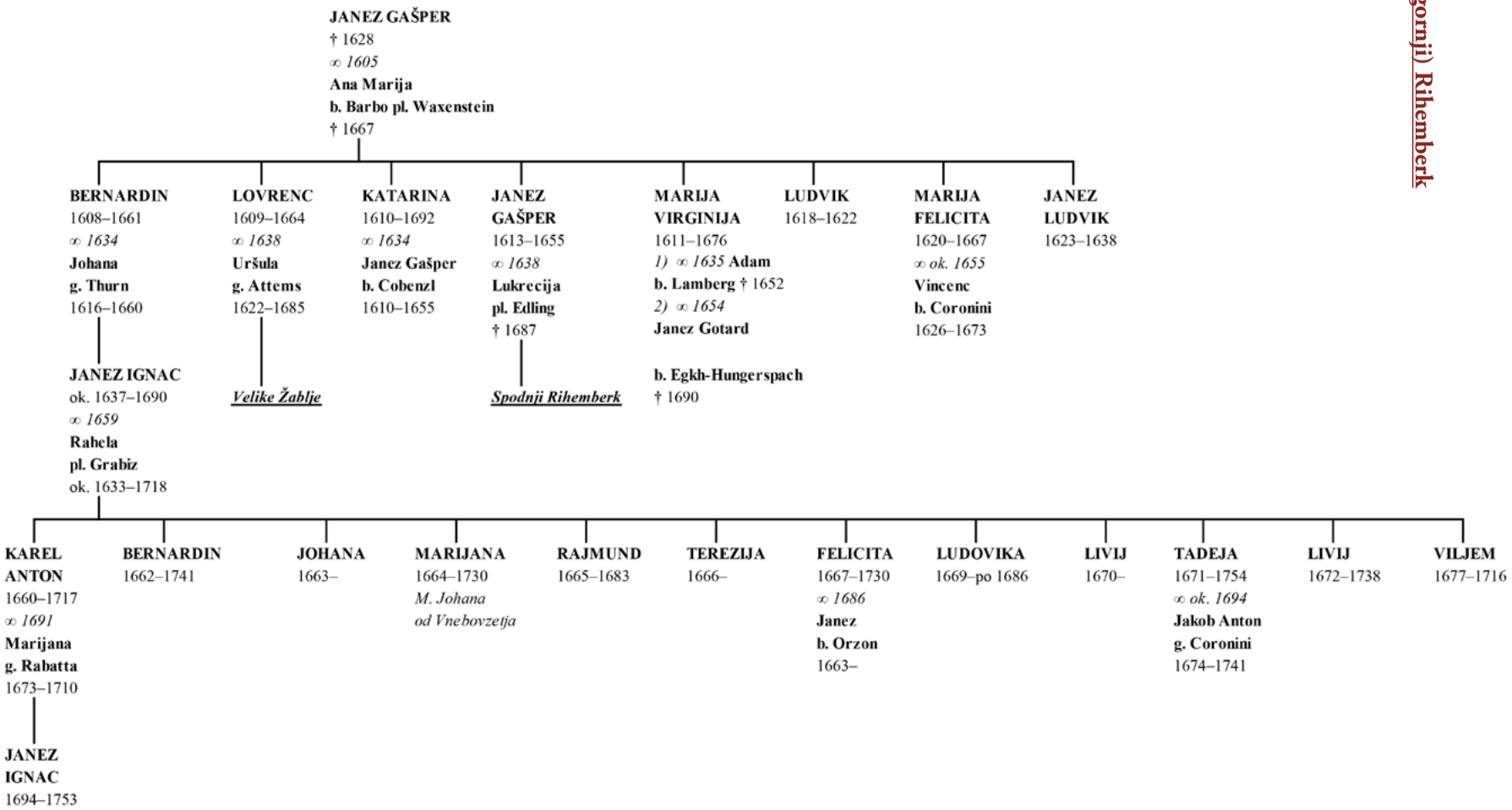
JANEZ GAŠPER
† 1628
∞ 1605
Ana Marija
b. Barbo pl. Waxenstein
† 1667
BERNARDIN
1608–1661
∞ 1634
Johana
g. Thurn
1616–1660
LOVRENC
1609–1664
∞ 1638
Uršula
g. Attems
1622–1685
KATARINA
1610–1692
∞ 1634
Janez Gašper
b. Cobenzl
1610–1655
JANEZ GAŠPER
1613–1655
∞ 1638
Lukrecija
pl. Edling
† 1687
MARIJA VIRGINIJA
1611–1676
1) ∞ 1635 Adam
b. Lamberg † 1652
2) ∞ 1654
Janez Gotard
b. Egkh-Hungerspach
† 1690
LUDVIK
1618–1622
MARIJA FELICITA
1620–1667
∞ ok. 1655
Vincenc
b. Coronini
1626–1673
JANEZ LUDVIK
1623–1638
JANEZ IGNAC
ok. 1637–1690
∞ 1659
Rahela
pl. Grabiz
ok. 1633–1718
Velike Žablje
Spodnji Rihemberk
KAREL ANTON
1660–1717
∞ 1691
Marijana
g. Rabatta
1673–1710
BERNARDIN
1662–1741
JOHANA
1663–
MARIJANA
1664–1730
M. Johana
od Vnebovzetja
RAJMUND
1665–1683
TEREZIJA
1666–
FELICITA
1667–1730
∞ 1686
Janez
b. Orzon
1663–
LUDOVIKA
1669–po 1686
LIVIJ
1670–
TADEJA
1671–1754
∞ ok. 1694
Jakob Anton
g. Coronini
1674–1741
LIVIJ
1672–1738
VILJEM
1677–1716
JANEZ IGNAC
1694–1753

III Velike Žablje

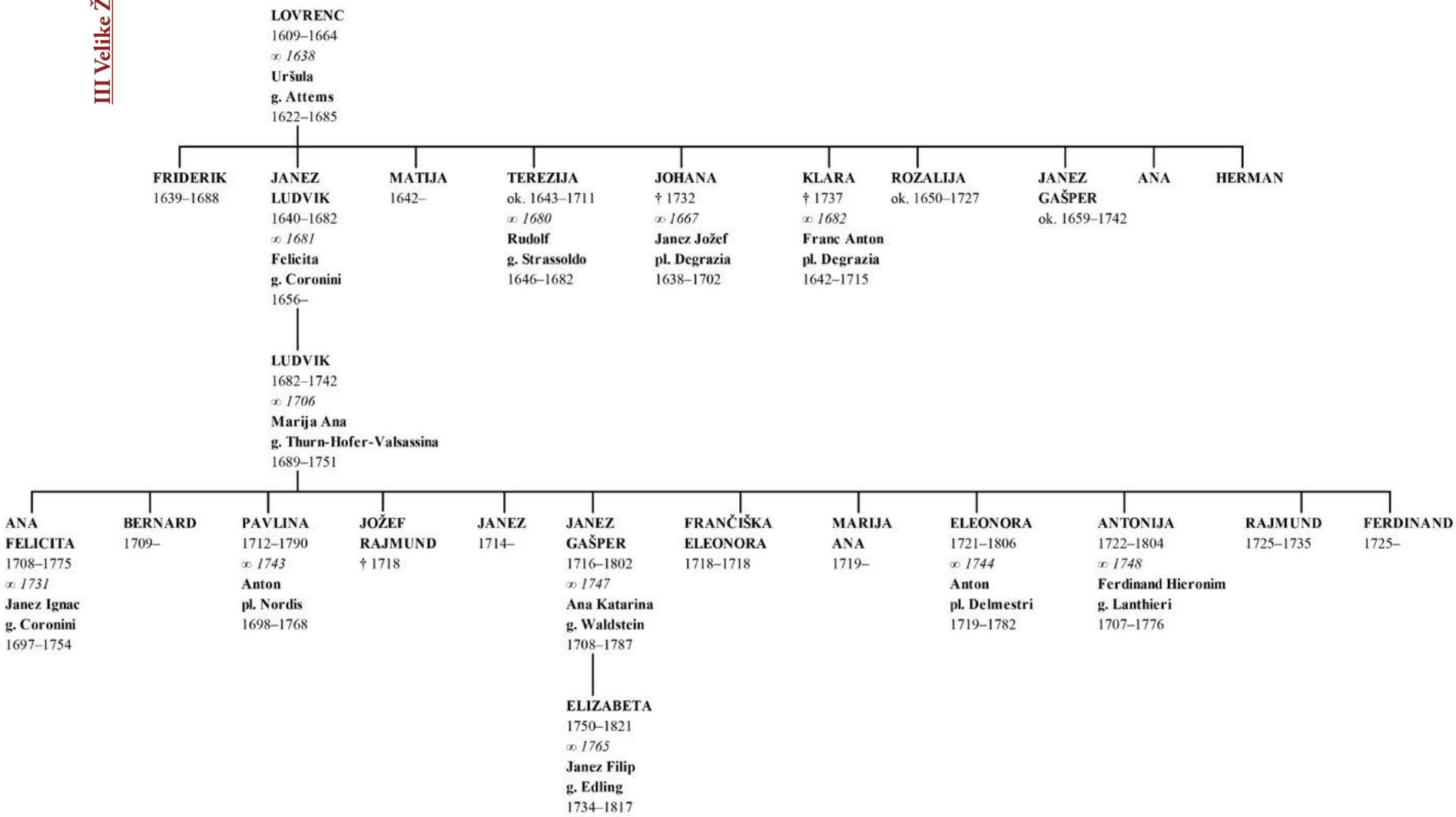

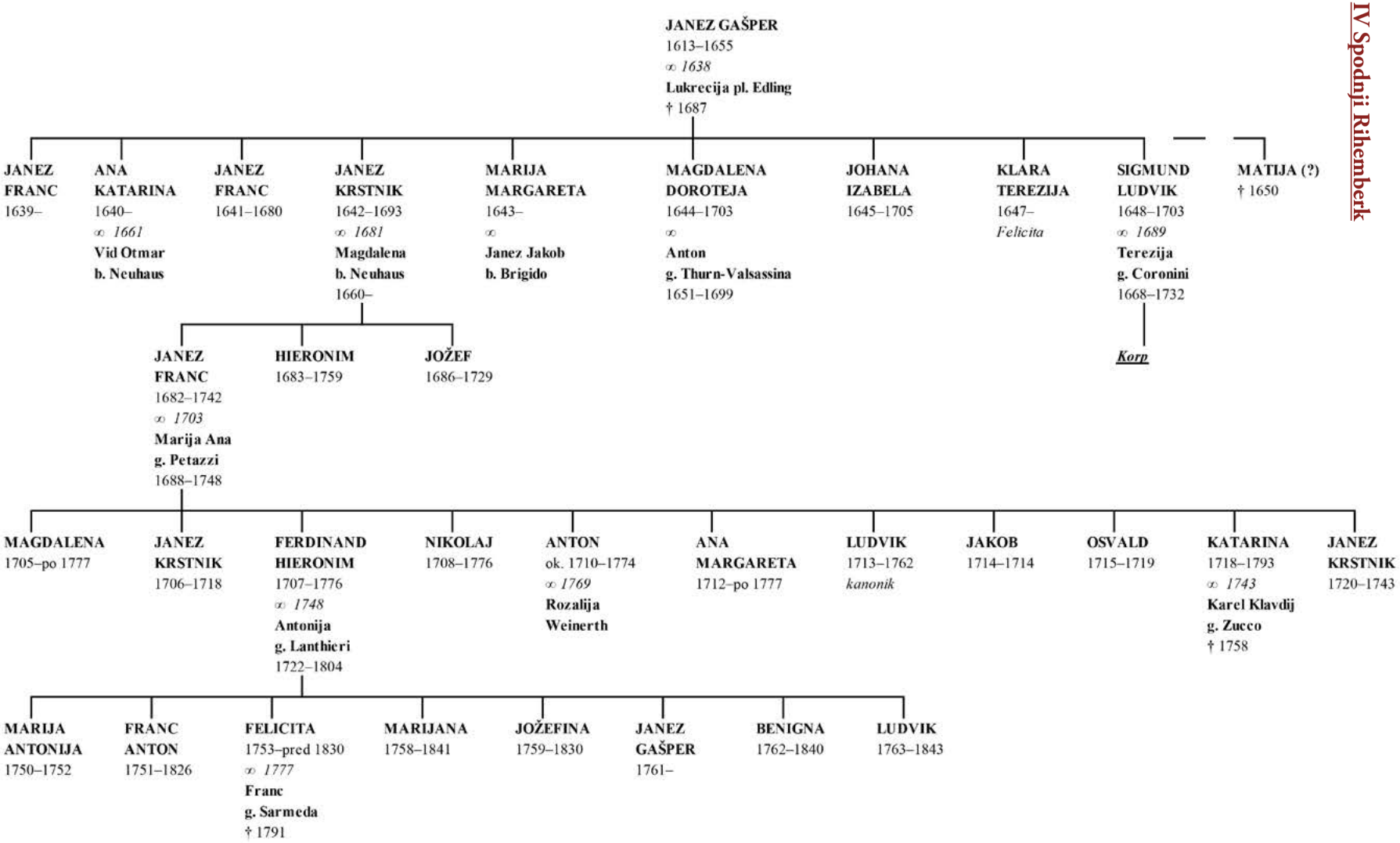
JANEZ GAŠPER
1613–1655
∞ 1638
Lukrecija pl. Edling
† 1687
JANEZ FRANC
1639–
ANA KATARINA
1640–
∞ 1661
Vid Otmar
b. Neuhaus
JANEZ FRANC
1641–1680
JANEZ KRSTNIK
1642–1693
∞ 1681
Magdalena
b. Neuhaus
1660–
MARIJA MARGARETA
1643–
∞
Janez Jakob
b. Brigido
MAGDALENA DOROTEJA
1644–1703
∞
Anton
g. Thurn-Valsassina
1651–1699
JOHANA IZABELA
1645–1705
KLARA TEREZIJA
1647–
Felicita
SIGMUND LUDVIK
1648–1703
∞ 1689
Terezija
g. Coronini
1668–1732
Korp
MATIJA (?)
† 1650
JANEZ FRANC
1682–1742
∞ 1703
Marija Ana
g. Petazzi
1688–1748
HIERONIM
1683–1759
JOŽEF
1686–1729
MAGDALENA
1705–po 1777
JANEZ KRSTNIK
1706–1718
FERDINAND HIERONIM
1707–1776
∞ 1748
Antonija
g. Lanthieri
1722–1804
NIKOLAJ
1708–1776
ANTON
ok. 1710–1774
∞ 1769
Rozalija
Weinerth
ANA MARGARETA
1712–po 1777
LUDVIK
1713–1762
kanonik
JAKOB
1714–1714
OSVALD
1715–1719
KATARINA
1718–1793
∞ 1743
Karel Klavdij
g. Zucco
† 1758
JANEZ KRSTNIK
1720–1743
MARIJA ANTONIJA
1750–1752
FRANC ANTON
1751–1826
FELICITA
1753–pred 1830
∞ 1777
Franc
g. Sarmeda
† 1791
MARIJANA
1758–1841
JOŽEFINA
1759–1830
JANEZ GAŠPER
1761–
BENIGNA
1762–1840
LUDVIK
1763–1843

V Korp

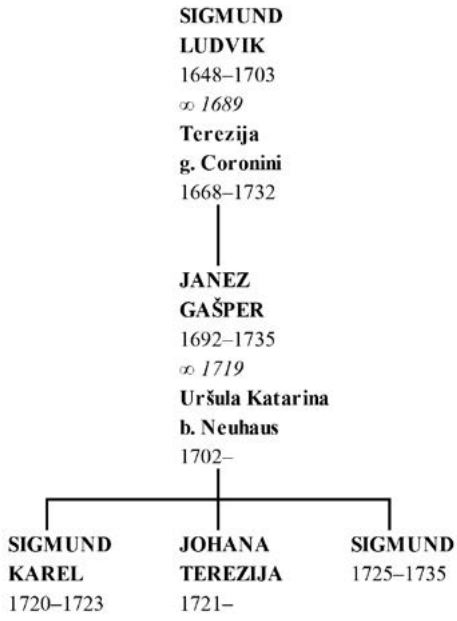
SIGMUND
LUDVIK
1648–1703
∞ 1689
Terezija
g. Coronini
1668–1732
JANEZ
GAŠPER
1692–1735
∞ 1719
Uršula Katarina
b. Neuhaus
1702–
SIGMUND
KAREL
1720–1723
JOHANA
TEREZIJA
1721–
SIGMUND
1725–1735

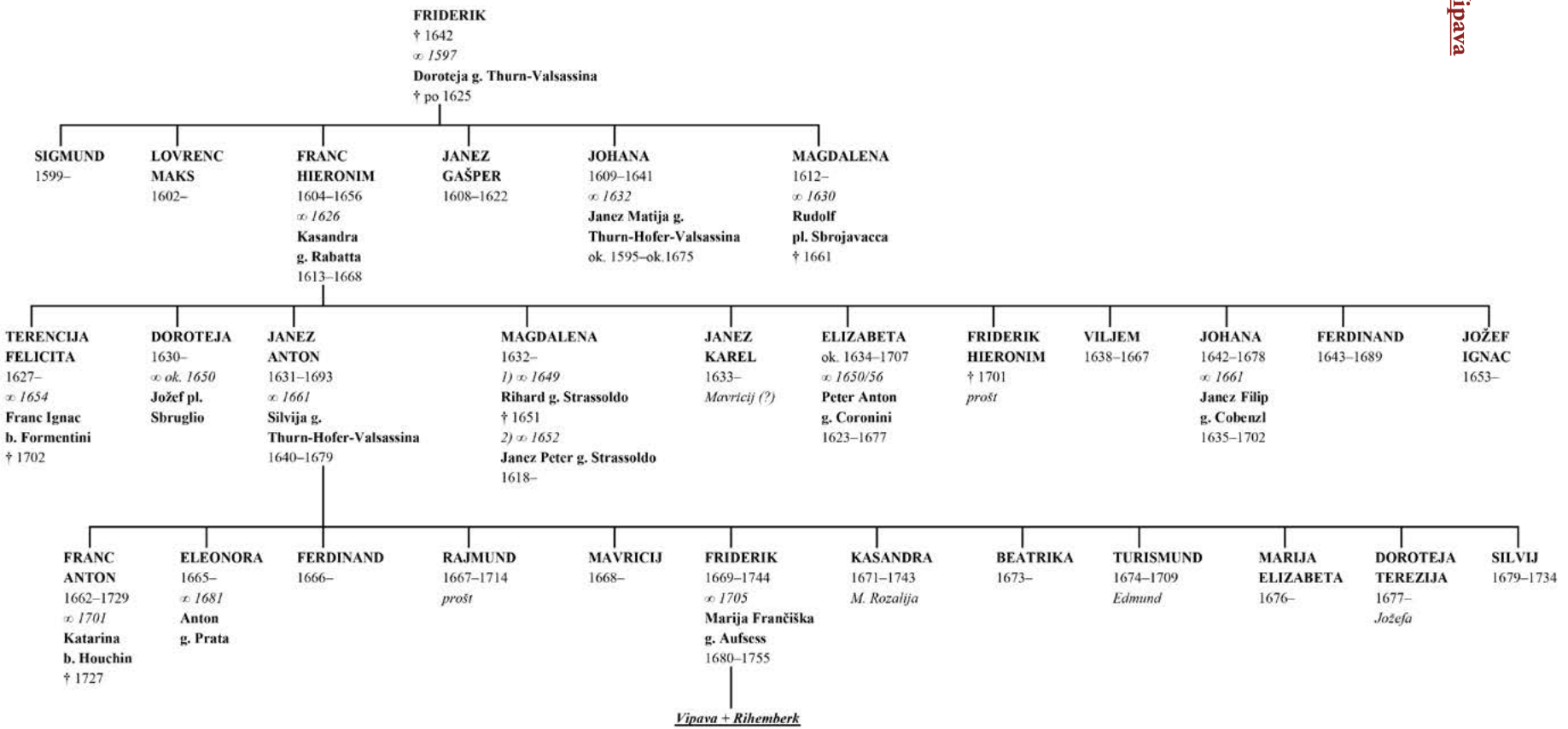
FRIDERIK
† 1642
∞ 1597
Doroteja g. Thurn-Valsassina
† po 1625
SIGMUND
1599–
LOVRENC MAKS
1602–
FRANC HIERONIM
1604–1656
∞ 1626
Kasandra g. Rabatta
1613–1668
JANEZ GAŠPER
1608–1622
JOHANA
1609–1641
∞ 1632
Janez Matija g. Thurn-Hofer-Valsassina
ok. 1595–ok.1675
MAGDALENA
1612–
∞ 1630
Rudolf pl. Sbrojavacca
† 1661
TERENCIJA FELICITA
1627–
∞ 1654
Franc Ignac b. Formentini
† 1702
DOROTEJA
1630–
∞ ok. 1650
Jožef pl. Sbruglio
JANEZ ANTON
1631–1693
∞ 1661
Silvija g. Thurn-Hofer-Valsassina
1640–1679
MAGDALENA
1632–
1) ∞ 1649
Rihard g. Strassoldo
† 1651
2) ∞ 1652
Janez Peter g. Strassoldo
1618–
JANEZ KAREL
1633–
Mavricij (?)
ELIZABETA
ok. 1634–1707
∞ 1650/56
Peter Anton g. Coronini
1623–1677
FRIDERIK HIERONIM
† 1701
prošt
VILJEM
1638–1667
JOHANA
1642–1678
∞ 1661
Janez Filip g. Cobenzl
1635–1702
FERDINAND
1643–1689
JOŽEF IGNAC
1653–
FRANC ANTON
1662–1729
∞ 1701
Katarina b. Houchin
† 1727
ELEONORA
1665–
∞ 1681
Anton g. Prata
FERDINAND
1666–
RAJMUND
1667–1714
prošt
MAVRICIJ
1668–
FRIDERIK
1669–1744
∞ 1705
Marija Frančiška g. Aufsess
1680–1755
KASANDRA
1671–1743
M. Rozalija
BEATRIKA
1673–
TURISMUND
1674–1709
Edmund
MARIJA ELIZABETA
1676–
DOROTEJA TEREZIJA
1677–
Jožefa
SILVIJ
1679–1734
Vipava + Rihemberk

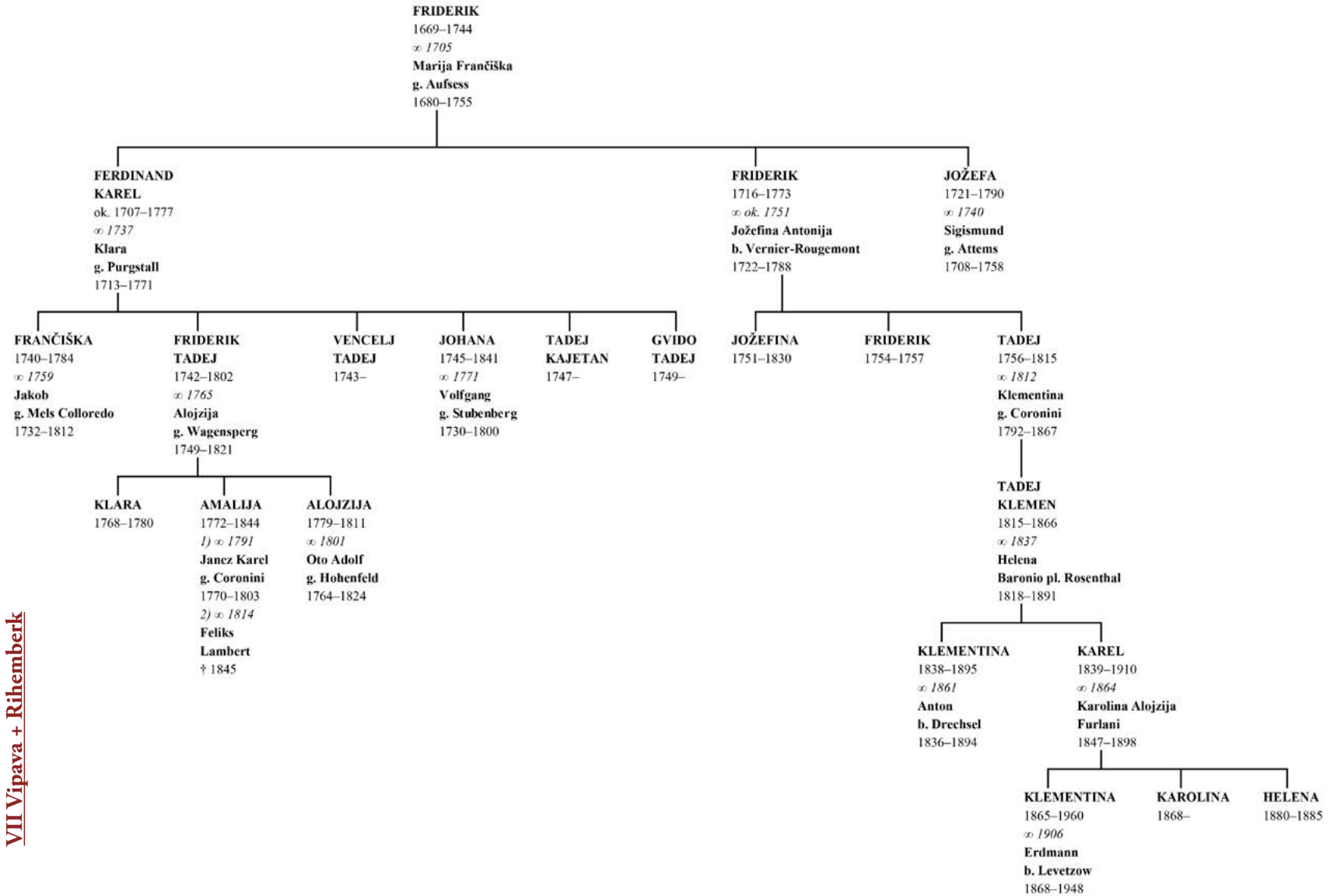
FRIDERIK
1669–1744
∞ 1705
Marija Frančiška
g. Aufsess
1680–1755
FERDINAND KAREL
ok. 1707–1777
∞ 1737
Klara
g. Purgstall
1713–1771
FRIDERIK
1716–1773
∞ ok. 1751
Jožefina Antonija
b. Vernier-Rougemont
1722–1788
JOŽEFA
1721–1790
∞ 1740
Sigismund
g. Attems
1708–1758
FRANČIŠKA
1740–1784
∞ 1759
Jakob
g. Mels Colloredo
1732–1812
FRIDERIK TADEJ
1742–1802
∞ 1765
Alojzija
g. Wagensperg
1749–1821
VENCELJ TADEJ
1743–
JOHANA
1745–1841
∞ 1771
Volfgang
g. Stubenberg
1730–1800
TADEJ KAJETAN
1747–
GVIDO TADEJ
1749–
JOŽEFINA
1751–1830
FRIDERIK
1754–1757
TADEJ
1756–1815
∞ 1812
Klementina
g. Coronini
1792–1867
KLARA
1768–1780
AMALIJA
1772–1844
1) ∞ 1791
Janez Karel
g. Coronini
1770–1803
2) ∞ 1814
Feliks
Lambert
† 1845
ALOJZIJA
1779–1811
∞ 1801
Oto Adolf
g. Hohenfeld
1764–1824
TADEJ KLEMEN
1815–1866
∞ 1837
Helena
Baronio pl. Rosenthal
1818–1891
KLEMENTINA
1838–1895
∞ 1861
Anton
b. Drechsel
1836–1894
KAREL
1839–1910
∞ 1864
Karolina Alojzija
Furlani
1847–1898
KLEMENTINA
1865–1960
∞ 1906
Erdmann
b. Levetzow
1868–1948
KAROLINA
1868–
HELENA
1880–1885

VIII Levetzow-Lantieri

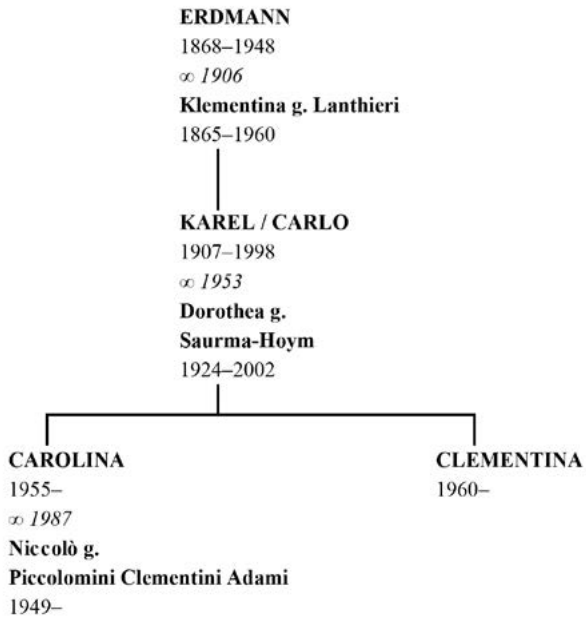

IX Ptuj

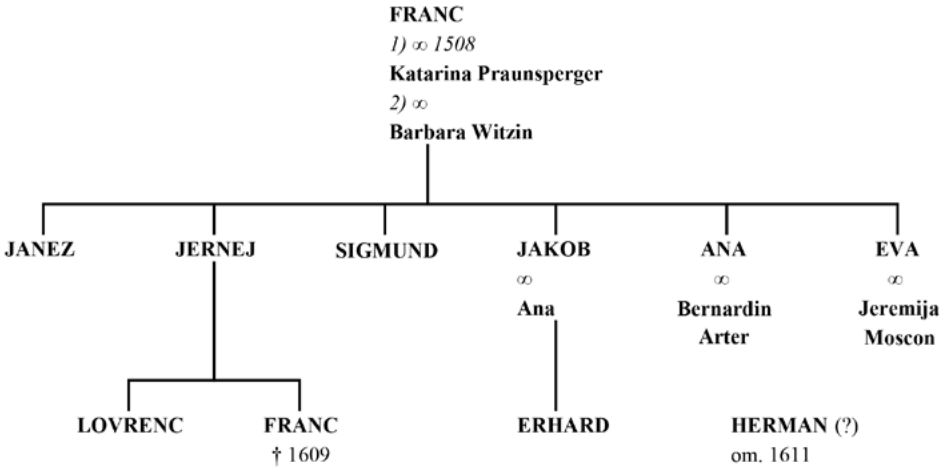
FRANC
1) ∞ 1508
Katarina Praunsperger
2) ∞
Barbara Witzin
JANEZ
JERNEJ
SIGMUND
JAKOB
∞
Ana
ANA
∞
Bernardin
Arter
EVA
∞
Jeremija
Moscon
LOVRENC
FRANC
† 1609
ERHARD
HERMAN (?)
om. 1611

The Lanthieri Family
A Brief Overview of Its Genealogy and Property

Summary

The Lanthieris were one of the most eminent noble families in Gorizia (Ger. *Görz*) and Carniola that shaped especially Gorizia's history for nearly five centuries. According to its lore, the family had its roots among the early medieval Lombards, identifying as their first demonstrable ancestor a Lanteri from the tenth century who held the title of an Istrian margrave and fought against the doge of Venice. All subsequent Lanthieris supposedly sprang from him, including Anton Andreas, who is believed to have settled in the Habsburg territories in the early fifteenth century and founded the Gorizia branch of the Lanthieri family.

According to historical sources, the Lanthieris were first documented in Carniola in the second half of the fifteenth century as traders in skins and hides. About 1460, they first settled in the Italian town of Fano, one of notable skin and hide trading centres, and from there spread eastwards to Ljubljana (Ger. *Laibach*) and Ptuj (Ger. *Pettau*). The first known Lanthieri was Anton (Andreas), while his son Johann already gained a reputation that in 1504 earned him the office of Ljubljana's first mayor. The same office was later assumed by Johann's son Antonin, who was esteemed as one of the most successful traders in the city. In 1505, he purchased Schönhaus Palace in Gorizia (modern Palazzo Lantieri), which is still owned by his descendants.

In 1518, Emperor Maximilian confirmed Antonin's old family coat of arms with a black crowned eagle and a silver crescent surrounded by three silver stars, thereby also granting him the status of nobility.

Antonin's trade business was inherited by his son Kaspar, who had a deep-seated interest in becoming a feudal lord. His substantial wealth permitted him to supply loans to the perpetually indebted King Ferdinand, who secured them by pledging numerous estates especially in the County of Gorizia, which ultimately passed into permanent ownership of the Lanthieri family. Two particularly significant acquisitions were the seigniories of Vipava (Ger. *Wippach*, It. *Vipacco*) and Rihemberk (Ger. *Reifenberg*, It. *Rifembergo*), which were made about 1528, and shortly afterwards a tower in Vipava, known as the Baumkircher Tower. All three properties became part of the Lanthieris' official title of nobility.

Although Kaspar likely embraced Lutheranism and became a Protestant in Ljubljana at a young age, his religious affiliation is not clearly confirmed. Quite the contrary, his son and successor Lorenz later became one of the main supporters of Protestantism in Gorizia. This evidently had no bearing on his cordial relationship with Archduke Charles, who bestowed many honours on him and his family, including the office of hereditary pantler of Gorizia (1571), baronial title (1572), and augmentation of arms (1568).

In 1626, the previously rather elementary family split into two branches under Lorenz's sons Johann Kaspar and Friedrich. That year, the brothers received from Emperor Ferdinand II the entire pledged estate in full ownership and divided it between themselves: Johann Kaspar retained Rihemberk, whereas Friedrich became the owner of Vipava and very likely also Schönhaus Mansion in Gorizia. They founded their respective lineages, which continued in their male lines for another two and three centuries, respectively.

In the next generation, Johann Kaspar's descendants extended the family even further. While the eldest son Bernardin continued the branch at Rihemberk, the middle son Lorenz founded his own in Velike Žablje (Ger. *Gross Sablie*), and the youngest son Johann Kaspar (Jr.) built Lower Rihemberk Castle, where he established the so-called Lower Rihemberk branch. In 1642, the three brothers and their uncle Friedrich were either elevated to or confirmed the rank of counts and their arms augmented.

Although the Lanthieris began to solidify their social ascendancy in Carniola and maintained their landed estates there until the twentieth century, they gradually moved their seat to Gorizia and became one of the most prominent noble families in the county. They integrated into the local environment through forging marriage alliances with other nobles in Gorizia, holding leading government positions (at least three representatives of the family were governors of Gorizia), and membership in the county's cultural and economic institutions, as well as through acquiring vast estates in Gorizia, arranged into fideicommissa. The Vipava and Lower Rihemberk fideicommissa were established in the second half of the seventeenth century, followed by that of Upper Rihemberk in the mid-eighteenth century. Due to the lack of male descendants who could exclusively inherit the fideicommissa and benefit therefrom, the entire property was merged in the first half of the nineteenth century under Count Thaddäus Klemens Lanthieri from the Vipava branch. After his death in 1866, the estate was inherited by his son Karl Lanthieri, the last male descendant in the family. With his death in 1910, the family died out in its patrilineage. The estate was inherited and administered by his only daughter Clementina, who was married to Baron Erdmann Levetzow. Their only son Carlo used the compound family name Levetzow-Lantieri from 1934 onwards. During the interwar period, the family lived between Gorizia and Rihemberk and lost the Rihemberk estate in 1947 due to the newly drawn border between Italy and Yugoslavia. The legacy of the Lanthieri family is currently preserved by Carlo's daughters Carolina (married Countess Piccolomini) and Clementina.

Ill.mo Sig.r Sig.r Bron Gran.mo

Per Essequir i gratiosi Comandi d'V.S. Ill.ma
à me ingionti con mano di Sped
gli annesso li sotto scritti nomi delli
arestanti condotti oggi di Comen

Lippa Stefano Cauig
Gabrouigachi mon Mersech
Juran Orf
Juron Grot Luca Jauce
Comen Marco Paier
Andrea Macouit
Scerbina Michel Jachin
Lernai Jurza
Juran odanig
Juran Losse in assenza di suo fra
Gruschauiza Andrea Chort
Gazgor Furlan

RIHEMBERŠKI IN ŠTANJELSKI PODLOŽNIKI V UPORU LETA 1713

DRAGICA ČEČ

Uvod

Nemiri, ki so leta 1713 izbruhnili na Goriškem (tolminsko gospostvo, gospostva Kanal, Rihemberk, Štanjel in Švarcenek, ozemlje Goriških brd ter nekaterih samostojnih fevdalnih enot na Krasu) in so v historiografiji splošno poznani kot tolminski upor, imajo številne vzroke. Na eni strani so bili povečani davčni pritiski na dežele zaradi španske nasledstvene vojne in splošnega slabega stanja državnih financ, s katerimi so bili nezadovoljni tako podložniki kot plemstvo, na drugi strani pa so imeli podložniki različnih gospostev s svojimi zemljiškimi gospodi številne konflikte glede urbarialnih obveznosti in drugih podložniških dajatev, obveznosti in rabe skupnih zemljišč. Namen tega prispevka je predstaviti dogodke v Rihemberku z analizo doslej nepoznanih konceptov kazenskih spisov – t. i. preiskovalnih procesov glede vloge rihemberških in štanjelskih (Cobenzlovih) podložnikov.[1] Drugi pomemben vidik je do sedaj povsem spregledana vloga goriškega deželnega glavarja Janeza Gašperja II. grofa Cobenzla,[2] (sl. 1) ki je bil konec aprila 1713 imenovan za pravega dvornega tajnega svetnika in se je tako po svoji funkciji verjetno udeleževal sej dvornega tajnega sveta, hkrati pa je kot predstavnik enega od posvetovalnih organov soodločal o ukrepih, povezanih z uporom na Goriškem.[3]

---

1 Zaradi odsotnosti urbarjev gospostva Štanjel, ki bi pojasnili, ali so v gospostvo vključili nekatere vasi, dajatve in sodne pristojnosti grofov Cobenzl, ki jih ni v ohranjenem urbarju iz leta 1616 in so bile sprva del rihemberškega gospostva ali pa tudi ne, in zaradi nejasnosti v zvezi z lastništvom v rodbini Cobenzl uporabljamo izraza štanjelsko gospostvo in Cobenzlovi podložniki. Več o tem v poglavju *Različni lastniki rihemberškega gospostva, Cobenzlovi podložniki in štanjelsko gospostvo*.

2 Kariera Janeza Gašperja II. grofa Cobenzla je za celoten upor še kako pomembna, saj je bil 14 let, do leta 1703, prvi komornik nadvojvode oziroma pozneje cesarja Karla VI. Z njim je ostal v pisnih stikih, ko je ta odšel v Španijo, kjer je bil okronan za španskega kralja. Kmalu po Karlovi vrnitvi na Dunaj in prevzemu prestola je leta 1712 Janez Gašper skupaj z nosečo ženo odšel na Dunaj. Tam se mu je rodil sin Karel (ki je kot odrasel naredil izjemno kariero kot opolnomočeni minister avstrijske Nizozemske), njegova botra pa sta bila cesar Karel VI. in njegova mati, cesarica vdova Eleonora (*Wienerisches Diarium*, 10. 8. 1712 in 3. 5. 1713, gl. tudi Preinfalk, Rodbina Kobenzl, str. 451). Iz faz Cobenzlovega kariernega vzpona je za razumevanje njegovega odziva in vloge na Goriškem najpomembnejša okoliščina, da je bil leta 1692 imenovan za dvornega svetnika ter se je med letoma 1694 in 1699 udeleževal sej cesarskega dvornega sveta. Ta organ je bil kot vrhovno revizijsko sodišče vrhovna sodna oblast v cesarstvu, na katero so se lahko s svojimi pritožbami obračali tudi podložniki. V pristojnost tega sodišča so sodile tudi odločitve gornjeavstrijske in spodnjeavstrijske vlade ter še nekaterih drugih institucij. Seznam uradnikov po prepisih dvornih seznamov (t. i. Hofstaatverzeichnisse) (Gmoser, *Chronologische Liste*).

3 *Kmečki punti*, str. 183.

Slika 1: Janez Gašper II. grof Cobenzl (1664–1742) je odigral pomembno vlogo v uporu leta 1713, saj je tik pred preiskavo upora postal pravi dvorni svetnik cesarja Karla VI. Tesno je bil povezan z Lanthieriji, saj sta bili iz te družine njegova mati in babica (Wikimedia Commons, © ÖNB, Bildarchiv Austria).

Dosedanje historiografske predstavitve dogodkov v Rihemberku med uporom leta 1713 temeljijo na poročilih, ki so jih deželne oblasti v želji po nasilnem zatrtju upora (z intervencijo vojske) pošiljale nadrejenemu organu – notranjeavstrijski vladi. Na teh poročilih temeljijo že prve objave Simona Rutarja, pa tudi Boga Grafenauerja, ki je prvi celostno predstavil dogajanje v Rihemberku v času upora na Goriškem leta 1713.[4] Oba avtorja dogodke povzemata po uradnih poročilih, ki so jih goriški stanovi prejemali od zemljiških gospodov (ti pa od svojih upraviteljev in »ovaduhov«) in mitničarjev, oziroma na podlagi poročil, ki so jih stanovi pošiljali notranjeavstrijski vladi ter od tam dvornim uradom in dvoru. Plemiški pogled na upiranje leta 1713 se v številnih niansah prekriva z

[4] Rutar, Zgodovina Tolminskega, str. 113–119, in Grafenauer, Veliki, str. 81–89. Za najnovejši pregled historiografije o tolminskem uporu gl. Marušič, Uporno gibanje.

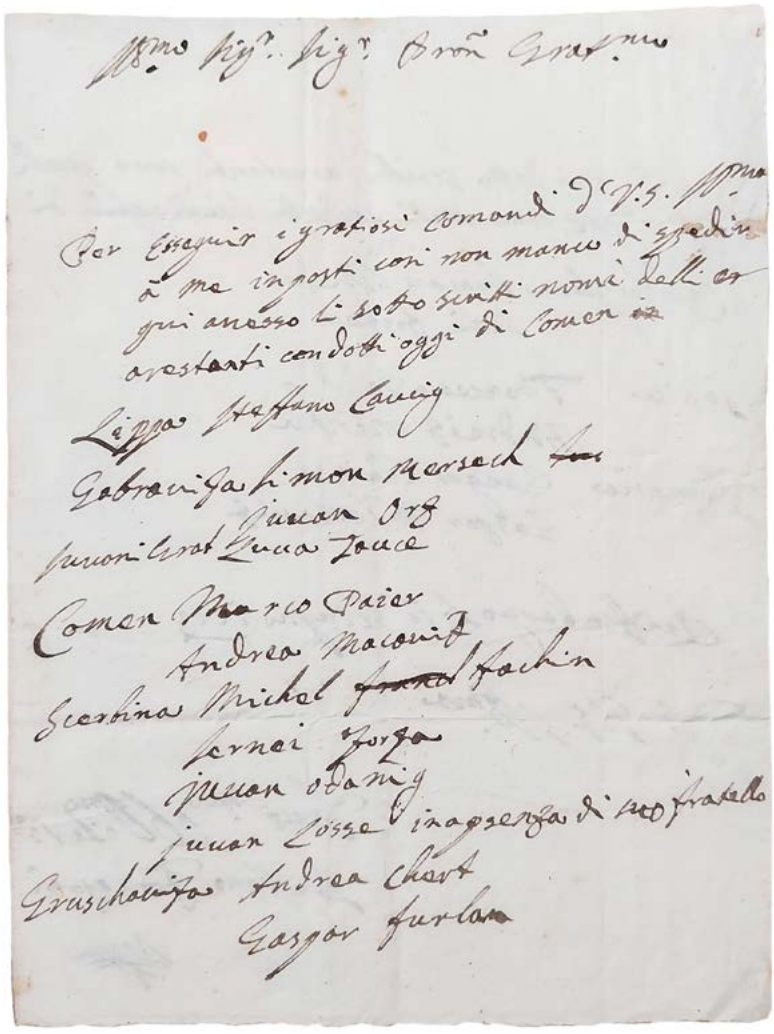

Slika 2: Marco Antonio Bonelli pošilja Karlu Jožefu baronu Neuhausu seznam podložnikov, ki jih je zajela krajišniška vojska, ko je prišla v rihemberško gospostvo, 18. 6. 1713 (foto: © SI AS 730, fasc. 93).

meščanskimi noticami o uporu,[5] s tem pa še podkrepi njegovo tipizirano podobo. Številni indici, ki so povod za ustvarjanje tipičnih podob upora, namreč temeljijo na govoricah ali ovadbah (sl. 2).[6] Namen poročil, ki so jih goriške oblasti in posamezniki pošiljali višjim organom, je bil doseganje specifičnih interesov goriških deželnih stanov in zemljiških gospodov. Posamezni zemljiški gospodje in deželne oblasti so dogodke stereotipno predstavljali s tipičnimi politično-pravnimi podobami

5 Posebej Dragogna, *Notabilia*. Dragogna pozna poročila goriških deželnih oblasti in zemljiških gospodov ter jih povzema v svojih kronoloških oziroma dnevniških zapisih.

6 Npr. Karlu Jožefu baronu Neuhausu, stanovskemu poverjeniku za spremljanje vojske, ki je prišla na Goriško zatret upor, je Marco Antonio Bonelli iz Vitovelj poročal o »zadnjih premikih upornikov« 18. julija 1713 (SI AS 730, fasc. 93, Marco Antonio Bonelli (verjetno uslužbenec »barona Rosettija«) Karlu Jožefu Neuhausu, 18. 6. 1713).

upora. Obenem so ravno ta poročila postala osrednji del historičnega narativa, kar pa je v metodološkem smislu precej problematično. Fragmenti sodnih procesov proti tistim podložnikom, ki so sodelovali v uporu, pa pokažejo, da so določene podobe ali opisi pretirani.

Upor leta 1713: interesi deželnih stanov, notranji spori in utopične govorice

Med vzroki za nemire leta 1713 na Goriškem je treba na prvem mestu omeniti povečane davčne pritiske na dežele zaradi španske nasledstvene vojne, saj je z njimi vladar poplačeval tudi posojila, ki jih je jemal pri različnih upnikih. Vojni davek, ki so ga odobrili stanovi spričo povečanih finančnih potreb zaradi španske nasledstvene vojne, je za Goriško znašal 30.000 goldinarjev na leto v obdobju sedmih let.[7] Na drugi strani pa so imeli podložniki različnih gospostev s svojimi zemljiškimi gospodi številne konflikte glede urbarialnih obveznosti in drugih podložniških dajatev, obveznosti in rabe skupnih zemljišč. Obenem so Goriško, tako kot druge dežele, obremenile druge okoljske in družbene okoliščine, ki so (začasno) slabšale njihov položaj, denimo zapora s strani Beneške republike zaradi kuge, ki je razsajala na Dunaju.[8] Poleg tega sta bila tako kot v drugih notranjeavstrijskih deželah uvedena davka na potrošnjo mesa in vina. Zaradi povečanih finančnih potreb so od leta 1705 na Goriškem razširili vrste in produkte, na katere so odmerili davek na meso (t. i. mesni krajcar), čemur je sledil še davek na vino (1706).[9] Poleg teh davkov so goriški deželni stanovi že pred kriznimi razmerami uvedli poseben davek (imenovan »novice«), s katerim so deloma pokrivali stroške 16-članske vojaške posadke, ki so jo z dovoljenjem vzpostavili leta 1675.[10]

Razmere so goriški deželni stanovi zaostrovali še s svojevrstno politiko izogibanja plačevanja že odobrenih deželnih kontribucij. To seveda ni ustrezalo vladarju, ki je te kontribucije nujno potreboval za vračanje posojil, ki jih je zaradi vojne najel pri različnih upnikih. Cesar Leopold I. si je (sicer zgolj) 6000 goldinarjev leta 1702 izposodil tudi pri dedičih Janeza Filipa grofa Cobenzla, med drugim pri Janezu Gašperju II. Cobenzlu. Cobenzlom je kot upnikom obljubljal 6-odstotne obresti in vračilo denarja v osmih letih. Sredstva za poplačilo upnikov pa naj bi zbral ravno z deželnimi kontribucijami, kot je še pojasnil v svoji prošnji za posojilo.[11] Janez Gašper II. Cobenzl je tako veliko bolje od dela goriškega plemstva razumel dvorno politiko pridobivanja sredstev in pritiskov

---

7 Capuder, Goriški kmetski upor, str. 2–8. Verjetno je s tem Capuder mislil davek na premoženje (*Vermögenssteuer*), ki so ga za večletna obdobja leta 1704 uvedli v vseh notranjeavstrijskih deželah (AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 156–216; SI AS 2, šk. 754, 30. 4. 1704).

8 Zaporo stanovi omenijo v pismu 24. aprila 1713 (Premrou, Dokumenti, 4. 3. 1926).

9 Prim.: Panjek, Kmetijstvo, str. 157–158; *Kmečki punti*, str. 177–181; Šorn, Donesek, str. 175.

10 Premrou, Dokument, 2. 3. 1926, str. 3–4. Sprva je bila sicer odobrena 50-članska vojaška posadka (Morelli di Schönfeld, *Istoria*, 2, str. 164, 222).

11 ASGo, ASCC, AeD, b. 372, f. 1087, 24. 5. 1702.

na dežele. Po drugi strani so bili dolgovi oziroma zamiki pri plačevanju deželnih kontribucij stalna praksa goriških stanov. Ko je cesar Leopold leta 1704 od njih zahteval, naj poplačajo dolg v višini 3000 goldinarjev, je novega deželnega glavarja Janeza Gašperja II. Cobenzla v osebnem pismu istočasno zaprosil, naj se kot posebej lojalen cesarju zavzame, da bodo stanovi ukaz izvršili.[12] Nova (državna) davka na meso in vino so imeli v prvem obdobju od leta 1706 v zakupu goriški deželni stanovi, a so ob koncu zakupnega obdobja dvorni komori pustili precejšen dolg.[13] Že na začetku prevzema zakupa obeh davkov so izkoristili deželnega glavarja Cobenzla, ki se je takrat dalj časa zadrževal na Dunaju, in ga prosili, naj poskuša s svojim vplivom pri dvoru prestaviti plačilo davka, češ da je dežela finančno obremenjena in da bo pobiranje davkov sprožilo nemire.[14] V prvem letu pobiranja mesnega davka je goriškim stanovom res uspelo iztržiti, da je bilo tolminsko glavarstvo davka prosto in da jim tega dela davka ni bilo treba plačati. Poznane prakse goriških deželnih stanov in dolgovi seveda niso ustrezali dvorni komori, obenem pa se je za naslednje zakupno obdobje našel konkurenčni ponudnik Jakob Bandel, ki je s podporo Bartolomeja Tacca in Hieronima (Gerolama) Torreja (Thurna) ponudil malenkost višjo zakupno vsoto kot goriški deželni stanovi. Zato je komora zakup prepustila boljšemu ponudniku. Na nezadovoljstvo goriških deželnih stanov je Bandel pridobil zakup tudi v naslednjem zakupnem obdobju.[15]

Goriški deželni stanovi, ki so tako že večkrat poskušali doseči znižanje novih davkov in načinov njihovega pobiranja, so izkoristili tudi upor leta 1713, da bi bili s svojimi prošnjami uspešni. Vladarju so ponovno poslali prošnjo, da bi sami pobirali omenjena davka. Z argumentom, da gre za revno deželo, so zanju ponudili zakupno vsoto 7000 goldinarjev. Vsota se je bankalni deputaciji zdela prenizka, obenem pa je bila zadržana do zatrjevanja goriških deželnih stanov o finančnih zmožnostih dežele, zato so komisijo, ki je prišla na Goriško preiskovat upor, prosili, naj razišče gospodarske okoliščine dežele in odloči o utemeljenosti prošnje.[16] Prav ta okoliščina je pomembna za razumevanje odnosa tako goriškega plemstva kot vladarja do upora, a jo je zgodovinopisje povečini spregledalo.

Vladar je kot deželni knez goriškim deželnim stanovom v svojih odzivih na upor že sredi maja 1713 dal povsem jasno vedeti, da njihovim navedbam v zvezi z glavnim vzrokom upora in podložniških nemirov ne verjame. V svojem patentu je poudaril, da do upora ni prišlo samo zaradi omenjenih dveh davkov, kot so neprestano ponavljali stanovi, ampak je omenil tri enako pomembne vzroke upora: (1) nove davke komori, (2) davke, ki so jih pobirali stanovi, ter (3) sporne urbarialne dajatve in obveznosti. Obenem je posebej poudaril, da je bil upor usmerjen proti svetnim in duhovnim oblastem, deželnoknežjim mitnicam, pobiralcem mitnin in drugim kameralnim prejemnikom, s čimer je sprejel obtožbe, ki so jih v svojih poročilih na račun davčnih pobiralcev izrekli stanovi.[17]

---

12 ASGo, ASCC, AeD, b. 372, f. 1087, 4. 6. 1704.

13 Prim. Panjek, Kmetijstvo, str. 158–159.

14 ASGo, ASCC, AeD, b. 372, f. 1087, 29. 11. 1706.

15 Cauper, Goriški kmečki upor, str. 2–8; Panjek, Kmetijstvo, str. 157.

16 AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 19, 9. 8. 1713.

17 *Kmečki punti*, str. 183. Cesarska resolucija iz 23. maja 1713 se sklicuje tudi na mnenje tajnega sveta, katerega član je bil od 29. aprila 1713 Janez Gašper Cobenzl (*Wienerisches Diarium*, 3. 5. 1713).

Upor leta 1713: povod in dogodki

Povod za upor leta 1713 je bila zaplemba nekaj tovorov soli, ki jih je davčni zakupnik Bandel zaradi neplačanih dajatev[18] odvzel tolminskim podložnikom.[19] To je sprožilo kolektivni protest tolminskih podložnikov, ki so že leto prej, leta 1712, na dvor naslovili prošnjo, naj jih oprostijo plačevanja mesnega krajcarja (tj. davka na meso),[20] zato so menili, da bi morali s pobiranjem davka počakati do vladarjeve odločitve o njihovi prošnji, ki pa je v začetku leta 1713 še ni bilo. Zato so Bandlovo dejanje razumeli kot hudo krivico. Tolminski podložniki so se 27. marca napotili proti Gorici, kjer sta imela svojo rezidenco lastnik tolminskega gospostva Jakob Anton grof Coronini in Jakob Bandel. Deželne oblasti so se prihoda podložnikov, ki so se jim po poti pridružili podložniki drugih gospostev, ustrašile in vseskozi poudarjale, da ni mogoče izključevati ponovnega množičnega kolektivnega nasilja.[21] V novoveški politični ideologiji je veljalo, da je vsakršno zbiranje podložnikov nevarno javni, a tudi osebni varnosti ter premoženju. Toliko bolj nevarno je bilo, če se je množica kmetov pojavila v mestu, še posebej v glavnem mestu dežele, kjer je živelo največ plemičev in zemljiških gospodov (palače ali stanovanja so imeli številni lastniki gospostev na Goriškem in drugje).[22]

Po neuspešnih poskusih predstavnikov zemljiškega gospoda in deželnih oblasti v Solkanu, da bi podložnike, ki so prišli pred mesto, odvrnili od prihoda v Gorico, so kot svarilo zaprli 25 podložnikov, druge pa iz Solkana »pregnali z nasiljem«. Deželni upravitelj je zagotavljal, da je hotel podložnike najprej pomiriti s pozivom, naj napišejo svoje pritožbe, a so to ponudbo zavrnili. Aretacija podložnikov je podžgala nezadovoljstvo. Tako je naslednji dan (28. marca) množica podložnikov povzročila več nasilnih ekscesov v mestu in okolici. V Gorici je uničila hišo Jakoba Bandla. Zato je deželni upravitelj ugodil eni od podložniških zahtev in izpustil dan prej zaprte podložnike.

Ko so se podložniki 28. in 29. marca vračali proti Tolminski, so v Števerjanu poškodovali še hišo Bartolomeja Tacca[23] ter se znesli nad premoženjem nekaterih mitničarjev in pobiralcev davkov. Nekaj ekscesov z mitničarji je sledilo pozneje, nekateri tudi zato, ker ti po mnenju podložnikov niso spoštovali ukaza deželnega upravitelja Ludvika Adama grofa Strassolda (izdanega 7. aprila), naj ustavijo pobiranje davkov oziroma drugih dajatev. Ta naj bi omenjeni sklep sprejel na podlagi posveta in glasovanja goriškega plemstva, in sicer kot odziv na novico o napadu na pobiralko novih dajatev, vdovo Bassin.[24] Strassoldo je namreč podložnikom, da bi jih pomiril, razglasil, da bodo

---

18 Bandel je cesarsko komisijo večkrat prosil, naj izterja zaostale davke od tolminskih podložnikov, goriških mesarjev in dragoncev (posadke na goriškem gradu) ter drugega vojaštva, tudi zadolženih za proviant (oskrbo vojske in sanitetne zadeve) (AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, s. d.).

19 Glavne predstavitve upora so v: Grafenauer, Veliki, str. 81–85; Marušič, Veliki tolminski punt; Panjek, Kmetijstvo, str. 153–162; Čeč, Prostori upora, str. 65–105.

20 Panjek, Kmetijstvo, str. 159.

21 Premrou, Dokument, 2. 3. 1926, str. 3 (dopis 9. 4. 1713).

22 Prim. Čeč, Prostori upora, str. 68.

23 Lastništvo hiše je razjasnjeno v: Čeč, Prostori upora, str. 80.

24 Premrou, Dokument, 2. 3. 1923, str. 3–4 (dopis 9. 4. 1713).

začasno prenehali s pobiranjem davkov in na vladarja naslovili še eno prošnjo za odpravo oziroma znižanje davkov.[25] Ta patent so uradni sli zelo počasi razglašali po deželi, obenem pa je novica o njem v obliki govoric po deželi potovala veliko hitreje. Kot je značilno za govorice in ustno prenašanje informacij, je hitro pridobivala utopične razsežnosti o odpravi vseh davkov. Cesar je pozneje v sklepu sojenj za dejanja na Goriškem zapisal, da je deželni upravitelj presegel svoje pristojnosti, ko je v začetku aprila izdal patent, in se je moral zato zagovarjati pri vladarju.[26]

Drugi val upiranja na Goriškem (tako v tolminskem in kanalskem gospostvu kot v kraških (rihemberškem, štanjelskem (Cobenzlovem), švarceneškem) in kranjskih (podgrajskem, socerbskem in devinskem) gospostvih) so starejši zgodovinski prikazi označevali kot »klasičen upor proti fevdalcem«, saj so v ospredje stopili konflikti podložnikov z zemljiškimi gospodi, a je bilo zbiranje podložnikov prej kot »klasični nemir« posledica utopičnih govoric. Zaradi govoric, da so odpravljeni vsi davki, so bili podložniki prepričani, da zemljiški gospodje zanikajo ali omejujejo njihove pravice, kar je bil eden od pomembnih vzrokov drugega vala »nemirov«. Prav zavest o nespoštovanju »pravic« je bila tudi sicer eden ključnih motivov in vzrokov kmečkega odpora v fevdalni družbi.[27] Da bi podložnike pomiril, je deželni upravitelj podložniška odposlanstva, ki so prišla v Gorico, napotil, naj skupaj s pravniki pripravijo pritožbe. Pritožbe v obliki prošenj, ki so se nanašale na različna področja podložniških obveznosti in dolžnosti, so v istem času kot na Krasu pripravljali tudi v tolminskem in kanalskem gospostvu, pri čemer so pomembno vlogo odigrali notarji, ki so po vladarjevem mnenju zavajali podložnike. Pisar ali notar Štefan Mavraž, ki ga je skupaj z drugimi člani maloštevilnega odposlanstva tolminskega gospostva junija 1713 pred Gorico zajela krajišniška vojska, je že leta 1694 zastopal rihemberške podložnike v pravdi proti lastnikom gospostva Rihemberk.[28]

Vsaj v primeru rihemberških in štanjelskih (Cobenzlovih) podložnikov je njihovo zbiranje spodbudilo deželnega upravitelja, ki je sicer na precej razširjen način obvladovanja nezadovoljnih podložnikov zahteval, naj najprej pripravijo pritožbe in jih posredujejo prek primernih pravnih zastopnikov.[29] Obenem jim je prepovedal zborovanja in jim za nedovoljeno zbiranje zagrozil s hudimi kaznimi, kot je zatrjeval v poznejših uradnih poročilih. Tudi zemljiški gospodje so bili prepričani, da so se po gospostvih razširile utopične ideje o odpravi davkov, zato so po prihodu krajišniške vojske in aretaciji domnevnih vodij rihemberških podložnikov na komisijo naslovili prošnjo, naj ne ugodi zahtevi podložnikov po »starih urbarjih«.[30]

---

25 Premrou, Dokument, 2. 3. 1926, str. 3.

26 Dolenc, Dva dokumenta, str. 109.

27 Prim. Rösener, Kmetje, str. 115–116.

28 AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 22, s. d. O biografskih podatkih gl. Dragogna, *Notabilia*, str. 252.

29 Gre za eno pogostejših oblik pomiritve podložniškega nezadovoljstva, s katero so predstavniki oblasti poskušali doseči sporazumno poravnavo ali vsaj pridobiti dodaten čas, da so lahko primerno ukrepali (Schennach, Supplikationen, str. 581–582).

30 Zahteve po vrnitvi k »staremu urbarju« so stalnica zgodnjenovoveških uporov in kmečkega odpora. Kmetje so ob rihemberških dogodkih verjetno tako imenovali zadnji komorni/deželnoknežji urbar, torej urbar, ki je nastal pred prodajo gospostva v začetku 17. stoletja, saj so po zatrjevanju lastnikov gospostva obenem z urbarjem zahtevali kupoprodajno pogodbo. Prošnje podložnikov na nekdanjih komornih/deželnoknežjih

Kolektivni strah se je širil tudi med družbenimi elitami. Prepričanje elit, da lahko novi davki povzročijo splošno nezadovoljstvo, je bilo v Notranji Avstriji v letih od njihove uvedbe[31] splošno razširjeno. Vsako poročilo tudi o manjših ekscesih so vzeli zelo resno tudi v sosednjih deželah, obenem pa so marčni dogodki v Gorici leta 1713 presegli vse dotedanje ekscese. Poročila stanov in sočasni kronisti potrjujejo, da je bila že nekaj dni po dogodkih (že v začetku aprila) v Gorici, Soški dolini in na Tolminskem vsa politična in intelektualna elita na Kranjskem in v Trstu[32] prepričana, da so nemiri na Goriškem val nezadovoljstva ponovno sprožili tudi na Kranjskem in da obstaja možnost, da se bo nezadovoljstvo nadaljevalo.[33] V tej deželi so spričo nezadovoljstva zaradi načina pobiranja davka na meso (t. i. mesnega krajcarja) nekaj let prej (1705) ubili davčnega pobiralca Karla grofa Lichtenberga, ki se je priženil na črnomaljsko gospostvo.[34] Da so se novice o manjših uporih in incidentih hitro širile in da so bile razmere v vseh notranjeavstrijskih deželah napete že vse od uvedbe omenjenega davka, kaže zapis Gregorja Dolničarja iz leta 1706 o zelo neprizanesljivem pobiranju novega davka na meso v Ljubljani. V tem mestu so obdavčili vse prebivalce, ne glede na pristojnost, in tudi del v mestu živečega plemstva.[35] Kranjski stanovi so v enem od odzivov nadrejenim oblastem leta 1713 dali jasno vedeti, da so za razliko od goriških stanov učinke novih davkov blažili tako, da so davek sami vzeli v zakup in iz lastnih sredstev (in v lastno škodo) pokrili del zakupne vsote, ki je niso mogli pobrati od podložnikov, samo zato, da bi se izognili nemirom. Odločno so opozorili, da dajanje davkov v zakup drugim osebam povzroči pretirano izterjevanje in pritisk na podložnike, ki lahko sproži splošno nezadovoljstvo.[36]

---

gospostvih, da bi se povrnili k starim komornim urbarjem, zasledimo že v 17. stoletju. Zagotovo gre za v prvi vrsti pravni termin, ki je pri gospostvih, ki so bila nekaj časa kameralna, verjetno povezan z zadnjim reformiranim urbarjem. V času zakupov gospostev ga je mogoče na številnih zakupnih gospostvih povezati s podelitvenimi listinami, v katerih je bilo večkrat zapisano, da zakupniki ne smejo povečevati podložniških obveznosti. Na formulacijo »ko terjane dajatve preveč presegajo meje omenjenega urbarja (komornega)« se verjetno sklicuje tudi prošnja, ki jo datiramo (sicer brez pojasnila) v kontekst tega upora (prim. Panjek, Kruh, str. 39, in *Kmečki punti*, str. 169–174). Na stare komorne urbarje se verjetno sklicuje tudi ukaz cesarja Ferdinanda III. iz leta 1655 glede upora podložnikov v Komnu, v katerem je od zemljiških gospostev zahteval, da »podložnikov ne smejo prekomerno obremenjevati« (*Kmečki punti*, str. 170; AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 22, s. d.). Da se morajo do zaključka civilnega sodnega procesa ravnati po deželnoknežjem urbarju in sklepih Herbersteinove komisije iz leta 1661, so zahtevali tudi komisarji v vmesni sodbi 13. januarja 1714 (ASLL 12/49, Elenco, pg. 853–855). Tudi švarceneškim podložnikom je sodni sluga med uporom 1713 razglasil, da se bodo vrnili k staremu urbarju (Čeč, Upor podložnikov, str. 523).

31 Davek na meso je bil namreč s cesarskim patentom razglašen v vseh deželah Notranje Avstrije.

32 Tudi sočasna poročila tržaških mestnih oblasti so bila polna strahu, saj je mesto nudilo zatočišče družini Petazzi, katere podložniki so se upirali v Švarceneku in Socerbu, obenem pa so se bali napadov podložnikov na različne urade in mitnice v Trstu in okolici (Čeč, Prostori upora, str. 68–73; *Kmečki punti,* str. 137 in pisma iz Trsta Karlu Jožefu Neuhausu junija 1713 (SI AS 730, fasc. 93, Janez Ferdinand Petazzi Karlu J. Neuhausu, 12. 6. 1713, 21. 6. 1713, in Nikolaj Petazzi Karlu J. Neuhausu, 31. 5. 1713 in v imenu Ferdinanda Petazzija 12. 6. 1713)).

33 Steska, Dolničarjeva, str. 169. Nemška vojska naj bi se tako za pomiritev upornikov na Kranjskem že 12. aprila nastanila na Gorenjskem.

34 Steska, Dolničarjeva, str. 151.

35 Šorn, Donesek, str. 177; Steska, Dolničarjeva, str. 152.

36 *Kmečki upori*, str. 178.

Med elitami je bilo precej razširjeno prepričanje o »neumnih kmetih«, ki niso sposobni razumeti kompleksnosti odnosov in razmer. To prepričanje potrjujeta prošnja zemljiških gospodov preiskovalni komisiji, da urbarja ne bi oddali podložnikom, saj bi s tem povzročili samo nove nesporazume in napačne razlage obveznosti,[37] ter končna vladarjeva ugotovitev, da so podložnike (čeprav s posebnim poudarkom na tolminskem gospostvu) zavajali prokuratorji in duhovniki dvomljivega statusa in porekla, zato so jih odstavili in jim prepovedali zastopanje kmetov.[38]

Pravna definicija upora in kazenski procesi proti rihemberškim in štanjelskim (Cobenzlovim) podložnikom

Upor je bil kot zločin sicer vključen v kazenske zakonike, a je bila njegova definicija ohlapna, saj je bilo kaznovanje upora kot privilegiranega zločina prepuščeno vladarju. Tudi na sojenju upornikom v uporu leta 1713 se je pristojna komisija v utemeljitvah kazni poleg na *Constitutio criminalis Carolina* sklicevala na t. i. *Ferdinandeo*, kazenski zakonik za Spodnjo Avstrijo, ki pa je kot najbolj dodelan kazenski red veljal tudi v notranjeavstrijskih deželah. Tej praksi so sledili uradniki notranjeavstrijske vlade, saj je ta institucija nastopala tudi kot revizijski organ za različne kazenske procese dežel, ki so jo sestavljale. V zgodnjem novem veku se je razumevanje upora iz prvotnega pojmovanja kot zločina, ki (po zlati buli) žali neposredno cesarja in ogroža deželni mir, razvilo v zločin, ki je ogrožal javno varnost in z nespoštovanjem družbenih hierarhij tudi obstoječo družbo, utemeljeno z božjo sankcijo.[39] Obenem je omogočal kaznovanje žaljenja predstavnikov nižjih stopenj oblasti (gledano s stališča vladarja), pri čemer je bilo skladno s hierarhijo oblasti žaljenje nižjih oblasti manjši zločin. Najhujše kazni so prinašala dejanja upornikov, usmerjena neposredno proti oblasti cesarja/vladarja, na Goriškem v funkciji deželnega kneza. Zato so bili med usmrčenimi podložniki tudi povratniki, in sicer nekateri tolminski podložniki, ki so bili že kaznovani zaradi upiranja leta 1703. Med usmrčenimi in z individualnimi kaznimi kaznovanimi podložniki je bilo več posameznikov, ki so jim v sodnem procesu poleg drugih zločinov dokazali žaljenje vladarja in najvišjih (ali drugih) predstavnikov deželnih oblasti.

Zaradi posebnega statusa zločina kaznovanja upornikov praviloma niso izvajali v okviru obstoječega novoveškega upravno-sodnega aparata in privilegijev, ampak praviloma tako, da je vladar delegiral posebno komisijo, ki je imela pravico odločati o smrtnih kaznih skladno z obstoječimi kazenskimi redi.

37 AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 22, s. d.

38 Dolenc, Dva dokumenta, str. 109.

39 Čeč, »Priznal je«, str. 41–65.

Ker gre pri uporu za kolektivni zločin, v katerem različni posamezniki nosijo različno odgovornost, se je pri kaznovanju upornikov pokazala še ena pomembna značilnost novoveške kazenske zakonodaje. Ker je bila smrtna kazen v kazenskem redu določena kot redna kazen (*Ordinari Strafe*) za ta zločin, so bili vsi drugačni predlogi kazni definirani kot »izredne kazni« in so pomenili odstopanje od kazenskega zakonika. Izredne kazni pa je moral izreči oziroma potrditi vladar. Odločitev o najhujši kazni – smrtni kazni – za vodilne upornike je skladno s kazenskimi redi sprejela komisija, ki je o »rednih« kaznih (torej smrtni kazni) odločala z glasovanjem ter vladarja samo seznanila z izrečenimi in izvršenimi kaznimi.[40] Za preostale v uporu najbolj inkriminirane podložnike, katerih zločini niso bili tako hudi, da bi jih kaznovali s smrtno kaznijo, pa je komisija vladarju zgolj posredovala svoje predloge individualnih in kolektivnih kazni, skupaj z opisom dokazov za storjeni zločin. Največ takšnih izrednih individualnih kazni je predlagala za podložnike tolminskega in sosednjih gospostev, ki so bili udeleženi tudi v javnem nasilju marca v Gorici in drugod. Povzela je tudi zločine 16 rihemberških in štanjelskih (Cobenzlovih) podložnikov, a predlagala samo eno individualno kazen, in sicer za Jakoba Švaro. Prav tako eno individualno kazen je predlagala za švarceneške podložnike.[41] Vladar kot deželni knez ni sledil predlogom kazni, ki jih je v svojem poročilu podala komisija, ampak se je odločil za povsem drugačne kazni, in sicer zaplembe delov premoženja tolminskim podložnikom, ki pa jih je nasprotoval deželni glavar in kolektivne denarne kazni, ki so bile izrečene po gospostvih.

Komisijo, ki je preiskovala upor, so sestavljali uradniki pristojnega organa, v katerega je bila vključena Goriška, torej notranjeavstrijske vlade.[42] Z imenovanjem komisije je cesar kot deželni knez simbolno pokazal, kdo ima najvišjo oblast v deželi. V procesnem smislu so se na tak način izognili potencialnim procesnim zapletom glede pristojnosti nad podložniki različnih gospostev, meščani, svobodniki in osebami z drugimi pravnimi statusi, ki so bile domnevno soudeležene v tem zločinu. Tudi zaradi dogodkov v Rihemberku so zajeli podložnike različnih zemljiških gospodov in nekaj svobodnikov. Že prvi pogled v uradna poročila o tolminskem uporu potrjuje, da je upor prinesel zelo specifične politične okoliščine in pravne definicije, ki niso neposredno definirane v kazenskih redih.

Komisija je imela poleg kazenskih tudi civilnopravne pristojnosti. V primeru spora rihemberških podložnikov z njihovimi zemljiškimi gospodi o podložniških obveznostih je izvedla tudi ta proces.[43]

Ker je upor veljal za izrazito politični zločin in ker je bilo vanj vpleteno neprimerljivo večje število udeležencev kot v katerikoli drug »zločin«, je tudi število sodnih procesov neprimerljivo z večino drugih kriminalnih oziroma težkih kazenskih postopkov ali t. i. malefičnih pravd. V kazenskih

---

40 Dolenc se glede tega moti, saj je poročilo o izrečenih kaznih datirano po njihovi izvršbi, ohranjeni pa so tudi zapisniki glasovanj o nekaterih smrtnih kaznih (prim. Čeč, »Priznal je«). Povsem napačni pa so strokovni komentarji k zapisom v kroniki Valentina Dragogne (Dragogna, *Notabilia,* str. 258).

41 StLA, Miszellen, Sachengruppereihe, šk. 445, 15. 2. 1715.

42 Nekoliko manj jasne so okoliščine sojenja upornikom leta 1635. Iz različnih gospostev so jih pripeljali v Ljubljano, a ni jasno, kdo je izvedel kazenske, torej preiskovalne postopke. Povzetke sojenj je bilo treba poslati notranjeavstrijski vladi, ta pa dvornim uradom, ki so v vladarjevem imenu izrekli kazni. V Ljubljani so lahko kazni zgolj izvršili (prim. Šorn, Ljubljana, str. 24–25).

43 *Kmečki punti*, str. 184; AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 22.

procesih upornikov v uporu iz leta 1713 gre za zgolj fragmentarno ohranjene koncepte zapisnikov kazenskih, t. i. preiskovalnih procesov. Kazenski procesi, še posebej pa njihovi koncepti, so metodološko precej zadržan vir. Ob procesnopravni okoliščini, da so kazenski procesi (t. i. preiskovalni procesi) potekali na podlagi vnaprej pripravljenih vprašanj, sestavljenih na podlagi dokaznega gradiva t. i. *corpus delicti*, torej dokazov o storjenem zločinu, je ob umanjkanju vprašanj rekonstrukcija določenih okoliščin nemogoča. Pomemben vir za definiranje *corpora delicti* in iz njih vprašanj podložnikom so poročila deželnih organov, njihov sestavni del pa so tudi poročila prizadetih zemljiških gospodov in cesarskih uradnikov. Poročila vsebujejo različne retorične strategije, tudi strategijo stiske. Določeno vlogo pri sestavi vprašanj je zagotovo imel tudi deželni fiskal Francesco Romani, ki so ga komisarji opolnomočili za sodelovanje v sodnih procesih domnevnih storilcev.[44] Ta pa je sledil politiki goriških deželnih oblasti in kot glavni vzrok upora izpostavljal problem državnih davkov in njihovega pobiralca. Prav on naj bi konec aprila sprejel podložnike s »Krasa« in prav on je goriškim deželnim oblastem poslal poročilo o nezadovoljstvu v švarceneškem gospostvu še pred nemiri in javnim nasiljem v tem gospostvu.[45] Poleg tega gre za gradivo kazenskih preiskovalnih procesov zaradi upora, ki so imeli izrazito politično konotacijo in v katerih so izpraševalci najprej dokazovali zločin. V procesu sojenja so zlasti vodilni uporniki postali objekti generalne prevencije,[46] »simbolični objekt, ki ga je oblast kaznovala, da bi odvrnila druge ljudi od podobnega ravnanja«.[47] Komisarji in drugi posamezniki, tudi iz vrst deželnega plemstva, ki jih ti delegirajo za izvajanje preiskovalnih procesov prek *corpusa delicti*, poznajo določene okoliščine upora, ki narekujejo njihova vprašanja upornikom. Dopolnjujejo jih z informacijami, ki jih dobijo v preiskovalnem procesu, zato je tudi struktura procesa oblikovana tako, da daje videz preiskave. Le v nekaj primerih so se pri preiskavi upora leta 1713 zapisovalcem v ohranjene koncepte odgovorov zapisala tudi vprašanja. Ta so bila sicer sestavni del sodnih protokolov, zato je ob njihovi izgubi rekonstrukcija določenih okoliščin nemogoča. S stališča izhodiščnih virov za analizo to pomeni številne, med seboj pogosto nepovezane zapisnike. Zaradi ogromne količine gradiva in posebnih načinov preiskav prek posebnih preiskovalnih komisij je takšno gradivo za marsikateri upor izgubljeno. To velja tudi za upor iz leta 1713, a ne v celoti. Za dogodke v Rihemberku in Švarceneku so se ohranili koncepti sodnih procesov nekaterih podložnikov, pri čemer je ohranjenih precej več sodnih procesov zaradi dogodkov v Rihemberku in na sosednjih gosposkih enotah kot iz švarceneškega gospostva. Poleg konceptov sodnih procesov[48] so za 16 podložnikov rihemberškega gospostva in podložnike grofov Cobenzl ohranjeni povzetki njihovih preiskovalnih procesov, ki so bili del končnega poročila komisije. Deset povzetkov zločinov se je nanašalo na podložnike rihemberškega gospostva, kar pet jih je bilo iz Rihemberka in Pedrovega,

---

44 Omenjen je v konceptih zapisanih izjav preiskovanih podložnikov, potrjuje pa ga tudi Dragogna (Dragogna, *Notabilia*, str. 257).

45 Prim. Čeč, Prostori upora, str. 77; Čeč, Upor podložnikov, str. 517.

46 Gl. Studen, *Rabljev zamah*.

47 Prim. Scheutz, Frühneuzeitliche Gerichtsakten.

48 Izjave podložnikov se nanašajo na koncepte sodnih procesov, ki so ohranjeni v AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 156–216, trije fragmenti zaslišanj pa tudi 149, 149v; 152–153. Če ni navedeno drugače, so vse izjave iz teh dokumentov.

kjer naj bi se upor začel, med njimi je bila predlagana kazen tudi za domnevnega vodjo upora, gostilničarja Franca Križmana.[49] Šest predlogov individualnih kazni pa je zadevalo podložnike grofov Cobenzl (od tega so bili kar štirje iz Kobjeglave ter po eden iz Komna in Volčjega Gradu).[50] Tudi iz povzetkov zločinov proti najbolj obremenjenim podložnikom za dogodke v Rihemberku je povsem jasno, da del konceptov preiskovalnih postopkov proti podložnikom manjka.[51] Manjkajo tudi koncepti sojenj tistih, ki naj bi jih v goriške ječe naknadno poslali v začetku oktobra, recimo Matije Vidmarja (oziroma Matije Besednjaka).[52]

Vseh elementov *corpus delicti*, torej elementov domnevnega zločina upora, ki jih vsebujejo uradna poročila o uporu, kljub sugestibilnim[53] vprašanjem in preiskovalnemu – inkvizicijskemu – kazenskemu sodnemu postopku člani preiskovalne komisije niso dokazali oziroma so jih celo ovrgli. Izjave sojenih podložnikov se lahko med seboj precej razlikujejo. Tudi podložniki, ki so odgovarjali na vprašanja o istem dogodku ali isti osebi, so lahko dogajanje različno dojeli in razumeli ali pa so ga samo različno opisali.

Obstoj konceptov sodnih procesov za več kot 70 upornikov omogoča rekonstrukcijo različnih pogledov in dojemanja dogodkov v Rihemberku in njegovi okolici od aprila do junija 1713. Izhodišča za sugestibilna vprašanja preiskovanim rihemberškim podložnikom izhajajo iz definicije, kaj je upor in kaj so komisarji že v izhodišču kazenskega procesa opredelili kot najbolj kazniva dejanja v tem uporu. Cilj vprašanj in sodnih soočenj najbolj inkriminiranih podložnikov v rihemberškem gospostvu je bil iskanje prvih pobudnikov dogodkov in tistih, ki so aktivno rekrutirali širše območje gospostva (organizatorjev posvetov, glavnih pobudnikov spornih ravnanj ter tistih, ki so širili novice o posvetih in grozili drugim skupnostim), neposredne zlorabe oblasti (zlorabe avtoritete cerkvenih ključarjev in županov), vzpostavljanja alternativnih oblik oblasti, zlorabe običajnih načinov komunikacije (vključno z alarmi), domnevnega zbiranja denarja, namenjenega dajatvam, rekrutiranja podložnikov, zametkov vojaške organizacije in potencialnih povezav z drugimi uporniškimi jedri. Križmana so vprašali, kaj ve o Tolmincih in Švarceneku, pa je rekel, da nič.[54] Zadnjo domnevo, ki je bila tudi del uradnih poročil in ovadbe lastnikov gospostva Rihemberk, so preverjali še pri enem (neznanem) rihemberškem podložniku, ki pa je zanikal, da bi karkoli vedel o tolminskih podložnikih, razen kar je slišal od beračev.[55] Kot posebej sporne prakse so zemljiški gospodje opredelili dajanje nasvetov

---

49 Rihemberški župnik v svojem spominskem zapisu med podložnike iz cerkvene skupnosti cerkve sv. Duha v Pedrovem navaja Andreja Lična, Ivana Pajerja in Gregorja Španjola, kar lahko povežemo z izjavo Franca Križmana, da so bili prvi uporniki iz Sv. Duha (Batič, Kmetski upor, str. 1–2).

50 StLA, Miszellen, Sachengruppereihe, šk. 445, 15. 2. 1715.

51 V konceptih sodnih procesov ne najdemo procesov proti Cobenzlovima podložnikoma Gašperju in Štefanu Rudežu iz Kobjeglave.

52 Batič, Kmetski upor, str. 1–2.

53 Sugestibilna vprašanja so postavljena tako, da bi jih inkriminirani podložnik zgolj potrdil oziroma dopolnil.

54 AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 156–216, koncept sojenja Francu Križmanu.

55 AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 156–216, koncept sojenja Francu Križmanu in fragment sojenja neznanemu podložniku.

na zborih podložnikov ter zbiranje finančnih sredstev za pisanje pritožb in sodne postopke.[56] Tudi obtožbe glavnih upornikov so temeljile na teh bistvenih elementih/značilnostih upora. Zagotovo je na pravno definicijo upora vplival tudi razplet velike kmečke vojne leta 1705/1706 na Bavarskem, ki je *crimen laesae maiestatis* razširila na vse nosilce funkcij.[57]

Različni lastniki rihemberškega gospostva, Cobenzlovi podložniki in štanjelsko gospostvo?

Podložniki, ki so sodelovali v uporu v Rihemberku, so bili podložni različnim zemljiškim gospodom zemljiškega gospostva Rihemberk. Največji del solastnikov so bili predstavniki rodbine Lanthieri: pred komisarji so se med uporniki rihemberškega gospostva znašli podložniki bratov Livija in Karla[58] (Antona) Lanthierija.[59] (sl. 3) Ni pa bil zaslišan noben podložnik njunih bratov Bernardina in Viljema, ki sta prav tako omenjena kot lastnika rihemberškega gospostva v vmesni sodbi komisarjev iz leta 1714, ki našteva vse solastnike gospostva.[60] Del podložnikov je bil podrejen tudi (Janezu) Francu Lanthieriju,[61] ki je pripadal veji rodbine iz Spodnjega Rihemberka. Sodni protokoli sicer ne omenjajo njegovih bratov, čeprav je prošnje na komisijo naslavljal v imenu vseh (sebe in bratov), brez imen pa so navedeni tudi

---

56 Takšen primer je »obligacijsko pismo« stiškega podložnika Jurija Završka iz leta 1646, ki je bil zaradi nespoštovanja deželnoknežje resolucije o neupiranju zaprt. Obvezal se je namreč, da ne bo pozival podložnikov na zbore, da ne bo sodeloval na zborovanjih z nasveti, da ne bo zbiral denarja ter da ne bo potoval v Gradec in na Dunaj ter tam dajal podatkov za pritožbe proti stiškemu opatu (*Kmečki punti*, str. 134).

57 Blickle, *Unruhen*, str. 122.

58 Karel kot svoje podložnike posebej omenja prebivalce vasi Sveto. V korespondenci priporoča tudi svojo hišo v Komnu ter svojo gostilno, za katero ni jasno, ali je v Komnu ali Svetju. Karlov sin je deželnemu komisarju, ki je spremljal vojsko, kot zaupanja vredne priporočil tudi podložnike v Auberju in Ponikvi (SI AS 730, fasc. 93, Karel Jožef Neuhaus, dopis Karla Lanthierija Neuhausu konec maja ali v začetku junija, pomotoma označen kot pismo Livija Lanthierija (v pismu namreč omenja sina, ki ga Livij kot duhovnik ni imel)). S Karlom Neuhausom so namreč pisno komunicirali tudi vsi drugi zemljiški gospodi, ki so imeli dele gospostva: (Janez) Gašper Lanthieri, Livij Lanthieri in Franc Lanthieri (gl. SI AS 730, fasc. 93, Karel Jožef Neuhaus).

59 Karel (1660–1717) in Livij (1672–1738) sta bila sinova Rahele pl. Grabiz in njenega drugega moža Janeza Ignaca grofa Lanthierija. Njuna brata Bernardin (1662–1741) in Viljem (1677–1716) se v uporu ne omenjata kot zemljiška gospoda (Dragogna, *Notabilia*, str. 85; gl. tudi prispevek Mihe Preinfalka v tej publikaciji). Karel Lanthieri je leto po uporu odšel v samostan (Dragogna, *Notabilia*, str, 258) in kmalu nato umrl. Vse premoženje je zapustil edinemu moškemu potomcu, še mladoletnemu Janezu Ignacu (1694–1753) (ASLL 13/5, Fidecomiss-Dokumente und die dazugehörenden Testamente, oporoka Karla Antona Lanthierija, 20. 3. 1717). Za vse rodbinske podatke o Lanthierijih se zahvaljujem Mihi Preinfalku, ki mi je dal na vpogled zgodnjo verzijo rodovnika, objavljenega v tej monografiji.

60 ASLL 12/49, Elenco, pg. 853–855. Za opozorilo na gradivo se zahvaljujem Mihi Preinfalku.

61 Poveljniki krajišniške vojske so ga v poročilih (pomotoma) večkrat označili za duhovnika, a je šlo za Janeza Franca Lanthierija (1682–1742) iz spodnjerihemberške veje, ki prošnjo na komisijo naslavlja tudi v imenu svojih dveh bratov (Hieronima (1683–1759) in Jožefa (1686–1729), gl. Preinfalk, rodovnik v tej publikaciji).

v vmesni sodbi komisije leta 1714.[62] Janeza Gašperja Lanthierija[63] so rihemberški podložniki naslavljali kot »žabeljskega gospoda«.[64] Med lastniki gospostva Rihemberk podložniki omenjajo še grofico Terezijo, ki je očitno neformalno sodelovala pri upravljanju gospostva, saj je komisarji v vmesni sodbi (13. januarja 1714) sicer ne omenjajo kot eno od lastnic in lastnikov gospostva, podložniki iz Pedrovega in Škrbine pa jo vendarle navajajo kot svojo zemljiško gospo.[65] V vmesni sodbi komisije se med lastniki gospostva Rihemberk omenjata še brata Franc Sigmund in Jeremija de Leo ter dediči prvega.

Najštevilnejši podložniki drugih zemljiških gospodov, ki so bili udeleženi v dogodkih v Rihemberku, so bili podložniki grofov Cobenzl. Vsaj del teh podložnikov je komisija označila kot podložnike gospostva Rihemberk, Ludvika (Gundakerja) grofa Cobenzla pa kot enega od solastnikov gospostva.[66] Da je upor zajel tudi štanjelsko gospostvo, je izrecno navedeno v enem od prvih odzivov dvora na dogodke, pozneje pa se to gospostvo ni več omenjalo.[67] V historiografiji je povsem spregledano, da je bil Jakob Švara iz Komna,[68] ki se v poročilih in zgodovinskih pregledih pogosto omenja skupaj z dogodki v Rihemberku kot eden najvidnejših upornikov, podložnik Ludvika Cobenzla. Švaro so preiskovalni komisiji ovadili drugi lastniki rihemberškega gospostva Lanthieriji.[69] Prav zanj so člani komisije leta 1715 predlagali izredno kazen enega leta prisilnega dela in denarno kazen.[70] Tudi ko je vladar individualne kazni, ki jih je tako kot za Švaro za nekatere druge podložnike rihemberškega gospostva v zaključnem poročilu predlagala komisija in vse poimenovala kot rihemberške podložnike, za gospostva (tudi Rihemberk in Švarcenek)

62 AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 22.

63 Janez Gašper († 1742) je skoraj zagotovo pripadal veji Lanthierijev iz Velikih Žabelj in je bil sin Lovrenca (1609–1664) in Uršule, rojene Attems (1622–1685). Podložnik Marko Taučer iz Dutovelj ga imenuje kot Gašperja iz Žabelj (AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 156–216, sojenje Marku Tavčerju). V prošnji komisiji je Gašper podpisan kot Janez Gašper, praviloma pa samo kot Gašper. Kot svoje podložnike je navajal prebivalce v vaseh Gabrje, Šmarje, Dutovlje in Gabrovica (AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, šk. 22, s. d.; gl. tudi Preinfalk, rodovnik v tej publikaciji).

64 Franc Križman omenja tudi »žabeljsko grofico«, mogoče ženo Ludvika Lanthierija (1682–1742) Marijo Ano, roj. Thurn (1689–1751), zelo verjetna pa je tudi možnost, da je šlo za njeno taščo grofico Felicito, roj. Coronini (roj. 1656), za katero se ne ve točno, kdaj je umrla (gl. Preinfalk, rodovnik v tej publikaciji).

65 V tem primeru bi lahko šlo za dve Tereziji, in sicer Terezijo iz (zgornje)rihemberške veje (roj. 1666), saj je imela podložnike v bližnjem Pedrovem in v Škrbini, ali pa vdovo Terezijo, roj. Coronini (1668–1732) iz Spodnjega Rihemberka oziroma veje na Korpu. Tudi Janez Gašper iz Velikih Žabelj je imel sestro Terezijo, ki pa se je že prej poročila z Rudolfom Strassoldom in je skoraj gotovo umrla pred letom 1713 (gl. Preinfalk, rodovnik v tej publikaciji).

66 Kot je razvidno iz vmesne sodbe komisije, so zahtevali deželnoknežji urbar gospostva Rihemberk (ASLL 12/49, Elenco, pg. 853–855).

67 *Kmečki punti*, str. 183. V nekaterih zgodovinskih pregledih, ki se nanašajo na gospostvo Štanjel, je včasih mogoče prebrati, da so se leta 1713 uprli tudi štanjelski podložniki, a se s tem podatkom vedenje o njihovi vlogi praviloma konča.

68 Grafenauer, Veliki, str. 86.

69 AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, šk. 23, p. 47–53.

70 StLA, Miszellen, Sachengruppereihe, šk. 445, 15. 2. 1715.

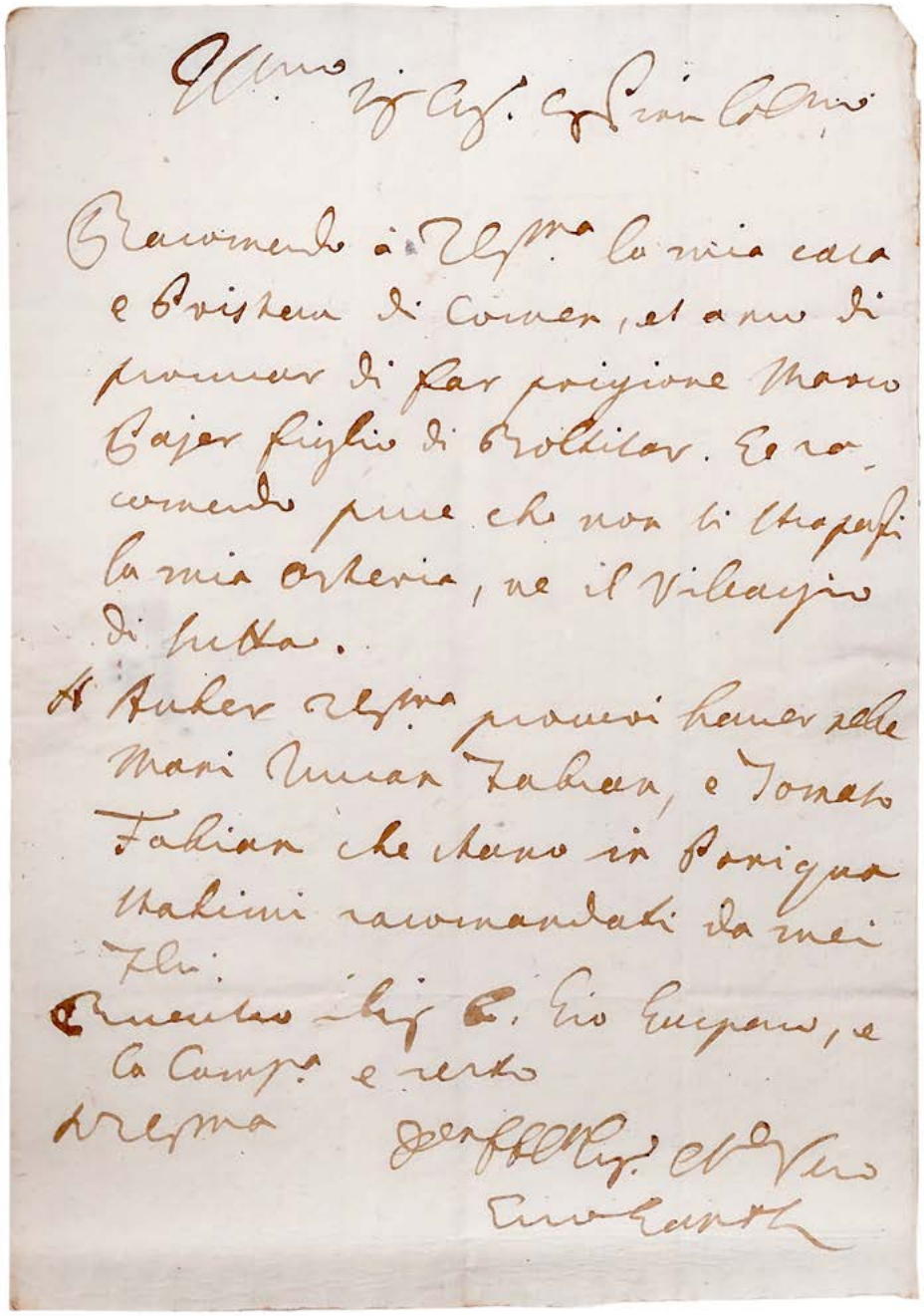

Slika 3: Dopis Karla (Antona) grofa Lanthierija Karlu Jožefu baronu Neuhausu, v katerem mu daje navodila glede svojih podložnikov in svojega imetja v vaseh Komen, Sveto, Ponikve, s. d. (foto: © SI AS 730, fasc. 93).

spremenil v kolektivne denarne kazni[71] za večino v uporu udeleženih podložnikov, je bila druga najvišja kolektivna denarna kazen namenjena ravno rihemberškim podložnikom.[72] Isti cesarjev sklep iz leta 1716 je še zahteval, da mora goriški deželni glavar rihemberške in švarceneške »*prav tako uporne podložnike, ki so zajeti v naši milostno podeljeni splošni pomiritvi,* prisiliti, *da se dostojno pokorijo in prosijo svoja gospostva odpuščanja zavoljo zagrešene napake*«.[73] Vprašanje pa je, kako so medsebojna razmerja in obveznost s to kaznijo razumeli številni lastniki gospostva Rihemberk in kako se je izvršilo izterjevanje kolektivnih kazni.

Med podložniki, ki so prišli v Rihemberk in jih je zaslišala komisija, niso pa bili omenjeni kot lastniki rihemberškega gospostva v sodbi 13. januarja 1714, so bili tudi podložniki drugih zemljiških gospodov (npr. Filipa Rabatte,[74] Strassoldo), ki so verjetno od različnih predstavnikov rodbine Lanthieri kupili določene hube, pravice ali dajatve.[75]

Med s strani komisije najbolj kazensko izpostavljenimi uporniki je bilo precej podložnikov grofov Cobenzl. Za dva, in sicer iz Komna in Volčjega Gradu, so isti komisarji, ki so sestavili vmesno sodbo (13. januarja 1714), le nekaj mesecev pozneje napisali, da spadata pod gospostvo Štanjel, kar štirih iz Kobjeglave (ki so se vsi opredelili kot podložniki grofov Cobenzl) pa niso označili kot podložnike gospostva Štanjel. Vsekakor so Cobenzli posestne enote, desetinske deleže, sodne pravice ali vasi, ki so sprva večinoma pripadali rihemberškemu gospostvu, pridobili ločeno, določeni pa so bili kot zakupni[76] – npr. polovico desetine v Hrastju (zaselek vasi Šmarje).[77] V času upora verjetno vseh Cobenzlovih vasi in podložnikov še niso združili v štanjelsko gospostvo, saj se je urbar iz začetka 17. stoletja nanašal na župo Štanjel, ki je v 30. letih 16. stoletja pripadala vipavskemu gospostvu,[78] zato je Štanjel vsaj še leta 1655 pripadal Kranjski.[79] Podložniki iz župe Štanjel se leta 1713 niso pridružili uporu. Že leta 1572 pa je Janez pl. Cobenzl pridobil nižje

71 Kaznovana so bila gospostva Tolmin (2000 goldinarjev), Kanal (600 goldinarjev), Švarcenek (650 goldinarjev), Rihemberk (1500 goldinarjev) in Brda (200 goldinarjev) (Dolenc, Dva dokumenta, str. 101).

72 Dolenc, Dva dokumenta, str. 109. Prim. tudi podatke o v letih 1714 in 1716 zaprtih tolminskih podložnikih v: Dolenc, Seznam; Dolenc in Rupnik, Spomenica; Dolenc, Dva dokumenta.

73 Dolenc, Dva dokumenta, str. 109.

74 Filip grof Rabatta v času prihoda krajišniške vojske pismo Karlu Jožefu baronu Neuhausu pošlje iz Dornberka (SI AS 730, fasc. 93, Filip Rabatta Karlu Jožefu Neuhausu 14. 6. 1713).

75 Lanthieriji so prodajali določene dele gospostva: svoje podložnike v Planini pri Rakeku so tako v 17. stoletju prodali lastnikom gospostva Hošperk.

76 Kot zakupna se pojavlja še v AST, Governo per Litorale, Atti feudali, b. 1, con. 10, s. d. Ludvik Gundaker fevdni komisiji kot zadnji deželnoknežje potrjeni zakupni pogodbi navaja zakupni pogodbi iz let 1702 in 1716 ter posebej omeni zakup hiše v Gorici, ki jo je pozneje kupil Avguštin Codelli, od njega pa ga je dobila škofija Gorica.

77 Iz Historične topografije Goriške izhaja, da je bilo Hrastje oziroma Stegovec (Weinstegen), ki je danes kot zaselek del naselja Šmarje nad Vipavsko dolino severno od Štanjela, konec 15. stoletja izločeno iz rihemberškega urbarja in priključeno gospostvu Vipava (Kosi et al., *Historična topografija Kranjske*, str. 138–139).

78 Urbar, ki je bil leta 1606 sestavljen za gospostvo Štanjel, je obsegal samo župo Štanjel (prim. Urbar župe Štanjel iz leta 1631: ASGo, ASCC, AeD, b. 199, f. 511). Za pomoč se zahvaljujem Vojku Pavlinu.

79 *Kmečki punti*, str. 169. Poročilo kranjskega deželnega glavarja vsa gospostva označi kot imenja, tudi štanjelsko.

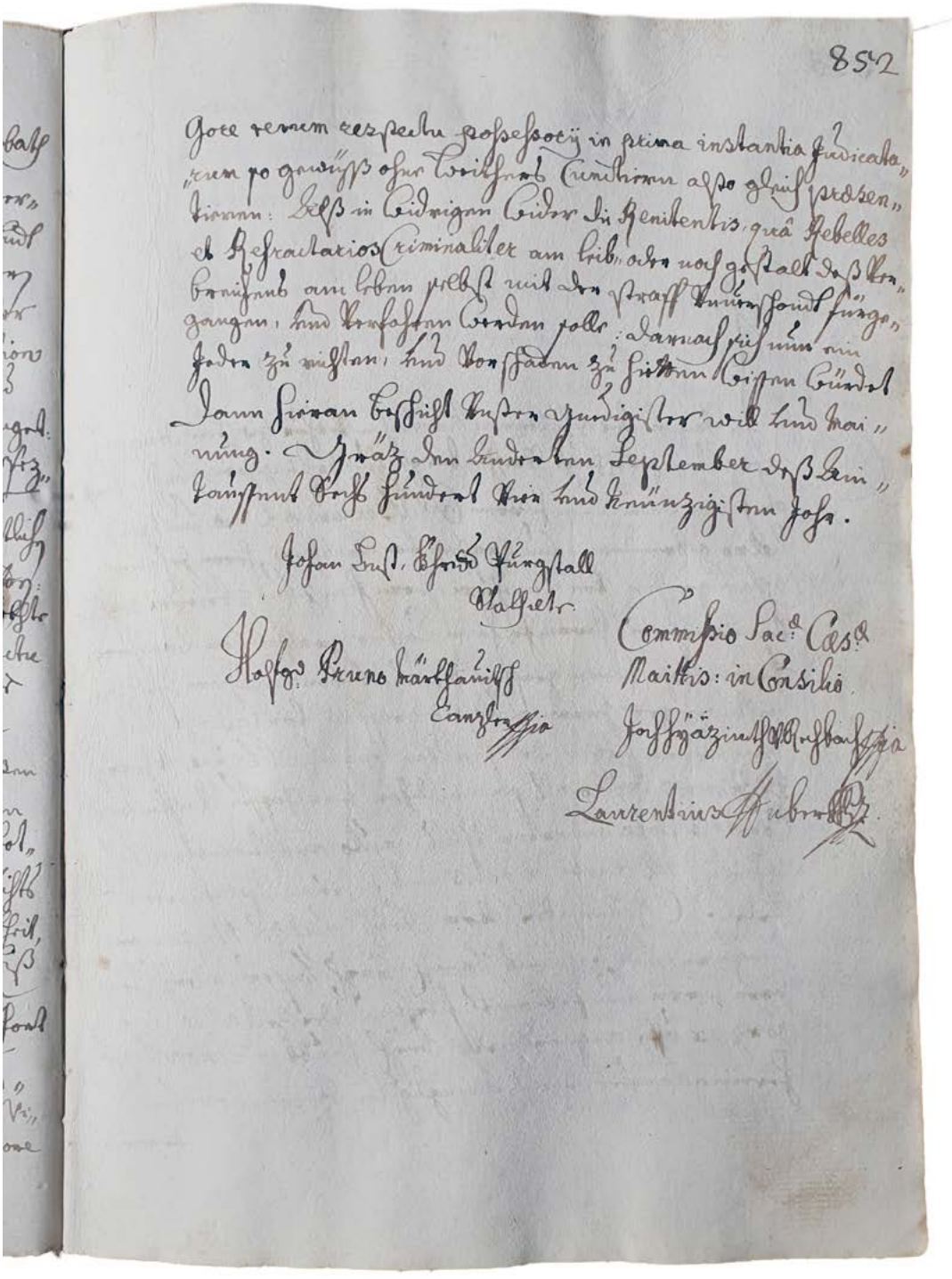

Slika 4: Zadnji del sklepa glede civilnega sodnega postopka med podložniki gospostva Rihemberk in grofi Lanthieri zaradi spornih dajatev in obveznosti; enak proces je začela preiskovalna komisija tudi leta 1714, Gradec, 2. 9. 1694 (prepis) (ASLL 12/49, Elenco, pg. 852).

sodstvo v vaseh Koprivno in Russic.[80] Različni podložniki grofov Cobenzl, ki so živeli razmeroma skupaj (npr. v Kobjeglavi in Štanjelu) in imeli obenem istega upravitelja, so najverjetneje imeli različne urbarialne obremenitve. Podložniki grofov Cobenzl iz Kobjeglave, Hruševice, Volčjega Gradu in Komna, ki se omenjajo v povezavi z dogodki v Rihemberku, so verjetno dlje časa pripadali gospostvu Rihemberk in so zato zahtevali vpogled v deželnoknežji urbar gospostva Rihemberk. Te vasi niso bile navedene v urbarju gospostva Štanjel iz leta 1616.[81] Župo Štanjel so pomotoma uvrstili celo v kupoprodajno pogodbo za rihemberško gospostvo in v urbar rihemberškega gospostva iz leta 1626. Zaradi te napake so Cobenzli sprožili pravni spor.[82] Da so bila razmerja med podložniki in zemljiškimi gospodi vse prej kot jasna, dokazuje tudi civilni proces glede urbarialnih obremenitev med rihemberškimi podložniki in Lanthieriji leta 1694, saj ni urejal razmerij med vsemi podložniki in lastniki v rihemberškem gospostvu, ampak zgolj tistih, ki so pripadali Lanthierijem.[83] (sl. 4)

Iz konceptov sodnih protokolov ni povsem jasno, ali so si leta 1713 gospostvo Štanjel še delili bratje Janez Gašper II., Ludvik (Gundaker) in Ferdinand Leopold grof Cobenzl. Njihov oče Janez Filip II. Cobenzl namreč ni naredil oporoke.[84] Zdi se, da so se zaradi nejasnosti glede lastništva[85] komisarji izmikali poimenovanju lastnikov gospostva pri posameznih podložnikih, ki so bili v sodnem procesu zaradi dogodkov v Rihemberku. Ludvika Gundakerja Cobenzla kot zemljiškega gospoda omenijo zgolj pri Jakobu Švari, vse druge pa označijo zgolj kot podložnike grofa Cobenzla. Zato je povsem mogoče, da je bilo lastništvo štanjelskega gospostva in drugih fevdnih enot še deljeno. V prošnji, ki jo je Ludvik Cobenzl naslovil na komisarje, je sicer kot svoje podložnike navajal podložnike v Komnu, Kobjeglavi, Hruševici, Volčjem Gradu, Kobdilju, Šmarju (in ne v Hrastju) in Koprivi.[86] Po enem od dogovorov o delitvi premoženja med bratoma je edini lastnik

---

80 AT ÖStA/HHStA, Östereichische Akten, šk. 23, št. 582. Nižje sodstvo v Koprivnem in Russiz (*sitz Ruschiz?*) je bilo kot samostojna zakupna enota podeljeno Janezu (Hansu) Cobenzlu že leta 1572 (AST, Governo per Litorale, Atti feudali, b. 15, n 113c, 13. 3. 1572).

81 Avtorici je bil na voljo samo reformirani urbar iz leta 1502. Panjek navaja, da naj bi bili urbarji sestavljeni ob naslednji cenitvi rihemberškega gospostva leta 1599 in prodaji gospostva 1626 (Panjek, Gospostvo, str. 66).

82 Panjek, Gospostvo, str. 66–67.

83 ASLL 12/49, Elenco, pg. 850–852, 2. 9. 1694.

84 Vidic, Della Signoria, str. 539. V historiografiji je mogoče prebrati, da oče (Janez) Filip Cobenzl ni zapustil oporoke (Vidic, Della Signoria, str. 520). Sapač sicer navaja, da naj bi si premoženje razdelili, tako da naj bi Lože in Štanjel dobil Ludvik, a ni jasno, kdaj naj bi do tega prišlo. Viri, iz katerih črpa Sapač, so tudi glede številnih drugih podrobnosti napačni ali nenatančni (npr. o smrti Janeza Filipa Cobenzla; o času, ko je bil Janez Gašper goriški deželni glavar) (Sapač, *Grajske stavbe*, 24, str. 255–256).

85 Ludvik Gundaker fevdni komisiji (okoli leta 1750) kot zadnji deželnoknežje potrjeni zakupni pogodbi navaja zakupni pogodbi iz let 1702 in 1716. Posebej omeni zakup desetine v Hrastju (Šmarje) in hiše v Gorici, ki jo je pozneje kupil Avguštin Codelli. Od njega pa je zakup dobila škofija Gorica – v historiografiji se navaja, da jo je podaril (AST, Governo per Litorale, Atti feudali, b. 1, con. 10, s. d.).

86 Približne lokacije po Kosi et al., *Historična topografija Kranjske*, str. 454. V tej prošnji pa ni jasno, ali gre za Koprivo na Krasu ali za vas Koprivno.

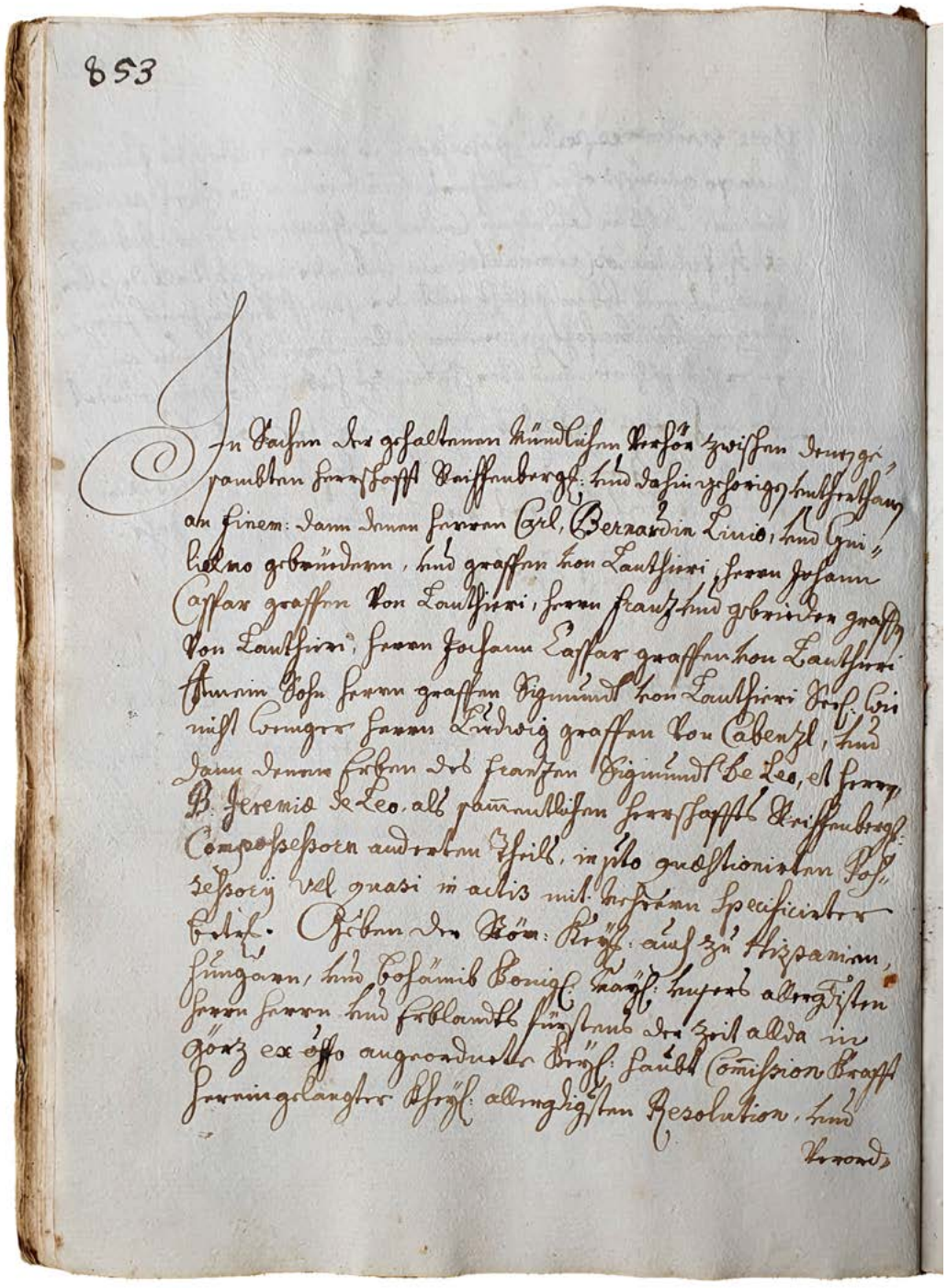

Slika 5: Začetek vmesne sodbe posebne komisije, ki je prišla po uporu v Gorico in je vodila tudi civilni proces zaradi spora o podložniških obveznostih med lastniki gospostva Rihemberk in podložniki. Vmesna sodba ni povezana s preiskavo rihemberških podložnikov zaradi kazenske odgovornosti v uporu leta 1713. V njej so navedeni vsi takratni solastniki gospostva Rihemberk, Gorica, 13. 1. 1714 (prepis) (ASLL 12/49, Elenco, pg. 853).

gospostva Štanjel postal Ludvik,[87] kot edini solastnik v gospostvu Rihemberk pa se omenja tudi v vmesni tožbi komisije, ki je prišla preiskovat upor.[88] (sl. 5) A drugi naključno odkriti podatki kažejo, da so določene posestne zadeve urejali tudi po letu 1713.

Cobenzlovi podložniki so na pobudo upravitelja štanjelskega gospostva prisegli zvestobo zemljiškemu gospodu že pred prihodom komisije. Prošnje z izrazi zvestobe vladarju so pred prihodom komisije izrekli tudi tolminski in švarceneški podložniki,[89] a vprašanje je, ali so jo upoštevali na enak način kot prisego Cobenzlovih podložnikov. Ni namreč mogoče izključiti vpliva, ki ga je takrat že imel Janez Gašper II. Cobenzl na dvoru in pri dvornih organih. Konec aprila 1713 je bil namreč Cobenzl po imenovanju v pravega tajnega svetnika in dodelitvi pravice do glasovanja prisoten na sejah dvornega tajnega sveta in je torej imel neposreden stik z drugimi člani sveta.[90] Dvorni tajni svet je bil eden od organov, ki je vladarju predlagal ukrepe glede omenjenega upora.[91]

V zaključnem poročilu komisarjev Cobenzlovi podložniki kot posebej inkriminirani posamezniki v dogodkih, povezanih z Rihemberkom in rihemberškim urbarjem, niso bili nič manj kazensko obremenjeni kot drugi podložniki istega gospostva. Prikritja kolektivne odgovornosti podložnikov grofov Cobenzl ni mogoče pripisati nepoznavanju dežele, saj je bil leta 1715 za deželnega glavarja imenovan Janez Jožef grof Wildenstein,[92] stric podpredsednika komisije, ki je preiskovala upor na Goriškem. Ob nastopu službe na Goriškem ga je na Goriško uradno pospremil ravno Janez Gašper II. Cobenzl ter ga predstavil nekaterim zemljiškim gospodom in svojim zaveznikom,[93] kar ni bila posebej pogosta praksa.

---

87 Med prošnjami je mogoče najti prošnjo podložnikov Ludvika Cobenzla iz naštetih vasi. Leta 1642 je potekal civilni sodni proces v vasi Kopriva (?) glede vseh podložniških obveznosti. Te so bile vpisane v urbar iz istega leta in dokončno določene s civilnim procesom, ki ga je vodil goriški deželni glavar Ernest Friderik grof Herberstein, zaključil pa se je verjetno leta 1649 (zelo nejasno napisana letnica v prepisu sodbe) (ASLL 12/49, Elenco, pg. 815–819, 14. 3. 1649?). Razmerja med podložniki različnih vasi v lasti grofov Cobenzl so težko določljiva brez vpogleda v urbarje, ki so očitno obstajali, ali brez obsežnejše študije arhivskega gradiva posameznih vasi na Krasu. Ko pa je na Goriško prišla komisija, je Ludvik Cobenzl v svoji prošnji menil, naj komisija njegove težave rešuje v vseh vaseh, tako pri tistih podložnikih, ki so zaradi preteklih urbarialnih razmerij odšli v Rihemberk, kot pri tistih, ki jih v zadnjem komornem urbarju gospostva Rihemberk zagotovo ni bilo.

88 ASLL 12/49, Elenco, pg. 853–855.

89 Marušič, Veliki; Dragogna, *Notabilia*, str. 250.

90 *Wienerisches Diarium*, 3. 5. 1713.

91 Prim. *Kmečki punti*, str. 183–184.

92 Wurzbach, *Biographisches Lexikon*, 56, str. 146, Johann Joseph Wildenstein.

93 Dragogna, *Notabilia*, str. 269–270. Predstavil ga je kranjskemu vicedomu in lastniku Vipave Francu Lanthieriju, svojemu bratu Ludviku Cobenzlu ter svojemu bratrancu in lastniku tolminskega gospostva Jakobu Antonu Coroniniju (Dragogna, *Notabilia*, str. 269–270 in 470).

Vzroki upora v Rihemberku leta 1713

V sodnih procesih rihemberških in štanjelskih (Cobenzlovih) podložnikov so se zaradi oderuštva in neizprosnega pobiranja davkov Jakoba Bandla, ki ga kot glavni vzrok za upor tako pogosto poudarjajo goriški deželni stanovi,[94] pritoževali le redki.[95] Dogodki v obeh gospostvih predvsem kažejo, da je bil vsaj enako (ali še bolj) pereč problem v rihemberškem gospostvu (tako kot v švarceneškem) višanje urbarialnih dajatev in obveznosti, kar so poudarjali podložniki različnih zemljiških gospodov rihemberškega in štanjelskega gospostva oziroma podložnikov grofov Cobenzl. Podložniki rihemberškega gospostva v sodnih procesih omenjajo predvsem druge probleme, povezane zlasti z urbarialnimi dajatvami in obveznostmi podložnikov. Zahteva po vrnitvi k »staremu urbarju« (komornemu urbarju) je bila do določene mere povezana tudi z utopično novico, ki se je hitro razširila med podložniki, češ da so odpravljeni vsi davki. To kažejo tudi izjave nekaterih preiskovanih podložnikov, npr. da so se upirali zgolj zato, ker so želeli dobiti stari urbar, kot je trdil Gregor Brundela. Mihor Alca iz Dola, podložnik Livija Lanthierija, je komisarjem o vzroku aretacije dejal, da so ga poklicali in zaprli, ker je grofu rekel, da se od njih zahteva preveč. Posebej nazorni so odgovori Anžeta Kodriča iz Brja,[96] udeleženca »zaprtega« posveta v Rihemberku. Kodrič je posebej poudaril, da so se zbrali zaradi tega, ker so morali »preveč plačati«. Ko so mu zastavili vprašanje o odpravi davkov, je odgovoril, da o davkih ne ve nič, da so se pritoževali zaradi »gospostva«, torej zaradi dajatev in obveznosti zemljiškemu gospodu. V njegovi percepciji dogodkov Bandelj in novi davki niso bili vzrok za nezadovoljstvo, še več, zanje naj ne bi vedel. V nadaljevanju postopka je še izjavil, da so se v Komnu na sejemski dan veliko pritoževali ter da so želeli iti na grad in prositi za znižanje dajatev. Podložnik Franca Lanthierija Luka Tavčar iz Ivanjega Grada pa je ob koncu sodnega procesa in potem, ko je že pojasnil svojo vlogo v Rihemberku, dejal, da so bili prisiljeni »to narediti« zaradi številnih pritožb. Nekateri člani odposlanstva pri deželnem upravitelju, predvsem pa številni podložniki s tega področja, so pritožbo, na katero jih je napotil deželni upravitelj, razumeli predvsem kot pritožbo zaradi sporov, ki so jih imeli z zemljiškimi gospodi. Najbolj neposredno pa jo je izrekel Adam Žorž iz Škrbine, ki je dejal, da so se pritožili proti grofoma Gašperju in Sigmundu (Ludviku) (Lanthierijema). Luka Štolfa iz Ivanjega Grada[97] je posebej poudaril, da ne bi dobili urbarja, če se ne bi »zbrali«.

Tudi ponavljajoče se zahteve opozarjajo, da so bile urbarialne dajatve in obveznosti pereč problem podložnikov in da deželne oblasti te okoliščine v poročilih do prihoda vojske niso želele posebej poudarjati. Problemi so se razkrili ob prihodu komisije, na katero je bilo naslovljenih več sto najrazličnejših prošenj in pritožb, mnoge zaradi domnevno neupravičenih zahtev zemljiških gospodov. Še goriški meščanski kronist Valentin Dragogna je v svojih spominskih zapiskih najprej zapisal, da se je

---

94 Prim. Premrou, Dokumenti, 4. 4. 1926, poročilo goriških stanov, 22. 5. 1713.

95 Dva Cobenzlova podložnika iz Kobjeglave, v rihemberškem gospostvu pa Andrej Kovačič.

96 Njega naj bi skupaj s Petrom Mihljem in Adamom Pečenkom kot predstavnike cerkvene skupnosti sv. Mihaela zaprli v ječo na goriškem gradu novembra 1713 (Batič, Kmetski upor, str. 1–2). Trdil je tudi, da se posveta ni udeležil prostovoljno, ampak po ukazu svojega starešine.

97 Verjetno je šlo tudi za podložnika grofa Cobenzla, saj je tudi on kot svojega župana navajal Jurija Štolfo.

komisija ukvarjala s spori zemljiških gospodov s podložniki in šele zatem preiskovala upor,[98] kar kaže na posebno percepcijo delovanja komisije med goriškim meščanstvom. Razmeroma visoka starost odposlancev v Gorico in na grad vsaj v rihemberškem primeru potrdi zatrjevanje podložnikov, da njihovo zbiranje ni pomenilo pripravljanja na upor, temveč pripravljanje pritožbe proti zemljiškemu gospodu. Povprečna starost preiskovanih podložnikov je bila ob vsej metodološki zadržanosti pri točnosti navedb skoraj 54 let (53,8 leta), kar je bilo celo več kot pri zaslišanih švarceneških podložnikih (50,5 leta).[99] Tudi med posamezniki, ki so bili poslani v Rihemberk kot predstavniki svojih skupnosti, najdemo podložnike, starejše od 60 let (npr. Jure Mesar, Štefan Kavčič), kar je v zgodnjenovoveški družbi veljalo že za visoko starost. 72-letni Andrej Palič iz Žabelj je posebej poudaril, da je bil kot najstarejši v skupnosti prisiljen sodelovati v odposlanstvu v žabeljski dvorec, četudi je imel odrasle sinove, ki so bili poročeni in tako samostojni. Pri utemeljevanju pritožb zaradi spremenjenih urbarialnih obveznosti je bil kolektivni spomin vaške skupnosti še kako pomemben, starejši člani skupnosti pa so bili njegovi najbolj cenjeni pričevalci. Gre namreč za prakse odpora, pri katerih so zelo pomembni spomin prič, izkušnje in ugled pritožnikov. Pritožbe so se nanašale na spremenjene razmere, ki so podložnikom povzročale osebno škodo, tako da so jih ti v celotnem evropskem prostoru razumeli kot utemeljen razlog za odpor.[100]

Spori z zemljiškimi gospodi so bili na Goriškem dolgotrajni in so ostajali nerešeni kljub sodnim procesom in kaznovanim podložnikom. Med rihemberškimi podložniki je bil zaradi upiranja »dvajset let« prej zaprt cerkveni ključar Andrej Pečenko. Solastniki gospostva Rihemberk so v eni od prošenj komisiji opozorili, da je bil glede podložniških pritožb že izveden civilni sodni proces, v katerem je bilo razsojeno, da so dajatve ustrezne. Da je sodišče svoje delo opravilo leta 1694, je potrdil tudi Andrej Pečenko, ki je presenetljivo natančno povedal, kdaj je bil v sporu z lastniki gospostva in zaradi upiranja več mesecev zaprt. Ne nazadnje so kljub številnim individualnim in kolektivnim pritožbam, ki so bile naslovljene na komisijo, številni spori med zemljiškimi lastniki in podložniki ostali nerešeni tudi po njenem odhodu. Izjema je bilo rihemberško gospostvo, kjer je proces med podložniki in zemljiškimi gospodi zaradi spornih dajatev in obveznosti izvedla preiskovalna komisija v času, ko je potekalo sojenje upornikom. Zato so komisarji v zaključnem poročilu rihemberškim podložnikom posebej zagrozili, da jih lahko v prihodnosti obsodi goriški glavar, če svojim zemljiškim gospodom ne bodo izkazovali dolžnega spoštovanja. Poudarili so, da jih lahko kaznuje tudi za pretekla dejanja.[101] Jasno je bilo namreč, da se z vsemi sklepi komisije podložniki tako kot v preteklosti ne bodo strinjali.

Tudi konflikti med podložniki in Cobenzli so bili že stari, prav tako so se že dolgo vlekli spori o višini dajatev v Kobjeglavi, začeli pa so se vsaj s »starim gospodom Cobenzlom«,[102] kot je poudaril šestdesetletni Jure Mesar. Jure Grmek iz Kobjeglave je najprej poudaril, da so se v vasi zbrali,

98 Dragogna, *Notabilia*, str. 257.

99 Prim. Čeč, Upor podložnikov, str. 527.

100 Rösener, Kmetje, str. 115–116.

101 StLA, Miszellen, Sachengruppereihe, šk. 445, 15. 2. 1715.

102 Torej z Janezom Filipom Cobenzlom, ki je umrl leta 1702.

ker so izvedeli, da so odpravljene »novice«, a tudi, da bi se pritožili proti davkarju Bandlu. Poudaril je, da jim je odhod v Rihemberk dovolil grof in da je tajnik predlagal, naj sestavijo prošnjo za deželnega upravitelja. Jure Štolfa iz Volčjega Gradu – drugi podložnik grofov Cobenzlov – pa je dovoljenje za odhod v Rihemberk pripisal celo grofu, čeprav je nato omenjal gosposkega pisarja, ki jim je svetoval, naj napišejo pritožbe. Do določene mere so imeli nekateri podložniki grofov Cobenzlov vsaj sprva dovoljenje upravitelja. Rihemberški podložnik Franc Križman je ob vprašanju o vzrokih aretacije celo dejal, da jih je »žabeljska grofica« odpravila, naj gredo (torej naj se pritožijo) na Dunaj. Tudi Gregor Brundela je bil prepričan, da bodo iskali pravico pri cesarju.

Vaškim skupnostim grofa Ludvika Cobenzla ter Karla in Gašperja Lanthierija je sicer uspelo pripraviti skupne pritožbe, a zemljiški gospodje nanje sprva niso odgovorili, zato so podložniki komisijo posebej prosili za posredovanje.[103] V svoji prošnji komisiji pa je Gašper Lanthieri prosil, naj zasliši njegove podložnike, da bo vedel, kaj imajo proti njemu. Tudi Ludvik Cobenzl je komisijo prosil, naj zasliši njegove podložnike glede pritožb in kaznuje tiste, ki bodo dali neresnične izjave.[104] Komisija je v civilnem procesu obravnavala samo skupno pritožbo vseh rihemberških podložnikov, v kateri so v 16 točkah navedli svoje pritožbe, ki so zadevale večino podložniških bremen in načine ravnanja z dolžniki. Podložniki so se v njih pritoževali zaradi neprimernih urbarialnih dajatev (višine dajatve od prirastka, dajatve od medu, dajatve na letino za obe setvi, dajatve od rovtov), a tudi višine splošnega davka, obsega tlake, problemov s servitutnimi pravicami (pravica do uporabe lesa in paše) ter dajatev ob smrti urbarialnega zavezanca in poroki otrok podložnikov tako zunaj gospostva kot v njem. Motili so jih tako oblike kot višina kazni (še posebej previsoke kazni za pretepe in žalitve), pa tudi določene gospodarske prakse zemljiških gospodov, kot sta bila prisilni odkup žita v lasti gospostva in omejitev podložniške trgovine.[105]

Tako kot v številnih zgodnejših podložniških pritožbah so se kolektivnim pridružile individualne pritožbe. Toni Pipan je na sojenju poudaril, da se je pritožil zaradi osebnega spornega plačila ob predaji kmetije, ne zaradi drugih bremen. Vseh motivov in vzrokov, zakaj so se določeni podložniki znašli v množici nezadovoljnih kmetov, ni mogoče razkriti. Kar nekaj podložnikov rihemberškega gospostva je posebej poudarjalo, da so se protestov udeležili zaradi groženj drugih sosesk in njihovih odposlancev, da jim bodo porušili ali požgali hišo.[106] Omemba groženj s pustošenjem je sicer pogost element kolektivnih imaginarijev elit in opravičil, ki jih sodniki vnašajo v končne odločitve o kaznih upornikom, kar kaže, da jih člani komisije pri nekaterih preiskovanih podložnikih upoštevajo kot olajševalno okoliščino.

Kratek pogled v zgodovino dvorcev, ki so jih imeli v lasti zemljiški gospodje, omenjeni v uporu (Janez Filip Cobenzl in njegova sinova ter Livij Lanthieri in Janez Gašper Lanthieri), pokaže, da so v času, ki ga kot spornega omenjajo podložniki, preurejali dvorec Štanjel (konec 16. stoletja) in

103 AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, šk. 590.

104 AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, šk. 582.

105 AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten , fasc. 22, s. d.

106 Takšno grožnjo omenja tudi Gašper Lanthieri v svoji prošnji.

mogoče tudi že Rihemberk.[107] Gradnje in predelave dvorcev in gradov so bile pogosto povezane z večjimi zahtevami glede tlake, ki je bila v reformiranih urbarjih pogosto zelo ohlapno določena kot tlaka za »potrebe gradu« in je posledično vedno znova sprožala konflikte. Problematičen in konflikten je bil tudi čas gradnje, saj je sovpadal z viški kmečkih del. Včasih so se povečale tudi podložniške dajatve. Prav tako je bila težava veliko število lastnikov gospostva, ki so zemljiške rente dobivali zgolj od nekaj vasi in so težko vzdrževali želeni življenjski standard. Četudi je bil Livij Lanthieri zgolj eden od bratov, ki so dobili delež rihemberškega gospostva, je na rihemberškem gradu uredil pomembno umetniško zbirko in knjižnico, ki naj bi imeli skupaj okoli 2000 del. Njegov brat, ki je imel tudi hišo in pristavo v Komnu, pa je v času upora imel enega sina.[108]

Začetek upora – razglasitev spornega patenta v Komnu

Goriške deželne oblasti so jasno opredelile začetek spornih praks podložnikov v Rihemberku. Povod zanje naj bi bila razglasitev patenta deželnega upravitelja na sejmu na jurjevo (23. aprila)[109] v Komnu, kjer so živeli tako podložniki rihemberškega[110] gospostva kot podložniki grofov Cobenzl, med drugim najbolj inkriminirani Jakob Švara, podložnik Ludvika Cobenzla.[111] Na praznični in semanji dan so o svojih problemih razpravljali podložniki različnih vasi. Ravno zato so v očeh družbenih elit in v času splošnih nemirov sejmi veljali za posebej »nevarne« javni varnosti.[112] Nekaj podložnikov iz različnih vasi je bilo namreč na ta praznik na sejmu v Rihemberku. Tam je komenski vikar Gregor Adam prebral že skoraj mesec dni star patent deželnega upravitelja, ki je razglašal, da ne bodo več nasilno izterjevali davkov in da bodo s pobiranjem davkov počakali do vladarjeve odločitve. Vsebino patenta naj bi vikar prisotnim predstavil kot odpravo vseh davkov. Deželne oblasti in komisija so sicer pozneje izključile vsakršno odgovornost komenskega vikarja za dogodke, ki so sledili. Poudarjanje pozne razglasitve patenta med vrsticami opozarja, da so se utopične novice o »odpravljenih« davkih razširile veliko prej, kot so bile oblasti pripravljene priznati. S stališča podložnikov so v Komnu

---

107 Prim. Seražin, *Vile*, str. 54–56, zlasti 55–56; Sapač, *Grajske stavbe*, 24, str. 268–269. Dall'Agata (*Gorizia in giubilo*, str. 60–61) leta 1728 ob dedni poklonitvi Karla VI. že zapiše, da je dvorec Rihemberk preurejen.

108 Dall'Agata, *Gorizia in giubilo*, str. 60–61; Dragogna, *Notabilia*, str. 258–259. SI AS 730, fasc. 93, Karel Jožef Neuhaus, dopis Karla Lanthierija Karlu J. Neuhausu konec maja ali v začetku junija, pomotoma označen kot pismo Livija Lanthierija (v pismu namreč omenja sina, ki ga Livij kot duhovnik ni imel), s. d.

109 Komisija je v zaključnem poročilu zapisala, da je bil patent razglašen maja, a gre verjetno za napako (StLA, Miszellen, Sachengruppereihe, šk. 445, 15. 2. 1715).

110 Karel Lanthieri komisarju Neuhausu ponuja svojo hišo in pristavo (SI AS 730, fasc. 93, dopis Karla Lanthierija Karlu J. Neuhausu konec maja ali v začetku junija).

111 AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 156–216, protokol sojenja Jakoba Švare.

112 Prim. Čeč, Javni prostori.

razglasili patent, neskladen z informacijami, ki so se prek govoric širile v gospostvih: v Kobjeglavi so že prej vedeli, da so »novice« odpravljene, saj so za odpravo slišali v Gorici.[113] Tudi kovač Jernej Kovačič in Andrej Blagonja naj bi že pred razglasitvijo vedela za domnevno ukinitev davkov,[114] druga dva podložnika (Ivan Pajer in Andrej Ličen) iz Rihemberka pa naj bi v Komnu izvedela, da so odpravljene »novice«. Komenski kovač Jernej Kovačič je v Komnu celo grozil, »da bo sam poiskal Bandla in od njega zahteval preveč plačani denar«.[115] Te besede pa so komisarji v povzetku sojenja, ki je bil poslan na dvor, pripisali Jakobu Švari.[116]

Eden od vidnejših podložnikov v dogodkih v Komnu in Rihemberku je bil osemindvajsetletni župan in ključar Ivan Pajer iz vasi Pedrovo (»pri svetem Duhu«) nad Rihemberkom, ki naj bi komenskega vikarja prosil za nasvet.[117] Do vikarja je prišel s skupino podložnikov iz različnih vasi, v kateri sta bila tudi Rihemberčana Andrej Ličen in Gregor Španjol. Ko jim vikar ni hotel svetovati, je Pajer z gesto, verjetno je pokazal figo, izjavil, »da je čas, da si pomagajo«. Na sojenju je Pajer zanikal vlogo pobudnika dogodkov in trdil, da je zgolj od Franca Matkoviča[118] iz Komna izvedel, da se že pripravlja posvet, na katerem bi zbrali vse pritožbe in jih poslali cesarju.[119] Matkovič je bil v svojih odgovorih zelo previden in je sodnikom potrdil le, »da so se pogovarjali, kako bi si pomagali«, a hkrati opozoril, da ni govoril, kako naj si pomagajo. Zanikal je tudi, da se je pogovarjal z vikarjem,[120] četudi je to potrdila žena Gregorja Španjola.[121] Podložnik Livija Lanthierija in župan Komna Ivan Strnad je bil za razliko od podložnikov, ki so bili vpleteni v komenske dogodke, prepričan, da je bil posvet v Komnu prvi in organiziran »pred drugimi soseskami« ter da na njem ni bilo Rihemberčanov.

---

113 AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 156–216, odgovor Petra Fistra.

114 AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 156–216, odgovor Gregorja Španjola.

115 AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 156–216, odgovor Gregorja Španjola.

116 StLA, Miszellen, Sachengruppereihe, šk. 445, 15. 2. 1715.

117 Bil je iz vasice Pedrovo nad gradom Rihemberk, ki je cerkvenoupravno spadala pod župnijo Rihemberk.

118 AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 156–216. Na dan sejma v Komnu je bil Ivan Pajer z njim pri sestri.

119 AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 156–216. Tudi Gregor Španjol je potrdil, da so se v Komnu dogovarjali, da bi pripravili pritožbo.

120 Matkovič je bil namreč med tistimi, ki jih je zajela že vojska (AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 156–216, sojenje komenskemu županu Ivanu Strnadu). Ohranjen je seznam dela podložnikov, ki jih je zajela vojska in jih je 11. junija 1713 Karlu Jožefu Neuhausu v imenu Livija Lanthierija posredoval Štefan Fornesori. Iz Šmarij naj bi zajeli Gregorja Klamseta (*Clamse*) in Gašperja Vrtovca (*Vortaviza*), iz Žabelj Franca Paliča (*Palich*) in Andreja Merkuja (*Andraiz Merchu*), iz Kobjeglave Ivana Gnezdo in Jurija Fistra, iz Hruševice (*Gruscheuiza*) Andreja Krta (Chert) in Gašperja Furlana, iz Škrbine Mihaela Fakina (*Fachin*), Jerneja Žorža (*Zorza*), Ivana Odaniča (*Juvan Odanig*) in Ivana Losseja (Lozej) zaradi odsotnosti njegovega brata, iz Komna Marka Pajerja in Andreja Makovica (*Makoviz*), iz Ivanjega Grada Luko Tavčarja, iz Gabrovice Simona Mersecha (Meršek?) in Ivana Orca (*Orza*) ter iz Lipe Štefana Kavčiča (SI AS 730, fasc. 93, Fornasori Štefan Karlu Jožefu Neuhausu, 11. 6. 1713).

121 Gre za edini ohranjen sodni proces proti ženski.

Prvi posvet podložnikov v Rihemberku in prvo odposlanstvo podložnikov v Gorico

Dva dni po dogodkih v Komnu je Ivan Pajer skupaj z drugimi (predvsem rihemberškimi) cerkvenimi ključarji[122] (z Andrejem Ličnom) zbral nekaj predstavnikov skupnosti na posvetu v Rihemberku v komunski hiši »pri župnijski cerkvi sv. Urha«, a je v soočenjih z drugimi uporniki trdil, da je za posvet, ki se je pripravljal, slišal od drugih. Matija Mihelj iz Pedrovega (»od sv. Duha«) in Jurij Anderlič sta zatrdila, da sta jih v zborovanje prisilila rihemberška ključarja Ivan Pajer in Andrej Gspan,[123] ki sta grozila tudi s kaznijo čebra vina, če se posveta ne bi udeležili. V nadaljevanju sodnih procesov je Pajer vztrajal, da so se Rihemberčani že prej dogovarjali za posvet in da mu je za posvet povedal Franc Makovec. Na posvetu so se odločili, da pošljejo v grad k zemljiškemu gospodu šest odposlancev[124] s prošnjo, naj vse »ostane pri starem« ter naj se odpravijo vse naklade in davki.[125] Po drugi verziji dogodkov naj bi na grad odšli samo vprašat, kateri davki so odpravljeni.[126] Na posvetu so se še odločili, da bodo pripravili prošnjo cesarju, v kateri bodo zapisali svoje pritožbe (*gravamina*).

Na rihemberškem gradu sta jih sprejela dva predstavnika dveh rodbin Lanthieri: Livij in Franc. Odnos Franca Lanthierija do podložnikov so poveljniki krajišniške vojske pozneje opisali kot neprimeren.[127] Odposlanci podložnikov so oba plemiča prosili, naj ostanejo pri »starem urbarju«, ter se pritožili tudi zaradi naklad in davkov. Lanthierija sta podložnikom odgovorila, naj počakajo, da vidijo, kaj bodo dosegli Tolminci, potem pa bodo njihove pritožbe nepotrebne. Že okoliščine, ki spremljajo ta posvet v Rihemberku, kažejo, da so bili podložniki prepričani, da so jim z razglasitvijo patenta storili krivico in da jim želijo (zemljiški gospodje) vzeti nekaj, za kar so menili, da je bila njihova pravica.

Ker z odgovorom, ki so ga dobili odposlanci, niso bili zadovoljni, so zbrani podložniki poslali odposlance v Komen z vprašanjem, ali bodo še vztrajali pri pritožbi. Komenčani so po prihodu rihemberških slov organizirali posvet, a se niso jasno izrekli, ali bodo svoje pritožbe odnesli v Gorico ali ne. Čeprav je dinamika v tem delu kmečkega organiziranja nekoliko nejasna, se je celotna »fara« (torej ne glede na podložnost) kmalu odločila za odhod v Gorico. Tja naj bi poslali šest odposlancev,

---

122 K zborovanju naj bi zvonil Andrej Ličen.

123 Sodni proces proti temu podložniku ni ohranjen.

124 AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 156–216. V odposlanstvu sta bila poleg Anderliča vsaj še Jože Čebron in Anže (*Angl*) Pavlica. Tudi sodnih procesov omenjenih dveh članov prvega odposlanstva na rihemberški grad ni med ohranjenim gradivom.

125 Fragmenti plemiških poročil, ki jih je za predstavitev dogodkov uporabil Grafenauer, o tem dogodku ne poročajo deželnim oblastem (Grafenauer, Veliki, str. 85 in 86).

126 AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 156–216, sojenje Andrej Ličen.

127 Čeč, Prostori upora, str. 92.

ki so bili podložniki različnih gospostev in nekateri že precej stari.[128] Priključila sta se jim še dva druga podložnika, verjetno iz drugih vasi (in župnij): Jernej Žorž iz Škrbine in Ivan Furlan.[129]

O dogajanju pred prihodom podložnikov v Gorico v uradnih poročilih ni informacij, se pa v sodnih protokolih sojenj podložnikom in v uradnih poročilih razlikujejo informacije o tem, kaj se je nato dogajalo. Iz izjav preiskovanih podložnikov se zdi, da odposlancev v Gorico ni bilo veliko, o čemer priča visoka vsota denarja, ki sta si jo pri duhovniku izposodila dva od njih. Med soočenji glavnih upornikov je namreč na dan pricurljala tudi informacija, da sta si Peter Mihelj in Andrej Pečenko za pot v Gorico pri župniku izposodila 30 goldinarjev. Deželne oblasti pa so v svojih poročilih graškim in dunajskim organom želele prikazati nevarno in veliko množico podložnikov, ki se je zgrnila proti Gorici. Deželni upravitelj je dva dni po dogodkih 27. aprila zapisal, da so si podložniki »*vzpodbujeni po tako pogubnem zgledu* [Tolmincev, op. avt.] *drznili terjati ne le osvoboditev od mesnega in vinskega davka, ampak celo povrnitev vsega, kar so v ta namen plačali,*[130] *kakor sem moral jaz, namestnik predvčerajšnjim izkusiti z njimi: zakaj prikazali so se tu po štirje iz vsake vaške skupnosti, vseh okoli 90, od katerih pa sem sprejel samo šest, da slišim njihove pritožbe.*«[131] In nadaljeval: »*Prepričal sem jih, da spremenijo mišljenje ter mi jih podajo pismeno, kar so tudi storili.*«[132]

Podložniki so sprejem pri deželnem upravitelju opisali veliko manj dramatično. Jakob Švara naj bi prosil za patent, ki naj bi odpravljal davke.[133] Deželni upravitelj naj bi jim na prošnjo odgovoril, naj pripravijo prošnjo glede naklad v splošnem in naj prinesejo (torej zberejo in napišejo) pritožbe glede Bandla.[134] Švara je priznal, da je bil nad odgovorom deželnega upravitelja razočaran in mu je ugovarjal, a dodal, da tudi drugi člani odposlanstva niso bili zadovoljni z odgovorom. Kljub temu so zaradi neprimernega obnašanja pred deželnim upraviteljem kazensko obremenili samo njega. Obremenilne okoliščine so se v povzetku sojenja nanašale samo na Švarove grožnje tako domačinom

128 Peter Mihelj iz Sv. Mihaela (iz Brja), Jurij Anderlič in Andrej Pečenko iz Rihemberka, komenski kovač Jernej Kovačič (60 let) in podložnik Ludvika Cobenzla Jakob Švara iz iste vasi ter kar 72 let stari Peter Birsa iz Rihemberka (AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 156–216).

129 AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 156–216, sojenje Jerneju Kovačiču. Ivan Furlan ni bil zaslišan, Jernej Žorž pa je bil podložnik Terezije Lanthieri in (verjetno Franca) grofa Edlinga. O tem, ali je bil del odposlanstva v Gorico, ga niso spraševali.

130 Podobne obtožbe najdemo v goriškem poročilu 24. 4. 1713 (Premrou, Dokumenti, 4. 3. 1926, str. 4).

131 Premrou, Dokumenti, 25. 3. 1926, str. 3–4: prevod dokumenta, ki ga je Ludvik Adam Strassoldo skupaj z deželnimi odborniki poslal 29. aprila 1713.

132 Premrou, Dokumenti, 25. 3. 1926, prevod dokumenta, ki ga je Ludvik Adam Strassoldo skupaj z deželnimi odborniki poslal 29. aprila 1713. Dokumenti s podobno vsebino in datumi (verjetno isti) so tudi v dunajskem Hišnem, dvornem in državnem arhivu (Haus-, Hof- und Staatsarchiv).

133 AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 156–216. Obenem je ohranjen fragment procesa, v katerem je neznani član odposlanstva potrdil, da je Švara deželnega upravitelja prosil za patent, s katerim so bili odpravljeni vsi davki.

134 AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 156–216, sojenje 60-letnemu Jerneju Kovačiču iz Komna.

kot oblastem v okolici Gorice pri Sv. Petru (Šempetru) še pred prihodom odposlanstva v mesto.[135] Adam Žorž iz Škrbine je bil še na sojenju prepričan, da je deželni upravitelj obljubil, da jim bodo povrnili preplačane davke. V ohranjenih konceptih zapisnikov sodnega procesa sicer ni zapisano, kako naj bi Švara ugovarjal deželnemu upravitelju, a so to kljub temu navedli v končnem poročilu preiskovalne komisije in zanj predlagali najhujšo kazen med vsemi podložniki.[136] Malce mlajši krznar iz Rihemberka Jurij Anderlič[137] je iste dogodke opisal takole: da jih je deželni upravitelj potem, ko so mu predali prošnjo, napotil, naj poiščejo doktorja, ki pozna njihov jezik. Svetoval jim je, naj ta napiše vse pritožbe, ki jih tarejo, ter da bo on zanje (torej za podložnike) prosil cesarja.[138]

Drugi zbor podložnikov v Rihemberku

Iz izjav preiskovanih podložnikov je povsem jasno, da so ravno nasveti deželnega upravitelja, ko je podložnike neposredno napotil k pisanju prošenj, in njegove obljube o intervenciji pri cesarju sprožili zbiranje podložnikov iz različnih vasi v rihemberškem gospostvu in pošiljanje slov od ene skupnosti do druge. Deželni upravitelj jih je napotil, naj na njegov odgovor glede zmanjšanja obveznosti do zemljiškega gospoda počakajo dva ali tri tedne, kar naj bi po Anderličevem mnenju tudi storili,[139] a je obenem dodal, da so na odgovor čakali predolgo. Glavni namen zbiranja podložnikov je bil torej priprava pritožb, za kar so menili, da potrebujejo stari urbar (komorni urbar) rihemberškega gospostva. Po prihodu iz Gorice so posamezni podložniki, predvsem iz Rihemberka, med Cobenzlovimi podložniki pa iz Kobjeglave, k skupnemu posvetu novačili in silili številne vasi. Od članov prvega odposlanstva v Gorico sta bila v nadaljevanju organiziranja podložnikov dejavna samo Peter Mihelj, ki je imel aktivno vlogo pri novačenju drugih vaških skupnosti in je sodeloval tudi na posvetu v Žabljah, ter Jakob Švara, ki pa je hotel svojo vlogo prikazati kot obrobno in udeležbo na posvetih kot dejanje prisile, tako kot je zatrjeval tudi drugi član odposlanstva v Gorico, čevljar Jernej Žorž. Posamezne skupnosti so se med (in pred) posvetovanji v Rihemberku zbirale v svojih vaseh, a je bilo dogajanje v nekaterih bolj intenzivno kot v drugih. Posebej veliko posvetovanj so organizirali

135 Pri Sv. Roku pri Gorici naj bi deželnemu gastaldu in domačemu županu dejal, da če ne bodo držali z njimi, bo prišlo 2000 ali 3000 upornikov ter si pri njih privoščilo zajtrk in še malico. Izjavil naj bi tudi, da če jim upravitelj ne bo dal patenta o svoboščinah kot Tolmincem, jim bo moral za to položiti račune. A o teh izjavah ga v ohranjenem gradivu sojenja komisarji niso spraševali (StLA, Miszellen, Sachengruppereihe, šk. 445, 15. 2. 1715 in sojenje Jakobu Švari).

136 StLA, Miszellen, Sachengruppereihe, šk. 445, 15. 2. 1715.

137 AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 156–216. Podobno je dogajanje opisal Adam Žorž iz Škrbine.

138 Cesarja je kot naslovnika prošnje omenil Jakob Švara (AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 156–216, sojenje Jakobu Švari).

139 Podobno potrdijo nekatera poročila v Čeč, Prostori upora, str. 84.

v Rihemberku in Žabljah[140] ter v Cobenzlovi vasi Kobjeglava, enkrat pa so se člani vaške skupnosti zbrali v Hruševici, Volčjem Gradu, Ivanjem Gradu in Komnu, kjer so živeli podložniki različnih zemljiških gospodov. V Kobjeglavi naj bi se sestali kar šestkrat, v Komnu pa štirikrat.[141] Tudi Anže Kodrič iz Brja se je udeležil štirih ali petih posvetov, a ne v svoji vasi. Na nekaterih zborovanjih so vaške skupnosti izbrale odposlance, ki so odšli v Rihemberk. Komisarji so še posebej »iskali« informacije o posvetih v neposredni okolici rezidenc zemljiških gospodov, saj je bil tam strah pred kolektivom upornih podložnikov večji. Dinamike zbiranja podložnikov niso bile v vseh vaseh enake. Podložniki iz Štjaka so sicer organizirali zbor skupnosti, obenem pa so sovaščane pobirali kar na poti proti Rihemberku, ko so odšli na skupen posvet.[142] Že pred odhodom v Rihemberk so določene skupnosti svoje zahteve posredovale svojim zemljiškim gospodom (vsaj žabeljskim in Cobenzlovim uradnikom).[143]

Največ odposlancev skupnosti naj bi se zbralo v Rihemberku na praznik sv. Florijana, 4. maja.[144] Del podložnikov se je zbral v komunski hiši, ki je bila v bližini cerkve sv. Urha v Rihemberku, medtem ko je mnogo odposlancev iz različnih vasi ostalo na trgu pred cerkvijo. Po mnenju nekaterih preiskovanih podložnikov[145] naj bi bili v komunski hiši zbrani »bogati in Rihemberčani«,[146] drugi so govorili o predstavnikih žup (*suppleute*) ali ključarjih,[147] zagotovo pa so bili prisotni tudi predstavniki različnih skupnosti,[148] ki so bile podložne različnim zemljiškim gospodom.[149] V zaključnem poročilu so komisarji zapisali, da je bilo na posvetu v komunski hiši (!) zbranih 19 ljudi.[150] Mnenja, kdo se je udeležil zaprtega posveta, so bila med podložniki zelo različna. Jakob Švara je menil, da sta bila prisotna po dva predstavnika vsake soseske. Kot predstavnika skupnosti so v komunsko hišo spustili Franca Kavčiča iz Lipe, ki pa je zagotavljal, da se je držal ob strani in da je prišel šele na koncu. Med udeleženci je bil tudi gostač Gašperja Lanthierija Sebastjan Ipavec

---

140 Kot sla sta odšla v Žablje Franc Križman in Peter Mihelj (AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 156–216).

141 AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 156–216, sojenje Ivanu Sternadu.

142 AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 156–216, sojenje Matiju Albrehtu iz Štjaka. Matija Blokar pa je trdil, da so imeli posvet (AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 156–216, sojenje Matija Blokar).

143 AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 156–216, sojenju Andreju Paliču iz Žabelj.

144 V konceptu zaslišanja so zelo redko datumi, a Andrej Tavčar iz Dutovelj je izrecno navedel tudi dan, ko je zbor potekal (AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 156–216, sojenje Andreju Tavčarju).

145 AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 156–216, sojenje Andreju Tavčarju iz Dutovelj.

146 Tako je zbrane označil 75-letni Andrej Tavčar iz Dutovelj, ki je gospodaril na tretjini hube.

147 Tako prisotne opiše Peter Mihelj, enako tiste, ki naj bi ukazovali, označi Franc Križman (AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 156–216, sojenje Peter Mihelj, Franc Križman).

148 Polzemljak in cerkveni ključar Luka Tavčar iz Ivanjega Grada, ki se je udeležil tega zaprtega posveta v komunski hiši, verjetno ni sodil med najbogatejše (AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 156–216).

149 Npr. eden od podložnikov je bil podložnik Franca Lanthierija, Sebastjan Ipavec pa podložnik Gašperja Lanthierija (AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 156–216).

150 Jernej Žorž iz Škrbine. Bil je podložnik »grofa Edlinga«, a je imel tudi del hube, ki je pripadala grofici Tereziji Lanthieri (AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 156–216).

iz Šmarja. Številni preiskovani podložniki niso želeli priznati, da so se udeležili posveta, mnogi pa so zatrjevali, da so v Rihemberk prišli zgolj zaradi groženj pobudnikov upora.[151] Župana Miho Furlana iz Škrbine so k prihodu v Rihemberk nagovorili neposredno rihemberški podložniki, a je kljub temu zagotavljal, da se ni udeležil posveta.

Zbrani na posvetu so z glasovanjem odločili, da gredo v grad ponovno prosit za urbar, in določili, kdo bo sodeloval v odposlanstvu.[152] Na grad so po urbar odšli podložniki iz različnih vasi, z različno velikih kmetij in podložni različnim zemljiškim gospodom, med drugim Anton Dorman iz Lipe, 72-letni Peter Birsa iz Rihemberka,[153] 60-letni Gregor Brundela iz Krepelj, pa tudi Lovro Filipič iz Tomaja, ki je imel zgolj 24-inko kmetije. V komunski hiši sprejete sklepe je Franc Križman sporočil vsem, ki so bili zbrani na trgu.[154] Križman naj bi javno razglasil, da so vsi davki odpravljeni[155] in da se bodo vrnili k »staremu urbarju«. Nekateri so trdili, da ne vedo, kaj so se dogovorili na posvetu, a da bodo istega mnenja kot rihemberški podložniki.[156] Številni podložniki so zgolj odgovorili, da ne vedo, kaj so sklenili na posvetu, verjetno tudi zato, da bi se oprali vsakršnega suma vidnejše vloge v uporu. Ko je bila s sklepi domnevno seznanjena množica, ki se je zbrala pred cerkvijo, so na grad poslali odposlance.

Na gradu naj bi odposlanstvo sprejel eden od lastnikov rihemberškega gospostva, grof Karel Lanthieri. Tega dne naj bi šlo odposlanstvo podložnikov v grad kar dvakrat, saj je grof Karel podložnike prvič odpravil z zagotovilom, da najprej potrebujejo pisarja oziroma da mora najti ključe od sobe, kjer je bil spravljen urbar.[157] Ko so to novico člani odposlanstva sporočili Francu Križmanu, je ta od njih zahteval, naj grofa prosijo za potrdilo (*zettel*), da niso uporniki. Ko so člani odposlanstva to prošnjo predstavili gospodu, ta ni dal potrdila, ampak zgolj zagotovilo s sklicevanjem na »kavalirsko čast«.[158] Odposlanstvo na grad je posebej dobro opisal Toni Filipič iz Tomaja. Pojasnil je, da so podložniki želeli urbar zgolj zato, da bi videli naklade in da bi se lahko pritožili.[159] V drugem odposlanstvu sedmih podložnikov je na grad odšel tudi župan Marko Turk iz Štjaka. Gregor Turk iz Štjaka je sprva želel na grad poslati svojega sina, a mu zbrani podložniki tega niso dovolili. Med tistimi, ki so odšli na grad, je bil tudi zaradi upiranja že enkrat zaprti ključar Andrej

---

151 Anton Dorman iz Lipe naj bi v Rihemberk prišel zgolj zato, ker mu je Franc Križman grozil z uničenjem hiše (AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 156–216, sojenje Anton Dorman).

152 Luka Tavčar je na zaslišanju posebej poudaril, da ni ničesar govoril, a hkrati potrdil, da je glasoval za sklep, da gredo na grad po urbar (AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 156–216, sojenje Luka Tavčar).

153 Petra Birso so celo zaprli v ječe na goriškem gradu kot enega od štirih najbolj obremenjenih rihemberških podložnikov (Batič, Kmetski upor, str. 1–2).

154 Izrecno poudari ključar Adam Pečenko. Tudi Andreja Pečenka označi za »klucarja«. Adam Pečenko naj bi bil del cerkvene skupnosti svetega Martina (Batič, Kmetski upor, str. 1–2).

155 AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 156–216, sojenje Andreju Chetu.

156 AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 156–216, sojenje Jakobu Mohorčiču.

157 AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 156–216, sojenje Gašperju Vertovicu (Vrtovec).

158 AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 156–216, sojenje Toniju Filipiču.

159 Podložnik svetokriškega gospostva (AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 156–216).

Pečenko.[160] Karel Lanthieri je najprej poklical Marka Turka.[161] Ta je komisarjem zagotovil, da je grofa po vseh pravilih prosil za urbar in mu povedal, da ga je odposlalo ljudstvo (ki se je zbralo v Rihemberku). Komisarji so še zapisali, da je zemljiškemu gospodu rekel, da bodo odšli do cesarja, če ne dobijo urbarja.[162] Očitno so se z grofom pogovarjali še Gregor Španjol, Andrej Pečenko[163] in Peter Mihelj.[164] Slednjič je urbar podložnikom izročil grajski kaplan, potem pa ga je prebral[165] stari pisar (Ivan) Saksida in ga dal prepisati.[166] Vloga Ivana Sakside je precej zamegljena, a o njem sprašujejo tako Križmanovega hlapca, ki ga je odšel iskat kot Križmana. Urbar so podložniki najprej odnesli v cerkev, od tam pa v komunsko hišo.[167]

Drugo odposlanstvo podložnikov v Gorico in prihod vojske

V uradnih poročilih so nato kot stopnjevanje nevarnosti, ki so jo predstavljali podložniki na Krasu, dodali še en dogodek. Po pridobitvi urbarja je nekaj podložnikov ponovno odšlo k deželnemu upravitelju Ludviku Adamu Strassoldu s prošnjo, da bi dobili pisarja za prepis urbarja.[168] Nekateri podložniki so bili namreč prepričani, da kopija urbarja ne bo veljavna, če ga ne bo potrdil deželni upravitelj.[169] V nasprotju z željo podložnikov je Strassoldo zahteval, da mu izročijo urbar gospostva.[170] Mogoče je Jernej Albreht iz Štjaka opisoval ravno to odposlanstvo podložnikov v Gorico, ko je dejal, da je Marko Turk prebral en memorial, drugega pa je deželnemu upravitelju dal doktor.[171]

---

160 V končnem poročilu komisarji niso zapisali, da je bil ključar. So pa podobno napako v zaključnem poročilu storili tudi pri 28-letnem Ivanu Pajerju, kjer so napisali, da je bil ključar, a to ni bil.

161 AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 156–216, sojenje Toniju Filipiču.

162 StLA, Miszellen, Sachengruppereihe, šk. 445, 15. 2. 1715.

163 AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 156–216, sojenje Juriju Grmeku iz Dutovelj.

164 AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 156–216, sojenje Andreju Pečenku.

165 AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 156–216, sojenje 70-letnemu Mihi Furlanu iz Škrbine.

166 AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 156–216, sojenje Ivanu Sternadu iz Komna. Dragogna zapiše, da je urbar potrdil Saksida (Dragogna, *Notabilia*, str. 246).

167 AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 156–216, sojenje Štefanu Kaučiču.

168 Med njimi naj bi bili tako Marko Turk in Franc Križman kot Paliči. Paliče je z odposlanstvom v Gorico povezal Jernej Albreht iz Štjaka, Križmana pa Andrej Vrabec iz Pliskovice (AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 156–216, sojenje Jerneju Albrehtu in Andreju Vrabcu).

169 StLA, Miszellen, Sachengruppenreihe, šk. 445, 15. 2. 1715. AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 156–216, sojenje Jakoba Švare.

170 Enako je dogajanje v Gorici opisal Andrej Vrabec (Grabec).

171 AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 156–216, sojenje Jerneju Albrehtu.

»Doktor, ki je odnesel pritožbe deželnemu upravitelju«, je bil torej verjetno eden od Paličev.[172] Marko Turk je trdil, da je bil sicer v Gorici, a ne pri deželnem upravitelju, saj je trdil, da je njihovo prošnjo deželnemu upravitelju odnesel njihov »doktor«.[173]

Deželni upravitelj je o istih dogodkih poročal tako: »*Potem ko so oni od rihemberške gospoščine z grožnjami in s škandalozno drznostjo prisilili grofa Karla Lanthierija, da jim je izročil urbar,* [...] *so se odpravili v Gorico v številu od 30 ter so prosili gospoda grofa namestnika, naj jim dodeli pisarja, da napravi prepis urbarja, pa so jim odredili, da morajo odložiti urbar v tej pisarni pod kaznijo cesarske nemilosti ter da bodo razglašeni za uporne in nepokorne*.«[174]

Andrej Pečenko je na sojenju razložil, da so nameravali urbar poslati na Dunaj, nekateri drugi podložniki pa so v preiskovalnem procesu izjavljali, da so ga želeli samo prepisati in so ga tudi prepisali.[175] Verjetno prav zato deželne oblasti tega odposlanstva podložnikov v Gorico niso izpostavljale kot posebej problematičnega, zaradi česar so komisarje verjetno bolj zanimali dogodki, ki so sledili: najprej ponovni zbor podložnikov in glasovanje o tem, kaj naj naredijo z urbarjem. Ti dogodki so bili za določene podložnike zares obremenilni: »*Potem ko so se s tem dekretom vrnili v Rihemberk, so se naslednjega dne zbrali v številu od več kot 4000. Ko so slišali za dekret, so izjavili, da nočejo niti ubogati niti izročiti urbarja, in ker sta dva svetovala, naj izvrše nalog, je množica njihove hiše obkolila, da jih poruši. Ko sta se znašla v takšni nevarnosti, sta imela za dobro podpreti nepokorščino upornikov*.«[176] Domnevne grožnje podložnikom in glasovanje proti deželnim ukazom, ki so jih deželne oblasti predstavile kot posebej zastrašujoče dogodke na Krasu, so podložniki opisali predvsem kot trenutek neenotnosti. Soseske in posamezniki se namreč niso strinjali, kaj naj naredijo z urbarjem, a njihovo nestrinjanje ni bilo povezano z zavestnim nasprotovanjem ukazom. Nasprotniki ukaza so namreč poudarjali zavezanost obljubam, ki so jih dali. Medtem ko je Andrej Pečenko kot večina rihemberških podložnikov, vključno s Francem Križmanom,[177] zatrjeval, da so bili Rihemberčani pripravljeni oddati urbar v Gorico, je bil proti oddaji župan Štjaka Marko Turk. Oddaji urbarja je nasprotoval zgolj zato, ker je grofu obljubil, da ga bo vrnil. Jakob Švara je posebej poudaril nasprotovanje Cobenzlovih podložnikov iz Kobjeglave. Žabeljski župan pa je nasprotoval oddaji urbarja v Gorico, dokler ga ne prepišejo.[178] Prav številna pričanja v prid Francu Križmanu,

---

172 Adam Žorž je namreč pred sodniki potrdil, da je pritožbe napisal Janez Krstnik Palič, Križman pa je celo trdil, da je Ivan Krstnik Palič zbral skupaj skupnosti (da bi verjetno pripravili pritožbe) (AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 156–216, sojenje Adamu Žoržu in Francu Križmanu).

173 Adam Žorž iz Škrbine je potrdil, da je doktor zapisal njihovo pritožbo (AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 156–216, sojenje Adam Žorž).

174 Premrou, Dokumenti, 4. 4. 1926, poročilo deželnih stanov 15. 5. na višje organe.

175 Npr. Jernej Grmek iz Dutovelj je potrdil, da so ga prepisovali (AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 156–216, sojenje Jernej Grmek).

176 Premrou, Dokumenti, 4. 4. 1926, str. 6, poročilo deželnih stanov 15. 5. na višje organe.

177 Franc Križman je celo trdil, da mu je Marko Turk grozil zaradi drugačnega mnenja o urbarju (AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 156–216, sojenje Francu Križmanu).

178 Podložniki večinoma izpostavijo Marka Turka kot tistega, ki je želel urbar vrniti gospodu, tako kot tudi sam potrdi v preiskovalnem procesu. Jure Štolfa kot tistega, ki je nasprotoval oddaji urbarja, navede tudi žabeljskega župana (AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 156–216, sojenje Juretu Štolfi).

ki ni bil proti oddaji urbarja, so komisarji verjetno upoštevali kot olajševalno okoliščino. Da so bile trditve o prisili podložnikov, ki se niso strinjali z vrnitvijo urbarja, pretirane in ponovno pretirano izpostavljene v poročilih, potrjuje tudi precej ravnodušen odgovor Anžeta Kodriča iz Brja, ki je sicer potrdil, da so zbirali glasove, ali naj urbar odnesejo v Gorico ali ne, a da se sam ni izrekel ne za eno ne za drugo. Tisti Rihemberčan, ki naj bi mu grozili, ker ni nasprotoval oddaji urbarja v Gorico, kot poročajo uradna poročila, je bil Jurij Anderlič, ki je trdil, da je želel izročitev urbarja v Gorico, a so ga drugi prisilili, da je mnenje spremenil. A je verjetno šlo tudi za izkoriščanje razmer za omilitev lastne odgovornosti.

Prav zaradi domnevno odkritega nasprotovanja ukazom nadrejenih oblasti so deželne oblasti v svojem poročilu po dogodkih 4. maja rihemberške in švarceneške podložnike označile kot »sedaj najdrznejše«.[179] V poročilu, poslanem na dvor, so zaradi teh »grozečih dogodkov« predlagale spremembo načrta prihoda krajišniških vojakov in čete najprej napotile na Kras,[180] saj naj bi bilo treba podložnike brzdati.[181]

Kot posebej obremenilno dejanje za podložnike so komisarji označili še zvonjenje k zbiranju v času prihoda vojaške posadke iz goriškega gradu, ki je prišla, da bi zasegla urbar, in beg vojakov na rihemberški grad. Na gradu sta bila tistega dne samo grofica Terezija Lanthieri in njen hlapec. Ob napihnjenih novicah o nevarnih kmetih, ki so krožile po Gorici, so se vojaki verjetno umaknili v grad takoj, ko so slišali zvonjenje. A večina upornikov, ki jim je bilo zastavljeno vprašanje o zbiranju v času prihoda goriških vojakov, je bodisi slišala zvonjenje bodisi prišla v Rihemberk, kjer pa ni bilo nikogar, sploh pa ne zbrane množice upornikov.[182] V prvih uradnih poročilih je bilo zapisano, da so se vojaki v strahu, da se »bo v nekaj trenutkih zbralo ljudstvo, na vrat na nos umaknili v rihemberški grad«, ne da bi dobili urbar, kmetje pa so jih pred gradom klicali na korajžo.[183] Edini, ki je potrdil, da so se vojaki umaknili na grad, je bil Adam Pečenko, ki pa je živel v oddaljenem Sv. Martinu.[184] Podložniki večinoma niso vedeli, kdo je ukazal zvoniti.[185] Dan po begu goriških vojakov so v Rihemberk prišli krajišniški vojaki (senjske in karlovške kapetanije),[186] ki so poročali, da so »naleteli na po gorah zbrane kmete«. Ker so si poveljniki krajišniške vojske na podlagi poročil goriških oblasti ustvarili podobo precej nevarnih razmer, so po prihodu v Rihemberk takoj postavili straže.[187]

---

179 Premrou, Dokumenti, 4. 4. 1926, str. 6, poročilo deželnih stanov 15. 5. na višje organe.

180 In sicer preko Ljubljane, Vrhnike, Senožeč, Lazov in Rihemberka proti Gorici.

181 Porcedda, Goriški, str. 58.

182 AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 156–216, sojenje Mitji Lahu iz Dutovelj in Janezu Šilcu iz Gabrovice.

183 Grafenauer, Veliki, str. 86. Tako so namreč v ovadbi kmetov zapisali lastniki rihemberškega gospostva (AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 51).

184 Batič, Kmetski upor, str. 1–2. Andreju Tavčerju je to povedal eden od goriških vojakov (AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 156–216, sojenje Andrej Tavčer).

185 Npr. Andrej Kodrič je slišal zvonjenje, a ni bilo tam nikogar. Zanikal je, da bi vedel, kdo je ukazal zvoniti (AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 156–216, sojenje Andreju Kodriču).

186 Dolžnost rihemberškega gospostva je bila tudi nastanjanje vojske.

187 Po mnenju Goričanov je vojska skrbela za varovanje gradu in mitnice (Dragogna, *Notabilia*, str. 250).

Vojaške izvidnice so zaprle »devet moških in njihovo živino«, ker niso spoštovali zapore.[188] A verjetno ne gre za upornike, je pristojnim organom poročal poveljnik krajišniške vojske Franc Ernest Kullmayer.[189] Goriški kronist je sicer zapisal, da je krajišniška vojska obkolila pokopališče in da je 80 podložnikov, ki je bilo tam zbranih, zbežalo, devet pa so jih zaprli.[190] Krajišniška vojska je zasegla urbar rihemberškega gospostva. O strogosti vojaške zapore, ki je bila v očeh lokalne skupnosti, a tudi goriškega kronista, izjemna, opozarja tudi zapis duhovnika v mrliški knjigi. Zaradi zapore je bilo prepovedano, da bi pokopali žensko, ki je umrla v tem času. Na njen pogreb so morali počakati kar tri dni, da je »vojska odšla«.[191] Vojaški poveljnik je k »zbranim kmetom« poslal častnika. Po njegovem mnenju so se podložniki vedli zgledno in spoštovali pravila komuniciranja z nadrejenimi sloji. Vojaški izvidnici so zgolj posredovali svoje prošnje: njihovi odposlanci naj bi dostojno in ponižno priznali napake ter prosili za pravično sojenje.[192] Ker je poveljnik Kullmayer v svojih poročilih nadrejenim organom že nakazal drugačne razmere v deželi, se je hitro znašel v hudem sporu z Ludvikom Adamom Strassoldom, ki so ga graški uradi pozvali, naj bolj tvorno sodeluje z vojaškimi poveljniki. Po tem Kullmayerjevem poročilu so tudi proviantni mojster in nato notranjeavstrijski organi zagovarjali mirno zatrtje upora s sicer nujnim zastraševanjem podložnikov. Kljub razbremenilnemu poročilu pa je tudi Kullmayer navrgel sum, da bi se lahko nekateri Kraševci združili s Tolminci, kar je zagotovo slišal od lokalnega plemstva.[193] Veliko goriškega plemstva je namreč prišlo v Rihemberk pogledat vojsko.[194] Večina obsežne korespondence poveljnika krajišniške vojske v času nastanitve v Rihemberku in okolici pa je zadevala povsem druge probleme. Kullmayer se je pritoževal nad slabo kvaliteto in nezadostno količino hrane za vojake, kar je med njimi povzročalo nemire. Kritiziral je tudi pomanjkljivo vojaško disciplino in krajišniške vojake označil kot »divje ljudstvo«.[195] Kot kažejo poročila, so krajišniške vojake (iz senjske kapetanije), ki so kradli v cerkvi v vasici Pedrovo, postavili pred vojaško sodišče in sprva obsodili na smrt, potem pa pomilostili na zaporno kazen. Tudi ta epizoda ropanja krajišniških vojakov v Rihemberku in okolici se je nekoliko prirejena ohranila tudi v drugih zapisih.[196]

---

188 Goriški mestni kronist je zapisal, da so krajišniki obkolili pokopališče in cerkev, kjer je bilo zbranih 80 podložnikov, ki so zbežali, ko so vojaki devet podložnikov zaprli (Dragogna, *Notabilia*, str. 248).

189 Čeč, Prostori upora, str. 92–93.

190 Dragogna, *Notabilia*, str. 246, 248.

191 Batič, Kmetski upor, str. 1–2.

192 AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 18, 7. 6. 1713.

193 Ne nazadnje so lastniki rihemberškega gospostva zatrjevali, da je Jakob Švara trdil, da se bodo združili s Kranjci (AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 47–53). V podobnem duhu je Karlu J. Neuhausu pismo o tem, da se uporniki združujejo, pisal tudi Filip Rabatta iz Dornberka (SI AS 730, fasc. 93, Filip Rabatta Karlu Jožefu Neuhausu, 14. 6. 1713).

194 Dragogna, *Notabilia*, str. 248.

195 AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 18, 7. 6. 1713.

196 Čeč, Prostori upora, str. 92–93. Dragogna povzema pretirane govorice o ekscesih vojske, ki so se širile po Gorici (prim. Dragogna, *Notabilia*, str. 247–248).

Rihemberški upor in vprašanje vzpostavljanja alternativnih oblik oblasti

Med upori je vedno obstajala nevarnost vzpostavljanja novih, alternativnih oblik oblasti, ki so bile dojete kot izjemno nevarne družbenemu redu in so bile v začetku 18. stoletja prepovedane.[197] Ravno ta očitek domnevnim zločincem je bil v uporu 1713 še posebej povezan z dogajanjem v Rihemberku. Motiv družbenega preobrata, torej rušenja obstoječega družbenega reda, je več stoletij prisoten tako v političnih traktatih kot v meščanskem in kmečkem okolju, obenem pa je postajal del ritualov, zlasti karnevalskih. Poleg tega je bil zaradi obsežne propagande med političnimi elitami še zelo živ spomin na veliki kmečki upor – kmečko vojno – na Bavarskem leta 1706, ki je v uradnih poročilih poudarjal elemente prevzemanja oblasti s strani podložnikov. Zemljiški gospodje in deželne oblasti so tako podložnike v prvih poročilih obtožili najhujšega nespoštovanja oblasti in zatrjevali, da so »med seboj sestavili zakone«, po katerih naj bi se ravnali. A se je izkazalo, da so bili zapisi, ki so jih označili za zakone, zgolj zapis vseh njihovih pritožb. Naslednja obtožba podložnikov je bila, da so zbirali dajatve. Večina podložnikov je na sodišču zatrdila, da so kot vaške skupnosti ali posamezniki prispevali denar, a za prepis urbarja ali pisanje pritožb. Mogoče so zemljiški gospodje kot »zbiranje dajatev« izkoristili tudi informacije, ki so jih dobili (od svojih informatorjev). Te trditve so lahko bile povezane tudi z grožnjami nekaterim podložnikom, ki so morali sodelovati kot sli ali pa plačati dva čebra vina.

Naslednji očitek v uradnih poročilih je bil, da so se podložniki vojaško organizirali. V svojih izjavah so bili najudarnejši podložniki Cobenzlovih vasi, še najbolj v Kobjeglavi. Jure Mesar, Lovro Križman in Jakob Švara iz Komna so namreč pričali, da so se na posvetih dogovorili, da so »vsi med seboj enaki« in da bodo umrli drug za drugega.[198] A je treba njihove izjave jemati s previdnostjo. Zemljiški gospodje so jih namreč izkoristili kot dokaze vojaškega povezovanja in vzpostavljanja alternativnih oblik oblasti, a je imela takšna zaveza podložnikov – vsaj kot vidimo iz sodnih procesov – povsem druge vzroke. Najprej je treba opozoriti, da so se Cobenzlovi podložniki odločili, da ne bodo opravljali tlake, tako kot rihemberški. Iz odgovorov podložnikov je povsem jasno, da so bila bremena in zato tudi pritožbe podložnikov različne. Prav z neenotnostjo v podložniških željah in zahtevah je verjetno povezana izjava, ki so jo pripisali enemu najbolj izpostavljenih upornikov Francu Križmanu, da morajo biti vsi enaki in enotni, kar je slednji potrdil po več krogih sodnih soočenj z drugimi najbolj izpostavljenimi podložniki, medtem ko je številne druge izjave o nujnosti plačevanja dajatev in o tem, da je izjavil, da so sedaj gospodje, označil za neresnične. Ker so imeli podložniki v okviru zemljiškega gospostva, razdeljenega med različne gospode, različne pritožbe in so jih bremenile različne urbarialne dajatve, druge pa so bremenili tudi (ali samo) deželni davki in pretirano Bandlovo oderuštvo ali drugi spori, ki so jih imeli z zemljiškim gospodom in njegovimi upravitelji, je med podložniki obstajal upravičen strah, da se v svojih zahtevah ne bodo mogli uskladiti.

---

197 Blickle, *Unruhen*, str. 124.

198 Rihemberški gospodje so v ovadbi komisiji trdili, da so okoli cerkve svete Ane v Gabrovici v krogu zbrani kmetje prisegli enotnost »v življenju in smrti« (AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 47–53).

Vodilni podložniki so se bali predvsem neenotnosti. Pritožbe in zahteve do zemljiškega gospoda so še predstavniki znotraj ene skupnosti v sodnem procesu predstavljali povsem različno. To se kaže tako pri določanju vodilnih in izpostavljenih mož v uporu kot v različnih izjavah o tem, kaj so zahtevali. Nestrinjanje s potekom dogodkov je jasno izrazil Ivan Pajer, ki so ga številni rihemberški podložniki označili za enega prvih pobudnikov upora.[199] Od svoje soseske se je oddaljil tudi župan Cobenzlove Kobjeglave.

Sklicevanje na enakost, ki jo je zagovarjal Franc Križman, je torej pomenilo predvsem to, da bodo upoštevali pritožbe in bremena vseh: tako tistih, pri katerih je bila sporna zgolj tlaka ali določena vrsta dajatev, kot tistih – kar iz sodnih procesov sicer ni povsem razvidno –, ki bi jih lahko novi deželni davki zaradi njihovih dejavnosti in virov preživetja (gostilničarji, čevljarji, krznarji) bolj obremenili. Rihemberški zemljiški gospodje pa so v nasprotju s sodnimi procesi trdili, da so ravno v gostilni Franca Križmana začeli hujskati in zbirati upornike.[200] Andrej Kodrič je tako dejal, da so si vsi enaki s puntarji in da so se vsi »pritoževali«.

Četudi so v prvih poročilih uradniki zemljiških gospodov, zemljiški gospodje in deželni uradniki podložnike obtoževali, da so izvolili svojega vodjo – cesarja/grofa Franca Križmana – in vojaškega vodjo Ivana Pajerja, so sodni procesi razkrili, da so bile obtožbe zemljiških gospodov v prvih poročilih pretirane. Članom posebne cesarske komisije obtožb o prevzemanju neposrednih oblastnih vlog v preiskovalnem procesu ni uspelo dokazati, preiskave o domnevnem vojaškem vodji upornikov Ivanu Pajerju pa sploh niso začeli, vsaj kar kaže ohranjeno gradivo. Pajerja naj bi v ječo odpeljali šele 6. oktobra 1713 (morda zato, ker je bil na »begu«) in ga v začetku novembra izpustili, nato pa ponovno zaprli. Bil je med zadnjimi, ki so ga izpustili iz ječe, tako kot Franc Križman.[201] Da so obtožbe o vodilni vlogi Ivana Pajerja komisarji opustili, kaže tudi vrednotenje teže posameznih zločinov v končnem poročilu komisarjev: tako je bil v predlogu končne kazni kazensko najbolj obremenjen Jakob Švara, ki je užalil deželnega upravitelja, ter ne domnevna vodja upora Ivan Pajer in Franc Križman. Vodenje je privilegij vladarja, tako da bi takšno prevzemanje vlog neposredno žalilo vladarja.

Glede svoje vodilne vloge je Križman, potem ko je podlegel pritiskom sodnih soočenj z drugimi uporniki, potrdil, da so ga ključarji in drugi podložniki na prvem posvetu tajno izvolili za vodjo ter da je na zborih sodeloval z »nasveti in dejanji« (*Rat und Tat*). So pa bila mnenja in predstave, kakšno vlogo naj bi imel v uporni množici, med podložniki, ki so jih spraševali o Križmanu in njegovi vlogi vodje, zelo različna. Na percepcijo in opisovanje Križmanove vloge s strani drugih upornikov je lahko vplivalo tudi zastavljeno vprašanje sodnikov (t. i. sugestibilna vprašanja).[202]

---

199 Pomembno vlogo naj bi imel tudi Ivan Ličen, ki naj bi prihajal iz iste »cerkvene skupnosti«, torej vasi Pedrovo (AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 156–216, sojenje Ivanu Ličnu).

200 AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 47–53.

201 Batič, Kmetski upor, str. 1–2. Vsaj tako je navedeno v spominskem zapisu, v katerem je rihemberški župnik navedel tudi, da naj bi Franca Križmana v ječe na goriški grad odpeljali šele v začetku oktobra, medtem ko je koncept njegovega procesa datiran s 25. avgustom 1713, kar zbuja določen dvom v spominski zapis, a lahko so tudi njega najprej izpustili, nato pa ponovno zaprli.

202 Na obstoj sugestibilnih vprašanj opozarjajo odgovori nekaterih podložnikov, češ da ne vedo, kdo je bil cesar.

Ker ta za sodne procese proti upornikom v uporu 1713 niso ohranjena, je treba opozoriti tudi na ta vidik, ki do določene mere omejuje podložniško percepcijo vodje. Križmanovo vlogo so nekateri preiskovani podložniki opisovali s poimenovanji vlog vodij lokalnih avtonomnih organov (županov, ključarjev), njegovo vodilno vlogo pa so primerjali tudi z religioznimi avtoritetami. Komenski župan Ivan Strnad je Križmana označil kot tistega, ki je »ukazoval«. Župan Andrej Tavčar iz Dutovelj je dodal, da se ni nič zgodilo, če ni ukazal Križman. Četudi so ga za cesarja označili nekateri najbolj inkriminirani podložniki, je Andrej Kodrič zanikal Križmanovo vodilno vlogo in poudaril, »da so Križmana nekateri začeli imenovati 'grof', čeprav ne ve, zakaj«.[203] Ker tudi drugi člani iz iste vaške skupnosti kot Križman,[204] npr. celo Peter Birsa, ki je bil izbran v odposlanstvo v Gorico, ni nič vedel o Križmanovi vodstveni vlogi, je to mogoče interpretirati tudi z dejstvom, da se v času zunanje nevarnosti latentni konflikti znotraj vaških skupnosti začasno pomirijo in se ponovno pokažejo takoj, ko konflikta ni več. V času kazenskih procesov je lahko večmesečno bivanje v zaporu obudilo vse konflikte med posameznimi vaškimi skupnostmi, zato manj izpostavljeni posamezniki in vaške skupnosti odgovornost prenašajo na pobudnike upora, a neposrednih indicev za takšne odnose v konceptih zaslišanj ni. Andrej Ličen in Andrej Pečenko, ki sta živela blizu Križmana, sta v procesu zatrjevala, da je Križman govoril, da je glavni in da lahko pobira dajatve, a na koncu iz medsebojnih soočenj obeh ni bilo jasno, kdo naj bi to slišal in o tem govoril drugim. Vir teh obtožb so lahko bili rihemberški zemljiški gospodje, saj so to napisali v svoji ovadbi podložnikov preiskovalni komisiji.[205] Vodstvena vloga Franca Križmana je najpogosteje izpostavljena pri »tujih«, še največkrat Cobenzlovih podložnikih. Z nazivom »cesar« so Križmana poimenovale samo določene skupnosti, recimo iz Volčjega Gradu, a še župan te skupnosti Jure Štolfa je menil, da je bil Križman vojaški poveljnik in ne »cesar«. Enega od odgovorov, zakaj je prišlo do takšnih poimenovanj vodij upora, ponuja Jernej G(e)rmek iz Dobravelj, ki je ob siceršnjem zanikanju vedenja o vodjih razkril za razumevanje dogodkov pomembno podrobnost. Bil je namreč v delegaciji podložnikov, ki je odšla na grad po urbar. V gradu naj bi slišal, da se je govorilo o »cesarju«. Sam sicer ni vedel, kdo naj bi to bil.[206] Njegova informacija je za celotno dinamiko procesa še kako pomembna, saj dokazuje, da so zemljiški gospodje in njihovi uslužbenci s svojimi poizvedovanji usmerjali tudi poimenovanje/označevanje pobudnikov/vodij upora med udeleženci. Peter Gerian je Križmana označil za prvega puntarja, Anton Dorman iz Lipe pa za »glavnega« ali glavarja. Andrej Majcen iz Žabelj je Križmana opisal kot tistega, ki je »imel besedo«. Podložniki, ki niso imeli posebne vloge pri uporu,[207] ga pogosto niso niti poznali, posebno tisti, ki so zatrjevali, da so v Rihemberk na zbor prišli pod prisilo.

---

203 AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 156–216, sojenje Andreju Kodriču.

204 Tudi Matija Miklavič iz Rihemberka (AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 156–216, sojenje Matiji Miklaviču).

205 AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 47–53.

206 AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 156–216, sojenje Jerneju Germeku, podložniku Karla Lanthierija.

207 Koga so podložniki poimenovali »cesar«, ni vedel niti Jernej Albreht iz Štjaka, član delegacije, ki je odnesla drugo prošnjo v Gorico k deželnemu upravitelju (AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 156–216, sojenje Jerneju Albrehtu).

Takšno vedenje podložnikov bi lahko, a v zelo omejenem obsegu glede na prej omenjene izjave, odražalo medsosedsko solidarnost, zaradi katere niso želeli izpostavljati vodij. Andrej Grabic (Vrabec) iz Pliskovice je Križmanovo vlogo primerjal z religioznimi avtoritetami, ko je njegova dejanja po pridobitvi urbarja označil kot nekakšno »pridigo«.

Komisarji so v sodnih procesih zbrali tudi nekaj drugih opisov ravnanj, ki naj bi dokazovala, da so se podložniki uprli obstoječim pravilom. Tako je Palič domnevno izjavil, da lahko pase, kjer želi, Franc Križman pa, da lahko pobira dajatve. Obtožbe zemljiških gospodov, da so podložniki želeli sami pobirati dajatve, ki so pripadale zemljiškemu gospodu, so bile najverjetneje povezane z zbiranjem prispevkov za prepis urbarja in zapis pritožb ter so jih vsaj v nekaterih primerih plačale vaške soseske kot kolektiv, nekajkrat pa tudi posamezniki.

Ohranjeni koncepti sojenj kažejo, da so sodniki, bolj kot da bi potrjevali podobo Franca Križmana kot tistega, ki je vzpostavljal vzporedno oblast, z odgovori nekaterih sojenih posameznikov predvsem zmanjševali njegovo avtoriteto in kazensko odgovornost ter dokazovali drugačne vzroke za upor, kot so jih predstavljale goriške deželne oblasti. Preiskovalni kazenski procesi tako niso dokazali oblikovanja alternativne oblasti s »cesarjem« Francem Križmanom. Komisarji v zaključnem poročilu niso predlagali posebne individualne kazni zaradi prevzemanja oblastnih vlog za nobenega od domnevnih voditeljev, ki so jih tako izpostavljali rihemberški gospodje. Kljub temu so jih iz ječe izpustili šele po usmrtitvah najbolj inkriminiranih upornikov aprila 1714 in ponovni prisegi, kakor nekatere druge podložnike.[208]

Komisarji so v zaključnem poročilu v primeru rihemberških in Cobenzlovih podložnikov ovrgli vse obtožbe, ki so bile del prvih poročil in ovadb rihemberških gospodov, in zapisali, »… *da so od gospoda grofa urbar zahtevali brez najmanjšega nespoštovanja, z lepimi in primernimi besedami; grof Karel Lanthieri jim je dovolil urbar obdržati 14 dni in ga prepisati pod pogojem, da ga nato vrnejo, zato so ga hranili v cerkvi; (…) na začetku so na deželnega upravitelja naslovili prošnjo za zmanjšanje gospoščinskih bremen, ta jim je obljubil odgovoriti v 2 do 3 tednih; ob vsakem sklicu ljudi, za potrebe plačila desetine ali drugih skupnih poslov, je že od nekdaj običaj pozvoniti v farni cerkvi. Tako so verjeli, da jim je to dovoljeno tudi za svoje potrebe zbiranja*, *nikoli niso proti gosposki nastopili z orožjem, ni jim mogoče pripisati zlih namenov; ob prihodu goriške vojske v Rihemberk se ljudje niso zbrali organizirano in s slabimi nameni, marveč naključno*.«[209]

Povsem nasprotno je bilo mnenje zemljiških gospodov. V skupni prošnji – protestu vseh lastnikov rihemberškega gospostva komisiji, naj ne ugodi prošnji podložnikov, da bi dobili urbar gospostva Rihemberk – so zemljiški gospodje to podložniško zahtevo označili kot nezaslišano,[210] saj nikjer na svetu podložniki nimajo v lasti urbarjev. Menili so, da lahko izročitev deželnoknežjega urbarja sproži nove nemire. »*Če ugodijo prošnji, bodo tudi podložniki drugih gospostev zahtevali urbar, kar bo povzročilo splošni upor*«, so zemljiški gospodje svarili komisarje. Prepričani so bili,

208 Batič, Kmetski upor, str. 1–2.

209 StLA, Miszellen, Sachengruppereihe, šk. 445, 15. 2. 1715.

210 Mogoče so to prošnjo na komisijo naslovili, potem ko domnevnih dejanj nekaterih podložnikov, ki jih je inkriminiralo njihovo poročilo, sodni procesi niso potrdili, npr. Mihaelu Paliču, Tavčarju in Križmanu.

da so bile podložniške prošnje povsem nedopustne, obenem pa jim ni bilo povsem jasno, kaj bo naredila komisija, zato so jo opozorili, da komisija tudi Tolmincem ni dovolila, da bi dobili urbar gospostva.[211] Omenjeno stališče lastnikov gospostva Rihemberk samo potrjuje izhodiščno domnevo, da je bil strah pred zbrano množico podložnikov ogromen, da so po več izgovorih popustili in podložnikom sprva izročili urbar, da bi jih pomirili, nato pa takšno zahtevo označili kot utopično in nevarno družbenemu redu.[212]

Elementi upora – vprašanje dovoljenega/nedovoljenega zbiranja podložnikov

Kot kaže pritožba Gašperja Lanthierija, so zemljiški gospodje zborovanja podložnikov označili kot tajna, žaljiva do avtoritete zemljiškega gospoda in nevarna javni varnosti.[213] Lanthieri sicer ni poudarjal kaznivosti zborov podložnikov, ampak predvsem njihovo nevarnost: »*Večkrat so zvonili in se dnevno zbirali na zborovanjih, kjer so se zarotili proti meni ter mene in družino niso pustili mirno spati v mojem lastnem gradu, odrekli so vsakršno poslušnost in mi odrekali moje pravice.*«[214] V drugem poročilu preiskovalni komisiji, ki so ga podpisali vsi lastniki gospostva Rihemberk, pa so, ravno nasprotno, zbiranje podložnikov označili kot zavestno in organizirano nasprotovanje ukazom deželnega upravitelja, zlasti zbiranje podložnikov z namenom glasovanja o tem, kaj naj naredijo z urbarjem.[215] In četudi se zdi, da je večino dogodkov v Rihemberku sprožilo ravno zbiranje pritožb, ki so jih za dogodke v Rihemberku odgovorni podložniki kar dvakrat izročili deželnemu upravitelju, so njihove prakse takoj postale nevarne in kaznive, najprej s stališča njihovih zemljiških gospodov, nato pa predstavnikov celotne dežele. Zbiranje sosesk in izbiranje odposlancev, kjer so pomembno vlogo odigrale njihove funkcije in ugled, sta sicer še najbolj verjetno odraz obstoječih praks komuniciranja uradnikov zemljiškega gospoda s podložniki v zadevah, ki so se dotikale podložniških obveznosti. Izjave podložnikov razkrivajo, da zbiranja pritožb niso dojeli kot nasprotovanje ukazom deželnega upravitelja. Prav to pa jim je pozneje očitala komisija, ki je preiskovala upor ter že pred končno potrditvijo kazni prepovedala zborovanja in zvonjenje ter zaprla komunske hiše.[216]

---

211 AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 22, s. d.

212 Da je bil strah zemljiških gospodov ogromen, dokazujejo tudi dogodki v Švarceneku, kjer so podložniki od zemljiškega gospoda Ferdinanda grofa Petazzija izsilili potrdilo o spornih dajatvah, o katerih je tekel sodni spor in so ga Petazziji želeli takoj po prihodu komisije izničiti. V gospostvu Švarcenek je sodni sluga razglasil tudi vrnitev k staremu urbarju (Čeč, Upor podložnikov, str. 517 in 523).

213 AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 22, s. d.

214 AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 22, s. d., Johann Caspar Lanthieri.

215 AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 22, s. d., p. 47–53.

216 Dolenc, Dva dokumenta, str. 109.

Z aretacijami so zemljiški gospodje želeli te podložnike prepričati, da je bilo že njihovo zbiranje, da bi skupaj pripravili pritožbo, kaznivo, kar je v preiskovalnem procesu neposredno povedal eden najstarejših preiskovanih podložnikov, petindevetdesetletni Peter Gerjan (Gorjan?). Ko so ga vprašali, zakaj je bil pripeljan pred sodnike, je dejal, da zato, ker so se »uprli«[217] in dali napisati prošnjo. Njegov neposredni odgovor na vprašanje, ki so se mu mnogi drugi inkriminirani podložniki izmikali, je bil zapisan predvsem zato, ker je sicer odgovarjal kot hišni gospodar, a ni bil udeležen pri kaznivih dejanjih. V svojem imenu je namreč na zborovanje v Rihemberk poslal sina, ki pa je v času preiskovalnega procesa zbolel, zato so pred sodnike privedli njega. Najstarejši član vaške skupnosti v Žabljah, Andrej Palič, ki so ga aretirali že ob prihodu vojske, pa je bil, nasprotno, prepričan, da niso bili nikomur nezvesti in da je bil neupravičeno zaprt. Obe izjavi kažeta, da so prihod vojske lokalni zemljiški gospodje izkoristili za ustrahovanje domnevnih vodij podložniškega odpora in vseh nezadovoljnih podložnikov, saj so poskrbeli, da jih je vojska zaprla[218] in da je bilo takšno zastraševanje do določene mere neuspešno. Ti podložniki so namreč kljub temu, da so več mesecev čakali na sodni proces, komisarjem še vedno zatrjevali, da niso ničesar krivi. Prošnja odposlanstva na rihemberški grad 4. maja, naj jim gospod izstavi potrdilo, da niso uporniki, pa vendarle nakazuje, da so zemljiški gospodje, njihovi upravitelji in drugi uslužbenci (pisarji) članom podložniških odposlanstev dali jasno vedeti, da lahko njihova dejanja označijo kot kazniva in da lahko zanje dobijo hude kazni. Tako kot v švarceneškem gospostvu se je tudi kar nekaj rihemberških podložnikov želelo izogniti kolektivnim protestom in s tem odgovornosti tako, da bi poslali svoje sinove. A Tomaž Pipan, član odposlanstva na rihemberški grad, je komisarjem zatrjeval, da se niso nikomur upirali.[219] Drugi član odposlanstva na grad, 75-letni Luka Štolfa iz Ivanjega Grada,[220] je poudaril, da je bil vdan – zvest gospodu in cesarju – in da ni škodil gospostvu. Zato ne ve, zakaj je bil pripeljan (torej zakaj je bil zaprt). Tudi večina Cobenzlovih podložnikov, ki so se znašli pred komisarji, je menila, da se niso nikomur upirali. Štanjelski podložnik Andrej Chet je sicer edini razkril, da so se Cobenzlovi podložniki upirali tlaki, saj so izvedeli, da Rihemberčani počno podobno. Vsekakor so se podložniki svojim zemljiškim gospodom uprli tudi tako, da niso opravljali določenih obveznosti in da so nanje izvajali pritiske. Komisarji so v povzetku poročila zapisali, da podložniki niso plačevali dajatev, a ne vemo, za katero gospostvo je ta očitek veljal.[221] Ko so podložnike grofov Cobenzlov predstavniki njihovega zemljiškega gospoda pozvali, naj se ponovno pokorijo in prisežejo zvestobo svojemu gospostvu, so jih zavrnili, češ da se niso nikomur

---

217 Tudi švarceneški podložnik Ivan Muha je izjavil, da je zaprt zato, ker je bil v uporu, po drugi strani pa je Toni Hotzka iz Barke posebej trdil, da niso bili uporniki (*Rebellen*) (Čeč, Upor podložnikov, str. 522).

218 Npr. že omenjeno pismo Karla Lanthierija (glej zgoraj), ki prosi, da zaprejo Marka Pajerja, Boltežarjevega sina; Filip Rabatta v času prihoda krajišniške vojske pismo pošlje iz Dornberka (SI AS 730, fasc. 93, Karel Lanthieri Karlu Jožefu Neuhausu, s. d.).

219 Tomaž (Toni) Pipan in Ivan Badel(i) (Bandeli?) sta bila zajeta že ob prihodu vojske kot domnevno najbolj »nevarna podložnika«. Tonija Pipana je Karel Lanthieri obtožil, da je nespoštljivo govoril z njim (AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 47–53).

220 Verjetno je prav tako šlo za podložnika grofa Cobenzla, saj je tudi on kot svojega župana navajal Jurija Štolfo.

221 Prim. Dolenc, Dva dokumenta.

uprli in da »zato nimajo komu izrekati ponovne zvestobe«.[222] Jakob Švara je omenil odposlanstvo, ki se je pogodilo z gospostvom, kar so komisarji omenili kot pomembno olajševalno okoliščino.[223] Tudi domnevni voditelj rihemberškega upora Franc Križman je v kazenskem preiskovalnem procesu posebej poudarjal, da so med uporom (*Tumult*)[224] ostali zvesti cesarju in gospostvu. Jernej Albreht iz Štjaka, član druge delegacije podložnikov, ki je odšla v Gorico, pa je komisarje prosil, da bi rad prisegel, da ni upornik. Ivan Badel je zatrjeval, da so cesarja prosili za pravico.[225]

Zemljiški gospodje so poskrbeli, da je vojska, ki je prišla, zastrašila tiste podložnike, za katere so menili, da so imeli v nemirih vidnejšo vlogo. Krajišniška vojska je tako v rihemberškem in švarceneškem gospostvu zajela in v Gorico odpeljala več domnevnih upornikov.[226] Koga naj vojska zapre, so določili zemljiški gospodje, in številni podložniki so to okoliščino v sodnem procesu posebej poudarili. Komisarji so te informacije zapisovali v koncepte. Neprimerno vedenje Livija Lanthierija in njegovega uslužbenca Gregorja Čebrona do podložnikov in vojske je preiskoval že Kullmayer in komisiji poslal vprašanja, ki jih je zastavil slednjemu.[227] Glavno vlogo pri pisanju pritožb je imela družina Palič/Palik (Palig, Palich, Palik) in zato so se tudi predstavniki te rodbine znašli med zaprtimi, čeprav so bili svobodniki (*Freisassen*).

Le dve leti pozneje povzdignjeni v plemiški stan, kar priča o njihovem vplivu.[228] Bili so tako hud trn v peti Lanthierijem, da je dala vojska krajišnikov na pobudo Livija Lanthierija zapreti Janeza Krstnika Paliča. Njegova aretacija je bila pravno sporna in stanu neprimerna. Mihael Palič, oče Janeza Krstnika, je v sodnem procesu zatrjeval, da z uporniki ni imel nič in da je bil v času upora doma; zaprli so ga šele, ko je prišel v Gorico, da bi rešil svojega sina, ki ga je aretirala vojska.[229] Lanthieriji pa so razširili govorice in nato poslali tudi uradno ovadbo komisiji,[230] da se je Mihael Palič sestajal s Francem Križmanom in bil njegov »veliki svetovalec«, eden glavnih vodij upora v Rihemberku, njegov sin Janez Krstnik Palič, pa naj bi se priključil »zvezi«. A očitno je bil Mihael že tako vpliven, da pred komisijo ni samo protestiral, ampak zaradi neprimernega obnašanja tudi tožil Livija Lanthierija. V ječah na goriškem gradu so bili Paliči kar precej časa, saj so njihove prošnje za izpust iz zapora in plačilo kavcije pri komisiji zabeležene proti koncu prošenj. Dvaindvajsetletni Janez Krstnik Palič, ki se je predstavil kot študent (verjetno na jezuitski šoli), je sodnikom v sodnem

222 Koncepti sodnih protokolov Jakoba Švare in Jureta Mesarja.

223 StLA, Miszellen, Sachengruppereihe, šk. 445, 15. 2. 1715.

224 V virih in utemeljitvah kazni se besedi *Tumult* in *Rebellion* uporabljata kot sinonima, npr. *scandalosen Tumult* (*Kmečki punti*, str. 184).

225 AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 156–216, koncept sojenja Jerneju Albrehtu in Ivanu Bandel(i)ju.

226 Dragogna, *Notabilia*, str. 248.

227 AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 7–9.

228 Mihael Palič (Pallich) iz Gorice je bil v plemstvo s predikatom Caarburg povzdignjen 19. januarja 1715 (Frank, *Standeserhebungen*, 4, str. 29).

229 AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, sodni proces Mihael Palič.

230 AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 47–53.

procesu razložil, da se je vrnil domov, da bi pomagal očetu pri nekem sporu. Prav k Paličem so odšli tudi nekateri švarceneški podložniki, kar so potrdili v sodnem procesu.[231]

Sklep

Analiza konceptov protokolov preiskovalnih procesov zavrača plemiški diskurz o nevarnem uporu, ki bi lahko prerasel v splošni upor in rušenje družbenega reda, ter razkrije povsem drugačne namere podložnikov. Takšna analiza nadgradi razumevanje kmečkega uporništva in plemiškega diskurza o tem. Pisanje pritožb oziroma prošenj so deželne oblasti podložnikom v uporu 1713 ponudile kot legitimen način izražanja nezadovoljstva, da bi preprečile nasilje in prihod podložnikov v mesto (že pred nasiljem tolminskih podložnikov konec marca 1713), kar je pogosta praksa tudi v drugih uporih. Zdi se, da je večino dogodkov v Rihemberku sprožilo ravno zbiranje pritožb, na katere jih je napotil deželni upravitelj. Način, kako so zbirali pritožbe, so bili skupni zbori sosesk in podložnikov različnih gospostev. Večina podložnikov v tem prostoru je pritožbo razumela predvsem kot pritožbo zaradi sporov, ki so jih imeli z zemljiškimi gospodi, zaradi česar so od lastnikov rihemberškega gospostva zahtevali urbar.

Pravne prakse pritožb in prošenj so torej poznane in same po sebi niso kaznive, nanje opozorijo tudi izjave štanjelskih (Cobenzlovih) podložnikov in ravnanja štanjelskega upravitelja, pa tudi domnevna izjava »žabeljske grofice«, ki naj bi svoje podložnike napotila, naj svoje pritožbe naslovijo na cesarja kot deželnega kneza. Z izjemo teh dveh primerov pa zemljiški gospodje, zlasti njihovi uradniki, običajno niso bili naklonjeni takšnemu izražanju podložniškega nezadovoljstva, četudi so bile prošnje/pritožbe legalne in legitimne.[232] S perspektive zemljiških gospodov (in deželnih oblasti) so pritožbe postale nevarne v trenutku, ko jih niso več izražali posamezniki, ampak so jih želeli zapisati kot skupnost ali še širši kolektiv oziroma ko je šlo za nekaj časa trajajoče aktivnosti podložnikov. Zemljiški gospodje preprosto niso želeli, da bi se podložniki zbirali, še posebej pa so bili z njihovega vidika nevarni zbori predstavnikov različnih sosesk zemljiškega gospostva. Zato so se trudili prikazati nevarne elemente takšnih praks, kar posebej pokaže prošnja/pritožba vseh lastnikov gospostva Rihemberk na komisijo, ki je preiskovala dogodke in razmere na Goriškem. Ista prošnja še razkrije, da tudi zemljiški gospodje niso bili prepričani, kako bo v njihovem sporu s podložniki glede dajatev in obveznosti ravnala komisija, zato so v prošnji opozorili, da so bile pritožbe podložnikov že predmet sodnega spora, ki se je končal z razsodbo, da podložniške obveznosti niso v

231 Čeč, Upor podložnikov, str. 520.

232 To ne nazadnje kaže izjava Franca in Livija Lanthierija 25. aprila 1713 podložniškemu odposlanstvu. Gl. tudi Schennach, Supplikationen, str. 582.

neskladju z urbarjem in patenti.[233] Prošnja zemljiških gospodov še opozarja, da razsodbe praviloma niso zadovoljile podložnikov, ki so ostajali prepričani o kršenju nekdaj določenih obveznosti med njimi in zemljiškim gospodom.

Že v prvem zbiranju informacij o tem, kaj se dogaja med rihemberškimi in drugimi podložniki, ki so prišli iz Gorice, ponovnem posvetu in prvem odhodu delegacije podložnikov na rihemberški grad po urbar so lokalni zemljiški gospodje podložniško vnemo pri zbiranju pritožb v poročilih predstavili kot nevarno javni varnosti, deloma zaradi kolektivnega strahu, ki je prežemal goriško plemstvo in drugo elito, tako da so jo marčevski ekscesi in javno nasilje podložnikov v Gorici samo okrepili, deloma pa tudi povsem načrtno, da bi dosegli zastraševanje podložnikov z vojsko, saj je bila takšna pomiritev večjih ali manjših uporov pogosta praksa. Zato so podložnike v poročilih nadrejenim oblastem obtožili najhujšega nespoštovanja oblasti in zatrjevali, da so vzpostavili svojo oblast, med seboj sestavili zakone, po katerih naj bi se ravnali, in se vojaško organizirali.

S takšnimi obtožbami je želel plemiški del goriških deželnih stanov vojaško in sodno ustrahovanje podložnikov izkoristiti tudi za razrešitev pogostih in razširjenih sporov s svojimi podložniki. Tisti zemljiški gospodje, ki niso bili v sporu s podložniki, pa so spore vedno videli kot potencialno nevarnost, saj bi lahko sprožili nemire tudi tam, kjer jih še ni bilo.[234]

Komisarji so v sodnih procesih zavrgli večino obtožb, izraženih v prvih poročilih, ki so prihajala iz Goriške o dogodkih v Rihemberku. Razbremenili so jih torej najhujših obtožb prevzema civilne in vojaške oblasti. Komisija je tako v povzetku preiskovalnih procesov proti najbolj inkriminiranim zaradi dogodkov v Rihemberku zapisala, da »*za vse rihemberške podložnike velja, da po pregledu in premisleku niso tako obremenjeni, kot se morda zdi na prvi pogled*«.[235] Takšno mnenje komisarjev je pokazalo, kakšen je bil vladarjev interes. Končni sklep sojenj rihemberškim in štanjelskim (Cobenzlovim) podložnikom tako ne pomeni naklonjenosti ali sočutja komisarjev do podložnikov, ampak dokazuje, da je komisija zastopala stališče deželnega kneza in je zato ovrgla uradno stališče goriškega plemstva o domnevnem vzroku upora. V kazenskih sodnih procesih rihemberških in štanjelskih (Cobenzlovih) podložnikov se kot vzrok nezadovoljstva in upora navajajo predvsem spori, ki so nastali zaradi spreminjanja obveznosti med zemljiškimi gospodi in podložniki, čeprav so bili povezani tudi z utopično novico o odpravi vseh davkov. Sporna višina in način pobiranja novih davkov, ki ju

233 AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 22, s. d.

234 Tako je župan vasi Sveto Miha Jazbec potrdil, da je grof Livij Lanthieri krajišniški vojski ukazal zapreti Tonija Pipana. Ta je v sodnem procesu potrdil, da je bil v osebnem sporu z Lanthierijem. Sporne prakse Livija Lanthierija s podložniki je namreč komisiji prijavil poveljnik krajišniške vojske Ernest Kullmayer (AT ÖStA/HHStA, Österreichische Akten, fasc. 23, p. 7–9). A tudi Karel Lanthieri Karla Neuhausa prosi, naj zapre Marka Pajerja, sina Boltežarja Pajerja (SI AS 730, fasc. 93, Karel Jožef Neuhaus, dopis Karla Lanthierija Neuhausu konec maja ali v začetku junija, pomotoma označen kot pismo Livija Lanthierija (za pojasnilo gl. opombo 60)). Tudi eden od uradnikov Gašperja Lanthierija v Spodnjih Žabljah z namenom aretacije opozori, da je v Gabrovici glavni upornik Simon Marsegg (SI AS 730, fasc. 93, Karel Jožef Neuhaus, dopis Antonija Francesca Callotija, 11. 6. 1713). Že v prvem pregledu upora 1713 se omenja, da so se Tolminci ustrašili, da jih bodo zaprli, kot so zaprli podložnike Rihemberka. Tolminski podložniki so sicer menili, da jih bo dal zapreti deželni upravitelj.

235 StLA, Miszellen, Sachengruppereihe, šk. 445, 15. 2. 1715.

kot edina vzroka upora poudarjajo goriški deželni stanovi, pa se v njihovih odgovorih pojavita le redko. Med sodnimi viri namreč ravno protokoli kazenskih procesov proti upornikom sodijo v skupino tistih, kjer so posameznika – storilca zločina – najbolj spremenili v objekt kaznovanja, ki mora pokazati oblastna razmerja. Isto hierarhijo oblasti pokažejo tudi povzetki njihovih sodb in teatralna simbolika izvršitve smrtnih kazni kazensko najbolj obremenjenih v treh dneh na različnih moriščih v Gorici. Najbolj obremenjene podložnike je bilo treba kaznovati drugim za zgled in tako preprečiti podobne prakse. Po drugi strani je deželni upravitelj, ki je z objavo patenta presegel svoje pristojnosti, dobil le cesarjev opomin, četudi so ga pozvali na odgovornost (verjetno na Dunaj).[236] A kljub temu je Ludvik Adam Strassoldo ostal upravitelj pod različnimi deželnimi glavarji, malo pred smrtjo pa se je celo zavihtel na mesto goriškega deželnega glavarja.[237] Prav primerjava konceptov kazenskih procesov (t. i. preiskovalnih procesov) s poročili goriških stanov dopolnjuje in do določene mere spreminja v dosedanji historiografiji prevladujočo »podobo« upora leta 1713 v Rihemberku, nastalo na podlagi poročil goriških deželnih stanov višjim organom.

Ker so Rihemberški podložniki dobili drugo najvišjo kolektivno kazen, so bila njihova dejanja v času upora 1713 vendarle dojeta kot hujše kršitve javnega reda, načinov obnašanja med družbeno neenakimi sloji prebivalstva in do določene mere oblastnih razmerij. Ker so komisarji zborovanja razumeli kot zametke vzpostavljanja vzporednih oblasti, so jih (ponovno) prepovedali še pred potrditvijo izrednih kazni (niso ločevali med zborovanji posamezne skupnosti in več sosesk). Prepovedali so tudi uporabo javnih mehanizmov obveščanja (zvonjenje) in posvetov v zaprtih prostorih. Večina v preiskovalnem procesu ugotovljenih nedovoljenih praks med dogodki v Rihemberku je sicer kršila razmerja med podložniki in njihovimi zemljiškimi gospodi (nespoštovanje ukazov) in zgolj v posameznih primerih avtoritete deželnih oblasti (neprimerno vedenje pred deželnim upraviteljem, neizpolnitev ukaza po izročitvi urbarja). Predlog najhujše kazni Jakobu Švari (in ne domnevnim vodjem upora, ki jih ovadijo lastniki gospostva Rihemberk v svoji prošnji komisiji)[238] kaže na širjenje razumevanja delikta *crimen lease maiestatis* na nižje nosilce oblasti, saj so Švaro obtožili žaljenja deželnega upravitelja in izrekanja groženj še nižjim nosilcem oblasti. V končnem predlogu kazni se komisija pri rihemberških dogodkih ni posebej opredelila do posameznikov, ki so delovali kot sli, ki so z grožnjami ali s fizično silo določene soseske prisilili k sodelovanju, kar so kot posebej nevarno prakso podložnikov dojeli njihovi zemljiški gospodje, je pa bila ta praksa kot kazniva omenjena v sodbi leta 1716. Te prakse so bile v rihemberških dogodkih obremenilne za kazensko najbolj izpostavljene podložnike, ki so jih omenjali komisarji v svojem poročilu.

Iz kolektivnih denarnih (!) kazni bi lahko bili popolnoma izvzeti štanjelski (Cobenzlovi) podložniki, ker niso bili nikjer posebej omenjeni, četudi so podložniki tega gospostva iz zgolj treh vasi predstavljali več kot tretjino kazensko najbolj obremenjenih podložnikov v poročilu o uporu. Ali je Janez Gašper II. Cobenzl kakorkoli vplival na odločitev deželnega glavarja, ki je določil kolektivne kazni, bi verjetno deloma razjasnil šele odgovor na vprašanje, ali je imel Janez Gašper II. Cobenzl

236 Dolenc, Dva dokumenta, str. 109.

237 Prim. Morelli di Schönfeld, *Istoria*.

238 AT ÖStA/HHStA, Österrichische Akten, šk. 23, 47–53.

vlogo pri imenovanju predsednika komisije Jožefa Krištofa grofa Wildensteina za državnega namestnika notranjeavstrijske vlade in na imenovanje njegovega strica Janeza Jožefa na položaj goriškega deželnega glavarja.[239]

Vsekakor so bili rihemberški in štanjelski (Cobenzlovi) podložniki žrtve utopičnih govoric o odpravi vseh davkov, ki so se razširile po obravnavanem območju. Na to okoliščino posredno opozori komisija v zaključnem poročilu z omembo pozno razglašenega patenta deželnega upravitelja, kar je omogočalo, da so se že veliko prej razširile številne nasprotujoče si in utopične novice. Bili pa so tudi žrtve kolektivnih strahov plemstva. Dokumentacija preiskovalne komisije, ki jo Karel VI. kot deželni knez pošlje na Goriško, pa dokazuje, da goriško plemstvo izkorišča upor za pritisk na deželnega kneza, pri katerem želi doseči spremembe višine davkov in vprašanja, kdo naj te davke pobira, pa tudi za reševanje dolgotrajnih sporov in težav s svojimi podložniki, zaradi česar so bili rihemberški podložniki ponovno »večni poraženci«, kot so zelo pomenljivo naslovili zbornik,[240] ki so ga ob obletnici uporov izdali avstrijski zgodovinarji.[241]

239 Naschenweng, *Der landständische Adel*, str. 1520.

240 Prim. *Die Stimme*, in Blickle, *Unruhen*, str. 126.

241 Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa »Sredozemlje in Slovenija« (P6-0272), ki ga iz državnega proračuna financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije.

The Serfs of Rihemberk and Štanjel in the 1713 Revolt

Summary

Multiple issues accounted for the unrest that broke out in the County of Gorizia in 1713, generally known as the Tolmin Peasant Revolt. On the one hand, there was a growing tax burden on the Habsburg territories due to the War of the Spanish Succession, coupled with the depleted state treasury. On the other hand, the subjects of various seigniories and leaseholds had frequent disputes with their feudal masters over urbarial obligations and other serf duties, tributes, and the use of common land. Such contentions may have already flared up when most seigniories were still owned by the court chamber and persisted after they were purchased by individual feudal lords. The revolt of 1713, which spread across most of the County of Gorizia (the areas of seigniories Tolmin, Kanal, Rihemberk, Švarcenek, Goriška Brda, and Štanjel), began with acts of collective violence and rebellion against the authorities and their decrees that mainly peasants from Tolmin (Ger. *Tolmein*, It. *Tolmino*) and Kanal (Ger. *Kanalburg*, It. *Canale*) committed in Gorizia. It continued with attacks on toll and tax collectors, collective complaints that serfs from several seigniories raised against the territorial government prohibitions, and finally also confrontations with the army. Emperor Charles VI, acting as the territorial prince, first aimed to subdue the unrest by sending troops to Gorizia from the Military Frontier and shortly afterwards an investigation commission guarded by German mercenary troops. Apart from investigating the serfs' criminal liability, the commission also exercised civil jurisdiction to settle disputes between subjects and their feudal masters.

The main methodological contribution of this article lies in its comparison of official reports (drawn up by seigniors and territorial authorities) on the 1713 revolt in the County of Gorizia and the concepts of criminal proceedings (so-called investigation procedures) that formed part of the investigation initiated against the serfs from Rihemberk (Ger. *Reifenberg*, It. *Rifemburgo*) and Štanjel (Ger. *St. Daniel im Karst*, It. *San Daniele del Carso*), where a violent revolt erupted less than a month after the first confrontations occurred in the town of Gorizia. The concepts of hearings presented here complement and, to some extent, change the presentations of the 1713 revolt in the seigniory of Rihemberk that were painted by noble authorities and have to date dominated the historiographical discourse. Official reports, as it turns out, omit to mention certain circumstances specific to the revolt and in their descriptions of the events reproduce legal and political definitions of what constitutes a peasant revolt. What is more, the reports that the Gorizia administration and individuals submitted to higher authorities also aimed to advance specific objectives pursued by the county's estates and feudal lords. On the one hand, they were dictated by the interests of the Gorizia nobility, which was quick to leverage the revolt by invoking exceptional circumstances to lower the amount of wine and meat tax along with other tax burdens in the county as well as to change the method of tax collection. Tax, of course, was paid not only in the county but also across all Inner Austrian territories. On the other hand, the noble representatives of the Gorizia territorial estates also contemplated using military and judicial intimidation to resolve frequent and widespread disputes with peasants that had previously been addressed and even partly settled through legal proceedings. Another important aspect of the article is the hitherto completely overlooked influence wielded by Gorizia's governor Johann Caspar Cobenzl, who was appointed court councillor at the begin of May 1713 and thus sat on the privy council sessions while also counselling the sovereign on measures to suppress the revolt in Gorizia. The serfs from the Cobenzl family estate, who were partly divided between the seigniories of Rihemberk and Štanjel and partly represented independent leaseholds, joined other Rihemberk subjects in the revolt and shared the

same criminal liability but remained somehow unmentioned in the sovereign's final verdict. Aside from the main leaders of the revolt, collective punishment was pronounced for all other rebels but only imposed on the serfs of the Rihemberk seigniory.

The analysis of the concepts used in the investigation procedure protocols disproves the noble discourse, according to which the rebellion threatened to grow into a full-blown uprising that would engulf multiple territories and cause the social system to collapse. A more detailed examination reveals that the intentions of the serfs were completely different from those presented in the official reports, and it also sheds light on the power of the widespread fear of peasant resistance among the noble elites. Such analysis further improves the understanding of peasant revolts and the noble discourse about them.

JOHANN KOLLMANN – POSLEDNJI GRAJSKI OSKRBNIK NA RIHEMBERKU

ALENKA PAVLICA

Oskrbnik je star poklic, pa naj gre za oskrbnika posesti ali stavbe. Grajski oskrbnik pogosto združuje oboje – tako upravljanje gradu kot nanj neposredno vezane posesti, zato se uporablja tudi termin (grajski) upravitelj. Vendar je termin (grajski) oskrbnik v slovenščini precej uveljavljen.[1] Tudi v drugih jezikih naletimo na nekaj težav pri poimenovanju, ko se za podobno ali celo enako službo (poklic) uporabljajo različni termini, po drugi strani pa imajo nekatera podobna poimenovanja v različnih obdobjih ali deželah precej različne pomene.[2]

Zadolžitve in do določene mere položaj grajskega oskrbnika (upravitelja) so se skozi zgodovino spreminjale, čeprav so ves čas ostale precej enake: skrb za grad in grajsko posest. Grajskega oskrbnika kot poklic srečamo še danes. Čeprav je danes to pogosto le neke vrste muzejski uslužbenec, še vedno obstajajo tudi klasični oskrbniki (upravitelji) gradov in grajskih posesti. V Sloveniji morda res niso ravno pogosti, zato pa so še prisotni v državah z neprekinjeno tradicijo grajskih bivališč in njim pripadajočih posestev v zasebni lasti, npr. v Nemčiji, ponekod v Italiji, Veliki Britaniji in še kje.[3]

Zadnji uradni oskrbnik na gradu Rihemberk kot plemiški rezidenci[4] je bil Johann Kollmann (1889–1968). Pričujoči sestavek ga poskuša predstaviti tako s poklicne kot osebne strani. Pri tem se opira na nekatere dosegljive pisne vire ter na ustne vire – tako starejše kot nekatere na novo zbrane.[5]

---

1 Gl. Preinfalk, Zemljiško gospostvo Turjak, str. 13–33. SSKJ besedi označuje za sopomenki.

2 Tipičen primer pomensko zelo različne uporabe je termin kastelan (Castellan, Kastellan) – gl. https://www.britannica.com/topic/castellan-feudal-official. Pogosto so te razlike stare že stoletja in krajevno pogojene.

3 Slovenski besedni zvezi »grajski oskrbnik« in »grajski upravitelj« se uporabljata za več tujih (predvsem nemških) izrazov, ki niso vedno popolnoma enakoznačni.

4 Po drugi svetovni vojni sta bila še dva posameznika neke vrste skrbnika z dostopom (ključem) do takrat že nacionaliziranega in napol porušenega gradu: najprej Jožef Birsa (Pepi Križmanov) in potem Dušan Bandelj, oba iz Rihemberka (Branika). Slednji se je sam ponašal z oznako grajski oskrbnik oziroma so mu jo vsaj občasno pripisovali drugi. Je pa v teh primerih upravičenost tega naziva zelo vprašljiva.

5 V zvezi z na novo zbranimi spomini in ustnimi viri je treba omeniti, da je sicer živih še precej ljudi, ki se Kollmanna, preminulega leta 1968, spominjajo, vendar so le redki dovolj stari, da lahko verodostojno poročajo o njem pred letom 1947 in nacionalizacijo, ko je bil tudi njegov položaj popolnoma drugačen. Z njegovim imenom povezanega arhivskega gradiva je med dokumenti družine Lewetzov-Lantieri sicer precej, vendar obsega predvsem poročila o upravljanju rihemberške posesti in ne toliko o njem samem.

Mladenič iz Dietenberga

O otroštvu in mladosti Johanna Kollmanna ni veliko podatkov. Še največ lahko izvemo od njegovih vnukinj Nade in Nataše Paulin, ki pripovedujeta o tem, kar so jima povedali stari starši.[6] Matične knjige sicer razkrivajo, da se je Kollmann rodil 10. junija 1889 v Dietenbergu v okrožju Voitsberg na avstrijskem Štajerskem.[7] Bil je sin (takrat še) tesarskega vajenca Mathiasa iz Grabenwartha[8] in Johanne, rojene Schober. Starša ob njegovem rojstvu še nista bila poročena. Zlasti na Koroškem in do določene mere na Štajerskem v 19. stoletju ni bilo nič nenavadnega, da so predvsem iz finančnih razlogov odlašali s poroko.[9] Tudi v primeru Kollmannovih staršev so bile menda posredi prav finance oziroma davki. V zakonsko zvezo sta stopila šele deset let po sinovem rojstvu, 23. aprila 1899.[10] Po poroki se je družinica naselila v Dietenbergu,[11] kjer je mali Johann obiskoval ljudsko šolo. Kasneje se je menda vpisal na gozdarsko šolo, najbrž v Gradcu,[12] vendar nimamo nobenega zanesljivega podatka o tem, kako si je pred prvo svetovno vojno služil kruh.

Že v zgodnji mladosti se je navdušil nad fotografijo in si kmalu nabavil dober fotoaparat. Fotografija zanj ni bila zgolj konjiček, saj se je očitno imel za fotografa profesionalca, kar dokazuje štampiljka, ki jo je uporabljal. Vsaj v letih pred prvo svetovno vojno je namreč na hrbtno stran svojih fotografij pritisnil napis: *Johann Kollmann – Photographer*.[13] Fotoaparat in fotografiranje sta ga spremljala vse življenje. Družina še vedno hrani njegov stari fotoaparat na trinožniku. S pridom ga je uporabljal vse do smrti. V mladih letih se je navduševal tudi nad drugo tehniko in novimi prevoznimi sredstvi. Zelo je bil ponosen na svoje motorno kolo s prikolico, s katerim se je nekajkrat fotografiral.[14]

Ko je poleti 1914 Avstrija z vojno napovedjo Srbiji začela prvo svetovno vojno, je bil Kollmann – takrat petindvajsetletnik – takoj vpoklican. Pred odhodom od doma so po tedanji navadi posneli

---

6 Glavni vir podatkov o zasebnem življenju Kollmanna in njegove družine sta njegovi vnukinji Nada (roj. 1941) in Nataša (roj. 1950) Paulin. Nada je sicer uradno poimenovana Spez, ker imena Nada italijanske oblasti leta 1941 niso dovolile.

7 DGS, Pfarre St. Johann ob Hohenburg, TB 1882–1909, pg. 57.

8 Rodil se je sicer v Gasselbergu (DGS, Pfarre St. Johann ob Hohenburg, TB 1848–1882, pg. 94) V slovenskem prepisu iz rihemberške poročne knjige so ga preimenovali v Matjaža (dokument hranita vnukinji Nada in Nataša Paulin).

9 Raziskovalci v zvezi s tem izpostavljajo deželne značilnosti, kot npr. nedeljivost posesti, večji delež prebivalstva v položaju podrejene delovne sile in s tem povezano vprašanje pridobivanja dovoljenja za poroko glede na finančno neodvisnost (gl. Nedoh, Nezakonsko materinstvo, str. 22–29; Žnidaršič Žagar, Nezakonske matere, str. 57–63).

10 DGS, Pfarre Maria Lankowitz, TrB 1866–1901, pg. 210.

11 Tam je nastala Kollmannova domačija, ki naj bi bila kasneje tudi dom Johannove družine, vendar se je obrnilo drugače.

12 Tako vsaj navajata njegovi vnukinji in zagotavljata, da je bila izobrazba odločilna za zaposlitev pri baronih Levetzow-Lantieri. Podobno ga za gozdarja označuje tudi braniški domačin Bruno Turk. Dokumenta o tem, kdaj, kje in s kakšnim uspehom je šolanje zaključil, žal nimamo.

13 Svojci hranijo dve fotografiji iz let pred prvo svetovno vojno s tako štampiljko. Žal pa ne vemo, ali je deloval samostojno ali morda kot pomočnik v kakem fotografskem ateljeju.

14 Fotografije hranita vnukinji Nada in Nataša Paulin.

Slika 1: Johann Kollmann tik pred odhodom na fronto (hrani: Nataša Paulin, Gorica)

vsaj dve spominski fotografiji – eno, bolj uradno v graškem fotografskem studiu (sl. 1), drugo pa najbrž kar z Johannovim fotoaparatom pred neko hišo na Zgornjem Štajerskem; na tej fotografiji sta on in še en, podobno mlad mobiliziranec v uniformah ter dve ženski.

Kollmannove medvojne postaje so okvirno znane in vsaj deloma dokumentirane.[15] Najprej je služil v Galiciji. Glede na naborne okraje je bil vpoklican v 27. štajerski pehotni polk »Albert I. König der Belgier«.[16] Njegova enota je bila najverjetneje konec septembra 1915 premeščena na

[15] Družina hrani pismo (1916) in dopisnico (1917), kjer Kollmann previdno omenja premestitve svoje enote po italijanskem bojišču. Prav tako hrani nekaj fotografij Kollmanna kot vojaka in njegovih tovarišev iz leta 1915. Glede na pokrajinske značilnosti, zajete na fotografijah, so bile te precej verjetno posnete na kraškem delu fronte. Poleg omenjenih sta še dve nedatirani, posneti v nedoločljivem gozdnatem, hribovitem okolju.

[16] Med moštvom res najdemo nekega Johanna Kollmanna (gl. Fröhlich, *Geschichte*, 1, str. 109, 331).

soško fronto. Malo verjetno je, da bi bil v kateri od enot, ki so bile na Sočo napotene že poleti 1915, saj so to bile predvsem enote domobrancev, črnovoljnikov in preformirane skupine z balkanskega bojišča.[17]

Nekatere fotografije Kollmanna kot vojaka so skoraj brez dvoma s kraškega bojišča, kjer je bil 27. polk jeseni 1915 in spomladi 1916 dejansko nastanjen.[18] Tudi podatki o Kollmannovih kasnejših premikih po italijanskem bojišču sovpadajo s premiki 27. polka: pisma, fotografije in pričevanja sorodnikov med drugim dokazujejo premestitev v gore v Italiji – v Veneto – že leta 1916.[19] V vojski je Kollmann služil kot telegrafist (sl. 2),[20] kar je povezano z njegovo »vojno srečo«. Strateški pomen komunikacije je telegrafiste do določene mere varoval pred najbolj izpostavljeno bojno linijo. Kolikor je znano, je Kollmann vojno prestal brez bojnih ran.

Slika 2: Kollman kot telegrafist (hrani: Nataša Paulin, Gorica)

Spomladi 1916 se je Kollmann znašel v Rihemberku. Morda je dobil nekaj dni dopusta, saj je na italijanski fronti decembra 1915, po koncu 4. soške bitke, nastopilo obdobje zimskega zatišja na bojišču, ki je trajalo do srede marca 1916 oziroma do začetka 5. soške bitke.[21] Možno je tudi, da je bil Kollmann takrat v Rihemberku skupaj z vso enoto v okviru pregrupacije, saj je bil 27. polk od srede februarja do konca marca 1916 pregrupiran na komenskem Krasu.[22] V tem času ga je bojni tovariš iz Rihemberka, čigar identiteta žal ni znana, povabil na svoj dom. Ideja se je zdela dobra, saj so avstrijske vojaške oblasti Rihemberk določile za počivališče za vojake s fronte. Bil je dovolj blizu, da so se lahko hitro vrnili na bojišče, in dovolj odmaknjen za dokaj varen počitek.[23]

---

17 Simić, *Po sledeh*, str. 20–21; Nećak in Repe, *Prelom*, str. 111.

18 27. polk je na vzhodni fronti ostal do konca avgusta 1915, potem pa je bil premeščen na italijansko bojišče. Najprej so bili vojaki razporejeni na Kras v okolico Doberdoba, in sicer na Vrh (Monte San Michele sul Carso), pozneje pa deloma prerazporejeni v gore nad Kanalsko dolino, kjer so sodelovali v 3. in 4. soški bitki (Fröhlich, *Geschichte*, 1, str. 425).

19 27. polk je bil takrat res na Altopiano dei sette comuni in kasneje v Dolomitih (Frölich, *Geschichte*, 2, str. 9, 129).

20 Fotografije ga kažejo v uniformi med telegrafisti, prav tako to potrjujejo pričevanja vnukinj.

21 Nećak in Repe, *Prelom*, str. 118; Simić, *Po sledeh*, str. 110.

22 Fröhlich, *Geschichte*, 1, str. 520. Zgodba o vojnem tovarišu iz Rihemberka se je ohranila iz pripovedovanja samega Kollmanna in njegove žene hčeri Eriki in vnukinjam.

23 Počivališče v Rihemberku izpričujejo fotografije (gl. *Kronika Rihemberka – Branika*, str. 135), v zapuščini Alojzije (Lojzke) Vidmar, roj. Hmeljak (1896–1936), iz Polja pa najdemo korespondenco (v zasebni lasti) z vojaki, ki so bili predhodno na takem »oddihu«.

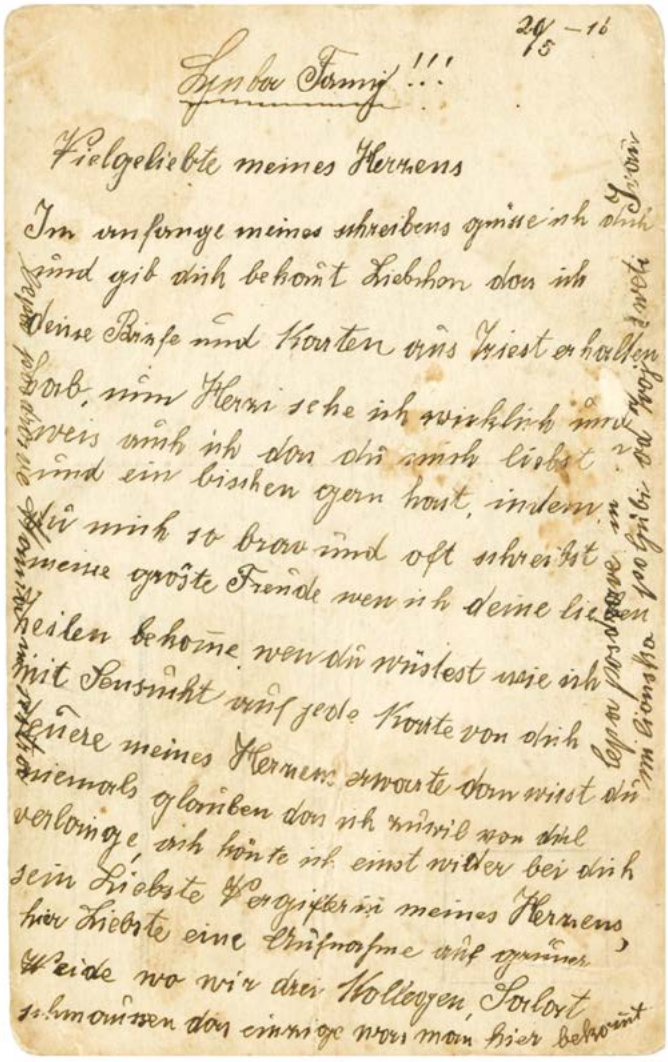

Slika 3: Kollmannovo pismo nevesti Fani Vidmar, 20. 5. 1916 (hrani: Nataša Paulin, Gorica)

Kollmannov vojni tovariš je bil morda doma iz enega od zaselkov v Polju, kjer je bila pri Hmeljakih tudi domača hiša Kollmannove bodoče žene Frančiške Vidmar.[24] Kot dokazuje kasnejši razvoj dogodkov, se je v Frančiško Vidmar oziroma Jegrinovo Fani mladi vojak pošteno zagledal. Dopust je prehitro minil in Kollmann se je moral vrniti na bojišče. Preostala so jima pisma in upanje na skorajšnje snidenje; njegovo najstarejše ohranjeno pismo Fani nosi datum 20. maj 1916 (sl. 3).[25]

---

[24] Da je bila Fani res iz predela vasi, imenovanega Polje, je razvidno tudi iz poročne knjige, kjer je poroka zabeležena v razdelek zaselkov (npr. Mesarji, Škrbči …). Jegrinove domačije pa, razen nekaj ostankov ruševin, davno ni več.

[25] Družina hrani pismo, ki ga je 20. maja 1916 pisal Fani iz Italije. Vnukinji navajata tudi njegovo pripovedovanje o premestitvi na Trentinsko.

Potem so stvari potekale s precejšnjo naglico. Avgusta 1916 so Italijani zavzeli Gorico in napredovali na kraškem delu fronte. Vedno več naselij je bilo treba izprazniti, prebivalce pa poslati v begunstvo v notranjost monarhije.[26] Johann in Fani sta si najbrž še pisala, vendar morebitna kasnejša pisma niso ohranjena. Ali sta se do septembra 1916 sploh še kdaj srečala, ne vemo. Ni pa prav verjetno, da bi Kolllmann v tako kratkem času prišel še enkrat na dopust. Glede na takratno namestitev polka v Italiji je skoraj neverjetno, da bi se srečala kako drugače v neposrednem zaledju fronte. Ker Kollmann v tem času ni bil ranjen, ni pristal v nobeni bolnišnici, kar bi omogočalo dekletove obiske. Brez dvoma pa sta se srečala septembra 1916, saj sta se 21. septembra v Rihemberku poročila. Za pričo sta jima bila domačina Jožef Pavlica in Andrej Merlak.[27] Poročil ju je rihemberški župnik Josip Štrancar v skoraj izpraznjeni vasi: 16. septembra – predzadnji dan 7. soške bitke – so namreč avstrijske oblasti večino prebivalcev Rihemberka na vrat na nos poslale v begunstvo.[28] Predel Rihemberka, imenovan Polje, kjer so bivali Vidmarjevi (po domače Jegrinovi), so sicer pustili pri miru, saj se tam dolina obrne, zaradi česar je bilo tam naselje v zavetju pred izstrelki s kraškega dela fronte. Tudi župnik Štrancar bi moral zapustiti vas, a je vztrajal, da bo ostal v župniji.[29]

Kollmann se je po poroki znova vrnil na bojišče, Fani pa je ostala v Rihemberku. O njunih stikih do konca vojne je komaj kaj podatkov, še celo morebitna pisma so se porazgubila. Kollmannova enota je naslednji dve leti do konca vojne ostala na fronti v Italiji, v glavnem na Trentinskem. Od tam se je Kollmann novembra 1918, podobno kot številni drugi vojaki, pretežno peš vrnil k ženi. Vendar postanek v Rihemberku ni bil dolg, saj je bil njegov cilj rodna Štajerska. S Fani je odpotoval na svojo domačijo v Dietenbergu.

Od štajerske hišice do rihemberškega gradu

Fani pa se na novi dom ni mogla navaditi. Hiša je bila majhna in s taščo, s katero se nista najbolje razumeli, sta si bili ves čas nekako v napoto. Generacijske in kulturne razlike so bile prevelike. Za povrh je bilo podnebje povsem drugačno kot v njenem rodnem Rihemberku. Zaradi vsega naštetega je moža vztrajno nagovarjala, naj se vrneta na bolj prijazno Goriško. To se je kmalu v resnici zgodilo. K moževi dokončni odločitvi naj bi pripomogla novica, da rihemberški graščaki iščejo

26 Prinčič, *V Brucku*; Svoljšak, *Soška fronta*.

27 Podatek je na njunem poročnem listu in v Poročni knjigi župnije sv. Urha v Braniku (takrat Rihemberku).

28 Sedmak, Rihemberk, str. 87.

29 Jožef Jernej (Bartolomej) Štrancar, ki se je običajno podpisoval kot Josip (1864–1944), je vztrajal, da bo ostal v župniji (Sedmak, Rihemberk, str. 87).

primerne kandidate za zaposlitev.[30] Kollmann je bil s tridesetimi leti, urejenim življenjem, gozdarsko šolo in znanjem nemščine nadvse primeren kandidat.

V začetku dvajsetih let sta se tako z ženo vrnila v Rihemberk. Kdaj točno se je to zgodilo, ni povsem jasno. V gradivu[31] družine Levetzow-Lantieri najstarejša ohranjena pogodba o zaposlitvi med Kollmannom in baronico Klementino Levetzow datira v leto 1924,[32] vendar naj bi Kollmann za barone delal že prej. Nekateri ustni viri navajajo, da je bil v vasi pred letom 1924, pa tudi njegova hči Erika[33] (sl. 4) se je aprila 1923 menda rodila v palači Shönhaus – goriški mestni rezidenci baronov Levetzow-Lantieri in pred tem grofov Lanthieri. V Kollmannovi arhivski mapi[34] so dejansko ohranjeni predhodni dogovori (vsi naslovljeni z *Vereinbarung zwischen Frau Baronin Clementine Levetzow, Gräfin Lantieri und Herrn Johann Kollmann*), vendar šele od jeseni 1923 naprej. Prvi tak dogovor je bil podpisan 14. novembra 1923, z veljavnostjo od 15. novembra do 15. decembra 1923.[35] Formulacija z navadnim svinčnikom

Slika 4: Kollmann s hčerko Eriko na dvorišču rihemberškega gradu (hrani: Nataša Paulin, Gorica)

30 Za možnost službe je baje izvedel od Rihemberčanov. Vnukinji celo omenjata istega neimenovanega vojnega tovariša, vendar zgolj kot možnost. Vprašanje pa je, ali so baroni dejansko ponujali stalno službo ali je Kollmann morda preprosto upal, da jo bo lahko dobil.

31 ASLL 3/75, Index. Prim. tudi Pillon, *Archivio storico*, str.10.

32 Ta s Kollmannom sklenjena pogodba je v *Indexu* (ASLL 3/75) pod črko K za leto 1924 navedena z zaporedno št. listine 65. Takrat je Kollmann kot oskrbnik po navedbah domačinov nasledil nekega Zorna. Nekateri ustni viri so omenjali tudi letnico 1925 (*Kronika Rihemberka – Branika*, II, str. 248). Navedb domačinov v zvezi z imenom predhodnega oskrbnika arhivsko gradivo ne potrjuje, saj se na poročilih o posestvu Rihemberk v letih 1922–1924 priimek Zorn ne pojavlja. Morda je to službo opravljal kdaj prej, npr. takoj po prvi svetovni vojni.

33 Mlada zakonca sta v prvih povojnih letih dobila in hitro izgubila dve hčeri, maja 1923 pa se je rodila tretja deklica, Erika. Njeni hčeri Nada in Nataša Paulin navajata, da naj bi se to zgodilo v goriški palači Schönhaus. To je datum pred kakršnokoli dokumentirano Kollmannovo zaposlitvijo pri baronih Levetzow-Lantieri. To morda pomeni, da se je pri njih zaposlil prej. Tudi nekateri ustni viri namreč navajajo zgodnejšo Kollmannovo prisotnost na Goriškem in omenjajo njegovo fotografsko aktivnost v dolini (*Kronika Rihemberka – Branika*, II, str. 248).

34 ASLL 3/5, 1924. N. 1–76, No. 65, Contratto Kollmann. Dokument ima še oznako V37 oziroma prečrtano G7.

35 ASLL 3/5, 1924. N. 1–76, dokument z oznako C9.

napisanega in mestoma težko berljivega dogovora v sedmih točkah je prav zanimiva, saj baronica Kollmannu ponuja dobrine v prosto uporabo (*für freie Verfügung*), Kollmann pa naj bi se v zameno po najboljših močeh trudil povrniti uslugo. Med drugim je omenjeno trenutno (!) stanovanje (*jetzige Wohnung*), ki ga lahko Kollmann obdrži do odhoda (v Rihemberk)[36] in za katero bo najemnino poravnal s petimi neplačanimi delovnimi dnevi.[37] Torej je Kollmann jeseni 1923 že bival v stanovanju v lasti baronice, vendar ne v Rihemberku. Je bil zgolj eden od najemnikov, ki najemnine ni mogel ali želel poravnati z denarjem, ampak jo je odslužil? To je bila, kot bomo videli kasneje na primeru posesti Rihemberk, pri baronih Levetzow-Lantieri običajna praksa.

Dogovor iz 14. novembra 1923 že nekaj dni pozneje, 20. novembra, dobi pripis, da sta se pogodbeni strani na novo sporazumeli. O tem priča kratka pogodba (na obrezanem listu papirja, prav tako naslovljena z *Vereinbarung*) o sezonski zaposlitvi od oktobra 1923 do marca 1924[38] za skupno plačilo 500 lir.[39] Zdi se, da kratkoročnih pogodb o zaposlitvi, zlasti za preizkusno dobo, sploh niso posebej vpisovali v *Index del Aministrazione* (Seznam vseh dokumentov, ki jih je izdala pisarna družine Levetzow-Lantieri), ampak so jih le označili in v primeru nadaljnjega sodelovanja vložili v neke vrste personalno mapo. Precej skromno plačilo in besedilo pogodbe kažeta, da gre za poskusno dobo. Kollmann je ciljal na trajnejšo zaposlitev in precej očitno je, da je bilo delovno mesto dejansko na voljo. Na podlagi poročil z rihemberškega posestva v letih 1922 in 1923 lahko namreč že na prvi pogled ugotovimo dvoje: da niso prav pogosta in da jih piše več oseb. Na dopisnicah in v nekaj daljših poročilih so vsaj štirje različni rokopisi in podpisi.[40] Vse kaže, da je posest ostala brez pravega upravitelja, čeprav ga je nujno potrebovala. Kollmann bi lahko tako že spomladi 1923 potrkal na vrata palače Schönhaus in se ponudil v službo. Zdi se, da so ga v palačo res sprejeli (skupaj z ženo?),[41] vendar zgolj začasno in brez kakršnihkoli zagotovil.

Jeseni 1923 pa so se stvari za Kollmanna obrnile na bolje. O tem pričajo prve dopisnice z njegovim podpisom, ki so konec decembra 1923 z gradu Rihemberk prispele v goriško pisarno baronov Levetzow-Lantieri. Kot pisec poročila se je Kollmann počutil dovolj samozavestnega, da si

---

36 ASLL 3/5, 1924. N. 1–76, dokument z oznako C9: »*Bis zum seinem Fortgang* [beseda 'odhod' je vstavljena naknadno, namesto prečrtanega *derhalt in dem D? Rifemberg …*] *behalt H. Kollmann seine jetzige Wohnung, Hof und Stall.*«

37 ASLL 3/5, 1924. N. 1–76, dokument z oznako C9: »… *5 freischichten pro Monat*«.

38 Očitno so pri kratkoročnem zaposlovanju ločili zimsko (med oktobrom in marcem) in poletno (od aprila do konca septembra) sezono.

39 To bi bilo 120 lir mesečno. To potrjuje blagajniška knjiga za posest Rihemberk, v kateri najdemo zaznamek o izplačilu Kollmannu 120 lir za januar 1924 (gl. ASLL 7/7, Cassa Rifemberga).

40 Najbolj nepričakovan je »Rapport« nekega Martina Birsa v skromni nemščini iz januarja 1923 (ASLL 3/3, 1923. N. 1–34 in ASLL 3/4, 1923. N. 35–47, VR40. Precej grdo je septembra in oktobra kracal neki J. Zet (ASLL 3/4, 1923. N. 35–47, VR24, VR34, VR37). Najlepši je rokopis nekaj skrbno sestavljenih »Obvestil« (*Verlautbarung*), ki so delo tajnika G. – mogoče Gerkmana (ASLL 3/4, 1923. N. 35–47, VR29, VR41). Prav tajnik G. je kasneje nadziral, ocenjeval, pa tudi pomagal na novo zaposlenemu Kollmannu.

41 Če je bila Erika Kollmann res rojena »v palači Schönhaus« (morda le ni mišljena prav dobesedno palača), sta zakonca Kollmann morda prebivala v sklopu obsežnega dvora na trgu sv. Antona v Gorici.

je upal povprašati v zvezi z novo pogodbo.[42] Vendar do njene sklenitve ni prišlo takoj. Dolgoročnejši dogovor med Kollmannom in baronico Klementino Levetzow je bil podpisan šele marca 1924, vendar z veljavnostjo od 1. januarja 1924 do 1. januarja 1928. Kasneje je bila pogodba večkrat podaljšana (npr. 1928, 1931 in 1937) in dopolnjena (npr. 1935 in 1936).

Pogodba iz leta 1924 je zelo skopa. Z njo baronica Klementina Levetzow in Johann Kollmann sklepata dogovor o tem, da s 1. januarjem 1924 Kollmann postane upravitelj (*Verwalter*) posestva Rihemberk, za katero bo skrbel po najboljših močeh in v skladu z baroničinimi interesi. Vse, kar bo kakorkoli povezano z njegovo službo in komunikacijo z lastniki posestva, pa je poslovna skrivnost tudi po izteku pogodbe.[43] In to je skoraj vse. Zraven je še opomba, da k službi spada tudi pes, za vzdrževanje katerega se Kollmannu zagotovi dodatnih 10 lir mesečno. Zanimivo, da je pes prišel v osnovno besedilo pogodbe (navedeno je celo, da mora biti ponoči spuščen na grajskem dvorišču), pogrešamo pa marsikaj drugega, pomembnejšega.

Manjkajoče »podrobnosti« najdemo v nekakšnem dodatku k pogodbi, prav tako naslovljenem *Vereinbarung*.[44] V tem štiri strani dolgem rokopisu so dodatna pojasnila o Kollmannovih dolžnostih ter predvsem ugodnostih zanj in njegovo družino. Ta slabše ohranjeni, a pomemben dokument Kollmanna med drugim označuje za kastelana (*Kastellan*) in upravitelja (*Verwalter*) kmetijskih zemljišč. Določa mu mesečno plačo 150 lir, kar za oskrbnika ni bilo posebno veliko. Poleg tega mu vsak mesec odmerja 50 kg koruze ter letno zalogo krompirja, pravico ima do lesa za kurjavo iz grajskega gozda in do uporabe grajskega vrta. Pogodba določa tudi stanovanje zanj in družino, čeprav je bila besedna zveza »za vso družino« očitno dodana pozneje, k že sestavljeni pogodbi. Kollmannova družina se je, kot je razvidno že iz pogodb iz novembra 1923, šele kasneje preselila na rihemberški grad (bivali so v severnem palaciju, neposredno ob grajski kuhinji),[45] ki je bil po prvi svetovni vojni poškodovan in so ga obnavljali.[46] Lastniki so pri prenovi računali na finančno pomoč nove – italijanske – države.[47]

---

42 ASLL 3/4, 1923. N. 35–47, VR46, VR48, VR51; ASLL 3/5, 1924. N. 1–76.

43 ASLL 3/5, 1924. N. 1–76, No. 65, Contratto Kollmann.

44 ASLL 3/5, 1924. N. 1–76, No. 65, Contratto Kollmann V37.

45 Stanovanje Kollmannovih je bilo po navedbah prič: »vrh stopnic desno« (prič. Oskar Grižnik), »okna so gledala proti vasi« (prič. Otilija Pavlica), »blizu velike grajske kuhinje oziroma prav zraven nje« (prič. Nada Paulin).

46 Sapač, *Grajske stavbe*, 24, str. 153–154.

47 Med arhivskimi dokumenti baronov Levetzow-Lantieri naletimo na časopisne izrezke, ki napovedujejo državna nadomestila za vojno škodo. V Knjigi naročil za leto 1920 (ASLL 5/2, Order-Buch vom 18. September 1920 bis 30/11 20) so poleg časopisnih člankov o državnem financiranju povojne obnove na stavbah notice baronove pisarne o potegovanju za to državno pomoč. Ohranjena je tudi obsežna dokumentacija o vojni škodi (Kriegsschaeden) na vseh posestvih – tudi rihemberškem – in zahtevki za vojno odškodnino (ASLL 3/2, 1922).

Upravitelj na rihemberškem gradu

Služba in zlasti preselitev na grad je za Kollmanna pomenila prevzem določenih odgovornosti[48] za stavbo (pravzaprav dve, saj je k posesti spadal tudi spodnji rihemberški grad) in vso baronovo zemljo v Rihemberku. O vsem, kar se je v gradu ali na posestvu dogajalo, je v Gorico romalo vsaj dvoje tedenskih poročil.[49] Običajno so bila z gradu Rihemberk odposlana na dva ali tri dni ter so vsebovala natančne opise in podatke o opravljenem delu na posestvu, pridelkih, najemnikih … Zlasti prvo leto je tudi na Rihemberk prispelo precej več dopisov kot naslednja leta, saj je Kollmann kot novinec potreboval več napotkov, tajnik (podpisan zgolj kot G.) pa se je v to smer precej potrudil. Prvo leto Kollmannove službe je tajnik tudi pogosteje prihajal na obisk v Rihemberk – v spodnji grad že januarja 1924.[50]

Oskrbnikova poročila – vsa brez izjeme označena kot *Bericht* in skrbno številčena – so bila včasih le nekaj kratkih točk na dopisnici, drugič spet precej na gosto popisane pole papirja z visokim karom.[51] V njih je Kollmann natančno navajal, kateri vaščan je kdaj in kaj delal ter kakšen je bil učinek dela. Tako so pogosti navedki o globokem kopanju – rigolanju – terena za nove vinograde. V njih med drugim izvemo, da so pozimi oziroma v času krajšega dne na posestvu običajno delali od osmih zjutraj do poldneva in po enournem odmoru za kosilo od enih do petih popoldne, poleti pa že od sedmih zjutraj in popoldne do šestih. V tem času je četverica ali peterica krepkih mož do globine vsaj 60 cm (včasih tudi cel meter) pripravila 1,30 m širok pas zemljišča, dolg od 4 m (če je bil teren težek) do 15 m (če je bila zemlja lažja in delavnik daljši).[52] Imena delavcev se v posameznem letu precej ponavljajo.[53] Brez dvoma gre za odplačilo najemnin in drugih obveznosti z delom – »raboto« –, v nekaterih primerih pa tudi za plačano delo. Oskrbnikova poročila so zakladnica podatkov o gospodarstvu rihemberškega posestva. Med deli, ki so jih opravljali najemniki, je bilo še čiščenje in urejanje poti v baronovih gozdovih,[54] trebljenje kraške gmajne[55] in še marsikaj.

Pomemben del oskrbnikovih zadolžitev je bila skrb za baronove gozdne površine in trgovanje z lesom, ki je prinašalo važen del dohodkov družine Levetzow-Lantieri. V arhivskih dokumentih najdemo serije natančnih kubatur posekanega, žaganega in prodanega lesa, zlasti s posesti v Vipavi

---

48 Roko nad vsem je seveda držala družina: predvsem baronica/grofica Klementina in kasneje Karel (Carlo), deloma tudi baron Erdmann Levetzow.

49 To dokazujejo datumi ohranjenih dokumentov v ASLL 3/24, Dal 1 al 300. 1933; ASLL 3/25, Dal 301 al 527. 1933; ASLL 3/26, Dal 1 al 200. 1934.

50 ASLL 3/6, 1924. N. 77–93, VR64.

51 ASLL 3/6, 1924. N. 77–93, VR86 (dopisnica) in ASLL 3/24–26 (za leti 1933 in 1934), kjer so skoraj vsa poročila na karirastem papirju.

52 ASLL 3/6, 1924. N. 77–93; ASLL 3/24, Dal 1 al 300. 1933; ASLL 3/25, Dal 301 al 527. 1933; ASLL 3/26, Dal 1 al 200. 1934.

53 Leta 1934 so tako precej prekopavali Karlo Bizjak, Maks Birsa, Anton Bizjak, Filip Krševan, pa tudi Franc Baša in Ivan Ličen (prim. ASLL 3/26, Dal 1 al 200. 1934; ASLL 3/27, Dal 201 al 423. 1934).

54 To je bilo delo za zimski čas. Januarja 1934 so tako ves teden čistili in popravljali na Mandrji in v okolici Lukovca (ASLL 3/24, Dal 1 al 300. 1933, VR17).

55 ASLL 3/6, 1924. N. 77–93, VR 64.

in okolici, pa tudi vpise za Rihemberk. Vpisi so pogosto zabeleženi z značilno neberljivim (»grdim«) rokopisom barona Erdmanna Levetzowa, moža grofice Klementine Lanthieri.[56]

Vpetost v gospodarjeve posle je oskrbniku kasneje olajšala lastno drobno lesno posredništvo. Kollmanna sta les in lesna trgovina tudi zasebno zelo zanimala. Že v medvojnem obdobju je menda sodeloval z rihemberškimi malimi lesnimi posredniki in obrtniki (npr. Karlom Ličnom).[57] Marsikateri je imel delavnico v Gorici ali Trstu in posle tudi širše napeljane. Po drugi svetovni vojni pa je Kollmann celo ustanovil lastno podjetje.[58]

Gozdne površine so pomenile blagostanje in prinašale dobiček, zato je bilo lastništvo varovano in spoštovano. Gozd lastnikov gradu Rihemberk je bil nedotakljiv, kar jasno kaže navodilo, ki ga je Kollmann od baronice Klementine dobil v začetku leta 1924.[59] V njem je ta zahtevala, da se razglasi ostra prepoved ne le sekanja, ampak tudi nabiranja lesa. Oskrbnik je ukaz vzel resno in pri varovanju gospodarjevega gozda (pa čeprav zgolj drv) ni poznal šale. Med Braničani še vedno kroži anekdota o oskrbniku in Ivanki »Kušetavi«. Kollmann jo je z vejarico v roki in kupčkom lepih okleščkov zasačil v baronovem gozdu ter ji sekirico jadrno zaplenil. Tudi Oskar Grižnik navaja svojo izkušnjo: ko je z bremencem dračja naletel na Kollmanna, je moral podnet odnesti v grad. Menda pa se je bilo mogoče po drugi strani s člani gospodarjeve družine (vsaj z mladim baronom Karlom) včasih tudi drugače dogovoriti.[60]

Rihemberška posest je bila bolj kot zaradi lesa pomembna zaradi obdelovalnih površin. Te so pretežno obdelovali običajni najemniki in koloni. Izpolnjevanje zakupnih in kolonskih pogodb je nadzoroval najprej oskrbnik, potem pa še gospodarjeva pisarna v Gorici. Zdi se, da je nekaj let brez stalnega oskrbnika prineslo precej manj reda pri najemnikih. Zato je bilo v začetku leta 1924 kar nekaj odločnih ukazov o takojšnjem poplačilu najemnin, bodisi v denarju bodisi v blagu. Hkrati je bil objavljen javni razglas, da je za pobiranje najemnin pooblaščen oskrbnik Kollmann.[61] Najemniki so najbrž hitro ugotovili, da bo pri poslih več reda, in se podvizali s plačili.[62]

Družina Levetzow-Lantieri je s svojo pisarno nadzorovala posle in jih ni nikoli prepuščala zgolj nameščencem. To nazorno dokazujejo vpisi v Dnevnikih (*Tagebuch*) in Ukazih (*Orderbuch*), ki so shranjeni v družinskem arhivu, pa tudi dopisi s konkretnimi zahtevami iz Gorice. Med njimi npr. najdemo ukaz, naj se oskrbnik v mestu zglasi na določen dan ob določeni uri.[63]

---

56 ASLL 5/1, Mitteilungs-Buch vom 26. Mai bis 26. November 1920, str. 325; ASLL 5/2, Order-Buch vom 18. September 1920 bis 30/11 20; ASLL 5/3, Order-Buch vom 26. Mai 1920 bis ***. Beendet am 9/9 30.I.

57 Tako priča Martin Ličen o svojem dedu in Kollmannovi vnukinji.

58 Nataša Paulin hrani potrdilo o registraciji podjetja.

59 ASLL 3/5, 1924. N. 1–76, VR91.

60 Križman, Grad Rihemberk, str. 239–251. Pričevanja pogosto navajajo, da je bil mladi grof popustljiv, zlasti do lepih deklet (Križman, Grad Rihemberk, str. 246; enako tudi Oskar Grižnik). Nekatera pričevanja namigujejo, da je bilo dovoljeno pobirati, kar je suhega ležalo na poti, drugi temu oporekajo.

61 ASLL 3/6, 1924. N. 77–93, VR86, VR91.

62 ASLL 3/6, 1924. N. 77–93, VR111.

63 Npr. v sredo, 22. februarja 1934, najkasneje ob 8. uri na trgu sv. Antona v Gorici – torej pred Schönhausom, in to s parom volov! (ASLL 3/26, Dal 1 al 200. 1934, VR97).

V Dnevnikih so številni natančni podatki. Tako je do kilograma natančno naveden pridelek grozdja za posamezno parcelo in posameznega najemnika, kot je dnevno prihajalo v grad.[64] Neki Stanko L. je konec avgusta 1929 oddal 135 kg grozdja.[65]

Kot že omenjeno, je bila obdelovalna zemlja v zakupu, ki so ga najemniki lahko plačevali v pridelkih ali denarju. Zdi se, da so vrednost zakupa v pridelkih in preračunano denarno nadomestilo določali vsako leto posebej.[66] Poleg tega so najemniki imeli možnost najemnino deloma ali v celoti odslužiti z že omenjeno »raboto« – opravljanjem različnih del predvsem na gradu in v gospodinjstvu: ribanjem podov, krpanjem hišnega perila in oblek, pletjem grajskega dvorišča ...[67] V zvezi s tem je zanimiva anekdota o baronici Klementini Levetzow, ki so jo v Rihemberku vsi nazivali z grofico (kar je bila po rojstvu).[68] Domačinka, ki je pomagala krpati perilo, jo je pobarala: »Kako to, da vi, grofica, pri vsem svojem bogastvu krpate stare rjuhe?« Grofica pa je menda odgovorila: »Blekuc na blekuc drži pokonci graduc.«[69]

Dohodek pa ni prihajal le od zemlje. Družina Levetzow-Lantieri je bila med glavnimi stanodajalci v vasi. V dvajsetih letih 20. stoletja je imela v spodnjem gradu 13 najemnikov, ki so imeli na voljo eno samo sobico ali pa kar spodobno stanovanje. Najemnina ni bila ravno skromna: 15 lir mesečno za vsako sobo.[70] Neki Martin Fels je tako za svoje štiri sobe in kuhinjo moral leta 1923 plačati vsaj 75 lir ali pol oskrbnikove plače oziroma cel mesec dninarske. V grajsko blagajno pa je to prinašalo čedne vsote, zlasti ker je bilo tega leta (1923) na seznamu najemnikov najrazličnejših stavb v lasti družine Levetzow-Lantieri kar 58 imen.[71] Tudi oddajanje stanovanj in drugih stavb ter pobiranje stanarine je bilo oskrbnikovo delo.

Za večja vzdrževalna, zlasti gradbena dela je Kollmann občasno in po potrebi v gospodarjevem imenu najemal prave obrtnike: zidarje, krovce ... Nekateri obrtniki so pogodbeno delo včasih izvajali na nadvse domiseln način. Skupina krovcev je tako nekoč res skrbno krpala luknje na grajski strehi, hkrati pa vsak dan poskrbela za nastanek novih. Časi niso bili rožnati, brezposelnost precejšnja in tako so si skušali zagotoviti plačano delo za čim več časa.[72] Je pa oskrbnik menda znal vsaj občasno poiskati priložnostno delo in droben zaslužek tudi za take in drugačne vaške reveže. Več prič npr. navaja vdovca Mihelja z Zgonov, ki je v gradu pogosto izvajal različna dela.[73] Na ta način je odslužil najemnino za hišico na Zgonih, ki je bila grajska last. Seveda so bila tudi gradbena dela in material zanje predmet korespondence med Kollmannom in pisarno v palači Schönhaus. Tako med drugim izvemo,

64 Skoraj gotovo je Kollmann pridelke – predvsem grozdje – pobiral v spodnjem gradu, kjer so bile velike kleti.

65 ASLL 4/3, Tagebuch II. Görz. Begonnen 15/9 1925 beendet 4/IV 1927, str. 435.

66 Tako vsaj izhaja iz enega sicer poznih baronovih pisem iz leta 1946 (Križman, Grad Rihemberk, str. 247).

67 Križman, Grad Rihemberk, str. 239–251.

68 O družini Levetzow-Lantieri ustni viri – vaščani Rihemberka/Branika – običajno govore kot o grofih. Celo barona Erdmanna Levetzowa najpogosteje nazivajo s »stari grof«.

69 Blekuc – blek je v rihemberškem narečju zaplata. Anekdoto sicer navaja Oskar Grižnik.

70 ASLL 3/4, 1923. N. 35–47, VR118 A, B, C.

71 ASLL 3/4, 1923. N. 35–47, VR120.

72 Povedali Nada in Nataša Paulin.

73 Ustni viri: Oskar Grižnik, Milan Ličen, Stanislava Vidmar. Kollmann naj bi ga najemal bolj iz usmiljenja.

da je v začetku maja 1924 oskrbnik za grad nabavil tisoč običajnih opek in 500 planet.[74] V dvajsetih letih 20. stoletja se je na gradu še precej zidarilo in krpalo. Podobno je bilo med drugo svetovno vojno, ko so leta 1942 in zlasti 1943 ponovno nabavili precej gradbenega materiala.[75] Res pa iz vojnih let ni več tako natančnih dnevnih načrtov za delo, ki so bili običajni pred tem. Oskrbnik je bil pač veliko bolj izkušen, razmere pa na splošno precej manj pod nadzorom.

Bi pa za tako veliko stavbo, kot je grad Rihemberk, in pripadajoče posestvo poleg oskrbnika vendarle pričakovali še kaj več osebja. Priče pa za medvojni čas na gradu Rihemberk ne navajajo nobenega drugega stalnega posla. Zgolj kot možnost se omenja prisotnost konjskega hlapca oziroma hlapca kot takega, saj naj bi bil na gradu pogosto konj mladega barona Karla, ki se ga spominjajo vsi dovolj stari v vasi. Spomini domačinov na konja so včasih nekoliko protislovni. Nekateri trdijo, da naj bi bil pretežno v Rihemberku in zelo občudovan, medtem ko druge priče to zanikajo. Zdi se, da so spomini slednjih bolj verodostojni. Skladajo se namreč s pričevanji o tem, kako je mladi baron večkrat prijezdil iz Gorice do Rihemberka, medtem ko sta se njegova starša pripeljala s kočijo ali avtomobilom. Mladi baron je plemenitega belca med drugim sprehajal na travniku z ribnikom pod gradom, na lokaciji, imenovani grofov vrt (sl. 5).[76]

Sliki 5 in 6: Baron Karel (Carlo) Levetzow Lantieri pred vhodom v rihemberški grad in v grajskem parku z lovskim plenom, 30. leta 20. stoletja (hrani: družina Levetzow Lantieri, Gorica)

74 ASLL 3/6, 1924. N. 77–93, VR125.

75 ASLL 3/39, 1942. Dal N. 1–425; ASLL 3/40, Cominciato col N. 1 e terminato col N. 353. 1943.

76 O razjahavanju konja na travniku poroča več prič, med njimi Oskar Grižnik. Ohranjenih je precej fotografij mladega barona s konjem, ki so bile brez dvoma posnete v Rihemberku.

Na Rihemberku očitno ni bilo drugih stalno zaposlenih, temveč so bili ostali posli vezani na mestno palačo Schönhaus v Gorici. Morda je bilo kdaj prej drugače in so se razmere z zaposlenimi po prvi svetovni vojni spremenile.[77]

Že od samega začetka je bil Kollmann na gradu Rihemberk nepogrešljiv tudi zaradi baronove ljubezni do lova. Moški člani družine so radi lovili (sl. 6) in grad Rihemberk je bil po prenovi v 19. stoletju[78] ne le uprava posesti znotraj rihemberškega gospostva, ampak tudi počitniška in lovska rezidenca. Oskrbnik je moral poskrbeti za pripravo stavbe za goste in organizacijo lova. Pri tem je bil njegov nepogrešljivi sodelavec grajski lovski čuvaj. V obdobju pred drugo svetovno vojno, vsaj od leta 1934,[79] je bil to Franc Hmeljak, domačin iz Rihemberka. Ohranjenih je več njegovih fotografij v uniformi čuvaja in z lovskim plenom.[80] Vsekakor je bilo treba za velike lovske pogone, na katere so na grajsko, pa tudi državno posest prihajali gospodje iz Gorice in Trsta, priskrbeti goniče. V tridesetih letih so mladeniči iz Rihemberka, ki jih je Kollmann običajno najel za to delo, zaslužili tudi po pet lir na dan, kar je bilo veliko[81] – zlasti če upoštevamo, da so bile dnine, v Rihemberku imenovane žrnade, plačane po poltretjo liro.[82] Kaže sicer, da so bili taki lovski pogoni precej redki in da plemiška družina v Rihemberku ni bila prav pogost gost.[83] Ko pa se je to vendarle zgodilo oziroma ob vsakokratni prisotnosti baronov, je Kollmann na vrhu osrednjega stolpa izobesil zastavo z družinskim grbom.[84] Zdi se, da sta grad pogosteje obiskala baron Erdmann in sin Karel, baronica Klementina pa redkeje.[85]

Pomembnejše ali vsaj zanimivejše dogodke ob prisotnosti plemiške družine ali tudi brez nje je Kollmann dokumentiral s svojim fotoaparatom. Te fotografije, ki ovekovečajo npr. pustne šeme, velikonočni žegen, skupino gosposkih ljudi, lovce in orkestrček podokničarjev, so se ohranile pri domačinih iz Rihemberka, marsikatera pa tudi v albumih plemiške družine (čeprav so tam številnejše fotografije drugih avtorjev). Vsaj nekaj jih je tudi v fondih Goriškega muzeja (sl. 7).

Od selitve na grad je bila po svoje v grajski službi tudi oskrbnikova žena Fani – »Kolmanca«. Bila naj bi grajska gospodinja s poudarkom na kuhinji,[86] verjetno pa je bil njen položaj na gradu

---

77 Za čas pred prvo svetovno vojno je nekaj namigov, ki morda lahko kažejo na več stalnega osebja. Nekateri nezanesljivi viri omenjajo celo Karla Jurco kot grajskega vrtnarja, a za to trditev ne poznamo dokaza. Karel Jurca je bil res vrtnarski strokovnjak, poročen z Rihemberčanko (prim. Kacin, »Leopold Jurca« (geslo v PSBL)).

78 Sapač, *Grajske stavbe*, 24, str. 153–154.

79 ASLL 3/24, Dal 1 al 300. 1933; ASLL 3/25, Dal 301 al 527. 1933; ASLL 3/26, Dal 1 al 200. 1934, D13.

80 Hranita jih med drugim zbiratelj Bogdan Hmeljak in družina Levetzow-Lantieri, vsaj eno pa tudi Goriški muzej (Križman, Grad Rihemberk, str. 245).

81 Eden takih je bil pokojni Silvan Bandelj (Dovčev), ki je o zaslužku goniča v višini 5 lir pripovedoval kot o bajnem bogastvu (ustni vir: Bojan Ličen).

82 Križman, Grad Rihemberk, str. 240.

83 Križman, Grad Rihemberk, str. 243, 246, 248.

84 Križman, Grad Rihemberk, str. 241; ustni vir: Otilija Pavlica, Oskar Grižnik, Milan Ličen, Stanko Ličen in Ivanka Ličen.

85 Križman, Grad Rihemberk, str. 241, 248.

86 To omenjata le vnukinji. Drugi trdijo, da je kuhala samo za oskrbnikovo družino, vendar v zvezi s tem ne vedo nič natančnega.

Slika 7: Baronica Klementina Leveztow (roj. grofica Lanthieri) in njen mož baron Erdmann Levetzow v jedilnici rihemberškega gradu tik pred drugo svetovno vojno na fotografiji Johanna Kollmanna (hrani: Nataša Paulin, Gorica)

povezan zgolj s tem, da je bila oskrbnikova žena. Formalno ni bila uslužbenka baronov, zato njene dolžnosti in pravice niso bile posebej določene. Pavšalno so bile omenjene v moževi pogodbi o zaposlitvi.[87] Ni prav verjetno, da bi redno kuhala tudi za lastnike gradu. Baroni so vsaj občasno zavili kar v katero od gostiln na poti iz Gorice ali na vasi.[88] Je pa morala ob večjih dogodkih ali daljši prisotnosti lastnikov na gradu Rihemberk dobiti najmanj pomoč. Domnevamo lahko, da je ob počitnikovanju z družino prišlo tudi vsaj nekaj osebja iz kuhinje v Gorici. Vemo tudi, da so za peko prihajale ženske iz Rihemberka.[89] Kolmance se domačini sicer spominjajo kot odločne, celo ostre ženske, ki je znala nahruliti tudi moža, in kadilke, kar je bila pri ženskah na podeželju v tistem času velika redkost.[90] Nekateri celo trdijo, da ni bila »nikoli brez čika v kotičku ust«. Po drugi strani pa Kollmanna v glavnem opisujejo kot blagega človeka, ki je nadvse cenil mir in tišino ter bil ves nesrečen že ob ropotanju pokrovk na loncih.

---

87 Posebej je navedena zgolj stanovanjska pravica za vso oskrbnikovo družino (prim. ASLL 3/5, 1924. N. 1–76, No. 65, Contratto Kollmann C8, C9).

88 To naj bi se precej redno dogajalo na dan prihoda. Omenja se več gostiln v Braniku (Rihemberku) ter sosednjem Dornberku in njihovih lastnikov, ki so se hvalili, da sta se baron Levetzow in baronica enkrat ali večkrat ustavila pri njih na obedu.

89 Križman, Grad Rihemberk, str. 244.

90 Ustni viri: Otilija Pavlica, Oskar Grižnika in Stanko Ličen.

Odnos z baroni

Kollmann je bil res samo baroničin uslužbenec, vendar je bil v odnosu do rihemberških vaščanov predstavnik grajske gospode – gospodarjev zemljišč, ki so jih najemniki obdelovali. Kot tak je bil številnim vaščanom nadrejen. Hkrati pa je bil v odnosu do baronov v podrejenem položaju, čeprav drugačnem kot vaščani.

Odnos družine Levetzow-Lantieri do zaposlenih je bil večplasten. Obstajala je izrazita ločnica med gospodarji in zaposlenimi, katerih delo je bilo podvrženo nadzoru. Baron Erdmann je menda kar naprej »izgubljal« drobiž in tako preverjal oskrbnikovo poštenje.[91] So pa bili lastniki Rihemberka v 20. stoletju, čeprav po eni strani še vedno nadvse gosposki, hkrati precej ljudski in so te socialne meje znali vsaj priložnostno zabrisati. Znanih je kar nekaj veselih anekdot z baronom Erdmannom v glavni vlogi. Že njegov tast, stari grof Karel Lanthieri, se je moral zaradi svojih vaških kvartopirskih stav včasih celo valjati po blatu.[92] Posebej veliko je pričevanj o priljudnosti mladega barona Karla, ki se je na splošno rad družil z vaško mladežjo.[93] Še ena zgodba ga kaže v prijazni luči. V tridesetih letih 20. stoletja so mladeniči v Italiji morali na predvojaško usposabljanje. V Rihemberku so tečaje izvajali v spodnjem gradu, ki je služil tudi javnim potrebam, predavatelj pa je bil mladi baron. Milan Ličen (Pedrcov) se je spominjal, da je po pouku baron fante redno povabil v najbližjo – njihovo – gostilno na kvartin vina. Poleg tega naj bi imel baron Karel med Rihemberčani vsaj enega prijatelja, logarja Ivana Ličena (Grižnikovega). Njegovi otroci navajajo, da ga je redno obiskoval. Prijezdil je na svojem belcu in potem sta se dolgo pogovarjala. Omenjajo še eno zanimivo lastnost: mladi baron je menda oboževal otroke. Vedno je prinesel nekaj zanje, npr. mandolat in datlje.[94] Na splošno pa so vaščani kljub socialnim razlikam in posledični zadržanosti pogosto navajali dobre, nekateri celo prisrčne odnose z baronom Karlom.

Priljuden, nič kaj vzvišen odnos potrjuje prijazno osebno pismo, ki ga je mladi baron namesto suhoparne čestitke poslal Kollmannovi Eriki, ko se je leta 1941 poročila, pa tudi pisma barona Erdmanna, namenjena oskrbniku, ki so se začenjala: »Lieber Kollman!« (sl. 8)[95] Zdi se, da je bil v marsičem večplasten tudi Kollmannov odnos tako do gospodarjev kot do rihemberške okolice.

Kollmann je bil v medvojnem obdobju v vasi brez dvoma tujec: jezikovno, kulturno in tudi zaradi svojega službenega položaja. Čeprav je bila druga svetovna vojna močan dejavnik pri njegovi »asimilaciji« v Rihemberčana, se je začela že precej prej. Vsekakor ne smemo zanemariti

---

91 Baron Erdmann naj bi puščal oziroma nastavljal denar na najbolj nenavadnih krajih na gradu in preverjal, ali ga bodo posli vrnili. Vsaj tako je Kollmann pripovedoval hčeri in vnukinjam. Nekateri že pokojni pričevalci pa so omenjali, da je bil baron skop (Križman, Grad Rihemberk, str. 249).

92 Križman, Grad Rihemberk, str. 250, 244; ustni vir: grofica Carolina Levetzow Lantieri Piccolomini.

93 Križman, Grad Rihemberk, str. 240, 244.

94 Ustni vir: Antonija Kodremac in grofica Carolina Levetzow Lantieri Piccolomini.

95 Pisemce Eriki hranijo njene hčere. Prim. tudi pismo iz leta 1934, ki se začenja z *Lieber Kollman*, podpisal pa ga je baron Erdmann (ASLL 3/24, Dal 1 al 300. 1933; ASLL 3/25, Dal 301 al 527. 1933; ASLL 3/26, Dal 1 al 200. 1934, D86). Baron se je pri pisanju precej potrudil, saj je bil njegov rokopis sicer neberljiv.

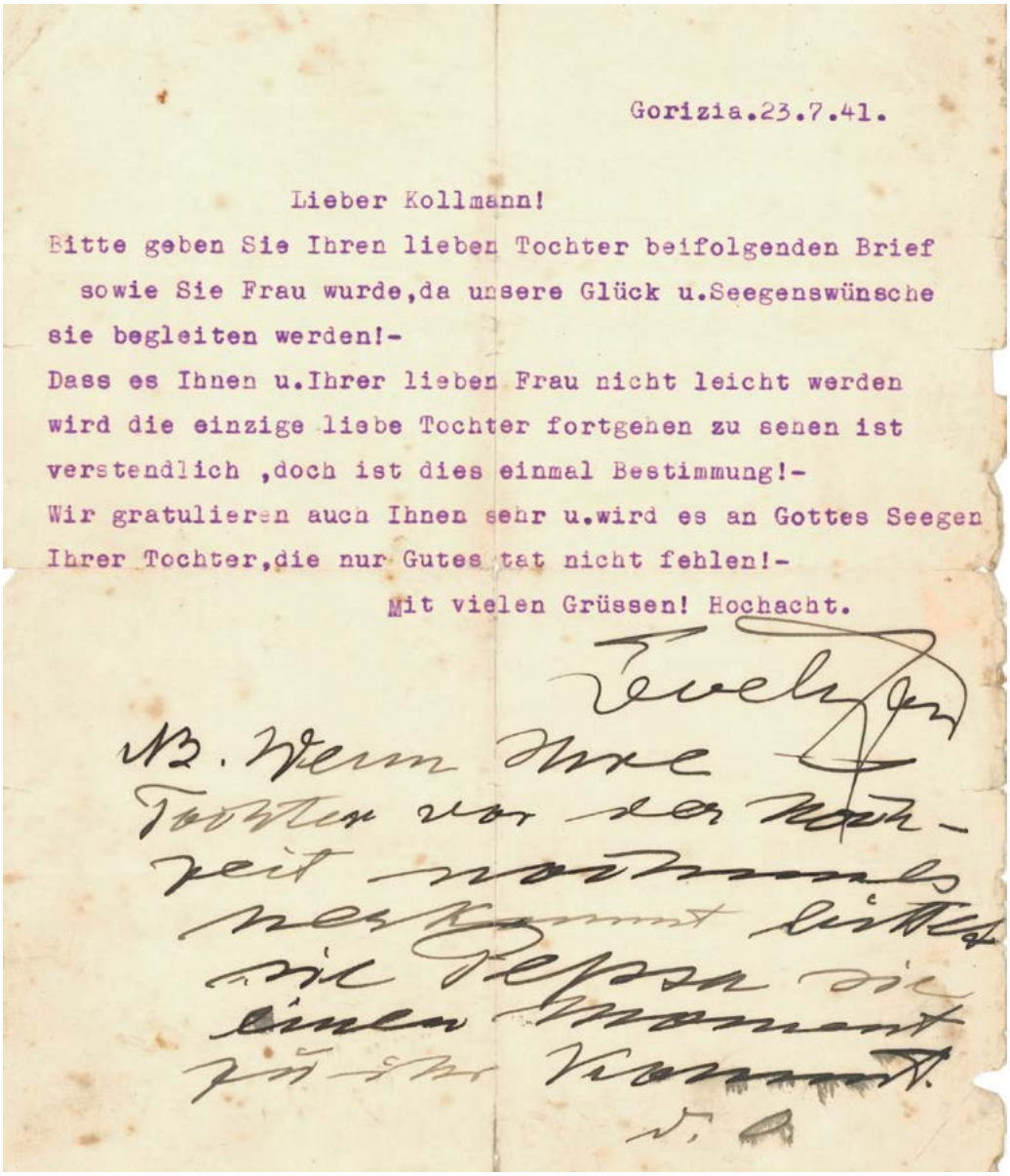

Gorizia.23.7.41.

Lieber Kollmann!

Bitte geben Sie Ihren lieben Tochter beifolgenden Brief sowie Sie Frau wurde,da unsere Glück u.Seegenswünsche sie begleiten werden!-

Dass es Ihnen u.Ihrer lieben Frau nicht leicht werden wird die einzige liebe Tochter fortgehen zu sehen ist verstendlich ,doch ist dies einmal Bestimmung!-

Wir gratulieren auch Ihnen sehr u.wird es an Gottes Seegen Ihrer Tochter,die nur Gutes tat nicht fehlen!-

Mit vielen Grüssen! Hochacht.

Slika 8: Voščilo barona Erdmanna Levetzowa ob poroki Kollmannove hčerke Erike, 23. 7. 1941 (hrani: Nataša Paulin, Gorica)

ženinega vpliva, ki je bil odločilen že pri selitvi na Goriško. Pomemben korak je bila jezikovna prilagoditev okolju. Poglavitni jezik uprave baronov Levetzow-Lantieri je bila tudi daleč v medvojna leta še vedno nemščina. Italijanščino je počasi začela uporabljati mlajša generacija, slovenščina pa je bila neobhodno potrebna kot jezik večine prebivalstva na skoraj vseh posestvih.[96] Tudi Kollmann se je je moral priučiti (podobno kot že prej npr. baron Erdmann, ki je odrasel v Nemčiji), čeprav je vse življenje ostala nekoliko posebna, predvsem pa s poudarjenim nemškim naglasom. Kollmannovi Fani je bil slovenski jezik očitno pomemben. To dokazuje njena želja, da hči ne bi obiskovala zgolj italijanske šole. Zato je Erika zapustila dom in je zadnja štiri leta osnovno šolo obiskovala v Mariboru, kjer je sicer imela teto – materino sestro. Za zadnja leta izobraževanja se je s trdnim znanjem slovenščine vrnila v Italijo. V Gorici je končala še dveletno italijansko specialko za tajnice in se zaposlila pri nekem odvetniku.[97]

Druga svetovna vojna

V začetku štiridesetih let se je Evropa vse bolj pogrezala v vojno. Vanjo sta bili leta 1941 zapleteni tudi Italija in Jugoslavija. Ne smemo pa pozabiti, da za Rihemberk vsaj na začetku to ni pomenilo posebej velike spremembe. Res je bilo čutiti določeno pomanjkanje delovne sile zaradi fantov, ki so bili vpoklicani v italijansko vojsko.[98] Služil je ne nazadnje tudi mladi baron. Po drugi strani se je zlasti pred napadom na Jugoslavijo povečala prisotnost vojaštva.[99] Na splošno pa je bila vojna od Rihemberka takrat še oddaljena. Upoštevati moramo, da kraj ni bil del napadenega ozemlja, ampak je bil do leta 1943 del države napadalke in ni bil v neposredni bližini meje. Protiitalijanska (protifašistična) dejavnost je bila (vsaj do določene mere) prisotna že prej. Povečala oziroma spremenila se je šele leta 1942.[100] Grajski oskrbnik je bil hočeš nočeš del dogajanja v okolici gradu. Brez dvoma je bil Kollmann zaprisežen Avstrijec in ne Nemec. Nacizem ga je že od vsega začetka vsaj motil, kasneje pa mu je (vsaj po anšlusu) odločno nasprotoval.[101] Kakšen odnos je imel do italijanske države kot take, je težko reči. Očitno pa ni bil pristaš raznarodovalne politike. Morebitna ambivalentnost na tem področju se je pod vplivom okolice, predvsem politično aktivne hčere, zeta Bogomila Paulina

96 Križman, Grad Rihemberk, str. 241, 245, 250. Številni notarski dokumenti notarjev v Vipavi, ohranjeni v arhivu družine (ASLL), so v slovenskem jeziku. Prav tako so v slovenščini pisma iz grofove pisarne, namenjena neposredno najemnikom (prim. Križman, Grad Rihemberk, str. 247).

97 Ustni vir: Nada in Nataša Paulin. Prim. tudi Zasebni arhiv družine Paulin, Paulin-Kollmann, Erika: Tipkopis.

98 Ne smemo zanemariti dejstva, da se je za italijansko vojsko mobilizacija posameznih letnikov začela že z vojno v Abesiniji leta 1935.

99 *Kronika Rihemberka – Branika*, str. 204–205.

100 *Kronika Rihemberka – Branika*, str. 213–214.

101 Ustni vir: Nada in Nataša Paulin.

(Pavlina)[102] in vojnih razmer spremenila. Tudi sam je ob hčeri in ženi postal sodelavec odporniškega – partizanskega – gibanja. Pozimi 1943/44 je na gradu Rihemberk skrival skupino ranjenih partizanov. Več pričevalcev navaja, da jih je skrival v prostoru pod grajskim hlevom, dostop do njega pa naj bi zakrival gnoj. Oskrboval jih je partizanski bolničar Janko Cotič, sicer doma iz Sovodenj. Ranjence so po požigu vasi in pregonu domačinov v Nemčijo 15. februarja 1944 še isto noč umaknili z gradu.[103]

15. februar 1944 je bil dan, ko se je krepko spremenilo tudi življenje oskrbnikove družine, čeprav niso bili med vaščani, ki so jih takrat odpeljali v Nemčijo. Kollmannu je uspelo pred pregonom obvarovati tudi taščo. Vnukinji Nada (Spez) in Nataša Paulin navajata, da je Kollmann stekel v vas in uspešno posredoval za taščo, ki je tako lahko ostala doma. Verjetno mu je takrat uspelo izpogajati milost še za koga, vendar je to nemogoče dokazati. Nezanemarljivo število ljudi se je iz različnih vzrokov izognilo izgonu: nekaterim se je uspelo skriti, drugi so si milost izprosili sami ali je zanje uspešno posredoval kdo drug (tudi Kollmann?), nekaj so jih pustili kot delovno silo za fašistično postojanko itd. Nedvomno pa je izpričano Kollmannovo uspešno posredovanje v več primerih pred 15. februarjem 1944 in pozneje. Pred usmrtitvijo je rešil vsaj enega vaščana, prav tako pred napotitvijo na prisilno delo nekaj drugih.[104] Pri tem sta mu brez dvoma koristila nemški materni jezik in avstrijsko (oziroma po anšlusu nemško) državljanstvo. Svoje posredovanje je običajno argumentiral s tem, da gre za neoporečne osebe, ki so poleg tega nujno potrebne kot delovna sila na posestvu oziroma so baronovi koloni.[105]

Požig vasi je pomenil konec bivanja Kollmannove družine na zgornjem rihemberškem gradu.[106] Družina se je preselila v spodnji grad (Dolnji Rihemberk) oziroma v manj poškodovana gospodarska poslopja okrog njega, saj je bil tudi sam spodnji grad žrtev požiga.[107] Pozneje je povojna oblast poškodovani dvorec žal ukazala popolnoma porušiti. V spodnjem gradu je poleg Kollmanna in žene, prve vnukinje Nade ter tašče začasno bivalo še nekaj družin, ki so ostale brez doma (del družine Zalesjak – Šuntlevi, družina Turk – Jernačevi iz Polja, ki so jim očeta ubili partizani, prebivalci požgane Hmeljaške vasi …). Ni pa bilo Kollmannove hčere Erike, ki se je dan po požigu Rihemberka 15. februarja 1944 umaknila na Vogrsko.[108]

Poldrugo leto do konca vojne je oskrbnik nadaljeval sodelovanje s partizani. Omeniti je treba, da nad njim, tako zaradi njegovega nemškega izvora kot povezave z baroni, niso bili vsi navdušeni.[109]

---

102 Bogomil Paulin je bil že dolgo pred vojno politično aktiven, zaradi protirežimskega delovanja tudi sodno preganjan in od leta 1943 ponovno zaprt v Milanu.

103 15. februarja 1944 je bilo v gradu, prav v stanovanju Kollmannovih, nekakšno poveljstvo kazenske ekspedicije (Zasebni arhiv družine Paulin, Paulin-Kollmann, Erika: Tipkopis). Zvečer oziroma ponoči so ranjence premestili. Poleg družine Kollmann in Cotiča je sodeloval še Franc Birsa (Apkov).

104 Ustni vir: Marta Sever in Martin Ličen; prim. tudi *Kronika Rihemberka – Branika*, str. 246.

105 *Kronika Rihemberka – Branika*, str. 246.

106 *Kronika Rihemberka – Branika*, str. 245.

107 Križman, Grad Rihemberk, str. 253.

108 Zasebni arhiv družine Paulin, Paulin-Kollmann, Erika: Tipkopis. Nadaljevala je z delom za OF. Poleti 1944 so jo aretirali v Italiji in poslali v taborišče Mauthausen.

109 Ustni vir: Bruno Turk.

Po drugi strani pa so se domačini upravičeno zanašali nanj prav zaradi tega, saj mu je uspelo preprečiti požig vsaj še enega zaselka. 14. maja 1944 so se okupacijske oblasti namreč namenile požgati še Polje, potem ko je že pogorela Hmeljaška vas. Nemški vojaki so že odločno uresničevali načrt tudi pri Škrbčih. Pri Žepanavih so na ganku podžigali z gorečimi šopi sena. Gorel je tudi cel niz hiš, začenši s Potarjevino in Fejnkavo štalo. Prebivalci so v gruči čakali, da jih odženejo. Potem pa je po cesti pridrvel džip, iz katerega so že od daleč mahali in kričali povelja. V vozilu je ob nemškem častniku sedel Kollmann, ki mu ga je uspelo pregovoriti, da je zaselek bolje ohraniti. Na koncu so nemški vojaki, ki so prišli z nalogo požgati zaselek, gasili in tako omejili škodo. Goreča ostrešja so razžagali, da so zgrmela med zidove, tako da se ogenj ni več mogel širiti na sosednje hiše.[110] Prebivalce požgane Hmeljaške vasi je Kollmann namestil v poškodovanem spodnjem gradu. Eden od njih se spominja, kako jih je skoraj 30 spalo v veliki dvorani v prvem nadstropju.[111]

Kollmann je bil še vedno tudi oskrbnik posestva, za katero je primanjkovalo delovne sile in katerega gospodar je bil tudi sam v ujetništvu. Mladi baron Karel je od začetka vojne služil v italijanski vojski kot obveščevalec. Po kapitulaciji so ga vabili v Wehrmacht, vendar je vabilo zavrnil, češ da je že prisegel Italiji in da prisege ne bo prelomil. Kazen je bilo vojno ujetništvo v Nemčiji, v taboriščih v VI. vojnem območju (Münster).[112] Poleti 1944 je bil hudo poškodovan še gornji rihemberški grad.[113] Zaradi vsega naštetega je bil oskrbnik veliko bolj prepuščen sam sebi in znašel se je odlično. Že od leta 1943 je precej samostojno rokoval s sredstvi v blagajni posestva: skrbel je za odkup pridelkov in vsa s tem povezana izplačila. Do konca vojne je bil prepričan ne le v to, da zna voditi posestvo, ampak da je pri tem več kot dober in da si zato zasluži ustrezno nagrado. Baronica Klementina se s tem ni povsem strinjala. Iz goriške pisarne je Kollmann dobil precej dolgo in resno pismo. V njem so po točkah našteli, kaj vse so že ali še bodo za minuli dve leti izplačali: med drugim sredstva za Kollmannovo pokojnino ter precej visoke zneske za opravljene storitve in plače. Odločno pa zahtevajo, da Kollmann prekine s prakso samovoljnega določanja odkupnih cen, predvsem pa plač.[114]

Konec vojne dogajanja ni vrnil v stare tirnice. Vaščani (med njimi baronovi najemniki) so se res vrnili, a vas in oba gradova so bili požgani. Vladala je velika negotovost v zvezi s prihodnjo oblastjo. Začasna zavezniška uprava je poskušala sistematično pomagati pri obnovi vasi in grajskih poslopij,[115] a bila je res zgolj začasna. Zaradi vojne zapostavljeno posestvo je zahtevalo obdelovanje in vsaj tu se je zdelo, da je vse po starem: najem, obdelovanje in plačilo. V resnici se je tako samo zdelo. Poleti 1946 je bilo namreč že jasno, da bosta posestvo in njegov gospodar v različnih državah.[116] Baron Karel se je zavedal, da bo zanj izgubljeno. S podpisom mirovne pogodbe februarja 1947 je bilo tudi

---

110 Prim. *Kronika Rihemberka – Branika*, str. 245. Ustni vir: Vera Birsa (roj. Hmeljak) in Vilma Bizjak (roj. Lisjak).

111 Ustni vir: Bruno Turk.

112 Ohranjenih je nekaj njegovih pisem iz ujetništva, ki jih hrani družina.

113 Več v *Kronika Rihemberka – Branika*, str. 247–249.

114 ASLL 3/41, Reifenberg von 17/XI 1911 bis 17/X I 1912, VR57.

115 Sapač, *Grajske stavbe*, 24, str. 157–160.

116 Pirjevec, Pariška mirovna konferenca, str. 8–14.

dokončno jasno, kdaj se bo to zgodilo.[117] Poletje 1947 je bilo za Kollmanna zadnje na delovnem mestu grajskega oskrbnika – povezavi med lastnikom in najemniki. Zadnjič je nadzoroval izpolnjevanje obveznosti najemnikov in odkup pridelkov, tokrat tako, kakor je določil baron Karel in ne več njegova mati baronica. So se pa tej »oblasti« nekateri že odločno in odkrito upirali.[118]

Nič več oskrbnik

Z uveljavitvijo mirovne pogodbe in nacionalizacijo[119] baronove lastnine je Kollmannova oskrbniška služba ugasnila: gospoščine Rihemberk kot posestva ni bilo več. Spremembo so s tesnobno negotovostjo pričakovali že vsaj eno leto. Od septembra 1947 je bil grajski oskrbnik samo še običajni avstrijski in potem po novem jugoslovanski državljan Ivan Kolman.[120] Za oskrbnike nacionaliziranega, hudo poškodovanega gradu so bili z novimi gospodarji določeni novi ljudje, kasneje pa so s propadanjem gradu vse bolj tonile v pozabo tudi z njim povezane dejavnosti in službe (sl. 9).

Kollmann je bil po novem le eden od rihemberških vaščanov, pa naj je to želel ali ne. Zaradi svoje družine, če ne drugače, je sicer že bil del vaškega okolja: žena je bila domačinka in zlasti hči Erika si je kot šolarka ustvarila trdno mrežo prijateljstev.[121] Tudi Kollmann sam si je že pred vojno poleg službenih stikov postopoma ustvarjal zasebni socialni krog. To so bili predvsem možje, ki so govorili nemško. Poimensko je kogarkoli iz vasi sicer težko nedvoumno označiti za njegovega prijatelja in ne zgolj dobrega znanca. Nekateri domačini navajajo prijateljstvo svojih očetov ali dedov s Kollmannom. Kot dokaz za to izpostavljajo pogoste obiske ali dolge pogovore svojih prednikov s Kollmannom. Vsakič poudarijo tudi njihovo domnevno dobro znanje nemščine. Med temi domnevnimi prijatelji so: Jože Mihelj – Ančen, Škrbec – Škofov in Andrej Ličen – Majorjev. Brez dvoma bi bilo imen še več, če bi bilo več relevantnih pričevalcev o oskrbnikovem življenju in delu v letih njegove službe. Tesnejše stike je imel Kollmann že v tridesetih letih tudi z ljudmi v lesnem poslu,[122] kjer si je postopoma in na tiho zgradil skromno drugo kariero. Poleti 1947, le malo pred uveljavitvijo mirovne pogodbe med Jugoslavijo in Italijo, je v Gorici na Via Trieste 134 registriral lesno podjetje.[123]

---

117 Pirjevec, Pariška mirovna konferenca, str. 8–14,

118 Križman, Grad Rihemberk, str. 247.

119 Zadnji vpis o posestvu Rihemberk je v Dnevnikih z datumom 16. marec 1947 (ASLL 4/7, Tagebuch vom Jahre 1938–1947). Potem so posamezne parcele že deloma odprodajali predvsem zainteresiranim najemnikom. Glej v Križman, Grad Rihemberk, str. 247.

120 V jugoslovanskih dokumentih so bila imena na ozemlju Slovenije vsaj v začetku v celoti poslovenjena.

121 Erika je bila grajski, a tudi vaški otrok. Kot njeni res dobri prijateljici se omenjata Pavlica Bizjak (Dogolinova) in Vida Ličen (Majorjeva), pa tudi Otilija Ličen (Čotkava). Vse so že pokojne.

122 Martin Ličen in vnukinji pričajo o njegovi zasebni trgovini z lesom in ne le v imenu gospodarjev.

123 Potrdilo o ustanovitvi hranita vnukinji.

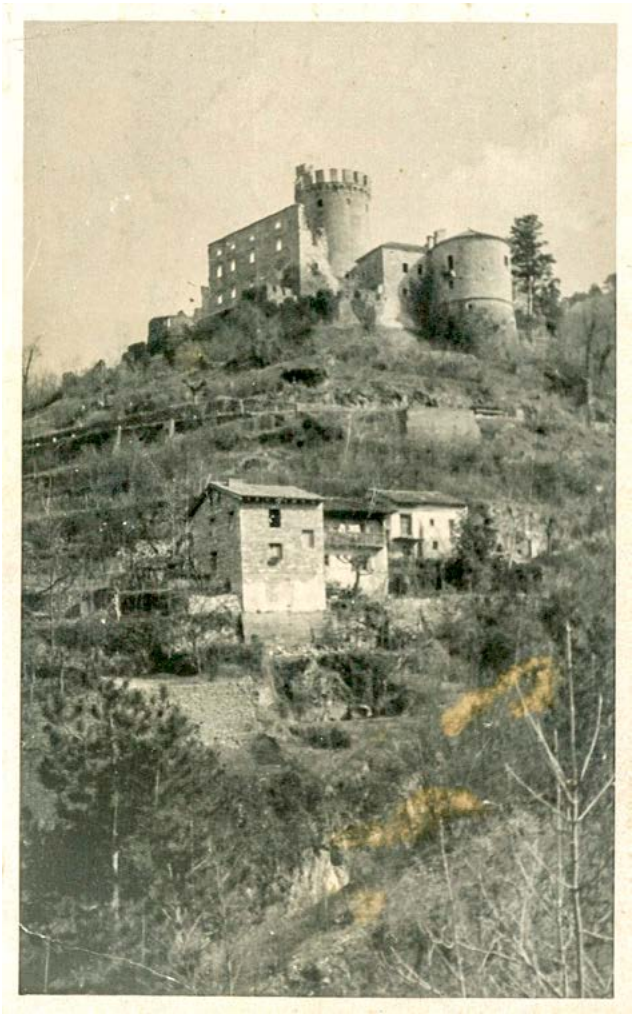

Slika 9: Porušeni grad Rihemberk na razglednici, 1947 (hrani: Nataša Paulin, Gorica)

Takrat je bil star 58 let ter si je na ta način poskušal zagotoviti novo službo in s tem osnovno finančno varnost v še vedno negotovih razmerah. Ustanovitev podjetja bi to lahko omogočila, hkrati pa je lahko pričakoval tudi težave. Od 15. septembra 1947 je bival v eni državi, medtem ko je imel podjetje v drugi. Nujno se je vprašati, zakaj. Nekaj brez dvoma drži: Jugoslavija mu je bila popolna neznanka, italijanska pravila igre pa je vendarle poznal. To je še bolj veljalo za barona Karla, ki mu je s priporočilnim pismom[124] odprtje podjetja olajšal ali celo sploh omogočil. Verjetno je Kollmann razmišljal o čim lažjem poslovanju s potencialnimi kupci, ki so v glavnem ostali v Italiji. Trgovanje z lesom iz Vipavske in s Krasa je šlo od nekdaj predvsem proti Trstu, Gorici oziroma Italiji. Dvajset let pod Italijo je te poti samo še utrdilo, tiste proti notranjosti pa skoraj popolnoma prekinilo. Nova razmejitev in oblast sicer nista obetali ohranitve tega stanja. Brez dvoma se je zavedal tveganja pri poslovanju v povojni Jugoslaviji, predvsem nevarnosti razlastitve. Si je s tem namenoma pustil bolj odprto možnost selitve v Gorico (torej Italijo), kjer je bila hčerina družina (sl. 10), če bi se to izkazalo za potrebno ali smiselno? Mogoče. Podjetje je delovalo nekaj let. Kollmann je sodeloval z drugimi malimi lesnimi podjetniki, ki jih je poznal še iz svojih oskrbniških časov, in z mizarskimi delavnicami v Rihemberku, kasneje Braniku.[125]

[124] Priporočilno pismo, v katerem baron Karel potrjuje Johannovo neoporečnost, hranita vnukinji.

[125] Ustni vir: Martin Ličen.

Da quest'ufficio si attesta che il sig. Kollmann Giovanni amministratore dei beni baroni Lewetzow-Lantieri in Rifenbergo mesi fà aquistò la casa dal Pulino-- Paulino Milan in via 20 Settembre n.54 per un prezzo convenuto di L 1200000 in parole un milione duecentomila.
In acconto sborsò 600000 (seicentomila) ed il resto verrà pagato a delazione mensili.

Gorizia I5 /5 - I947.

AMMINISTRAZIONE BARONI LEVETZOW-LANTIERI GORIZIA

Slika 10: Potrdilo o nakupu hiše v Gorici za Kollmannovega zeta Milana (Bogomila) Paulina z žigom uprave baronov Levetzow-Lantieri, 15. 5. 1947 (hrani: Nataša Paulin, Gorica)

Čeprav je družina njegove žene imela v Polju nekaj malega zemlje, je ta ostala v obdelavi (najemu) sosedov, Kollmann pa je poiskal njivo za lastno oskrbo blizu svojega bivališča v spodnjem gradu.[126] V glavnem pa je naslednjih dvajset let njegovega življenja teklo mirno. Upokojil se je, kajti očitno je baronica Klementina ob koncu vojne poskrbela za dovolj denarja.[127] Na vasi se je dobro počutil. Žal je kmalu (1950) ovdovel, vendar ni hotel nič slišati o tem, da bi se preselil k hčerini družini. Običajno so ga prepričali v začasno zimsko selitev. Vendar je v mestu zdržal največ en mesec, potem pa tako dolgo sitnaril, da je zet obljubil, da ga bo naslednji dan odpeljal. Kollmann je bil takrat že vse jutro s kovčkom v roki pripravljen na hodniku, da se odhod ne bi odložil za še kak dan. Ves srečen je ponavljal: »Bom šla v Rihemberk.« In tega kar ni mogel dočakati. Še več. Čeprav je že kot vojak prekorakal dobršen del Evrope, ga na stara leta ni vleklo nikamor več. Samo enkrat se je pustil prepričati v izlet s hčerino družino. Odpeljali so se do morja: v Sesljan in Devin. Ni se mogel sprijazniti s tem, da so ga odvlekli na pot zaradi neke »slane luže« in mu s tem »pobrali deset let življenja«.[128]

---

126 Zanimivo, da Kollmannovi niso dobili zemlje iz nekdanje baronove posesti. Še več, nacionalizirali so jim njivo, ki jo je kupil nekaj let prej.

127 ASLL 3/41, Reifenberg von 17/XI 1911 bis 17/X I 1912, VR57.

128 Ustni vir: Nada in Nataša Paulin.

Te anekdote nam že kažejo nekaj potez Kollmanna kot človeka in sovaščana, ne le oskrbnika. Čeprav je neizmerno ljubil Štajersko in je s težkim srcem ustregel ženi ter se preselil v njene domače kraje, je kasneje, zlasti na stara leta, to odločitev blagroval z besedami: »Sem res zadovoljen, da sem tu, ker stopim iz hiše na suho. V Avstriji je bilo vedno blato.« To pa ne pomeni, da je rodno deželo pozabil. Z družino so redno obiskovali njegovo mamo v Dietenbergu, na vrnitev pa ni niti pomislil več.[129]

Najizrazitejši del domovine, ki ga je nosil s seboj, je bil brez dvoma nemški jezik. Ne le, da ga je spremljal v besedišču in naglasu, ampak tudi v vsakdanjem življenju. Izdal ga je vsakič, ko je odprl usta. Naglas, določene nemške besede, ki jih ni nikoli zamenjal s slovenskimi, težave s slovničnim spolom … Do smrti je v slovenščini zase uporabljal pretežno ženski spol: »Sem prišla domov« ali »Sem bila na grobu od moje žene.« Posamezne črke je izgovarjal na nemški način: npr. črko v. Tako so bile Ivanke Ifanke; Ivanki Kušetovi je v baronovem gozdu ukazal: »Ifanka, daj favč!«, pri čemer je za povrh še zamešal narečni besedi *favč*/*fouč* (nož krivec) in *foučola* (sekira vejarica). Na prigovarjanje vaščanke Ivanke, naj ji vendarle pogleda skozi prste, saj so sicer v prijateljskih odnosih, pa je odločno pribil: »Ifanka, daj favč! Slušpa je slušpa (služba).«[130]

Vse življenje je ostal zvest »svojemu časopisu«. To je bil tednik *Wochenschau*,[131] ki je prihajal – vsaj v Gorico – ob četrtkih, ko je Kollmann pri vratih že čakal nanj. Navdušeno ga je prebiral, še posebej strani, namenjene zdravju. Sorodniki pravijo, da je bil malce nagnjen k hipohondriji, saj ga je vsak teden mučila nova bolezen[132] – običajno tista, o kateri je kaj prebral v priljubljenem tedniku. Dejansko pa je bil zdrav kot riba.

Braničani se spominjajo, kako rad je sodeloval pri večjih kmečkih opravilih, posebno takih, kjer se je zbralo več ljudi: trgatev (sl. 11), spravilo lesa, košnja …[133] Morda so ga težka kmečka dela spominjala na leta službovanja na rihemberškem gradu in ga obenem vključila v vaško dogajanje. Hkrati nikoli ni pozabil, da je nekoč upravljal posestvo in bil stopničko nad običajnimi vaščani. Posamezniki se spomnijo drobnih dogodkov, ko je (mogoče za šalo) pokazal, da zna še vedno biti »malo več«. Če je recimo kdo klical za njim, se je včasih delal, da ne sliši. Ko je kasneje kričač Kollmannu oponesel, da slabo sliši ali da celo noče slišati, je ta najprej preveril, kako ga je klical. »Kako neki? Kolman!« Na to pa je nekdanji oskrbnik odvrnil: »Seveda, kako naj vem, da kličeš mene. Jaz sem vendar Herr Kollmann.«[134]

Še naprej je precej fotografiral s svojim starim fotoaparatom na trinožnem stojalu, z zatemnitvenim ogrinjalom čez glavo. Večina vaščanov si je slike za osebne dokumente priskrbela z njegovo pomočjo.

---

129 Ustni vir: Nada in Nataša Paulin.

130 Anekdota je v Braniku splošno znana in neštetokrat pripovedovana.

131 Nemogoče je s popolno gotovostjo ugotoviti, za katerega od *WochenSchau* (tedenskih) časopisov je šlo; mogoče celo za *Illustrierte WochenSchau*.

132 Njegove hipohondrije se spominjata predvsem vnukinji Nada in Nataša Paulin. O zabavnih težavah s slovenščino pa poročajo vsi pričevalci.

133 Ustni vir: Bogdan Hmeljak in Ivan Ličen.

134 Ustni vir: Martin Ličen.

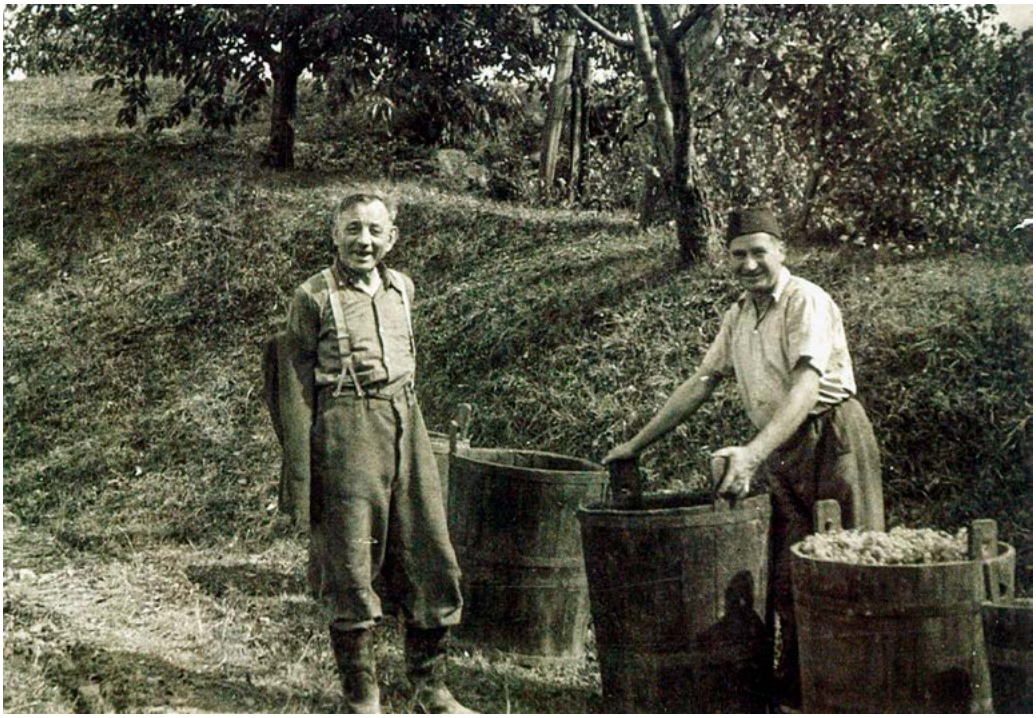

Slika 11: Upokojeni oskrbnik Johann Kollmann (na sliki levo) med trgatvijo v (takrat že) Braniku, konec 50. ali v začetku 60. let (hrani: Nataša Paulin, Gorica)

Vaški »mulci« so se lahko pri njem nadejali načrtov in priporočil za drobne lesene izdelke.[135] V veseli družbi družine in prijateljev je rad odigral partijo remija ali briškole (te se je naučil šele v teh krajih, saj gre za italijansko igro s kartami) in pri kartah brez sramu ter zelo očitno sleparil.[136]

Gospod Johann Kollmann, Štajerec in Rihemberčan, se je s tega sveta mirno poslovil leta 1968. Počiva na braniškem pokopališču s pogledom na grad, kjer je služboval 23 let. Bil je poslednji pravi grajski oskrbnik na gradu Rihemberk.

135 Ustni vir: Martin Ličen in Bojan Ličen.

136 Tega se najbolj spominjata vnukinji.

Johann Kollmann—the Last Steward of Rihemberk Castle

Summary

The article sheds light on the life and work of Johann Kollmann (1889–1968), the last official steward of Rihemberk Castle (Ger. *Reifenberg*, It. *Rifembergo*) in the interwar period, during which the castle still served as the noble residence of the Levetzow-Lantieri family. The biography of the man who importantly marked the developments that took place at Rihemberk Castle in the twentieth century was partly reconstructed by drawing on archival sources and oral testimonies.

Kollmann, originally from the Styrian settlement of Dietenberg, trained to become a forester, and he also developed a passion for photography. During the First World War, while serving as a telegraphist on the Isonzo Front, he met the local Frančiška Vidmar in Rihemberk (modern Branik) in an encounter that would change the course of his life. The couple lived in Styria for a while and then returned to Gorizia (Ger. *Görz*). In 1924, his professional education, mastery of German, and orderliness earned Kollmann the position of steward (*Verwalter*) and castellan of the Rihemberk property, which he retained until the estate was nationalized in 1947. Kollmann's custodial obligations encompassed the administration of buildings (the upper and lower castles), the preservation of extensive forests, trade in timber, and farmland management.

Drawing on archival documents, the article offers insight into the administration of the estate during the period under discussion that spanned preparing terrain for new vineyards and strict logging supervision. It sheds light on Kollmann's role as an intermediary between noble landowners in Gorizia and local tenants and *coloni* as well as on their socio-economic relations. The article also highlights his multifaceted personality, revealing a stern official, an ordinary fellow villager, a technological enthusiast, an entrepreneur, a man of method, and a champion of freedom who has remained etched into the memory of Branik's inhabitants.

ARHITEKTURNOZGODOVINSKI ORIS GRADU RIHEMBERK

IGOR SAPAČ

Na 203 metre visokem skalnem pomolu strmega severnega pobočja hriba Golec nad vasjo Branik v dolini Branice, na severnem robu kraške planote, jugovzhodno od Nove Gorice, počivajoči mogočni sivi grad Rihemberk oziroma Reifenberg ali Rifembergo spada med najbolj prepoznavne in slikovite plemiške arhitekture v slovenskem prostoru.[1] Skrivnostno in romantično učinkujoča zgradba je nastala z dolgim in kompleksnim razvojem gradenj in rušenj, ki je bil doslej deležen že več poskusov bolj ali manj celovitih arhitekturnozgodovinskih interpretacij.[2] S tem prispevkom želim dopolniti in deloma korigirati svojo leta 2011 objavljeno interpretacijo tega razvoja ter poskusiti podati še bolj zaokroženo interpretacijo arhitekturne zgodovine gradu Rihemberk.[3] Analiza je otežena, saj so obsežna rušenja leta 1944 ter med letoma 1947 in 1961 ter deloma premalo skrbna obnovitvena dela v zadnjih desetletjih dovolj temeljito zabrisala številne sledove starejših gradbenih posegov.

Analitični oris grajske stavbe in njene neposredne okolice

Grajski kompleks je sestavljen iz grajskega jedra z notranjim dvoriščem, glavnim stolpom, kapelo in ostanki nekdanjih stanovanjskih traktov, zunanjega obrambnega obzidja z obrambnimi stolpi, platoji in vhodnim poslopjem ter obzidanega vrta. Do sedanjega obsega se je kompleks izoblikoval s postopno rastjo in tudi z redukcijami od 13. do 20. stoletja.

---

1 Prim. zlasti: Komelj, *Gotska arhitektura*, str. LIII, 72; *Kulturni spomeniki v Sloveniji*, str. 68; Stopar, *Gradovi na Slovenskem*, str. 363–366; Šumi, *Slovenija*, str. 153; Stopar, *Gradovi*, str. 66; Kmecl et al., *Slovenija*, str. 37; Jakič, *Vsi slovenski gradovi*, str. 287–288; Jakič, *Sto gradov*, str. 148–149; Stopar, *Za grajskimi zidovi*, str. 70; Stopar, *Najlepši slovenski gradovi*, str. 204–209; Kruh in Beguš, *Vodnik*.

2 Šumi, *Arhitektura XVI. stoletja*, str. 109–110; Komelj, *Gotska arhitektura*, str. LIII, 72; Štupar-Šumi, *Grad Rihemberk*; *Kulturni spomeniki v Sloveniji*, str. 68; Šumi, *Arhitektura 16. stoletja*, str. 84; Stopar, Rihemberk, str. 19–42; Stopar, *Ostra kopja*, str. 70; Sapač, *Grajske stavbe*, 24, str. 99–191; Svetina et al., *Konservatorski načrt*, str. 23–38.

3 Prim. Sapač, *Grajske stavbe*, 24, str. 99–166.

Slika 1: Pogled na grad iz zraka s severovzhodne strani pred drugo svetovno vojno (hrani družina Levetzow Lantieri)

Slika 2: Grad z bližnjo okolico s severozahodne strani na fotografiji iz obdobja pred drugo svetovno vojno (© INDOK, Ljubljana)

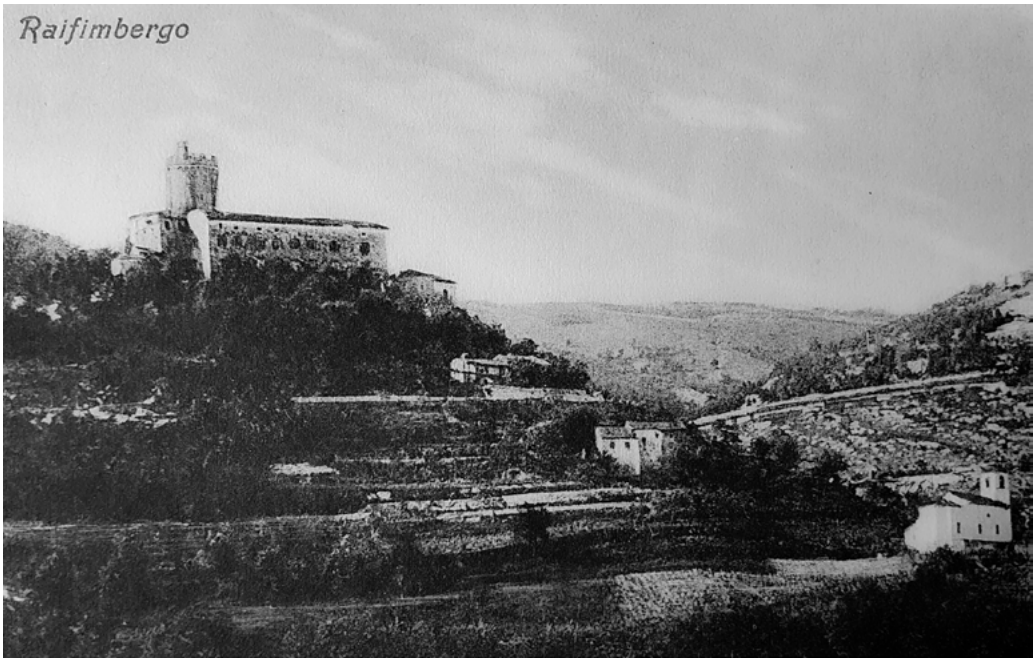

Slika 3: Pogled na grad iz doline s severne strani na razglednici pred prvo svetovno vojno (hrani družina Levetzow Lantieri)

Slika 4: Grad z okolico z jugozahodne strani na fotografiji iz obdobja pred drugo svetovno vojno (© INDOK, Ljubljana)

Do glavnega vhoda v grajski kompleks vodi z južne strani široka pot, ki je ob strani obzidana z obnovljenim kamnitim eskarpnim zidom in ki se konča pred glavno fasado dvonadstropnega vhodnega poslopja. To je pozidano med zunanjim grajskim obrambnim obzidjem in višjo ploščadjo z grajskim jedrom. Sedanjo zasnovo je poslopje dobilo v 17. stoletju. Glavna fasada je v pritličju opremljena s polkrožno sklenjenim portalom, ki ga obdaja močan rusticiran pravokoten okvir. Nad njim sta v vsakem nadstropju po dve pravokotni okni s kamnitimi okviri. Fasado, ki je zdaj brez nekdanjega belega apnenega ometa, zgoraj zaključuje elegantno oblikovan friz iz belega apnenca s triglifi in konzolnim vencem na vrhu.[4] Med oknoma v nadstropju je pritrjena poškodovana kamnita plošča z grbom rodovine Lanthieri, ki je imela na zdaj odbitem spodnjem delu do obdobja po drugi svetovni vojni vklesano letnico MDXXXVII (1537).[5] Po zgodnjebaročnih oblikah plošče je mogoče sklepati, da je nastala v 17. stoletju.[6] Na strehi nad fasado so štirje nizki kubični kamniti obeliski s kroglo na vrhu. Za glavnim portalom zavzema celotno pritličje vhodnega poslopja razmeroma ozka dolga glavna grajska veža, iz katere vodijo na levi strani novejše ozke stopnice v prvo nadstropje. Na desni strani so ob zunanji vzhodni steni veže ohranjeni ostanki sedaj deloma zasutega hodnika s stopniščem, ki je prvotno vodilo do prvega nadstropja vhodnega poslopja. Iz drugega nadstropja vhodnega poslopja je bil skozi sedaj zazidan polkrožno sklenjen portal nekoč dostopen prostor medzidja med vhodnim poslopjem in grajskim jedrom, kjer so med arheološkimi raziskavami v letih 1997–1999 odkopali več starejših eskarpnih zidov in kanalizacijski jašek iz prve polovice 20. stoletja.[7]

Na jugozahodni strani se vhodno poslopje prislanja na dvonadstropni renesančni okrogli topovski oziroma bastijonski stolp, ki je bil v 19., 20. in 21. stoletju večkrat prenovljen. Stolp ima malce poševno pozidano pritlično zidovje, ki je debelo približno 2 m in ga od zgornjih dveh nadstropij ločuje kamniti kordonski venčni zidec polkrožnega prereza. V pritličnem delu je ohranjenih več renesančnih topovskih strelnih lin z navzven razširjenim ostenjem. Drugo nadstropje stolpa z balkonoma na kamnitih konzolah in konzolnim podstrešnim vencem je mlajše. Nastalo je hkrati z vhodnim poslopjem v 17. stoletju. Takrat so zazidali tudi zobčaste nadzidke v prvem nadstropju, katerih sledovi so na neometani zunanjščini stolpa še dobro razločni. V notranjščini stolpa in tik ob njem na zahodni strani so med letoma 1997 in 1999 odkopali ostanke nekdanjega poznosrednjeveškega zapornega zidu, ki je grajsko stavbo povezoval s staro traso ceste iz doline Branice na Kras in omogočal nadzor nad njo.[8] Zaporni zid, ki je označen tudi na

---

4 Fasadni omet je manjkal že pred drugo svetovno vojno. Prim. fotografijo v: Kruh in Beguš, *Vodnik*, str. 21.

5 ASLL 13/7, skica grbovne plošče s svinčnikom iz obdobja pred drugo svetovno vojno. Prim. Rutar, Archivalisches, str. 60; Komelj, Utrdbena arhitektura, str. 86.

6 Plošča je v sedanji obliki prvič dokumentirana na načrtu iz leta 1857 (ASLL 13/7, Scandaglio delle opere di ristauro progettato d' eseguirsi al Castello di Reiffembergo Superiore, Preventivo di spesa per lavori di restauro del castello di Rifembergo, 1857).

7 Žbona in Kruh, Stanje raziskav, str. 207–208; Kruh in Beguš, *Vodnik*, str. 24–25.

8 Ivan Stopar (Stopar, Rihemberk, str. 19–42) je ostanke zapornega zidu v stolpu zmotno interpretiral kot ostanke starejšega okroglega stolpa na lokaciji sedanjega. Prim. Kruh, Sledi, str. 40.

Slika 5: Pogled na glavni vhod v grajski kompleks pred drugo svetovno vojno (hrani družina Levetzow Lantieri)

Slika 6: Risba kamnite plošče z grbom rodovine Lanthieri nad glavnim vhodom grajskega kompleksa pred drugo svetovno vojno (hrani družina Levetzow Lantieri)

Slika 7: Pogled na glavni vhod v grajski kompleks (foto: Igor Sapač, 2009)

franciscejskem katastru,[9] se je navezoval na nekdanjo grajsko mitnico ob stari trasi ceste in je na pobočju vzpetine zahodno od gradu še dobro ohranjen. Približno na polovici nekdanje dolžine ga sedaj seka trasa nove ceste. Na zahodnem koncu ob stari trasi ceste je zid ohranjen do prvotne višine okoli 6 m ter opremljen s širokim polkrožno sklenjenim kamnitim portonom in renesančno navzven razširjeno strelno lino.[10]

9 SI AS 179/G/FJ/G175/g/A 10 – Franciscejski kataster za Primorsko (k. o. Rihenberk).

10 Prim. Kruh in Beguš, *Vodnik*, str. 23, 66–70.

Slika 8: Pogled na ostanke nekdanjega zapornega zidu blizu glavnega grajskega vhoda (© Goriški muzej Kromberk - Nova Gorica)

Slika 9: Pogled na ostanke nekdanje mitnice pod gradom (© Goriški muzej Kromberk - Nova Gorica)

Slika 10: Pogled na grajski kompleks s severozahodne strani pred drugo svetovno vojno (hrani Sergio Sergas, Trst)

Slika 11: Pogled na zaporni zid v medzidju z nekdanjim poznogotskim portalom in cinami pred drugo svetovno vojno (© ZVKDS OE Nova Gorica)

Iz veže vhodnega poslopja vodi pot v medzidje med severno stranico grajskega jedra in zunanjim obrambnim obzidjem. Ob severozahodnem vogalu grajskega jedra je medzidje prekinjeno s prečnim zapornim zidom, opremljenim z obnovljenim širokim polkrožno sklenjenim portalom poznogotskih oblik s posnetimi robovi. Ohranjene stare fotografije kažejo, da je imel portal pred drugo svetovno vojno v vrhnjem delu bolj potlačeno obliko, ki je najverjetneje nastala v prvi polovici 16. stoletja, najbrž kot nadomestilo za starejši ožji poznosrednjeveški portal. Nekdanji nastavek s tremi zobčastimi obrambnimi nadzidki – cinami – vrh portala od porušitve leta 1961 manjka. Zunanje obrambno obzidje je opremljeno s strelnimi linami in cinami. Različna struktura zidave obzidja in cin kaže, da je obzidje nastalo pred 15. stoletjem, v 16. stoletju pa so ga prenovili in dopolnili. To so potrdile tudi

arheološke raziskave v severnem medzidju leta 1987. Takrat so v vzhodnem delu severnega medzidja ob vhodu v grajsko jedro razkrili tudi ostanke iz prazgodovine. Na severozahodnem delu obzidja so razločno vidni sledovi starejših cin, ki so jih zazidali med povišanjem obzidja in gradnjo sedanjih cin v 16. stoletju.[11] Novejše cine so predrte s strelnimi linami. Na severno zunanjo stran starejšega obzidja sta naslonjena polkrožna stolpiča, ki sta bila v vrhnjem delu sprva tako kakor obzidje opremljena s cinami. Pozneje so ju nekoliko nadzidali in prekrili s položno korčno streho, cine pa zazidali. Severozahodni stolpič je opremljen s kordonskim zidcem, kar kaže, da je nastal v 16. stoletju hkrati s topovskim stolpom ob vhodu v grajski kompleks. Vanj vodi polkrožno sklenjen portal poznogotskih oblik s posnetim robom, ki kaže na nastanek še pred sredino 16. stoletja. Med arheološkimi izkopavanji v obokani kleti tega stolpiča so leta 1998 odkrili ostanke dveh majhnih prostorov, ki sta sprva rabila kot jetniški celici ob vhodu v grad. Hkrati so v drugem stolpiču po odstranitvi novejših tal izkopali cementno kopalno kad, ki so jo uporabljali med prvo svetovno vojno, ko je bila v gradu vojaška bolnišnica. Vrhnji del tega stolpiča je nastal v sklopu rekonstruirajoče ponovne gradnje po drugi svetovni vojni.[12]

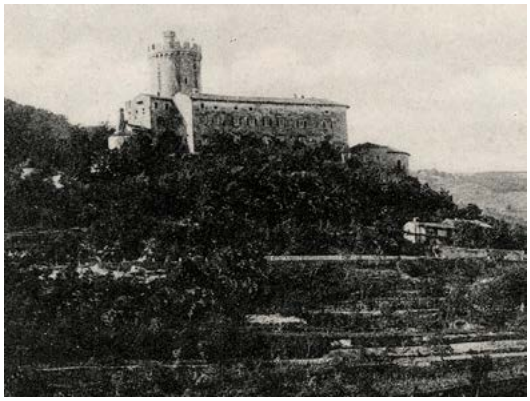

Slika 12: Pogled na grad s severne strani z vhodnim stolpom grajskega jedra in severno fasado palacija na razglednici iz okoli leta 1900 (hrani Milan Škrabec)

Slika 13: Sedanji pogled na grad iz doline s severne strani (foto: Igor Sapač, 2021)

11 Prim. Harej, Rihemberk, 1988, str. 269–270; Kruh in Beguš, *Vodnik*, str. 27–28, 65, 74; Kruh, Sledi, str. 27–63.

12 Žbona in Kruh, Stanje raziskav, str. 208; Kruh in Beguš, *Vodnik*, str. 29–31, 75, 89–91.

Slika 14: Jetniški celici v severozahodnem stolpiču (© Goriški muzej Kromberk - Nova Gorica)

Slika 15: Cementna kopalna kad v severovzhodnem stolpiču (© Goriški muzej Kromberk - Nova Gorica)

Slika 16: Grad z jugovzhodne strani na fotografiji iz obdobja pred drugo svetovno vojno (© INDOK, Ljubljana)

Severno medzidje se konča na severovzhodni strani ob vhodnem stolpu grajskega jedra. Ob njem vodi skozi obnovljeno vežo pot v vzhodno medzidje, kjer je na jugovzhodnem vogalu ohranjen tretji polkrožni obrambni stolpič zunanjega obrambnega obzidja. Opremljen je z leta 1971 ponovno zgrajeno strmo kamnito streho, kakršni sta imela sprva najverjetneje tudi severna obzidna stolpiča. V vrhnjem delu stolpiča so opazni sledovi zazidanih cin, ki kažejo, da je bil sprva okoli 1 m nižji kot sedaj. Po nadzidavi so prvotne cine nadomestile sedanje ozke strelne line. Vzhodno in južno od tega stolpiča poteka širok drugi zunanji obrambni pas iz 16. stoletja, ki je umetno izravnan, obdan z eskarpnim zidom in na najbolj izpostavljenih mestih utrjen z eno manjšo in dvema večjima okroglima bastijama.

Zahodno od jugovzhodnega stolpiča je nekdanje zunanje obrambno obzidje podrto. Okoli leta 1900 so tam na lokaciji manjšega in nižjega gospodarskega poslopja s konjušnico iz 17. stoletja, ki je označeno v mapi franciscejskega katastra, zgradili višje dvonadstropno podkleteno gospodarsko poslopje s konjušnico v pritličju ter kaščo v nadstropjih, od katerega je po letu 1963 ohranjena le še kletna etaža z okni in vrati na ostanku južne fasade.[13] Poslopje je imelo v pritličju večinoma kvadratna okna, v prvem nadstropju večja pokončna pravokotna okna in v drugem nadstropju skoraj

[13] Načrti tega poslopja so ohranjeni v zasebnem arhivu družine Levetzow-Lantieri v Gorici (ASLL). Kopije iz leta 1972 hrani INDOK center v Ljubljani (prim. Kruh in Beguš, *Vodnik*, str. 42). Nekdanja podoba stavbe je dokumentirana na fotografijah iz prve polovice 20. stoletja, npr.: Drnovšek, *Pozdrav*, str. 324; *Ilustrirani Slovenec*, 2, 1926, str. 69; Bednařik, *Goriška*, str. 34.

Slika 17: Jugovzhodni stolpič zunanjega grajskega obzidja (foto: Igor Sapač, 2021)

kvadratna okna. Jugozahodna fasada je bila štiriosna in zaradi nižjega terena štirietažna, dvoriščna severovzhodna fasada pa trietažna in v vzhodni polovici dopolnjena z enako visokim pravokotnim plitkim stopniščnim izzidkom. Vhod v konjski hlev je bil sredi pritličnega dela kratke jugovzhodne fasade. Pred gradnjo tega poslopja so zgradili novo obzidje v obliki eskarpnega zidu, ki so ga pomaknili malce bolj južno od prvotnega obrambnega obzidja. Leta 1971 na tem območju v južnem medzidju izvedene arheološke raziskave so razkrile ostaline iz obdobij od 13. do 20. stoletja. Poleg srednjeveškega in novoveškega gradiva so tam izkopali ostanke prazgodovinske lončenine. Raziskave leta 1974 arheološko izkopanih temeljev južnega obodnega zidu, pozidanega na skalnati osnovi, so pokazale, da je nastal v 13. stoletju. Izkopavanje je razkrilo tudi zaobljeni kamniti obod vodnega zbiralnika, ki je nastal po izgradnji zunanjega grajskega obrambnega obzidja, opustili in zasuli pa so ga najbrž v 19. stoletju.[14] Zbiralnik je imel verjetno značaj kala in so ga uporabljali za napajanje konj, v povezavi s sosednjo konjušnico. V letih 1984 in 1985 so v južnem medzidju ob nekdanjem gospodarskem poslopju izkopali še okoli 60 cm široke temelje mlajšega pomožnega objekta, najbrž grajske kovačije, ki so jo pozneje nadomestili s poslopjem z enokapno streho. To je bila najbrž nadomestna konjušnica z remizo za vozove. Poslopje je vidno na fotografiji gradu iz druge polovice 19. stoletja, porušili pa so ga okoli leta 1900, ko so zraven zgradili omenjeno večje gospodarsko poslopje. V letih 1984 in 1985 so tam odkrili poznobaročne črepinje in kose ometa s štukaturami, pa tudi, da je bila severna stena gospodarskega poslopja iz okoli leta 1900 deloma zgrajena na okoli 90 cm debelem starejšem zidovju.[15] To zidovje najbrž ni bilo del prvotnega zunanjega grajskega obzidja, marveč na to obzidje na notranji strani prizidanega nekdanjega gospodarskega poslopja s konjušnico in kaščo iz 17. stoletja.

Nekdanje zunanje obzidje se na jugozahodnem vogalu končuje s četrtim polkrožnim obrambnim stolpičem; ta je od 17. stoletja nadzidan in vključen v obnovljen ozek dvonadstropni stavbni trakt, ki je prislonjen na jugozahodni vogal grajskega jedra in povezan z južnim grajskim traktom. Po drugi svetovni vojni so ozek trakt v dobršni meri ponovno zgradili, vendar je notranjščina še sedaj brez stropov. Nekdanji stropi z baročnimi štukaturami so sesuti. Na jugozahodnem stolpiču se je v spodnjem delu ohranilo nekaj ključastih strelnih lin iz časa okoli leta 1500.

Grajsko jedro je dostopno s severovzhodne strani. Tam stoji dvoinpolnadstropni oglati vhodni stolp, ki so ga v sedanji obliki skoraj v celoti ponovno zgradili po letu 1962. Od originala je ostal del zidovja spodnjih dveh etaž. Severna glavna fasada stolpa je še brez kamnoseško obdelanih okenskih in vratnih okvirjev (sl. 12).[16] Do leta 1944 je bil v pritličju vzidan kamnit polkrožno sklenjen rustikalni portal iz belega apnenca, ki ga je poudarjal sklepni kamen z izklesanim aliančnim grbom plemiških

---

14 Prim. Vuga, Rihemberk, 1974, str. 174–175; Vuga, Poročilo o izkopavanju, str. 5–42; Kruh in Beguš, *Vodnik*, str. 37–42, 79–83; Kruh, Sledi, str. 36.

15 Harej, Rihemberk, 1985, str. 286–287; Harej, Rihemberk, 1986, str. 289–290. Prim. Kruh in Beguš, *Vodnik*, str. 79. Prim. fotografijo v: ASLL 16/7, Materiali fotografici; Rutar, *Poknežena grofija*, str. 91.

16 Ivan Stopar (Stopar, Rihemberk, str. 27–29) je napačno domneval, da je pravokotni utor okoli polkrožne vratne odprtine na fasadi vhodnega stolpa sled nekdanje spustne mreže. V resnici je utor le posledica nedokončane obnove iz šestdesetih let 20. stoletja, ki so ga pustili zaradi nameravane poznejše ponovne vgradnje portala iz 17. stoletja.

Slika 18: Arheološke raziskave na območju južnega medzidja leta 1971 (© foto: Ana Kruh)

Slika 19: Preplet zidovja med arheološkimi raziskavami na območju južnega medzidja leta 1984 (© foto: Ana Kruh)

Slika 20: Pogled na območje južnega medzidja z vodnim zbiralnikom, ostanki konjušnice in četrtim obrambnim stolpičem (foto: Igor Sapač, 2021)

rodovin Lanthieri in Thurn v heraldični kartuši s krono.[17] Sklepni kamen, ki je sedaj vzidan v glavni veži palače Lantieri v Gorici, ima spodaj motiv renesančnega balustra, zgoraj pa vklesane inicialke B C D L / Z C D L in letnico 16 / 56. Kratični napis beremo takole: B(ERNARDINO) C(ONTE) D(I) L(ANTHIERI) / Z(UANA) C(ONTESSA) D(I) L(ANTHIERI) / 1656 (Bernardin grof Lanthieri [1608–1661] / Johana grofica Lanthieri [rojena grofica Thurn-Valsassina (1616–1660)], leta 1656).[18] Skoraj povsem enak portal je bil levo od njega, na pročelju obokane veže, skozi katero vodi pot v vzhodno medzidje. Tudi ta portal je imel sklepni kamen z izklesanim aliančnim grbom, ki je sedaj prav tako vzidan v glavni veži palače Lantieri v Gorici. Na tem sklepnem kamnu je nad kronano heraldično kartušo z izklesanima grboma plemiških rodovin Lanthieri in Rabatta vklesana letnica 1696, na podlagi katere je mogoče sklepati, da je portal obokane veže do vzhodnega medzidja nastal v obdobju zakoncev Karla Antona grofa Lanthierija (1660–1717) in Marijane (Ane Marije) grofice Lanthieri, rojene grofice Rabatta (1673–1710).[19] Ostanki obeh portalov – razen njunih sklepnih kamnov – so sedaj začasno deponirani v zahodni kleti severnega trakta grajskega jedra. Do leta 1944 je bil vhodni stolp grajskega jedra pokrit s položno dvokapno streho in v vrhnji poletaži nad drugim nadstropjem opremljen s trikrat stopnjevanimi kamnitimi konzolami.[20] Te so bile očitno ostanek nekdanje okoli 2,8 m visoke vrhnje poznosrednjeveške ali renesančne obrambne konzolne galerije, ki je morala biti podobno kakor na vogalnem stolpiču bližnjega dvorca Vogrsko opremljena z izlivnicami in strelnimi linami. Vhod na obrambno galerijo je bil skozi portala na vzhodni in severni strani, ki sta vidna na nekaterih predvojnih fotografijah gradu. Žal povojna obnova te nekdanje podobe stolpa ni upoštevala in mu je z ovalnimi linami v vrhnji poletaži poskušala dati zavajajočo in historično neustrezno podobo po vzoru drugih stavbnih traktov iz 17. stoletja. Stolp je sedaj okoli 2 m nižji kot pred vojno in pod napuščem opremljen z dekorativnim vencem, sestavljenim iz majhnih historizirajočih konzol. Nekdanjo dvokapno streho je nadomestila trikapna. Med obnovo stolpa izvedene raziskave so pokazale, da je bil sprva samostojno z zunanje strani prislonjen na vzhodni obodni zid grajskega jedra in da na njegovi zahodni strani prvotno ni bilo sedanjega nadstropnega trakta nad vežo grajskega jedra. Raziskave so v ostankih nadstropja stolpa razkrile tudi strelne line, obrnjene proti zunanjemu obrambnemu obzidju. Line na vzhodni strani stolpa je v 17. stoletju zakrila na območju vzhodnega medzidja zgrajena enonadstropna stavba z obokano vežo v pritličju. Ta stavba je sedaj deloma obnovljena le v obsegu pritličja. Predvojne fotografije, ki jih hrani INDOK center v Ljubljani, kažejo, da je bilo nadstropje te stavbe, ki je rabilo za grajsko kuhinjo, na vzhodni strani na zunanjščini opremljeno z značilno spahnjenico in visokim dimnikom, na južni strani pa je bil mlajši prizidek s tristrano sklenjenim pomolom neogotskih oblik iz druge polovice 19. stoletja v nadstropju.

---

17 ASLL 13/7, Carlo E. di Levetzow-Lantieri, 30. 11. 1945; Černe, *Usoda gradov*, str. 14.

18 S tem v zvezi glej tudi prispevek Mihe Preinfalka v tej knjigi.

19 S tem v zvezi glej tudi prispevek Mihe Preinfalka v tej knjigi. Prim. ASLL 13/7, Carlo E. di Levetzow-Lantieri, 30. 11. 1945; Černe, *Usoda gradov*, str. 14 (z zmotno navedbo, da je poleg Lanthierijevega grba upodobljen grb plemiške rodovine Edling).

20 Oblika je dokumentirana na fotografijah, ki jih hrani INDOK center v Ljubljani. Prim. Kruh in Beguš, *Vodnik*, str. 34–35.

Sliki 21 in 22: Motiva s stopniščnega prehoda iz vhodnega stolpa grajskega jedra do notranjega grajskega dvorišča (© foto: Igor Sapač, 2004)

Skozi obokano pritličje vhodnega stolpa vodi pot po širokem kamnitem stopnišču baročnih oblik na notranje grajsko dvorišče. Stopnišče je opremljeno s kamnitim banjastim obokom, ki je skoraj nepoškodovan prestal rušenja med drugo svetovno vojno in po njej. Na desni strani stopnišča je širok pravokoten rustikalni portal beneških baročnih oblik s polnoplastično levjo glavo na sklepnem kamnu. Skozi portal je dostopen obokani hodnik pred severnim traktom, ki vodi do ozkega stopnišča v nadstropje vhodnega stolpa. Notranje grajsko dvorišče je zasnovano v dveh višinskih nivojih. Sprva se je očitno precej strmo dvigovalo od severa proti jugu, na kar kaže sedanji nivo tal v veži vhodnega stolpa in severnem traktu. V obdobju baroka so dvorišče izravnali in njegov višji južni del od nižjega severnega dela ločili z eskarpnim zidom, vrh katerega je bila do leta 1944 elegantna kamnita balustrada. Na obeh nivojih dvorišča sta ob nekdanjem zahodnem traktu cisterni za vodo. Ostanki njunih baročno oblikovanih kamnitih kron so sedaj s številnimi drugimi kamnoseško obdelanimi stavbnimi fragmenti začasno deponirani v zahodni kleti severnega trakta. Površina nižjega, večjega severnega dela dvorišča je s kamnitimi pasovi predeljena na kvadratna polja, ki so – tako kot vhodna veža – tlakovana z rečnimi oblicami. Dvorišče je bilo do leta 1944 na vseh straneh obdano z enoinpolnadstropnimi stavbnimi trakti. Sedaj so zahodni dve tretjini severnega trakta in zahodni trakt podrti skoraj povsod do višine tal pritličja. Manjka tudi nekdanje nizko trikotno čelo vrh kratke vzhodne fasade severnega trakta.

Slika 23: Pogled na grajski bergfrid z notranjega dvorišča pred drugo svetovno vojno (hrani družina Levetzow Lantieri, Gorica)

Slika 24: Sedanji pogled na bergfrid (foto: Igor Sapač, 2018)

Jugovzhodni vogal dvorišča zapira približno 27 m visok glavni grajski stolp – bergfrid, ki je dominanta in oblikovni simbol grajskega kompleksa.[21] Pozidan je na najvišji točki grajske vzpetine na okrogli talni ploskvi premera približno 12 m. Njegovo obodno zidovje je pri tleh debelo okoli 3 m in se proti vrhu na notranji strani stopničasto tanjša. Stavbne značilnosti kažejo, da je nastal sredi ali v drugi polovici 13. stoletja, zlasti v vrhnjem delu pa je bil pozneje večkrat predelan. Sedanjo podobo s konzolami in cinami na vrhu je dobil med prenovo v drugi polovici 19. stoletja. Takrat so nastali tudi sedanji kamniti okvirji večine oken oziroma lin in izstopni stolpič na vrhu. V prvotni podobi so se ohranile le segmentno sklenjene okenske odprtine v vrhnjem nadstropju, ki pa so sedaj deloma zazidane. Nad novejšim vhodom sta približno na polovici višine stolpa vzidani kamniti plošči z vklesanima stiliziranima enakokrakima križema. Ena plošča je starejša in druga mlajša, njuna lokacija pa kaže, da sta bili tja vzidani namenoma. Mlajša plošča malce izstopa iz

[21] Stolp velja za tretji najvišji grajski stolp v Sloveniji (prim. Berlam, La rocca, str. 3). Po višini ga presegata samo bergfrid gradu Ormož, ki z zidovjem dosega višino približno 30 m in s konico strehe višino približno 36 m, ter stolp kapele Gradu na Goričkem, ki z zidovjem dosega višino približno 28 m in s konico strehe približno 42 m. Po višini srednjeveških delov iz 13. stoletja sta rihemberški in ormoški stolp s približno 23 m izenačena, takšno višino pa dosega tudi glavni stolp Starega gradu Celje, ki so ga zgradili v 14. stoletju.

Slika 25: Vklesana križa iz 13. in 19. stoletja na ostenju bergfrida (foto: Igor Sapač, 2018)

zidu in je nedvomno sekundarno vzidana v starejše zidovje; s pravilno kvadratno obliko ter s kar pretirano natančno izvedbo, ki je povsem primerljiva z obdelavo mlajših kamnitih okenskih okvirjev na stolpu, kaže, da ni nastala pred 19. stoletjem in da so jo kot posnetek oziroma nadomestek starejše plošče izdelali zato, da bi zaznamovali uspešen zaključek temeljite romantizirajoče prenove glavnega grajskega stolpa v drugi polovici 19. stoletja. Starejša plošča je drugačna; pravzaprav gre za deloma obklesan lomljenec, ki se povsem ujema s prvotno kamnito strukturo zidave stolpa in kaže, da je sočasen z njo. Ta kamen je bil pred drugo svetovno vojno zakrit z ometom, ob njem pa je bila vidna samo mlajša plošča. V dokaj grobo obdelano površino kamna vklesan enakokraki srednjeveški križ je poudarjen z vbočenimi daljšimi robnimi črtami proti koncem razširjenih krakov. Vklesana križa že od 19. stoletja burita fantazijo domačinov in nekritičnih obiskovalcev gradu, a seveda ne ponazarjata templjarskega križa ali križa nemškega viteškega reda.[22] Prepoznavna zgodnjegotska oblika in lokacija starejšega križa kažeta, da je to izpostavljeni glavni kamnoseški znak in morda tudi značilni posvetilni križ (latinsko *crux signata*), ki ga najpogosteje najdemo na sakralnih arhitekturah, a ga je mogoče videti tudi na nekaterih srednjeveških katoliških profanih zgradbah.[23] S tem vklesanim križem so obeležili gradnjo visokega glavnega stolpa kot najbolj poudarjenega dela grajskega kompleksa kot izpostavljene krščanske utrdbe in morda tudi sočasno gradnjo kapele ob stolpu. Ker je bil križ v 19. stoletju že slabo viden, so ga zakrili z ometom in ob njem vzidali malce izstopajočo ploščo z vklesanim nadomestnim križem, ki so ga oblikovali kot približen posnetek prvotnega.

Notranjščina glavnega grajskega stolpa je bila prvotno predeljena z lesenimi tramovnimi stropi, ki od leta 1944 manjkajo.[24] Etaže so bile dostopne po kamnitem polžastem stopnišču na severni strani, ki še sedaj vodi od prvotnega vhoda v stolp v visokem prvem nadstropju do vrhnje ploščadi nad plitko kupolasto obokanim zgornjim nadstropjem. Na vrhu se stopnišče konča v manjšem obnovljenem strešnem stolpiču neogotskih oblik iz 19. stoletja. S stopnišča je dostopna tudi t. i. kletka smrti v eni izmed zidnih vdolbin. To je železna mrežasta struktura, ki so jo šele v novejšem

---

22 Prim. nazadnje Pečenko, *Rodbina Pečenko*, str. 368–369; Svetina et al., *Konservatorski načrt*, str. 26–30, 52; Svetina, Šestdeset let, str. 203 (z nekritično precenjenim pomenom obeh vklesanih križev). Prim. tudi: ASLL 13/7, Carlo E. di Levetzow-Lantieri, 30. 11. 1945; Berlam, La rocca, str. 3; Koren, Obisk; Štupar-Šumi, *Stavbna dediščina*, str. 809, 812.

23 Prim. Antonow, *Planung*, str. 302. Podoben križ iz obdobja zgodnje gotike, iz časa med letoma 1235 in 1250, je vklesan na gradu Ramsberg v deželi Baden-Württemberg v Nemčiji. Primerljivi so tudi manjši vklesani križi iz prve polovice 13. stoletja na gradu in mestnem obzidju Hainburga ob Donavi v Avstriji.

24 Lesene medetažne konstrukcije so v glavnem grajskem stolpu stale vse do partizanskega miniranja stolpa med drugo svetovno vojno. Pred vojno so bile po pričevanju domačinov že v zelo slabem stanju in nanje ni bilo več varno stopiti. Za posredovani podatek se zahvaljujem Alenki Pavlica.

Slika 26: Pogled v notranjost bergfrida z vršno kupolo (foto: Igor Sapač, 2021)

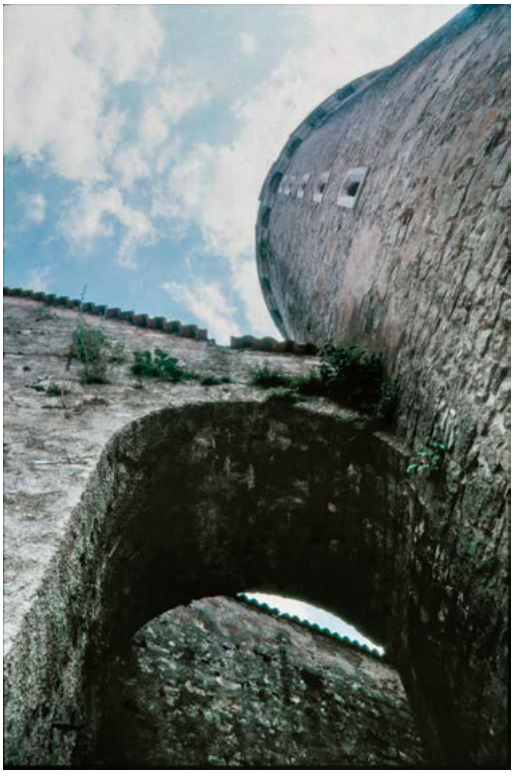

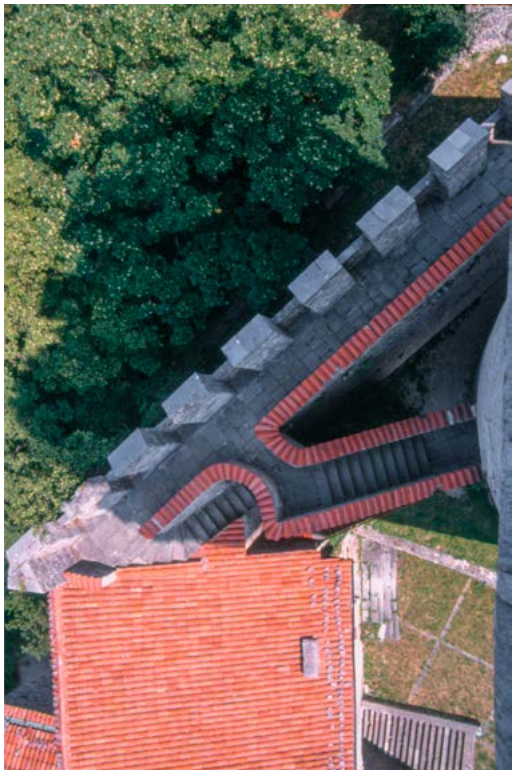

Sliki 27 in 28: Pogleda na mostovž do bergfrida od spodaj in od zgoraj (foto: Igor Sapač, 2004)

času namestili pred starejšo vratno odprtino; grajski vodniki so nato vselej atrakcij željnim obiskovalcem pripovedovali, da je to kletka, v kateri so ujetniki na majhnem prostoru brez hrane in pijače v mračnih srednjeveških časih čakali na smrt. V resnici gre za kovane dele nekdanjega lesenega zaboja, ki je bil namenjen hrambi vrednejših stvari.[25]

Za glavnim stolpom grajsko jedro na jugovzhodni strani zamejuje visoko obodno obzidje, ki je sedanjo podobo v glavnem dobilo med historistično obnovo v drugi polovici 19. stoletja. Takrat so na jugovzhodnem vogalu nad novim okroglim vogalnim opornikom zgradili romantičen stražni stolpič, vrh obzidja pa opremili s cinami na kamnitih konzolah. Zlasti v spodnjem delu pa obzidje z zidavo iz pravilnih klesancev kaže, da je nastalo že v prvi polovici 13. stoletja. Takšna zidava je lepo ohranjena zlasti na vzhodni strani, od stražnega stolpiča vse do vhodnega stolpa v grajsko jedro. V sedanji obliki je to obzidje deloma tudi rezultat ponovne gradnje v šestdesetih letih 20. stoletja.

Sliki 29 in 30: Pogleda na romantični stražni stolpič iz 19. stoletja ob jugovzhodnem vogalu obodnega obzidja grajskega jedra (foto: Igor Sapač, 2004)

Na dvoriščni strani se na visoko vzhodno stranico obodnega zidovja grajskega jedra naslanja stavba grajske kapele, ki je bila sprva posvečena svetemu Pankraciju. Pozidana je na približno kvadratni tlorisni ploskvi. Njena dvoriščna fasada je simetrično zasnovana in zgodnjebaročno oblikovana. V spodnjem delu sta ob straneh velikega pravokotnega portala s profilirano preklado visoki pravokotni okni s poševno prirezanim kamnitim okvirjem. Nad portalom je velika polkrožno sklenjena niša s kamnitim okvirjem. Ta ima poudarjena kapitela in sklepni kamen loka. Ob niši sta bili na straneh nad spodnjima oknoma do nedavne obnove fasadnega ometa vidni manjši šilastoločno sklenjeni okenci, ki so ju odkrili in odprli med obnovo gradu v času zavezniške vojaške uprave po drugi svetovni vojni. Imeli sta lijakasto ostenje, ki je bilo – podobno kot sekundarno zazidano šilastoločno zaključeno okence v vrhnji etaži nekdanje

[25] Po izročilu je nekdanji rihemberški graščak baron Karel Levetzow-Lantieri (1907–1998) po drugi svetovni vojni pripovedoval, da je t. i. kletka smrti v resnici ostanek nekdanje blagajne, ki so jo leta 1944 partizani razstrelili, in da so nato po vojni mrežo namestili na sedanje mesto. Za posredovani podatek se zahvaljujem Alenki Pavlica. Navedbo bi bilo smiselno preveriti z natančnejšo analizo kovinske konstrukcije.

Slika 31: Vzhodna stran notranjega grajskega dvorišča (foto: Igor Sapač, 2004)

dvoriščne fasade severnega grajskega trakta – zgrajeno v glavnem iz opeke.[26] Oblikovanje teh okenc, ki sta zdaj, žal, vidni samo še na notranji strani kapeline fasadne stene, kaže, da sta najbrž še iz 13. stoletja in sočasni z vrhom šilastoločnega portala, katerega sled je bila do pred nedavnim opazna v spodnjem delu osrednje niše na fasadi; kapela se leta 1276 v ohranjenih pisnih virih posredno tudi prvič omenja, izrecno se prvič omenja leta 1570.[27] Na levi strani njene fasade je vidna cezura, ki kaže, da je sprva stala samostojno in da so trakt na njeni severni strani zgradili šele v 17. stoletju. To potrjujejo tudi sledovi zazidanega poznogotskega okna na severni steni kapele. Med prezidavo v 17. stoletju je nastala galerija nad kapelo, ki ima na fasadi štiri manjše arkadne odprtine; arkadni loki so oprti na kamnite stebriče v obliki elegantnih balustrov. Iz galerije sta bila do druge svetovne vojne dostopna obrambni hodnik vrh jugovzhodnega obodnega zidovja grajskega jedra in glavni grajski stolp. Po drugi svetovni vojni so kot začasno nadomestilo zaradi podrtih tal galerije ob južni steni kapele zgradili nove železne stopnice. Kapela je pokrita s položno enokapno obnovljeno korčno streho, ki se od vzhodnega obodnega zidovja spušča proti dvorišču. Streho je še pred nekaj desetletji krasila elegantna zvončnica baročnih oblik, sestavljena iz kamnoseško skrbno obdelanih elementov. Nad polkrožnim lokom je bilo na vrhu prekinjeno trikotno čelo. Zvončnico so razstavili in sneli s

[26] Prim. fotografijo v: Svetina, Šestdeset let, str. 194.

[27] Stopar, Rihemberk, str. 21; Höfler, *Gradivo*, str. 145.

strehe med obnovo gradu po letu 1956.[28] Njene dele so nato deponirali v notranjščini kapele, pozneje pa jih je precej – s številnimi drugimi dragocenimi grajskimi kamnoseško obdelanimi elementi – izginilo brez sledu. Vseskozi je načrtovana ponovna postavitev te zvončnice, v kateri je do druge svetovne vojne visel bronast zvon s posvetilom Janeza Ignaca I. Lanthierija, ki je zdaj shranjen v palači Lantieri v Gorici.[29] Na zvonu je zapisano: GLORIA / IOANNES IGNATIVS A LANT(HI)ERI / COMES S:(ACRI) R:(OMANI) I:(MPERII) & D(OMI)N(U)S RAIFENBER. / GI CVRAVIT FVNDI IN HONOREM / SANCTI PANGRATI ANNO 1662 (Slava / Janez Ignac pl. Lanthieri / grof Svetega rimskega cesarstva in gospod na Rihember / ku poskrbel za izdelavo v čast svetemu Pankraciju leta 1662). Zapisana letnica je pomembna za opredelitev časa nastanka zvončnice in zgodnjebaročne predelave kapele. V notranjščini je bila kapela do leta 1944 opremljena s križno-zvezdastim poznogotskim obokom s kamnitimi rebri. Obočne pole so bile pozidane iz opeke in ometane. Kamnita rebra so imela obojestranski žleb in značilno poznogotsko profilacijo.[30] V vseh štirih vogalih so obok opirale štiri kamnite kamnoseško bogato obdelane geometrične konzole renesančnih oblik, ki so ohranjene še sedaj. Ena ima vklesan napis: PRI(M)A AVG(VSTI) 1533 (Prvega avgusta 1533), druga pa isto letnico v rimskih številkah: M° CCCCC° XXX° III (beri: Millesimo quingentesimo tricesimo tertio) in Lanthierijev grb s tremi peterokrakimi zvezdami in polmesecem.[31] Do leta 1944 je rebra zvezdastega oboka na sredini povezoval sklepnik z vklesanim grbom rodovine Lanthieri. Obok je bil poslikan.[32] Na vzhodni steni kapele je fragmentarno ohranjen kvalitetno oblikovan kamniti veliki oltar, ki ga je dal leta 1676 v takrat obnovljenem prostoru postaviti Janez Ignac I. Lanthieri. Opremljen je z marmornimi inkrustacijami in ima nad menzo vklesan napis IOANNES IGNATIVS, / S.(ACRI) R.(OMANI) I.(MPERII) / COMES DE LANTH(I)ERI. / MDCLXXVI. (Janez Ignac Lanthieri, grof Svetega rimskega cesarstva. 1676.). Nekatere kamnoseško skrbno izdelane kose oltarja so leta 1946 prepeljali v palačo Lantieri v Gorici.[33] Stebra ob straneh oltarja sta pozneje brez sledu izginila; nazadnje levi steber, ki je bil leta 1964 še na prvotnem mestu. Do leta 1944 je oltar krasila zgoraj polkrožno sklenjena slika slikarja Jeana (Giovannija) Donata, ki je takrat menda zgorela. Leta 2023 so oltar restavrirali, a pri tem manjkajočih delov niso nadomestili s kopijami nekdanjih in je celota ostala torzo. Na severni stranski steni kapele je ohranjeno dvojno podolžno okno, ki je nekoč grajskim prebivalcem omogočalo, da so bogoslužje spremljali iz oratorija v nadstropju sosednjega stopniščnega trakta.

---

28 Na fotografiji konservatorja Marijana Zadnikarja iz leta 1956 (INDOK) je zvončnica še ohranjena. Najbrž so jo sneli kmalu zatem med obnovo strehe leta 1956. Na fotografijah iz leta 1965 zvončnice ni več na strehi. Zatem so bili njeni kamnoseški deli do začetka obnove leta 2017 deponirani v notranjosti kapele.

29 Za posredovani podatek se zahvaljujem dr. Mihi Preinfalku. Prim. Černe, *Usoda gradov*, str. 14.

30 Prim. INDOK, Terenski zapiski o gradu Rihemberk: Primorska topografija, 1948, str. 3 (avtor zapisa je domnevno Ivan Komelj).

31 Prim. Stopar, *Za grajskimi zidovi*, str. 70; Stasi, »8 quadri«, str. 46–47. Izrise konzol hrani INDOK center v Ljubljani.

32 Skica rebrastega oboka z grbovnim sklepnikom, ki jo je izdelala grofica Klementina Lanthieri, je ohranjena v arhivu rodovine Levetzow-Lantieri v Gorici (prim. ASLL 13/7, Carlo E. di Levetzow-Lantieri, 30. 11. 1945; Černe, *Usoda gradov*, str. 14).

33 Križman, Grad Rihemberk, str. 243; prim. Ožbolt, *Braniški grad*, str. 78.

Slika 32: Fragmentarno ohranjeni glavni oltar v grajski kapeli (© ZRC SAZU, UIFS, foto: Helena Seražin, 2021)

Sliki 33 in 34: Konzoli z letnico 1533 v grajski kapeli (foto: (© ZRC SAZU, UIFS, foto: Helena Seražin, 2025)

Sliki 35 in 36: Konzoli nekdanjega oboka v grajski kapeli ((© ZRC SAZU, UIFS, foto: Helena Seražin, 2025)

Slika 37: Južna stran notranjega grajskega dvorišča (foto: Igor Sapač, 2018)

Na severni strani se na kapelo naslanja enako visok stopniščni trakt, ki je v notranjščini povezan z vhodnim stolpom grajskega jedra. Stopniščni trakt je tako kot kapela naslonjen na visoko vzhodno stranico obodnega zidovja grajskega jedra in pozidan nad glavnim stopniščem do notranjega grajskega dvorišča. V sedanji obliki je bil z izjemo obokane spodnje etaže v glavnem ponovno zgrajen po letu 1962. Ta ozki vezni trakt med kapelo in severnim traktom je nastal v 17. stoletju nad prehodom iz vhodnega stolpa na notranje dvorišče. Na dvoriščni strani ima preprosto dvoosno fasado, ki je še brez nekdanjih preprostih pravokotnih neprofiliranih okenskih okvirjev. Do ponovne gradnje dvoriščne fasade je bil na ostanku originalne fasade opazen širok opečni razbremenilni lok, ki ga po letu 1962 niso več obnovili. Stopnišče v notranjščini trakta je rabilo tudi za glavno stopnišče severnega in zahodnega trakta ter za dostop do oratorija ob kapeli.

Slika 38: Pogled čez streho grajske kapele z zvončnico proti zahodnemu delu notranjega grajskega dvorišča z delom dvoriščne fasade zahodnega trakta (Castelli medievali, 1938)

Na južni strani notranje grajsko dvorišče zapira obnovljeni enoinpolnadstropni južni trakt, ki se s severovzhodnim vogalom naslanja na glavni stolp. Razen vzhodne polovice dvoriščne stene in pritličnega dela zunanje južne stene so ga ponovno zgradili leta 1963.

Slika 39: Pogled na zunanjo fasado zahodnega grajskega trakta pred drugo svetovno vojno (hrani družina Levetzow Lantieri)

Pokriva ga položna trikapna korčna streha, ki ima na vzhodnem delu dvoriščne strani lepo izrezljane špirovce. Trakt je tako kot glavni stolp pozidan na najvišjem delu grajskega kompleksa in sestavljen iz dveh različno oblikovanih delov. Zahodni del, ki je sedaj v celoti ponovno zgrajen, je širši in starejši od nekaj daljšega vzhodnega dela. Raziskave po drugi svetovni vojni so na nekdanji vzhodni steni zahodnega dela v pritličju razkrile ostanke okna gotskih oblik, ki so ga zazidali po gradnji vzhodnega dela trakta v 17. stoletju. Ostanke okna so nato v šestdesetih letih uničili s širokim polkrožnim prebojem stene, s katerim so pritlična prostora zahodnega in vzhodnega dela trakta povezali v eno celoto. Med letoma 1972 in 1975 so v notranjščini trakta pod betonskimi tlaki iz obdobja prve svetovne vojne na južni in zahodni strani arheološko odkopali temelje romanskega obodnega zidu grajskega jedra iz 13. stoletja in jame za podporna bruna, ki so bila sekundarno vkopana v tlak zahodnega dela trakta iz druge polovice 15. stoletja ali začetka 16. stoletja. Odkrili so tudi ostanek zidu, ki je pred 15. stoletjem potekal tik ob sedanjem severnem zidu zahodne polovice trakta na notranji strani.[34] Vzhodni del južnega trakta je na dvoriščni strani v nadstropju poudarjen s kamnitim balkonom, ki ga opirajo bogato razčlenjene kamnite konzole. Nanj se oblikovno navezujejo pravokotni okenski in vratni okvirji s profiliranimi prekladami. Podstrešno poletažo razsvetljujejo obnovljene ovalne line. Nad severnim zidom zahodnega dela trakta je bil do druge svetovne vojne slikovit dimnik »kraških« oziroma beneških oblik, a doslej še ni bil obnovljen.[35] Zunanji južna in zahodna fasada trakta sta v sedanji podobi rezultat nedokončanih obnovitvenih del v šestdesetih letih 20. stoletja. Na obeh fasadah so številna nova okna, ki ne upoštevajo nekdanje razporeditve oken iz časa pred drugo svetovno vojno. Notranjščino trakta so med obnovo leta 1963 zasnovali glede na takrat predvideno hotelsko dejavnost v grajskem kompleksu, ki pa pozneje nikoli ni zaživela. Prvotno prostornino je v notranjščini trakta ohranilo le banjasto obokano dvoramno stopnišče na vzhodnem koncu, tik ob glavnem stolpu, ki pa je v vrhnjem delu od leta 1944 močno razrušeno. Opremljeno je s profiliranimi kamnitimi stopnicami in polkrožno sklenjenimi stenskimi nišami. Križni opečni oboki podestov počivajo na profiliranih konzolah baročnih oblik. V vrhnjem delu oboki še niso obnovljeni. Pred drugo svetovno vojno so bili v pritličju južnega trakta menda prostori za služinčad in goste, v nadstropju pa so bile spalnice družine Levetzow-Lantieri. Vzhodna spalnica ob stopnišču je bila opremljena s kaminom.

---

34 Vuga, Rihemberk, 1977, str. 316–319.

35 Prim. Berlam, La rocca, str. 3.

Slika 40: Pogled na dvoriščno fasado zahodnega grajskega trakta pred drugo svetovno vojno (hrani Sergio Sergas)

Na severni zid zahodne polovice južnega trakta se je do leta 1944 naslanjal malce nižji enoinpolnadstropni vezni zahodni grajski trakt, ki je sedaj domala v celoti do tal podrt. Ohranjen je spodnji del njegove zahodne obodne stene, ki z zidavo iz klesancev v pravilnih plasteh kaže, da je nastal v 13. stoletju. Na zunanji zahodni strani zidu je na zidanih lokih ohranjeno masivno kamnito stopnišče iz 17. stoletja, ki notranje grajsko dvorišče oziroma prostor nekdanje zahodne stranske veže povezuje z zahodnim medzidjem in vrhnjim nadstropjem vhodnega grajskega poslopja. Predvojne fotografije kažejo, da je bil zahodni trakt dokaj preprosto oblikovan. Umetnostni zgodovinar Jože Curk ga je leta 1948 tako opisal: *Trakt na severozapadu, ki veže stanovanjsko poslopje z jugozahodnim traktom, je porušen in ne kaže časovno opredeljivih znakov.*[36] Zunanjščina tega trakta je bila podobna zunanjščini severnega trakta in opremljena s pravokotnimi kamnitimi okenskimi okvirji iz 17. stoletja. Zahodna fasada trakta je v pritličju obsegala tri okenske osi, v nadstropjih pa dve, ki sta bili med seboj precej razmaknjeni. Na dvoriščni strani je imel trakt v pritličju tri enako oblikovane pravokotne kamnite zgodnjebaročne portale in v osi velike cisterne za vodo polkrožno zaključeno pokončno zgodnjebaročno nišo za skulpturo, ki pa je manjkala že pred drugo svetovno vojno. V nadstropju dvoriščne fasade trakta so bila štiri pravokotna okna z značilnimi kamnitimi okvirji iz 17. stoletja in nad njimi pet sočasnih ovalnih lin podstrešne poletaže. Osrednji okni sta bili združeni v biforo.[37] Skozi osrednji portal

[36] UKPP, Zapuščina Jožeta Curka, Rokopisni zvezek z umetnostnozgodovinskimi topografskimi terenskimi zapiski iz Slovenije in Hrvaške iz obdobja med letoma 1946 in 1950: 13. 7. (1948) Rihemberg.

[37] Zasnova dvoriščne fasade zahodnega trakta je odlično dokumentirana na fotografiji iz obdobja med svetovnima vojnama, ki jo v zasebni zbirki v Trstu hrani g. Sergio Sergas. Za posredovani podatek se zahvaljujem Nataši Kolenc.

v pritličju dvoriščne fasade je bil mogoč prehod do nekdanje zahodne stranske veže, južni portal, ki je bil umeščen višje, na višjem nivoju notranjega grajskega dvorišča, tik ob zahodnem koncu kamnite dvoriščne balustrske ograje, pa je omogočal prehod na kratko stopnišče do prvega nadstropja in naprej v približno 1,7 m širok in 14,5 m dolg zaprti vezni hodnik prvega nadstropja, ki je vodil do velike slavnostne dvorane v prvem nadstropju severnega trakta. Sedaj je od dvoriščne fasadne stene zahodnega trakta ohranjen le njen zasuti temelj in ob njem ostanek notranjega zidu do 3 m širokega veznega hodnika, ki pa ne presega višine 1 m. V pritličju trakta je bila ob zahodni stranski veži na severni strani po izročilu grajska orožarna, ki je bila do porušitve vmesne stene z vežo med prvo svetovno vojno dostopna skozi samostojni vhod na severnem koncu dvoriščne fasade.[38] V nadstropju je bila zahodno od do 3 m širokega veznega hodnika prvega nadstropja mala slavnostna dvorana, ki je bila široka do 6,4 m ter opremljena s poslikanim lesenim tramovnim stropom in belim kaminom na južni steni.[39] Na zahodni strani je bila dvorana osvetljena skozi dve pravokotni okni, na vzhodni in severni strani pa z vrati povezana z veznim hodnikom in s prostorom knjižnice na zahodnem koncu prvega nadstropja severnega trakta. Leta 1944 je bilo v pritličju zahodnega trakta uskladiščeno strelivo, ki je po partizanski osvojitvi gradu eksplodiralo in podrlo ves trakt. Leta 1984, ko so začeli načrtovati obnovo oziroma rekonstruirajočo ponovno gradnjo tega trakta, so njegove ostanke arheološko raziskali. Takrat so pod cementnim tlakom iz prve polovice 20. stoletja odkrili temelje nekdanjega prečnega zidu iz 17. stoletja, ki je pritličje trakta do prve svetovne vojne na sredini delil na dva dela. Zahodni trakt nikoli ni bil podkleten, arheološka izkopavanja pa so pokazala, da je bil severni prostor sprva za 1 m globlji od južnega. Raziskave so tudi razkrile, da je trakt nastal šele v 16. oziroma 17. stoletju z naslonitvijo na starejši severni trakt in na zahodno obodno obzidje iz 13. stoletja, ki je sprva stalo samostojno.[40] Zaradi velike količine ruševinskega materiala leta 1984 niso odkopali območja nekdanjega zaprtega hodnika iz 17. stoletja na dvoriščni strani trakta, ki je ta trakt povezoval z južnim in severnim traktom.[41]

Slika 41: Pogled na južni del dvorane v prvem nadstropju zahodnega grajskega trakta pred drugo svetovno vojno. Na fotografiji je viden poslikan lesen tramovni strop z naslikanimi plemiškimi grbi med tramovi (hrani družina Levetzow Lantieri).

38 Prim. Štupar-Šumi, *Stavbna dediščina*, str. 811.

39 Prim. fotografijo v: ASLL 13/7. Prim. Berlam, La rocca, str. 3.

40 Harej, Rihemberk, 1985, str. 286–287; prim. Kruh in Beguš, *Vodnik*, str. 83–87.

41 Prim. fotografijo v: Kruh in Beguš, *Vodnik*, str. 84. V osrednjem delu hodnika je bilo pred letom 1944 stranišče, ki je bilo osvetljeno skozi majhno zamreženo lino.

Podkleteni enoinpolnadstropni severni trakt grajskega jedra je bil največji stavbni del grajskega kompleksa in je imel v srednjem veku funkcijo grajskega palacija. Po požigu leta 1944 se je med letoma 1947 in 1961 njegovo zidovje domala v celoti sesulo. Doslej so ponovno zgradili njegovo klet oziroma srednjeveško pritličje in krajši vzhodni del do predvojne višine. Ponovno zgrajeni del še nima strehe. Trakt, ki je bil enako visok kot zahodni vezni trakt in vhodni stolp grajskega jedra, je na dominantni zunanji severni fasadi, obrnjeni proti dolini, do uničenja obsegal osem okenskih osi, pokrit pa je bil s trikapno streho. Sedaj je do predvojne višine v podobi iz 17. stoletja obnovljen v obsegu vzhodnih treh osi. V kletnem delu je na severni fasadi niz ozkih pokončnih svetlobnih lin iz časa obnove po letu 1961; spominjajo na nekdanje line iz 13. stoletja, ki so bile dokumentirane v zahodnem delu trakta. V pritličju in prvem nadstropju so bili do podrtja tako kot na zahodni fasadi preprosti pravokotni okenski okvirji s profiliranimi prekladami iz 17. stoletja. Podstrešno poletažo so razsvetljevala manjša kvadratna okna. Le na vzhodnem koncu je bilo na vrhu polkrožno sklenjeno okno s kamnitim okvirjem. Vzhodna fasada je imela eno okensko os, ki je – prav tako kot nizkega trikotnega stresnega čela – niso obnovili. Dvoriščna fasada trakta je bila preprosto oblikovana in je v nadstropju obsegala štiri okenske osi. Okna so bila v nadstropju oblikovana tako kakor okna na zunanji severni fasadi. V pritličju na obnovljenem vzhodnem koncu dvoriščne fasade se je med dvema oknoma, od katerih tistega na zahodu pred obnovo ni bilo, ohranilo manjše pravokotno okno s poznogotskim kamnitim okvirjem iz časa okoli leta 1500. V pritličju je imela dvoriščna fasada le en vhod; bil je približno na sredini in opremljen s profiliranim zgodnjebaročnim pravokotnim portalom z ravno preklado. Fotografije iz leta 1956, ki jih je še pred sesutjem zahodne polovice trakta posnel konservator Marijan Zadnikar, kažejo, da je bil trakt v 17. stoletju v zgornjem delu nadzidan za okoli 1,4 m.[42] Takrat so ga v notranjščini deloma preetažirali in zato zazidali manjše šilastoločno okno srednjeveškega vrhnjega nadstropja, ki je na fotografijah dobro

Slika 42: Razvaljeni severni trakt z dvoriščne strani na fotografiji Marijana Zadnikarja iz leta 1956 (© INDOK, Ljubljana)

Slika 43: Razvaljeni severni trakt z veliko slavnostno dvorano z glavnega stolpa na fotografiji Marijana Zadnikarja iz leta 1956 (© INDOK, Ljubljana)

42 Fotografije hrani INDOK center v Ljubljani.

Slika 44: Pogled na napol obnovljeni severni trakt grajskega jedra z glavnega stolpa (foto: Igor Sapač, 2021)

opazno.[43] Okno je imelo opečno ostenje, podobno kakor prvotni šilastoločni okenci na dvoriščni fasadi kapele, in sprva ni bilo del niza dveh ali več enakih oken, kot je domnevala Nataša Štupar-Šumi.

Severni trakt je v celoti podkleten, klet pa je s prečnim zidom predeljena na dva dela. Vzhodni, krajši del obsega tri okenske osi in je opremljen z obnovljenim poznosrednjeveškim kamnitim banjastim obokom s sosvodnicami, ki segajo do tal in deloma prekrivajo starejši zid iz 13. stoletja. Enak obok je bil do leta 1961 tudi v zahodnem daljšem delu kleti, ki je sedaj pokrita s preprostim ravnim armiranobetonskim stropom z opečnimi polnili.[44] V klet vodi iz ozkega in deloma z obokom pokritega hodnika na severni strani notranjega grajskega dvorišča polkrožno sklenjen portal poznogotskih oblik s prirezanimi vogali. Ob portalu je manjše pravokotno okno poznogotskih oblik, plastovita zidava zidu, sestavljenega iz velikih klesancev, pa kaže, da je še iz 13. stoletja. Na to kaže tudi polkrožno sklenjeni portal romanskih oblik v dvoriščni steni zahodnega kletnega prostora, ki je sprva vodil na notranje grajsko dvorišče. Ob tem portalu poteka pravokotno na dvoriščno steno neraziskani in zasuti hodnik, ki se spušča v globino, proti glavni grajski cisterni.[45] Prostori v pritličju in prvem nadstropju severnega trakta so imeli do uničenja večinoma ravne neometane tramovne lesene strope, ki so sloneli na kamnitih konzolah. Te so sedaj obnovljene v vzhodnem

43 Prim. Kruh in Beguš, *Vodnik*, str. 54–55; Svetina et al., *Konservatorski načrt*, str. 48; Svetina, Šestdeset let, str. 194.

44 Prim. INDOK, Terenski zapiski o gradu Rihemberk: Primorska topografija, 1948, str. 3 (avtor zapisa je domnevno Ivan Komelj).

45 Podoben motiv je ohranjen na gradu Bogenšperk pri Litiji.

delu trakta. V pritličju trakta je bila pred drugo svetovno vojno menda grajska jedilnica; povezana je bila s kuhinjo nad vhodno vežo grajskega jedra. V prvem nadstropju trakta je bila velika slavnostna dvorana, ki je na zunanji severni fasadi in dvoriščni steni obsegala po štiri osi. Ležala je zahodno od sedaj ponovno zgrajenega vzhodnega dela severnega trakta. V historičnih inventarnih popisih je dvorana imenovana tudi veliki salon.[46] Na zahodnem koncu dvoriščne stene dvorane je bil vratni prehod na zaprti povezovalni hodnik ob dvoriščni steni zahodnega trakta, ki je omogočal, da je bila slavnostna dvorana v severnem traktu preko hodnika povezana z dvignjenim delom notranjega grajskega dvorišča ob južnem traktu. Zahodno od dvorane je bil ob severozahodnem vogalu grajskega jedra še en prostor, ki je na severni fasadi obsegal eno os. Tam je bila od baročnega obdobja grajska knjižnica, ki je povezovala veliko in malo slavnostno dvorano. Za potrebe knjižnice so pred drugo svetovno vojno uporabljali tudi malo slavnostno dvorano, ki je s talno ploskvijo merila 11,35 × 5,86 m.[47] Velika dvorana je bila na dvoriščni steni opremljena s kaminom iz belega kamna. Vrh strehe je na lokacijo kamina kazal baročni dimnik »kraških« oziroma beneških oblik, ki se je leta 1961 hkrati s steno sesul in ga doslej še niso ponovno zgradili v skladu z ohranjeno dokumentacijo.[48] V zahodni in vzhodni steni je imela dvorana dva pravokotna portala s profiliranima prekladama, ki sta bila pomaknjena precej iz osrednje osi proti severu. Sedaj je v ponovno zgrajeni vzhodni steni dvorane obnovljen vzhodni portal, ki pa je napačno obrnjen. Dvorana je imela ometan raven lesen strop, okrašen z baročno štukaturo. Fotografije ostankov dvorane iz leta 1956 kažejo, da je bila višja od drugih dveh prostorov v nadstropju severnega trakta in da je zavzemala tudi prostornino vrhnje poletaže. Dvorana je bila visoka okoli 6 m, dolga približno 16,3 m, široka pa okoli 7,8 m. Zaradi tako zasnovane dvorane dvoriščna stena na vrhu ni imela oken podstrešne poletaže. Stene dvorane je v sedemdesetih letih 17. stoletja, ko je bil grad v lasti Janeza Ignaca I. grofa Lanthierija, z mitološkimi prizori poslikal slikar Jean (Giovanni) Donat († 1680).[49] Pred drugo svetovno vojno ta poslikava ni bila več ohranjena oziroma so jo prekrivali beleži.[50] Ohranila so se odlična hrastova vrata s kovanim okovjem.[51] Slavnostna oziroma viteška dvorana je bila v tem delu gradu gotovo že od 13. stoletja in je bila vseskozi najpomembnejši profani notranji prostor v grajskem kompleksu. Žal tega odličnega in leta 1961 do kraja uničenega prostora v sklopu ponovne gradnje severnega trakta doslej še niso obnovili, vsekakor pa bi bilo to zaradi njegovega posebnega zgodovinskega, prostorskega in vsebinskega pomena smiselno dosledno uresničiti v prihodnosti.

---

46 Prim. Berlam, La rocca, str. 3; Gomiršek, Rezidence, str. 135, 136.

47 ASLL 13/7.

48 Prim. Svetina, Šestdeset let, str. 190, 194 (fotografija).

49 Cossar, *Storia*, str. 127–128; prim. Štupar-Šumi, *Grad Rihemberk*, str. 20. Prim. tudi: Lipoglavšek, *Baročno stropno slikarstvo* (rihemberške baročne stropne poslikave ne obravnava).

50 V razvaljenem traktu so bili leta 1948 v prvem nadstropju, levo od glavnega vhoda v ta trakt z dvoriščne strani, še vidni ostanki stenske dekoracije z naslikanimi kapiteli (INDOK, Terenski zapiski o gradu Rihemberk: Primorska topografija, 1948, str. 3 (avtor zapisa je domnevno Ivan Komelj)). Poslikavo so morda zakrili z beleži med temeljito prenovo gradu v drugi polovici 19. stoletja.

51 ASLL 13/7, Carlo E. di Levetzow-Lantieri, 30. 11. 1945.

Slika 45: V 17. stoletju zgrajeni obokani hodnik ob dvoriščni steni kletne etaže severnega trakta (foto: Igor Sapač, 2021)

Slika 46: Poskus rekonstrukcije podobe velike slavnostne dvorane v prvem nadstropju severnega trakta v 18. stoletju. Perspektiva. Pogled proti zahodu (risba: Igor Sapač, 2011)

Jugovzhodno od grajske stavbe se ob vznožju pomola razprostira nekdanji grajski vrt, ki ga obdaja sedaj deloma že podrto visoko kamnito obzidje. Nastal je v 17. stoletju na trapezasti tlorisni ploskvi in je imel sprva nedvomno značilno geometrično parterno zasnovo. Vrt so pozneje preuredili v vinograd, sedaj pa je tu travnik.[52] V nekdanji vrt vodi ob severozahodnem vogalu obzidja širok polkrožno sklenjen kamniti porton, ki ima na sklepnem kamnu vklesano letnico I6ZZ, se pravi 1622. Desno je ob portalu v zid vdelana polkrožna niša s pilastroma ob straneh.[53]

Grad je imel nekdaj manjši obzidan vrt tudi na severovzhodni strani. Še sedaj je tam obzidana površina, prislonjena na zunanje grajsko obzidje, ki pa je povsem zaraščena. Tudi ta vrtna površina je na franciscejskem katastru že označena.[54] Najbrž je bil tam priročni zelenjavni vrt bližnje grajske kuhinje, saj je bil s stopniščem neposredno povezan z vzhodnim medzidjem.

52 Za natančnejšo obravnavo grajskega vrta: Babnik, Rihemberk, str. 157–175.

53 Prim. Kruh in Beguš, *Vodnik*, str. 19–20; Babnik, Rihemberk, str. 166, 167.

54 Prim. Babnik, Rihemberk, str. 161, 163, 165.

Interpretacija arhitekturne zgodovine gradu Rihemberk

Skalni pomol vzpetine Golec, na katerem je v visokem srednjem veku nastal grad Rihemberk, je bil poseljen že v prazgodovinski dobi. Med letoma 1971 in 1999 izvedene arheološke raziskave so na tej lokaciji v zemeljski plasti, ki prekriva skalno osnovo, razkrile številne odlomke lončenine iz časa med 13. in 8. stoletjem pred našim štetjem, v obdobjih pozne bronaste in starejše železne dobe. Najbrž je bilo tam na strateško pomembni lokaciji ob prehodu iz Vipavske doline na kraško planoto in naprej do morja manjše utrjeno gradišče, katerega grajene ostanke pa je gradnja srednjeveškega grajskega kompleksa popolnoma zabrisala.[55] Pozneje, v obdobju antičnega Rima, lokacija gradu ni bila poseljena, po skromnih arheoloških najdbah, med katerimi, denimo, ni keramičnega posodja, pa je mogoče sklepati, da jo je antično prebivalstvo občasno obiskovalo.[56]

Slika 47: Pogled na grad iz zraka pred drugo svetovno vojno (hrani družina Levetzow Lantieri, Gorica)

[55] Gabrovec, *Arheološka najdišča*, str. 122; Vuga, Poročilo o izkopavanju, str. 7; Mlinar, *Vipavska dolina*, str. 36–41, 92, 93; Turk in Jereb, Poselitev, str. 9; Žbona in Kruh, Stanje raziskav, str. 204–205; Kruh in Beguš, *Vodnik*, str. 5; Kruh, Sledi, str. 27–63; prim. Marchesetti, *I Castellieri*, str. 50–51; Štupar-Šumi, *Stavbna dediščina*, str. 806; Štupar-Šumi, Primorski gradovi, str. 36.

[56] Turk in Jereb, Poselitev, str. 15–17; Kruh in Beguš, *Vodnik*, str. 5–6; Kruh, Sledi, str. 35, 50–51, 57.

Romanski obodni grad v prvi polovici 13. stoletja

Visokosrednjeveški grad je za po njem poimenovane gospode Rihemberške, ki so bili v 13. stoletju najpomembnejši ministeriali Goriških grofov na Goriškem, nastal v prvi polovici 13. stoletja, najverjetneje malo pred letom 1228, ko je s predikatom *de Reifenberch* prvič posredno omenjen v pisnih virih.[57] Izvor nemškega imena ni povsem prepričljivo pojasnjen.[58] Najverjetneje pomeni »skalna gora«, čeprav je mogoče pomisliti tudi na »ivjeva gora«.[59] Tako kot nekaj starejši bližnji grad Dornberk je imel velik strateški pomen ob prehodu iz doline na kraško planoto ter je hkrati mogel obvladovati velik del Braniške in Vipavske doline. Leta 1368 je v virih prvič izrecno omenjen

Slika 48: Ostanki gradu Dornberk okoli leta 1900 (© ÖNB, Die gefürstete Grafschaft Görz und Gradisca, št. 59)

---

57 S tem v zvezi glej prispevek Mihe Kosija v tej knjigi. Gl. tudi https://topografija.zrc-sazu.si/. Prim. Della Bona, Sulle antiche famiglie, str. 39–77; Czoernig, *Görz Oesterreich's Nizza. I. Band*, str. 646–647; Rutar, *Poknežena grofija*, str. 126–127; Kos, *Gradivo. Peta knjiga*, št. 528, 553; Kos, Iz arhiva, str. 123, št. 67; Kos, *Srednjeveški urbarji*, str. 34–35; Trotter, Die Herren von Reifenberg, str. 581–586; *Krajevni leksikon Slovenije*, str. 198; Pleterski, *Župa Bled*, str. 94–96; Stopar, Gradovi na Slovenskem, str. 364; Vidmar, *Kronika Rihemberka*, str. 74–75; Štupar-Šumi, *Stavbna dediščina*, str. 807; Jakič, *Vsi slovenski gradovi*, str. 287; Stopar, Rihemberk, str. 20; Štih, *Goriški grofje*, str. 23, 104, 105, 118, 136, 153, 167, 169, 199, 201, 207; Pavlin, *Goriško gospostvo ob prehodu*, str. 16–17; Ličen, *Gospodje z Rihemberka*; Ličen, O gospodih z Rihemberka, str. 435–452; Bizjak, *Ratio*, str. 160–162; Sapač, *Grajske stavbe*, 24, str. 99–166.

58 Prim. Snoj, *Etimološki slovar*, str. 74.

59 Prim. Sapač, *Grajske stavbe*, 24, str. 100.

kot utrdba – *vest Reiffenberch*.[60] Okoli leta 1370 je omenjen kot *Haus Reyffenberg*.[61] Leta 1371 je omenjen skupaj z bližnjim gradom Dornberk kot utrdba na Krasu – *vest Reiffenberg und Dornberg gelegen auf dem Charst*.[62] V listini iz leta 1276 je omenjen kaplan Ulrika Rihemberškega – *domino Dietalmo sacerdotte capellano domini Wlrici de Reyfinberch*, s čimer je prvič posredno dokumentirana rihemberška grajska kapela.[63]

Stavbnozgodovinske in arheološke raziskave so pokazale, da v zasnovo srednjeveškega gradu niso vključili starejših prazgodovinskih gradbenih ostankov. Dokaj velik grad je nastal načrtno in s svojo obliko nazorno ilustrira družbeni pomen njegovih graditeljev v času, ko je bila Goriška pod Goriškimi grofi na vrhuncu razvoja. Dobil je značilno obodno zasnovo z okoli 1,2 metra debelim obzidjem, ki je obdajalo notranje dvorišče na dokaj pravilni peterokotni talni ploskvi; ta se približuje kvadratu z dolžino stranic okoli 40 metrov. Velikost in tlorisna zasnova, ki se bistveno razlikujeta od bližnjih starejših gradov Gorica in Dornberk, nazorno kažeta, da grajska stavba ni nastala pred 13. stoletjem.[64] Po drugi strani je tlorisna zasnova dobro primerljiva z zasnovami drugih pomembnejših bližnjih gradov iz 13. stoletja, kot so Novi Devin, (Spodnji) Mokronog, Ribnica in Klevevž na Dolenjskem.[65] Struktura zidave kaže, da so se od prvotnega obzidja v sedanji stavbi ohranili obsežni deli vseh petih stranic. To so potrdile tudi arheološke raziskave v sedemdesetih, osemdesetih in devetdesetih

Slika 49: Struktura romanske plastovite zidave na notranji strani zahodne stranice prvotnega obodnega obzidja v sedanji kletni etaži severnega trakta (foto: Igor Sapač, 2021)

Slika 50: Struktura romanske zidave na notranji strani severozahodnega vogala prvotnega obodnega obzidja v sedanji kletni etaži severnega trakta (foto: Igor Sapač, 2021)

60 https://topografija.zrc-sazu.si/; prim. Štih, *Goriški grofje*, str. 209.

61 Kos, *Srednjeveški urbarji*, str. 111.

62 Kos, *Srednjeveški urbarji*, str. 43, op. 156; prim. Štupar-Šumi, *Stavbna dediščina*, str. 807.

63 Štih, *Srednjeveške goriške študije*, str. 186, 193; Stopar, Rihemberk, str. 21.

64 Za drugačno mnenje, ki pa se ne zdi dovolj dobro argumentirano, prim. Štupar-Šumi, *Stavbna dediščina*, str. 807; Stopar, Rihemberk, str. 20, 34; Stopar, *Ostra kopja*, str. 70. Prim. Sapač, *Grajske stavbe*, 22, str. 163–201; Sapač, *Grajske stavbe*, 24, str. 23–42, 99–166.

65 Prim. Sapač, *Razvoj*; Sapač, *Gradovi, utrdbe*, str. 135–162.

letih 20. stoletja. Fotografiji, posneti pred letom 1944, ki ju hrani INDOK center v Ljubljani, kažeta lepo plastovito zidavo iz grobo obdelanih klesancev v obsegu sedaj podrtega pritličja severne in zahodne fasade grajskega jedra. Iz klesancev zgrajeno obzidje je na severni strani sprva segalo vsaj do vrha sedanjega pritličja severnega trakta in je bilo zgoraj najbrž opremljeno s cinami, prsobrani in morda tudi z leseno obrambno galerijo. V spodnjem delu je imelo nekaj visokih in ozkih navzven lijakasto zožujočih se lin, ki so bile podobne sedaj obnovljenim. Na južni strani je bilo obzidje zaradi izoblikovanosti naravne skalne podlage precej višje kot na severni strani in je segalo do vrha prvega nadstropja sedanjega južnega trakta. Na to kaže ostanek prvotnega obzidja ob jugovzhodnem vogalu. Vhod v prvotno grajsko zasnovo je bil najbrž na mestu sedanjega vhoda v grajsko jedro sredi severovzhodne stranice prvotnega obodnega obzidja. Za vhodom se je notranje dvorišče strmo dvigovalo od severa proti jugu; višinska razlika je znašala kar okoli 5 m. Na notranjem dvorišču je že hkrati z obzidjem nastala vsaj ena cisterna za zbiranje vode.

Slika 51: Struktura romanske zidave na notranji strani jugozahodnega vogala prvotnega obodnega obzidja v sedanjem južnem traktu leta 1975 (© ZVKDS OE Nova Gorica)

Takoj po izgradnji obzidja so z naslonitvijo na njegovo notranjo stran zgradili stanovanjsko stavbo – palacij. Analiza strukture zidovja in tlorisne zasnove kaže, da so prvotni palacij postavili na naravno najbolje zavarovani severozahodni strani obodne zasnove. Obsegal je sedaj v glavnem podrti zahodni del severnega grajskega trakta.[66] Palacij so pozidali na pravokotni talni ploskvi v izmeri okoli 27 × 10 metrov. Leta 1984 so arheološke raziskave pokazale, da so dvoriščni zid palacija prislonili na zahodno obodno obzidje.[67] Analiza ohranjenega dvoriščnega zidu palacija v sedanji kleti in nekdanjem pritličju na zahodnem koncu kaže, da je nedvomno nastal že v 13. stoletju, takoj po izgradnji obzidja, saj je pozidan iz grobo

Slika 52: Struktura romanske zidave na zunanji strani vzhodne fasadne stene palacija, sedaj v vzhodnem kletnem prostoru severnega trakta (foto: Igor Sapač, 2021)

66 Prim. Štupar-Šumi, *Stavbna dediščina*, str. 550–551, 809.

67 Harej, Rihemberk, 1985, str. 286–287. Zorko Harej je zaradi poznogotskega okna v sedanjem dvoriščnem kletnem zidu severnega trakta sicer domneval, da je celoten zid šele iz poznega srednjega veka, a analiza strukture značilne plastovite romanske zidave iz dokaj pravilnih grobo klesanih kvadrov tega ne potrjuje.

obklesanih kamnitih kvadrov, položenih v pravilne vrste.[68] Palacij je obsegal pritličje (sedanjo klet) in še vsaj eno nadstropje, na kar kaže ostanek dvoriščne stene v sedanjem pritličju. Glede na številne analogije je utemeljena domneva, da je bil že od začetka dvonadstropen in da je imel v vrhnjem nadstropju viteško dvorano, ki je tam ostala vse do sesutja ostankov palacija leta 1962. Dvoriščna stena je bila v drugem nadstropju sprva morda lesena, a so gotovo še pred koncem 13. stoletja tudi tam postavili masivno zidano konstrukcijo s šilasto zaključenim zgodnjegotskim oknom z opečnim ostenjem. Iz tega palacija je najbrž romanski čašasti kapitel z motivom porezanih vogalov, ki je sedaj kot spolija vzidan v predelni steni dvoramnega stopnišča v vzhodni polovici južnega trakta iz 17. stoletja. Morda je ostanek bifornega okna, kakršna imata, denimo, grofovska dvorana iz 13. stoletja na gradu v Gorici in bergfrid nekdanjega rezidenčnega gradu grofov Goriških v Lienzu.[69] Palacij je bil sprva najbrž pokrit z dokaj strmo dvokapno kamnito streho, kakršne so se še ohranile na nekaterih starejših hišah v bližnjem Štanjelu. Na krajših stranicah je imel na vrhu verjetno zidano trikotno zatrepno čelo.

Slika 53: Romanski kapitel, kot spolija v 17. stoletju sekundarno vzidan v zidovje stopnišča južnega trakta (foto: Igor Sapač, 2016)

Zgodnjegotske širitve gradu sredi in v drugi polovici 13. stoletja

Glavni grajski stolp – bergfrid, ki še sedaj dominira nad grajskim kompleksom, je nastal za obodnim obzidjem in palacijem, ki ju je najbrž zgradil Folker Rihemberški.[70] Zlasti poševno prirezan talni zidec stolpa kaže, da je nastal v času, ko je bilo že mogoče čutiti vpliv gotskega sloga, torej sredi ali v drugi polovici 13. stoletja.[71] Na ta čas kaže tudi struktura kamnite zidave na zunanjščini in v notranjščini obodnega zidovja stolpa, ki jo sestavljajo manj natančno obklesani lomljenci, kot na obodnem obzidju, in kjer namesto posameznih kamnov v izravnanih vrstah nastopajo širše

68 Prim. Štupar-Šumi, *Stavbna dediščina*, str. 809; Stopar, Rihemberk, str. 34.

69 Prim. Stopar, Rihemberk, str. 34; Oter Gorenčič, *Romanska*, str. 96–97.

70 Smiselna je primerjava z velikim valjastim bergfridom gradu Neu-Bechburg v Švici, ki so ga v drugi polovici 13. stoletja, v drugi fazi stavbnega razvoja tega gradu, dodali malce starejšemu obodnemu obzidju iz prve polovice 13. stoletja. Prim. Meyer in Widmer, *Das grosse Burgenbuch*, str. 220–221.

71 Prim. Štupar-Šumi, *Stavbna dediščina*, str. 809; Stopar, Rihemberk, str. 34–35.

izravnane kamnite plasti v obliki za pozni srednji vek oziroma gotiko značilne tako imenovane kompartimentne zidave. Izjemno mogočen stolp okroglega tlorisa s premerom 13 m in z okoli 3 m debelimi zidovi pri tleh so zgradili na najvišjem delu grajskega dvorišča in z njim utrdili naravno najslabše zavarovano južno stran grajskega obzidja, ki je obrnjena proti severnemu pobočju kraške planote. Dostop v stolp je bil sprva mogoč samo skozi vrata v visokem prvem nadstropju, ki so bila povezana z obrambnim hodnikom vrh vzhodnega obodnega obzidja. V notranjščini je bil stolp predeljen s preprostimi neometanimi lesenimi tramovnimi stropi, ki so počivali na stopničastih zamikih zidu. Etaže je povezovalo kamnito gotsko polžasto stopnišče, vgrajeno v debelino obodnega zidu. Na vrhu je bil stolp nad plitko kamnito kupolo, ki je morda sekundarna, nekoč pokrit s strmo kamnito streho, ki jo kaže skica Ivana Klobučarića oziroma Johannesa Clobucciaricha iz časa med letoma 1601 in 1605.[72] Podobna streha je ohranjena še na sicer mlajšem valjastem stolpu protiturškega tabora v Dolenji vasi pri Senožečah.[73] Pod streho stolp na vrhu obodnega zidovja ni imel za večino bergfridov tako značilnega lesenega obrambnega hodnika, ampak je bilo zidovje prebito z vrsto segmentno sklenjenih velikih lin, v bistvu cin, brez obrob, ki so sedaj deloma zazidane. Drugi stavbni členi iz 13. stoletja se na stolpu niso ohranili, saj so jih v 19. stoletju nadomestili z novimi.

Stolp je nastal kot značilen visokosrednjeveški obrambni glavni grajski stolp, za kakršne se je v 19. in 20. stoletju za območje osrednje Evrope pod vplivom strokovne literature v nemškem jeziku uveljavila oznaka bergfrid (sl. 25). Tovrstni stolpi so nastajali v glavnem v 12. in 13. stoletju, postavljali pa so jih na notranjem grajskem dvorišču ali v navezavi z glavnim grajskim obodnim obzidjem. V bergfridih niso urejali bivalnih prostorov in v njihovem vrhnjem delu je bil kvečjemu prostor za stražo, kjer je bilo mogoče tudi prenočevati. V spodnjem delu so bile v glavnem shrambe, v nekaterih primerih tudi ječa, vrhnji del pa je imel funkcijo opazovalnice. Poleg tega so bili bergfridi vselej pomembni statusni simboli ter sredstvo za razkazovanje fevdalne moči in nadoblasti, pa tudi poslednje pribežališče v primeru sovražnega zavzetja gradu. Največ bergfridov so zgradili na kvadratni talni ploskvi, malo pa je bilo takšnih z okroglo, trikotno ali poligonalno talno ploskvijo.[74] Valjasti visoki obrambni stolpi z velikim simbolnim pomenom so sicer v velikem številu nastajali že v prazgodovini; na Sardiniji je v sklopu tako imenovane nuraške kulture v obdobju med 1600 in 600 let pred našim štetjem nastalo kar več tisoč tovrstnih stolpov, ki so dosegali višino do 30 m in premer do 12 m.[75] Pozneje so bili močni valjasti obrambni stolpi v nižjih izvedbah pogosti

---

72 STLA, Clobucciarich-054a. Prim. Schöggl-Ernst, Leideck, Medved, *Ivan Klobučarić*, str. 164, 165; Svetina et al., *Konservatorski načrt*, str. 30–31.

73 Prim. Fister, *Arhitektura*, str. 114, 121, 126, 130, 131, 144, 145, 156.

74 Prim. Antonow, *Planung*, str. 188–207; Biller, *Die Adelsburg*, str. 120–127; Biller in Großmann, *Burg und Schloss*, str. 72–78, 120, 145; Riedmann, Grebe in Großmann, *Schloss Buonconsiglio*, str. 26.

75 Prim. Concu in Murgia, *Nuraghes*. Raziskave v 20. stoletju so razkrile, da so imeli nuraški stolpi na vrhu praviloma kamnite zunanje konzole, ki so bile koncentrično razvrščene in so opirale obrambno ploščad, segajočo čez površino osnovne okrogle tlorisne ploskve stolpa. Ta princip oblikovanja vršnih delov stolpov je bil uveljavljen tudi v poznejših obdobjih, ko so okroglo obrambno ploščad na zunanjem robu dopolnili s cinami in prsobrani. Vsaj od 19. stoletja je tovrsten motiv prisoten tudi na glavnem stolpu gradu Rihemberk. Pri tem je najbrž šlo za zavestno posnemanje starejše tradicije. S tem v zvezi je zanimiva primerjava rihemberškega stolpa z bergfridom gradu Neu-Süns oziroma Canova v Švici, ki je nastal sredi 13. stoletja ter so ga zgoraj

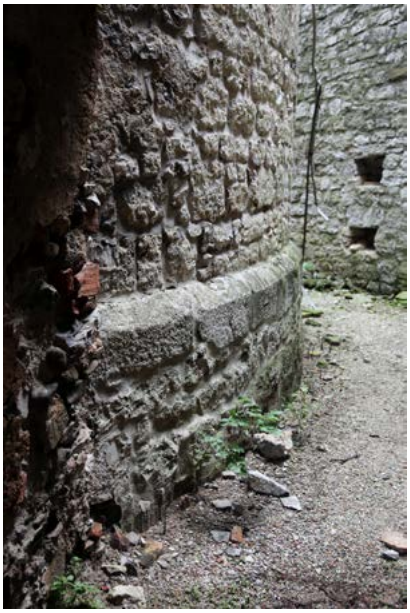

Slika 54: Značilni zgodnjegotski talni zidec rihemberškega bergfrida (foto: Igor Sapač, 2016)

Slika 55: Struktura zidave na zunanjščini rihemberškega bergfrida (foto: Igor Sapač, 2018)

Slika 56: Struktura zidave v notranjščini rihemberškega bergfrida (foto: Igor Sapač, 2021)

tudi v obdobju antičnega Rima; v bližini Rihemberka so tovrstni rimskodobni stolpi fragmentarno ohranjeni v Ajdovščini, v sklopu ostalin nekdanje Castre, in v Ljubljani, na jugozahodnem vogalu obzidja nekdanje Emone. Posamezni valjasti obrambni stolpi so v osrednji Evropi nastali tudi proti koncu zgodnjega srednjega veka oziroma pozne predromanike.[76] V visokem srednjem veku se je gradnja močnih valjastih obrambnih stolpov znova zelo razmahnila – gradili so jih v glavnem v sklopu grajske arhitekture. Na severnem delu Iberskega polotoka so bili tovrstni grajski stolpi pogosti že v 11. stoletju.[77] V francoskem in nemškem prostoru se je gradnja valjastih grajskih bergfridov začela v poznem 11. stoletju in se razmahnila v 12. stoletju; značilni primeri so, denimo, Fréteval, Renault, Louvre v Parizu in Coucy v Franciji ter Wiprechtsburg v Groitzschu, Arnsburg, Stahlberg in Lengenfeld v Nemčiji. V prvi polovici 13. stoletja je gradnja valjastih bergfridov dosegla vrhunec, v Svetem rimskem cesarstvu pa je pod vplivom francoskih valjastih glavnih grajskih stolpov iz obdobja kralja Filipa II. (1165–1223) takrat nastala cela vrsta močnih in do 30 m visokih prosto stoječih valjastih bergfridov s polžastimi oziroma zavitimi stopnišči v debelini zidovja, oboki nad posameznimi etažami, okroglimi tlorisnimi ploskvami premera med 10 in 15 m ter zidovjem, debelim med 3 in 5 m. Najpomembnejši primeri so evidentirani v sklopu nemških gradov Besigheim, Reichenberg, Pyrmont, Abbach, Marienberg v Würzburgu, Osterburg v Weidi, Reifenberg, Neuenburg (stolp Dicker Wilhelm), Godesburg, Nürburg, Rittersdorf, Windeck, Kallmünz, Nürnberg, Staufeneck, Winneburg pri Cocheimu, Stolpe (stolp Grützpott) in Chorin. Na območju današnje Avstrije je pomemben primer nekdanji prostostoječi valjasti bergfrid v kompleksu gradu Wagrain na Salzburškem; nastal je v 13. stoletju, a je bil že okoli leta 1322 uničen in je zdaj ohranjen samo njegov prizemni del.[78] Gradnj visokih valjastih bergfridov je v srednji Evropi oziroma na območju

opremili s konzolno izstopajočim vencem cin in prsobranov. Ker je tisti stolp že od leta 1452 razvaljen, je nesporno, da je oblikovanje vršnega zaključka še srednjeveško (prim. Clavadetscher in Meyer, *Das Burgenbuch*, str. 121). Podoben vršni zaključek je ohranjen tudi na valjastem bergfridu švicarskega gradu Neu-Bechburg (Meyer in Widmer, *Das grosse Burgenbuch*, str. 220–221). Motiv je bil uveljavljen tudi v zgodnjem novem veku; npr. iz zgodnjega 16. stoletja, iz obdobja Beneške republike, je ohranjen na valjastem obrambnem stolpu v kraju Cres na istoimenskem hrvaškem otoku. V obdobju romantičnih oziroma historističnih prenov v 19. in zgodnjem 20. stoletju so ta motiv znova oživili in uresničili na nekaterih starejših grajskih stolpih. Značilen primer je historistično obnovljeni srednjeveški valjasti bergfrid gradu Kokořín na Češkem. Brez nadrobnejših stavbnozgodovinskih raziskav ni mogoče z gotovostjo ugotoviti, ali je slikoviti vršni zaključek rihemberškega bergfrida v 19. stoletju nastal kot povsem nova kreativna arhitekturna stvaritev ali pa je morda šlo za poskus historizirajoče rekonstrukcije na podlagi originalnih srednjeveških ostankov.

76 Pred nekaj leti so, denimo, na vzpetini Veitsberg, na območju nekdanje karolinške podeželske kraljevske pfalce Salz pri kraju Bad Neustadt an der Saale na Bavarskem arheološko izkopali ostanke masivnega valjastega predromanskega stolpa s približno 2 m debelim zidovjem. Stolp je nastal v 10. stoletju, v 11. stoletju pa je skupaj s celotno pfalco po izgubi njenega pomena propadel. Za posredovani podatek se zahvaljujem dr. Petri Wolters.

77 Značilen primer je ohranjen v kompleksu gradu Castellet v Kataloniji; visoki prosto stoječi valjasti glavni grajski stolp – *torre de homenaje* – je nastal v 11. stoletju. Ohranil se je samo njegov spodnji del, v zgornjem delu pa je zdaj rezultat rekonstruirajoče ponovne gradnje iz zgodnjega 21. stoletja (Adell I Gisbert et al., *Castellet*, str. 26, 40, 107, 122–163).

78 Antonow, *Planung*, str. 176–183, 211, 267, 274; Biller, *Die Adelsburg*, str. 63, 120, 130, 160, 161, 166, 168. Prim. Svetina et al., *Konservatorski načrt*, str. 39 (z deloma zgrešenimi primerjavami).

Svetega rimskega cesarstva ostala zelo aktualna še v 14. stoletju.[79] V tem kontekstu razcveta gradnje močnih visokih valjastih bergfridov je treba razumeti tudi nastanek rihemberškega bergfrida, ki je kulturnozgodovinsko še posebno zanimiv, ker v njegovi bližini v 12. in 13. stoletju ni bilo tako mogočnih grajskih stolpov.[80] Na območju današnje Slovenije, Tirolske, avstrijske Štajerske in avstrijske Koroške tovrstnih stolpov skorajda ni bilo.[81] Najbližja primerjava se ponuja v valjastem bergfridu gradu Buonconsiglio v Trentu (Tridentu), ki je najverjetneje nastal v času okoli sredine 13. stoletja, pozneje pa je na vrhu prav tako kot rihemberški stolp dobil konzolni venec s cinami in prsobrani.[82] Tudi v primeru gradu Buonconsiglio prvotna oblika strehe stolpa ni znana. Ugibati je mogoče, ali je imel morda stožčasto streho, kakršno na rihemberškem stolpu kaže omenjena skica Ivana Klobučarića oziroma Johannesa Clobucciaricha iz časa med letoma 1601 in 1605 ter podobno strehi, ki jo je imel še konec 17. stoletja oglati glavni stolp grajske utrdbe v Tržiču/Monfalconu blizu Trsta.[83] Grad Buonconsiglio je nastal po letu 1237, z bergfridom vred pa ga je dal do leta 1255 zgraditi tedanji cesarski upravitelj Trenta Sodegherio de Tito († po 1277), morda na ukaz cesarja Friderika II. (1194–1250).[84]

---

79 S tem v zvezi so zgovorne primerjave z gradovi na Češkem. V kompleksih gradov Týřov in Valdek sta valjasta bergfrida nastala okoli leta 1250, gradova Chřenovice in Michalovice sta valjasta bergfrida dobila v drugi polovici 13. stoletja, grad Konopiště okoli leta 1300, gradovi Žebrák, Šelmberk in Hasištejn pa v zgodnjem 14. stoletju. Takrat je nastal tudi valjasti bergfrid gradu Rychmburk, ki je še v celoti ohranjen in ima v vrhnji etaži pod strmo stožčasto streho podobne odprtine kot rihemberški bergfrid. Prim. Durdík, *Ilustrovaná encyklopedie*.

80 Na gradovih Gorica in Dornberk sta obstajala oglata bergfrida, ki sta imela manjšo talno površino od rihemberškega bergfrida (prim. Sapač, *Grajske stavbe*, 22, str. 163–201; Sapač, *Grajske stavbe*, 24, str. 23–42). Na območju historične Goriške je mogoče rihemberški stolp načeloma primerjati še z nekdanjim okroglim glavnim stolpom gradu v Šempasu, ki je kot protiturška utrdba najverjetneje nastal okoli leta 1500, in z glavnim stolpom gradu nad Krminom, ki v premeru meri kar 17 m, a je sedaj ohranjen le še do vrha pritličja in je nastal šele okoli leta 1615, kot utrdba Beneške republike. Prim. Miotti, *Le giurisdizioni*, str. 134, 149–155; Ulmer, *Burgen*, str. 274–276; Sapač, *Grajske stavbe*, 22, str. 102–110.

81 V 13. in 14. stoletju so gradili zlasti skromnejše samostojne valjaste izpostavljene stolpe (propugnakule), ki niso bili povezani s sistemom grajskega obodnega obzidja (prim. Sapač, Grad in dvorca, str. 548–549; Sapač, Grad Vrbovec, str. 519, op. 43). Po značaju bergfrida, velikosti in času nastanka je z rihemberškim stolpom v slovenskem prostoru najbolj smiselno primerjati nekdanji valjasti bergfrid gradu Kacenštajn pri Šoštanju, ki je bil pozneje – najverjetneje leta 1442 – razdejan v napadu čet grofov Celjskih in na katerega ostaline so naleteli med arheološkimi raziskavami leta 1995; takrat so v zidovju stolpa odkrili novec Béle IV. (1206–1270), ki čas nastanka stolpa dokumentira okvirno v obdobju med letoma 1254 in 1260 (Sapač, Grad in dvorca, str. 548–549 (z navedbo starejše literature)). Malce pozneje, najverjetneje v prvi polovici 14. stoletja, sta nastala še mogočna valjasta bergfrida gradov Žovnek in Vrbovec, ki so ju, podobno kot na Kacenštajnu, prizidali na starejše romansko grajsko obodno obzidje in zato nista dobila značaja prosto stoječe stavbe, kakršna je bila rihemberški bergfrid. Prim. Sapač, Grad Vrbovec, str. 517–520.

82 Prim. Manenti in Bollen, *Burgen in Italien*, str. 196–201; Riedmann, Grebe in Großmann, *Schloss Buonconsiglio*, str. 2, 6, 12, 16, 17, 23, 25, 26, 27. Vršni del bergfrida gradu v Trentu je sedanjo podobo dobil v novem veku. Poznosrednjeveško obliko nazorno dokumentira odlična akvarelirana risba Albrechta Dürerja iz okoli leta 1496, ki jo hrani Britanski muzej v Londonu.

83 Strma piramidalna streha tržiškega bergfrida je dokumentirana na upodobitvi s konca 17. stoletja, ki jo hrani Državni arhiv v Benetkah.

84 Riedmann et al., *Schloss Buonconsiglio*, str. 6–7.

Slika 57: Albrecht Dürer, Grad v Trentu, 1495, akvarel in gvaš, London, British Museum (Wikimedia Commons, © The Trustees of the British Museum, London)

Rihemberški bergfrid je dal gotovo zgraditi zelo ambiciozni in vplivni Ulrik I. Rihemberški, ki je v srednjeveških listinah omenjen med letoma 1231 in 1277 ter je bil najpomembnejši predstavnik te rodovine v njeni dvestoletni zgodovini in eden najuglednejših plemičev ministerialnega izvora na območju sedanjega slovenskega ozemlja v 13. stoletju. Gradnja je bila morda povezana s spopadi med cesarsko in papeško stranko, med katerima je leta 1249 prišlo do bitke pri Gorici.[85] Po drugi strani ni mogoče prezreti, da je stolp nastal kot izrazit statusni simbol oziroma simbol moči najpomembnejše ministerialne družine Goriških grofov; s 27 m visokim stolpom so Rihemberški gotovo hoteli tekmovati tudi z goriškim gradom, ki je imel malo starejši in manjši glavni stolp. Gradnja stolpa je bila v vseh pogledih izjemen podvig in je ustvarila osrednji grajeni poudarek grajskega kompleksa, ki so ga dosledno spoštovale tudi poznejše obsežne gradnje v 16. in 17. stoletju. Stolp je nastal v obdobju, ko v širšem posoško-vipavsko-kraškem prostoru – z izjemo gradov v Gorici, Dornberku, Vipavi, Tolminu, Postojni, Ložu in Devinu – ni bilo ambicioznejših gradenj. Gotovo so ga postavili mojstri, ki niso bili domačini, marveč dobro usposobljeni gradbeniki z izkušnjami z večjih delovišč širšega prostora v 13. stoletju. Pomisliti je dopustno na mojstre, ki so v tistem

[85] S tem v zvezi glej prispevek Mihe Kosija v tej knjigi.

Slika 58: Gotski bergfrid Malega gradu pri Planini na Notranjskem (foto: Igor Sapač, 2010)

Slika 59: Valjasti obrambni stolp protiturškega tabora v Dolenji vasi pri Senožečah (foto: Igor Sapač, 2012)

obdobju za grofe Goriške – zlasti za Majnharda III. (1192/94–1258) in njegovega sina Alberta I. (1240/1241–1304) – širili njihov rezidenčni grad v Gorici ter med letoma 1252 in 1277 zgradili nov rezidenčni grad Bruck v Lienzu na vzhodnem Tirolskem.[86] Ti mojstri so najverjetneje prišli z območja sedanje južne Tirolske in morda je prav zato rihemberški bergfrid primerljiv z glavnim stolpom gradu Buonconsiglio.[87] Osnovna arhitekturna zasnova je kot vzorec prišla s severa, z območja današnje Nemčije, kjer je v prvi polovici 13. stoletja pod francoskim vplivom nastalo razmeroma veliko primerljivih mogočnih valjastih stolpov. Zdi se, da je imel rihemberški stolp po dokončanju gradnje velik vpliv na neposredno okolico gradu; mogoče je domnevati, da je bil najpomembnejši vzor za gradnjo glavnega stolpa Malega gradu pri Planini na Notranjskem v drugi polovici 15. stoletja in najbrž tudi za zasnovo stolpa protiturškega tabora v Dolenji vasi pri Senožečah, morda

86 Prim. Sapač, *Grajske stavbe*, 22, str. 178–181; Hörmann-Weingartner, *Tiroler Burgenbuch*, str. 438–474.

87 S tem v zvezi je dopustna primerjava s povečanjem srednjeveške župnijske cerkve sv. Urha v Braniku v zgodnjem 17. stoletju; s kamnitima napisnima ploščama iz let 1605 in 1615 je dokumentirano, da je takrat gradbena dela na cerkvi izvajal stavbni mojster Janez de Casa (Chasa) iz okolice Milana (Premrl, *Nesmrtni kamen*, str. 42–43).

pa je bil povezan tudi z velikim razmahom gradnje novih gradov grofov Goriških na širšem območju Krasa v tretji četrtini 13. stoletja.[88]

Sredi ali v drugi polovici 13. stoletja, ko se je rodovina gospodov Rihemberških številčno okrepila in močno povečala svoj družbeni vpliv, je nastal tudi vzhodni podaljšek palacija na severni strani dvorišča, ki je sedaj ponovno zgrajen. V kletnem delu ohranjena prvotna dvoriščna stena z zidavo iz grobo obdelanih klesancev, položenih v dokaj pravilne vrste, kaže, da je tudi ta del gradu še iz 13. stoletja.[89] S podaljšanjem prvotnega palacija do obodnega obzidja na vzhodu so močno povečali površino stanovanjskih prostorov v gradu in tako rešili prostorsko stisko, ki je bila najbrž zelo huda zaradi številnih na gradu živečih plemičev iz rodovine Rihemberških. Da je vzhodni del palacija nastal z naslonitvijo na zahodni del in ne narobe, kaže njegova razmeroma kratka tlorisna površina, predvsem pa rahlo zalomljen potek njegovega dvoriščnega zidu, ki se je očitno prilagodil že obstoječemu vhodu v grad sredi severovzhodne obodne stranice. Novi vzhodni del palacija je bil najbrž enako visok in oblikovan kot starejši zahodni del. Prvotne stavbne člene so med poznejšimi predelavami v 16. in 17. stoletju v celoti uničili.

Okoli sredine 13. stoletja je nastala tudi grajska kapela svetega Pankracija, ki so jo naslonili na severovzhodno stranico obodnega obzidja v bližini prvotnega grajskega vhoda. Kapela je že stala leta 1276, ko se omenja kaplan gospodov Rihemberških, na njen zgodnji nastanek pa kaže tudi značilni patrocinij.[90] Dobila je stolpasto obliko, kakršna je

Slika 60: Zgovorna struktura zidave na dvoriščni steni vzhodnega dela razvaljenega severnega trakta okoli leta 1970 (© INDOK, Ljubljana)

Slika 61: Vhodna fasada grajske kapele z zgodnjegotskima okencema (foto: Igor Sapač, 2018)

88 Med letoma 1249 in 1275 so na širšem območju Krasa zgradili kar sedem novih goriških gradov: Vikumberk, Karstberg, Švarcenek, Novi grad, Rašpor, Gotnik in Hošperk. S tem v zvezi glej prispevek Mihe Kosija v tej knjigi. Najbrž je v tistem obdobju nastal tudi goriški stolpasti dvor na vrhu vzpetine Gledanica nad Štanjelom.

89 Zgovoren je podatek, da je prvotno zidavo dvoriščne stene v 16. stoletju na notranji strani deloma prekrila sekundarno vstavljena obočna konstrukcija sedanje kletne etaže. Prim. fotografijo v: Štupar-Šumi, *Grad Rihemberk*, str. 21.

90 Prim. Höfler, Razmisleki, str. 348.

značilna za večino visokosrednjeveških kapel, pozidanih znotraj obodnega obzidja. Zgodnjegotski, v romanski tradiciji oblikovani okenci na glavni fasadi kažeta, da ni mogla nastati pred sredino 13. stoletja. V notranjščini je bila sprva najverjetneje opremljena z ravnim tramovnim stropom, ki so ga v 16. stoletju nadomestili s poznogotskim rebrastim obokom.

Najbrž je sredi ali v drugi polovici 13. stoletja nastal tudi vhodni stolp pred vhodom v grajsko jedro, ki so ga prislonili na zunanjo stran severovzhodne stranice obodnega obzidja.[91] Stolp približno kvadratnega tlorisa je varoval izpostavljeni romanski grajski vhod, še preden je grad dobil zunanje obrambno obzidje. Zaradi prezidav v 17. stoletju in miniranja leta 1944 se prvotni stavbni členi na stolpu niso ohranili. Le ugibati je mogoče, ali je bil vhod v stolp sprva zavarovan s spustno mrežo, s kakršno so v drugi polovici 13. stoletja zavarovali tudi glavni vhod Gradu na Goričkem. Obrambnega jarka pred tem stolpom pa prav gotovo nikoli ni bilo.

Morda je že v drugi polovici 13. stoletja nastala manjša stavba ob jugozahodnem vogalu dvorišča, približno na lokaciji sedanjega zahodnega dela južnega trakta. Na njen severni dvoriščni zid, ki je potekal vzporedno z južnim obodnim obzidjem, so naleteli med arheološkimi raziskavami leta 1974 tik ob notranji strani sedanjega severnega zidu zahodnega dela južnega trakta. Nekdanje funkcije te stavbe raziskave niso pojasnile.[92] Najbrž je sprva šlo za pomožno stavbo s približno meter debelimi zidovi, ki se je s pultno streho z notranje strani naslanjala na južno obodno obzidje. Podrli so jo konec 15. ali v prvi polovici 16. stoletja ter jo nadomestili z novo, višjo gradnjo.

Slika 62: Arheološko izkopani ostanek poslopja na lokaciji sedanjega zahodnega dela južnega trakta okoli leta 1975 (© ZVKDS OE Nova Gorica)

Gotske širitve gradu v 14. in 15. stoletju

V 14. stoletju so grad na vseh straneh koncentrično obdali z zunanjim obrambnim obzidjem. Arheološke raziskave, izvedene v sedemdesetih, osemdesetih in devetdesetih letih 20. stoletja, so na severovzhodni, južni in deloma zahodni strani razkrile kvalitetno grajene temelje tega obzidja, ki s plastovito strukturo iz dokaj pravilnih klesanih kvadrov kažejo, da je nastalo še pred 15. stoletjem. Sprva še ni bilo utrjeno z obrambnimi stolpi, vhod pa je že bil na mestu sedanjega glavnega vhoda

91 Prim. Štupar-Šumi, *Stavbna dediščina*, str. 809; Stopar, Rihemberk, str. 35.

92 Vuga, Rihemberk, 1977, str. 316–319; prim. Kruh in Beguš, *Vodnik*, str. 87–88.

v grajski kompleks.[93] Visoko obzidje je imelo deloma značaj eskarpnega zidu in je bilo na vrhu vsaj deloma opremljeno s cinami.[94] Sedaj je v prvotni obliki vsaj deloma ohranjeno le še na severni strani. Domnevno so hkrati z obzidjem v novo oblikovanem severnem medzidju, ob severozahodnem vogalu grajskega jedra, postavili prečni zaporni zid z vratnim prehodom in cinami na vrhu, ki so se ohranile do porušitve leta 1961. Rihemberško zunanje obzidje je najbrž nastalo približno takrat kakor prvo zunanje obrambno obzidje bližnjega gradu Dornberk in morda po vzoru zunanjega obrambnega obzidja gradu v Gorici, ki so ga zgradili že v 13. stoletju. Obzidje je najbrž nastalo po ponovni okrepitvi gospodov Rihemberških pod Ulrikom V. sredi 14. stoletja in preden je ta rodovina leta 1371 z njim izumrla, saj je zatem grad izgubil precejšen del pomena.[95] Vhod skozi novo obzidje je bil verjetno zavarovan z obrambnim jarkom in dvižnim mostom.[96] Ob vhodu pa sprva nedvomno še ni bilo samostojnega vhodnega stolpa. V medzidju, ki je nastalo na južni strani med prvotnim obodnim zidom in novim zunanjim obzidjem, je morda že v 14. stoletju nastal vodni zbiralnik oziroma kal za napajanje konj, ki so ga v pozneje – v 18. ali 19. stoletju – povsem na novo ustvarjeni obliki odkrili med arheološkimi raziskavami leta 1971. Obzidje na južni in jugovzhodni strani so pozneje odstranili. Na temelje tistih delov obzidja so naleteli med arheološkimi raziskavami v letih 1971, 1984 in 1985.[97]

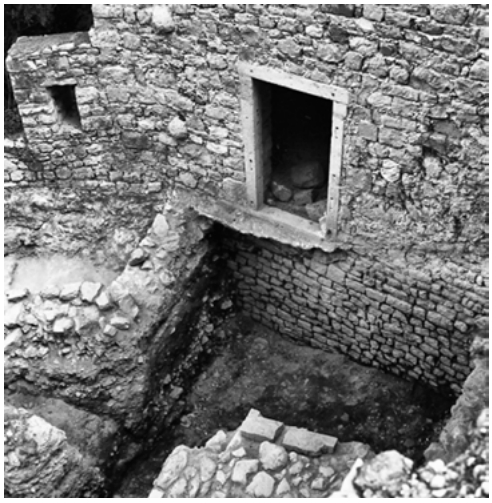

Slika 63: Arheološko izkopani spodnji del zunanjega obrambnega obzidja ob poznejšem severovzhodnem stolpiču leta 1987 (© ZVKDS OE Nova Gorica)

Slika 64: Cine s strelnimi linami vrh zunanjega obrambnega obzidja na severni strani gradu (foto: Igor Sapač, 2016)

Po izumrtju rodovine gospodov Rihemberških na gradu do konca srednjega veka ni bilo pomembnejših gradbenih posegov. Po gradnji zunanjega obrambnega hodnika so najbrž že v 15. stoletju

93 Prim. Kruh in Beguš, *Vodnik*, str. 23, 75.

94 Na severozahodnem delu obzidja so razločno vidni sledovi starejših cin, ki so jih zazidali med povišanjem obzidja in gradnjo sedanjih cin v 16. stoletju.

95 S tem v zvezi glej prispevek Mihe Kosija v tej knjigi. Prim. Czoernig, *Görz Oesterreich's Nizza. I. Band*, str. 647, 657; Štupar-Šumi, *Stavbna dediščina*, str. 808; Geromet in Alberti, *Nobiltà*, 2, str. 365.

96 Štupar-Šumi, *Stavbna dediščina*, str. 809.

97 Harej, Rihemberk, 1985, str. 286–287; Harej, Rihemberk, 1986, str. 289–290; Harej, Rihemberk, 1987, str. 285; Harej, Rihemberk, 1988, str. 269–270; Harej, Rihemberk, 1989, str. 252; Kruh, Sledi, str. 36.

postavili deloma okoli 6 m visok in okoli 80 cm debel zaporni zid, ki je v ravni črti stopničasto potekal od vhoda zunanjega grajskega obzidja na skalnem terenu po zahodnem pobočju grajske vzpetine navzdol do ceste med dolino Branice in kraško planoto. Na koncu zidu so ob cesti postavili mitnico, ki je zdaj ohranjena v razvaljeni in leta 2013 deloma sanirani obliki. Razvidna struktura kamnite zidave z odsotnostjo težnje po plastenju kaže, da zaporni zid ni nastal pred 15. stoletjem, morda pa je celo malce mlajši. Zid je v glavnem zgrajen iz grobo obdelanih lomljencev ter primerljiv s podobnim zapornim zidom med mitnico in grajsko stavbo v Senožečah.[98]

Renesančne širitve in prezidave gradu v 16. stoletju

Leta 1500 je rodovina Goriških grofov izumrla in grad Rihemberk je podobno kot grad v Gorici postal strateško važna habsburška utrdba v bližini meje z Beneško republiko. Hkrati je dobil velik pomen kot protiturška utrdba med Krasom in Vipavsko dolino. A v tistem obdobju ni bil posebno močno utrjen, kar je mogoče sklepati tudi po popisu njegove oborožitve iz zgodnjega 16. stoletja.[99] Zato so ga najverjetneje že kmalu po letu 1500 začeli dodatno utrjevati. Pri tem so poskrbeli, da je mogel kljubovati tudi novemu ognjenemu orožju. Dela so v glavnem trajala do konca prve polovice 16. stoletja, morda tudi med letoma 1508 in 1509, ko so grad zasedle čete Beneške republike. Leta 1521 je cesar Karel V. Rihemberk kot kameralno gospostvo podelil svojemu bratu, nadvojvodi Ferdinandu I., ta pa ga je med letoma 1526 in 1534 skupaj z gospostvom Vipava podelil v zastavo Gašperju I. Lanthieriju († 1563). Rodovina Lanthieri, ki je bila leta 1527 sprejeta med goriške deželne stanove, se je takrat začela naglo vzpenjati po družbeni lestvici.[100] Leta 1529 je nadvojvoda Ferdinand rihemberškim podložnikom pisno ukazal, naj Gašperja I. Lanthierija priznajo za svojega zemljiškega gospoda.[101] Potem ko je Lanthieri postal zastavni imetnik grajskih stavb v Vipavi in na Rihemberku, je dobil dovoljenje, da jih prenovi. Vse kaže, da se je posvetil zlasti Rihemberku.[102]

---

98 Prim. Svetina et al., *Konservatorski načrt*, str. 35, 61–62, 101, 134–135; Kruh, Sledi, str. 40.

99 Prim. Lazar, Oborožitev, str. 150. Zgovoren je podatek, da grad v tistem obdobju ni premogel nobenega topa ali možnarja, kakor nekateri bližnji manjši gradovi.

100 Czoernig, *Görz Oesterreich's Nizza. I. Band*, str. 766, 982; Rutar, Archivalisches, str. 55, 57, 58; Rutar, *Poknežena grofija*, str. 126–127; Levetzow-Lantieri, I Lantieri nel Goriziano, str. 84; Štupar-Šumi, *Grad Rihemberk*; Foscan in Vecchiet, *I castelli del Carso*, str. 119; Štupar-Šumi, *Stavbna dediščina*, str. 808; Jakič, *Vsi slovenski gradovi*, str. 287; Plesničar, *Ajdovščina*, str. 54; Foscan in Vecchiet, *I castelli della Carsia Giulia*, str. 24–31; Vidmar, *Kronika Rihemberka*, str. 74, 82, 88–89; Pavlin, *Goriško gospostvo ob prehodu*, str. 17; Stopar, Rihemberk, str. 22; Panjek, Statut in privilegiji, str. 134, 136; Panjek, Gospostvo, str. 66; prim. Pavlin, Goriško gospostvo na začetku, str. 185–200. Glej tudi prispevka Mihe Kosija in Mihe Preinfalka v tej knjigi.

101 Rutar, Archivalisches, str. 57; prim. Schiviz von Schivizhoffen, *Görz*, str. 446. Glej tudi prispevek Mihe Preinfalka v tej knjigi.

102 S tem v zvezi glej prispevek Mihe Preinfalka v tej knjigi.

Slika 65: Severovzhodni stolp (foto: Igor Sapač, 2006)

Slika 66: Severni stolp (foto: Igor Sapač, 2009)

V sklopu renesančnih utrdbenih del so obnovili poznosrednjeveško zunanje grajsko obzidje in ga dodatno okrepili s petimi različnimi polvaljastimi stolpi.[103] Stolpa na južni strani sta bila najmanjša in zasnovana še v poznosrednjeveški tradiciji kot šalasta stolpa s polkrožno talno ploskvijo, stolpa na severni strani sta bila malce večja in s tričetrtinsko talno ploskvijo naslonjena na zunanjo stran starejšega zunanjega grajskega obzidja, zahodni stolp ob glavnem vhodu v grajski kompleks pa je bil največji in oblikovan kot renesančna rondela oziroma topovski ali baterijski stolp in kot tlorisni pendant bergfridu. Višina stolpov ni bistveno presegla višine obzidja. V notranjščini so bili stolpi večinoma opremljeni z lesenimi medetažnimi konstrukcijami. Najbrž so najprej zgradili oba južna stolpa in severovzhodni stolp; vsi trije so opremljeni s ključastimi strelnimi linami in so brez kordonskih venčnih zidcev. Nekaj pozneje sta nastala še močnejša severni in zahodni stolp, ki imata poševno pozidane spodnje dele zidov in značilne kordonske venčne zidce polkrožnega prereza. Ti elementi dopuščajo možnost, da stolpa hipotetično povežemo z morebitnim utrjevanjem Rihemberka v obdobju beneške okupacije med letoma 1508 in 1509. Severni stolp je z medzidjem povezan s poznogotsko oblikovanim portalom, ki kaže, da so stolp zgradili še pred sredino 16. stoletja, ko so poznogotske oblike na grajski arhitekturi tega območja dokončno povsem prešle iz mode. Vsi stolpi so bili sprva na vrhu opremljeni s cinami in najbrž tudi vsi pokriti s kamnitimi strmimi strehami.[104]

---

[103] Prim. Komelj, Utrdbena arhitektura, str. 86; Šumi, *Arhitektura XVI. stoletja*, str. 109–110; Šumi, *Arhitektura 16. stoletja*, str. 84.

[104] Prim. Štupar-Šumi, *Stavbna dediščina*, str. 809.

Slika 67: Strelna lina v obzidju ob severnem stolpu (foto: Igor Sapač, 2009)

Načeloma je treba dopustiti možnost, da je bil veliki stolp ob glavnem vhodu sprva brez strehe in na vrhu za cinami opremljen z nepokritim obrambnim hodnikom. To se sicer zdi manj verjetno, ker je bila bolj učinkovita obramba z ognjenim strelnim orožjem, ki je bilo zavarovano z zastrešitvijo.[105] Verjetno so hkrati z gradnjo stolpov v severnem medzidju, ob severozahodnem vogalu severnega trakta grajskega jedra, preoblikovali prečni zaporni zid, ki je pod nizom cin dobil nov širši portal oziroma porton poznogotskih oblik.[106] Pri tem so nekoliko nadzidali in z novimi cinami opremili tudi zahodno in severozahodno stranico starejšega zunanjega obzidja. Nove obzidne cine so dobile podobno obliko, kot so jo imele prvotne poznosrednjeveške cine, dopolnili pa so jih s predrtinami za strelne line. Opisana utrjevalna dela so morda zaključili okoli leta 1537, kar je mogoče sklepati po letnici, ki je bila do obdobja po drugi svetovni vojni vklesana na sicer mlajši Lanthierijevi grbovni plošči nad glavnim vhodom v grajski kompleks.[107] Ta podatek potrjujejo tudi rezultati arheoloških raziskav. Zaradi gradnje topovskega stolpa so podrli tudi krajši del zapornega zidu ob vhodu v grajski kompleks.[108] Novi stolp je bil na zahodni strani s starejšim zapornim zidom neposredno povezan vse do 18. stoletja, ko so del zapornega zidu ob njem prebili in tako omogočili neoviran dostop do terase ob vznožju severnega zunanjega obrambnega obzidja.

---

105 Motiv močnega renesančnega vogalnega oziroma bočnega valjastega stolpa ob vhodu v utrdbeni kompleks je, denimo, primerljiv z oblikovanjem vhoda v utrdbo Akronafplia oziroma Acronauplia, ki so jo v skladu z renesančnimi utrdbenimi načeli za Beneško republiko zgradili nad starim mestnim jedrom Navplija oziroma Nafplia ali Nauplia na Peloponezu v Grčiji. Primer je zanimiv, ker ima ob močnem stolpu ohranjen dokaj utilitarno zasnovan portal obrambnega obzidja, ki napeljuje k sklepu, da je bil tudi na Rihemberku v 16. stoletju glavni grajski portal bistveno skromnejši od sedanjega, ki je nastal v 17. stoletju. Rihemberški obvhodni stolp je smiselno primerjati tudi z zaobljeno severozahodno rondelno bastijo v kompleksu gradu v Trstu, ki so jo ob glavnem vhodu v grad začeli graditi leta 1508, menda po načrtih veronskega arhitekta Allegrina, ko so Trst osvojile čete Beneške republike, ter jo dokončali med letoma 1509 in 1539, ko je bil Trst znova habsburški. Prim. Sapač, *Gradovi, utrdbe*, str. 173–192.

106 Nekdanji nastavek s tremi zobčastimi obrambnimi nadzidki – cinami – vrh portala od porušitve leta 1961 manjka, portal pa je obnovljen v spremenjeni obliki, brez potlačenega loka.

107 Prim. Komelj, Utrdbena arhitektura, str. 86; Štupar-Šumi, *Stavbna dediščina*, str. 558. Sedaj samo fragmentarno ohranjena grbovna plošča je – po njenih zgodnjebaročnih oblikah sodeč – najbrž nastala hkrati z novim glavnim grajskim portalom v 17. stoletju.

108 Prim. Mozetič, Branik, str. 11; Žbona in Kruh, Stanje raziskav, str. 207.

Slika 68: Renesančna rondela ob glavnem vhodu v grajski kompleks. Na zidovju so vidni sledovi prvotnih obrambnih odprtin prvega nadstropja (foto: Igor Sapač, 2006).

Slika 69: Z rihemberško renesančno obvhodno rondelo v 16. stoletju primerljiv motiv močnega renesančnega vogalnega oziroma bočnega valjastega stolpa ob vhodu v kompleks utrdbe Akronafplia v Grčiji (foto: Igor Sapač, 2019)

Hkrati z utrdbenim utrjevanjem grajskega kompleksa so gotovo še pred sredino 16. stoletja, morda pa že v poznem 15. stoletju, utrdili podružnično cerkev sv. Antona Padovanskega v Taboru tik pod grajskim kompleksom, ob kateri je še sedaj mogoče slutiti ostanke nekdanjega protiturškega obzidja. Ime zaselka Tabor okoli cerkve kaže, da je bila tam v 16. stoletju najverjetneje utrjena naselbina, ki je bila tudi s starejšim zapornim zidom povezana z grajskim kompleksom v utrdbeno celoto. Zaradi gradnje železniške proge in nove trase ceste na Kras ta nekdanja celota v prostoru sedaj ni več dobro zaznavna. Leta 1893 so med gradnjo ceste pod gradom odkrili sledove nekdanje poti in več hiš nekdanjega taborskega naselja, ki je bilo okoli 3 m pod nivojem sedanjih tal.[109]

Obenem z utrjevanjem obrambnih delov gradu so postopno temeljito prenovili njegovo stanovanjsko jedro. Tam so večino del najbrž izvedli v drugi četrtini 16. stoletja, po letu 1528, ko je grad prešel v posest Gašperja I. Lanthierija († 1563) in je ponovno postal rezidenca ambiciozne plemiške rodovine.[110] Morda so grajsko jedro obnovili tudi zaradi posledic potresa leta 1511.[111] Potres je na grajskem kompleksu gotovo pustil posledice, a zelo obsežne škode najverjetneje ni povzročil, ker bi bilo to sicer na glavnem grajskem stolpu gotovo opazno. Vse kaže, da so temeljito in v celoti prenovili grajski palacij oziroma severni trakt, ki je takrat v celotni spodnji etaži kot nadomestilo za prvotne ravne tramovne strope dobil močne kamnite banjaste oboke. Oprli so jih na zidane opornike, ki so jih na notranji strani prislonili ob starejše zidovje iz 13. stoletja. Hkrati so prvotne stavbne člene iz 13. stoletja nadomestili z novimi poznogotskih oblik, ki so deloma ohranjeni na dvoriščni steni v spodnjih dveh etažah. Palacij je najbrž še obdržal strmo kamnito dvokapno streho. Verjetno so takrat odstranili manjšo pomožno stavbo ob jugozahodnem vogalu notranjega dvorišča in jo nadomestili z dvonadstropno stavbo, ki sedaj tvori zahodni del južnega trakta. Ta stavba je bila v 17. stoletju temeljito predelana, med miniranjem leta 1944 pa domala do tal podrta in nato ponovno zgrajena v nekdanjem obsegu, zato je o njeni prvotni podobi in funkciji težko soditi.[112] Leta 1984 pod vodstvom Zorka Hareja izvedena arheološka izkopavanja in njihova novejša interpretacija so pokazala, da je v 16. stoletju nastalo tudi poslopje na lokaciji poznejšega zahodnega trakta grajskega jedra. Tisto poslopje so naslonili na severno steno nove nadomestne stavbe ob jugozahodnem vogalu notranjega dvorišča, na notranjo stran prvotnega romanskega obodnega obzidja iz 13. stoletja in na zahodni del romanske južne stene severnega trakta oziroma palacija. Po leta 1984 izkopanem 1 m debelem kamnitem dvoriščnem zidu na lokaciji zahodnega trakta je mogoče sklepati, da je bilo zahodno poslopje zasnovano kot utilitarno oblikovana pomožna pritlična ali enonadstropna dvoriščna gradnja, dolga do 14 m in široka do 8,5 m. O podrobnostih zasnove tega poslopja je mogoče zgolj ugibati, nedvomno pa je nastalo, še preden so v 17. stoletju z obsežnim nasipavanjem izravnali notranje grajsko dvorišče in mu v notranjosti v pritličju dodali prečno predelno steno, na dvoriščni strani pa

---

109 *Primorski list* št. 17, Gorica 1893; Vidmar, *Kronika Rihemberka*, str. 80; Sedevčič, *Protiturški tabori*, str. 48–50; Pavlič, *Idejni načrt*, str. 21, 38.

110 Prim. Stopar, Rihemberk, str. 36.

111 Za potres: Ribarič, *Potresi*, str. 34–51; Košir in Cecić, Potres 26. marca 1511, str. 90–104.

112 Prim. Vuga, Rihemberk, 1977, str. 316–319; Kruh in Beguš, *Vodnik*, str. 88.

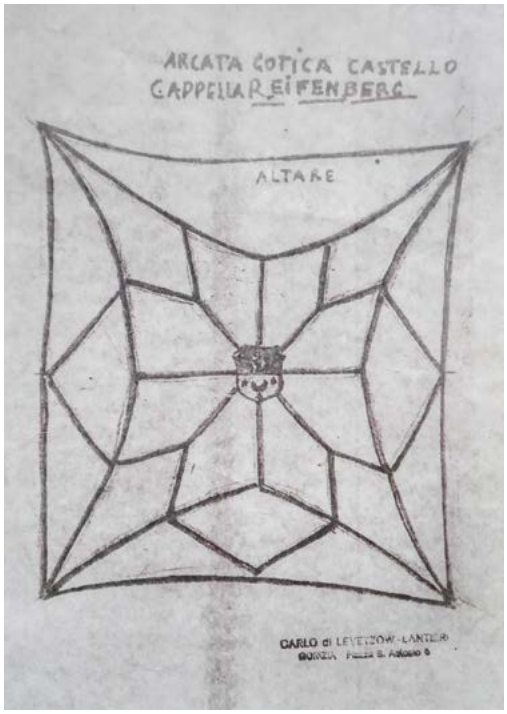

Slika 70: Risba poznogotskega rebrastega oboka grajske kapele z grbom rodovine Lanthieri na sklepniku (risba: Klementina Lewetzov (Lanthieri), pred letom 1944, © ZVKDS OE Nova Gorica)

Slika 71: Z nekdanjim obokom rihemberške kapele konstrukcijsko primerljiv obok v župnijski cerkvi v Benediktu v Slovenskih goricah (foto: Igor Sapač, 2021)

zidan zaprt hodnik. Poslopje je imelo preprosto oblikovan in do 1,3 m širok vhod v dvoriščni steni, ki so ga v 17. stoletju ob dvigu talnega nivoja zazidali in v pretežni meri zasuli.[113]

V sklopu grajskega jedra so v prvi polovici 16. stoletja temeljito prenovili tudi grajsko kapelo. Njene zunanjščine najbrž niso bistveno spremenili, v notranjščini pa so domnevni prvotni ravni leseni strop nadomestili z rebrastim obokom v obliki pravilne štirirogeljne križne zvezde, ki je v vogalih prostora počivala na kamnitih konzolah. Dve konzoli sta datirani z letnico 1533, kar kaže, da so kapelo prezidali že v času, ko je bil grad v rokah Lanthierijev. To je do leta 1944 kazal tudi obočni sklepnik z Lanthierijevim grbom. Elegantna obočna shema je bila v slovenskem prostoru primerljiva denimo z obokom v zakristiji romarske cerkve na Ptujski Gori, z oboki v severni stranski ladji stolne cerkve v Mariboru, zlasti pa z obokom v pritličju zvonika mestne župnijske cerkve v Škofji Loki iz okoli leta 1532. Tovrstna obočna shema je ostala aktualna tudi še pozneje; denimo v župnijski cerkvi v Benediktu v Slovenskih goricah so jo uresničili še leta 1892 v sklopu gradnje nove neogotske severne stranske ladje. V pregledih gotske arhitekture na Goriškem obok rihemberške

[113] Prim. Kruh in Beguš, *Vodnik*, str. 45, 61, 83–87.

grajske kapele doslej še ni bil obravnavan in ovrednoten.[114] Prenovljeno kapelo so najbrž opremili z novim oltarjem, ki pa ga prav gotovo niso krasile sedaj v Gorici ohranjene tabelne slike Marcella Fogolina (ok. 1485–1558?).[115] Zdi se, da so kapelo v tistem obdobju poslikali.[116] Morda so jo že takrat ob notranji strani prvotnega severovzhodnega obodnega zidu povezali s severnim traktom. Na to bi lahko kazal nekdanji širok opečni razbremenilni lok na dvoriščni fasadi stopniščnega trakta, ki je bil do sesutja po drugi svetovni vojni sekundarno prebit z okni iz 17. stoletja. Med kapelo in severnim traktom je bila torej verjetno že v 16. stoletju široka pokrita veža, ki se je na dvoriščno stran odpirala s širokim lokom, hkrati pa se je navezovala na vhodni stolp grajskega jedra. Ta je najbrž v prvi polovici 16. stoletja na vrhu dobil obrambno konzolno poletažo, ki je označena tudi na Klobučarićevi/Clobucciarichevi skici gradu z začetka 17. stoletja. Ta skica še kaže strmo stožčasto streho vrh glavnega stolpa, ki se je v srednjeveški obliki očitno ohranila do 17. stoletja.

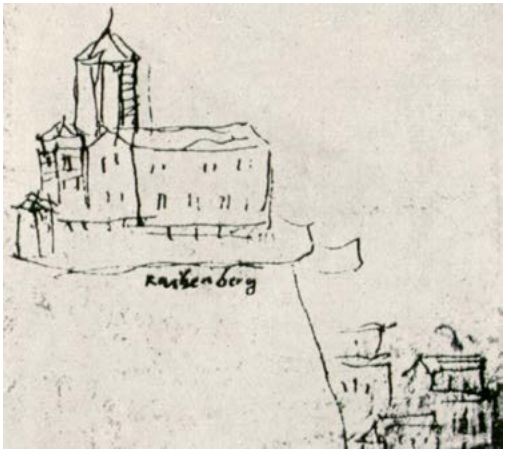

Slika 72: Grad Rihemberk na skici Johannesa Clobucciaricha iz okoli leta 1603 (Popelka, Die Landesaufnahme, tabla XXVIII, št. 113)

Najverjetneje je renesančno širitev in prezidavo gradu nadaljeval in zaključil Lovrenc I. Lanthieri († 1589), ki je imel Rihemberk in Vipavo po smrti očeta Gašperja I. Lanthierija leta 1563.[117] Ko so končali utrjevanje zunanjega obrambnega obzidja, so ga na naravno najslabše zavarovani južni in jugovzhodni strani še dodatno okrepili z novim širokim obrambnim pasom oziroma do več metrov v višino umetno nasutim in obzidanim obsežnim platojem, ki je na treh vogalih dobil izpostavljene okrogle

114 Prim. Peskar, *Gotska arhitektura*; Stasi, »8 quadri«, str. 46–47.

115 Leta 1730 je dal Livij grof Lanthieri v grad v svojo bogato umetnostno zbirko prenesti osem tabel s slikami, ki so bile pred tem v župnijski cerkvi v Šempetru pri Gorici in so tam sestavljale poznogotski krilni glavni oltar. Slike sta leta 1548 naslikala Marcello Fogolino (1483/1488– po 1548) in njegov pomočnik. Sprva so bile najbrž v eni od cerkva v Gorici, pozneje pa so do leta 1730 v postnem času zakrivale glavni oltar cerkve v Šempetru. Grof Livij je slike dobil v zameno za plačilo nove baročne marmorne menze glavnega oltarja šempetrske cerkve. Osem tabel s slikami na obeh straneh je bilo v gradu Rihemberk vsaj do leta 1753, ko se omenjajo v zapuščinskem inventarju. Pozneje so jih prenesli v palačo Lantieri v Gorici. Tri table so se izgubile. Sedaj je ohranjenih pet tabel, od katerih so tri dvostransko poslikane, dve pa enostransko. Dve tabli sta od petdesetih let 20. stoletja v zbirki Pokrajinskih muzejev v Gorici, druge tri pa so od okoli leta 2003 v zbirki Fundacije Cassa di Risparmio di Gorizia (fundacije goriške hranilnice) (Osvald, Župnijska cerkev, str. 141, 175–178; prim. Villa, Un Flügelaltar, str. 157–164; Cavazza, *Divus Maximilianus*, str. 206–212, 310; Černe, *Usoda gradov*, str. 7; Stasi, »8 quadri«, str. 37–70; Perusini, La provenienza, str. 73–91). Glej tudi prispevek Alessandra Quinzija v tej publikaciji.

116 Prim. ASLL 13/7, Carlo E. di Levetzow-Lantieri, 30. 11. 1945. Znan je podatek, da je slovenska konservatorska služba pred letom 1971 v kapeli poskrbela za utrjevanje in snemanje ostankov stenskih poslikav (Komelj, Zgoščen pregled, str. 41). Sneti ostanki sedaj veljajo za izgubljene.

117 Smole, *Graščine*, str. 529; Stasi, I Lanthieri, str. 242–244; prim. Rutar, Archivalisches, str. 56–58. Glej tudi prispevek Mihe Preinfalka v tej knjigi.

bastije z ravnimi topovskimi ploščadmi na vrhu.[118] S temi posegi je grajski kompleks dobil razgibano podobo, da velja sedaj za eno najmonumentalnejših utrdbenih arhitektur v slovenskem prostoru. Pomisliti je dopustno, da je ta utrdbena dela usmerjal arhitekt Giuseppe Vintana († 1587), ki ga je leta 1561 nadvojvoda Karel II. imenoval za cesarskega arhitekta Goriške grofije. Leta 1569 je zasedel posebno mesto stavbnega nadzornika za utrdbe na Goriškem, do leta 1576 je izdelal načrte za obsežno preureditev gradu v Gorici in zgornjega dela mesta v moderno utrdbo z mogočnimi bastijami, v Gorici je gradil palače vplivnih plemiških družin, v tretji četrtini 16. stoletja pa je vodil utrdbene gradnje v Tolminu in Štanjelu. Po njegovi smrti ga je zamenjal brat Giambattista ter dokončal nekatera dela v Gorici, Trstu in Tolminu, ki jih je začel Giuseppe.[119]

Zgodnjebaročne prezidave gradu v 17. stoletju

Ko je leta 1589 umrl Lovrenc I. Lanthieri, je Rihemberk pripadel njegovima starejšima sinovoma Gašperju II. (okoli 1565–okoli 1613) in Janezu Gašperju I. (okoli 1575–1628).[120] Leta 1611 je nadvojvoda Ferdinand II. zakup gospostev Rihemberk in Vipava zapisal bratoma Janezu Gašperju I. Lanthieriju in Frideriku I. Lanthieriju († 1642).[121] Kmalu zatem se je posest rodovine Lanthieri razdelila in Rihemberk je v celoti pripadel Janezu Gašperju I., s katerim se je začela rihemberška veja rodovine. Leta 1626 sta Friderik I. in Janez Gašper I. Lanthieri od cesarja Ferdinanda II. kot deželnega kneza do tedaj zastavljeni gospostvi Vipava in Rihemberk odkupila. Istega leta jima je cesar potrdil tudi vse na gospostvi vezane pravice.[122] Grad je bil v tistem obdobju najbrž v razmeroma slabem stanju, saj je bil v pritožbi na cenitev iz leta 1572 omenjen kot *das Alte, Paufellige Schloss Reüffenberg* – stari, razpadajoči grad Rihemberk.[123] Morda je premožni Janez Gašper I. že pred letom 1626 začel grad Rihemberk prenavljati in preurejati v glavni sedež nove veje rodovine Lanthieri.[124]

---

118 Prim. Brezigar in Bratina, Branik – grad Rihemberk, str. 36–37. S podobno okroglo bastijo so v 16. stoletju zavarovali zunanje obzidje gradu Žovnek na Štajerskem; ostanke žovneške bastije so izkopali leta 2025.

119 Prim. Cossar, *Storia*, str. 41, 57–65; Sapač, *Grajske stavbe*, 22, str. 184–185, 230, 248–256; Sapač, *Grajske stavbe*, 24, str. 284, 287; Svetina et al., *Konservatorski načrt*, str. 36, 52.

120 S tem v zvezi glej prispevek Mihe Preinfalka v tej knjigi.

121 Rutar, Archivalisches, str. 58; Smole, *Graščine*, str. 529; prim. Schiviz von Schivizhoffen, *Görz*, str. 252, 446; Seražin, *Kultura vile*, str. 110.

122 Prim. Rutar, Archivalisches, str. 58; Smole, *Graščine*, str. 72; Vetrih, »Lantieri« (geslo v SBL); Panjek, Fevdalna renta, str. 37–40; Seražin, *Kultura vile*, str. 22; Panjek, Gospostvo, str. 66. Po drugih navedbah je rodovina Lanthieri gospostvi dokončno odkupila šele leta 1649 (Czoernig, *Görz Oesterreich's Nizza. I. Band*, str. 647–648, 857). Glej tudi prispevek Mihe Preinfalka v tej knjigi.

123 Panjek, Gospostvo, str. 67.

124 Prim. prispevek Mihe Preinfalka v tej knjigi.

V gradu je imel rezidenco, v kateri je leta 1628 tudi umrl.[125] Po njem je grad pripadel njegovemu najstarejšemu sinu Bernardinu I. Lanthieriju (1608–1661), ki se je rodil v Rihemberku.[126] Ta je nadaljeval s preobrazbo srednjeveškega gradu v ugledno rezidenco ambiciozne plemiške rodovine ter zato vhodni stolp grajskega jedra zaznamoval s svojim in soproginim grbom. Za izvedbo prenove je imel dober razlog: leta 1642 ga je cesar Ferdinand III. hkrati z njegovima bratoma Lovrencem II. (1609–1664) in Janezom Gašperjem II. (1613–1655) ter vipavskim stricem Friderikom I. povzdignil v grofovski stan. Novi državni grof je tako kot vsi drugi njegovi trije sorodniki nujno potreboval novemu stanu primerno rezidenco.[127] Njegov ambiciozni mlajši brat Janez Gašper II. (1613–1655), ki se je prav tako rodil v Rihemberku, je utemeljil novo samostojno podvejo rodovine Lanthieri in zato dal pod gradom Rihemberk zase in za svoje potomce med letoma okoli 1640 in 1650 zgraditi nov dvorec.[128] Takrat se je veliko rihemberško gospostvo razdelilo na dvoje. Že nekaj poprej, najbrž kmalu po letu 1626, pa se je iz rihemberškega gospostva izdvojila posest s središčem na prvotni pristavi in v poznejšem dvorcu v Velikih Žabljah, ki je pripadla Lovrencu II. Lanthieriju (1609–1664).[129]

Po smrti Bernardina I. Lanthierija v Rihemberku leta 1661 je grad pripadel njegovemu najstarejšemu sinu Janezu Ignacu I. Lanthieriju, ki se je na Rihemberku rodil najbrž okoli leta 1637 in tam leta 1690 tudi umrl.[130] V tistem obdobju so zgodnjebaročno prenovo gradu končali in ga povečali z novimi stanovanjskimi deli. Janez Ignac I. je dal v obnovljeni grajski kapeli leta 1676 postaviti nov glavni oltar.[131] Med letoma 1662 in 1671 se mu je v Rihemberku rodilo sedem od dvanajstih otrok.[132]

Pod tremi generacijami Lanthierijev so v prvih treh četrtinah 17. stoletja grad iz srednjeveške utrdbe postopno prezidali v udobno novoveško rezidenco (zgornje)rihemberške veje rodovine Lanthieri. Letnica 1622 na sklepnem kamnu portona grajskega vrta kaže, da so se dela začela že pred letom 1626, ko je Janez Gašper I. Lanthieri grad odkupil od cesarske komore. Po njegovi smrti leta 1628 so nekaj del izvedli v času, ko je bil lastnik gradu njegov najstarejši sin Bernardin I., obsežno prenovo pa je po letu 1661 v glavnem dokončal njegov vnuk Janez Ignac I. Lanthieri (okoli 1637–1690). Z obsežnimi gradbenimi posegi so v tistem obdobju temeljito prezidali vse stare stavbne trakte, jih povezali in kar najbolj oblikovno poenotili. Zunanjega obrambnega obzidja v temeljnih potezah niso spreminjali, le okrogle obrambne stolpe so z manjšimi posegi preuredili in jim določili novo namembnost. Tudi glavnega grajskega stolpa niso spremenili in vse kaže, da je tudi

125 Prim. Schiviz von Schivizhoffen, *Görz*, str. 446.

126 Schiviz von Schivizhoffen, *Görz*, str. 251, 446; prim. Czoernig, *Görz Oesterreich's Nizza. I. Band*, str. 766.

127 Prim. Mirt, *Plemiška arhitektura*, str. 60–70 in prispevek Mihe Preinfalka v tej knjigi.

128 Prim. Rutar, Archivalisches, str. 59; Rutar, *Poknežena grofija*, str. 126–127; Schiviz von Schivizhoffen, *Görz*, str. 252; Sapač, *Grajske stavbe*, 24, str. 167–183.

129 Prim. Dall'Agata, *Gorizia in giubilo*; Schiviz von Schivizhoffen, *Görz*, str. 50, 446. Glej tudi prispevek Mihe Preinfalka v tej knjigi.

130 Glej prispevek Mihe Preinfalka v tej knjigi. Prim. Schiviz von Schivizhoffen, *Görz*, str. 252, 393.

131 Cossar, *Storia*, str. 127–128; prim. Seražin, *Kultura vile*, str. 177.

132 Prim. Schiviz von Schivizhoffen, *Görz*, str. 50, 69, 253, 446; Mirt, *Plemiška arhitektura*, priloga z rodovnikom rodovine Lanthieri.

v novem veku ohranil pomen glavnega grajskega grajenega statusnega simbola in da je imel zato povsem drugačno usodo od, denimo, bergfrida goriškega gradu, ki so ga med prezidavami v 16. stoletju do tal podrli.[133]

Močni valjasti bastijonski stolp ob vhodu v grajski kompleks so nadzidali za eno nadstropje in ga povezali s takrat zgrajenim vhodnim poslopjem. To je nastalo v severozahodnem medzidju, za vhodom v grajski kompleks iz 14. stoletja. Med gradnjo novega poslopja so zasuli več starejših eskarpnih zidov, ki so potekali vzporedno z zahodno obodno steno grajskega jedra; na njihove ostanke so naleteli med arheološkimi raziskavami v letih 1998 in 1999. Kot nadomestilo so na račun zoženega medzidja zgradili nov mogočen eskarpni zid in ob njem speljali strmo kamnito stopnišče iz severozahodnega medzidja na novo izravnano ploščad med zahodno fasado grajskega jedra in vzhodno fasado novega dvonadstropnega vhodnega poslopja. To so opremili z reprezentativno fasado, ki kaže tudi vplive Sanmichellijeve arhitekture. Pri tem so stari vhodni zid s cinami na vrhu nadzidali za eno etažo ter vanj vgradili nove okenske odprtine in portal. Nad nov portal so dodali novo heraldično ploščo z grbom rodovine Lanthieri in vklesano letnico 1537, s katero so morda želeli zaznamovati čas, ko je Rihemberk prešel v posest Lanthierijev, ali pa so povzeli letnico z odstranjene starejše plošče iz 16. stoletja. V pritličju novega poslopja so uredili glavno grajsko vežo, nadstropji pa so tako kakor nadstropji priključenega okroglega stolpa namenili za stanovanjske potrebe grajskega upravitelja. Povezavo med vežo v pritličju in prvim nadstropjem so uredili s sedaj zasutim stopniščem v vkopanem prizidku

Slika 73: V 17. stoletju postavljeni glavni grajski portal (foto: Igor Sapač, 2008)

Slika 74: Pogled na grad s severne strani pred drugo svetovno vojno z v 17. stoletju temeljito preurejenim vhodnim delom in grajskim jedrom (hrani družina Levetzow Lantieri)

[133] Na številnih srednjeveških gradovih so med temeljitimi prezidavami v 16., 17. in 18. stoletju bergfride porušili in tako povečali učinek sistematične gradbene transformacije iz srednjeveškega gradu v novoveški dvorec. Na Slovenskem so značilni primeri gradovi Brežice, Cmurek, Črnomelj, Mokronog, Polzela, Ptuj, Rajhenburg, Raka, Sevnica in Tolmin. V nekaterih primerih so zaradi simbolnega pomena bergfride ob temeljitih novoveških prezidavah namenoma ohranili in jih vključili v sestav novoveških bivalnih traktov. Značilna primera sta gradova Aschaffenburg (Johannisburg) in Bad Homburg v Nemčiji. Med gradnjo novega dvorca Rače blizu Maribora so v 16. stoletju zgradili celo nov stolp, ki spominja na srednjeveške bergfride.

ob vzhodni steni novega vhodnega poslopja. Vkopani prizidek s stopniščem je stanovanjskemu prostoru v prvem nadstropju vhodnega poslopja zagotavljal dobro izolacijo pred vlago, ki je prodirala z območja višjega grajskega jedra.

Okrogla stolpa ob severnem zunanjem obzidju so pokrili s položnima korčnima strehama. Stolp na jugovzhodnem vogalu zunanjega obzidja so morda že v drugi polovici 16. stoletja nekoliko nadzidali in ponovno pokrili s strmo kamnito streho, ki je sedaj obnovljena. Polkrožni stolp na jugozahodnem vogalu so nadzidali za eno nadstropje in ga s hkrati zgrajenim krajšim dvonadstropnim veznim traktom navezali na jugozahodni vogal grajskega jedra. V prezidanem stolpu in novem veznem traktu so uredili stanovanjske prostore, ki so bili do druge svetovne vojne menda deloma bogato okrašeni z baročnimi štukaturami. Med gradnjo novega jugozahodnega veznega trakta in vhodnega poslopja v grajski kompleks so podrli del jugozahodne stranice zunanjega obrambnega obzidja iz 14. stoletja, ki je do 17. stoletja povezovalo polkrožni jugozahodni stolp z glavnim vhodom v grajski kompleks. Med arheološkimi raziskavami leta 1986 so odkrili potek tega zidu, ki se je navezoval tudi na podaljšek nekdanjega zapornega zidu med glavnim vhodom v grajski kompleks in zahodnim obodnim zidom grajskega jedra.[134] Morda so že hkrati, najpozneje pa v 18. stoletju, podrli tudi del južnega zunanjega obrambnega obzidja vzhodno od jugozahodnega stolpa ter tam z naslonitvijo na ta stolp in na notranjo stran ostanka južnega obzidja zgradili gospodarsko poslopje s konjušnico v pritličju in kaščo v nadstropju, ki je dokumentirano na franciscejskem katastru. Hkrati z gradnjo novega gospodarskega poslopja so med njegovim severovzhodnim vogalom in jugovzhodnim obrambnim stolpom ter tik ob vodnem zbiralniku zgradili novo nadomestno kamnito obzidje, ki je dobilo funkcijo eskarpnega zidu.

Srednjeveški oglati vhodni stolp grajskega jedra so preoblikovali in mu skoraj povsem odvzeli utrdbeni značaj. Na vrhu stolpa so najbrž že takrat odstranili konzolno obrambno poletažo, od katere so se do miniranja tega dela gradu leta 1944 ohranile le kamnite konzole. V obeh nadstropjih je stolp dobil nove pravokotne okenske okvire s profiliranimi prekladami, stare strelne line pa so zazidali. V pritličju so ga opremili z novo obokano vežo in z rustikalnim portalom iz belega apnenca, ki so ga na sklepnem kamnu poudarili z grboma rodovin Lanthieri in Thurn ter vklesano letnico 1656.[135] Portal je bil soroden glavnemu portalu Cobenzlovega dvorca Lože v Vipavski dolini iz tretje četrtine 17. stoletja in glavnemu portalu Edlingovega dvorca v Vipavi iz leta 1656. Sklepni kamen portala je dobro primerljiv s sklepnim kamnom glavnega portona spodnjega dvorca Rihemberk, ki je datiran z letnico 1650.[136] Sklepati je mogoče, da so okoli leta 1656 izvedli predelavo celotnega srednjeveškega vhodnega stolpa. Ta je sicer predelavi navkljub ohranil funkcijo glavnega vhoda na notranje grajsko dvorišče in je v vrhnji etaži zaradi starih konzol učinkoval kot arhitekturni torzo. Pomisliti je mogoče, da so vhodni stolp predelali isti mojstri, ki so malo pred tem zgradili spodnji dvorec Rihemberk.

---

134 Harej, Rihemberk, 1987, str. 285; Harej, Rihemberk, 1989, str. 252.

135 Prim. ASLL 13/7, Carlo E. di Levetzow-Lantieri, 30. 11. 1945; Černe, *Usoda gradov*, str. 14.

136 Prim. Sapač, *Grajske stavbe*, 24, str. 173–175.

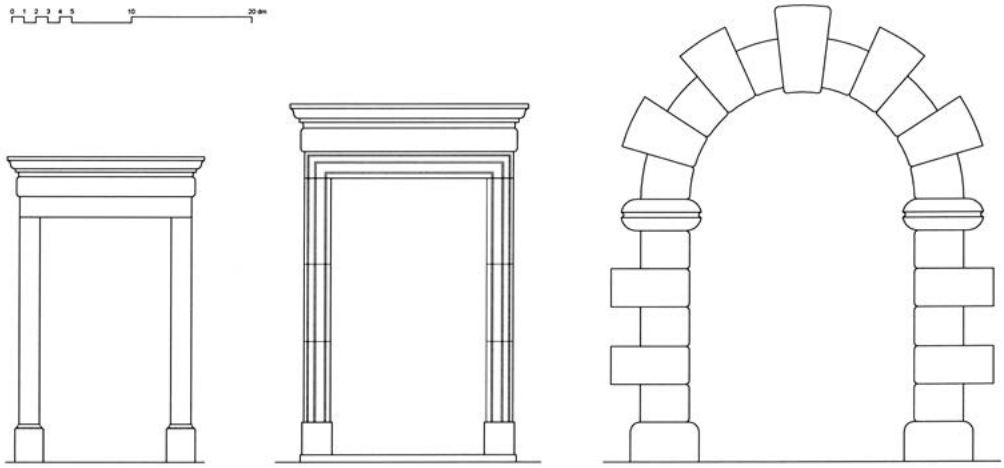

Slika 75: Izrisi treh značilnih kamnitih portalov grajskega jedra iz 17. stoletja. Levo portal dvoriščne fasade južnega trakta, v sredini portal dvoriščne fasade severnega trakta in desno portal vhodnega stolpa grajskega jedra (po risbah Nataše Štupar-Šumi v INDOK dopolnil in izrisal Igor Sapač, 2010).

Slika 76: Portal vhodnega stolpa grajskega jedra po miniranju leta 1944 (© INDOK, Ljubljana, foto: Jože Gorjup, 1964)

Slika 77: Leta 1656 izdelani heraldični sklepni kamen s portala vhodnega stolpa grajskega jedra po vzidavi v glavni veži palače Lantieri v Gorici (foto: Igor Sapač, 2009)

Slika 78: Pogled z gradu Rihemberk na dvorec spodnji Rihemberk z okolico v dolini Branice pred drugo svetovno vojno (hrani družina Levetzow Lantieri)

Notranje dvorišče gradu so v 17. stoletju povsem preoblikovali, izravnali in uredili v dveh višinskih nivojih, ki ju je do leta 1944 ločeval eskarpni zid s kamnito balustrsko ograjo na vrhu. Balustre so oblikovali v značilnih elegantnih renesančnih proporcih.[137] Na severni strani so dvorišče z nasutjem dvignili za višino ene cele etaže. S tem je pritličje severnega trakta dobilo podobo kleti.[138] Zaradi nasipavanja dvorišča so morali nadzidati tudi jašek severne cisterne za vodo, kar je še sedaj dobro vidno. Nadzidani jašek so opremili z novo kamnito krono baročnih oblik, ki so jo oblikovno navezali na najbrž sočasno ustvarjeno domiselno oblikovanje dvoriščne talne površine z mrežo kamnitih pasov in vmesnih tlakovanih polj iz rečnih oblic.[139] Oblike kamnite krone so primerljive z nekaj mlajšo krono vodnjaka na dvorišču gradu v Vipavskem Križu, ki je nastala leta 1758. Zaradi novega nivoja dvorišča so morali za vhodnim stolpom grajskega jedra v prostoru med severnim traktom in kapelo zgraditi široko obokano stopnišče, ki je v slovenskem prostoru deloma primerljivo z nekdanjim stopniščem do jedra gradu Vurberk pri Ptuju. Najbrž so ga zgradili v prostoru pokrite veže iz 16. stoletja, ki so jo prezidali in nadzidali za eno nadstropje. S tem je nastal novi vezni trakt, v katerega so umestili tudi stransko stopnišče do prostorov v nadstropjih severnega trakta. Novi stopniščni trakt so v notranjosti opremili s pravokotnima rustikalnima portaloma, ki sta nastala pod močnim vplivom beneške arhitekture.

---

137 Podobni balustri so od druge polovice 16. stoletja do leta 1942 krasili arkadne hodnike gradu Hmeljnik na Dolenjskem.

138 Podobno so konec 19. stoletja izravnali dvorišče gradu v Škofji Loki in prvotno pritličje glavnega trakta, obrnjenega proti mestu, prav tako spremenili v klet.

139 Motiv je v okviru grajske arhitekture v Sloveniji edinstven in ga je mogoče primerjati zlasti s sosednjim italijanskim prostorom.

Slika 79: Pogled s severozahodnega dela notranjega grajskega dvorišča proti zgodnjebaročno prezidani grajski kapeli pred drugo svetovno vojno (hrani družina Levetzow Lantieri)

Slika 80: Ostanek v 17. stoletju izdelane kamnite krone severne cisterne za vodo na notranjem grajskem dvorišču (foto: Igor Sapač, 2004)

Zaradi nasipavanja in izravnave dvorišča so grajski palacij oziroma severni trakt nadzidali za polovico etaže. Nekdanje prvo nadstropje je postalo pritličje, nekdanje drugo nadstropje pa prvo nadstropje. Srednjeveško viteško dvorano so preoblikovali v večjo baročno slavnostno dvorano in jo povišali tudi v prostor nove podstrešne poletaže.[140] Na celotnem traktu so srednjeveške stavbne člene nadomestili z enotno oblikovanimi novimi členi. Okna so dobila pravokotne okvire iz belega apnenca, ki so bili v pritličju in nadstropju poudarjeni s profiliranimi prekladami. Nekdanjo strmo kamnito streho na traktu je nadomestila nova položna korčna streha z nizkim trikotnim čelom nad vzhodno fasado. Hkrati s preoblikovanjem in nadzidavo severnega trakta so v 16. ali zgodnjem 17. stoletju zgrajeno zahodno poslopje grajskega jedra dopolnili in preoblikovali v enoinpolnadstropni zahodni trakt, ki je dobil enako oblikovane stavbne detajle. Pri tem so v notranjščini nivo tal pritličja z nasipavanjem dvignili za približno 1 m in zatem sprva enotno prostornino z vgradnjo prečnega zidu predelili na dva neenaka prostora, ki sta kot nadomestilo za prvotni zazidani vhod v

[140] V inventarnem popisu iz leta 1723 je dvorana omenjena kot Sala (ASLL 1/6, Inventario, 1723). Inventar še ni bil predmet natančnejše analize. Dokumentirana vertikalna zasnova dvorane je primerljiva z ohranjenima zgodnjebaročnima glavnima dvoranama dvorcev Štatenberg in Dornava na Štajerskem iz časa med letoma 1690 in 1710.

Slika 81: Zunanjščina zgodnjebaročno prezidane grajske kapele s takrat še ohranjeno zvončnico leta 1956 (© INDOK, Ljubljana)

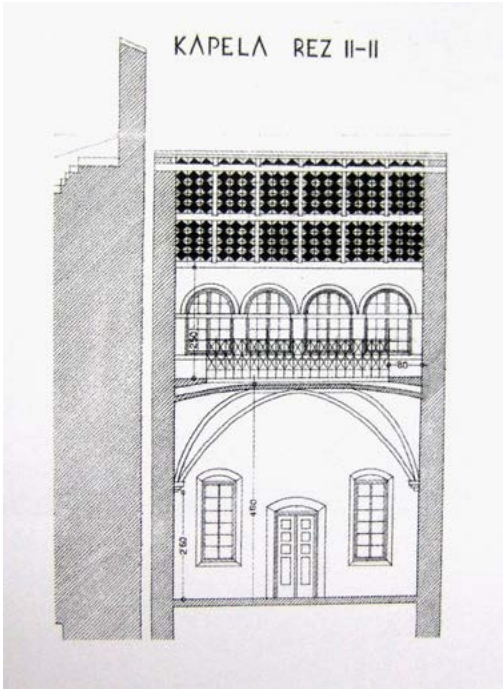

Slika 82: Izris prereza zgodnjebaročno prezidane grajske kapele proti zahodu (risba: Nataša Štupar-Šumi, © INDOK, Ljubljana)

dvoriščni steni na straneh dobila dva nova ločena vhoda.[141] Tako na novo ustvarjeni južni prostor pritličja zahodnega trakta je dobil funkcijo nove stranske oziroma zahodne veže grajskega jedra. V nadstropju zahodnega trakta so ohranili ali na novo ustvarili enoten prostor, ki je dobil funkcijo manjše slavnostne dvorane oziroma zahodnega salona s kaminom na južni steni in poslikanim lesenim tramovnim stropom. Zaradi vzpostavitve nove zahodne veže in kamina v prvem nadstropju ter zaradi potrebe po oblikovanju geometrično pravilnih talnih ploskev so zgradili novo južno steno, ki so jo v nekoliko poševnem tlorisnem poteku naslonili na severno stran severne stene jugozahodnega trakta. Zaradi potrebe po ureditvi dostopa do obeh zgodnjebaročnih dvoran so zahodnemu traktu na dvoriščni strani v pritličju in prvem nadstropju dodali do 3,5 m široka zaprta povezovalna hodnika s kratkim zaprtim stopniščem med nivojem zgornjega dela grajskega dvorišča in tlemi prvega nadstropja. Hodnika so oblikovali s postavitvijo nove masivne enoinpolnadstropne stene, s katero so ustvarili novo mogočno zahodno fasado notranjega grajskega dvorišča. Novo steno so oblikovali enako kakor prenovljeno dvoriščno fasado severnega trakta in jo pod središčnim bifornim oknom prvega nadstropja v osi severne dvoriščne cisterne za vodo poudarili s polkrožno zaključeno stensko nišo, ki je bila morda namenjena skulpturi vodne nimfe.

[141] Prim. Kruh in Beguš, *Vodnik*, str. 45, 61, 83–87.

S tako izpeljanim preoblikovanjem severnega in zahodnega trakta so stavbne mase v grajskem jedru poenotili in uravnotežili ter na dvorišču ustvarili ambient atrija novoveške plemiške palače. Iz mase grajskega jedra je poslej izstopal le še dominantni visoki glavni stolp. Ta je v tistem obdobju izgubil prvotno strmo kamnito streho, ki so jo najbrž nadomestili s položno korčno streho. Med glavnim stolpom in stavbo na jugozahodnem vogalu dvorišča so z naslonitvijo na notranjo stran prvotnega obodnega obzidja iz 13. stoletja zgradili nov enoinpolnadstropni stavbni del. Ta tvori s starejšo jugozahodno stavbo sedanji južni trakt. V novem delu so ob bergfridu zgradili udobno dvoramno stopnišče. Dvoriščno fasado novega dela so poudarili z balkonom na kamnitih konzolah in z ovalnimi linami podstrešne poletaže, ki so jih oblikovali enako kakor line na dvoriščni fasadi zahodnega trakta.

V 17. stoletju so ponovno temeljito prezidali tudi grajsko kapelo, ki so ji nad poznogotskim rebrastim obokom nadzidali podstrešno galerijo s prehodom na obrambno obzidje in do glavnega stolpa. Dvoriščno fasado kapele so popolnoma preoblikovali ter pri tem odstranili gotski okenci in šilastoločni portal med njima. Nastala je nova fasada z dvema velikima pravokotnima oknoma in zvončnico na vrhu strehe. V zvončnico so obesili zvon z letnico 1662 in imenom Janeza Ignaca I. Lanthierija, ki je zdaj v palači Lantieri v Gorici. V sosednjem stopniščnem traktu so uredili še oratorij in ga z oknoma povezali s prostorom kapele. Oratorij je dobil neometan lesen tramovni strop, podoben, kakršnega je imela tudi dvorana v zahodnem traktu.[142] Prezidava kapele in najbrž tudi vseh drugih grajskih delov je bila pod Janezom Ignacem I. Lanthierijem končana do leta 1676. (Janez Ignac Lanthieri, grof Svetega rimskega cesarstva. 1676.) in ga opremili s sliko, ki jo je izdelal v Gorici delujoči francoski slikar Jean (Giovanni) Donat. Isti slikar je pred letom 1680 izvršil tudi poslikave v slavnostni dvorani.[143]

Slika 83: Leta 1662 izdelani zvon iz zvončnice grajske kapele sv. Pankracija (hrani družina Levetzow Lantieri, foto: Barbara Žabota, 2021)

Hkrati s temeljito prezidavo grajske stavbe v 17. stoletju so ob njej uredili obzidani vrt, ki je datiran z letnico 1622 na sklepnem kamnu glavnega portona.[144] Sredi 17. stoletja so temeljito prenovili oziroma na novo zgradili tudi bližnjo podružnično cerkev svetega Antona Padovanskega v Taboru.

142 Prim. fotografijo leta 1944 razdejanega gradu v: ASLL 13/7.

143 Cossar, *Storia*, str. 127–128; prim. Štupar-Šumi, *Stavbna dediščina*, str. 812; Stopar, Rihemberk, str. 37; Seražin, *Kultura vile*, str. 177; Stasi, »8 quadri«, str. 55.

144 Prim. Babnik, Rihemberk, str. 157–175.

Slika 84: Fragmentarno ohranjeni zgodnjebaročni oltar iz leta 1676 v grajski kapeli, ki je po letu 1945 izgubil levi in po letu 1964 še desni stranski steber ((© ZRC SAZU, UIFS, foto: Helena Seražin, 2025).

Slika 85: Baročna niša v obzidju vrta na južni strani grajskega kompleksa (foto: Igor Sapač, 2006)

Iz uporabljenih virov ni mogoče razbrati, kdaj natančneje v 17. stoletju so izvedli opisana gradbena dela in kdo so bili mojstri, ki so jih izvedli. Mogoče je ugibati, ali je v zgodnjem 17. stoletju v grajskem kompleksu morda delal stavbni mojster Janez de Casa (Chasa) iz okolice Milana, ki je v letih 1605 in 1615 sodeloval pri povečanju srednjeveške župnijske cerkve sv. Urha v Braniku.[145] Po sedaj na drugotni lokaciji ohranjenem sklepnem kamnu glavnega portala grajskega jedra je mogoče sklepati, da so vhodni stolp grajskega jedra prenovili okoli leta 1656 za Bernardina Lanthierija (1608–1661) ter da so sočasno začeli obsežno preurejati notranje grajsko dvorišče. A večino obsežnih gradbenih del so gotovo izvedli pozneje, pod Janezom Ignacem I. Lanthierijem, v šestdesetih in sedemdesetih letih 17. stoletja. To je mogoče sklepati po leta 1662 izdelanem zvonu iz grajske kapele in po leta 1676 izdelanem oltarju v kapeli ter na osnovi dokumentiranega značilnega oblikovanja fasad grajskega jedra, ki je povsem primerljivo z oblikovanjem fasad bližnjega Cobenzlovega dvorca v Štanjelu iz zadnje tretjine 17. stoletja.[146]

145 Premrl, *Nesmrtni kamen*, str. 42–43.

146 Prim. Sapač, *Grajske stavbe*, 24, str. 252–304.

Obsežno zgodnjebaročno preobrazbo gradu so zaključili okoli leta 1696. Takrat so barokiziranemu staremu vhodnemu stolpu grajskega jedra na vzhodni strani za Karla Antona grofa Lanthierija (1660–1717) in Marijano (Ano Marijo) grofico Lanthieri, rojeno grofico Rabatta (1673–1710) prizidali nadstropno stavbo z obokano vežo vzhodnega medzidja v pritličju, ki je na severni strani dobila skoraj povsem enak portal kot štiri desetletja pred tem vhodni stolp grajskega jedra. Portal so na sklepnem kamnu poudarili z izklesanima grboma rodovin Lanthieri in Rabatta ter letnico 1696.[147] Nad vežo so v nadstropju uredili novo grajsko kuhinjo, ki so jo na vzhodni strani na zunanjščini opremili z značilno spahnjenico in visokim dimnikom. Zdi se, da so sočasno na severovzhodni strani gradu z naslonitvijo na zunanje grajsko obzidje uredili manjšo obzidano vrtno površino in ji dali značaj priročnega kuhinjskega zelenjavnega vrta bližnje grajske kuhinje, ki so ga s stopniščem neposredno povezali z vzhodnim medzidjem.[148]

Grajski kompleks v baročnem 18. stoletju

Spremno besedilo k avstrijskemu vojaškemu zemljevidu iz druge polovice 18. stoletja poroča, da v Rihemberku stojita dve grajski stavbi, zgornji in spodnji Rihemberk, in da zgornji obvladuje vse območje do reke Vipave; obdan je z obzidjem in stolpi kakor v starih časih in se lahko brani kot grad Dornberk.[149] Grad je bil po temeljiti prenovi in širitvi grajskega jedra v 18. stoletju v dobrem gradbenem stanju in kljub srednjeveškemu videzu udobna baročna podeželska rezidenca visokega plemstva.

Po smrti Janeza Ignaca I. Lanthierija leta 1690 je grad pripadel njegovim sinovom Karlu Antonu (1660–1717), Bernardinu (1662–1741) in Liviju (1672–1738).[150] Tretji je bil duhovnik in politik ter je v gradu zlasti v svojih poznih letih stalno živel in tam tudi umrl. V njem je uredil izjemno bogato in obsežno umetnostno zbirko in knjižnico ter gostil literate in umetnike.[151] V gradu je gostil bolonjsko-goriško slikarko Anno Borrini, ki je bila njegova osebna umetnica. Leta 1730 je grad obiskala tudi znana beneška slikarka Rosalba Carriera, ki je portretirala družinske člane.[152]

147 Glej tudi prispevek Mihe Preinfalka v tej knjigi.

148 Prim. Babnik, Rihemberk, str. 161, 163, 165.

149 *Slovenija na vojaškem zemljevidu*, str. 109, sek. 187. Sedaj so v Braniku le še ostanki dveh grajskih stavb, bližnji grad Dornberk pa je že skoraj popolnoma izginil.

150 Prim. Schiviz von Schivizhoffen, *Görz*, str. 50, 69, 253, 446; Mirt, *Plemiška arhitektura*, priloga z rodovnikom rodovine Lanthieri. Glej tudi prispevek Mihe Preinfalka v tej knjigi.

151 Stasi, »8 quadri«, str. 37–41; Osvald, Župnijska cerkev, str. 175–177; prim. Dall'Agata, *Gorizia in giubilo*, str. 60–61; Schiviz von Schivizhoffen, *Görz*, str. 252–253, 446; Šerbelj, Slikar, str. 365, 370, 371; Gomiršek, Rezidence, str. 142.

152 Moschetti, *I danni*, str. 35; Osvald, Župnijska cerkev, str. 177; prim. Cossar, *Storia*, str. 39; Vetrih, »Lantieri« (geslo v SBL); Šerbelj, Slikar, str. 370. Rosalba Carriera je grad domnevno obiskala že leta 1728, ko je prisostvovala obisku cesarja Karla VI. na Goriškem. Prim. Makuc, Grad Rihemberk, str. 114–115.

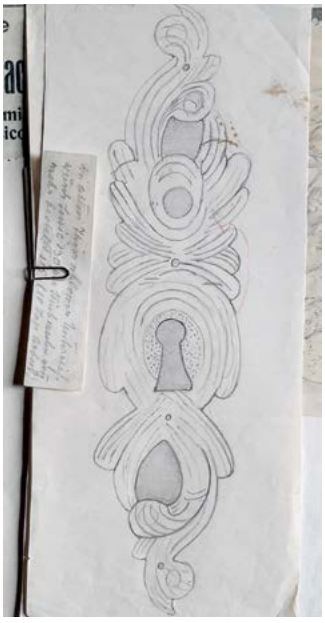

Slika 86: Izris baročnega okovja ključavnice vrat v grajskem jedru (hrani družina Levetzow Lantieri)

Slika 87: Ostanek kamnite baročne plastike z motivom kamnite košarice iz vrta gradu Rihemberk (© INDOK, Ljubljana, foto: Jože Gorjup, 1964)

Slika 88: Giovanni Antonio de Capellaris, Grad Rihemberk, 1752, risba s sepio (© ERPAC - Servizio Musei e Archivi Storici, Fototeca Musei Provinciali di Gorizia)

V tistem obdobju so v grajskem kompleksu izvedli nekaj manjših gradbenih posegov in z njimi dopolnili rezultat obsežne predelave utrdbe v rezidenco iz 17. stoletja. Najbrž so takrat zgradili udobno stopnišče med severnim medzidjem in nasuto teraso ob vznožju severnega zunanjega obrambnega obzidja, ki je bila v tistem času prav gotovo urejena kot vrt.[153] V nekaterih notranjih prostorih so starejše neometane lesene strope ometali in okrasili s štukaturami, ki jih je pred drugo svetovno vojno občudoval ugledni tržaški arhitekt Arduino Berlam (1880–1946).[154] Najpozneje v prvi polovici 18. stoletja je glavni stolp izgubil stožčasto streho in na vrhu dobil ravno razgledno ploščad. V takšni obliki kaže grad Capellarisova upodobitev iz leta 1752.[155]

Antonio Dall'Agata (1671–1751) je v svojem vodniku po Goriški iz leta 1728 prenovljeni grad opisal. Poročal je, da je grad, ki je postavljen na mogočno vzpetino, mimo katere vodi pot v notranjost Krasa, po obsegu in številnih sobah eden izmed najimenitnejših v deželi: *Grad je bil razširjen s številnimi dozidavami in obdan z lepimi sprehajališči po zaslugi blagorodnega gospoda Livia* (Lanthierija), *zelo učenega viteza, ki mu ugaja vse, kar velja za redko in plemenito. Poleg drugih velikih del je opremil svojo palačo* (grad)*, ki je med najlepše opremljenimi v deželi. V njem je uredil galerijo dragocenih slik, tako starodavnih kakor modernih. Toda nič ne bi veljalo, če ne bi omenil dveh posebnosti, ki se nanašata na to palačo* (grad). *Bogato in vsestransko knjižnico, kakršne le redko najdemo v vsej Furlaniji, je zelo učeni gospod dobro opremil, kar dokazuje njegovo zanimanje za leposlovje. Druga posebnost je velika dvorana z mnogimi slikami velikega formata, ki jih je s pretanjenim občutkom naslikala gospa Anna Borrini, in zdi se nemogoče, da bi mlada in plemenita gospa lahko zmogla toliko napora*.[156]

Po smrti bratov Livija Lanthierija leta 1738 in Bernardina Lanthierija leta 1741 je grad v celoti pripadel njunemu nečaku Janezu Ignacu II. Lanthieriju (1694–1753), sinu pokojnega Karla Antona.[157] Janez Ignac II. je umrl brez potomcev in z njim je zgornjerihemberška veja rodovine

---

153 Od stopnišča so ohranjeni samo še sledovi, ki so povezani s segmentno zaključenim vratnim prehodom v severnem obzidju. Vratni prehod je od porušitve stopnišča v spodnjem delu provizorično zazidan. Prim. Kruh in Beguš, *Vodnik*, str. 29, 89, 90; Babnik, Rihemberk, str. 157–175.

154 Berlam, La rocca, str. 3.

155 MPG – Musei Provinciali di Gorizia (inv. št. 2692): Giannantonio (Giovanni Antonio) de Capellaris (1727–1807), Grad Rihemberk (Rifenbergo MDCCLII), 1752. Risba, datum in naslov sta dopisana sekundarno. Prim. Štupar-Šumi, Obnovitvena dela, str. 24; Marušič, Iz starih, str. 182–183; Marušič, Capellarisovi prispevki, str. 218–222; Sapač, *Grajske stavbe*, 24, str. 99, 101, 160; Svetina et al., *Konservatorski načrt*, str. 31. Z gradom Rihemberk pa ni mogoče povezati stare bakrorezne grafike mogočne grajske stavbe z osrednjim stolpom in srednjeveškim mestnim naseljem na pobočju grajske vzpetine, ki je kot ilustracija nekdanje podobe Rihemberka zmotno objavljena v: Caprin, *Alpi Giulie*, str. 231. Ta upodobitev iz prve polovice 17. stoletja kaže grad Reifenberg oziroma Oberreifenberg, nekoč Reiffenberg, v Nemčiji in jo je leta 1646 v svoji knjigi *Topographia Hassiæ et regionum vicinarum* objavil znani topograf Matthaeus Merian (1593–1650). Opozoriti je smiselno tudi na upodobitev Rihemberka, ki sta jo objavila Luigi Foscan in Erwin Vecchiet (Foscan in Vecchiet, *I castelli della Carsia Giulia*). V resnici ta risba ni nastala v 17. stoletju, ampak je ponaredek, ki ga je najbrž izdelal Luigi Foscan hkrati z »Valvasorjevima« upodobitvama taborov nad Črničami in v Hrastovljah.

156 Dall'Agata, *Gorizia in giubilo*, str. 60–61; prim. Šerbelj, *Antonio Paroli*, str. 21; Šerbelj, Slikar, str. 365; Stasi, »8 quadri«, str. 39; Makuc, Grad Rihemberk, str. 114; Šerbelj, Anna Borrini, str. 123–130. Nekatere slike iz rihemberške slavnostne dvorane, ki jih je naslikala bolonjsko-goriška baročna slikarka Anna Borrini (1699/1700–1763), so sedaj shranjene v palači Lantieri v Gorici.

157 Prim. Schiviz von Schivizhoffen, *Görz*, str. 253, 446. Glej tudi prispevek Mihe Preinfalka v tej knjigi.

Lanthieri v moški liniji izumrla. Janez Ignac II. je grad z oporoko zapustil vipavski veji rodovine Lanthieri oziroma svojemu sorodniku Ferdinandu Karlu Lanthieriju (1707–1777). V oporoki je posebej izpostavil skrb za bogato grajsko knjižnico.[158] Po letu 1753 člani rodovine Lanthieri v gradu niso nikoli več stalno prebivali in je zato izgubil pomen razkošne plemiške rezidence. Večino dragocene opreme notranjih prostorov z obsežno zbirko umetnin vred so prepeljali v palačo Lanthieri v Gorici, kjer so člani vipavsko-goriške veje rodovine preživeli večino časa.[159] Nekaj opreme so morda prepeljali tudi v udoben prenovljeni dvorec v Vipavi.

Slika 89: Najstarejša ohranjena fotografija Rihemberka, posneta med letoma 1860 in 1890, kaže grad z jugovzhodne strani (hrani družina Levetzow Lantieri).

Grad je medtem, ko so v 17., 18. in 19. stoletju v njem prebivali številni Lanthieriji, preživel nekaj burnih dogodkov. Leta 1693 so se uprli rihemberški podložniki, a je grad ostal nepoškodovan.[160] Poškodovan ni bil niti med velikim »tolminskim« kmečkim puntom leta 1713, ko je bilo rihemberško gospostvo eno izmed središč upora.[161] Bolj nevarno za grad je bilo revolucionarno leto 1848, ko so kmetje z orodjem v rokah pridrli predenj in spodili grajskega oskrbnika, nato pa so iz pisarne pobrali listine in jih na dvorišču zažgali.[162]

Historistične prezidave gradu v 19. stoletju

Leta 1771 je Ferdinand Karel grof Lanthieri grad Rihemberk in drugo premoženje vipavske veje rodovine Lanthieri prepustil sinu Frideriku Tadeju (1742–1802).[163] Za njim je posest pripadla

158 Stasi, »8 quadri«, str. 37, 38, 41. Glej tudi prispevek Mihe Preinfalka v tej knjigi.

159 Prim. Stasi, »8 quadri«, str. 39.

160 Rutar, *Poknežena grofija*, str. 126–127.

161 Marušič, *Po poteh*, str. 10 sl.; Foscan in Vecchiet, *I castelli del Carso*, str. 116; Stopar, Rihemberk, str. 23. Glej tudi prispevek Dragice Čeč v tej knjigi.

162 Stopar, Rihemberk, str. 24.

163 Prim. Smole, *Graščine*, str. 529; Stasi, »8 quadri«, str. 38; Gomiršek, Rezidence, str. 134. Glej tudi prispevek Mihe Preinfalka v tej knjigi.

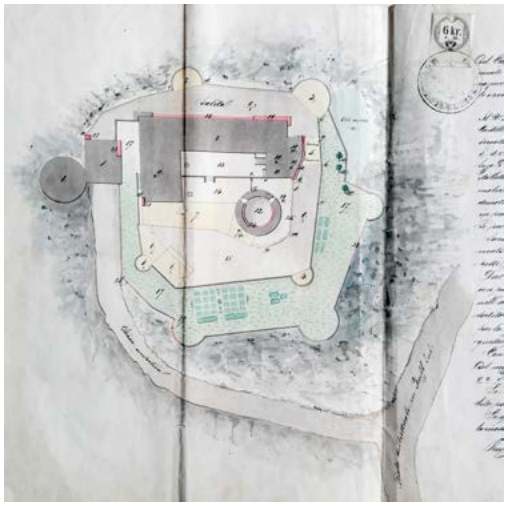

Slika 90: Načrt za prenovo gradu iz leta 1857. Tlorisna situacija celote (hrani družina Levetzow Lantieri)

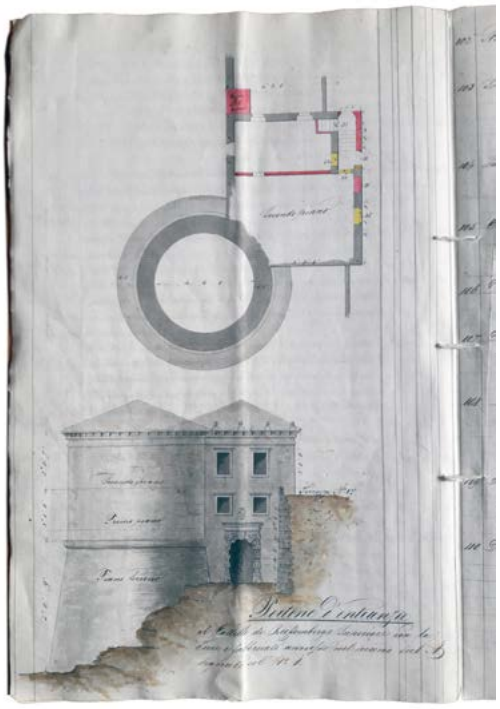

Slika 91: Načrt za prenovo gradu iz leta 1857. Naris in tloris vhodnega poslopja s topovskim stolpom (hrani družina Levetzow Lantieri)

njegovemu bratrancu Tadeju grofu Lanthieriju (1756–1815).[164] Leta 1815 je imetje dedoval njegov posthumno rojeni sin Tadej Klemen grof Lanthieri (1815–1866).[165] Po njem je dvorec v Vipavi, dvorec Zemono, palačo v Gorici, grad in dva dvorca v Rihemberku ter vso drugo obsežno družinsko imetje dedoval njegov sin in zadnji moški potomec goriško-vipavske veje rodovine Lanthieri Karel grof Lanthieri (1839–1910), ki je bil od leta 1864 poročen s Karolino Alojzijo Furlani, hčerjo bližnjega mlinarja.[166] Še pred njegovo smrtjo je celotno imetje z gradom Rihemberk vred med letoma 1902 in 1909 prevzela njegova hči Klementina (1865–1960), ki je bila poročena z Erdmanom baronom Levetzowom (1868–1948). Ostareli Karel Lanthieri se je, razočaran zaradi spletkarjenja v Vipavi, leta 1909 preselil k svojemu prijatelju v grad Strassoldo pri Aiellu v Furlaniji in tam 2. februarja 1910 umrl. Pokopali so ga v družinski grobnici na pokopališču v Vipavi.[167] Grad Rihemberk je v

164 S tem v zvezi glej prispevek Mihe Preinfalka v tej knjigi. Prim. Schiviz von Schivizhoffen, *Görz*, str. 120, 317; Smole, *Graščine*, str. 529.

165 Schiviz von Schivizhoffen, *Görz*, str. 148, 319; Smole, *Graščine*, str. 529. Glej tudi prispevek Mihe Preinfalka v tej knjigi.

166 Prim. Schiviz von Schivizhoffen, *Görz*, str. 357; Pečenko, *Rodovina Pečenko*.

167 Smole, *Graščine*, str. 529; Vetrih, »Lantieri« (geslo v SBL); Štupar-Šumi, *Stavbna dediščina*, str. 808. Glej tudi prispevek Mihe Preinfalka v tej knjigi.

Slika 92: V 19. stoletju deloma prezidani stolp ob vhodu v grajski kompleks (foto: Igor Sapač, 2006)

Slika 93: Pogled na v drugi polovici 19. stoletja prenovljeni grajski kompleks z jugozahodne strani na fotografiji pred letom 1900 (hrani Sergio Sergas)

tistem obdobju, drugače kot dvorec v Vipavi, ohranil funkcijo družinske rezidence. Do prve svetovne vojne je bil v njem še shranjen obsežen arhiv, ki je sedaj deloma ohranjen v Gorici.[168]

V 19. stoletju so grad znova temeljito prenovili in ta poseg je dal nekaterim njegovim značilnim sestavinam romantično oziroma historistično podobo.[169] Dela so v glavnem izvedli med letoma 1858 in 1866, ko je bil lastnik gradu Tadej Klemen Lanthieri (1815–1866).[170] Takrat so prenovili valjasti topovski stolp ob vhodu v grajski kompleks, ki je že v 17. stoletju dobil novo dodatno nadstropje. Stolp je ohranil dotedanji volumen, v drugem nadstropju pa so obnovili v 17. stoletju oblikovana balkona na kamnitih konzolah in zgoraj polkrožno zaključeno francosko okno s kamnito balustrsko ograjo. V prvem nadstropju so morda šele takrat vgradili večja pravokotna okna s kamnitimi okviri. Ob stolpu so ob dostopni poti zgradili nov kamnit eskarpni zid. V južnem medzidju so kmalu po letu 1857 podrli enonadstropno gospodarsko poslopje s konjušnico v pritličju in kaščo zgoraj, ki je dokumentirano na franciscejskem katastru in topografski karti iz leta 1857 ter je z naslonitvijo na jugozahodni stolp nastalo v 17. ali 18. stoletju.[171] Že malce pred porušitvijo tega poslopja so med jugozahodnim in jugovzhodnim stolpom zgradili novo nadomestno kamnito obzidje, ki je dobilo funkcijo eskarpnega zidu in je južno od grajskega jedra ustvarilo nov razsežen izravnani plato. Na tem platoju so z naslonitvijo na južno fasado južnega grajskega trakta po letu 1857 zgradili novo gospodarsko poslopje z enokapno streho, ki je na

168 Prim. Rutar, Archivalisches, str. 60. Glej tudi prispevek Mihe Preinfalka v tej knjigi.

169 Prim. Sapač in Lazarini, *Arhitektura,* str. 373.

170 ASLL 13/7, Scandaglio delle opere di ristauro progettato d' eseguirsi al Castello di Reiffembergo Superiore, Preventivo di spesa per lavori di restauro del castello di Rifembergo, 1857. Prim. Stopar, Rihemberk, str. 38–39.

171 Prim. ASLL 2/28, Piani topografici, 29. 12. 1857. Prim. Babnik, Rihemberk, str. 163.

franciscejskem katastru sekundarno dorisano. Poslopje je vidno na fotografiji gradu iz druge polovice 19. stoletja; zasnovano je bilo z nizom petih masivnih zidanih slopov na južni strani.[172] V poslopju je bila najbrž nadomestna konjušnica s kovačijo in remizo za vozove. Nadomestne kašče v grajskem kompleksu niso zgradili, ker so za ta namen zadostovala poslopja v kompleksu spodnjega dvorca Rihemberk.[173] Zdi se, da so v sklopu teh del zasuli vodni zbiralnik oziroma kal ob južnem obzidju grajskega jedra.[174]

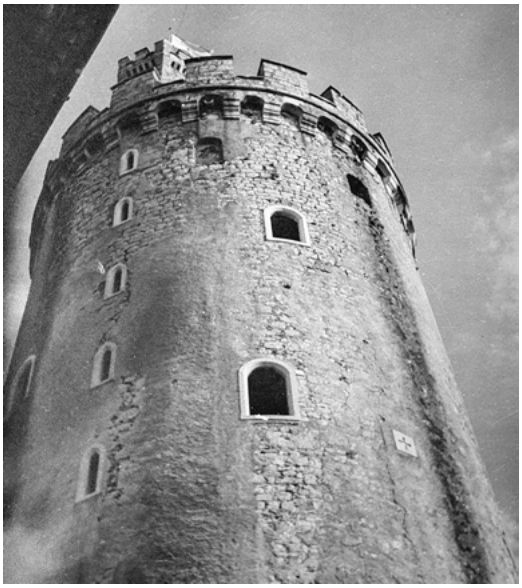

Slika 94: Historistično prenovljeni vrhnji del rihemberškega bergfrida na fotografiji pred drugo svetovno vojno (hrani družina Levetzow Lantieri)

Ambiciozno so prenovili zlasti mogočni glavni stolp, da je postal v obdobju romantike in historizma še bolj poudarjena glavna atrakcija grajske stavbe. S prenovo so stolpu, podobno kakor približno sočasno glavnemu stolpu gradu Trakoščan v Hrvaškem Zagorju ali glavnemu stolpu gradu Devin, hoteli dati še bolj srednjeveško podobo, kakršno je imel ob nastanku. Zato so razgledno ploščad na vrhu obdali z vencem cin na konzolah, izhod nanjo pa oblikovali kot manjši stolpič z neogotskim šilastoločnim portalom in cinami na vrhu.[175] Brez natančnejših raziskav je mogoče zgolj ugibati, ali so morda konzolni venec oblikovali po starejših srednjeveških ostankih na samem stolpu ali pa so zgolj sledili značilnemu oblikovanju nekaterih tovrstnih stolpov iz 13. stoletja v srednji Evropi. Vsekakor so ustvarili oblike, ki se dovolj smiselno navezujejo na prvotno zasnovo stolpa. Ob tem so na stolpu za nove zamenjali vse okenske okvire in v pritličju prebili nov vhod ter ga opremili z leta 1944 uničenim neogotskim portalom. V notranjščini so najbrž takrat zadnjič obnovili lesene medetažne konstrukcije in morda namestili t. i. kletko smrti. Na zunanjščini stolpa so vzidali novo ploščo z vklesanim križem in stari kamen z vklesanim križem zraven zakrili z ometom.[176] Hkrati so ob stolpu, podobno kakor sočasno na bližnjem gradu Devin, obnovili staro jugovzhodno obodno

---

172 ASLL 16/7, Materiali fotografici. Prim. Rutar, *Poknežena grofija*, str. 91.

173 Prim. Černe, *Usoda gradov*, str. 90.

174 Prim. Kruh in Beguš, *Vodnik*, str. 81.

175 Neogotski izhodni stolpič je gotovo nastal že v drugi polovici 19. stoletja, saj ga kažeta tudi fotografiji v: Caprin, *Alpi Giulie*, str. 232; ÖNB, Die gefürstete Grafschaft Görz und Gradisca, št. 60 (fotografija posneta pred jesenjo 1900). Morda je nadomestil starejši stolpič. Prim. Svetina, Šestdeset let, str. 191 (z zmotno navedbo, da naj bi neogotski stolpič nastal šele med obnovo gradu po prvi svetovni vojni).

176 Prim. Štupar-Šumi, *Stavbna dediščina*, str. 809, 812; Pečenko, *Rodovina Pečenko*, str. 368–369; Svetina et al., *Konservatorski načrt*, str. 26–30, 52; Svetina, Šestdeset let, str. 203 (z nekaterimi zmotnimi navedbami oziroma napačnim sklepanjem).

Slika 95: Značilni historistični dodatki srednjeveških grajskih delov iz 13. stoletja (foto: Igor Sapač, 2018)

Slika 096: Neogotski izhodni stolpič vrh bergfrida (foto: Igor Sapač, 2004)

Slika 97: Grad Rihemberk okoli leta 1890 z jugovzhodne strani (Rutar, Poknežena grofija, str. 91)

obzidje iz 13. stoletja in ga na vrhu opremili z novimi cinami, na vogalu pa s pitoresknim stražnim oziroma razglednim stolpičem neogotskih oblik.

Te posege so izvedli v petdesetih in šestdesetih letih 19. stoletja, ko je bila neogotika v Avstriji najbolj priljubljena. Leta 1874 je Carl Czoernig poročal, da so dali grofje Lanthieri grad pred nedavnim povsem obnoviti.[177] Pri tem je zanimivo, da se je Tadej Klemen Lanthieri na Rihemberku redko zadrževal; skoraj ves čas je prebival v udobnem baročnem Lanthierijevem dvorcu v Vipavi. Leta 1858 je kupil še dvorec Slap pri Vipavi in ga priključil vipavski posesti. Na Slapu je tudi umrl.[178] Ker je imel obširno in dobičkonosno posest, je izvedel dokaj obsežno in arhitekturno ambiciozno prenovo Rihemberka, ki je po eni strani povečala spomeniški značaj gradu in njegov simbolni pomen, po drugi strani pa omogočila njegovo boljše vzdrževanje in gospodarsko učinkovitost. Iz uporabljenih virov žal ni mogoče razbrati, kdo je bil arhitekt kvalitetno izvedenih posegov. Izvedena dela so bila vsekakor odmevna in zato ni presenetljivo, da je romantično prenovljeni mogočni grad z »novim stolpom« omenil tudi Simon Rutar v svoji knjigi o Goriški iz leta 1893.[179]

Nekaj gradbenih posegov v grad je bilo tudi konec 19. stoletja, ko je bil v lasti Karla Lanthierija (1839–1910). Takrat so v poznem 17. stoletju zgrajenemu kuhinjskemu prizidku k vhodnemu stolpu grajskega jedra na južni strani v nadstropju dodali slikovit tristrano sklenjen pomol s šilastoločnimi neogotskimi okni, ki ga najstarejša ohranjena fotografija gradu z jugovzhodne strani še ne kaže.[180]

---

177 Czoernig, *Görz Oesterreich's Nizza. II. Band*, str. 136.

178 S tem v zvezi glej prispevek Mihe Preinfalka v tej knjigi. Prim. Sapač, *Grajske stavbe*, 20, str. 75; Smole, *Graščine*, str. 439.

179 Rutar, *Poknežena grofija*, str. 4, z objavljeno fotografijo prenovljenega gradu z južne strani na str. 91.

180 Fotografijo gradu s pomolom hrani INDOK center v Ljubljani, fotografija gradu pred gradnjo pomola pa je v: ASLL 16/7, Materiali fotografici. Prim. Rutar, *Poknežena grofija*, str. 91.

Slika 98: Konec 19. stoletja zgrajen dodatek k vzhodnemu kuhinjskemu prizidku iz 17. stoletja na fotografiji iz obdobja pred drugo svetovno vojno (© INDOK, Ljubljana)

Slika 99: Grad Rihemberk z zahodne strani malce pred jesenjo 1900 (© ÖNB, Die gefürstete Grafschaft Görz und Gradisca, št. 60, izrez)

S pomolom so ustvarili prostorski in oblikovni pendant malce starejšemu neogotskemu razglednemu stolpiču na jugovzhodnem vogalu prvotnega grajskega obodnega obzidja. V južnem medzidju so podrli pritlično utilitarno gospodarsko poslopje s petimi zidanimi slopi, ki se je od časa po letu 1857 z zunanje strani naslanjalo na južni trakt grajskega jedra.[181] Nato so iz pritličja južnega trakta prebili nov prehod v južno medzidje in na lokaciji starega nižjega gospodarskega poslopja, ki je bilo iz 17. ali 18. stoletja in ki so ga podrli kmalu po letu 1857, z vnovično naslonitvijo na vzhodno stran jugozahodnega stolpiča zgradili novo, višje dvonadstropno podkleteno gospodarsko poslopje s konjskim hlevom v pritličju.[182] Vhod v hlev so uredili na vzhodni strani, dostop v nadstropji, v katerih so bili morda bivalni prostori, pa preko stopnišča v posebnem oglatem izzidku na severovzhodni strani. Analiza situacije v mapi franciscejskega katastra kaže, da so novo poslopje zgradili na talni ploskvi starega.[183] Novo gospodarsko poslopje so višinsko izenačili z jugozahodnim stolpičem in ga zgradili v kakovostni kamniti zidavi, ki je obstala do rušitve večjega dela poslopja leta 1963.

---

181 Od tega poslopja je ostal nastavek vzhodnega zidu. Prim. Kruh in Beguš, *Vodnik*, str. 83.

182 Načrti za gradnjo novega gospodarskega poslopja s konca 19. stoletja so ohranjeni v zasebnem arhivu rodovine Levetzow-Lantieri v palači Lantieri v Gorici. Kopije iz leta 1972 hrani INDOK center v Ljubljani. Na fotografiji v knjigi Rutar, *Poknežena grofija*, str. 91, novo gospodarsko poslopje še ni vidno, staro pa je bilo takrat že podrto.

183 Podobo južne strani gradu malce pred gradnjo novega gospodarskega poslopja konec 19. stoletja dokumentirata tudi fotografiji v: Caprin, *Alpi Giulie*, str. 232; ÖNB, Die gefürstete Grafschaft Görz und Gradisca, št. 60 (fotografija posneta pred jesenjo 1900). Na številne prezidave v južnem medzidju v 19. stoletju so opozorile tudi arheološke raziskave v letih 1971, 1984 in 1985. Prim. Vuga, Poročilo o izkopavanju, str. 5–48; Harej, Rihemberk, 1985, str. 287; Harej, Rihemberk, 1986, str. 289–290; Kruh in Beguš, *Vodnik*, str. 77–83; Kruh, Sledi, str. 28. Ob vzhodni steni poslopja s konjskim hlevom so izkopali tri krajše kamnite vzporedne zidove, ki jih doslej še ni bilo mogoče ustrezno interpretirati; najverjetneje so bili povezani s funkcijo tega poslopja in so nastali okoli leta 1900.

Propad in konservatorska obnova gradu v 20. stoletju

Grajska stavba je uničujoče 20. stoletje dočakala vzdrževana in v dobrem gradbenem stanju.

Po izbruhu vojne z Italijo leta 1915 je grad zasedla avstro-ogrska vojska in v njem uredila vojaško bolnišnico v zaledju frontne črte.[184] Bolnišnice so takrat uredili tudi v spodnjem rihemberškem dvorcu, rihemberškem dvorcu na Korpu in rihemberški šoli. V gradu je med letoma 1915 in 1917 umrlo veliko vojakov.[185] Družina Levetzow-Lanthieri je še pred preureditvijo gradu v vojaško bolnišnico poskrbela, da so iz njega na varno v Gorico oziroma Ljubljano umaknili knjižnico ter najpomembnejše dele opreme in arhiva. Veliko preostale opreme so vojaki poškodovali ali uničili. Menda so zaradi pomanjkanja goriva za ogrevanje sežgali tudi ostanek grajskega arhiva.[186] Za potrebe vojaške bolnišnice so v večini prostorov v pritličju položili nove betonske tlake oziroma cementne estrihe, v severovzhodnem stolpu zunanjega obzidja pa uredili umivalnico z večjo betonsko kopalno kadjo za potrebe dezinfekcije.[187] Leta 1984 izvedena arheološka izkopavanja in njihova novejša interpretacija so pokazala, da so najverjetneje za potrebe vojaške bolnišnice v pritličju zahodnega trakta podrli prečno predelno steno iz 17. stoletja, za približno 50 cm dvignili nivo tal in naredili nov enoten betonski tlak.[188] Najbrž so hkrati v osrednjem delu pritličja zaprtega hodnika zahodnega trakta zgradili sanitarije, ki so bile osvetljene skozi majhno pravokotno lino na dvoriščni fasadi in morda povezane s kanalizacijskim sistemom na zahodni strani grajskega jedra oziroma ob

Slika 100: Grad Rihemberk z zahodne strani v zgodnjem 20. stoletju. Pod bergfridom je vidno novo zgrajeno dvonadstropno poslopje s konjskim hlevom v pritličju (hrani družina Levetzow Lantieri).

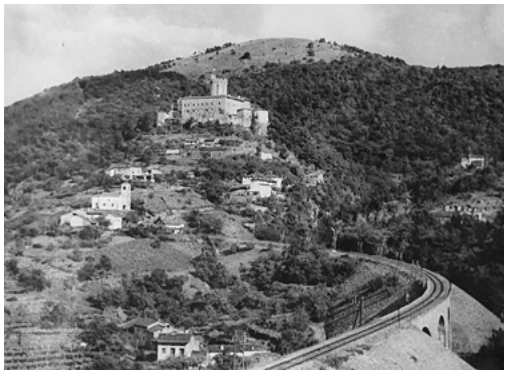

Slika 101: Pogled na grad z med letoma 1903 in 1906 zgrajeno železniško progo s severozahodne strani (hrani družina Levetzow Lantieri)

184 *Krajevni leksikon Slovenije*, str. 198; Klavora, *Doberdob*, str. 230.

185 Sedmak, Rihemberk v vrtincu, str. 77–78 (z objavljeno fotografijo dvorišča gradu med prvo svetovno vojno).

186 Černe, *Usoda gradov*, str. 4; prim. Gortani, *Gorizia*, str. 633; Moschetti, *I danni*, str. 35; Šerbelj, Slikar, str. 371; Šerbelj, Anna Borrini, str. 128.

187 Prim. Kruh in Beguš, *Vodnik*, str. 75, 88, 90–91.

188 Prim. Kruh in Beguš, *Vodnik*, str. 45, 61, 83–87.

Sliki 102 in 103: Grad kot priljubljen kraj za sokolarjenje v obdobju med svetovnima vojnama (hrani družina Levetzow Lantieri)

jugozahodnem vogalu severnega trakta. Na območju obzidanega baročnega vrta južno od gradu so postavili dolgo pritlično leseno bolnišnično barako s pravokotno talno ploskvijo in položno dvokapno streho. Barako so po vojni odstranili.

Po prvi svetovni vojni, pod Kraljevino Italijo, je dala družina Levetzow-Lanthieri precej opustošeni grad zasilno obnoviti. Vanj so vrnili tudi del stare opreme, ki je bila med vojno deponirana v Ljubljani oziroma Gorici. Grad so začeli obnavljati po nasvetih arhitekta Maksa Fabianija.[189] A v družinskem arhivu Lanthierijev v Gorici ohranjeni opisi in fotografije kažejo, da niso izvedli posebno obsežnih gradbenih del in da gradbeno stanje gradu pred drugo svetovno vojno – v obdobju, ki ga je zaznamovala svetovna gospodarska kriza – ni bilo posebno dobro.[190] Erdmann Levetzow, njegova žena Klementina in njun sin Karel Levetzow-Lantieri so grad uporabljali zlasti kot občasno poletno bivališče, sicer pa so prebivali v goriški palači Lantieri.[191] Za grad je skrbel oskrbnik. Grad je v obdobju med svetovnima vojnama v stanovanjskem jedru obsegal sobo za služinčad, oratorij, sobo za goste, dve spalnici, veliko dvorano, knjižnico, orožarno, dve dnevni sobi, manjšo dvorano, jedilnico, kuhinjo, stopnišče, hodnik v pritličju, kapelo in klet. V številnih prostorih so bili pisano marmorirani leseni tramovni stropi, v nekaterih prostorih pa so bili stropi ometani in okrašeni z baročnimi štukaturami. V orožarni oziroma zahodni vhodni dvorani, ki je s talno ploskvijo merila

189 Castelli medievali, str. 4; Černe, *Usoda gradov*, str. 4; prim. Šerbelj, Anna Borrini, str. 128. V doslej objavljenih orisih življenja in dela arhitekta Maksa Fabianija grad Rihemberk ni omenjen (prim. Pozzetto, *Maks Fabiani*, str. 332). Za usodo grajskih stavb v tistem delu Slovenije, ki je pripadala Kraljevini Jugoslaviji, prim. Komelj, Grad kot spomeniškovarstveni problem, str. 13–32.

190 ASLL 13/7.

191 Černe, *Usoda gradov*, str. 2–20, 90–92. Prim. Kruh in Beguš, *Vodnik*, str. 15; Šerbelj, Anna Borrini, str. 128.

približno 11,35 × 5,80 m, je bilo tramovje okrašeno z grbi plemiških rodovin, ki so bile v sorodu z Lanthieriji. Med njimi so bili grbi rodovin Gonzaga, Thurn, Collalto, Neuhaus, Formentini in Ungrispach. V zgornjih sobah in dvoranah je imelo dvanajst hrastovih vrat umetelno izdelane baročne ključavnice iz pokositrenega kovanega železa. V prostorih je bilo več kaminov. Tisti v veliki dvorani je bil iz belega kamna, v oratoriju in jedilnici sta bila kamina iz črnega kamna, kamin v spalnici pa je imel ornamentiran okvir iz črnega kamna. V kapeli so bile rezljane klopi in mašno posodje. V zvončnici na strehi kapele je visel zvon s posvetilom Janeza Ignaca Lanthierija iz leta 1662. V prostorih je bilo več bidermajerskih in empirskih kosov pohištva. Pohištvo je bilo po razdejanju med prvo svetovno vojno sicer precej razredčeno. Do druge svetovne vojne se je v gradu ohranilo več starih oklepov, 25 helebard in nekaj pušk iz zapuščine Henrika grofa Chambordskega (1820–1883), vnuka francoskega kralja Karla X. (1757–1836) in zadnjega pripadnika francoskih Bourbonov, ki je bival v Gorici in prihajal v Rihemberk na lov. Precej je bilo kositrnega posodja. V gradu je bilo do druge svetovne vojne tudi okoli 80 slik. V veliki dvorani sta med drugim viseli oljni sliki na platnu z mitološkimi motivi, delo slikarke Anne Borrini velikosti 4,2 × 3,8 m. Zraven sta viseli dve oltarni sliki. Na eni je bila Sveta družina iz leta 1796, na drugi, ki je izvirala iz kapele spodnjega rihemberškega dvorca, pa Marija s svetniki. V jedilnici je viselo pet slik z motivom rož v vazi, dva portreta dam iz rodovine Lanthieri ter portreta Marije Terezije in cesarja Jožefa. Vse slike so bile oljne. V knjižnici je visel tudi večji portret Friderika Velikega. Poleg omenjenih je bilo v gradu še vsaj 18 oljnih slik: en portret, podoba Kristusa, dve sliki z motivom lovskih psov in križev pot v kapeli. V gradu je bilo tudi četvero vrat stenske omare z rokokojsko slikarijo in v oratoriju dvoje manjših vrat s prav tako rokokojsko slikarijo sakralnih motivov. Poleg oljnih slik je bilo v grajski knjižnici še 14 starih bakrorezov z vedutami Istre.[192] Po izbruhu druge svetovne vojne so del premične opreme iz gradu prenesli v palačo Lantieri v Gorico, kjer je vsaj deloma ohranjena še sedaj.

Slika 104: Notranje grajsko dvorišče pred drugo svetovno vojno (hrani družina Levetzow Lantieri)

Slika 105: Notranje grajsko dvorišče pred drugo svetovno vojno (hrani družina Levetzow Lantieri)

[192] ASLL 13/7, Carlo E. di Levetzow-Lantieri, 30. 11. 1945; Černe, *Usoda gradov*, str. 14; prim. Gortani, *Gorizia*, str. 634; Berlam, La rocca, str. 3; Šerbelj, Slikar, str. 372. Popis vojne škode iz časa po drugi svetovni vojni omenja, da je bil grad v lasti grofice Lanthieri v sobah opremljen s starinskim pohištvom (PANG, PANG 483, Okrajne komisije za vojno škodo, KNNO Branik).

Slika 106: Pogled iz severnega medzidja na severno fasado palacija oziroma severnega grajskega trakta pred drugo svetovno vojno (hrani družina Levetzow Lantieri)

Slika 107: Pogled na grad iz zraka pred drugo svetovno vojno (hrani družina Levetzow Lantieri)

Druga svetovna vojna je gradu in naselju pod njim prinesla skoraj popolno uničenje. Grajski oskrbnik Johann Kollmann (1889–1968) je z ženo in hčerjo postal sodelavec partizanskega gibanja in pozimi 1943/44 na gradu, v kletnem prostoru pod konjskim hlevom, uspešno skrival in oskrboval ranjene partizane.[193] Kot povračilni ukrep zaradi partizanske akcije so nemški vojaki 15. februarja 1944 požgali naselji Rihemberk in Komen, prebivalce pa izselili. Arhitekt in štanjelski župan Maks Fabiani je takrat pred požigom rešil bližnji Štanjel. Oskrbnik gradu Rihemberk se je umaknil v spodnji rihemberški dvorec. Kljub zlim slutnjam pa grad takrat ni bil požgan.[194] V začetku marca 1944 so nemški vojaki iz nezavarovanega gradu v palačo Lantieri v Gorico prepeljali del knjižnice in del opreme reprezentančnih prostorov. Julija 1944 se je v gradu ob strateško pomembni cesti s Krasa proti dolini Branice nastanila domobranska posadka, sestavljena iz ljudi iz okoliških krajev, ki so jih Nemci prisilno mobilizirali.[195] V noči z 22. na 23. julij 1944 so partizani II. bataljona Gradnikove brigade in dela Južnoprimorskega odreda pod vodstvom Stanka Lisjaka v gradu utrjeno domobransko posadko obkolili in z lahkoto premagali, saj se jim ni upirala in jim je po pogajanjih odprla glavna grajska vrata. Partizani so razorožili in zajeli 98 primorskih domobrancev oziroma tako imenovanih *Landšucerjev* in ti so se jim nato priključili. Po osvojitvi so partizani grad zgodaj zjutraj 23. julija minirali in požgali. Pri tem je v stavbi eksplodiralo uskladiščeno strelivo in povzročilo veliko škodo. Zgorela je tudi vsa oprema, ki je v gradu še ostala po marcu 1944, vključno z baročnimi slikami Anne Borrini. Čez nekaj tednov je podobna usoda kot Rihemberk doletela še bližnji grad v Štanjelu; partizani so ga minirali in povsem

193 S tem v zvezi glej prispevek Alenke Pavlica v tej knjigi. Prim. Černe, *Usoda gradov*, str. 90, 91.

194 Prim. Filipčič, *Rihemberk*; Vidmar, *Kronika Rihemberka*, str. 243; Černe, *Usoda gradov*, str. 5.

195 Ravbar, Kako je padla, str. 580–583; Mlakar, *Domobranstvo na Primorskem*, str. 165–167; Vidmar, *Kronika Rihemberka*, str. 246; Černe, *Usoda gradov*, str. 5, 92; Mlakar, O delovanju, str. 103–152, 157, 161–163; Kruh in Beguš, *Vodnik*, str. 16–18.

Slika 108: Razdejani vhodni predel grajskega kompleksa okoli leta 1945. Nad glavnim portalom je vidna še povsem nepoškodovana plošča z grbom rodovine Lanthieri, ki so jo kmalu po priključitvi tega dela Primorske Jugoslaviji leta 1947 vandalsko poškodovali (hrani družina Levetzow Lantieri).

Slika 109: Minirani vhodni stolp grajskega jedra z ostanki lesenega poslikanega stropa v prvem nadstropju veznega poslopja med severnim traktom in grajsko kapelo okoli leta 1945 (hrani družina Levetzow Lantieri)

Sliki 110 in 111: Minirano neogotsko poslopje ob vhodnem stolpu grajskega jedra in kuhinji v vzhodnem grajskem medzidju okoli leta 1945. V ozadju na sliki 112 je vidna še povsem ohranjena vzhodna fasadna stena severnega trakta oziroma grajskega palacija s trikotnim strešnim čelom (hrani družina Levetzow

Slika 112: Razdejano notranje grajsko dvorišče z razkrito kapelo in porušeno dvoriščno balustrado okoli leta 1945 (hrani družina Levetzow Lantieri)

razdejali med 10. in 11. septembrom 1944. Po požigu je družina Levetzow-Lanthieri s pogorišča na Rihemberku rešila samo nekaj ožganih slik in zvon grajske kapele. Rešene predmete so prenesli v palačo Lantieri v Gorici. Grad je v celoti pogorel, zaradi miniranja pa je bil do tal podrt zahodni trakt grajskega jedra z zahodnim delom južnega trakta in skrajnim zahodnim delom dvoriščne stene severnega trakta. Poleg tega je bil močno razdejan vhodni stolp v grajsko jedro, deloma razmajano pa je bilo tudi drugo zidovje traktov v grajskem jedru. Streha je ostala samo nad veznim delom med grajsko kapelo in severnim traktom. V glavni grajski stolp so partizani menda postavili kar 180 kg razstreliva, a se kljub temu ni podrl, čeprav ga je eksplozija precej razmajala. Sesule so se samo lesene medetažne konstrukcije, eksplozivni udar pa je iz zidovja iztrgal večino kamnitih okenskih okvirjev ter neogotski šilastoločni glavni portal v pritličju. Tudi stolpi zunanjega obzidja in vhodno grajsko poslopje so ostali brez streh. Rebrasti obok v grajski kapeli se je sesul. Propadli so skoraj vsi leseni tramovni

Slika 113: Razkriti južni grajski trakt in poškodovani bergfrid okoli leta 1945 (hrani družina Levetzow Lantieri)

Slika 114: Razdejana notranjost grajske kapele s sesutim poznogotskim obokom in baročnim oltarjem, ki ima ohranjena oba stebra in trebušasto vazo v čelnem nastavku, okoli leta 1945 (hrani družina Levetzow Lantieri).

stropi v traktih grajskega jedra. V grajski kapeli je bila uničena oltarna slika, delo slikarja Jeana (Giovannija) Donata iz 18. stoletja.[196]

Slika 115: Razdejani grad s ponovno pokritim vhodnim delom ter kapelo z zahodne strani (© INDOK, Ljubljana, foto: Marijan Zadnikar, 1956)

Družina Levetzow-Lanthieri si je takoj po požigu, podobno kot rodovina Coronini na bližnjem Kromberku, začela prizadevati za obnovo gradu. Zanjo si je še posebno prizadeval Karel Levetzow-Lantieri (1907–1998), ki je bil do kapitulacije Italije jeseni 1943 častnik v italijanski vojski, nato pa so ga nacisti zaprli. Rešila ga je ameriška vojska in v njej je nato do konca vojne sodeloval kot stotnik. Tako kot njegova mati je zelo dobro govoril slovensko in bil navezan na Rihemberk.[197] Poskrbel je, da so z razdejanega gradu na varno v družinsko palačo v Gorici prepeljali nekaj kulturnozgodovinsko pomembnih kamnoseško skrbno obdelanih stavbnih členov, med njimi zlasti dele oltarja grajske kapele in z izklesanimi grbi poudarjena sklepna kamna miniranih portalov iz druge polovice 17. stoletja ob vhodu v grajsko jedro.[198] Zavarovalna dela na razvalini so se začela jeseni 1945 ter so s pomočjo zavezniške (ameriške) vojaške uprave in po skrbno pripravljenih načrtih italijanske spomeniške službe s sedežem v Trstu trajala do poletja 1947. Leta 1946 je tržaški arhitekt in konservator Mario Zocconi (1915–1987) opravil analizo podobe gradu pred letom 1944 in po razdejanju ter na tej podlagi izdelal predlog za obnovo. Predvidel je popolno obnovo gradu v predvojnem obsegu. Ponovno naj bi zgradili tudi popolnoma podrti zahodni trakt, ki pa naj bi v pritličju dobil arkadno galerijo; ta naj bi omogočala razgled z grajskega dvorišča na pokrajino.[199] Zocconijev predlog popolne obnove je bil upravičen, saj je bil takrat domala v celoti ohranjen še severni grajski trakt s celotno zunanjo severno fasado.[200] Do leta 1947 so v skladu s tem predlogom deloma utrdili razmajano zidovje grajskih traktov ter z novima strehama pokrili grajsko kapelo in vhodno grajsko poslopje z

---

196 Černe, *Usoda gradov*, str. 5, 91; Žajdela, Gradovi, str. 24; Žajdela, Usoda gradov; Mlakar, O delovanju; Križman, Grad Rihemberk, str. 241; Šerbelj, Anna Borrini, str. 129–130; prim. Ravbar, Kako je padla, str. 580–583; *Krajevni leksikon Slovenije*, str. 198; Kjuder, *Zgodovinski mozaik*; Petelin, *Gradnikova brigada*, str. 305, 450 sl.; Vidmar, *Kronika Rihemberka*, str. 247; Sapač, *Grajske stavbe*, 24, str. 262–263; Kruh in Beguš, *Vodnik*, str. 17; Ožbolt, *Braniški grad*, str. 27; Fakin Bajec, Kulturna dediščina, str. 226.

197 Prim. Koren, Obisk; Černe, *Usoda gradov*, str. 4–5, 90–91.

198 Prim. Križman, Grad Rihemberk, str. 243; Ožbolt, *Braniški grad*, str. 78. Sklepna kamna z aliančnima grboma Lanthieri-Thurn in Lanthieri-Rabatta so vzidali v steno glavne veže palače Lantieri in tam sta še zdaj. Med njima je nameščen še en kamniti Lanthierijev grb, ki morda prav tako izvira z Rihemberka. Za posredovani podatek se zahvaljujem dr. Mihi Preinfalku. Prim. Geromet, *Araldica*, str. 77; Sapač, *Grajske stavbe*, 22, str. 246.

199 Načrti za obnovo gradu, 1945–1947, Soprintendenza archeologica e per i beni ambientali architettonici artistici e storici del Friuli-Venezia Giulia, Trst (palača Economo). Prim. Černe, *Usoda gradov*; Svetina et al., *Konservatorski načrt*, str. 33–34; Svetina, Šestdeset let, str. 192–193.

200 Prim. Vidmar, *Kronika Rihemberka*, str. 307, z objavljeno fotografijo gradu iz leta 1946, ki kaže takrat še v celoti ohranjeno severno fasado severnega trakta.

Slika 116: Pogled z gradu Rihemberk na po vojni obnovljeno vas Branik z razvalinami dvorcev Spodnji Rihemberk in Korp okoli leta 1950 (hrani družina Levetzow Lantieri)

okroglim stolpom, kjer je bilo pred letom 1944 bivališče kastelana oziroma rihemberškega oskrbnika Johanna Kollmanna.[201] Vrh fasade kapele so ponovno zgradili porušene arkadne loke galerije. S temi ukrepi so preprečili dokončen propad gradu, hkrati pa jasno začrtali vizijo njegove popolne obnove v predvojnem obsegu.

Po priključitvi tega dela Primorske Jugoslaviji 15. septembra 1947 je nova komunistična oblast obnovo ustavila in grajsko stavbo s pripadajočo posestjo zaplenila.[202] Splošne razmere v tistem obdobju nazorno ilustrira zapis neznanega avtorja iz 28. aprila 1948 v Goriškem dnevniku: »*Danes je v Rihemberku zavrelo drugačno življenje. Januarja letos so ustanovili kmečko zadrugo, ki šteje že preko 200 rednih članov. Grofovo zemljo so razdelili … Rihemberčani so se otresli občutka dolgoletnega suženjstva in hlapčevstva ter ponosno stopajo v novo življenje na svoji svobodni zemlji* …«.[203] Na pobočju vzpetine nad gradom se je pojavil velik kamnit napis TITO.[204] Nekdanji lastnik gradu Karel Levetzow-Lantieri je nato skupaj z ostarelima staršema Klementino in Erdmannom ter pozneje z ženo in hčerama, ki sta se rodili v letih 1955 in 1960, živel v palači Lantieri v Gorici.[205] Priključitev gradu Jugoslaviji in njegova zaplemba nista zanj pomenili nič dobrega. Kmalu po septembru 1947 je bil vandalsko poškodovan grb rodovine Lanthieri nad glavnim vhodom v grad, pri čemer je bila uničena vklesana letnica MDXXXVII (1537).[206] Okoliški prebivalci so z gradu začeli odvažati gradbeni material, ki je bil pripravljen za njegovo obnovo, nato pa so v revolucionarnem zanosu čedalje pogosteje odvažali

201 Prim. Černe, *Usoda gradov*, str. 4–5.

202 Prim. Geromet, *Araldica*, str. 123–124; Geromet in Alberti, *Castelli*; Kruh in Beguš, *Vodnik*, str. 18.

203 Tako je v Rihemberku, str. 2.

204 Napis je v obnovljeni obliki ohranjen še sedaj.

205 Prim. Križman, Grad Rihemberk, str. 239–250.

206 Černe, *Usoda gradov*, str. 5. Na fotografiji vhodnega poslopja, ki je bila posneta malce po koncu druge svetovne vojne in pred priključitvijo tega dela Primorske Jugoslaviji leta 1947 in ki je ohranjena v zasebnem arhivu družine Levetzow-Lantieri v Gorici (ASLL 13/7, Reiffenberg – Rovine dopo la guerra 1940–45), je nad glavnim vhodom v grad vidna še povsem nepoškodovana grbovna plošča.

tudi stavbno gradivo iz ruševin grajske stavbe.[207] Kraj je nova oblast preimenovala v Branik, grad pa je postal problematičen in odvečen simbol pretekle dobe.[208] Zaradi ponovnega namernega miniranja se je kmalu po letu 1947 skoraj vse do tal sesula vzhodna polovica severnega trakta, ki je bila do leta 1947 v obsegu zidovja še povsem ohranjena in v dokaj dobrem gradbenem stanju.[209] Številni okoliški prebivalci in novi lokalni oblastniki so v petdesetih letih 20. stoletja naredili vse, da bi ga dokončno uničili, čeprav je bil z odlokom, objavljenim v uradnem listu, že pred letom 1952 razglašen za kulturni spomenik. Zaradi nasilnega povojnega rušenja so bili nekdanji stanovanjski trakti v grajskem jedru z izjemo dela južnega trakta do začetka šestdesetih let 20. stoletja domala v celoti do tal podrti.[210]

---

207 Odvažanje gradbenega materiala se je vse bolj stopnjevalo po letu 1948 oziroma 1949. Takrat so v Braniku za potrebe kmečke zadruge nabavili prvi traktor. Za posredovani podatek se zahvaljujem dr. Savinu Joganu. Prim. Fakin Bajec, Kulturna dediščina, str. 226.

208 Novejše zgodovinske raziskave kažejo, da je jugoslovanska komunistična oblast na Primorskem od konca italijanske oblasti do podpisa t. i. londonskega memoranduma leta 1954 svojo učinkovitost poskušala krepiti tudi s posegi v lokalno kulturno krajino. Poleg postavljanja novih spomenikov in preimenovanja naselij je šlo pri tem za odstranjevanje nacionalno in/ali politično-ideološko motečih prostorskih poudarkov iz preteklosti, med njimi tudi z vidika novih oblastnikov problematične kulturne dediščine, zlasti gradov in dvorcev. Odstranjevanje tovrstne kulturne dediščine je zrcalilo težnje po sistematični vzpostavitvi nove družbene ureditve na osnovi komunistične ideologije ter njene vizije preteklosti in prihodnosti. Pri tem je večkrat prihajalo celo do kršitve veljavne zakonodaje in do prekipevanja energije lokalnih aktivistov, ki je prehitevala ukaze vrhovnih oblastnikov. Prim. Batič, *Fluidna krajina*; Fakin Bajec, Kulturna dediščina, str. 220–221.

209 Malce pred priključitvijo tega dela Primorske Jugoslaviji leta 1947 posnete fotografije v vojni razdejanega gradu, ki so ohranjene v zasebnem arhivu družine Levetzow-Lantieri v Gorici (ASLL 13/7, Reiffenberg – Rovine dopo la guerra 1940–45), kažejo zidovje severnega grajskega trakta oziroma palacija še povsem ohranjeno in v dokaj dobrem gradbenem stanju, brez vidnih razpok ali poškodb, ki bi vplivale na statično stabilnost. Primerjaj tudi fotografijo v: Vidmar, *Kronika Rihemberka*, str. 307. Tudi fotografija gradu Rihemberk, ki jo je leta 1948 za slovensko spomeniško službo posnel konservator Ciril Velepič (1908–1992) in jo hrani INDOK center v Ljubljani, kaže severno fasado gradu še povsem ohranjeno. Na leta 1954 posneti fotografiji slovenskega restavratorja Izidorja Moleta (1927–1998), prav tako shranjeni v INDOK centru, pa je vidna skoraj do tal podrta vzhodna polovica severnega grajskega trakta v obsegu štirih okenskih osi. Primerjava teh fotografij je zgovorna; ker je zidovje na povojnih fotografijah iz časa do leta 1948 še povsem ohranjeno in ker je bila nad vhodno vežo grajskega jedra še celo strešna kritina, je na dlani ugotovitev, da je bila vzhodna polovica glavnega grajskega trakta med letoma 1948 in 1954 do tal porušena nasilno, upoštevaje veliko debelino sten nedvomno z načrtnim miniranjem. O akterjih tega vandalizma je na osnovi uporabljenih virov mogoče zgolj domnevati. Če bi bilo rušenje oziroma miniranje glavnega grajskega trakta izvedeno po uradni poti, npr. s sodelovanjem določene gradbene organizacije ali vojske, bi bilo to gotovo kje zabeleženo. A takšni dokumenti vse doslej niso bili odkriti in prav tako ni pričevanj, ki bi utemeljevala to domnevo. Zato je najbolj verjetno, da so grad – ki je bil že vsaj od druge polovice leta 1945, ko se je za njegovo ohranitev zavzela italijanska spomeniška služba, prepoznan kot univerzalna kulturna dediščina – podirali domačini s ciljem pridobivanja gradbenega materiala in obenem izbrisa pomnika fevdalne dobe oziroma donedavne lastnine družine Levetzow-Lantieri. Podobno motivirano rušenje se je zgodilo leta 1950 v bližnjem Komnu, kjer so domačini z udarniškim delom in v povezavi z gradnjo novega zadružnega doma povsem porušili razvaline leta 1944 požganega dvorca. Rušenje v Komnu je dobro dokumentirano tudi na sočasnem filmskem traku, ki ga hrani Arhiv Republike Slovenije (prim. Sapač, *Grajske stavbe*, 24, str. 58–63). Po na ohranjenih fotografijah nesporno dokumentiranem obsegu rušenja gradu Rihemberk med letoma 1948 in 1960 je mogoče sklepati, da je bilo rušenje sistematično in da je bilo storjeno vse, da bi se grad spremenil v popolno ruševino oziroma da bi ga izbrisali iz vedute Branika. Prim. Svetina, Šestdeset let, str. 192.

210 Prim. Komelj, Vprašanje, str. 47–48; Svetina et al., *Konservatorski načrt*, str. 26, 65; Šerbelj, Anna Borrini, str. 128; Svetina, Šestdeset let, str. 204. Za širši kontekst uničevanja grajske dediščine na Slovenskem med drugo svetovno vojno in v revoluciji po njej: Zadnikar, *Z mojih poti*, str. 183; Stopar, Slovenski gradovi, str. 380–384.

Pristojni konservator slovenske spomeniške službe Ivan Komelj (1923–1985) je s tem v zvezi leta 1952 v osrednji slovenski spomeniškovarstveni reviji Varstvo spomenikov zapisal: »*Vendar pa je opazovanje v zadnjih letih pokazalo, da razvalina nezadržno propada in da ni razen deloma le še v temeljih ohranjenih utrdbenih naprav 16. stoletja in v orjaškem okroglem stolpu, edinstvenem (arhitekturnem) spomeniku poznogotske dobe, ter borni fasadi stanovanjskega poslopja od gradu ničesar več ohranjenega. Toda tega niso bile krive samo vremenske neprilike, temveč že znana vnema po čim cenejšem izkoriščanju*

Slika 117: Razvaljeni grad s po priključitvi tega dela Primorske Jugoslaviji nasilno do tal porušeno vzhodno polovico palacija (© INDOK, Ljubljana, foto: Marijan Zadnikar, 1956)

Slika 118: Vzhodna stran notranjega grajskega dvorišča pred letom 1944 (hrani družina Levetzow Lantieri)

Slika 119: Vzhodna stran notranjega grajskega dvorišča s še povsem ohranjeno dvoriščno steno palacija okoli leta 1945 (hrani družina Levetzow-Lantieri)

Slika 120: Severovzhodni del notranjega grajskega dvorišča po nasilni porušitvi vzhodnega dela palacija po priključitvi tega dela Primorske Jugoslaviji na fotografiji iz okoli leta 1960 (© ZVKDS OE Nova Gorica)

materiala, ki je tudi ta dragocen spomenik grajske arhitekture spremenila v donosen kamnolom, svojo okolico pa oropala mikavne poante.«[211]

Po razpoložljivem dokumentarnem gradivu, ki ga hrani zlasti INDOK center v Ljubljani, je mogoče oceniti, da so okoličani z gradu odpeljali približno 20 odstotkov kamna, iz katerega je bil zgrajen, oziroma kamnito gradivo celotnega zahodnega trakta in več kot polovice severnega trakta. Vse kaže, da so odpeljali tudi večino opečnih strešnikov. Zato ne preseneča, da je leta 1963 ob začetku večjih obnovitvenih del na gradu primanjkovalo kamna za obnovo razvaljenih zidov ter da so morali zato podreti večji del zidovja poslopja s konjskim hlevom v južnem medzidju, s tistim gradivom pa so nato obnavljali južni grajski trakt.[212] V zvezi z uničevanjem gradu po letu 1947 se je ohranilo nekaj zgovornih pričevanj domačinov, ki jih je zbrala zgodovinarka Milena Černe. Cvetko Vidmar se je spominjal: »*Po vrnitvi iz Nemčije poleti 45 se spominjam, da je srednji palacij še stal, pozneje pa so ga uporabili kot kamnolom*.« Anton Pavlica pa je povedal: »*Po porušitvi gradu so ljudje vozili material od tam, kar je kdo mogel. V glavnem so ga porabili pri zidavi zadružnega doma*.«[213] Iz uporabljenih virov ni mogoče razbrati, da bi domačini v prvih treh desetletjih po drugi svetovni vojni kazali kakršnokoli razumevanje za poškodovano grajsko dediščino na območju Branika. Poleg gradu Rihemberk so rušili in skoraj v celoti porušili tudi ostaline spodnjega dvorca Rihemberk in Lanthierijevega dvorca na Korpu ter povsem uničili in odstranili celo kapelo spodnjega rihemberškega dvora, ki je vojno pustošenje preživela skoraj nepoškodovana.[214] Zgovoren je podatek, da je eden od domačinov imenitna velika kovana vrata glavnega portona spodnjega rihemberškega dvorca kmalu po letu 1962 odtujil in jih med betoniranjem mostička čez bližnji potok uporabil kot armaturno železo.[215]

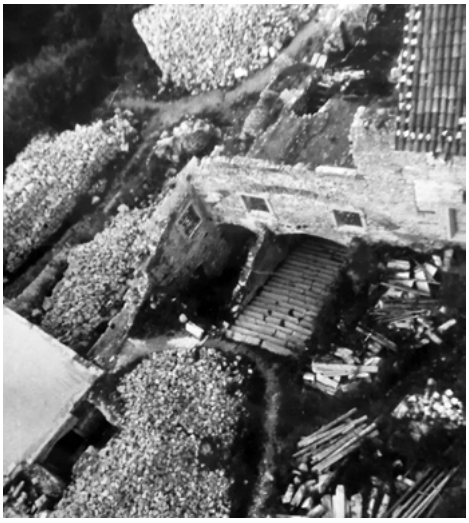

Slika 121: Severovzhodni del notranjega grajskega dvorišča po nasilni porušitvi vzhodnega dela palacija po priključitvi tega dela Primorske Jugoslaviji. Na levi strani je vidna konservatorsko obnovljena klet zahodnega dela palacija (© INDOK, Ljubljana, foto: Jože Gorjup,1963).

---

211 Komelj, Vprašanje, str. 47–48.

212 Prim. Kruh in Beguš, *Vodnik*, str. 42.

213 Černe, *Usoda gradov*, str. 90–92. Zadružni dom v Braniku so zgradili leta 1952 (Fakin Bajec, Kulturna dediščina, str. 223). Prim. Vidmar, *Kronika Rihemberka.*

214 Černe, *Usoda gradov*, str. 90–92; Sapač, *Grajske stavbe*, 24, str. 172, 173, 175. Prim. Komelj, Branik (Spodnji ali Lanthierijev grad v Braniku), str. 119; Fakin Bajec, Kulturna dediščina, str. 220–223. Oskar Jogan, ki je bil rojen leta 1932 v Rihemberku (Braniku), se je leta 2019 v zvezi s spodnjim rihemberškim dvorcem spominjal: »*Oče mi je tudi povedal, da so po vojni med ljudmi bili nekateri mnenja, da bi morali grad obnoviti najprej in tako zagotoviti prostor za večje število krajanov, ki so še dolgo za tem iz različnih razlogov ostali brez svojih domov. Ta zamisel pa ni bila uresničena. Resnica je tudi, da je bilo zidovja spodnjega gradu vsak dan manj. Ljudje so namreč ob pomanjkanju vsega prav tu našli prepotrebne zaloge materiala za obnovo svojih domov*.«

215 Černe, *Usoda gradov*, str. 92; Sapač, *Grajske stavbe*, 24, str. 167–190.

Slika 122: Razvaljeni južni grajski trakt z zahodne strani (© INDOK, Ljubljana, foto: Marijan Zadnikar, 1956)

Slika 123: Razvaljeni južni grajski trakt s severovzhodne strani (© INDOK, Ljubljana, foto: Marijan Zadnikar, 1956)

Nekaj let pozneje, v sedemdesetih letih 20. stoletja, so oskrunili še grob grofa Franca Antona Lanthierija (1751–1826), graščaka na Spodnjem Rihemberku in med drugim goriškega deželnega glavarja, na pokopališču v Braniku.[216] Na koncu so lokaciji porušenih dvorcev še dodatno devastirali z vsiljenimi novimi gradbenimi posegi. Poleg vneme po pridobivanju cenenega gradbenega materiala in revolucionarnega zanosa je bil pri uničevanju gradu Rihemberk prisoten tudi vandalizem. Samo tako je mogoče pojasniti metanje delov kamnite krone glavnega grajskega zbiralnika za vodo v jašek tega zbiralnika sredi notranjega dvorišča, metanje kamenja z vrha glavnega grajskega stolpa na po drugi svetovni vojni postavljeno novo streho nad grajsko kapelo ter odtujevanje deponiranih posameznih delov zvončnice grajske kapele po letu 1964.[217]

Dokončen propad ostankov gradu je z velikimi napori preprečila slovenska javna spomeniška služba s sedežem v Ljubljani, ki je v letih 1956 in 1957 poskrbela za izvedbo najnujnejših zavarovalnih del.

---

216 Prim. Premrl, *Nesmrtni kamen*, str. 120–121 in prispevek Mihe Preinfalka v tej knjigi.

217 Prim. Fakin Bajec, Kulturna dediščina, str. 223, 226. Posledice tega z ničemer opravičljivega početja so zelo problematične in boleče še dandanes in zgovorno je, da je ta tematika skoraj povsem tabuizirana (prim. Fakin Bajec, Kulturna dediščina, str. 219–230 (s sporno kritiko pripadnikov slovenske javne konservatorske službe, ki so si po letu 1947 nesebično prizadevali za ohranitev in obnovo gradu Rihemberk, in nekritičnim povzemanjem zavajajočih oziroma netočnih navedb posameznih domačinov). Prim. tudi: Zadnikar, *Z mojih poti*, str. 183). Morda prav zato ostaline spodnjega rihemberškega dvorca z dokaj obsežnim dvoriščnim obzidjem, s kakovostnim kamnitim portonom iz leta 1650 in z ostanki nekdanje velike grajske kleti še vse doslej niso bile vpisane v register kulturne dediščine, kjer je sicer skrbno evidentirana vrsta braniških obeležij, ki spominjajo na dogajanje med drugo svetovno vojno (prim. Fakin Bajec, Kulturna dediščina, str. 217–218).

Slika 124: Dvoriščna fasada razvaljenega južnega grajskega trakta (© INDOK, Ljubljana, foto: Marijan Zadnikar, 1956)

Slika 125: Razvaljeno južno gospodarsko poslopje in južni grajski trakt. Okoli leta 1963 so zidovje gospodarskega poslopja v glavnem podrli ter material uporabili za obnovo južnega trakta in obzidja (© INDOK, Ljubljana, foto: Marijan Zadnikar, 1956).

Slika 126: Razvaljeni grad s po priključitvi tega dela Primorske Jugoslaviji nasilno do tal porušeno vzhodno polovico palacija (© INDOK, Ljubljana, foto: Izidor Mole, 1954)

Slika 127: Razvaljeni grad z ostankom palacija (© INDOK, Ljubljana, foto: Marijan Zadnikar, 1956)

Slika 128: Pogled na zahodno polovico palacija po samoporušitvi dveh njegovih daljših sten leta 1961. Za ostanki kletne etaže je v ozadju vidna lokacija med letoma 1947 in 1954 nasilno podrte vzhodne polovice palacija, zaradi česar je leta 1961 prišlo še do sesutja glavnine preostale polovice (© ZVKDS OE Nova Gorica).

Slika 129: Pogled na ostaline nasilno porušenega vzhodnega dela palacija in veznega trakta okoli leta 1960 (© ZVKDS OE Nova Gorica)

Slika 130: Pogled na ostaline leta 1944 miniranega glavnega vhoda v grajsko jedro in prehoda do vzhodnega medzidja s kuhinjo okoli leta 1960 (© ZVKDS OE Nova Gorica)

Slika 131: Zvončnica, ki so jo po letu 1956 odstranili s strehe grajske kapele. Pozneje so nekatere njene dele odtujili (© INDOK, Ljubljana, foto: Jože Gorjup, 1964).

Takrat so zasilno sanirali glavni stolp, ponovno obnovili streho nad kapelo in utrdili vzhodno obodno zidovje grajskega jedra. Okoličani so med obnavljanjem z gradbišča odvažali za obnovo pripravljen gradbeni material in ga uporabljali pri zasebnih gradnjah.[218] Konservator Marijan Zadnikar (1921–2005) je v zaključnem delu svojega službenega poročila v zvezi s temi deli okoli leta 1958 zapisal: »*Potrebno pa bi bilo zaščititi še markantno zahodno pročelje in ves kompleks očistiti ruševin ter v vhodnem traktu, ki je še pokrit, urediti stanovanje za oskrbnika, da bi se tako preprečilo nadaljnje rušenje spomenika in odvažanje materiala*.«[219]

Leta 1960 je slovenska spomeniška služba izdelala prve načrte za celovito obnovo gradu. Pri tem je sodeloval tudi ugledni arhitekt in konservator, prof. Marjan Mušič (1904–1984).[220] Zaradi izdelave načrtov je novogoriški konservator Emil Smole (1927–1982) leta 1960 začel zlasti na območju Republike Italije sistematično zbirati dokumentarno gradivo v zvezi s predvojno podobo gradu. Do leta 1965 so naredili zajetno zbirko fotografij ohranjenih kamnitih detajlov s porušenih stavbnih delov. Idejni načrt za obnovo, ki je bil dokončan januarja 1961, je izdelal arhitekt konservator Vlasto Kopač (1913–2006).[221] Leta 1961 so pod vodstvom slovenske spomeniške službe začeli izvajati obsežnejša obnovitvena dela z namenom ohraniti ostanke in ponovno zgraditi tiste stavbne dele, ki so bili uničeni med drugo svetovno vojno in po njej. Pristojni konservator Ivan Komelj je

Slika 132: Grad Rihemberk z južne strani na začetku obsežnejših obnovitvenih del okoli leta 1965 na razglednični fotografiji Angela Nemca (Zasebna zbirka)

---

218 Zadnikar, Branik, str. 64–65. Med letoma 1950 in 1971 je slovenska konservatorska služba poskrbela za utrjevanje in snemanje ostankov stenskih poslikav v grajski kapeli (Komelj, Zgoščen pregled, str. 41). Sneti ostanki sedaj veljajo za izgubljene.

219 Zadnikar, Branik, str. 64.

220 Marjan Mušič, šest skic gradu s severne strani (premišljevanja o možnostih za obnovo gradu), 1962, INDOK.

221 Dokumenti, risbe in načrti v INDOK centru v Ljubljani. Prim. Svoljšak, Emilu Smoletu, str. 5–7.

takrat zapisal, da obstaja možnost za popolno obnovo gradu v predvojnem obsegu, čeprav je zaradi rušenj med vojno in po njej ter odnašanja kamnoseško obdelanih kamnov v glavnem postal že brezoblična razvalina.[222] Odločitev za popolno obnovo gradu s pomočjo obsežnih rekonstrukcijskih posegov je temeljila na predlogu, ki ga je takoj po drugi svetovni vojni izdelala italijanska spomeniška služba. Obnova je s presledki trajala do leta 1988, nato pa je zaradi pomanjkanja denarja in zlasti volje zastala na pol poti.[223] Drugače kakor, denimo, pri povojnih obnovah gradov Turjak, Celje, Brežice, Velenje, Kromberk, Žužemberk, Mirna na Dolenjskem ter pozneje Kostel in Žovnek, se domačini tu pri obnovi iz neznanih razlogov niso angažirali.

V skladu z načrtom Vlasta Kopača so se najprej lotili obnove zahodnega dela severnega trakta, ki so ga nameravali ponovno pokriti s streho in v notranjščini opremiti s stropnimi konstrukcijami. A obnova tega dela gradu ni bila uspešna, saj se je poleti 1961 med najnujnejšimi zavarovalnimi deli sesula domala celotna ohranjena zahodna polovica severnega trakta z ostanki velike slavnostne dvorane vred.[224] Ivan Komelj je takrat zapisal, da bo treba sesuti severni trakt ponovno zgraditi. To namero so začeli takoj uresničevati. Tako so že jeseni 1961 utrdili ostanke dvoriščnega zidu v obsegu kleti in pritličja ter ponovno zgradili zahodni kletni del severne fasade. Obnovljeni zahodni del kleti severnega trakta so že takrat pokrili z ravno armiranobetonsko ploščo.[225] Najbrž so se zaradi visokih stroškov odrekli ponovni gradnji kamnitega kletnega banjastega oboka iz 16. stoletja. Nato so bila obnovitvena dela v tem delu gradu ustavljena in žal vse do danes niso ponovno stekla. Zato je grajski kompleks še sedaj brez svojega najstarejšega in glavnega stavbnega trakta oziroma prvotnega palacija in brez najpomembnejšega notranjega profanega prostora – viteške oziroma slavnostne dvorane.

Slika 133: Nataša Štupar-Šumi z delovodjo Coljo na gradbišču gradu Rihemberk okoli leta 1965 (© INDOK, Ljubljana)

Leta 1962 je načrtovanje obnove gradu prevzela arhitektka konservatorka in diplomantka Jožeta Plečnika Nataša Štupar-Šumi, rojena Suhadolc

222 Komelj, Branik, str. 92–94. Prim. Kataložni popis in načrti kamnoseških fragmentov z gradu, okoli 1965, INDOK.

223 Prim. Smole, Pred obnovitvijo; Komelj, Grad Rihemberk, str. 266; Stopar, *Gradovi na Slovenskem*, str. 363; Geromet in Alberti, *Nobiltà*, 2, str. 100–102; Stopar, Castello di Rihemberk, str. 346–347; Sapač, *Rekonstrukcijski posegi*, str. 381–383.

224 Prim. Štupar-Šumi, Raziskave, str. 68; Fakin Bajec, Kulturna dediščina, str. 226. Na fotografijah Marijana Zadnikarja iz leta 1956 in Ivana Komelja z dne 1. 4. 1961, ki jih hrani INDOK center v Ljubljani, je zahodna polovica dvoriščne stene severnega trakta še opazna, fotografije Jožeta Gorjupa iz leta 1963 pa kažejo grad brez te stene in z novo armiranobetonsko ploščo nad obnovljeno zahodno kletjo severnega trakta.

225 Komelj, Branik, str. 93; prim. Štupar-Šumi, Obnovitvena dela, str. 26.

(1927–2018).[226] Pod njenim vodstvom ter v sodelovanju z Zavodom za varstvo naravne in kulturne dediščine Nova Gorica, statikom Stojanom Ribnikarjem in tehnikom Zvonimirjem Juretinom so obnovitvena dela trajala do leta 1988, izvajali pa so jih v skladu z usmeritvami visoke arhitekturne kulture Plečnikove šole.[227] Tako kot že pred njo konservator, umetnostni zgodovinar in kastelolog Ivan Komelj je kmalu spoznala, da si je treba nujno prizadevati za popolno obnovo gradu v predvojnem obsegu in da ni smiselno naprej razvijati predloga, da bi porušena severni in zahodni trakt obnovili le do vrha pritličja.[228] K tej usmeritvi jo je pripeljalo tudi spoznanje, da je bil grad do uničenja kot celota z vsemi deli, izoblikovanimi skozi stoletja, eden najpomembnejših zgodovinskih spomenikov v širšem prostoru in da je s podrtjem nekaterih njegovih najpomembnejših sestavin historična pričevalnost celote bistveno okrnjena.[229] Ena najpomembnejših značilnosti grajske stavbe do druge svetovne vojne je bilo zaprto notranje dvorišče. Zato je upravičeno začrtala program, ki je predvidel, da bi v grajskem jedru ponovno zgradili vse trakte okoli notranjega dvorišča.[230] Pri tem se je zavedala, da je celostni učinek grajske zasnove pomembnejši od dokumentarne vrednosti posameznih izgubljenih detajlov.

Slika 134: Grad Rihemberk na eni prvih barvnih fotografij, posneti okoli leta 1962 (Zasebna zbirka)

---

226 Prim. Gostiša, *Plečnikova šola*, str. 71. Nataša Štupar-Šumi je leta 1954 diplomirala iz arhitekture pri prof. Jožetu Plečniku na tedanji Tehniški fakulteti Univerze v Ljubljani, leta 1996 pa je na ljubljanski Fakulteti za arhitekturo uspešno zagovarjala doktorsko disertacijo »Stavbna dediščina na Krasu«. Leta 1960 se je zaposlila na Zavodu za spomeniško varstvo Ljudske Republike Slovenije (danes Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije) in sprva kot vodja Konservatorskega ateljeja, kasneje pa kot svetovalka direktorja delovala vse do upokojitve leta 1994. Kot arhitektka konservatorka je s svojim delom pomembno prispevala k raziskovanju in celostnemu ohranjanju slovenske arhitekturne dediščine, zlasti v zahodni Sloveniji. Ustvarila je obsežno dokumentarno zbirko in izvedla več kot 150 konservatorskih projektov obnov, rekonstrukcij, revitalizacij, inventarizacij in vrednotenja spomenikov. Med njimi so gradovi, dvorci, samostani, zgodovinska mestna jedra, vasi in hiše na Krasu, cerkveni objekti ter drugi arhitekturni, etnološki in arheološki spomeniki. Pomembno je prispevala k obnovi arhitekturne dediščine, ki je bila močno poškodovana med drugo svetovno vojno in po njej, zlasti grad Rihemberk (od 1962), dvorec Vogrsko (od 1968) in vas Štanjel (od 1970). Pri svojem delu je vseskozi tesno sodelovala s konservatorji s področja umetnostne zgodovine in arheologije, še posebej z Marijanom Zadnikarjem, Ivanom Komeljem, Nacetom Šumijem, Vlastom Kopačem, Emilom Smoletom in Petrom Petrujem, o rezultatih svojega dela pa je pisala v številnih monografskih publikacijah in prispevkih, zlasti v Varstvu spomenikov. Leta 2012 je za življenjsko delo na področju konservatorstva in restavratorstva prejela Steletovo nagrado, ki jo podeljuje Slovensko konservatorsko društvo (Sapač, Nataša Štupar-Šumi, str. 23; Seražin, *V ospredje*).

227 Nataša Štupar-Šumi, Načrti z variantnimi predlogi za obnovo gradu, 1962–1994, INDOK; Zvonimir Juretin, podobe gradu in njegovih delov, risbe s svinčnikom na sedmih listih, 1970–1971, INDOK.

228 Štupar-Šumi, Obnovitvena dela, str. 27. Načrte za to varianto hrani INDOK center v Ljubljani.

229 Prim. Štupar-Šumi, Obnovitvena dela, str. 25.

230 Štupar-Šumi, Obnovitvena dela, str. 26.

Slika 135: Med letoma 1963 in 1972 v spremenjeni obliki po načrtih Nataše Štupar-Šumi ponovno zgrajeni zgornji del vhodnega stolpa grajskega jedra (foto: Igor Sapač, 2009)

Slika 136: Pogled na deloma obnovljeni grad iz zraka iz južne strani okoli leta 1980 (© Muzej za arhitekturo in oblikovanje, Ljubljana, foto: Vlado Vivod)

Arhitektka je predvidela revitalizacijo gradu z vnosom hotelske vsebine, najbrž po vzoru uspešne obnove in revitalizacije leta 1942 požganega gradu Otočec na Dolenjskem po načrtih Marjana Mušiča med letoma 1960 in 1961.[231] Načrtovala je tudi rekonstrukcijo sesutega poznogotskega rebrastega oboka grajske kapele.[232]

Po teh načrtih so dela intenzivno potekala od leta 1963. Takrat so močno poškodovano dvoriščno steno vzhodne polovice južnega trakta rešili in utrdili z novo nosilno steno na njeni notranji strani.[233] Hkrati so v predvojnem obsegu na starih ostankih ponovno zgradili vse druge zunanje stene južnega trakta in ga pokrili z novo streho. Lokacije okenskih in vratnih odprtin na ponovno pozidanih stenah so prilagodili načrtovani novi hotelski vsebini. Kmalu zatem so obnovili manjši jugozahodni trakt, ki je z zunanje strani prvotnega grajskega obodnega obzidja naslonjen na južni trakt. Leta 1964 so ponovno zgradili še podrte dele južnega obodnega obzidja grajskega jedra ob romantičnem jugovzhodnem stražnem stolpiču.[234] Med letoma 1965 in 1966 so pod konservatorskim nadzorom umetnostnega zgodovinarja in kastelologa Ivana Komelja izvedli temeljito obnovo glavnega stolpa, ki je bil zaradi eksplozije leta 1944 zelo razpokan. Stolp so utrdili z injiciranjem in z novo armiranobetonsko konstrukcijo s tremi stebri in več povezovalnimi obroči, ki so jo vgradili v staro zidovje,

231 Štupar-Šumi, Obnovitvena dela, str. 29; Štupar-Šumi, O delu arhitekta, str. 67–71 (z objavljenimi načrti za preureditev grajskega kompleksa za hotelske potrebe).

232 Štupar-Šumi, Obnovitvena dela, str. 29; prim. Štupar-Šumi, O delu arhitekta, str. 43–46.

233 Štupar-Šumi, Obnovitvena dela, str. 31–32.

234 Prim. Smole, Rihenberk, 1970, str. 202; Kruh in Beguš, *Vodnik*, str. 42.

Slika 137: Obnova severnega dela zunanjega grajskega obzidja leta 1971. Na fotografiji so vidni ostanki nekdanjega baročnega vrtnega stopnišča ob severnem stolpu (© INDOK, Ljubljana).

tako da po izvedenih delih ni bila več opazna. Vgradnja nove konstrukcije je omogočila ohranitev stolpa in obnovo njegove zunanjščine v predvojni podobi.[235] Leta 1971 so s kamnito streho po vzoru nekdanje strehe ponovno pokrili jugovzhodni stolpič zunanjega obrambnega obzidja. Hkrati so še naprej obnavljali zunanje obrambno obzidje in nanj naslonjene stolpe, ki so vsi dobili nove korčne strehe.[236] Na severovzhodnem stolpu so ponovno zgradili tudi vrhnji del. Obenem so med letoma 1963 in 1972 nad ohranjenimi pritličnimi oboki veže grajskega jedra odstranili zaradi rušenj po letu 1947 močno poškodovane ostanke stopniščnega trakta ter ga nato v celoti ponovno zgradili skupaj z vhodnim stolpom grajskega jedra in vežo vzhodnega medzidja.[237] Takrat jim ni uspelo vgraditi obeh rustikalnih glavnih portalov grajskega jedra iz 17. stoletja; njune ostanke so deponirali v obnovljeni zahodni kleti severnega trakta in tam so še sedaj. Nove fasade vhodnega stolpa jedra niso oblikovali po ohranjeni historični dokumentaciji, ampak svobodno v slogu drugih grajskih fasad iz 17. stoletja. Med letoma 1972 in 1975 so pozidali v veliki meri podrt vzhodni del kleti severnega trakta. Pri tem so ponovno zgradili kamniti poznogotski banjasti obok s šilastimi sosvodnicami.[238] Leta 1982 so nad ponovno zgrajenim vzhodnim delom kleti severnega trakta zgradili še pritlično etažo in vanjo vključili ostanek dvoriščne stene s ponovno odprtim poznogotskim oknom. Nove zidove so zgradili z doslednim upoštevanjem predvojnega stanja, namesto nekdanjega lesenega tramovnega stropa pa so postavili ravno armiranobetonsko stropno konstrukcijo.[239] Med letoma 1984 in 1985 so po enakem načelu ponovno zgradili še obe vrhnji etaži vzhodnega dela severnega trakta, vendar jim celote ni uspelo zastrešiti z dvokapno streho po vzoru predvojne.[240] Med letoma 1985 in 1988 so zaradi snemanja leta 1988 posnetega filma po znanem romanu *Zaročenca* Alessandra Francesca Tommasa Manzonija (1785–1873) na gradu deloma obnovili dvoriščno fasado južnega trakta, očistili notranje dvorišče in severno medzidje, predvsem pa temeljito obnovili že močno poškodovani in ogroženi zunanji zahodni obrambni zid ob vhodu v grajski kompleks.[241] Nato so dela zastala na pol poti. Zahodne polovice severnega trakta nad obnovljeno kletno etažo prav tako kot zahodnega trakta jim ni uspelo ponovno zgraditi. Dokončno niso bili obnovljeni niti

235 Komelj, Rihemberk, str. 239; Plemelj, Sanacija, str. 23–29.

236 Prim. Smole, Rihemberk, 1975, str. 153.

237 Štupar-Šumi, Obnovitvena dela, str. 26. Prim. Kruh in Beguš, *Vodnik*, str. 30–35.

238 Smole, Rihemberk, 1975, str. 173; Štupar-Šumi, Rihemberk. Konservatorsko poročilo (1977), str. 362.

239 Štupar-Šumi, Rihemberk. Konservatorsko poročilo, 1983, str. 288–289.

240 Štupar-Šumi, Rihemberk. Konservatorsko poročilo, 1986, str. 314–315.

241 Harej, Rihemberk, 1989, str. 252, 301; prim. Harej, Snemanje; Fakin Bajec, Kulturna dediščina, str. 223.

Slika 138: Pogled na deloma obnovljeni grad iz zraka iz zahodne strani okoli leta 1980 (© Muzej za arhitekturo in oblikovanje, Ljubljana, foto: Vlado Vivod)

Slika 139: Začetek obnovitvene ponovne gradnje vzhodnega dela palacija leta 1972 (© INDOK, Ljubljana)

Slika 140: Med letoma 1972 in 1985 po načrtih Nataše Štupar-Šumi ponovno zgrajeno zidovje vzhodnega dela palacija (foto: Igor Sapač, 2006)

drugi deli gradu. Napol obnovljena stavba je ostala nerevitalizirana. Zaradi slabega varovanja so bili medtem odtujeni številni kvalitetni kamniti stavbni detajli.[242] Kljub temu pa je bila z izvedenimi obsežnimi obnovitvenimi deli gradu vsaj deloma vrnjena značilna razporeditev njegovih stavbnih mas.

Leta 1993 se je obnova gradu ponovno začela, a se je po etapni izvedbi nekaj manj obsežnih gradbenih del že kmalu po letu 1999, ko je grad iz posesti Občine Nova Gorica prešel v last Republike Slovenije in bil razglašen za kulturni spomenik državnega pomena, leta 2003 povsem ustavila.[243] Med letoma 1996 in 1999 so deloma prenovili vhodno poslopje in stolp ob vhodu v grajski kompleks, ki sta dobila novo streho, nove stropne konstrukcije in novo stavbno pohištvo. Leta 2002 so ponovno zgradili še kamniti podporni zid ob dostopni poti do glavnega grajskega vhoda.[244] Napol obnovljeni ostanki gradu, ki so bili še vedno razvalina, so po letu 2003 ponovno propadali in so bili zaradi nevarnosti rušenja od leta 2006, ko se je umaknil upravljavec gradu Aleš Vidič, za javnost zaprti. Nadaljnja usoda grajskega kompleksa je bila vse bolj negotova.[245]

Arheološka izkopavanja v povezavi z obnovo gradu

Hkrati z obnovo gradu so med letoma 1971 in 2019 potekala arheološka izkopavanja, ki so dopolnila vedenje o stavbnem razvoju grajskega kompleksa med 13. in 20. stoletjem. Izkopavanja je v letih 1971–1975 izvajal Zavod za spomeniško varstvo Socialistične Republike Slovenije pod vodstvom Davorina Vuge (1946–2025), v letih 1984–1988 Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Nova Gorica pod vodstvom Zorka Hareja (1949–1990), v letih 1996–1999 pa Goriški muzej pod vodstvom Beatriče Žbona Trkman (1949–2015). Pozneje so v letih 2002 in 2019 izvedli še nekaj manjših arheoloških izkopavanj. Raziskovali so predvsem na območju južnega in zahodnega trakta grajskega jedra, vhodnega stolpa grajskega jedra, južnega in deloma zahodnega medzidja, vhodnega poslopja, severozahodnega pobočja grajske vzpetine in v notranjosti severnih dveh stolpov zunanjega grajskega obrambnega obzidja.[246] Razen sumaričnih poročil o izkopavanjih,

242 Prim. Kataložni popis kamnoseških fragmentov z gradu Rihemberk, okoli 1965, INDOK, Ljubljana. Številni elementi iz tega popisa danes niso več v javnih zbirkah.

243 Prim. Grad novi občini, str. 4; Trampuž in Vidič, Oživljanje, str. 346–349; Klemenčič, Grad Rihemberk, str. 59–61; Fakin Bajec, Kulturna dediščina, str. 223–224.

244 Prim. Svetina, Branik, str. 87; Mozetič in Svetina, Branik, str. 12; Mozetič, Branik, str. 11; Trampuž in Vidič, Oživljanje, str. 346–349.

245 Prim. Sardoč, Grad nevaren, str. 5; Fakin Bajec, Kulturna dediščina, str. 224.

246 Vuga, Rihemberk, 1974; Vuga, Rihemberk, 1977; Vuga, Poročilo o izkopavanju; Harej, Rihemberk, 1985; Harej, Rihemberk, 1986; Harej, Rihemberk, 1987; Harej, Rihemberk, 1988; Harej, Rihemberk; Žbona Trkman, *Grajska zapuščina*; Nabergoj, Arheologija, str. 11; Žbona in Kruh, Stanje raziskav, str. 204–209; Kruh, Sledi, str. 27–63; prim. Gabrovec, *Arheološka najdišča*, str. 122; Kruh in Beguš, *Vodnik*, str. 4, 64–91; Svetina et al., *Konservatorski načrt*, str. 73–78, 104–140; Brezigar in Bratina, Branik – grad Rihemberk, str. 36–37.

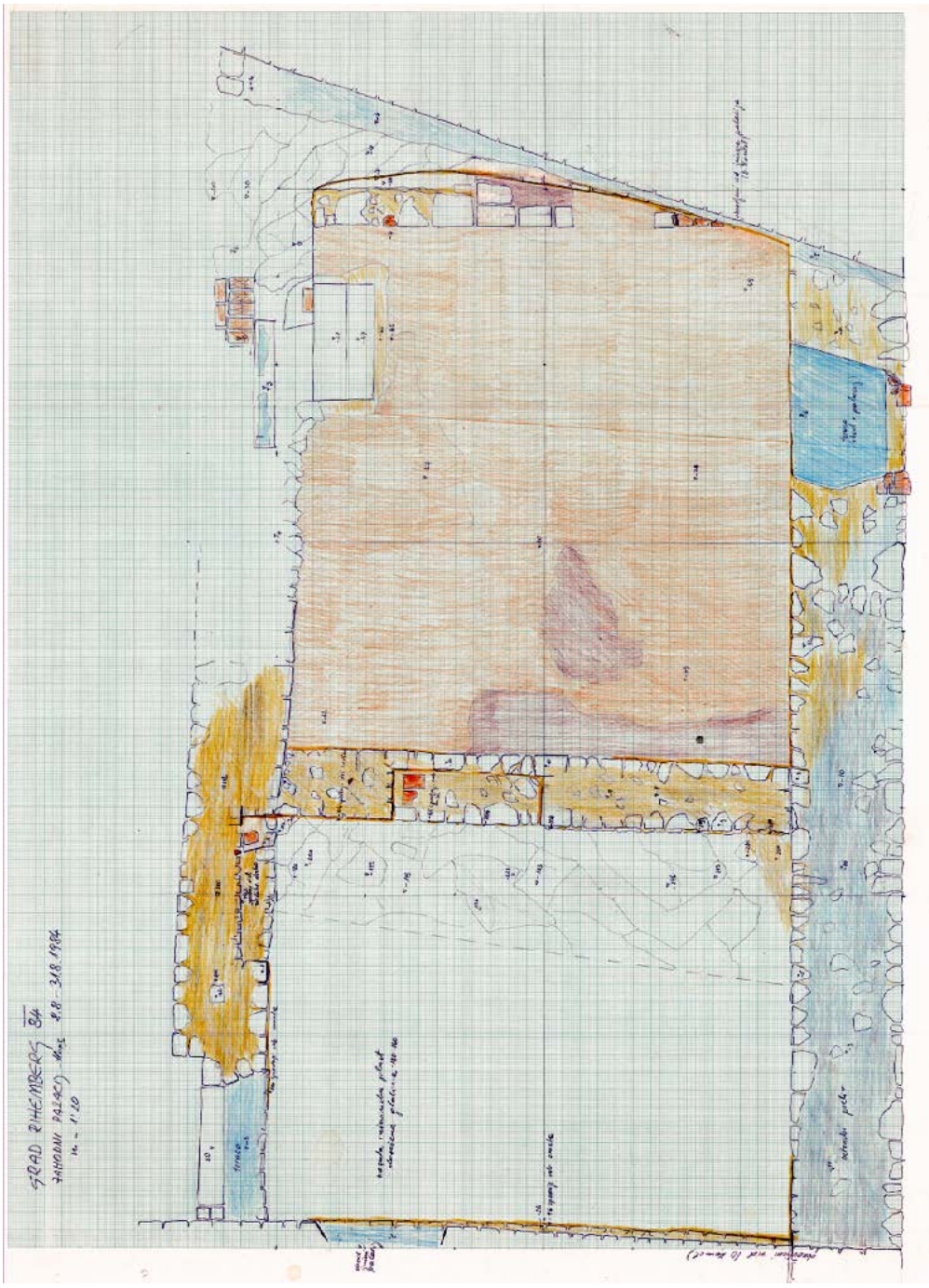

Slika 141: Izris tlorisne zasnove zahodnega gnajskega trakta po arheoloških izkopavanjih leta 1984 (© ZVKDS OE Nova Gorica)

Slika 142: Območje leta 1944 porušenega zahodnega grajskega trakta ob začetku arheoloških izkopavanj leta 1984 (© ZVKDS OE Nova Gorica)

Slika 143: Med arheološkimi izkopavanji leta 1984 izkopani južni prostor z nekdanjo stransko vežo na območju zahodnega trakta (© ZVKDS OE Nova Gorica)

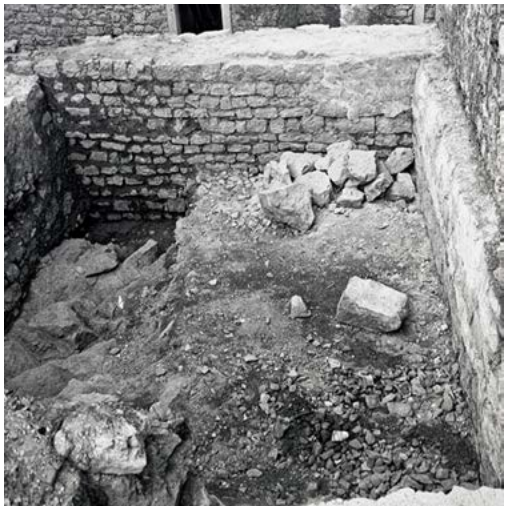

Slika 144: Med arheološkimi izkopavanji leta 1984 izkopani severni prostor na območju zahodnega trakta z vidno romansko plastovito zidavo zahodne stranice prvotnega grajskega obodnega obzidja (© ZVKDS OE Nova Gorica)

Slika 145: Med arheološkimi izkopavanji leta 1984 izkopani spodnji del v 17. stoletju zgrajenega zunanjega stopnišča ob zunanji fasadi nekdanjega zahodnega trakta (© ZVKDS OE Nova Gorica)

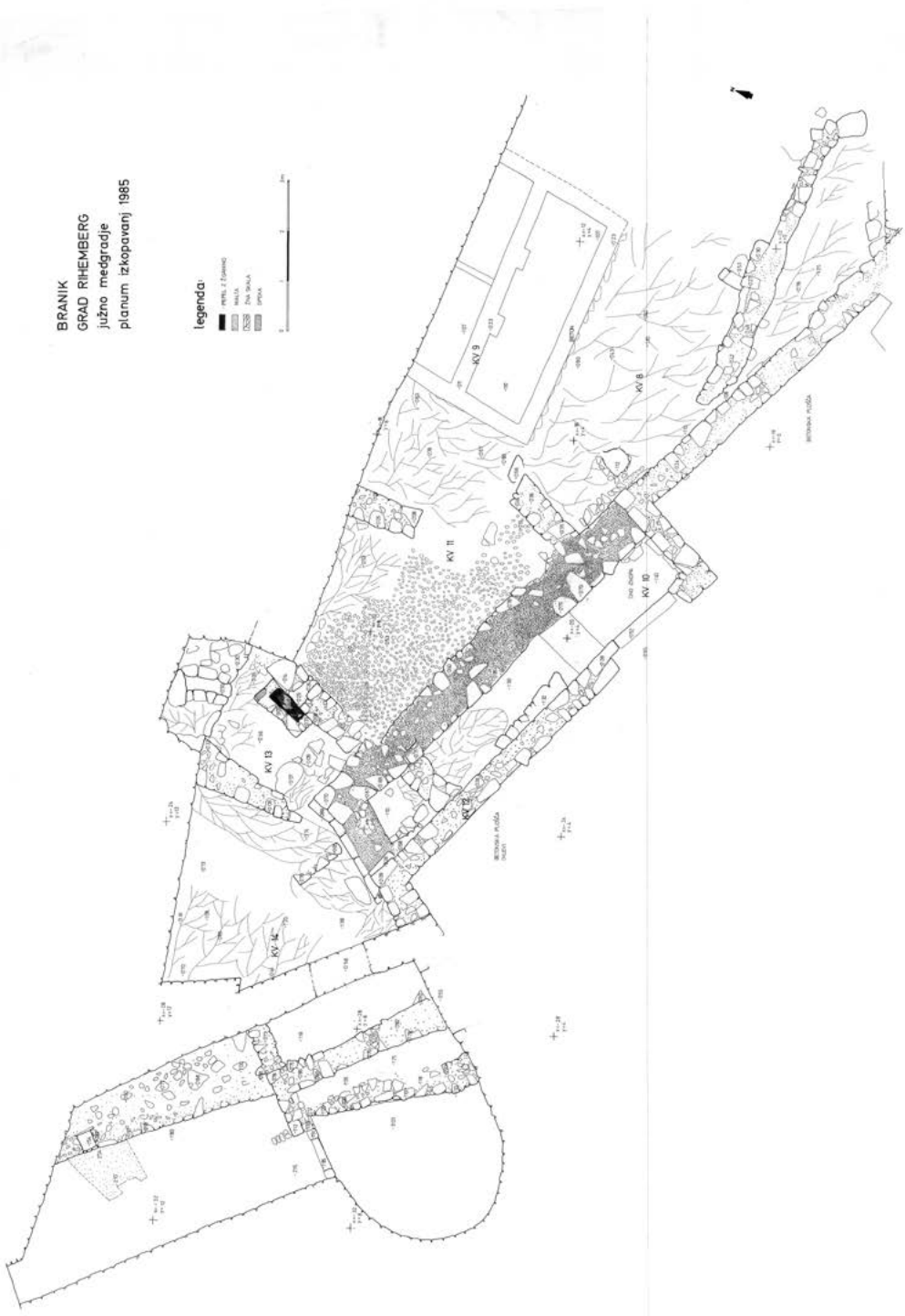

Slika 146: Izris tlorisne zasnove južnega medziđja po arheoloških izkopavanjih leta 1985 (© ZVKDS OE Nova Gorica)

Sliki 147 in 148: Med arheološkimi raziskavami na gradu Rihemberk odkrita vrča, skodelica in krožnik iz 15. in 16. stoletja, Goriški muzej Kromberk - Nova Gorica (foto: Igor Sapač)

z izjemo izčrpnega poročila Davorina Vuge o izkopavanjih leta 1971 in nekaj predstavitev izbora keramičnega posodja, doslej še ni bila opravljena podrobnejša analiza rezultatov izkopavanj in drobnih najdb. Med izkopavanji je bil odkrit izredno bogat fond najdb iz časa od 13. do 20. stoletja, ki dokumentira vsakdanje življenje na gradu v raznih obdobjih. To so predvsem ostanki keramičnega posodja, pečnic, porcelana, steklovine, kovinskih in koščenih predmetov ter predmetov iz kamnin in organskih materialov. Zelo raznovrstno gradivo (ostanki gradbenega materiala, živalske kosti, školjke, kuhinjsko in namizno keramično posodje, pečnice, steklovina, razni uporabni in okrasni predmeti, deli noše, nakit, orožje, novci ipd.), ki je v primerjavi z drugimi izkopanimi enotami tudi količinsko najbogatejše, je bilo odkrito v nasutju znotraj stolpa ob vhodu v grajski kompleks. Predmeti iz tega dela gradu so predvsem iz 15. stoletja in kažejo, da je rihemberška grajska gospoda takrat pri obedih poleg glaziranega, slikanega in graviranega namiznega posodja pogosto uporabljala posodje iz majolike (predvsem skodelice in krožničke), izdelano v lončarskih delavnicah severne in deloma srednje Italije. Na terasi med vhodnim poslopjem in nekdanjim zahodnim traktom grajskega jedra so poleg drugih najdb odkrili številne odlomke rjavo in zeleno glaziranih pečnic z začetka 17. stoletja; na enem od odlomkov se je deloma ohranil grb rodovine Lanthieri. Pri tem je presenetljivo, da so raziskave kljub pomembni strateški legi gradu razkrile le zelo malo ostankov orožja.[247]

[247] Žbona in Kruh, Stanje raziskav, str. 208–209; prim. Mikuž in Dirjec, Opredelitev, str. 42–44; Šerbelj, Poročilo, 8, str. 44–46; Svoljšak, Le ceramiche, str. 37–50; Žbona Trkman, I siti castellani, str. 135–142; Gelichi in Guštin, Keramika, str. 132–133; Plahuta in Ličer, *Prehrana*, str. 47, 136; Šubic Prislan, Glazirane skodelice, str. 142, 152–153.

Prizadevanja za nadaljevanje obnove gradu v 21. stoletju

Leta 2013 je grad Rihemberk kot kulturni spomenik državnega pomena iz lasti Republike Slovenije prešel v last občine Nova Gorica. Zatem so izvedli nekatera vzdrževalna dela, ki so zaustavila nadaljnje propadanje grajskega kompleksa in omogočila varnost za njegove obiskovalce. Leta 2017 so namestili nove varovalne ograje in grad 15. junija 2017 slavnostno ponovno odprli za vodene oglede. V letih 2017 in 2018 so sanirali korčne strehe grajske kapele in poslopij na njeni severni strani. Javna konservatorska služba je leta 2018 izdelala konservatorski načrt za nadaljevanje obnove oziroma prenove gradu.[248] Nato so v letih 2019 in 2020 prenovili korčne strehe južnega trakta in poslopja ob jugozahodnem vogalu grajskega jedra, sanirali pohodno ploščad vrh bergfrida ter gradbeno uredili severni del zunanjega obzidja s severnima stolpoma in vhodnim poslopjem z zahodnim. Pri tem so zastičili rege med kamni, z zamikom v zidavi prezentirali dve nekdanji vratni odprtini in poskrbeli za osveženi videz starodavnega zidovja.[249] Žal je bila ob tem zamujena priložnost za dokončanje obnove leta 1961 razrušenega vrhnjega dela prečnega zapornega zidu v severnem medzidju z nizom cin nad portalom oziroma portonom poznogotskih oblik. Leta 2021 so dokončali obnovo vhodnega poslopja z zahodnim stolpom in obema sestavinama dali novo namembnost.[250] Leta 2023 so se dela nadaljevala z restavriranjem baročnega oltarja v grajski kapeli. Obenem so zidovje kapele gradbeno sanirali in fasado znova ometali, kar pa se sodeč po predvojni fotografski dokumentaciji, zazidanih dveh pričevalnih zgodnjegotskih okencih in načinu izvedbe ometov ni najbolje posrečilo. Julija 2024 je z gradom začel upravljati Javni zavod za turizem Nova Gorica in Vipavska dolina. Grajske prostore in površine uporablja Zavod za oblikovanje prostora, zgodovino in umetnost Svitar.

Slika 149: Po drugi svetovni vojni izdelane nove grajske strehe (foto: Igor Sapač, 2018)

248 Svetina et al., *Konservatorski načrt*.

249 Kruh in Beguš, *Vodnik*, str. 3; Svetina et al., *Konservatorski načrt*, str. 63–65; Svetina in Žgur, Branik – grad Rihemberk, str. 38–39; prim. Kruh, Sledi, str. 29. Glej tudi prispevek Nataše Kolenc v tej knjigi.

250 Žgur, Branik – grad Rihemberk, str. 22–23.

Slika 150: Pogled na napol prenovljeni kompleks gradu Rihemberk iz zraka z jugozahodne strani (© Zavod za oblikovanje prostora, zgodovino in umetnost Svitar)

Od devetdesetih let 20. stoletja je vizija za nadaljevanje obnove grajskega kompleksa vse bolj nejasna.[251] Vse bolj so opazne sporne tendence po revidiranju usmeritev za obnovo gradu, ki so jih okoli leta 1960 z vso odgovornostjo in skrbnostjo izoblikovali takrat vodilni ter najuglednejši slovenski konservatorji in poznavalci grajske arhitekture. Namesto dobro premišljene in utemeljene celovite vizije, ki je izhajala iz večplastnega pomena grajske celote, so brez poglobljenih študij začeli prodirati preozko usmerjeni novi pogledi, ki so izhajali zlasti iz problematike širših družbenih sprememb v Sloveniji, uveljavitve kulture nebrzdanega potrošništva, spremenjenih arhitekturnih modnih trendov, površnega dojemanja nekaterih subjektivno izbranih vzorcev prenov gradov iz tujine, pa tudi iz upada učinkovitosti javne konservatorske službe.[252] Ta posebna problematika je pri razmišljanju o nadaljevanju obnove prisotna vse do danes. Zgovorno se zrcali tudi v leta 2018 izdelanem konservatorskem načrtu, ki je sicer zelo obsežen, a deloma preveč površen oziroma premalo poglobljen in nedosleden, do kraja nerazumno negira nekatera novejša znanstvena spoznanja in se moteče nekritično zanaša na posamezne strokovno presežene starejše zapise.[253] Posebni pomeni korektne prezentacije nekaterih ključnih segmentov grajskega kompleksa – zlasti vhodnega predela v grajsko jedro, prvotnega palacija

---

251 Prim. Svetina in Klemenčič, *Branik – Grad Rihemberk*; Plesničar Nemec, *Grad Rihemberk*, zlasti str. 53–54.

252 Prim. Svetina, Šestdeset let, str. 207.

253 Prim. Svetina et al., *Konservatorski načrt*; Svetina, Šestdeset let, str. 202–204. Npr. za kvadratni stolp oziroma poslopje v medgradju z glavnim stopniščem je nedopustno lahkotno in strokovno neodgovorno določena konservatorska usmeritev, da se ohranja obstoječa rekonstrukcija baročne faze, čeprav je znano, da v tem primeru ne gre za rekonstrukcijo baročne podobe, marveč za problematično nedokončano historizirajočo kreacijo iz šestdesetih let 20. stoletja. Kompleksno vprašanje prezentacije nekdanjih portalov iz 17. stoletja je pri tem povsem prezrto. Prim. Svetina et al., *Konservatorski načrt*, str. 98.

z nekdanjo slavnostno dvorano in zahodnega trakta – so nerazumno prezrti in zapostavljeni, po drugi strani pa so strokovno povsem neprimerno izpostavljeni nekateri dokaj nepomembni drobni detajli, denimo, kamna z vklesanima križema na glavnem grajskem stolpu. Iz neznanega vzroka v sklopu priprave obsežnega konservatorskega načrta niso bile opravljene analize razvoja funkcij posameznih grajskih prostorov skozi čas, izdelane tudi na podlagi bogatega gradiva v zasebnem arhivu družine Levetzow-Lanthieri, ki so neobhodna in ključna osnova vsakršnega razmišljanja o sodobnem umeščanju novih vsebin v posamezne dele gradu kot kulturnega spomenika državnega pomena.[254]

Pri razmišljanju o problematiki nadaljevanja obnove gradu Rihemberk je treba prvenstveno upoštevati dejstvo, da je bil že pred letom 1952 za kulturni spomenik razglašen zaradi specifične grajske arhitekture in da je iz tega izhajal koncept njegove obnove, ki se je kontinuirano izvajal več desetletij ter je spoštoval osnovne prvine prepoznavno raščene historične grajske stavbne zasnove in prostorske dominante s posebnim simbolnim pomenom.[255] Po letu 1990 je zavest o prepoznanih najpomembnejših kvalitetah gradu kot kulturnega spomenika postopno ugašala, zato so pri oblikovanju usmeritev za revitalizacijo prevladali drugi vidiki: sodobno izkoriščanje prostorskih potencialov, aktualna uporabna vrednost celote in posameznih grajskih delov za turistično gospodarstvo, urejanje atraktivnih razglednih površin na napol obnovljenih grajskih poslopjih, varstvo netopirjev, prireditveno središče, generator razvoja regije, središče kreativnih praks in drugi. Pri tem se je odprlo vprašanje, ali je prvenstveno še dopustno in mogoče razmišljati o strokovno primerni in dovolj celoviti interpretaciji spomenika grajske kulture. Našteti vidiki namreč niso upoštevali dejstva, da ima grad Rihemberk kot specifičen spomenik grajske kulture in najpomembnejša grajska arhitektura na slovenskem delu Goriške velik pomen tudi za evropsko kastelologijo in da tega pomena pri izdelavi novega koncepta za revitalizacijo – predvsem na račun turističnega, razvojnega in naravovarstvenega potenciala – ne gre izključiti.[256]

Slika 151: Ostanki mitnice pod gradom. Posnetek zrcali usmeritev prvih povojnih rihemberških konservatorjev k celovitemu dojemanju grajskega kompleksa v širšem prostoru in k skrbnemu raziskovanju zgovornih nadrobnosti (© INDOK, Ljubljana, foto: Marijan Zadnikar, 1956).

254 Prim. ASLL 1/6, Inventario, 1723; ASLL 16/9, Inventar-Notizen, inventario del castello di Rifembergo superiore (1911), Gemälde im Obern Schloss Reifenberg im Jahre 1753; ASLL 13/7, Scandaglio delle opere di ristauro progettato d' eseguirsi al Castello di Reiffembergo Superiore.

255 Prim. *Kulturni spomeniki v Sloveniji*, str. 68. Tudi aktualni odlok o razglasitvi gradu Rihemberk za kulturni spomenik državnega pomena iz leta 1999 izpostavlja predvsem pomen tega spomenika kot srednjeveškega gradu in prostorske dominante. Prim. Svetina et al., *Konservatorski načrt*, str. 16, 79, 80.

256 Prim. Svetina, Šestdeset let, str. 206.

Slika 152: Pogled na napol prenovljeni kompleks gradu Rihemberk z zahodne strani (foto: Igor Sapač, 2019)

Leta 2019 je na podlagi leto pred tem nastalega konservatorskega načrta nastala nova idejna zasnova ureditve gradu Rihemberk, ki je dovolj jasno nakazala oddaljevanje od doslej veljavnih usmeritev za obnovo gradu in obenem težnjo po izključitvi kastelologije kot osnovne strokovne discipline pri raziskovanju, vrednotenju, interpretiranju in konservatorskem prezentiranju grajske dediščine. Idejna zasnova je med drugim predvidela, da se v preteklosti konservatorsko rekonstruirani vzhodni del severnega trakta dopolni s krajšim prizidkom na zahodni strani in da se v ta prizidek vstavi suvereno sodobno zasnovano stopnišče z dvigalom, pri tem pa se zabriše sedaj dovolj dobro razpoznavna historična tlorisna zasnova glavnega grajskega trakta in onemogoči obnova prostornine nekdanje glavne grajske dvorane, ki je na tisti lokaciji najverjetneje obstajala že od 13. stoletja do porušitve leta 1961. Idejna zasnova je tudi predvidela, da se v ohranjenem glavnem grajskem stolpu iz 13. stoletja od pritličja navzgor vgradi novo stopnišče, ki tam nikoli ni obstajalo in ki bi na račun težnje po modernizaciji okrnilo historično pričevalnost ter spomeniški pomen rihemberškega bergfrida.[257]

[257] S tem v zvezi glej tudi prispevek Nataše Kolenc v tej knjigi. Prim. Svetina et al., *Konservatorski načrt*, str. 14, 99.

Slika 153: Pogled na grad Rihemberk iz zraka s severne strani. Razločno je vidna velika vrzel na lokacijah zahodnega dela palacija in zahodnega trakta, ki vpliva na prostorsko in funkcionalno invalidnost grajskega jedra z nekdanjim atrijskim notranjim dvoriščem (© Zavod za oblikovanje prostora, zgodovino in umetnost Svitar).

Pri nadaljevanju obnove gradu bi kazalo odgovorno prevetriti izhodišča z začetka obsežnih obnovitvenih del v šestdesetih letih 20. stoletja ter se poglobljeno lotiti analize vseh pomenov in funkcij grajskega kompleksa skozi čas ter se v obdobju vse večje dezorientiranosti obenem odreči nerazumnim modernizacijskim težnjam in usmeritvam k deklarativni arhitekturni drugačnosti za vsako ceno.[258] Smiselno se je izogniti žalostni seriji strokovnih spodrsljajev, do katerih je prišlo v zadnjih treh desetletjih pri obnovitveni modernizaciji bližnjega gradu v Štanjelu in s katerimi je ta pomemben spomenik po upokojitvi konservatorke dr. Nataše Štupar-Šumi zaradi nerazumljive abotnosti odločujočih utrpel veliko škodo na historični avtentičnosti in kulturnozgodovinski pričevalnosti. Smiselno se je ozreti proti sosednji Furlaniji ter upoštevati tamkajšnje izkušnje z obsežnimi in temeljitimi obnovami gradov Gemona, Cucagna, Partistagno, Zucco, Colloredo, Ragogna, Caporiacco in Prampero po potresu leta 1976. Pri razmišljanju o nadaljevanju obnove severnega in zahodnega grajskega trakta ne gre prezreti vrste uspešnih primerov iz bogate zakladnice arhitekturnega konservatorstva in restavratorstva v Evropi v zadnjih dveh stoletjih, začenši morda

[258] S tem v zvezi prim. Pavlič, *Idejni načrt*, str. 43–75 (z nekaterimi spornimi arhitekturnimi usmeritvami, ki brez kritične analize doslej izvedenih obnovitvenih del izhajajo iz nedomiselnega formalističnega dojemanja kompleksne problematike obnavljanja in prenavljanja grajske stavbne dediščine).

Slika 154: Študija podobe gradu Rihemberk po zaključku predvidenih obnovitvenih del z znova vzpostavljenim zaprtim osrednjim dvoriščem in osrednjo dvorano v palaciju, maketa (izdelal: Igor Sapač, 1996)

z Markovim stolpom v Benetkah ali s samostanom Monte Cassino. Treba se je zavedati velikega tveganja in velike strokovne odgovornosti, če bi prišlo do nepremišljeno lahkotne nadomestitve doslej veljavnega celovitega obnovitvenega koncepta, ki temelji na spoznanjih vrhunskih strokovnjakov, z novo usmeritvijo k suvereni sodobni arhitekturi, ki bi na račun težnje po naglem kreiranju kričeče atrakcije razdrobila celovito prezentacijo in pričevalnost enega najpomembnejših spomenikov grajske kulture v Sloveniji.[259]

Pri snovanju revitalizacije gradu Rihemberk v prihodnosti je smiselno upoštevati potrebo po primerni obeležitvi spomina na gospode Rihemberške in grofe Lanthieri ter po ustrezni prezentaciji specifik raščene grajske zasnove kot plemiške rezidence ter izraziti primerno spoštovanje tudi do dela Nataše Štupar-Šumi in do usmeritev Plečnikove arhitekturne šole. Grad in njegovi uporabniki potrebujejo dovolj veliko dvorano, ki bi nadomestila nekdanjo viteško oziroma slavnostno dvorano. Smiselno bi bilo interpretirati srednjeveško grajsko kuhinjo. Kazalo bi razmisliti o vzpostavitvi nove posebne galerije slik, ki bi dostojno spominjala na nekdanjo vsaj 380 del obsegajočo rihemberško slikarsko zbirko, in knjižnice, ki bi nadaljevala tradicijo nekdanje znamenite knjižnice Livija Lanthierija.[260] Morda ne bi bilo napak navezati se tudi na rihemberško izročilo v zvezi z umetelno keramiko, porcelanom, odličnim stavbnim pohištvom in vsem drugim žlahtnim, kar je v preteklosti bogatilo ta posebni delček našega planeta.

---

259 Prim. Svetina, Šestdeset let, str. 200, 207.

260 Prim. Gomiršek, Rezidence, str. 142, 146.

ARHITEKTURNI POSNETKI IN RISBE

Slika 155: Tloris spodnje etaže gradu Rihemberk z barvno označenimi fazami stavbnega razvoja (risba: Igor Sapač, 2025, na osnovi starejših in deloma ne povsem točnih arhitekturnih posnetkov)

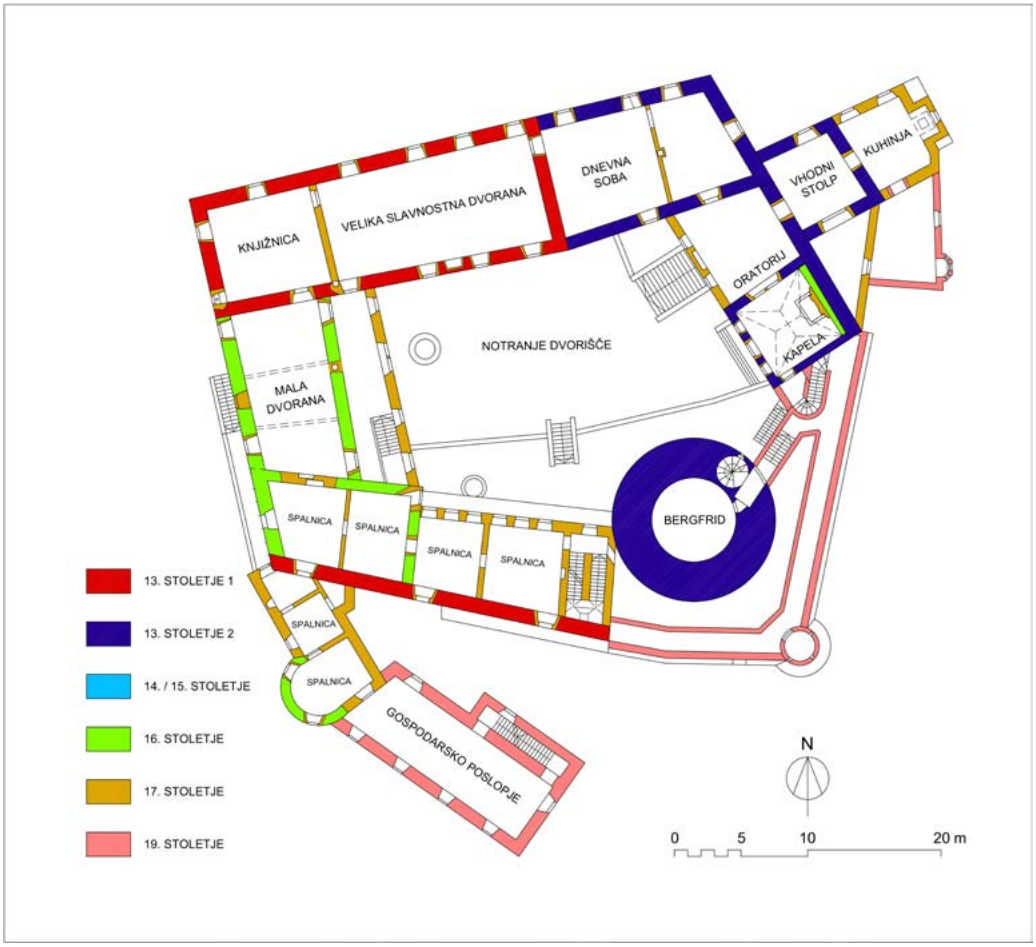

Slika 156: Tloris prvega nadstropja jedra gradu Rihemberk z barvno označenimi fazami stavbnega razvoja (risba: Igor Sapač, 2025, na osnovi starejših in deloma ne povsem točnih arhitekturnih posnetkov)

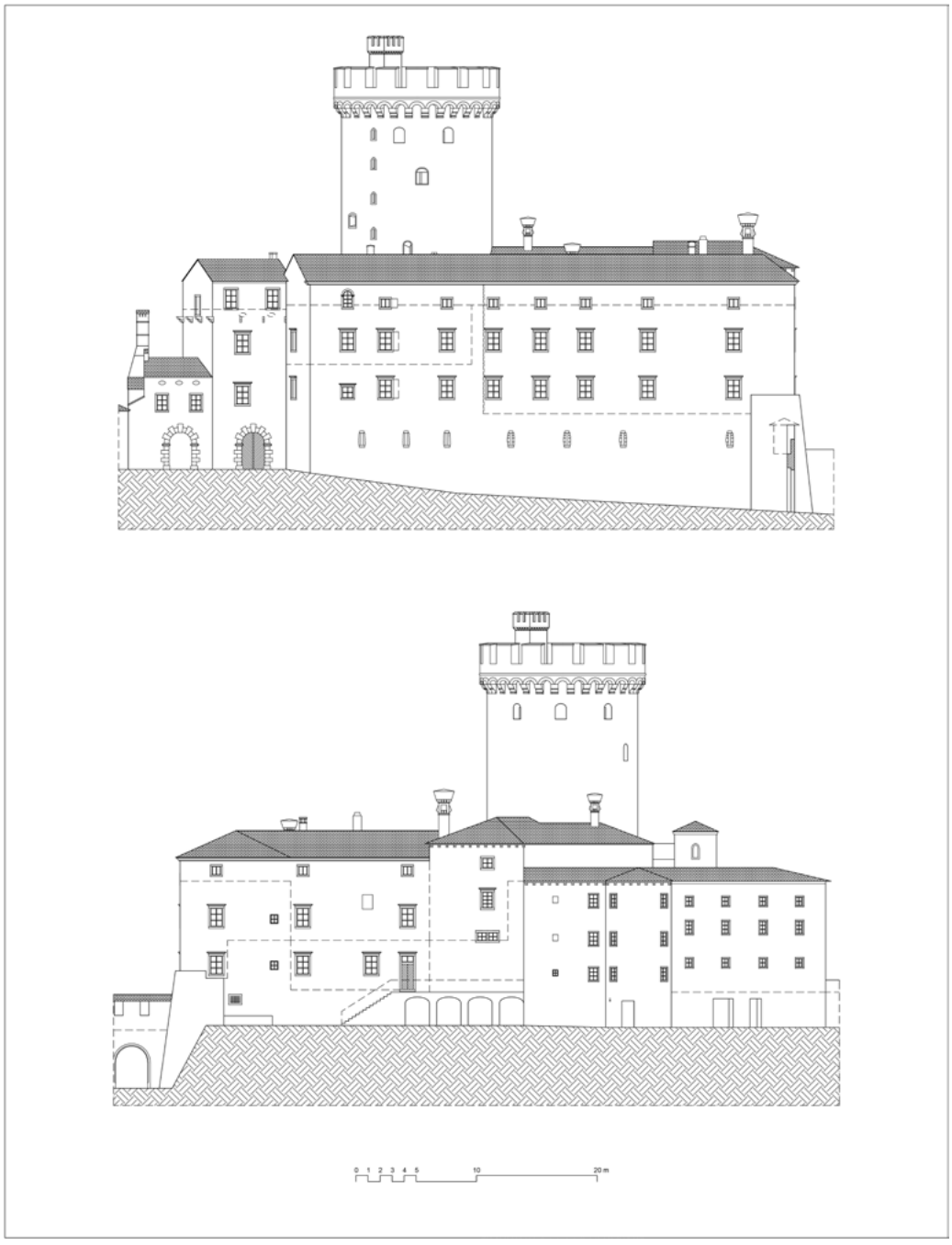

Slika 157: Izris severne in zahodne zunanje fasade grajskega jedra. Poskus rekonstrukcije podobe pred drugo svetovno vojno (risba: Igor Sapač, 2010 in 2025)

Slika 158: Izris dvoriščnih fasad grajskega jedra. Poskus rekonstrukcije podobe pred drugo svetovno vojno. Zgoraj zahodna in severna fasada, spodaj vzhodna in južna fasada grajskega jedra (risba: Igor Sapač, 2010 in 2025)

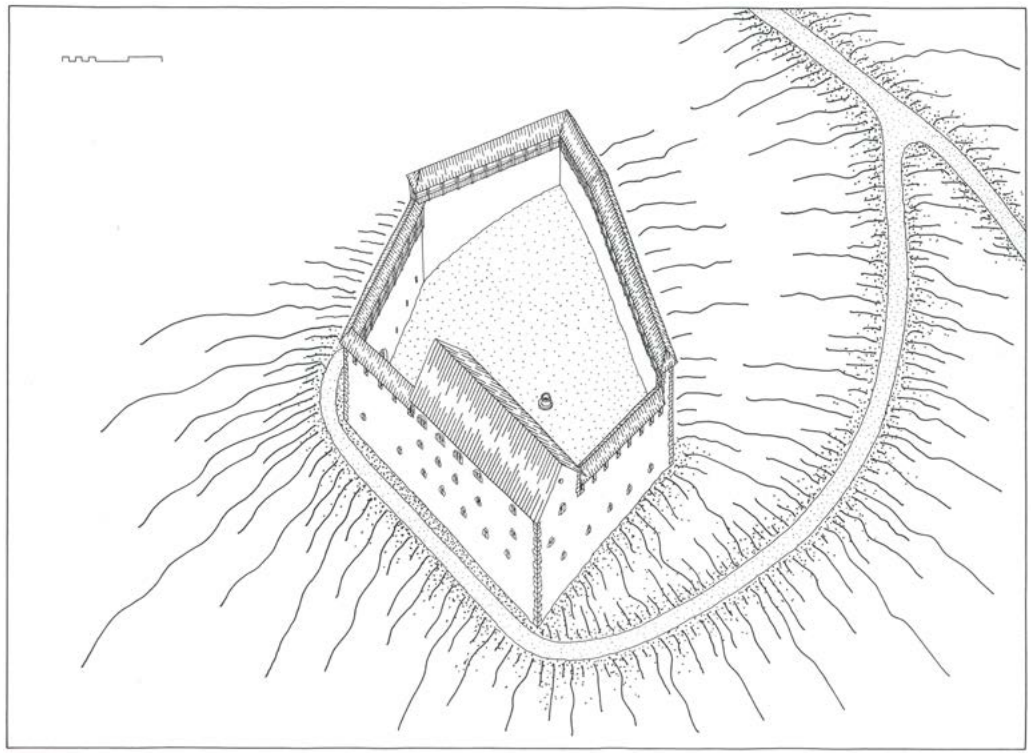

Slika 159: Aksonometrični poskus rekonstrukcije podobe gradu Rihemberk v prvi polovici 13. stoletja (risba: Igor Sapač, 2010)

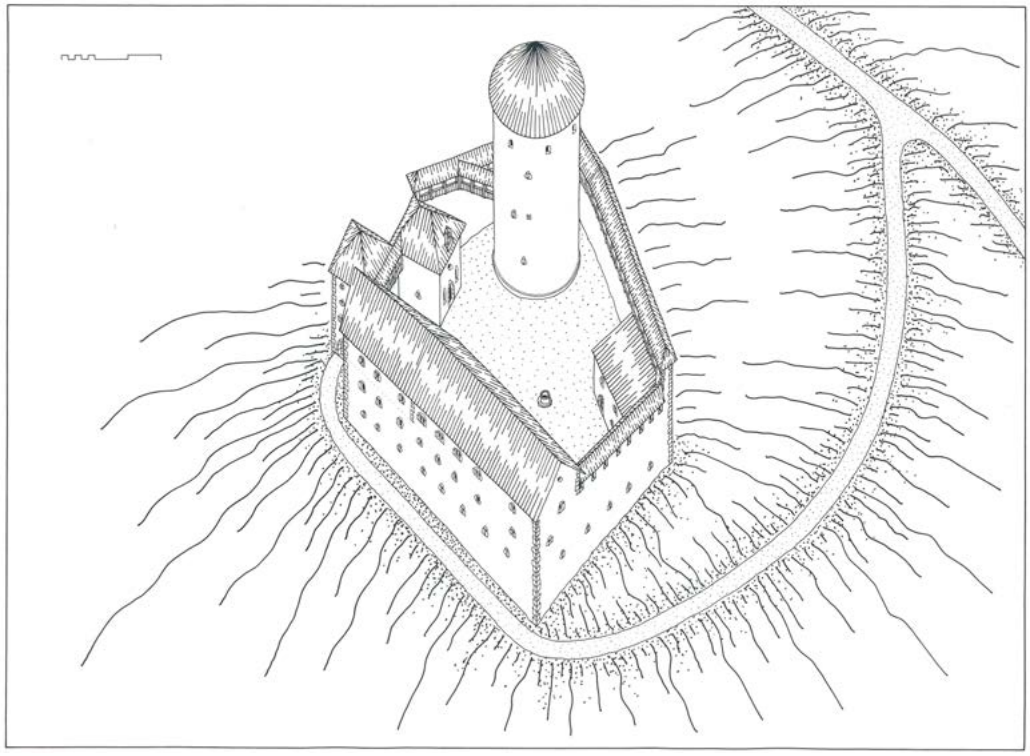

Slika 160: Aksonometrični poskus rekonstrukcije podobe gradu Rihemberk v drugi polovici 13. stoletja (risba: Igor Sapač, 2010)

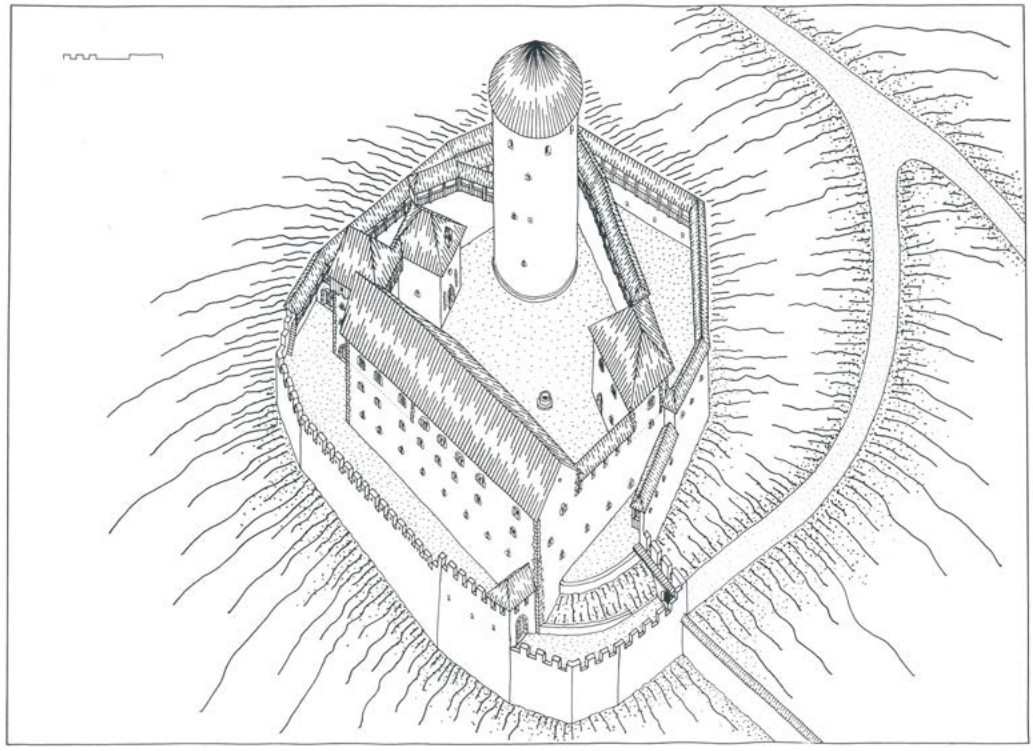

Slika 161: Aksonometrični poskus rekonstrukcije podobe gradu Rihemberk v drugi polovici 15. stoletja (risba: Igor Sapač, 2010 in 2026)

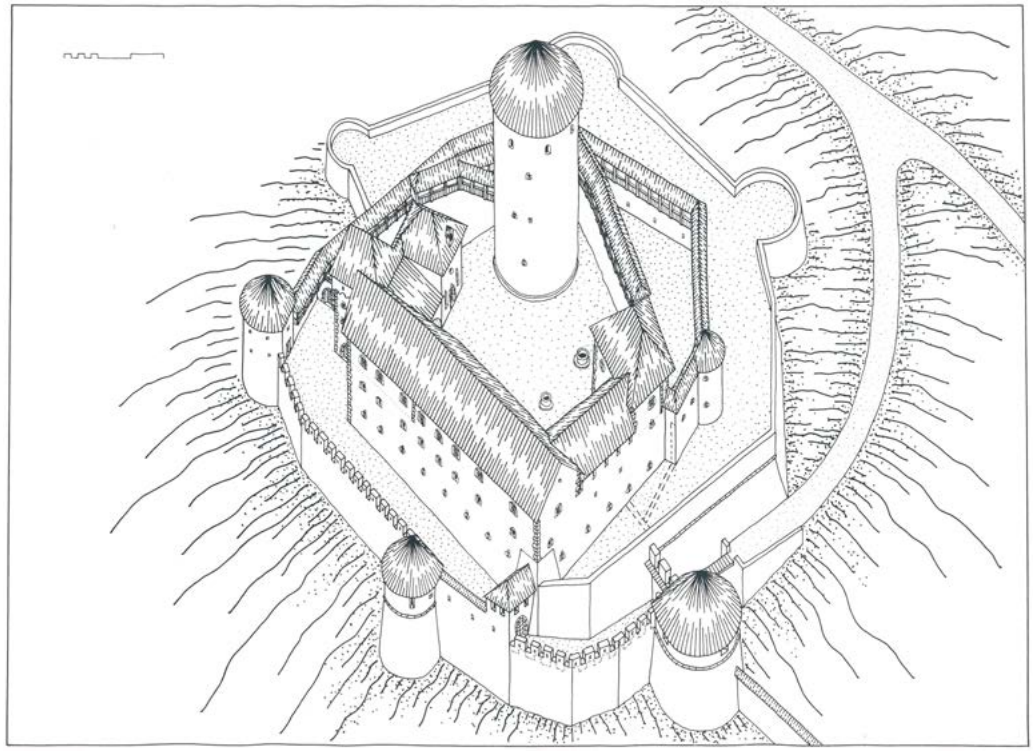

Slika 162: Aksonometrični poskus rekonstrukcije podobe gradu Rihemberk v drugi polovici 16. stoletja (risba: Igor Sapač, 2010 in 2026)

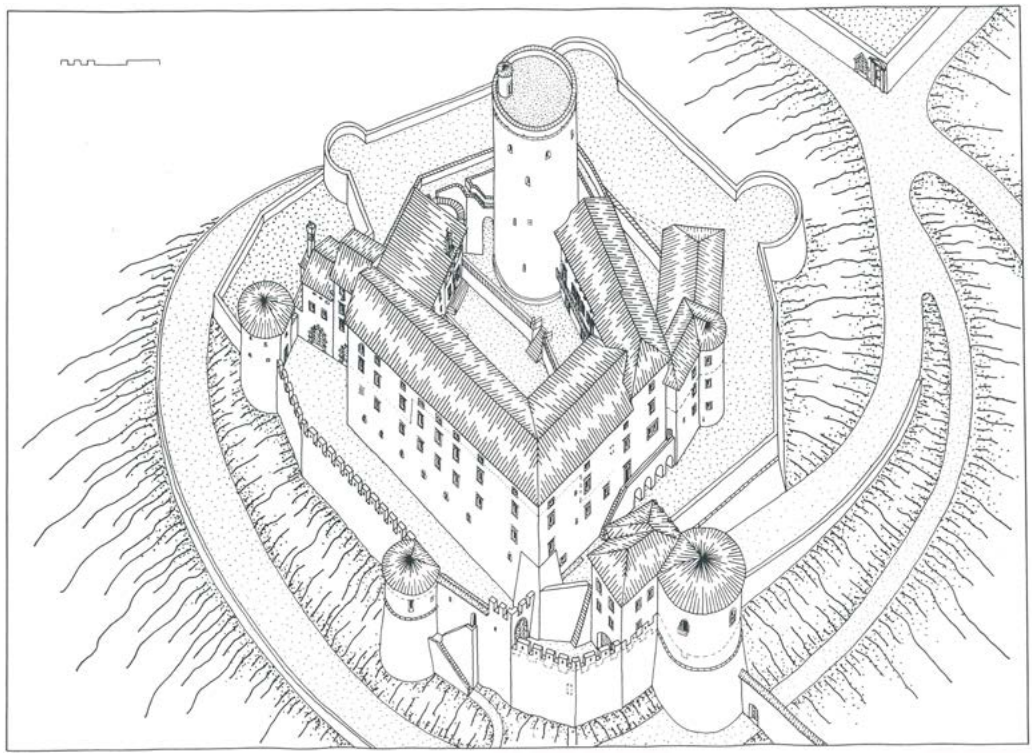

Slika 163: Aksonometrični poskus rekonstrukcije podobe gradu Rihemberk konec 17. stoletja (risba: Igor Sapač, 2010 in 2026)

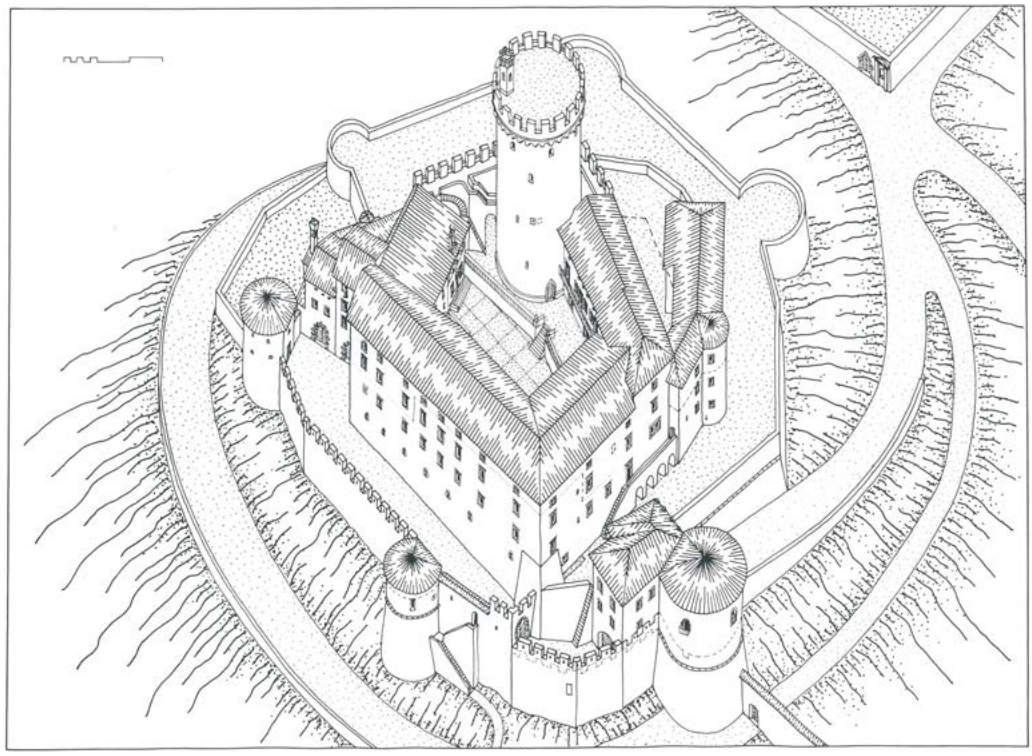

Slika 164: Aksonometrični poskus rekonstrukcije podobe gradu Rihemberk na začetku 20. stoletja (risba: Igor Sapač, 2010 in 2026)

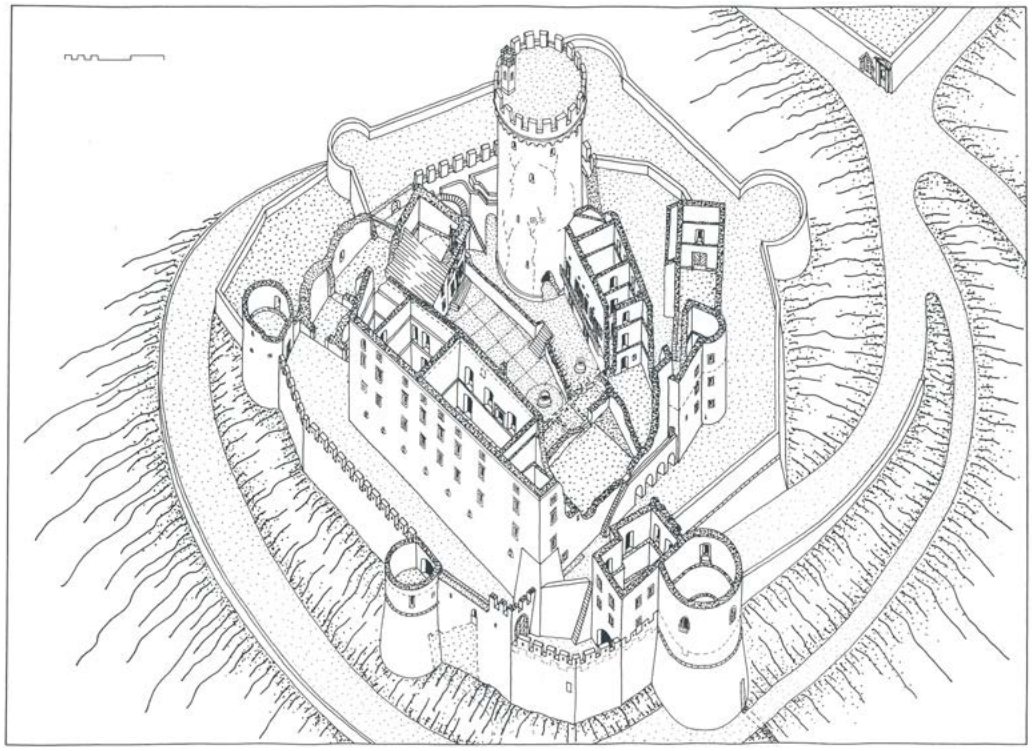

Slika 165: Aksonometrični poskus rekonstrukcije podobe gradu Rihemberk leta 1945 (risba: Igor Sapač, 2010 in 2026)

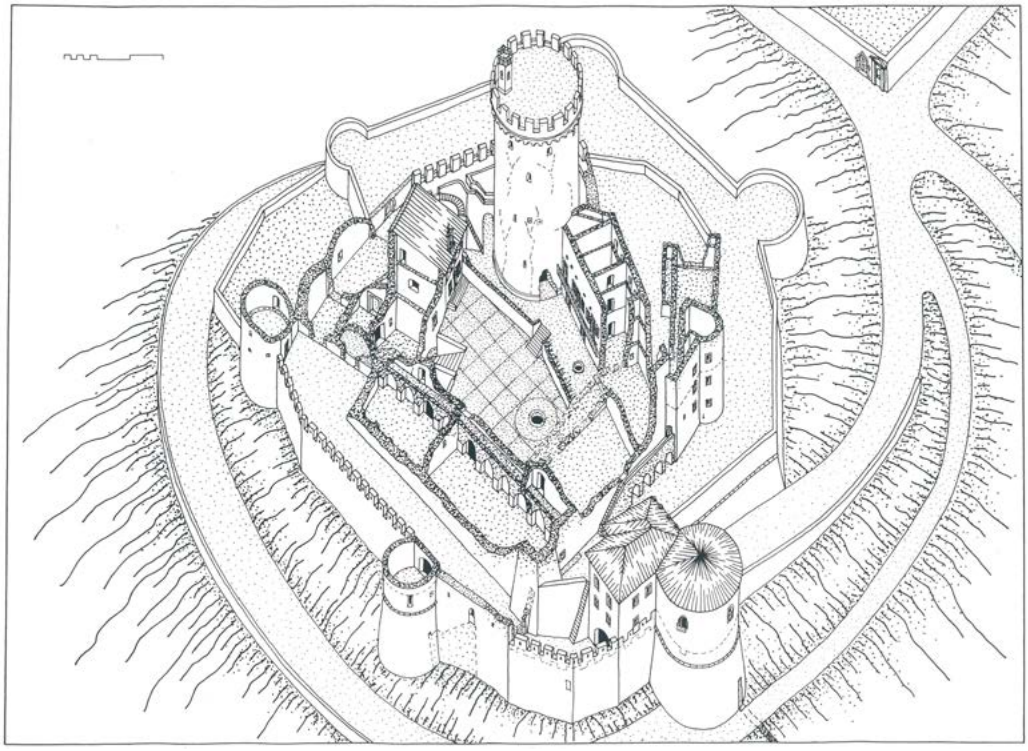

Slika 166: Aksonometrični poskus rekonstrukcije podobe gradu Rihemberk leta 1961 (risba: Igor Sapač, 2010 in 2026)

A Brief Architectural History of Rihemberk Castle

Summary

The mighty and visually stunning Rihemberk Castle, historically also known as *Reifenberg* in German and *Rifembergo* in Italian, boasts a long and complex architectural development spanning the thirteenth and twentieth centuries.

Probably built shortly before 1228 for the Lords (specifically Volker) of Reifenberg in the late Romanesque style, it was given a pentagonal floor plan encircled by a massive stone defensive wall, an inner bailey, and a two-storey residential building – *palas* – on the northern side of the courtyard. The entrance stood on the eastern side of the bailey.

Soon after it was completed, the castle underwent several expansions in the middle and second half of the thirteenth century at the behest of Ulrich I of Reifenberg, the leading representative of this lineage, referred to in medieval documents between 1231 and 1277 as the ministerial of the Counts of Görz (Gorizia). The most noteworthy construction during that period was the tall cylindrical Great Tower or *bergfried*, which was designed as the castle's defensive core and the most symbolic structure following the example of other such towers in the German milieu from the first half of the thirteenth century. Concurrently, a small square building was constructed, along with the castle Chapel of St Pancras in the early Gothic style, a small square entrance tower leading into the castle complex, an eastern extension of the original Romanesque *palas*, and a small building near the southwestern corner of the castle wall.

The architectural development under the Lords of Reifenberg continued in the fourteenth century by completely encircling the castle with a concentric outer defensive wall sometime before 1371. The main entrance to the castle complex through the new wall was where it is today, and it was probably protected by a ditch and a drawbridge. After the Lords of Reifenberg became extinct, the castle underwent no significant change until the end of the Middle Ages.

Following the extinction of the Counts of Görz in 1500, Rihemberk Castle and its counterpart in Gorizia began to serve as strategic Habsburg strongholds near the border with the Venetian Republic. In addition, Rihemberk became an anti-Ottoman bulwark positioned between the Karst Plateau and the Vipava Valley (Ger. *Wippachtal*, It. *Valle del Vipacco*) and was further fortified to withstand the newly invented firearms. Most of the construction took place until the mid-sixteenth century and perhaps also between 1508 and 1509, when the castle was seized by the Venetian army. In 1521, Emperor Charles V granted Rihemberk to his brother, Archduke Ferdinand I, who pledged it with the Vipava (Ger. *Wippach*) seigniory to Caspar I Lanthieri between 1526 and 1534. Before his death in 1563, Lanthieri brought the fortification and Renaissance-style transformation of the castle to completion. This phase included the restoration of the late medieval outer wall, which was further fortified with five semi-cylindrical defensive towers. In parallel to reinforcing its defensive capabilities, the residential core of the castle gradually underwent a complete make-over by thoroughly renovating the *palas* or the northern wing with the entrance tower leading into the inner ward. About 1533, the castle chapel was restored and covered by a late Gothic rib vault. The small thirteenth-century building in the southwestern corner was replaced by a new one, which was later enlarged and connected to the northern wing or the subsequent western castle wing.

The Renaissance-style enlargement and renovation of the castle was probably brought to completion by Lorenz I Lanthieri (died in 1589), who inherited the seigniories of Rihemberk and Vipava (Ger. *Wippach*, It. *Vipacco*) from his father Caspar I Lanthieri in 1563. The outer defensive wall was further protected on

the naturally most exposed south- and southeast-facing sides by adding a new wide defensive layer, an artificially raised and walled-in extensive plateau, which was further reinforced by three detached round corner bastions with flat gun terraces at the top. These interventions gave the castle complex the dynamic appearance, due to which it now stands as one of the most monumental forts in Slovenia. It seems reasonable to assume that the fortification effort was steered by the architect Giuseppe Vintana (died in 1587).

On the death of Lorenz I Lanthieri in 1589, Rihemberk was passed on to his eldest sons Caspar II (ca. 1565 – ca. 1610) and Johann Caspar I (ca. 1575–1628). After his brother's death, Johann Caspar I undertook an ambitious renovation of the castle and in 1622 built an enclosed garden on the southern slope beneath it. Following his death, the castle was given an early Baroque make-over by his son Bernardin I Lanthieri (1608–1661) and grandson Johann Ignaz I Lanthieri (ca. 1637–1690). During this extensive phase, all old building wings at the heart of the castle complex were thoroughly rebuilt, given an early Baroque appearance, connected, and unified in design to the greatest extent possible. The inner ward was levelled and enriched on the southern side with a terrace and a corbelled balcony of the newly constructed southern wing. The entrance tower of the inner ward was elegantly rebuilt, as was the castle chapel, which was given a beautiful new façade with small arcades sometime before 1676. The old Knight's Hall in the northern wing was transformed into an early Baroque festivity hall, adorned by Baroque paintings. The outer defensive wall underwent no major interventions at that time, except for the round defensive towers, which were slightly remodelled and given a new purpose of use. No changes were likewise made to the *bergfried*, which probably continued to serve as the castle's most prominent status symbol in the early modern period. The main entrance to the castle complex was made more impressive with a new gatehouse, graced by an elegant façade.

After the death of Johann Ignaz I Lanthieri in 1690, the castle was passed down to his sons, Karl Anton (1660–1717) and Livius (1672–1738). A priest and politician, Livius spent much of his old age at the castle and died there. He assembled a remarkably rich art collection as well as an extensive library and hosted literary authors and artists. While the castle building itself was given no make-over during that period, new gardens were created around it.

Livius Joseph Lanthieri died in 1738, and three years later the castle came into the possession of his nephew Johann Ignaz II Lanthieri (1694–1753), the son of the late Karl Anton. After his death, the castle no longer served as a primary home and ultimately lost its significance as a lavish noble residence. Most valuable interior furnishings, including substantial art holdings, were transferred to Lanthieri Mansion in Gorizia, where the Vipava–Gorizia branch of the family spent most of their time.

Thaddäus Klemens Lanthieri (1815–1866) inherited the castle in 1815. Although he never settled there, he had it thoroughly reconstructed after 1857 in the partly Romantic or historicist style. Particularly ambitious was the modification of the imposing main tower, which was given a new top platform and further highlighted as the castle's main attraction. The tower at the entrance to the castle complex and the southern section of the inner ward were also remodelled.

A few structural changes were also made at the end of the nineteenth century, when the castle was owned by Karl Lanthieri (1839–1910). The kitchen extension at the tower leading into the inner ward was added a south-facing, visually striking triagonal tier with lancet neo-Gothic windows in the upper floor. In the southern section of the inner ward, a new replacement two-storey building was constructed with a horse stable on the ground floor.

The castle building entered the devastating twentieth century well-maintained and in sound structural condition. When the war with Italy broke out in 1915, the Austro-Hungarian army turned it into a military hospital in the rear of the frontline, but only after the Levetzow-Lanthieri family safely removed the most valuable possessions, while the troops damaged or destroyed much of the remaining furnishings.

After the war, when the area fell under the Kingdom of Italy, the family rebuilt the devastated castle to the best of their ability and brought back part of the old home furnishings. The castle and the settlement beneath were almost laid to waste again during the Second World War. In July 1944, a group of Slovenian Home Guards seized the castle under the command of the German occupiers. On the night of 22 to 23 July 1944, the crew was surrounded and defeated by Partisans, who then blew up and torched the castle. The entire complex burned down. The explosives nearly obliterated the western wing of the castle's core, along with the western section of the southern wing and the westernmost courtyard-facing section of the northern wing. The entrance tower leading into the inner ward was severely damaged as well.

The Levetzow-Lanthieri family immediately set to restore the ravaged castle. Conservation work started in the autumn of 1945 and was carried out until the summer of 1947, with the assistance of the Allied (US) military administration as well as in accordance with the designs prepared by the Italian conservation services in Trieste. Following the annexation of this part of the Littoral to Yugoslavia on 15 September 1947, the communist government halted the restoration and confiscated the castle and its estate. The local inhabitants began to scavenge the building material prepared for the castle restoration and, in a revolutionary frenzy, soon took to looting from its ruins. By the early 1960s, the violent postwar destruction claimed all the former residential wings at the heart of the castle complex, except for a part of the southern wing.

The only thing that saved the castle remains from complete ruin was the sustained effort of the Slovenian public monument protection service, which ensured the implementation of the most urgent preservation efforts between 1956 and 1957, followed by extensive reconstruction between 1960 and 1989 under the leadership of the architect and monument conservator Nataša Štupar-Šumi (1927–2018) to restore the castle to its prewar state. During the same period, archaeological excavations took place in the castle complex as well.

Following the disintegration of Yugoslavia, restoration on what is now state-owned Rihemberk Castle has departed from the previous concept. The work performed to date amounts to no more than minor maintenance, which has enabled the partly restored castle to reopen to visitors. However, this does little to change the fact that, since the 1990s, the vision of future castle restoration has grown increasingly vague and rather problematic from the perspective of castellology.

»DI BONA MANO«

Krilni oltar Marcella Fogolina

ALESSANDRO QUINZI

Ko se je Marcello Fogolino v poletnih mesecih leta 1548 mudil v Gorici, se je njegova umetniška in življenjska pot nagibala k zatonu. Luč sveta je zagledal med letoma 1483 in 1488 v Vicenzi, kjer se je poklica izučil v delavnici Bartolomea Cincanija, imenovanega il Montagna (1449/50–1523), pri katerem je osvojil likovne prvine renesančne govorice in beneško pretanjen občutek za svetlobo. Leta 1510 je zapustil rodno mesto in se za osem let preselil v Benetke, kjer se je preizkusil v graviranju s suho iglo in jedkanju. Ob povratku na *Terrafermo* je v začetku dvajsetih let težišče svojega delovanja prenesel v Furlanijo in se v neposrednem stiku z deli Antonia de' Sacchisa, imenovanega il Pordenone (1483/84–1539), ki velja za enega najizvirnejših interpretov rimskih novosti Rafaela in Michelangela, nalezel intenzivnejših barvnih akordov ter likom vdahnil večjo plastičnost in dinamiko. Prelomno je bilo leto 1526. V furlanskem kraju Belgrado pri Varmu je z bratom Matteom, ki je bil tudi slikar, zakrivil umor brivca, zato sta bila januarja 1527 oba za vse večne čase izgnana z ozemlja Beneške republike. Varno zatočišče sta našla takoj čez mejo, v tridentinski knezoškofiji, ki je sodila v cesarsko vplivno območje, a sta si z vohunskim delovanjem vse od leta 1528 pridobivala začasna dovoljenja, tako da sta se redno in nemoteno vračala na območje republike. V Trentu je leta 1531 knezoškof in kardinal Bernardo Cles (1485–1539) Marcella kot freskanta zaposlil pri okraševanju srednjeveškega gradu Buonconsiglio in novega renesančnega krila, imenovanega Magno Palazzo, kjer je slikal ob Dossu Dossiju (1489–1542) in Romaninu (1485–1566). Službo na dvoru je ohranil tudi pod Clesovim naslednikom Cristoforom Madruzzom (1512–1578). Iz Trenta je 20. avgusta 1548 na beneški Svet desetih naslovil zaupno poročilo ob povratku z goriške misije: po nalogu kralja Ferdinanda I. Habsburškega je 9. julija dospel v mesto ob Soči in se dan kasneje z glavarjem Frančiškom della Torrejem (1508–1586) podal v bližino Ogleja. Tu je izrisal načrt za obrambno utrdbo proti Maranu, pristanišču, ki so ga Benečani zasedli 2. januarja 1542. Kopijo načrta utrdbe je priložil pismu Svetu desetih, a se žal ni ohranila. Fogolino bo kmalu zatem umrl, morda v Trentu pred letom 1558 – *nescimus annum neque locum*.[1]

[1] Referenčne publikacije za Marcella Fogolina so razstavni katalog *Ordine e bizzarria* iz leta 2017, štiri leta kasneje objavljene raziskave *Marcello Fogolino e dintorni* in monografija iz leta 2023 Botteri in Gabrielli, *Marcello Fogolino e il suo mondo*.

Slika 1: Marcello Fogolino, Mojzes in Aron pred faraonom, 1548 ok., o. les, 100 x 68 cm, Gorica, Fondazione Cassa di Risparmio di Gorizia (foto: Fondazione Cassa di Risparmio di Gorizia)

Slika 2: Marcello Fogolino, Čaščenje zlatega teleta, 1548 ok., o. les, 96,3 x 69 cm, Gorica, Fondazione Cassa di Risparmio di Gorizia (foto: Fondazione Cassa di Risparmio di Gorizia)

Slika 3: Marcello Fogolino, Povzdignjenje bronaste kače, 1548 ok., o. les, 97 x 69 cm, Gorica, Fondazione Cassa di Risparmio di Gorizia (foto: Fondazione Cassa di Risparmio di Gorizia)

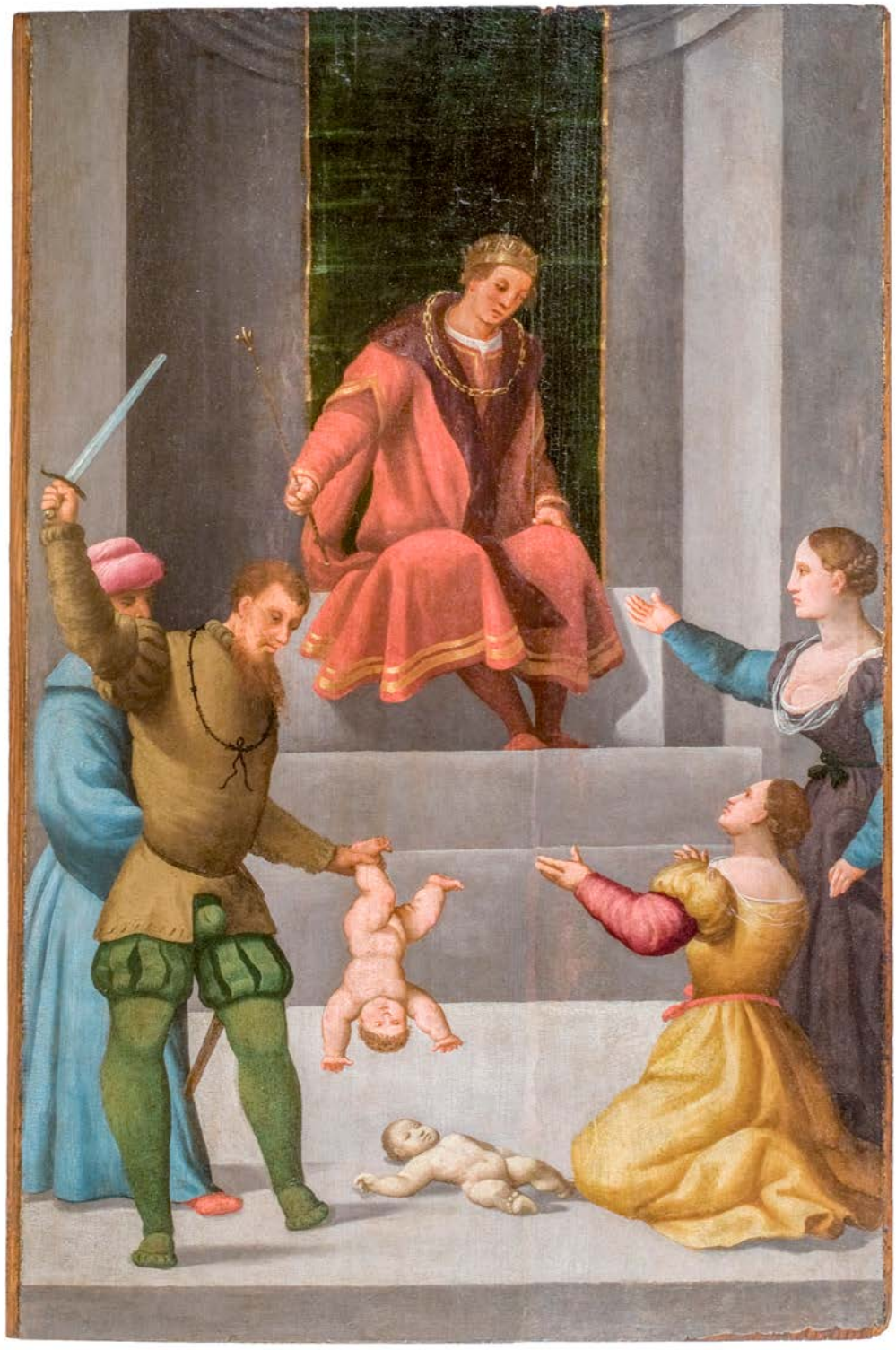

Slika 4: Marcello Fogolino, Salomonova sodba, 1548 ok., o. les, 97 x 69 cm, Gorica, Fondazione Cassa di Risparmio di Gorizia (foto: Fondazione Cassa di Risparmio di Gorizia)

Med postankom v Gorici je Fogolino ponovno srečal starega znanca in dobrega prijatelja iz Trenta, zdravnika, botanika in humanista Pietra Andrea Mattiolija (1501–1578), ki je leta 1542 na povabilo že omenjenega goriškega glavarja prevzel mesto protozdravnika grofije.[2] Mattioli velja za prvega razlagalca in občudovalca Fogolinovih fresk v Trentu, tako da bi umetnika zlahka priporočil pri goriških naročnikih.[3] Domnevno Fogolinov je tudi Mattiolijev portret iz leta 1551, ki bi pogojno lahko nastal v Gorici,[4] brez prave osnove pa je bil slikarju prištet ciklus fresk v Lanthierijevi palači Schönhaus.[5]

Ravno iz zbirke te plemiške rodbine izhaja serija tabelnih slik, ki jih je kljub slabemu stanju ohranjenosti prvi v celoti in kot Fogolinove objavil Giovanni Carlo Federico Villa.[6] Serijo sestavljajo štirje starozavezni in dva novozavezna prizora: *Mojzes in Aron pred faraonom* (sl. 1), *Čaščenje zlatega teleta* (sl. 2), *Povzdignjenje bronaste kače* (sl. 3), *Salomonova sodba* (sl. 4), *Zadnja večerja* (sl. 5) in *Kristusovo kronanje* (sl. 6). Slednja sta zvesto kopirana po Dürerjevih grafičnih predlogah, prvi po lesorezu iz *Velikega pasijona* iz leta 1510 (sl. 7), drugi po jedkanici iz *Malega pasijona* iz leta 1512 (sl. 8). Dve tabli sta poslikani na obeh straneh: *Mojzes in Aron pred faraonom* je v paru s *Kristusovim kronanjem, Čaščenje zlatega teleta* z *Zadnjo večerjo*. Zato je že Villa pravilno ugotovil, da so tabelne slike nekoč tvorile krilni oltar. Na takšno poreklo je namigovalo še živo družinsko izročilo Lanthierijev, po katerem naj bi bile slike vgrajene v zakristijsko omaro kapele sv. Pankracija na rihemberškem gradu, ki je na podlagi letnice, vklesane v gotsko konzolo, datirana v leto 1533. Villa je tudi zaradi tega prišel do zaključka, da je bil krilni oltar izdelan ravno za to kapelo po naročilu Gašperja Lanthierija († 1563), ki je okoli leta 1528 dobil v zakup grad Rihemberk in ga začel preurejati oziroma na novo opremljati.[7]

Zaradi dimenzij in slogovne govorice sta bila sklopu Lanthierijevih del prišteta še *Abrahamova daritev Izaka* (sl. 9) in *Križanje* (sl. 10), ki je prav tako posneto po Dürerjevi jedkanici iz že omenjenega *Malega pasijona* (sl. 11).[8] Sliki sta v Pokrajinske muzeje v Gorici prišli iz zbirke grofa Silveria de Baguerja z Dobrovega ter sta morala prvotno sestavljati prednjo in hrbtno stran ene same table, ki je bila naknadno vzdolžno razpolovljena.[9]

---

2 Cavazza, I Della Torre di Santa Croce, str. 228–229.

3 Villa, Marcello Fogolino, str. 19.

4 Portret je leta 1930 objavil Morassi, Un ritratto. Fogolinovo avtorstvo ostaja pod vprašajem, ker je slika znana le po fotografiji: Pancheri, Proposte, str. 501–507.

5 Bragaglia Venuti, Nuovi spunti.

6 Villa, Un Flügelaltar, str. 157–164. Prim. Villa, Traverso gli argini, str. 246, op. 45. Obstoj Fogolinovih slik sta bežno omenila že Morassi, Gorizia nella storia dell'arte, in Cossar, *Storia dell'arte*, str. 37.

7 Villa, Un Flügelaltar, str. 160–161; Stasi, »8 quadri«, str. 45–51; Perusini, La provenienza, str. 85–91.

8 Mancini, Vicende, str. 207–212, je Fogolinu pravilno pripisal samo *Abrahamovo daritev*, ni pa upošteval *Križanja*. Sliki sta bili dotlej obravnavani skupno kot delo neznanega slikarja severnega, tj. nemškega porekla: Malni Pascoletti, La Pinacoteca, str. 52; Bradaschia, *Andiamo insieme*, str. 136; Tavano, Arte e artisti nordici, str. 136.

9 Perusini, Il sacrificio di Isacco; Perusini, La Crocifissione; Perusini, La provenienza, str. 80–81; Quinzi, Marcello Fogolino. Ker je bila *Abrahamova daritev Izaka* v de Baguerjevi zbirki, je Mancini zmotno domneval, da gre za ostanek nekega drugega Fogolinovega oltarja, ki naj bi bil desetletje starejši: Mancini, Vicende, str. 207–212.

Slika 5: Mojster pasijonskih tabel, Zadnja večerja, 1548 ok., o. les, 96,3 x 69 cm, Gorica, Fondazione Cassa di Risparmio di Gorizia (foto: Fondazione Cassa di Risparmio di Gorizia)

Slika 6: Mojster pasijonskih tabel, Kristusovo kronanje, 1548 ok., o. les, 100 x 68 cm, Gorica, Fondazione Cassa di Risparmio di Gorizia (foto: Fondazione Cassa di Risparmio di Gorizia)

Slika 7: Albrecht Dürer, Zadnja večerja (B. 5), 1510, lesorez, 400 x 288 mm, Cleveland, Cleveland Museum of Art (foto: www.clevelandart.org/art/1926.112)

Slika 8: Albrecht Dürer, Kristusovo kronanje (B. 9), 1512, jedkanica, 117 x 73 mm, Cleveland, Cleveland Museum of Art (foto: www.clevelandart.org/art/1921.1167)

Slika 9: Marcello Fogolino, Abrahamova daritev Izaka, 1548 ok., o. les, 95 x 67 cm, Gorica, Musei Provinciali di Gorizia (foto: Musei Provinciali di Gorizia)

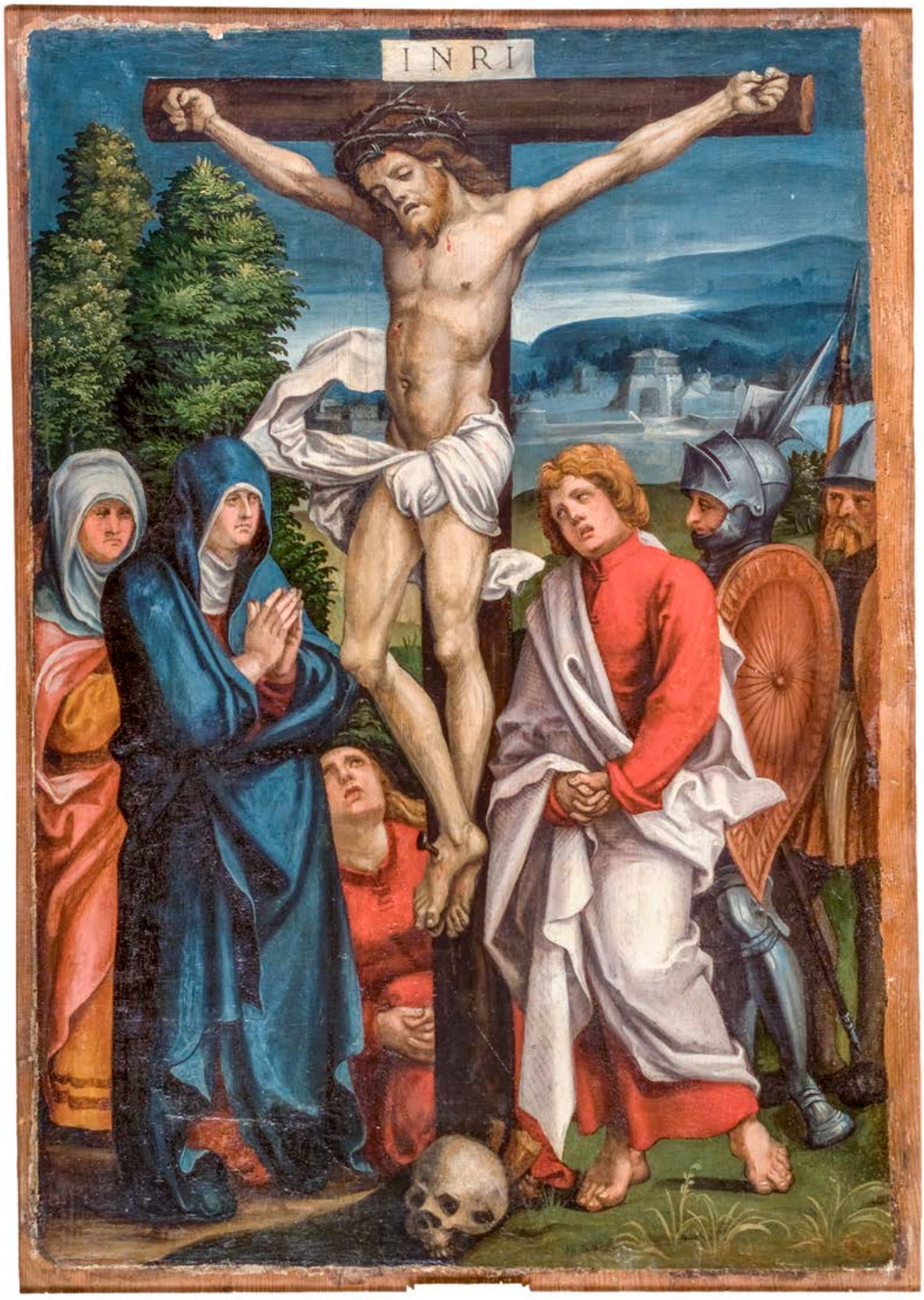

Slika 10: Mojster pasijonskih tabel, Križanje, 1548 ok., o. les, 95 x 67 cm, Gorica, Musei Provinciali di Gorizia (foto: Musei Provinciali di Gorizia)

Slika 11: Albrecht Dürer, Križanje (B. 13), 1511, jedkanica, 118 x 75 mm, Cleveland, Cleveland Museum of Art (vir foto: www.clevelandart.org/art/1921.1171)

Po Villovi objavi je Lanthierijeve slike odkupila fundacija goriške hranilnice ter poskrbela za temeljit restavratorski poseg in predstavitev izsledkov na samostojni razstavi.[10] Novopridobljeni podatki in laboratorijske analize so potrdili, da so vse slike nastale sočasno, saj jih povezujeta enaka sestava podlage in uporaba istih pigmentov. Obsevanje z infra rdečimi žarki pa je razkrilo bistveno razliko pri podložni risbi: pri starozaveznih prizorih je skoraj ni ali je zelo skopa, nasprotno so novozavezni liki natančno orisani, senčenje pa je podkrepljeno z gostenjem enakomerno in vzporedno potegnjenih črt.[11] Tudi na tej osnovi je bilo mogoče prepričljivo zagovarjati dvojno avtorstvo. Starozavezni prizori so nedvomno delo Marcella Fogolina, ki je skoraj neposredno in hitro ustvarjal s čopičem, kar je mestoma botrovalo nepravilnim skrajšavam teles in negotovi globinski členitvi. Ob umetniku je deloval še obrtniško vzgojen pomočnik, poimenovan Mojster pasijonskih tabel, ki je Dürerjeve črno-bele grafike zvesto prerisal in nato prelil v barve.[12]

Datacija slik v neposredno bližino Fogolinovega goriškega postanka temelji tudi na slogu, ki se povsem ujema z leto starejšim ciklom Mojzesovih zgodb v škofijskem dvorcu v Ascoli Picenu (sl. 12). Freske je Fogolino ustvaril leta 1547 po naročilu škofa Philosa Roverelle (1475–1551), ki je umetnika spoznal med zasedanji tridentinskega koncila.[13] Na tesno sorodnost obeh poslikav glede barvne palete, likov in kompozicije je opozoril že Villa in zaključil, »da ni mogoče ločiti trenutka stvaritve fresk od trenutka stvaritve tabelnih slik«.[14]

---

10 *Marcello Fogolino a Gorizia*.

11 Izzo in Zendri, Approfondimento; Melchiorre Di Crescenzo in Princivalle, Indagini chimiche; Pulliero in Spezzani, Analisi riflettografica.

12 Sodelovanje dveh slikarjev je prvi izpostavil Mancini, Vicende, str. 207–212, kasneje mu je pritrdila Perusinijeva: Perusini, Il sacrificio di Isacco; Perusini, La Crocifissione. Fogolino je lahko v Trentu računal na pomočnike tako italijanskega kot nemškega porekla: Chini, Aspetti dell'attività, str. 107–108.

13 Blasio, »Finito il tutto con buon gusto«.

14 Villa, Un Flügelaltar, str. 161.

Slika 12: Marcello Fogolino, Obnovitev zaveze, 1547, freska, Ascoli Piceno, škofijska palača (foto: Museo diocesano di Ascoli Piceno)

Slika 13: Tizian (narisal), Ugo da Carpi (vrezal), Abrahamova daritev Izaka (detajl), 1515, lesorez, 790 x 1076 mm, Bassano del Grappa, Museo civico (foto: © MBA Musei Biblioteca Archivio Bassano del Grappa)

Slika 14: Tizian (narisal), Kristusov zmagoslavni sprevod (detajl 5. lista), 1517, lesorez, 364 x 524 mm, Bassano del Grappa, Museo civico (foto: © MBA Musei Biblioteca Archivio Bassano del Grappa)

Avtorstvo starozaveznih prizorov je nesporno, pri tem je vredno nekaj pozornosti nameniti Fogolinovim likovnim virom, ker nas mimo Tiziana (1490–1576) vodijo do že omenjenega Pordenona. Najprej moramo omeniti lesorez *Abrahamove daritve Izaka*, ki ga je na podlagi Tizianove risbe leta 1515 vrezal Ugo da Carpi (1470–1532).[15] Z monumentalno grafiko (sl. 13), sestavljeno iz štirih listov, se je Fogolino najbrž seznanil že med bivanjem v Benetkah, ko se je sam preizkušal v gravuri.[16] V istem obdobju se je Palma starejši (1480–1528) oprl na lesorez za krajinsko ozadje oltarne slike *Marije z Jezuščkom med sv. Jurijem in sv. Katarino*, ki je bila med letoma 1518 in 1519 nameščena v cerkvi sv. Štefana v Vicenzi in jo je Fogolino moral poznati.[17] Vpliv Tizianove grafike je segel tudi onstran Alp, kot izpričuje lesorez z enakim biblijskim prizorom, ki ga je leta 1545 v Augsburgu vrezal Jörg Breu mlajši (1510–1547).[18]

---

15 Muraro in Rosand, *Tiziano*, str. 78–80; *Rinascimento in bianco e nero*, str. 101, kat. II.6 Ba. Kot možen vzor se omenja tudi lik istega svetopisemskega očaka na Tizianovem lesorezu *Kristusovega zmagoslavnega sprevoda* (sl. 14): Botteri in Gabrielli, *Marcello Fogolino e il suo mondo*, str. 431.

16 Callegari, Marcello Fogolino *peintre–graveur*; Botteri in Gabrielli, *Marcello Fogolino e il suo mondo*, str. 107–125.

17 Lucco, *Jacopo Negretti*; Villa, Ereditando un metodo, str. 80–82.

18 Oberhuber, Ein Holzschnitt, str. 197. Tizianovo grafiko so tiskali še do srede 18. stoletja.

Slika 15: Pomponio Amalteo, Abrahamova daritev Izaka, 1549–1551, o. pl., Valvasone, ž. c. Presvetega Kristusovega telesa

Slika 16: Marcello Fogolino, Mojzes in Aron pred faraonom (detajl), 1548 ok., o. les, 100 x 68 cm, Gorica, Fondazione Cassa di Risparmio di Gorizia (foto: Fondazione Cassa di Risparmio di Gorizia)

Slika 17: Tizian (narisal), Rdeče morje poplavi faraona (detajl 2. lista), 1549, lesorez, 1184 x 2150 mm, Bassano del Grappa, Museo civico (foto: © MBA Musei Biblioteca Archivio Bassano del Grappa)

Tizianove sledove pri Fogolinu (sl. 9) prepoznamo v sestavi lesenega oltarja in položaju klečečega Izaka, v kozi, ki odrevenelo štrli iz grma, v drevesnih krošnjah in dvodelni gradnji prostora, kjer je daritev, uprizorjena na vzpetini v prvem planu, jasno ločena od ozadja, ki se poglablja v barvni perspektivi.[19] Tudi motiv služabnikov z osličem povezuje list s tabelno sliko. Soočenju s Tizianovim vzorom se ni izognil niti Pomponio Amalteo (1505–1588), Pordenonov učenec in zet, ko je leta 1551 isti starozavezni prizor naslikal na krilu orgelske omare v Valvasoneju (sl. 15).[20] Ravno Amalteova izvedba je Fogolinu nudila bolj svežo interpretacijo, predvsem s frontalno upodobljenim in v ospredje postavljenim svetopisemskim očakom, ki je s svojo mišičasto postavo in vihravo draperijo skoraj zapolnil slikarski prostor. Toda razumevanje Pordenonove *maniere*, tudi prek Amalteove interpretacije, pri poznem Fogolinu izpade ohlapno, brez prave dramatične napetosti. Zato je njegov starozavezni očak bolj podoben statistu kot nosilcu dogajanja. Poleg telesne drže delujeta kot citata Amalteove slike leva roka, ki je položena na Izakov zatilnik, in vaza z ognjenim zubljem. Detajla utemeljeno napeljujeta na možnost, da se je Fogolino z Amalteovo sliko soočil, ko je bila še v delu, oziroma z njeno pripravljalno risbo ali kakim drugim osnutkom, morda celo Pordenonovim. Ravno njemu so leta 1535 zaupali okrasitev orgelske omare, a je pred smrtjo leta 1539 dokončal samo dvodelni prizor *Mane v puščavi*, ki je viden pri zaprtih vratih. Šele desetletje kasneje so cerkveni predstojniki sklenili nov dogovor z Amalteom, ki je prevzel marsikatero nedokončano ali neizvedeno tastovo naročilo. Tako je v Valvasoneju, na notranjem licu vrat orgelske omare, poleg *Abrahamove daritve Izaka* naslikal še *Melkizedekovo daritev*. Poslikavo kril je zaključil leta 1551 in se pri izvedbi najbrž okoristil Pordenonove risbe.[21] Da je

19 Enako kompozicijsko rešitev kažeta Fogolinovi suhi igli *Mladenič s kozlom* in *Akt z napisno ploščo* iz beneškega obdobja, prim. Callegari, Nudo di spalle con tavoletta. Teresa Perusini je opozorila tudi na podobnost med silhuetama mest na prizoru *Mojzesa in Arona pred faraonom* (sl. 16) ter na ravno tako monumentalnem Tizianovem lesorezu *Rdeče morje poplavi faraona* (sl. 17): Perusini, La provenienza, str. 96.

20 Quinzi, Marcello Fogolino, str. 161–164. Tizianov lesorez naj bi uporabil tudi Girolamo Romanino (ok. 1484–ok. 1566), ko je leta 1525 naslikal isti prizor za orgelsko omaro v kraju Asola: Perusini, La provenienza, str. 103.

21 Furlan, Il Pordenone e l'Amalteo, str. 58; Furlan, Pomponio Amalteo, str. 41–43.

imel Fogolino dostop do tovrstnega ateljejskega gradiva, v našem primeru potrjuje še *Salomonova sodba* (sl. 4). Ta kaže marsikatero skupno točko s Pordenonovim osnutkom (sl. 18) za fresko v mestni loži v Cenedi (1535–1536; sl. 19), ki ji je zob časa odnesel spodnjo polovico.[22] Pordenonovi zamisli dolguje Fogolino domala vse: mladega starozaveznega kralja na stopničastem prestolu, držo obeh mater, na tleh ležečega mrtvega otroka in onega še živega, ki ga je za gleženj držeč krvnik dvignil v zrak. Tudi napol zakrit moški z modro tuniko in rožnatim pokrivalom je neposreden odvod vzhodnjakov z gobastimi turbani. Drža krvnika pa nas zopet usmerja k Amalteovemu Abrahamu. Enobarvna, sivo uglašena arhitektura in povsem zaprto, škatlasto prizorišče brez pričakovane krajinske vedute nas tudi prepričajo, da je imel Fogolino pred očmi bolj risbo kakor fresko.[23] Nazadnje velja opozoriti še na pretanjeno svetlobno režijo, s katero je il Pordenone ustvaril ambient, v katerem nastopajo akterji dogajanja. Zgovoren je detajl tanke bele črte, ki jo je umetnik potegnil vzporedno s spodnjim robom lista, kot bi se svetloba lomila vzdolž prednje stranice odra, in tako fiktivni prostor umetnine dodatno zamejil od fizičnega prostora gledalca. Ločnico je il Pordenone podkrepil z levantincem na skrajni desni, ki se z levo nogo dotika namišljenega roba. Subtilno stvaritev je Fogolino sicer prepoznal, a prevedel v povsem sumaren, svetlo temni kontrast arhitekturnih elementov.

Slike orgelske omare v Valvasoneju in freske v Cenedi so v 18. stoletju veljale za Pordenonova dela,[24] zato ni presenetljivo, da so v zapuščinskem inventarju grofa Janeza Ignaca Lanthierija († 1753) goriške tabelne slike pripisane omenjenemu renesančnemu mojstru in obenem prvič izpričane v lasti goriške plemiške rodbine na Rihemberku:

»*8 slik, vsaka za roko in pol, naslikanih v olju na platnu, Pordenonove roke, z izrezljanim in pozlačenim okvirjem*

1. predstavlja mano v puščavi
drugi predstavlja čaščenje Kače
tretji Abrahamovo daritev
4. predajo plošč Mojzesu na gori Sinaj čaščenje teleta
5. Jožefovo prodajo Izmaelitom
6. Mojzesa, ki govori Kralju Davidu
7. Salomonovo sodbo
8. Noetovo ločitev od sinov.«[25]

---

22 Furlan, Qualche precisazione.

23 Za Fogolinovo zgledovanje po Pordenonovih risbah gl. Lupo, »Il luogo«, str. 256–257; Siracusano, »Frateli banditi«, str. 173; Botteri in Gabrielli, *Marcello Fogolino e il suo mondo*, str. 22, 135–137, 223.

24 Furlan, *Il Pordenone*, str. 339, 341; Furlan, Pomponio Amalteo, str. 30; Furlan, Qualche precisazione.

25 ASLL 13/16, Inventario e stima della facoltà relitta di Giovanni Ignazio Lantieri, con vincolo di primogenitura e fedecommesso (1753 ago 29. Rifembergo), pg. 45–46: »*8 quadri d'un brazo e mezo l'uno dipinti a oglio sopra la tolla di mano del Pordonone con suaza intagliata e dorata / 1 rapresenta la mana del deserto / il secondo rapresenta l'adorazione del Serpente / il terzo il Sacrificio d'Abramo / il 4 la tradizione delle tavole a Moisè sul monte Sinai l'adorazione del vitello / il 5 Gioseppe venduto ai Ismaeliti / il 6 Moise che parla col Rè Davide / il 7 il Giudizio di Salomone / il 8 Noè diviso da figli.*«. V lastnoročnem popisu rihemberške opreme iz leta 1723 grof Livij omenja pet Pordenonovih del, ki jih nikakor ne moremo enačiti s tu obravnavanimi: ASLL 1/6, *Inventario de mobili ch'esistevano nel Castello di Reiffenberg nel 1723 notato dal signor Conte Livio*, pg. 22.

Slika 18: Il Pordenone, Salomonova sodba, ok. 1535, tuš, srebrni svinčnik, 187 x 287 mm, Pariz, Musée du Louvre, (foto: © Grand Palais Rmn (Musée du Louvre), foto: Christophe Chavan)

Slika 19: Il Pordenone, Salomonova sodba, 1535–1536, freska, Ceneda, mestna loža (foto: © Ufficio Musei del Comune di Vittorio Veneto)

Starozavezno serijo so torej dopolnjevali prizori *Mane v puščavi*, *Jožefove prodaje Izmaelitom* in *Noetove pijanosti*. Ta je sicer zmotno zapisan kot *Noetova ločitev od sinov*, tako kot sta bila *Aron in Mojzes pred faraonom* povsem napačno zabeležena kot *Mojzes, ki govori Kralju Davidu*. Slike, ki so bile označene kot platna, so imele izrezljan in pozlačen okvir ter so bile obešene na steni, kar pomeni, da je bil oltar leta 1753 že podrt. Njegov prvotni videz je poskusno izrisala Teresa Perusini.[26] Delavniško lice je bilo namenjeno osmim starozaveznim prizorom, razvrščenim v dveh vodoravnih pasovih, na dveh premičnih in dveh nepremičnih krilih. Na zgornji polovici so si od leve proti desni sledili *Povzdignjenje bronaste kače*, *Čaščenje zlatega teleta in dodelitev desetih božjih zapovedi*, *Mojzes in Aron pred faraonom* ter *Mana v puščavi*, na spodnji polovici *Salomonova sodba* na nepremičnem krilu in *Abrahamova daritev* na premičnem, preostali polji pa sta zapolnjevali neohranjeni *Jožefova prodaja Izmaelitom* in *Noetova pijanost*. Novozavezno, praznično lice je kazalo pasijonske postaje *Zadnje večerje*, *Kristusovega kronanja* in *Križanja*. Odprto ostaja vprašanje vsebine četrtega prizora in skrinje. Ta je običajno hranila leseno plastiko, pri čemer ne gre izključiti možnosti, da je bil tudi osrednji prizor naslikan, morda s Kristusovim vstajenjem od mrtvih po Dürerjevi predlogi.[27]

Poskus rekonstrukcije prvotnega videza najbolj pogojujeta tabli, ki sta poslikani na obeh straneh. Njuna obvezna umestitev na premični krili je botrovala temu, da je evangelijski del kronološko dosleden, medtem ko postavitev Mojzesove zgodbe izpade kot samovoljna. Ko bi sledili starozavezni pripovedi, bi morala biti Mojzes in Aron na začetku, torej na zgornjem levem nepremičnem krilu, nato bi si sledili dogodki, ki so se Izraelcem pripetili med štiridesetletnim tavanjem po sinajski puščavi: deset božjih zapovedi in zlato tele, mana z neba in bronasta kača. Na problematično zaporedje je opozoril že Villa in pri tem domneval, da je sestava ikonografskega programa potekala od znotraj navzven, od pomembnejšega, prazničnega lica proti delavniškemu licu. Po cerkveni tradiciji, iz katere izhaja tudi *Biblia pauperum*, so starozavezni prizori predpodoba novozaveznih in tem podrejeni. Zato *Zadnji večerji*, ko je bila sklenjena nova zaveza med Bogom in ljudmi, odgovarja stara zaveza, ki je bila z desetimi božjimi zapovedmi sklenjena na gori Sinaj. Obe so ljudje prelomili: Judje so si v puščavi postavili zlato tele, Juda Iškariot je Kristusa izdal za trideset srebrnikov. Trnovo kronanje je asociirano z Mojzesom in Aronom, ko faraona opozarjata na nevzdržno stanje Judov. V obeh primerih naj bi šlo za »prizora trpljenja in za človekovo nezmožnost, da bi prepoznal resnico«.[28] Manj interpretativnih težav povzroča darovanje Izaka, ki sodi med kanonične predpodobe Kristusovega križanja. Tako bi lahko ugibali, da sta si zadnje razpoložljivo mesto na premičnem krilu delila *Jožefova prodaja Izmaelitom* in *Kristusovo prijetje v vrtu Getsemani* (sl. 20).[29] *Noetova pijanost* je bila navadno povezana z že oddanim zasmehovanjem okronanega Kristusa in bi morala zato stati samostojno na nepremičnem krilu.

---

26 Perusini, La provenienza, str. 73–78.

27 V zapuščinskem popisu iz leta 1628 se na oltarju grajske kapele omenja »podobo Kristusa trpina« (*una Imagine di Christo passo*), ki bi jo na podlagi novejših dognanj težko povezali s Fogolinovim oltarjem: Stasi, »8 quadri«, str. 55; Perusini, La provenienza, str. 92.

28 Villa, Un Flügelaltar, str. 163, op. 21.

29 Kot možni vsebini je Stasi omenil *Molitev v vrtu Getsemani* in *Pot na Kalvarijo*: Stasi, »8 quadri«, str. 66. Za Perusinijevo bi prišle v poštev še *Bičanje* in *Vstajenje od mrtvih*: Perusini, La provenienza, str. 82.

Sliki 20: Hipotetični izgled krilnega oltarja: delavno in praznično lice z Dürerjevo jedkanico (na podlagi sheme Terese Perusini oblikoval Andrej Furlan)

Domnevi, da je oltar nastal za kapelo rihemberškega gradu, kot je sklepal Villa,[30] in da je bila ikonografija oltarja pogojena s protestantsko reformacijo, kot je argumentiral Alessio Stasi v povezavi z naročnikom Gašperjem Lanthierijem, ki je prestopil v luteranstvo,[31] sta odpadli, ko je Monika Osvald znova opozorila na odlomek kronike notarja Mateja Dragogne (1674–1750) z dne 13. marca 1730:[32]

»*13. marec, ponedeljek, jezuitski patri so začeli z zazidavo okna za oltarjem sv. Petra, da bi lahko omenjeni oltar s kipom omenjenega svetnika prislonili k zidu in postavili novo oltarno menzo Pasqualina Lazzarinija; to je plačal gospod grof Livij de Lanthieri itd., ker se je prečastiti g. Lorenzo Legati, vikar župnije itd., zavedal, da so bile slike, s katerimi so zakrivali veliki oltar v obdobju posta, dobre roke, in jih je zato dal ponuditi omenjenemu vitezu, ki se je obvezal, da bo v zameno za slike naredil oltarno menzo, in tako so mu dali omenjene slike, ki jih je bilo skupno osem, in je dal narediti oltarno menzo*.«[33]

Lorenzo Alberto Legati (1677–1735),[34] vikar šempetrske fare, je osem kvalitetnih slik – »di bona mano« – ponudil grofu Liviju Lanthieriju (1672–1738) v zameno za kritje stroškov nove baročne oltarne menze Pasqualina Lazzarinija (1667–1731), ki so jo 13. marca 1730 začeli nameščati v prezbiteriju. Cerkev sv. Petra v Šempetru pri Gorici je bila v fazi barokizacije, nad katero so bdeli jezuiti, saj je bila fara že leta 1619 inkorporirana v goriški kolegij in od leta 1665 zaključna postaja novouvedene pobožnosti Križevega pota. Za ta namen so leto kasneje ob cerkvi sezidali še samostojno kapelo Božjega groba.[35] Prisotnost jezuitskih patrov je dovolj tehten porok, da tabelne slike niso nosile heterodoksnega podteksta, prej nasprotno. Potem ko so pred letom 1730 krilni oltar razdrli, so starozavezne prizore vgradili v nov, samostojen okvir in jih kot predpodobo Kristusovega pasijona uporabljali namesto postnega prta, ko so z njimi zakrivali pogled na veliki oltar v štiridesetdnevju pred veliko nočjo.[36]

---

30 Kot naročilo Lanthierijev jih omenja še Pancheri, Proposte, str. 507, ki se sklicuje samo na Villa, Un Flügelaltar.

31 Stasi, »8 quadri«, str. 50–57; Perusini, La provenienza, str. 93–94. Stasijevo tezo sta ponovila Botteri in Gabrielli, *Marcello Fogolino e il suo mondo*, str. 430–431, ki ne jemljeta v poštev kasnejših dognanj: Quinzi, Mosè e Aronne.

32 Osvald, Župnijska cerkev, str. 129–178.

33 *Notabilia quaedam*, str. 351, št. 1175: »*13 marzo, giorno di lunedì, li padri Gesuiti cominciarono far otturar la finestra dietro l'altare di San Pietro per poner detto altare con la statua di detto santo al muro e metter la mensa nova fatta da Pasqualino Lazarino; è stata pagata dal signor conte Livio de Lanthieri etc. perché il molto reverendo don Lorenzo Legati, vicario della pieve etc., accortosi che le pitture con la quali si serava l'altare magiore in tempo di Quaresima erano di bona mano, e le fece offrire a detto cavalliere, quale s'obligò di fare la menza per le medesime, e così li furono datte dette pitture, consistenti in otto pezzi, e fecce fare la mensa*.« Odlomek je v povezavi s Fogolinom objavil že Cossar, *Storia dell'arte*, str. 37.

34 Goričan Lorenzo Alberto Legati je bil leta 1701 v Vidmu posvečen v duhovnika, leta 1725 je omenjen kot apostolski protonotar, kot vikar je služil najprej v župniji v Šempetru, nato v Komnu, umrl je v Štanjelu: Pavlin, Župnija sv. Petra, str. 38, op. 135. Notar Matej Dragogna (*Notabilia quaedam*, str. 378, št. 1264) je o njem zapisal, da je bil »pošten človek, izobražen in omikan, vsem priljubljen, dober pridigar tudi v slovenščini, jeziku, ki se ga je zaradi svoje velike nadarjenosti naučil v šempetrskem vikariatu, kjer je bil vikar 8 let« (*huomo da bene, dotto e civile, da tutti ben voluto, buon predicatore anco in schiavo, linguaggio da lui imparato nel vicariato di San Pietro, per il suo gran talento, ove fu vicario 8 anni*).

35 Osvald, Župnijska cerkev, str. 150–156.

36 Quinzi, Mosè e Aronne, str. 201.

Ker Fogolinovega oltarja ni mogoče zaslediti v popisu vizitacije Bartolomea da Porcie iz leta 1570, ta skoraj gotovo ni nastal za cerkev sv. Petra, kvečjemu bi lahko bil sekundarno uporabljen za kapelo Božjega groba.[37] Še najbolj verjetna je domneva, da oltar izhaja iz katere od mestnih cerkva.[38] Zaradi kristološko in evharistično uglašene ikonografije bi ga najlaže povezali z bratovščino sv. Rešnjega telesa, ki je vsaj od konca 15. stoletja domovala v takratni župnijski cerkvi sv. Hilarija in Tacijana.[39] Droben namig v tej smeri je leta 1675 obnovljena bratovščinska kapela,[40] za katero so morda delno krili stroške s prodajo stare liturgične opreme. Med to bi lahko sodil Fogolinov oltar ali samo njegove starozavezne tabelne slike, s katerimi je kasneje iz istih vzgibov barantal vikar Legati.

Grof Livij Lanthieri je bil svojevrstna osebnost, predan gurmanskim užitkom, bibliofil, mecen, naročnik in zbiratelj umetnin, predvsem slik. Sodeč po arhivskih virih in ohranjenih delih se je oziral skoraj izključno po ožji skupini sodobnikov, ki so bili vezani na goriški milje ali so prihajali iz Benetk. Zato je bil nakup poznorenesančnih tabel najbrž prej izjema kot pravilo, priložnost, ki se je nepričakovano ponudila in je ni kazalo zamuditi. A vikar Legati zagotovo ni bil tak poznavalec, da bi lahko grofu na uho prišepnil konkretno ime pomembnega umetnika. Prej bi tu pomislili na Antonia Dall'Agato, na njegovo razgledanost, stike z beneško slikarsko sceno, prijateljstvo z Rosalbo Carriera in ne nazadnje na njegov rojstni kraj. Ravno on bi lahko v tistih delih »di bona mano« prepoznal zabrisane sledove Pordenonove likovne govorice.

37 Osvald, Župnijska cerkev, str. 176.

38 Možnost izvora iz kake večje goriške cerkve dopušča tudi Perusini, La provenienza, str. 90.

39 Quinzi, Mosè e Aronne, str. 202. Tudi Perusinijeva je opozorila na povezavo med ikonografijo oltarja in takrat perečo temo evharestije oz. transsubstanciacije: Perusini, La provenienza, str. 92–93.

40 Spessot, La Confraternita, str. 80.

"Di Bona Mano"
Marcello Fogolino's Winged Altarpiece

Summary

Marcello Fogolino (1483/88–1549/1558) learned to become a painter in the workshop of Bartolomeo Cincani, known as Montagna (1449/50–1523), in his native town of Vicenza and then moved to Venice for eight years. In the early 1520s, he based himself in Friuli, where he first came across the works of Antonio de' Sacchis, known as il Pordenone (1483/84–1539), which inspired him to adopt richer colour accords and infused his figures with greater plasticity and dynamism. After Marcello and his brother Matteo committed murder in 1526, they were expelled from the Venetian Republic and found refuge at the prince-bishop's court in Trento, which lay within the imperial sphere of influence. However, serving as spies for the Venetian Republic from 1528 onwards, the brothers gradually earned temporary permits and returned to its territory regularly. On 9 July 1548, Marcello was summoned to Gorizia by Ferdinand I, King of Bohemia, Hungary and Croatia, and the following day visited the surroundings of Aquileia in the company of Governor Francesco della Torre (1508–1586). There he drew a plan for a stronghold to safeguard the area against the port of Marano, which was seized by the Venetians on 2 January 1542. On returning to Trento, he sent a letter with a copy of the plan to the Council of Ten, which has unfortunately not been preserved. He died shortly afterwards at an undetermined date and place: perhaps in Trento, sometime before 1558.

While in Gorizia, Marcello reestablished contact with his friend and physician Andrea Mattioli. In 1551, he undoubtedly drew Mattioli's portrait but was incorrectly credited with the frescoes in Lanthieri Palace. The Lanthieri collection has also preserved the following six panel paintings of Biblical scenes, which were attributed to him on their publication in 1996: *Moses and Aaron before Pharaoh*; *The Adoration of the Golden Calf*; *The Lifting up of the Bronze Serpent*; *The Judgment of Solomon*; *The Last Supper*; and *Christ Crowned with Thorns*. The last two were faithful reproductions of Dürer's prints: the first of the woodcut from the *Large Passion* dated 1510 and the second of the etching from the *Small Passion* dated 1512. Considering that two panels are painted on both sides (*Moses and Aaron before Pharaoh* is paired with *Christ Crowned with Thorns* and *The Adoration of the Golden Calf* with *The Last Supper*), they may have formed part of a winged altarpiece. This may be further confirmed by the family lore, according to which the paintings were mounted on the sacristy cabinet in St Pancras Chapel at Rihemberk Castle. Thus, it is quite possible that they were commissioned by Kaspar Lanthieri (died in 1563), who was leased the castle in 1528.

The above-mentioned group of works also includes *Abraham's Sacrifice of Isaac* and *The Crucifixion*, which is yet another reproduction of Dürer's etching from the *Small Passion*. Once part of the collection of Count Silverio de Baguer in Dobrovo, the panel paintings are currently kept in the Provincial Museums of Gorizia.

Following their publication, Lanthieri's paintings were purchased by the Gorizia savings bank foundation, which saw to their thorough restoration and public presentation at a solo exhibition. While laboratory analyses confirmed that all paintings were created contemporaneously, infrared scans pointed to significant differences in the painting sketch, which further confirmed that the scenes from the Old Testament were the fruit of Fogolino's creativity, and those from the New Testament were the craftsmanship of an assistant painter. Echoing the visual language of other contemporaneous artists, especially il Pordenone. Fogolino's paintings were, not surprisingly, attributed to this Renaissance master in the probate inventory of Count Johann Ignaz Lanthieri (died in 1753). The same inventory is also the earliest document testifying to the presence of paintings at Rihemberk and an invaluable source for highlighting the themes of all (eight) scenes

from the Old Testament: "8 paintings, each measuring a metre and a half, executed in oil on wood by il Pordenone, with woodcarving and gilded ornaments / The 1st painting represents manna in the desert, / the second represents the adoration of the serpent, / the third Abraham's sacrifice, / the 4th the transfer of Moses' tablets to Mount Sinai and the adoration of the calf, / [in] the 5th Joseph is sold to the Ismaelites, / [in] the 6th Moses talks to King David, / the 7th [features] Solomon's judgment, / [and] the 8th Noah's separation from his sons." The festive inside of the winged altarpiece displayed the Passion and resurrection of Christ, and the sombre outside featured the stories of Moses and the fathers of the Old Testament—Abraham, Joseph, and Solomon.

Kaspar Lanthieri's conversion to Lutheranism inspired a thesis that the iconography of the painting collection underwent a religious reform. However, quite the opposite turned out to be true, once the paintings of the Old Testament were identified in a diary entry of the notary Matteo Dragogna (1674–1750). In exchange for covering the costs of the new Baroque altar table by Pasqualino Lazzarini (1667–1731), which began to be installed in the chancel on 13 March 1730, Lorenzo Alberto Legati (1677–1735), the parish vicar of Šempeter pri Gorici (Ger. Sankt Peter bei Görz, It. San Pietro di Gorizia), offered Count Livius Lanthieri eight well-crafted paintings ("*di bona mano*") that were used to veil the great altar during Lent. At the time, the church was undergoing Baroque-style renovations under the supervision of the Jesuit Order, after the parish was incorporated into the Gorizia college in 1619 and from 1665 onwards served as the final station of the newly established Way of the Cross. The presence of Jesuit friars was a sufficient guarantee that the panel paintings would convey no subversive Protestant messages. Fogolino's original winged altarpiece was thus built neither for the chapel at Rihemberk nor for the church in Šempeter. It most likely originated in an unidentified church in Gorizia, perhaps the Corpus Christi Chapel in the town parish church. It was dismantled before 1730 at the latest. The eight scenes from the Old Testament were incorporated into a new, separate framework and used as a prefiguration of the Passion in place of the Lenten veil. By seizing the singular opportunity and purchasing the Renaissance paintings in 1730, Count Livius Lanthieri proved himself as a keen art collector. However, it is highly doubtful that he would become familiarized with stellar artist names through the vicar Legati. His source was much more likely Antonio Dall'Agata, especially in view of his learnedness and contacts with the community of Venetian painters, his friendship with Rosalba Carriera, and, not least, his origin. It was he, more than any other, that would have the knowledge to identify the blurred traces of il Pordenone's visual language in the above-mentioned works "*di bona mano*".

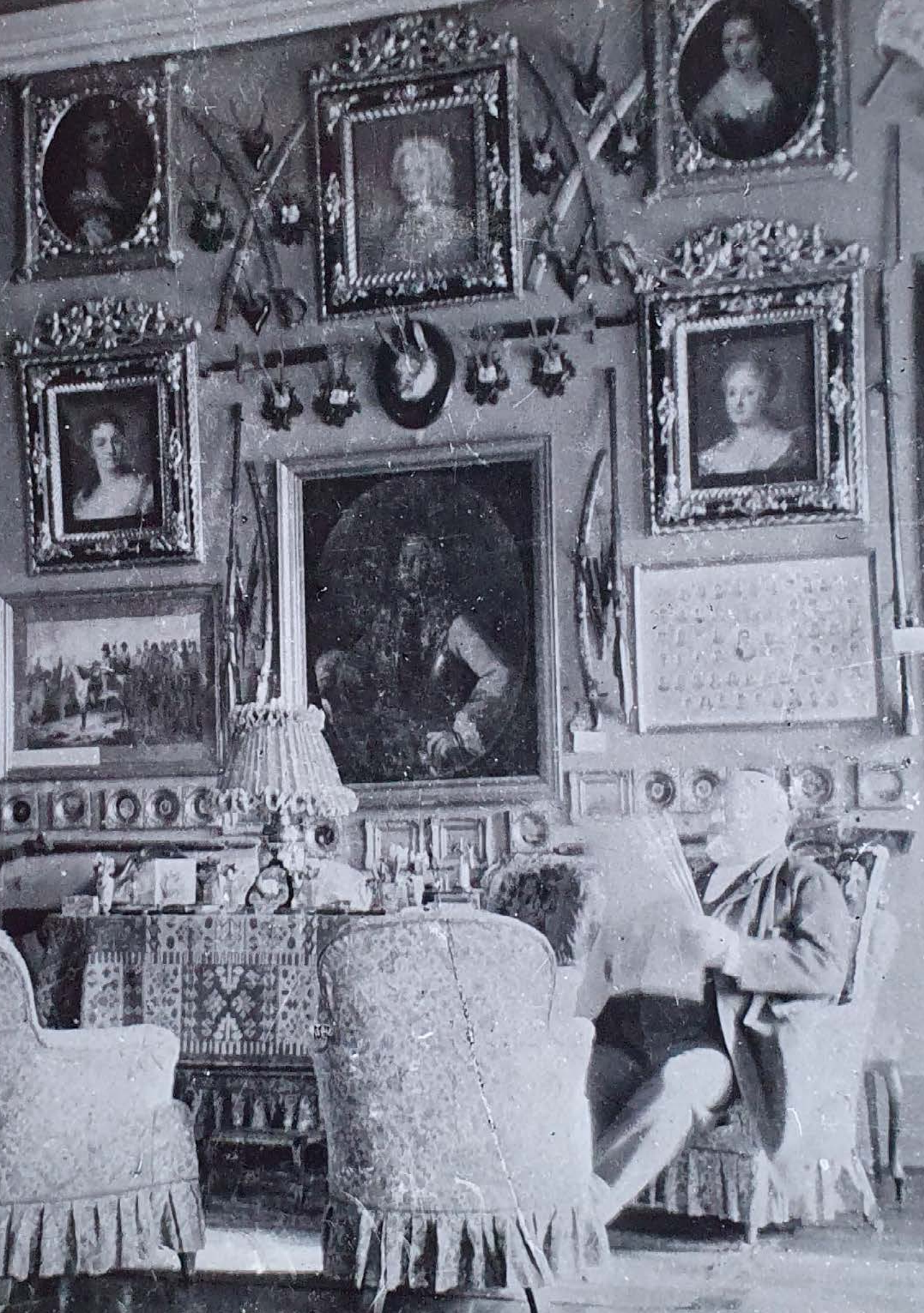

V KROGU SLIKARJEV GROFA LIVIJA LANTHIERIJA

ALESSANDRO QUINZI

Podatki o grofu Liviju Jožefu Lanthieriju (1672–1738) so sila skopi, čeprav ga lahko na podlagi novejših raziskav štejemo za daleč najpomembnejšega zbiratelja, naročnika in mecena baročnega slikarstva na Goriškem.[1] Velik del umetniške zbirke je zbral ravno na gornjem rihemberškem gradu, kamor se je umaknil potem, ko se je odrekel javnim zadolžitvam.[2]

O njem se je pohvalno izrazil Antonio Dall'Agata (1674–1751), v Pordenonu rojeni slikar, ki se je najkasneje leta 1712 nastanil v Gorici, kjer je tudi umrl.[3] Leta 1728, ob napovedanem obisku cesarja Karla VI., je Dall'Agata po naročilu goriških deželnih stanov dal natisniti knjižico *Gorizia in giubilo per l'aspettato arrivo dell'augustissimo imperator Carlo VI.*, ki velja za prvi vodič po mestu in deželi. Delo je bilo namenjeno tujim obiskovalcem, predvsem tistim iz sosednje Beneške republike, ki so nameravali v Gorico ob Habsburžanovem prihodu. Opisu gornjega rihemberškega gradu je v drobni knjižici odmerjena več kot ena stran: »*Zgornji grad je postavljen na mogočno vzpetino, mimo katere vodi pot v notranjost kraške planote, ter je po obsegu in številnih sobah eden najimenitnejših v deželi. Grad je s številnimi dozidavami in z lepimi sprehajališči razširil prečastiti gospod grof Livij, zelo učen kavalir, ki mu ugaja vse, kar velja za redkost in plemenitost in kar se spodobi ljudem njegovega stanu. Poleg drugih velikih del je svojo palačo po zgledu najlepše urejenih mestnih palač opremil z galerijo dragocenih slik, tako starodavnih kot modernih. Toda nič ne bi veljalo, če ne bi omenil dveh posebnosti, ki se nanašata na to palačo. Prva je knjižnica, ki jo bogatijo knjige najrazličnejših vsebin. Takšno le redko najdemo na vsem Furlanskem in jo je nadvse izučeni gospod tako olepšal, da je s tem dokazal svojo privrženost leposlovju. Druga posebnost je velika dvorana s številnimi izjemno velikimi slikami, ki jih je s pretanjenim občutkom naslikala gospa Anna Borrini, in zdi se nemogoče, da bi lahko plemenita mladenka zmogla toliko napora. Zaradi višinske lege se odpira širok pogled vse naokrog, tako kot je mogoče grad s številnih krajev opaziti zaradi visokega stolpa, ki ga nadkriljuje.*«[4]

---

1 Prvi je na grofa v povezavi z Anno Borrini opozoril: Šerbelj, Slikar Antonio Dall'Agata, str. 370; Šerbelj, Sliki Anne Borrini, str. 186–187; Šerbelj, Anna Borrini, str. 125; v povezavi s Fogolinom: Stasi, »8 quadri«, str. 37–41; za ostale slikarje: Tronkar, I conti Lantieri; Quinzi, Artisti, str. 272–283.

2 Kot komisar goriških deželnih stanov naj bi posredoval pri cesarskem dvoru za finančne zadeve (Stasi, »8 quadri«, str. 40).

3 Za Dall'Agato: Cossar, *Storia dell'arte*, str. 160–163; Šerbelj, Slikar Antonio Dall'Agata, str. 366–370; Martina, Dall'Agata Antonio; Aloisi, Alcune precisazioni; Tronkar, I conti Lantieri, str. 94; Fadelli, Schegge documentarie, str. 450–453.

4 Dall'Agata, *Gorizia in giubilo*, str. 60–61: »*Il castello di sopra posto sù l'eminente riva, che conduce agl'interni Monti del Carso, e per l'ampiezza del giro, e per la moltitudine delle stanze è uno de' più considerabili di questo Contado, ampliato con molte fabbriche, e belle passeggiate dall'Illustrissimo Sig. Conte Livio Dottissimo Cavalliere,*

Krajši, a bolj dražljiv, je zapis še enega sodobnika, notarja Mateja Dragogne (1674–1750). Grofa Livija se spominja kot duhovnika *sine cura*, ki je le redko maševal. Umrl je za posledicami možganske kapi oziroma notranje okužbe, ki je nastopila, potem ko so mu zaradi debelosti morali puščati kri na stopalu in ne na rokah: »*8. julij [1738], torek, ob peti uri popoldan, je v starosti približno 66 let, na gradu v Rihemberku, umrl gospod grof Livij Lanthieri, duhovnik, ki pa je le redko maševal. Ko je pred štirinajstimi dnevi prisostvoval maši, ga je obšla slabost, tako da je bil za več kot dve uri kakor mrtev. Ko se je ozavestil, je začel govoriti, a ker se je stanje slabšalo, je skoraj vedno blodil. Zaradi debelosti so mu zaman poskušali puščati kri iz rok, zato so jo puščali s stopala. Potem ko so mu spustili kri, je noga na sredini otekla in mu vzela življenje.*«[5]

Navedene podatke povzema tudi rokopisna hišna kronika *Memorie istoriche, e genealogiche della famiglia de' conti Lanthieri*, ki je morala nastati okrog leta 1740: »*Duhovnik, imel je številne javne in zasebne zadolžitve, je zgradil, s številnimi udobnimi sprehajališči povečal ter opremil grad Rihemberk.*«[6]

K napisanemu lahko dodamo doslej spregledan podatek, da je bil grof predsednik goriškega odseka akademije Albriziana, ki jo je leta 1724 v Benetkah ustanovil tiskar in založnik Almorò Albrizzi.[7]

Spomin na grofa je očitno zbledel kmalu po smrti. Carlo Morelli di Schönfeld (1730–1792), ki se je v šestdesetih letih 18. stoletja lotil pisanja še danes temeljne knjige o zgodovini Goriške grofije, ga bežno omeni samo enkrat in le v povezavi z bogato knjižnico. O njej se izrazi pohvalno, saj je bila prva take vrste na Goriškem, in jo primerja s knjižnico grofa Sigismunda Attemsa Petzenstein, a se obenem obregne ob njeno neuporabnost, ker je bila zaradi odročnosti Rihemberka težko dosegljiva: »*Livij grof Lanthieri je bil prvi, ki je svoj talent usmeril v gojenje leposlovja, a ker je živel na podeželju, se njegov um ni širil izven rihemberškega gradu. Tudi njegova knjižnica, ki so jo sestavljala izbrana dela, je bila prva take vrste v domovini, a neuporabna za vse ostale.*«[8]

---

a cui piace tutto ciò, che si può chiamar peregrino o gentile, e che ad un suo pari convenga, oltre alle gran fabbriche ha ammobigliato il Palazzo al pari delli più ben forniti della Città, con una galleria di pitture di gran prezzo sì antiche come moderne, ma sopra il tutto non bisogna, che io tralasci due rarità, che si trovano in questo, cioè una Libraria così numerosa di libri d'ogni materia, che poche se ne trovano pari in tutto 'l Friuli, e da questo eruditissmo Signore così ben abbellita, che ben mostra esser nelle Lettere il principal suo diletto; la seconda è una gran Sala con numero grande di quadri di smisurata grandezza dipinta tutta con gran spirito dalla Signora Anna Borrini, parendo impossibile che una giovine gientile possa aver fatto sì gran fatica. L'altezza del sito fa che miri un'ampia veduta, e che da molti luoghi sia sia pur questo Castello riguardato per l'alta Torre, che gli sovrasta.«

5 *Notabilia quaedam*, str. 396–397, št. 1314: »*8 luglio [1738], giorno di martedì, alle ore cinque dopo mezo giorno, il signor conte Livio Lanthieri sacerdote, qual però rare volte celebrava, passò ad altra vitta in età di 66 anni in circa, nel castello di Rayfinbergo. / Questo ascoltando messa avanti 14 giorni, li sopraviense un accidente che per più di due ore stete come morto, e poi rihavuto cominciò a parlare e, crescendo il male, era quasi sempre in delirio; procurarono di cavarli sangue dalli brazi, ma invano, perché a causa della grassezza non si poté cavarlo se non dal piede quale, doppo la cavata del sangue, si gonfiò a meza gamba, e lo privò di vitta.*«

6 ASPG, Ms. 137, *Memorie istoriche, e genealogiche della famiglia de' conti Lanthieri*, c. 32ᵛ: »*Sacerdotte è stato impiegato in molte commissioni e pubbliche, e private, hà fabricato ed hà accresciuto con molti com(m)odi e Paseg(g)i e mobili il Castello di Raiff(ember)go.*«

7 ASLL 12/29, Livio Lantieri viene accolto nella Società Albriziana Gorizia (1. januar 1738). Obstoj Albrizzijeve akademije na Goriškem še ni bil evidentiran (Pillon, »Oltre lo specchio«; Tavano, Accademie a Gorizia).

8 Morelli di Schönfeld, *Istoria*, 3, str. 141: »*Livio conte di Lantieri fu il primo, il quale diresse il suo talento alla coltura delle lettere: ma vivendo in campagna i suoi lumi non si dilatavano fuor del castello di Reifenbergo; e la sua libreria composta di scelte opere, la prima di tal genere, che vide la patria, rimase inutile per tutti gli altri.*«

Sprehod skozi *galerijo dragocenih slik, tako starodavnih kot modernih*, kot se je izrazil Dall'Agata, nam omogoča sam plemič, ki se je 1. oktobra 1723 lotil inventure grajskega pohištva in likovnih del.[9] Nastal je obsežen seznam umetnin, večinoma slik brez navedbe avtorja, med katerimi so najpogostejše upodobitve svetnikov in plemiški portreti, ki so sestavljali razvejano galerijo prednikov. Skupno naj bi jih bilo 85, od teh 38 v sobani, imenovani *Camerone dei Ritrati*.[10] Številni so bili grafični listi, med katerimi se izrecno omenja 14 teznih listov,[11] pozornost pritegne tudi več kipov v mavcu.[12] Prava odlika rokopisa je imenska omemba vsaj nekaterih slikarjev, vključno z naslovi oziroma motivi slik. Tovrstni podatki so v sočasnem arhivskem gradivu izjemno redki in nam danes omogočajo vstop v krog Livijevih umetnikov.[13]

S starejšimi mojstri lahko pogojno povežemo samo dve imeni. Najprej moramo omeniti nekega Domenichinija, ker mu je prištetih kar 90 krajin različnih velikosti in oblik.[14] Nobena od njih ni bila evidentirana, tako da lahko samo ugibamo, ali je obstajala kaka sorodnost, ne samo imenska, z deli slavnega Bolonjčana Domenica Zampierija, imenovanega Domenichino (1581–1641).[15] Samo za odtenek konkretnejši je Antonio de' Sacchis, imenovan il Pordenone (1483/84–1539), ki mu je

---

9 ASLL 1/6, *Inventario de' mobili che esistevano nel castello di Reiffenberg nel 1723 notato dal signor Conte Livio*. Ob tem velja opomniti, da Livijev lastnoročno zapisani naslov na notranji naslovnici zveni nekoliko drugače: *Inventario dei Mobili, che sono | nel Castello di Raifenberg | cominciato notarsi | adì 1 8bre | 1723*. Arhivski naslov zvezka, ki vsebuje več dokumentov, je moral nastati po smrti grofa oziroma izumrtju zgornjerihemberške veje leta 1753, saj o grajski opremi govori v pretekliku (*esistevano*), medtem ko Livij uporablja sedanjik (*sono*). Popis je plemič 1. oktobra 1723 šele začel in ga ni zaključil, zato je marsikatera stran samo delno popisana.

10 ASLL 1/6, *Ritrati in Castello 7 Ag(os)to (1)723*; *Inventario de' mobili che esistevano nel castello di Reiffenberg nel 1723 notato dal signor Conte Livio*, pg. 19–20.

11 ASLL 1/6, *Inventario de mobili ch'esistevano nel Castello di Reiffenberg nel 1723 notato dal signor Conte Livio*, pg. 10: *11 Quadri di carta*; str. 18: *8 stampe per Vina | 2 Stampe ferate per Vina*; pg. 25: *56 quadreti di carta S.N.*; pg. 26: *2 quadreti di carta* [...] *Crocefisso di carta con S.N.*; pg. 27: *8 quadreti di carta con vetro S.N.* [...] *Paeseto di carta S.N.*; pg. 28: *Thesi ò Conclusioni 10 | S. Angelo Cust(ode) Di carta S.B.* [...] *3 Thesi | 5 Carte con suaza dipinta*; pg. 29: *4 carte con S(uaza) dipinta*; str. 36: *26 Carte intagliate*; pg. 37: *60 quadreti di carte intagliate con S.A.B.*; pg. 38: *quadreti di carte intagliate con S. Rossa n.o 138* [...] *These ò Conclusione di Seta di S. F(rances)co Saverio*. Za tezne liste na Goriškem: *Ex universa philosophia*; Giacomello, Stampa e incisione; Malni Pascoletti, Le Thesenblätter.

12 ASLL 1/6, *Inventario de mobili ch'esistevano nel Castello di Reiffenberg nel 1723 notato dal signor Conte Livio*, pg. 7: *5 statue di Gesso*; pg. 18: *Statue di gesso*; pg. 22: *6 statue di gesso*; pg. 31: *6 statue di Gesso*.

13 Ohranjeni seznami so nastajali ob smrti plemičev, popisovalci pa so bili pozorni samo na materialno vrednost slik ali drugih likovnih del (Cossar, *Storia dell'arte*, str. 137–138; Pillon, I documenti, str. 163–172; Delneri, Quadri da palazzo, str. 143; Martelanc, »Nel castello«, str. 96–104).

14 ASLL 1/6, *Inventario de mobili ch'esistevano nel Castello di Reiffenberg nel 1723 notato dal signor Conte Livio*, pg. 4: *8 paesi grandi del Domenichini S.A. | 9 Paesi ovati Domenichini S.A.*; pg. 6: *2 Paesi piccoli del Domenichini | 2 Paesi del detto ovati* [...] *Paese ovato Domenichini* [...] *4 Paesi piccoli del Domenichini*; pg. 8: *10 Paesi piccoli Dom(enichini) S.A.B. | 2 Paesi grandi del detto S.A. | 3 ovati grandi del detto S.A. | 2 ovati piccoli del detto S.A.*; pg. 11: *6 Paesi Domenichini ovati | con S.A.B.*; pg. 14: *4 Ovati grandi Domenichini S.A. | 4 Ovati piccoli del domenichini S.A.*; pg. 15: *paese grande Domenichini | 2 ovati Domenichini*; pg. 16: *12 Paesi del Domenichini piccoli S.A.B.*; pg. 17: *2 Ovati grandi del Domenichini S.A.*; pg. 23: *3 Ovati grandi Domen(inchini) | 1 Paese grande del detto* [...] *6 piccoli Dom(enichini) S.A.B.*; pg. 24: *4 piccoli del Dom(enichini)*; pg. 29: *4 Ovati Paesi del Domenichini S.A.*

15 Tronkar, I conti Lantieri, str. 94 in str. 110, op. 46.

pripisanih pet del v ovalnih okvirjih in brez navedbe motiva.[16] Zaradi tega jih ne moremo poistovetiti z osmimi Fogolinovimi tabelnimi slikami, ki jih je grof, misleč, da so Pordenonove, odkupil šele leta 1730.[17] Že omenjena družinska kronika Lanthierijev sicer navaja, da je Gašper Lanthieri (u. 1563) za svojo grobnico v cerkvi sv. Frančiška pri renesančnem umetniku naročil oltarno sliko z Marijo in sv. Valentinom.[18] Ker je delo izgubljeno, bo ostalo brez odgovora sicer upravičeno vprašanje, ali se tudi v tem primeru za Pordenonom nemara skriva ravno Fogolino, ki se je v Gorici mudil avgusta 1548.

Časovno bližji grofu je beneški slikar Pietro Liberi (1605–1687), avtor ene *Venere* in dveh slik majhnega formata (*quadretti*).[19] Nobena od njih se ni ohranila, a podatek kljub temu zbuja pozornost v povezavi z likom grofa Jožefa Antona Rabatte (ok. 1620–1683), ki bi lahko bil vzornik mlajšemu goriškemu rojaku bodisi zaradi bleščeče kariere, ki jo je opravil najprej na posvetnem in nato na cerkvenem področju, bodisi zaradi kulturne širine, saj je bil knjižni zbiratelj in naklonjen sočasni beneški baročni umetnosti.[20] Kot ljubljanski škof se je Rabatta med drugim lotil prenove stolnice ter dočakal izgradnjo novega prezbiterija in namestitev v veliki oltar platna monumentalnih dimenzij z upodobitvijo *Sv. Nikolaja med sv. Mohorjem in sv. Fortunatom* (1674). Sliko je naročil pri Pietru Liberiju, ki ga je cesar Leopold I. leta 1658 povzdignil v palatinskega grofa.[21]

Med grofovimi sodobniki je s *Samarijanko* zastopan Benečan Angelo Trevisani (1669–1753),[22] plemič pa je kontinuirano zaposlil že omenjenega Antonia Dall'Agato, ki je bil tudi na plačilnem seznamu goriških deželnih stanov.[23] Na Rihemberku mu je poleg *Kristusa* in *Device Marije* prištetih

---

16 ASLL 1/6, *Inventario de mobili ch'esistevano nel Castello di Reiffenberg nel 1723 notato dal signor Conte Livio*, pg. 22: *Torre di sopra* [...] *5 quadri del Pordenon S.O*. Tronkar, I conti Lantieri, str. 95.

17 Gl. tu objavljeni prispevek *»Di bona mano«: Krilni oltar Marcella Fogolina*.

18 ASPG, Ms. 137, *Memorie istoriche, e genealogiche della famiglia de' conti Lanthieri*, cc. 26^{v}–27^{r}: »*Morì circa il 1550 sepelito nella chiesa de Minoriti a Gorizia, nella quale si fece costruire la sua sepoltura e fabricare un'Altare di Pietra il più ben inteso, e massitio, che fosse in que' tempi, con una Palla della B: V: e S. Valentino di Pitura Eccellente del Celebre Pordenone Emulo di Titiano, ammirata dà tutti li Forastieri, e dilettanti*.«

19 ASLL 1/6, *Inventario de' mobili che esistevano nel castello di Reiffenberg nel 1723 notato dal signor Conte Livio*, pg. 6: *Venere del Liberi*; pg. 8: *2 quadreti del Liberi S.A.* Ker je slednji zapis slabo čitljiv, ga je Tronkar razvozlala kot *2 studieti*, ki ju je domnevno povezala s slikarskima osnutkoma iz zapuščinskega popisa iz leta 1753: »*2 Quadri bislonghi di circa 3 quarte d'altezza rap*[presentan]*ti modelli di pittura*« (Tronkar, I conti Lantieri, str. 94). Beneška *quarta* je merila približno 16,5 cm.

20 Portret Jožefa Rabatte (*Giusepe Rabata*) zasledimo v galeriji prednikov: ASLL 1/6, *Inventario de' mobili che esistevano nel castello di Reiffenberg nel 1723 notato dal signor Conte Livio*, pg. 19.

21 Meke, Oltarne slike, str. 49–50 in op. 19 za starejšo literaturo.

22 ASLL 1/6, *Inventario de' mobili che esistevano nel castello diReiffenberg nel 1723 notato dal signor Conte Livio*, pg. 16: *Samaritana del Trevisan S.N*. Samo ena slika z enako vsebino je omenjena v zapuščinskem popisu leta 1753: ASLL 13/16, Inventario e stima della facoltà relitta di Giovanni Ignazio Lantieri, con vincolo di primogenitura e fedecommesso (1753 ago 29. Rifembergo), pg. 26: *1 Quadro d'un brazo della Samaritana con suaza consimile* (beneški *braccio* je meril 68,3 cm). Tronkar, I conti Lantieri, str. 94. Umetnik je morda tisti *Sig.r Trivisani*, ki ga Dall'Agata omenja v povezavi s *Sig.ra Anna*, morda Anna Borrini, v pismu Rosalbi Carriera: *Rosalba Carriera*, str. 588. Umetnica je tudi posredovala pri Angelu Trevisaniju za oltarno sliko piranske župnijske cerkve (Fossaluzza, Antonio Arrigoni, str. 199–202, 215, op. 7; Lucchese, Angelo Trevisani).

23 Samo arhivsko so izpričane risbe, miniature in slike, ki so nastale ob cesarjevem obisku leta 1728, slike, ki mu jih je leto kasneje naročil Franc Anton grof Lanthieri, in zemljevid grofije, ki ga je izrisal leta 1742 (Cossar,

še šest neidentificiranih svetnikov, cikel desetih slik z upodobitvami kreposti in pregreh, dvanajst ženskih glav, dvanajst mesecev in štiri *fiamengade*, najbrž slike v nizozemski maniri, v katerih bi lahko prepoznali upodobitve letnih časov ali štirih elementov klasične fizike.[24] Po vsem sodeč je bil Dall'Agata slikar žanrskih prizorov in takrat modnih človeških fantazijskih obličij, ki so nosila religiozno, alegorično ali moralno vsebino. Tovrstne slike so bile manjšega formata in so v 18. stoletju zadovoljevale vse večji krog zasebnih zbirateljev.[25]

Dall'Agata je izvrševal širok spekter zasebnih in javnih naročil, a je naše vedenje o umetnikovem ustvarjanju danes omejeno na samo dve prevodni grafiki žepnega formata.[26] Že dalj časa je znana alegorija agapične ljubezni, ki jo je vrezal po sliki Antonia Balestre (1666–1740) in posvetil slavni beneški portretistki Rosalbi Carriera (1673–1757).[27] Bolj kot po umetniški plati je list pomemben z dokumentarnega vidika, saj potrjuje domnevo, da se je umetnik pred prihodom v Gorico izpopolnjeval pri Balestri v Benetkah, kjer se je spoprijateljil z Rosalbo Carriera in si z njo kasneje dopisoval. Erotični ljubezni se je Dall'Agata oddolžil z drugim lističem, kjer nastopa Venera s Kupidom. Tudi pod lahkotno, že rokokojsko uglašen mitološki prizor se je podpisal samo kot bakrorezec.[28]

Na grofovem seznamu nastopa tudi Paolo Paoletti (ok. 1671–1735), slikar po rodu iz Padove, ki se je po vzoru flamskih in nizozemskih umetnikov posvetil izključno tihožitju.[29] Zvrst je uspešno vpeljal v Furlanijo, kjer naj bi deloval že na prehodu iz 17. v 18. stoletje in se kasneje, po vmesnem bivanju v Benetkah (1708–1715), dokončno nastanil v Vidmu.[30] Tu so ga v svojo palačo gostoljubno sprejeli grofje Caiselli, ki so se že izkazali kot meceni Antonia Carnea (1637–1692) in se bodo kasneje vpisali med naročnike Giambattista Tiepola (1696–1770).[31]

Storia dell'arte, str. 160–163; *Rosalba Carriera*, str. 52–53, 496; Porcedda in Martina, Goriška grofija, str. 17; Šerbelj, Slikar Antonio Dall'Agata, str. 366–370; Martina, Dall'Agata).

24 ASLL 1/6, *Inventario de' mobili che esistevano nel castello di Reiffenberg nel 1723 notato dal signor Conte Livio*, pg. 5: *4 Fiamengade Agata S.A.*; pg. 6: *2 Virtu e Vizi dell'Agata S.A.D.*; pg. 22: *N(ostro) S(ignore) | B(eata) V(ergine) del Agata*; pg. 24: *12 Teste di dona del Agata S.A.B.*; pg. 30: *8 Virtu e Vizij Agata S.A.B.*; pg. 33: *6 Santi dall'Agata S.A.*; pg. 35: *12 mesi del Ag(a)ta S.A*. Tronkar, I conti Lantieri, str. 94; Fadelli, Schegge documentarie, str. 451; Quinzi, Artisti, str. 274.

25 Leta 1738 je Dall'Agata za Giovannija Giuseppeja Bosizia (1660–1743) naslikal dvanajst boginj: *dodeci ovatini d'un bracio con dodeci dee* (*Rosalba Carriera*, str. 810; Fadelli, Schegge documentarie, str. 452). Bosizio je bil duhovnik, kancler goriškega arhidiakona in je v furlanščino prevedel Vergilovi pesnitvi *Eneida* in *Georgika*. Kot omembe vrednega književnika in prevajalca se ga spominja sam Dall'Agata, *Gorizia in giubilo*, str. 35: »*Per darne qualche esempio fra Letterati vi è il Signor Don Gioseppe Bositio, che oltre a tante belle opere del suo ingegno, ha tradotto con galante stile in lingua Furlana l'Eneide di Virgilio*.«

26 Vesme, *Le peintre–graveur italien*, str. 509.

27 Marinelli, Antonio Balestra, str. 118.

28 Delorenzi, Settecento, str. 136; Quinzi, Artisti, str. 274.

29 Bocchi, Paolo Paoletti, za starejšo literaturo; Carnera, Due inedite.

30 Craievich, Una traccia.

31 Furlan, Mecenatismo artistico, str. 240; Bocchi, Paolo Paoletti, str. 78–79; Gransinigh, La committenza, str. 47. Paolettijevega čopiča so se poslužile še druge ugledne furlanske rodbine, kot so Concina, Giacomelli, Morelli de Rossi in del Torso v Vidmu, di Maniago v Buttriu in Valentinis v Tricesimu.

Slika 1: Paolo Paoletti, Tihožitje s sirom in pršutom, 1715–1735, o. pl., 139,5 x 60 cm, Videm, Civici Musei di Udine, Galleria d'Arte Antica (© Videm, Civici Musei di Udine)

Slika 2: Paolo Paoletti, Tihožitje z rododendronom in melono, 1715–1735, o. pl., 145,5 x 50,5 cm, Videm, Civici Musei di Udine, Galleria d'Arte Antica (© Videm, Civici Musei di Udine)

Sodobniki so občudovali predvsem cvetlična tihožitja in Paolettija primerjali celo s slavnim Flamcem Danielom Seghersom (1590–1661), a niso nič manj cenili vselej različno upodobljenih aranžmajev s sadjem in zelenjavo, ribami, perutnino in divjačino. Da je Paoletti s svojo slikarsko spretnostjo celo nadkrilil naravo, je bil prepričan Domenico Barbatti (1707–1764), sicer neznani duhovnik, ki je leta 1751, umetniku v spomin, zložil sonet.[32] Še nepojasnjeno ostaja, pri kom je Paoletti dobil prvo umetnostno izobrazbo, ki jo je gotovo nadgradil med bivanjem v Benetkah. Čeravno ta slikarski žanr v laguni ni bil posebej čislan, je takrat lahko še srečal Flamca Jacoba van der Kerckhovena, poznanega z italijanskim vzdevkom Giacomo da Castello (1636/1637 – po 1712), ali Giovannija Agostina Cassano (1658–1720), ki je bil ravno tako uveljavljen slikar tihožitij. Raziskovalci so tudi opozorili na vzporednice s slikarkama Margherito Caffi (ok. 1650–1710) in Elisabetto Marchiori, ki sta delovali v Rovigu na beneški *Terrafermi*.

Grof Lanthieri je na Rihemberku imel tri Paolettijeve supraporte, dvanajst slik, od tega štiri majhnega formata, sedem upodobitev sadežev in cvetja, v kabinetu (*Camerino*) zraven osrednjega stolpa pa je, podobno kot Caiselliji v Vidmu,[33] zbral kar 50 slikarjevih stvaritev, od tega je bilo dvanajst košaric (*Cesteli*) in 38 tihožitij.[34] Soba je morala sladko zadehteti ob pogledu na zloženo cvetje in sadje, a na svoj račun so morale priti tudi brbončice sladokuscev, saj so se Lanthieriji hvalili s plodovitostjo vipavskih posestev, ki so obrodila *najžlahtnejše žitarice, vino, živali, divjačino, ribe in vse, kar je potrebno za človeško življenje*.[35]

Pri Lanthierijih sta se ohranili dve košarici (sl. 3–4)[36] skoraj pravilnega kvadratnega formata in še baročno pogojeni, kjer se pisani cvetni listi luščijo iz temnega ozadja. Štiri od sedmih tihožitij s sadeži in cvetjem pa bi lahko prepoznali v seriji, ki jo je leta 1968 sestavil Tito Miotti na videmski razstavi, posvečeni slikarju.[37] Zaradi formata in približno enakih velikosti je drugo ob drugi postavil sliki iz tržaške zasebne zbirke Filippini in sliki, ki sta bili istega leta 1968 odkupljeni na avkciji zbirke Calligaris v kraju Terzo d'Aquileia[38] in nato poklonjeni videmskim mestnim muzejem (Musei Civici di Udine), a sta izhajali iz goriške zbirke inženirja Luigija Vrama, kjer sta izpričani že na začetku

---

32 Cossar, *Storia dell'arte*, str. 219.

33 Lanzi, *Storia pittorica*, str. 287, omenja, da so podobne sobe imele še druge plemiške hiše tudi zunaj Furlanije: »*La famiglia che lo ebbe ospite, ha di queste delizie un'intera stanza; e molte ne posseggono altre case entro e fuori del Friuli*.«

34 ASLL 1/6, *Inventario de' mobili che esistevano nel castello di Reiffenberg nel 1723 notato dal signor Conte Livio*, pg. 8: *3 Sopraporte del Poleti S.A.*; pg. 12: *8 quadri del poletti S.N.N. / 4 quadretti del detto S.N.*; pg. 27: *12 Cesteli Poleti S.N. / 38 quadreti del Poletti S.N.*; pg. 35: *7 Frutami e Fiori Poleti S.A.* Tronkar, I conti Lantieri, pg. 94; Quinzi, Artisti, str. 274.

35 ASPG, Ms. 137, *Memorie istoriche, e genealogiche della famiglia de' conti Lanthieri*, c. 25^{v}: »*fertili di Nobilissimi grani, vini, Animali, Salvatico, et Pescagioni, e di tutto il bisognevole al viver humano*.«

36 Quinzi, Artisti, str. 274, 419–420.

37 Miotti, *Le nature morte*, str. 17–18, kat. 19–22, sl. 14–17.

38 Poleg omenjenih tihožitij sta na avkcijskem katalogu Paolettiju pripisani še dve krajini. Sodeč po ceni, ki ni dosegala četrt vrednosti tihožitij, sta morali biti majhnega formata (*Vendita coattiva*, str. 5, kat. Q–256 in Q–257; str. 10, kat. Q–97 in Q–98).

petdesetih let prejšnjega stoletja (sl. 1–2).[39] Kot bomo videli v nadaljevanju, je ravno inženir Vram imel v lasti več slik Francesca Pittonija (ok. 1654–ok. 1728), ki so dokazano nastale kot naročilo Livija Lanthierija, zato je povsem utemeljena domneva, da sta vsaj Paolettijevi tihožitji iz videmskih muzejev nekoč viseli na stenah rihemberškega gradu. Če bi sledili Miottijevemu ključu, bi lahko serijo dopolnili s slikami enakega formata in podobnih mer, kakršni sta slika na tržaški prefekturi in tista v nekdanji tržaški zasebni zbirki Passamonti.[40] Še mikavnejšo rešitev ponujajo tri dela, ki so bila nekoč v zasebni zbirki v južnoafriškem Johannesburgu in po Miottijevi oceni *sodijo v enako obdobje slik iz goriške Vramove zbirke*.[41] Po mnenju furlanskega raziskovalca, ki mu je pritrdil tudi Aldo Rizzi, naj bi bila tihožitja mišljena kot supraporte, te pa so bile postavljene nad vratno preklado in zato praviloma vzdolžne in ne navpične oblike. Tudi drobno opisovanje sadja in povrtnin, cvetja, živali in drugih dobrot se težko sklada z oddaljenim pogledom od spodaj navzgor in vabi k bližjemu opazovanju.[42]

Na grofovem spisku se je z 61 slikami znašel že omenjeni Benečan Francesco Pittoni. Rodolfo Pallucchini ga je v okviru beneškega slikarstva označil za povprečnega neotenebroza, ki je še globoko v 18. stoletju vztrajal pri baročni maniri, a z občutnimi nihanji v kvaliteti.[43] Primer takšne slogovne otrdelosti je njegovo zadnje izpričano delo, *Jefte sreča hčerko*, ki so ga na orgelsko pregrado beneške cerkve San Moisè postavili pred 17. julijem 1728.[44]

Na Rihemberku je Pittoniju poleg upodobitve duš v vicah, sv. Janeza Krstnika in sv. Lucije pripisanih še deset glav (*teste*), dva dopasna lika (*mezze figure*), 24 ovalov (*ovati*), 15 slik majhnega formata (*piccoli*) in presenetljivo štiri krajine (*paesi*), saj so tovrstni motivi povsem odsotni v doslej znanem Pittonijevem katalogu.[45] Umetnikovo ime zasledimo še trideset let kasneje, v zapuščinskem inventarju Janeza Ignaca grofa Lanthierija iz leta 1753, a z bistveno krajšim seznamom, omejenim na dve sliki neoznačene vsebine, osem antičnih božanstev (*Deità*) in sedem svetnikov (*Santi*) v

---

39 Miotti, Le nature morte, str. 29, kat. 5–6 (*Dott. G. Filippini Trieste*), str. 30, kat. 12–13 (*Dott. Luigi Wram Gorizia*); *Capolavori d'arte*, str. 75, kat. št. 51–52; Bergamini, Paolo Paoletti; Bocchi, Paolo Paoletti, str. 79; Quinzi, Artisti, str. 274, 418.

40 Miotti, Le nature morte, str. 30, kat. 14, sl. 13; str. 31, kat. 15; Miotti, *Le nature morte*, str. 30, kat. 32–33, sl. 22–23.

41 Miotti, Le nature morte , str. 31; Miotti, *Le nature morte*, str. 30, kat. št. 33–35. Posnetke slik je prvič objavila Reale, *Antichi maestri*, str. 16–19.

42 Tovrstne slike so obešali na stenah ob ogledalih ali jih uporabljali celo kot paravan (Bergamini, Paolo Paoletti).

43 Pallucchini, *La pittura nel Veneto*, str. 521.

44 Pacia, Quattro, str. 230.

45 ASLL 1/6, *Inventario de' mobili che esistevano nel castello di Reiffenberg nel 1723 notato dal signor Conte Livio*, pg. 13: *14 Ovati del Pittoni S.O. Turchina*; pg. 15: *4 Paesi Pitoni*; pg. 17: *2 ovati Pitoni picoli S.O.T.* [...] *2 Meze figure del Pittoni*; pg. 18: *8 ovati Pittoni S.O.T.*; pg. 24: *S(ant)i del Purgat(orio) Pitoni S.A.B.*; pg. 29: *8 Teste del Pittoni S.A. / 7 piccoli del Pittoni S.A.*; pg. 33: *S. Lucia del Pittoni S.A.B.*; pg. 34: *2 Teste Pittoni S.A.*; pg. 35: *8 Piccoli Pittoni S.A.* [...] *S. Gio Batta del Pittoni S.N.* Tronkar, I conti Lantieri, str. 94, omenja tudi cvetlični tihožitji, ki pa ju v popisu ni bilo mogoče zaslediti. Napačen podatek sem povzel v: Quinzi, Artisti, str. 274.

Slika 3: Paolo Paoletti, Cvetlično tihožitje, 1715–1735, o. pl., 25 x 30 cm, Gorica, Palača Lantieri (foto: Carlo Sclauzero)

Slika 4: Paolo Paoletti, Cvetlično tihožitje, 1715–1735, o. pl., 25 x 30 cm, Gorica, Palača Lantieri (foto: Carlo Sclauzero)

grajski kapeli.[46] Nobena od slik ni bila prepoznana in njihovo navajanje bi ostalo na ravni statistike, če ne bi v obravnavo pritegnili še enega dokumenta, ki ni neposredno vezan na Rihemberk. Gre za nedatiran popis opreme na goriškem domu grofa Livija na Kornu,[47] ki je moral nastati po letu 1753, ko sta bila plemič in nečak Janez Ignac že med pokojnimi: naštetih je 118 slik, od katerih jih je 75 izrecno pripisanih Pittoniju.[48] Z izjemo velikega ovala (*N.o 2 Ovale grande*), petih supraport (navedene so pod zaporednimi številkami 73–77: *N.o 3 Sopra porte di mano del Pitoni* in *N.o 2 Quadri del Pitoni Sopra le Porte*) in enega platna z neugotovljenim motivom antične rimske zgodovine (*N.o 100 Istoria romana*) so vse ostale slike vsebinsko opredeljene, kar daje seznamu izjemno težo in pomen. Na osnovi spiska lahko namreč z Livijem Lanthierijem in Gorico povežemo skoraj vse tiste Pittonijeve slike, za katere se je doslej kot najstarejše znano nahajališče navajalo dvorec Hošperk (Haasberg), kamor so najbrž prišle prek porok.[49] Seznam platen je objavil Decio Gioseffi, podpis in letnica na *Senekovi smrti – F. Pittoni F. 1714* – pa sta mu omogočila avtorsko in časovno opredelitev del.[50] V glavnem gre za svetopisemske motive, ki jim številčno sledijo antični: *Estera in Ahasver* (*N.o 1 Ester che serve avanti il Re Assuero*), *Jožef in Putifarjeva žena* (*N.o 4 La moglie di Putifar con Giuseppe*), *Mucij Scevola* (*N.o 5 Mucio Sevola Ovale*), *Mojzes stopi na faraonovo krono* (*N.o 7 Moisè che calpesta la corona di Faraone*), *Lukrecija* (*N.o 9 Lugrezia Romana*), *Amon in Tamara* (*N.o 11 Amon con Daman sua Sorella*), *Lot in hčerki* (*N.o 19 Lott con le Figlie*), *Kleopatra* je zabeležena dvakrat, zato bi lahko bila ena od dveh *Didona* (*N.o 20 Cleopatra* in *N.o 82 Cleopatra*), *Samson in Dalila* (*N.o 22 Sanson con Dalila*), *Senekova smrt* (*N.o 24 Seneca Svenato*), *Suzana in starešini* (*N.o 26 La Casta Susana*), neugotovljeni prizor daritve v templju, morda Jeftejeve (*N.o 34 Sacrificio di Jefte*), *Mars*, ki se najbrž skriva v podobi vojščaka (*N.o 80 Un Guerriero*), *Krščanska ljubezen* (*N.o 81 La Carità*) (sl. 5), *Cimon in Pero* (*N.o 83 Cimon alatato dalla figlia*), *Jožef razlaga sanje* (*N.o 84 Giuseppe interprete dei sogni a Prigionieri*), tu sta še *Angelika in Medor* (*N.o 88 Angelica e Medoro*), junaka iz renesančne pesnitve *Besneči Orland* (*Orlando furioso*) Ludovica Ariosta (1474–1533), in grški antični filozof *Diogen* (*N.o 89 Diogene*).[51]

---

46 ASLL 13/16, Inventario e stima della facoltà relitta di Giovanni Ignazio Lantieri, con vincolo di primogenitura e fedecommesso (1753 ago 29. Rifembergo), pg. 6: *8 Quadri del Pittoni rap(presentan)ti Deità / tutti li sudetti quadri con cornice inargen/tata a vernize*; pg. 22: *2 quadri del Pittoni con suaza turchina alti quattro quarte*; pg. 40: *Nella Capella* [...] *7 Quadri del Pittoni di S(anti) Alti 3 brazza con suaza negra alquanto dorata a vernice*.

47 Antonello, Giovanni Faligo, str. 399, št. 9.

48 ASLL, Ordinamento pre–ottocentesco, šk. 1, št. 5, *Specifica del comando d'affittare nella casa dell'Ill.mo Sig.r Ferdinando Carlo Conte de Lantieri una con l'Inventario specifico delli effetti mobili*, cc. 2^{r}–4^{v}.

49 Košak, Plemiške zbirke, str. 183–184; Meke, Francesco Pittoni, str. 426, s starejšo literaturo.

50 Gioseffi, *Pittura veneziana*, str. 97, op. 2.

51 Na seznamu ni bilo mogoče prepoznati nekaj slik, ki so morda izhajale iz rihemberškega gradu: *Samson, Amor in Psihe*, *Venera in Amor*, mitološki prizor, prizor darovanja in alegorija izobilja. Prav tako ni *Salomona, ki daruje malikom*, ki je po mnenju Zave Boccazzi posnet po izgubljenem originalu Giambattiste Pittonija (Zava Boccazzi, *Pittoni*, str. 87, op. 36).

Slika 5: Francesco Pittoni, Krščanska ljubezen (Caritas), 1712–1718, o. pl., 121,5 x 99 cm, Ljubljana, Narodna galerija (© Ljubljana, Narodna galerija)

Sedem slik je bilo uvrščenih na razstavo 18. stoletja na Goriškem, ki jo je leta 1956 uredil grof Guglielmo Coronini Cronberg, kot lastnik pa je v podnapisih naveden goriški inženir Luigi Vram.[52] Uvodno besedilo kataloga je prispeval goriški umetnostni zgodovinar Antonio Morassi, v recenziji, objavljeni v reviji *Arte Veneta*, pa je opozoril na platno *Samsona in Dalile* zaradi dvojnega podpisa in letnice: prvega je prepisal kot *Fr. Et Jº Bat. Pittoni*, medtem ko je slabo čitljiv datum prebral kot 1718 oziroma 1716.[53] Dvojna signatura je potrdila že znan podatek, da se je talentirani nečak Giambattista (1687–1767) slikarskih veščin naučil v delavnici strica Francesca, in obenem odprla vprašanje njunega sodelovanja. V konkretnem primeru naj bi svetopisemski prizor zasnoval nečak, izvedbo pa prepustil stricu, čemur je kasneje pritrdila tudi Franca Zava Boccazzi.[54] Zato pozornost pritegne še *Sv. Jožef*, ki ga je leta 1723 grof Livij zabeležil kot samostojno delo mlajšega Pittonija: *S. Giusepe Pitoni g(iovan)e*.[55]

Drugi sklop del Francesca Pittonija, ki naj bi ravno tako izhajal iz dvorca Hošperk, je šele na začetku tega stoletja objavila Barbara Murovec.[56] Sestavlja ga sedem platen vzdolžnega pravokotnega formata in pripovedne vsebine, ki so danes razdeljena med Predjamskim gradom in Občino Cerknica. Naročnik je motive jemal iz italijanske pesnitve *Osvobojeni Jeruzalem* (*Gerusalemme liberata*) Torquata Tassa (1544–1595), iz antične mitologije in zgodovine ter Biblije. Na goriškem seznamu najdemo vseh sedem v članku objavljenih slik: *Erminio pri pastirjih* (*N.o 3 Erminia che incontra il pastore*), *Ugrabitev Sabink* (*N.o 8 Il Ratto delle Sabine*), *Padec Gigantov* (*N.o 13 Giove che fulmina i Giganti*), *Galatejin triumf* (*N.o 18 La Galatea con Tritoni*), *Darejevo družino pred Aleksandrom Velikim* (*N.o 23 Alessandro che visita la Famiglia di Dario*), *Salomonovo sodbo* (*N.o 25 Il Giudizio di Salomone*) in prizor, ko Jožefa vržejo v vodnjak, ki je zabeležen kot Jožefova prodaja (*N.o 28 La vendita di Giuseppe*).

Na Livijevem domu so bili tudi *Sv. Boštjan* (*N.o 65 San Sebastiano*), danes v zbirkah Narodne galerije,[57] in sliki, ki sta iz kapele Lanthierijevega dvorca v Vipavi prešli v Goriški muzej: *Mučeništvo sv. Jerneja* smemo prepoznati v *Sv. Jerneju* (*N.o 32 San Bartolomeo*), nobenega dvoma pa ni o vstalem Kristusu, ki se je prikazal Mariji Magdaleni (*N.o 62 Christo in figura d'ortolano con la Maddalena*).

---

52 Razstavljene slike so bile: *Ester in Ahasver*, *Seneka*, *Kleopatra*, *Mucij Scevola*, *Didona*, *Krščanska ljubezen*, *Cimon in Pero* (*Il Settecento goriziano*, str. 19). Vramu je pripadala še Pittonijeva alegorija izobilja (*Abbondanza*) (*Mostra del collezionista*, str. 15).

53 Morassi, Una mostra, str. 254.

54 Zava Boccazzi, *Pittoni*, str. 27; Pallucchini, *La pittura nel Veneto*, str. 522; Pacia, Quattro, str. 232–236.

55 ASLL 1/6, *Inventario de' mobili che esistevano nel castello di Reiffenberg nel 1723 notato dal signor Conte Livio*, pg. 22. Za Pittonijeve slike sv. Jožefa: Zava Boccazzi, *Pittoni*, str. 157, kat. 172 in str. 199, kat. S. 18. Grof Livij, ki je očitno poznal oba slikarja, je še na drugem lističu zabeležil ime nečaka kot *Pittoni il g(iovan)e* (Tronkar, I conti Lantieri, str. 110, op. 40). Tri slike iz Vramove zbirke so bile pripisane Giambattisti: ohlapno *Sv. Družina* (*Il Settecento goriziano*, str. 52; *Mostra del collezionista*, str. 23; Quinzi, Artisti, str. 280), zgrešeno *Krščanska ljubezen* (*Mostra del collezionista*, str. 16), medtem ko ostaja pod vprašajem nereproducirano *Darovanje v templju* (*Mostra del collezionista*, str. 24).

56 Murovec, Slike Francesca Pittonija.

57 Meke, *Sv. Boštjan.*

Na francoskem umetniškem trgu se je pojavil še oval *Judite s Holofernovo glavo* (*N.o 38 Giudita con la Testa d'Oloferne*),[58] kar vliva upanje v še nadaljnja odkritja.

Zajeten katalog Pittonijevih goriških del dopolnjujejo oltarne slike, ki so se ohranile v cerkvah v Obršljanu, Vipavi in Čedadu, ter naročila lokalnega plemstva: za Attemse je nastal prizor deteta sv. Ambroža s čebelami (Gorica, Pokrajinski muzeji), za Delmestrije je opremil hišno kapelo sv. Antona v Krminu, v lasti Lanthierijev pa so še druge slike, ki jih ne moremo neposredno povezati z Livijem.[59] Vse kaže, da se je med letoma 1712 in 1718, ko je izpričano odsoten iz Benetk, Francesco Pittoni zadrževal ravno v Gorici, na domu grofa Livija Lanthierija. Pri izpolnjevanju naročil se je lahko oprl vsaj na pomoč nečaka Giambattista, ki bo šele na začetku dvajsetih let dokončno zapustil stričevo delavnico in se kmalu zatem na evropski sceni uveljavil kot eden najbolj uglajenih interpretov beneškega rokokoja.[60]

Ob Francescu Pittoniju je poglavje zase tudi Anna Borrini (1700–1763), ki jo je grof sprejel na grad, kjer je imela svojo sobo,[61] potem ko je zbežala iz rodne Bologne. Njenim življenjskim prigodam in redkim ohranjenim slikam je Ferdinand Šerbelj posvetil članek v prvem zvezku,[62] zato želimo na tem mestu opozoriti na arhivsko izpričana dela, ki jih je skoraj dvesto. V inventuri iz leta 1723 je njenih šest krajin, devet cvetličnih tihožitij v ovalnih okvirjih, dve upodobitvi Amorja, šest velikih in 22 majhnih slik, medtem ko so starozavezni motivi štirje, svetniški lik eden, ena supraporta, ena slika nejasne vsebine in končno še portret grofa Livija.[63] Na samostojnem listu, ki je sešit v zvezek z inventuro, je grof izpisal naslove skoraj stotih drugih del, ki jih je *gospa Anna naredila do 12. junija 1723*,[64] h katerim je treba prišteti še naročilo šestnajstih portretov.[65] Zato ni čudno, da je

---

58 *Arts décoratifs*, str. 9.

59 Šerbelj, *Baročno slikarstvo*, str. 194–196.

60 Zava Boccazzi, *Pittoni*, str. 12. Tudi v njegovem primeru si lahko z bivanjem v obsoškem mestu vsaj deloma razložimo vrzel, ki zeva v njegovem zgodnjem katalogu. Samostojno naj bi prvič nastopil šele pri šestindvajsetih, leta 1713, a je ob izgubi arhivsko izpričanih del iz tega desetletja znana samo oltarna slika *Marije z Jezusom in sv. Filipom Nerijem*. Še ta je zaradi zabrisane letnice negotovo datirana v leto 1712 ali 1715. Ravno tako so izgubljena Giambattistova dela, ki so nastala na prehodu v tretje desetletje, tako da nam prvo oporno točko ponuja šele oltarna slika v cerkvi sv. Corone v Vicenzi iz leta 1723. Poleg tega sta v tem obdobju Francesco in Giambattista tesno sodelovala z Antoniom Arrigonijem (ok. 1664–po 1730) (Fossaluzza, Antonio Arrigoni, str. 178–179).

61 ASLL 13/16, Inventario e stima della facoltà relitta di Giovanni Ignazio Lantieri, con vincolo di primogenitura e fedecommesso (1753 ago 29. Rifembergo), pg. 38: *Nella camera ove dormiva la sig.ra Anna Borini Pitoressa*.

62 Šerbelj, Anna Borrini; Šerbelj, La pittura barocca, str. 195–196.

63 ASLL 1/6, *Inventario de' mobili che esistevano nel castello di Reiffenberg nel 1723 notato dal signor Conte Livio*, pg. 5: *6 Paesi della Borini S.A. / 9 Fiori ovati della detta S.A.*; pg. 6: *2 Amori della Borini*; pg.: 29: *Rebecca al pozzo / Rebeca che parte / Seneuterio / Giuseppe intepreta i sogni / Sopra porta / Ritratto del Co Livio*; pg. 30: *6 quadri grandi della Borini S.A. / 22 picioli della detta S.A.* [...] *Lot della Borini S.N.*; pg. 37: *S. F(rances)co di Paula Borini S.A.B*. Tronkar, I conti Lantieri, str. 94.

64 ASLL 1/6, *Inventario de' mobili che esistevano nel castello di Reiffenberg nel 1723 notato dal signor Conte Livio*, c. 8, *Quadri fati da S(igno)ra Anna sino 12 Giug(no) (1)723.*

65 ASLL 1/6, *Inventario de' mobili che esistevano nel castello di Reiffenberg nel 1723 notato dal signor Conte Livio*, c. 9, *Mancano da farsi*. Med njimi zbuja zanimanje portret Barbare Borrini, ker dodatno načenja problematiko identitete umetnice. Po dosedanjih ugotovitvah naj bi Barbara Borrini zamenjala krstno ime v Anno, ko je zapustila rodno Bologno in slikarsko delavnico očeta Antonia (1656–1727) (Šerbelj, Anna Borrini, str. 125–126).

ob Pittoniju ravno ime Anne Borrini preživelo v zapuščinskem zapisniku Janeza Ignaca. Na popisovalce je naredila zelo močan vtis *velika dvorana s številnimi izjemno velikimi slikami,* pri čemer se niso omejili na seštevek platen, ampak so skrbno navedli vsebino posamezne slike in prostorsko postavitev. Na stežaj so nam odprli vrata v najbolj slavnosten del rihemberškega gradu ter nas povedli med ljubezenske prizore ljubosumja, kaznovanja in dvorjenja,[66] zajete iz bogate zakladnice antične mitologije, predvsem iz Ovidovih *Metamorfoz*:

Velika slika na steni, ki gleda proti sv. Martinu in predstavlja Žrtvovanje Ifigenije, z barvanim okvirjem.
1 slika nad vhodnimi vrati na isti steni predstavlja Ledo z labodom.
Na steni, ki gleda proti župnijski cerkvi
1 slika predstavlja ljubezen med Merkurjem in Aglauro.
Druga ovalna slika spodaj predstavlja Nevoščljivost, ki biča Aglaurino sestro.
Na isti steni je med okni druga slika, ki predstavlja Palado, ki Nevoščljivosti ukazuje, naj kaznuje Aglaurino sestro.
Oval spodaj predstavlja Bakha kot otroka, ki so ga izročili bakhantkam, da bi ga skrile pred Junonino jezo.
Druga podolžna slika med okni, ki predstavlja Proserpinino ugrabitev (sl. 6).
Pod njo oval predstavlja Apolona, ki predaja voz Faetonu ob prisotnosti matere.
Slika zgoraj predstavlja portret slikarke, gospe Ane Borini.
Oval spodaj predstavlja Venero, ki predaja lok Erosu.
Velika slika na steni, ki gleda proti Komnu in predstavlja privezano Andromaho.
Slika nad vrati na isti steni predstavlja Danajo in zlati dež.
Slika na steni, ki gleda proti dvorišču.
Zgoraj slika ozkega formata predstavlja Romula, ki gleda, kako iz njegove palice, zasajene v zemljo, brsti lovor.[67]
Oval spodaj predstavlja Diano.
Oval nad vrati predstavlja Prokrijino smrt, ki jo je nehote zakrivil njen mož.
Podolžna slika zgoraj predstavlja Meleagrovo smrt.
Oval spodaj predstavlja Herakleja, ki izroča Deianiro kentavru Neksu.
Oval nad osrednjim oknom predstavlja Merkurja, ki uspava Arga z zvokom piščali.
Ob tej zgoraj druga slika predstavlja Mergoja, ki se zaljubi v Esperio.
Pod njo oval predstavlja Junono kot starko, ki prevara Semelo.
Podolžen oval nad oknom predstavlja Jupitra, preoblečenega v Diano, ki zavede Kalisto.
Slika zgoraj v kotu predstavlja Medejina sinova, ki po materinem naročilu Kreuzi, za smrt očeta Jazona, izročata začarano gorečo zlato skrinjo.

---

66 Šerbelj, Anna Borrini, str. 124.

67 Morda gre za prizor ustanovitve Rima, ko je Romul v zemljo začrtal obseg mesta z litusom, svečeniško palico, ki je imela ukrivljen vrh.

Oval spodaj predstavlja Tisbo, ki beži pred levom.
Nad šestimi okni
6 slik, ki predstavljajo Bakhanale, vse omenjene slike imajo poslikan okvir in so delo gospe Anne Borini.[68]

Popis opreme zgornjega rihemberškega gradu iz leta 1753 nam postreže še z nekaterimi izjemnimi podatki. V sobi zraven grofove spalnice sta zabeležena majhna ovalna portreta v pastelu, zastekljena in s pozlačenim okvirjem, ki sta pripisana slavni beneški umetnici Rosalbi Carriera:[69] čeprav nista dočakala naših dni, sta njeni edini arhivsko izpričani deli na Goriškem.[70]

Prva slikarka Evrope, kakor so jo poimenovali sodobniki, *reina du pastel* za Parižane in članica rimske Akademije sv. Luke, je v Gorico dospela septembra 1728, z upravičenim pričakovanjem, da bo prišla do samega cesarja Karla VI. Načrt se ji ni uresničil, je pa portretirala druge visoke dostojanstvenike habsburškega dvora[71] in si tudi na ta način povečala prepoznavnost, utrdila slavo in odprla pot na Dunaj, kamor se bo odpravila leta 1730.[72]

---

68 ASLL 13/16, Inventario e stima della facoltà relitta di Giovanni Ignazio Lantieri, con vincolo di primogenitura e fedecommesso (1753 ago 29. Rifembergo), pg. 29–30: »*Quadro grande del muro che guarda verso S. Martino rap(resen)ta il Sacrificio d'ifigenia con suaza a vernice / 1 Quadro sopra la porta dell'istesso muro rap(resen)ta Leda con il Cigno / Sopra il muro che guarda sopra la pieve / 1 Quadro che rap(resen)ta gli amori di Mercurio con Aglauro / Altro quadro ovato di sotto rap(presentan)te la sorella d'aglauro, che in longo viene flagellata dall'invidia / Altro quadro fra le finestre dell'istesso muro rap(presentan)te Pallade che comanda all'invidia di castigare la sorella d'Aglauro / Un ovatto di sotto rap(presentan)te Bacco piciolo Bambino consegnato alle baccanti acciò l'ascondino dal furor di Giunone / Altro quadro bislungo fra le finestre rap(resentan)te il core di Proserpina / Ovatto di sotto rap(presentan)te Apollo, che consegna il carro a Fettonte in presenza della Madre / Quadro di sopra rap(presentan)te il Ritratto della Sig(no)r(a) Ana Borini Pitrice / Ovatto di sotto rap(presentan)te Venere che consegna l'arco ad amore / Quadro grande del muro che guarda verso Comen rap(presentan)te Andromaca legata al Ralgio / Quadro sopra la porta dello stesso muro rap(presentan)te Dane con la pioggia d'oro / Quadri del muro che guarda verso il cortile. / Quadro stretto in alto rap(resentan)te Romulo che vede fiorire allori nella sua asta da suoi piantata in terra / Ovato sotto rap(presentan)te Diana / Un ovato di sopra la porta rap(presen)ta la morte di Procri uccisa involontariamente dal marito / Quadro bislungo in alto rap(resen)ta la morte di Maliagro / Ovatto di sotto rap(presen)ta Dianina consegnata da Ercollo a Nesso Centauro / Ovatto sopra la finestra di mezo rap(presen)ta mercurio che addormenta argo col suono del flauto / Altro quadro di sopra a canto del sudetto rap(resen)ta Mergoi che si innamora di Esperia / Ovatti sotto il sud(det)to rap(presentan)te Giunone in figura di vechia che inganna Semelle / Ovatto per traverso sopra la finestra rap(presen)ta Giove in figura di Diana che inganna Calisto / Quadro di sopra nel cantone rap(presen)ta i figli di Medea instruiti dalla Madre consegnano a Creusa a Morte di Giasone suo Padre una cassetta d'oro di fuoco incantato / Ovatto di sotto rap(presen)ta Tiste che fugga dal Leone / Sopra le 6 finestre / Quadri n(umer)o 6 rap(presentan)ti Baccanali tutti li sopradetti quadri sono di mano della Sig(no)ra Anna Borini con la sua suaza a vernice*.«

69 ASLL 13/16, Inventario e stima della facoltà relitta di Giovanni Ignazio Lantieri, con vincolo di primogenitura e fedecommesso (1753 ago 29. Rifembergo), pg. 20: *2* »*Ritrattini ovati piccoli a pastella di mano della Rosalba con suoi cristalli e suaza dorata portina di tella bianca sopra la finestra*.« Tronkar, I conti Lantieri, str. 95; Quinzi, Artisti, str. 281.

70 Tronkar, I conti Lantieri, str. 95.

71 Tronkar, I conti Lantieri, str. 90–91.

72 Za dunajski postanek: Sani, 1730.

Slika 6: Anna Borrini, Ugrabitev Prozerpine, pred letom 1728, o. pl., 260 x 420 cm, Gorica, Palača Lantieri (foto: Carlo Sclauzero)

Slika 7: Dnevna soba palače Lanthieri na fotografiji iz začetka 20. stoletja (hrani družina Levetzow Lantieri)

Na prihod Habsburžana takoj čez mejo Beneške republike jo je morda opozoril svak Giovanni Antonio Pellegrini (1675–1741), ki je leto prej, po naročilu cesarice vdove, s freskami okrasil strop dunajske cerkve salezijank. Z obiskom in pripravami nanj bi jo lahko prav tako seznanil stari prijatelj Antonio Dall'Agata, ki je morda slikarko gostil na svojem domu.[73] Tam je spoznala mlado Felicito Sartori (1713–1782), nadarjeno Dall'Agatovo nečakinjo, ki jo je ob odhodu iz Gorice vzela v uk v Benetke. Po poroki s 17 let starejšim Francem Jožefom Hoffmannom se bo Felicita preselila na dvor v Dresden, kjer bo zaslovela kot portretistka v barvni kredi.[74]

Po družinski tradiciji Lanthierijev naj bi Rosalba bivala v njihovi goriški rezidenci, ki se je še danes drži vzdevek *Schönhaus*, in takrat naj bi nastali tudi trije portreti, ki jih še dokumentira fotografija iz začetka prejšnjega stoletja (sl. 7). Danes sta ohranjena samo dva ženska, od katerih je samo domnevni portret Eleonore Lanthieri pogojno pripisan beneški umetnici.[75] Tretji naj bi po družinskem izročilu predstavljal ravno grofa Livija, a se je za njim izgubila vsaka sled, potem ko so ga med prvo svetovno vojno izrezali iz okvirja,[76] tako da je zanesljiva sodba o avtorstvu onemogočena.[77] Opore ne nudijo niti arhivski viri. Leta 1723 grof Livij omenja dva portreta v kredi, lastnega in deželnega glavarja Franca Antona Lanthierija, a žal brez navedbe imena umetnika ali umetnice.[78] Leta 1753 je najbrž isti grofov portret v kredi, zastekljen, v pozlačenem okvirju in z lapis lazuli visel v galeriji (*Camera della Galleria*). Na steni mu je družbo delalo še drugih sedem portretov, pet ženskih in dva moška, ki so bili ravno tako v kredi, zastekljeni in z zlato-modrimi okvirji.[79] Tudi v tem primeru avtor slik ni naveden, a si težko predstavljamo, da bi bodisi grof Livij bodisi popisovalci zamolčali morebitno roko Benečanke.

Slike v barvni kredi so polnile Livijevo spalnico. Poleg *Kristusa odrešenika*, *Device Marije* in *Sv. Jožefa* so popisovalci na stenah našteli še drugih 34 svetniških podob skupno z dvema ogledaloma in dvema relikviarijema.[80] Slike in relikviarija so bili vsi zastekljeni, z izrezljanimi in pozlačenimi okvirji,

---

73 Poleg Dall'Agate Bernardina Sani omenja zdravnika Lorenza Pippana: *Rosalba Carriera*, str. 491–492. Za Pippana gl. *Notabilia quaedam*, str. 295, št. 929bis.

74 Fadelli, Schegge documentarie, str. 453–469 (str. 453, op. 22 za starejšo literaturo); Fadelli, L'allieva di Rosalba.

75 Tronkar, I conti Lantieri, str. 95, 97.

76 Moschetti, *I danni*, str. 35.

77 Tronkar, I conti Lantieri, str. 95.

78 ASLL 1/6, *Inventario de' mobili che esistevano nel castello di Reiffenberg nel 1723 notato dal signor Conte Livio*, pg. 6: »*Ritrato di pastella del Co(nte) Cap(itan)o / [ritratto] del Co(nte) Livio*.« Tronkar, I conti Lantieri, str. 94.

79 ASLL 13/16, Inventario e stima della facoltà relitta di Giovanni Ignazio Lantieri, con vincolo di primogenitura e fedecommesso (1753 ago 29. Rifembergo), pg. 45: »*Nella Camera della Galleria [...] Il Ritratto del Sig.r Co. Livio fatto a pastella con suaza a lapislazoli con intagli dorati e suo cristallo facetato con altri 7 ritratti consimili 5 donne e due di uomini con suaza pure consimile e suoi cristalli come sopra*.« Tronkar, I conti Lantieri, str. 95.

80 ASLL 13/16, Inventario e stima della facoltà relitta di Giovanni Ignazio Lantieri, con vincolo di primogenitura e fedecommesso (1753 ago 29. Rifembergo): »*Nella Camera abitata dal fu Ill.mo sig.r Conte Livio / NB da stimarsi a Gorizia / 12 quadri ovatti di grandezza d'un brazzo fatti a Pastella con suoi cristalli e suaza dorata con intaglio di sopra rapp.ti diversi santi / 3 quadri parim.te fatti a pastella una Rap.te il Redentore con suaza doratta fatta con intaglio / L'altri due Rap.ti uno la B.V. e l'altro S. Gioseppe con suaza fatta con qualche*

ki so bili mestoma oplemeniteni z modrino lapisa lazula. Spalnica je morala zasijati kot barvni kalejdoskop; podobe, ki so se podvajale v ogledalih, so poustvarjale vizijo nebeške glorije, še uglašene na baročni *horror vacui*. V rokokojski lahkotnosti in prefinjenosti barvne krede ter krhkosti in neobstojnosti te slikarske tehnike pa so se čutni dražljaji spajali z ostjo minljivosti.

Od te, številčno bogate serije so se v *Schönhausu* ohranile upodobitve blagoslavljajočega Kristusa (sl. 8), Device Marije (sl. 9) in sv. Jožefa (sl. 10), od dvanajstih ovalnih svetniških podob so tu sv. Tereza Avilska (sl. 11), sv. Marija Magdalena (sl. 12), sveta redovnica, morda Oliva (sl. 13), sv. Peter (sl. 14), sv. Bruno (sl. 15), sv. Štefan (sl. 16) in sv. Frančišek (sl. 17). K tej nebeški druščini sodi še sv. Pavel (sl. 18), ki je skoraj pravilne kvadratne oblike, medtem ko bi pravokotni upodobitvi Marijinega obiskovanja Elizabete (sl. 19) in Angela varuha (sl. 20) lahko krasili vzglavje grofove postelje.[81]

Popisovalci so prepoznali kvaliteto svetniških podob, dojeli razliko z ovalnima portretoma Rosalbe in ostalimi deli v kredi[82] ter seznamu pripisali opombo, naj slike pošljejo cenit v Gorico (*NB da stimarsi a Gorizia*). Skrb ni bila odvečna. Danes so vsa ohranjena dela iz Livijeve spalnice kljub nekaterim nihanjem v izvedbi složno pripisana Videmčanu Francescu Pavoni (1692–1773/1777), ki naj bi jih ustvaril na prehodu iz dvajsetih v trideseta leta, ko je bil na delu v krajih sosednje Furlanije.[83] Ključna za razumevanje stvaritev tega obdobja sta naslomba na dela Guida Renija (1575–1642), s katerimi je Pavona prišel neposredno v stik med šolanjem v Bologni pri Giovanniju Gioseffu del Soleju (1654–1719), in nato bivanje v Benetkah, kjer je ob Rosalbi poglobil portretiranje v kredi. Ravno v tej vlogi si je utrl pot v Evropo, saj ga srečamo v Firencah, Rimu, Milanu, Genovi in Neaplju, na kraljevih dvorih v Španiji in na Portugalskem, od leta 1745 v Dresdnu, kjer si je ustvaril družino, nato v Bayreuthu, od leta 1760 v Parmi, Reggio Emiliji in morda Modeni, dokler se ni leta 1763 ustalil v Benetkah, kjer bo prevzel profesuro na likovni akademiji.

Srečanje z Rosalbo in po vsej verjetnosti s Pavono v Gorici septembra 1728 je moralo v grofu Liviju prebuditi navdušenje nad takrat modnim pastelom in nad novo, že rokokojsko estetiko.[84] Ker je bila uveljavljena slikarka cenovno težko dostopna in založena z naročili, je primernega naslednika našel v dvajset let mlajšem, a obetavnem slikarju, ki se je s podobno nalogo že soočil v Bologni.[85]

---

intaglio dorata collorita a lapislazoli con suoi cristali / Altri dodici quadri fatti a pastella con suazetta doratta con un piccolo intaglio rappresentatni diversi santi pure con suoi cristalli. Altri otto quadretti d'una quarta pure a pastella con suoi cristalli e suaza dorata rap.ti diversi santi / 2 Quadretti con entro reliquie con suaza dorata e porte a lapislazoli con suoi cristali / 2 Altri quadri mediocri pure a pastella con suaza dorata / 2 Specchi di quadre 3 l'uno con luci con Suaza a lapislazoli intagliata con qualche pocco d'indoratura.« Tronkar, I conti Lantieri, str. 95 –103; Sani, Classicismi, str. 263–264.

81 Lucchese, Francesco Pavona, str. 63.

82 Poleg omenjenih v besedilu je v inventuri iz leta 1753 naštetih še pet drugih slik v kredi: ASLL 13/16, Inventario e stima della facoltà relitta di Giovanni Ignazio Lantieri, con vincolo di primogenitura e fedecommesso (1753 ago 29. Rifembergo), pg. 18, 19, 20, 44.

83 Tronkar, I conti Lantieri, str. 96–103 in str. 114, op. 89 za starejšo literaturo; Sani, Classicismi, str. 263–264.

84 Prim. Tronkar, I conti Lantieri, str. 89–90.

85 Pavonove svetniške podobe v kredi so krasile spalnico v palači Caprara (Sani, Classicismi, str. 252–253, 263).

Slika 8: Francesco Pavona, Blagoslavljajoči Kristus, 1728–1730, barvna kreda, 69 x 53 cm, Gorica, Palača Lantieri (foto: Carlo Sclauzero)

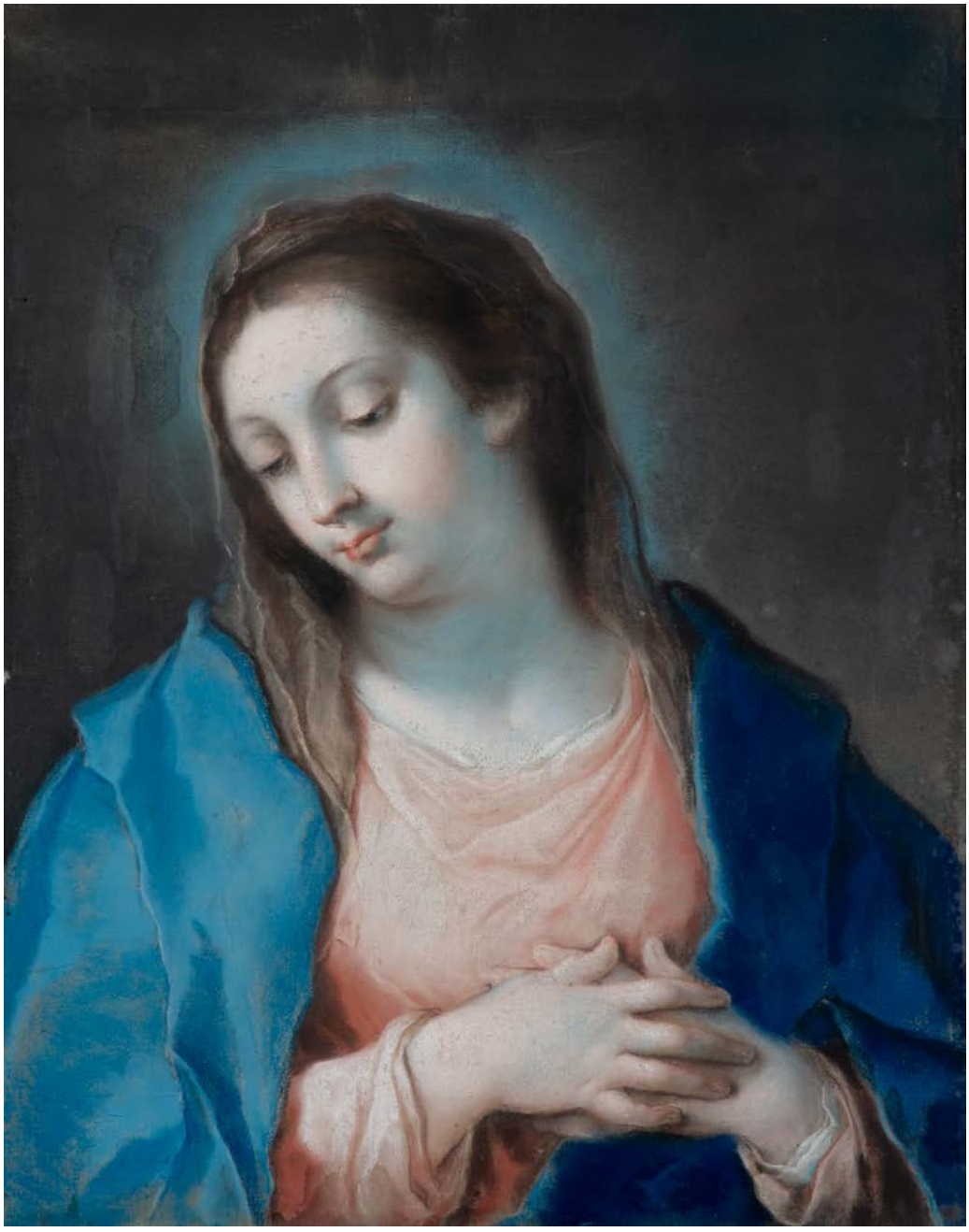

Slika 9: Francesco Pavona, Devica Marija, 1728–1730, barvna kreda, 69 x 51 cm, Gorica, Palača Lantieri (foto: Carlo Sclauzero)

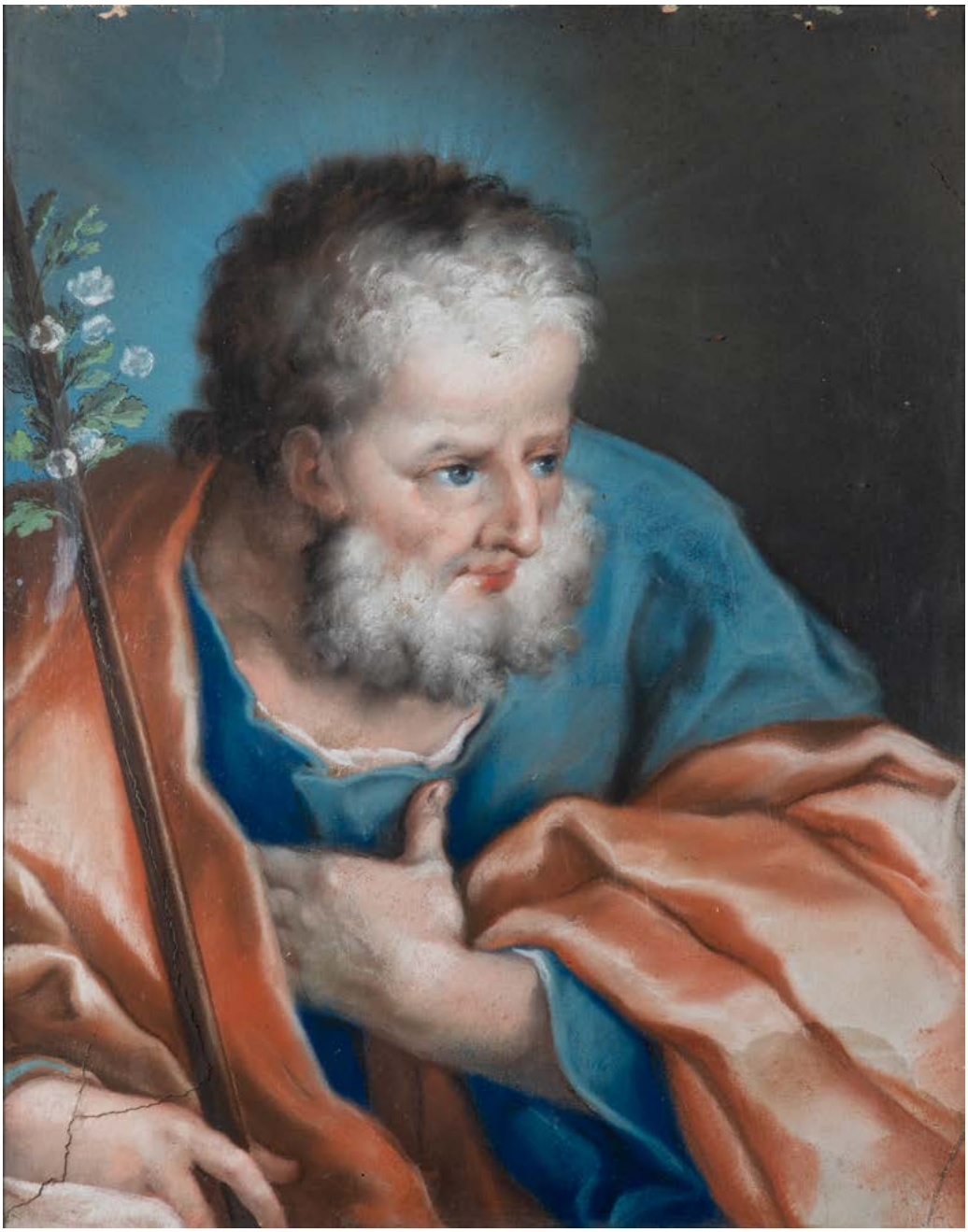

Slika 10: Francesco Pavona, Sv. Jožef, 1728–1730, barvna kreda, 68 x 51 cm, Gorica, Palača Lantieri (foto: Carlo Sclauzero)

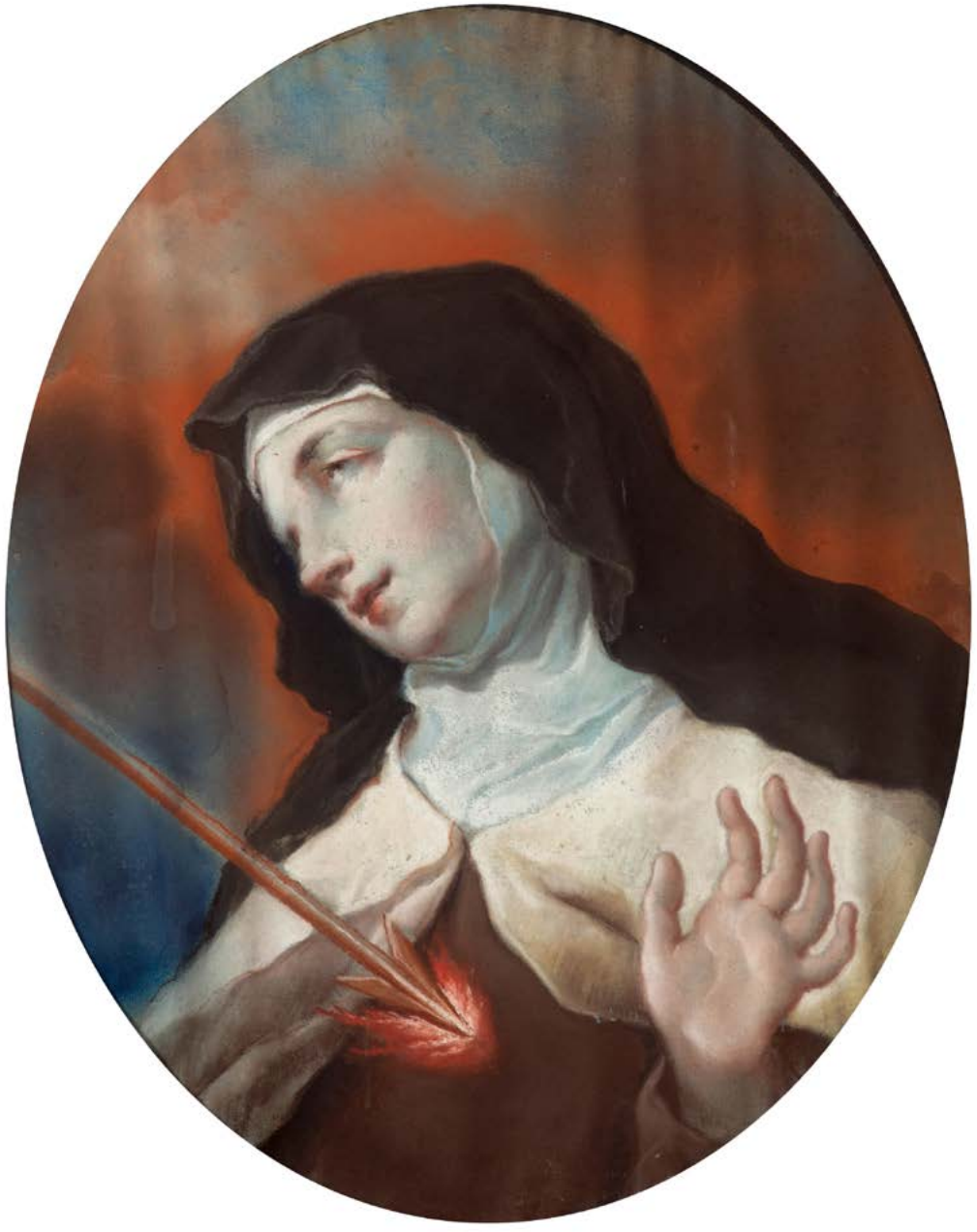

Slika 11: Francesco Pavona, Sv. Tereza Avilska, 1728–1730, barvna kreda, 59 x 44 cm, Gorica, Palača Lantieri (foto: Carlo Sclauzero)

Slika 12: Francesco Pavona, Sv. Marija Magdalena, 1728–1730, barvna kreda, 59 x 44 cm, Gorica, Palača Lantieri (foto: Carlo Sclauzero)

Slika 13: Francesco Pavona, Sv. redovnica, 1728–1730, barvna kreda, 59 x 44 cm, Gorica, Palača Lantieri (foto: Carlo Sclauzero)

Slika 14: Francesco Pavona, Sv. Peter, 1728–1730, barvna kreda, 59 x 44 cm, Gorica, Palača Lantieri (foto: Carlo Sclauzero)

Slika 15: Francesco Pavona, Sv. Bruno, 1728–1730, barvna kreda, 59 x 44 cm, Gorica, Palača Lantieri (foto: Carlo Sclauzero)

Slika 16: Francesco Pavona, Sv. Štefan, 1728–1730, barvna kreda, 59 x 44 cm, Gorica, Palača Lantieri (foto: Carlo Sclauzero)

Slika 17: Francesco Pavona, Sv. Frančišek, 1728–1730, barvna kreda, 59 x 44 cm, Gorica, Palača Lantieri (foto: Carlo Sclauzero)

Slika 18: Francesco Pavona, Sv. Pavel, 1728–1730, barvna kreda, 35 x 32 cm, Gorica, Palača Lantieri (foto: Carlo Sclauzero)

Morda se je naročnik značajsko ujel z umetnikom, ki je v očeh sodobnikov veljal za *svojevrstneža*[86] ali za *zelo dobrega človeka, ki je dovolj nor, da je lahko dober slikar, četudi se mu ne ljubi delati*.[87] Pavono je verjetno priporočila sama Rosalba, ki se je le izjemoma ukvarjala s svetniškimi liki, kot domneva Božena Anna Kowalczyk[88] in dopušča Lanthierijev *Kristus* kot odkrit poklon Rosalbinemu *Kristusu*, danes v muzeju beneškega *Settecenta* v Ca' Rezzonico.[89] Še sveže spomine na Renijev patos pa lahko prepoznamo v podobah svetnikov, zamaknjenih v molitev, z očmi, usmerjenimi v nebo, ali s spuščeno glavo in s poudarjenimi gestami rok. Sanijeva je tudi opozorila, da je marsikatero Pavono obličje izposojeno iz drugega dela: sv. Filip Neri je dolžnik istoimenskemu svetniku na oltarni sliki Guida Renija v rimski cerkvi Santa Maria in Vallicella, sv. Pavel pa sv. Jožefu Giuseppa Marie Crespija (1665–1747) v bolonjski ustanovi Opera Pia dei Poveri Vergognosi.[90] Pavona se je sprehodil tudi po Livijevi zbirki in se za sv. Marijo Magdaleno (sl. 12) navdihnil pri doječi materi Francesca Pittonija (sl. 5). Sloves, ki si ga je ob prvem prihodu v Gorico pridobil slikar, je bil dobra popotnica, ki mu bo v naslednjih letih navrgla še druga, tudi javna naročila, kot sta oltarna slika v kraju Romans d'Isonzo, datirana v leto 1749, in na novo pripisana oltarna slika v Cerknem.[91]

Po letu 1753, z izumrtjem zgornjerihemberške veje Lanthierijev, je grad izgubil središčno vlogo. Tako so pred koncem stoletja knjižnico in najpomembnejša umetniška dela prenesli v mestno rezidenco, ki je tudi ali predvsem na ta račun dobila vzdevek *Schönhaus*.[92] Od tod naprej so si sledile samo še prodaje, delitve premoženja in izgube v času obeh svetovnih vojn, ki so grofa Livija Lanthierija potisnile v pozabo. Ohranjeni dokumenti nam ga vračajo na prizorišče kot izjemnega zbiratelja, naročnika in mecena, ki je z umetniško zbirko presegel ozke meje Goriške grofije 18. stoletja.

---

86 Livan, *Notizie d'arte*, str. 225–226; Bombardini, *Pietro Gradenigo*, str. 561.

87 Bergamini, Pitture chiesastiche, str. 171, op. 18: »*il Pavona è un buonissimo Huomo, matto quanto basta per essere buon Pittore, ma non ha molta voglia da lavorare. Questo è il di lui ritratto*.«

88 Kowalczyk, *Francesco Pavona*, str. 34.

89 Tronkar, I conti Lantieri, str. 97, 103, 113–114; Lucchese, Francesco Pavona, str. 64; Sani, Classicismi, str. 263–264; Kowalczyk, *Francesco Pavona*, str. 34.

90 Sani, Classicismi, str. 264.

91 Klemenčič, Barok v Sloveniji, str. 18 in op. 8 za starejšo literaturo.

92 Gomiršek, Rezidence Lanthierijev, str. 134, 141–142, 146–147.

Slika 19: Francesco Pavona, Marijino obiskovanje Elizabete, 1728–1730, barvna kreda, 44 x 52 cm, Gorica, Palača Lantieri (foto: Carlo Sclauzero)

Slika 20: Francesco Pavona, Angel varuh, 1728–1730, barvna kreda, 43 x 53 cm, Gorica, Palača Lantieri (foto: Carlo Sclauzero)

Within the Circle of Painters Associated with Count Livio Lanthieri

Summary

Little is known about Count Livius Lanthieri (1672–1738), who withdrew from urban life and settled in Upper Rihemberk Castle (Ger. *Oberreifenberg*) during the early eighteenth century. Most information about him was provided by the painter, engraver, and cartographer Antonio Dall'Agata (1674–1751) in his booklet *Gorizia in giubilo per l'aspettato arrivo dell'augustissimo imperator Carlo VI* in 1728, written at the behest of the Gorizia territorial estates in anticipation of the Emperor Charles VI's visit to the county. The publication is deemed the first historical guide of the town and county of Gorizia (Ger. *Görz*), intended for foreign travellers, particularly those visiting from the neighbouring Venetian Republic. Dall'Agata devoted a full paragraph to describing Upper Rihemberk and expressing his admiration to its owner: "The Upper Castle (*Castello di sopra*) sits on top of an imposing hill through which runs a road leading into the heart of the Karst Plateau. It is one of the most magnificent castles in the country, measured by its size and the number of rooms. The castle was expanded with numerous additions and surrounded by delightful walking paths, thanks to Noble Sir Count Livius [Lanthieri], a very learned *cavalier* and genuine embodiment of all that is rare and refined. Apart from other grand accomplishments, he also furnished his palace, which houses some of the most splendid interiors in the town [of Gorizia], including a gallery of precious paintings, ancient and modern alike." Dall'Agata further highlighted the "remarkably rich and extensive library, a rare treasure trove in all Friuli" and the festivity hall "with many large paintings that Mrs Anna Borrini created with her delicate brushstrokes, and it strikes me as inconceivable that a young noblewoman would be capable of such level of exertion." With a less dramatic flair, the notary Matteo Dragogna (1674–1750) committed the circumstances surrounding the worldly nobleman's death to his diary, titled *Notabilia quaedam*. What the reader learns from his brief entry is that the count was a priest *sine cura* and a gourmand, given that due to obesity, physicians had to draw blood from his leg rather than his arm.

A more thorough insight into his art collection, estimated to hold about two thousand artworks, mostly oil paintings and engravings, is provided by two archival documents: Livius' own list of paintings from 1723 and a probate inventory that was compiled on the death of his nephew and the last representative of the Upper Rihemberk branch, Count Johann Ignaz Lanthieri (died in 1753). Both documents primarily contain the names of contemporaneous artists who had received their training in Venice and whose works graced the walls of the castle building. Paintings that are yet to be identified were created by a landscape artist under the name of Domenichino, *Venus* was the work of Pietro Liberi (1605–1687) and *Samarian Woman* of Angelo Trevisani (1669–1753). In a similar vein, the existence of thirty-six religious and allegorical paintings created by Antonio Dall'Agata was merely attested to on paper. The count's list also includes the name of Paolo Paoletti (ca. 1671–1735), a painter from Padua, who followed the example of Flemish and Dutch artists and specialized in still lifes. Count Lanthieri's Rihemberk Castle boasted three Paoletti's *sopraporte* and seven still lifes with fruits or flowers, as well as a collection of thirty-eight still lifes and twelve with baskets ("*cestini*") in his cabinet ("*Camerino*") next to the central tower. Two have been preserved as part of the Lanthieri collections. Anna Borrini (1700–1763) from Bologna furnished the festivity hall next to the library with oil paintings of mythological themes and completed her enterprise with a full-body self-portrait. Before offering Borrini a room at Rihemberk, Count Livius hosted Francesco Pittoni (ca. 1654–ca. 1728) at his residence in Gorizia. This was very likely between 1712 and 1718, when the painter was demonstrably not in Venice. The undated inventory of Count Lanthieri's residence in Gorizia, which must

have been compiled after 1753, lists as many as 118 paintings, including seventy-five attributed explicitly to Pittoni, and only seven containing no description of the content. This list links to Livius Lanthieri and Gorizia all those Pittoni's paintings for which Haasberg Mansion or Hošperk near Planina has to date been considered their earliest domicile, as well as those paintings that are currently owned by the Nova Gorica Museum, the Municipality of Cerknica, and the Predjama Castle, respectively. The inventory further includes the painting with the title *Samson and Delilah* and hardly legible indication of 1716 or 1718 next to the double signature "Fr. Et Jº Bat. Pittoni", informing the viewer that the painting was the collaborative work of Francesco Pittoni and his more talented nephew Giambattista Pittoni (1687–1767), who had apparently accompanied his uncle in Gorizia and on returning to the Venetian lagoon earned himself recognition as one of the most distinguished interpreters of Venetian Rococo throughout Europe. The transition from Baroque to Rococo can also be recognized in the inventory of paintings at Rihemberk. In September 1728, Rosalba Carriera (1673–1757), too, visited Gorizia from Venice with a well-founded aspiration to draw a portrait of Emperor Charles VI in chalk. The inventory from 1753 credits her with two small oval portraits hanging in the hall in front of the count's bedchamber. Although they have not been preserved, they are Rosalba's only works documented in Gorizia. Proclaimed the finest artist in Europe, she must have been unavailable to Count Livius and perhaps personally recommended him her younger counterpart Francesco Pavona (1692–1773), from whom the nobleman then commissioned thirty-five saintly images in chalk to brighten up his bedchamber at Rihemberk. Fortunately, almost a half have been preserved and have remained in the hands of the Gorizia noble family to present day.

Count Livius Lanthieri accumulated a remarkable art collection at Upper Rihemberk Castle, which became dispersed after the death of his nephew Johann Ignaz and ultimately fell into oblivion. But memory also faded of Livius Lanthieri himself, who may rightfully be regarded as the greatest patron of the arts and art collector in the eighteenth-century County of Gorizia.

KORAKI DO OŽIVLJENEGA KULTURNEGA SPOMENIKA GRAD RIHEMBERK

NATAŠA KOLENC

Članek je osredotočen na dogajanje na gradu Rihemberk po letu 2016, ko je grajski kompleks po mnogih letih postal javno dostopen in odprt za obiskovalce. Predstavljeni so koraki na poti od zapuščenega in propadajočega gradu do oživljenega kulturnega spomenika, ki iz leta v leto izboljšuje svojo fizično podobo in se razvija kot pomembna trajnostno naravnana kulturno-turistična lokacija, v sinergiji kulturnovarstvenih, naravovarstvenih in drugih vsebin.

Ključni temelj za pozitivne spremembe na gradu Rihemberk je bila celostna obravnava tega kulturnega spomenika, vse od najzgodnejših faz načrtovanja dalje. Celostna obravnava dediščinskih stavb poleg uveljavljanja kulturnovarstvenih vidikov vzporedno obravnava tudi druge pomembne vidike, ki vplivajo na uspešnost prenove in dolgoročno ohranitev dediščinskih stavb. Različni vidiki, pogledi različnih strok in deležnikov, ki se neizogibno srečujejo pri tako kompleksnih kulturnih spomenikih, kot je grad Rihemberk, lahko pomembno vplivajo tudi na odločitev o najprimernejšem konservatorskem pristopu.

K celostni obravnavi kulturnih spomenikov spodbujajo tudi aktualni mednarodni standardi ter usmeritve Mednarodnega sveta za spomenike in spomeniška območja (ICOMOS – International Council on Monuments and Sites), delujočega pod pokroviteljstvom organizacije UNESCO.[1] ICOMOS razvija korpus doktrin kot temeljnih podlag za usmerjanje politik ohranjanja kulturne dediščine.[2] Ker je ohranjanje stavbne dediščine in njeno oživljanje (tudi) v Sloveniji v veliki meri povezano s sofinanciranjem Evropske unije, so bili aktualni pristopi k obnovi in oživljanju dediščinskih stavb ter območij zgoščeno predstavljeni v publikaciji *ICOMOS-a Evropska načela kakovosti za posege,* ki jih financira Evropska unija in lahko vplivajo na kulturno dediščino (2018).[3]

Usmeritve, priporočila in predpisi, predstavljeni v omenjenem dokumentu, so bili uporabljeni tudi pri oblikovanju posodobljenega koncepta prenove gradu Rihemberk. V tem pogledu je mogoče izpostaviti zlasti načelo sorazmernosti, ki je v omenjeni publikaciji ICOMOS-a v zvezi s poseganjem v dediščino opredeljeno kot »Naredite vse potrebno in hkrati čim manj«.[4]

---

1 ICOMOS. Kaj je ICOMOS. URL: https://www.icomos.si/kaj-je-icomos/.

2 ICOMOS. Charters and doctronal texts. URL: https://www.icomos.org/charters-and-doctrinal-texts/.

3 Evropska načela kakovosti za posege, ki jih financira EU in vplivajo na kulturno dediščino: posodobljena izdaja, november 2020. Ljubljana: ICOMOS Slovenije, 2021.
URL: https://www.icomos.si/files/2021/12/EU_Nacela_Kakovosti_Web.pdf.

4 Prav tam, str. 65.

Slika 1: Grad Rihemberk je kompleks nepremične kulturne dediščine s statusom kulturnega spomenika državnega pomena. Pogled z jugozahodne strani leta 2017 (foto: 2Lindens).

Izmed novejših dokumentov, ki določajo mednarodne standarde na področju ohranjanja kulturne dediščine, je mogoče v povezavi s pristopom k obnovi gradu Rihemberk izpostaviti še ICOMOS--ovo Krakovsko listino iz leta 2000. Listina opredeljuje posodobljena načela pri konservatorskih in restavratorskih posegih na stavbni dediščini, ki nadgrajujejo kulturnovarstvene doktrine iz preteklih desetletij.[5] Posebno težo daje ohranjanju kulturne dediščine in njene izvorne substance, kakršno smo podedovali od predhodnikov, in sicer s priporočanjem konservatorskih posegov pred rekonstruiranjem.[6] Krakovska listina izpostavlja tudi pomen izdelave restavratorskega oziroma konservatorskega načrta, ki mora vključevati tudi strategije za dolgoročno ohranitev stavbne dediščine. Listina za razliko od konservatorskih doktrin, sprejetih v šestdesetih letih 20. stoletja in pozneje, odsvetuje vključevanje obsežnih historičnih rekonstrukcij kot metode ohranjanja stavbne dediščine.

---

5 Andras, Roman. Reconstruction – from Venice charter to the Charter of Cracow 2000. V: *Estrategias relativas al patrimonio cultural mundial. La salvaguarda en un mundo globalizado. Principios, practicas y perspectivas. 13th ICOMOS General Assembly and Scientific Symposium. Actas. 2002.* URL: https://publ.icomos.org/publicomos/jlbSai?html=Pag&page=Pml/Not&base=technica&ref=43B4C65A8A7F603E23CE35B9F8D742D8.

6 The Charter of Krakow 2000. Principles for conservation and restoration of built heritage. URL: http://artalice.net/wp-content/uploads/2020/01/KRAKOV-CHARTER-2000.pdf.

Upoštevaje navedeno, je bil posodobljeni koncept obnove in oživitve kulturnega spomenika Grad Rihemberk osredotočen v prvi vrsti na ohranitev, ureditev in revitalizacijo delov gradu, ki so se ohranili do današnjih dni. Pri gradu Rihemberk to ne pomeni le izvornih delov grajskega kompleksa, kot se je razvijal in dopolnjeval skozi dolgo grajsko zgodovino, pač pa tudi razmeroma obsežne rekonstrukcije in predelave, s katerimi so bili v desetletjih po drugi svetovni vojni delno nadomeščeni v vojni porušeni deli gradu, prilagojeni novi rabi.

Grad Rihemberk je eden najpomembnejših kulturnih spomenikov Republike Slovenije, zato so bila začetna finančna sredstva po letu 2016 primarno usmerjena v zaščito ostalin in ustavitev propadanja gradu. Vzporedno so bili posegi usmerjeni tako, da so omogočili fizično stabilnost najbolj izpostavljenih stavbnih elementov, boljšo urejenost celotnega kompleksa in, sprva kot stranski učinek, odprtje gradu Rihemberk za obiskovalce leta 2017.

Pri definiranju in umeščanju novih vsebin je za razliko od večine predhodnih načrtov prevladalo stališče, da se morajo nove vsebine v čim večji meri prilagajati gradu in pogojem na njem – ne obratno. Izločeni, omejeni ali premeščeni so bili programi, ki bi za izvajanje potrebovali obsežne in invazivne posege v obstoječe strukture gradu. Prav tako so bili kot sekundarni opredeljeni programi, ki bi omejevali javno dostopnost in poglobljeno interpretiranje kulturnega spomenika (npr. programi centrov dobrega počutja, hotelske vsebine, tehnično zahtevne gostinske funkcije in podobno).

Celostno zastavljen koncept obnove gradu, izdelan v letih 2017–2019, se je izkazal za dobro podlago in ostaja uporaben pripomoček tudi za nadaljnje načrtovanje obnovitvenih posegov. Definira smer razvoja gradu, kot je bila oblikovana in potrjena z aktivno participacijo in v soglasju ključnih deležnikov, od institucij do posameznikov. Ob tem koncept ostaja prilagodljiv ter odprt za potrebne spremembe in izboljšave, ki jih pokažejo pridobljene neposredne izkušnje z že delujočega gradu.

Prvi koraki v smeri oživljenega gradu

Po desetletjih nedokončanih obnov in več neuspešnih poskusih oživljanja je grad Rihemberk leta 2017 doživel pozitiven preobrat. 15. junija 2017 je ponovno odprl vrata za obiskovalce, ki so se težko pričakovanega odprtja udeležili v velikem številu.[7] Stanje na gradu se je izboljševalo tudi v naslednjih letih, in sicer tako v smislu obnove gradu kot povečevanja obiska in izboljševanja programov za obiskovalce. Prenos lastništva z Republike Slovenije nazaj na lokalno skupnost, točneje, na Mestno občino Nova Gorica, je gradu omogočil novo življenje.

Povod za začetek postopka prenosa lastništva gradu je bila leta 2011 objavljena namera Republike Slovenije kot takratne lastnice gradu, da grad proda, hkrati z več drugimi gradovi v državni lasti,

7 Slavnostjo odprtje gradu Rihemberk. URL: https://www.facebook.com/rihemberk/.

Slika 2: Slovesnost ob otvoritvi gradu Rihemberk 15. junija 2017 (foto: David Verlič)

za katere država ni mogla ustrezno skrbeti.[8] Objava je med prebivalci Branika in v širši javnosti sprožila odpor, ki je mobiliziral tudi odločevalce na Mestni občini Nova Gorica. Vzrok za nezadovoljstvo javnosti je bilo dolgotrajno zanemarjanje kulturnega spomenika, ki se s podržavljanjem leta 1999 in kasnejšim državnim lastništvom ni izboljšalo, pač pa je grad Rihemberk pripeljalo do točke, ko bi bil lahko trajno izgubljen za namene javne rabe in javne dostopnosti.

Ob aktivnem angažiranju lokalne skupnosti in posameznikov iz Branika je uprava Mestne občine Nova Gorica pristopila k pogovorom z ministrstvom za kulturo o ponovnem prevzemu gradu. Osnova za pogovore je bil prvi Projekt revitalizacije gradu Rihemberk iz junija 2011, ki so ga pripravili člani iniciativne programsko-projektne skupine za grad Rihemberk.[9] Člani skupine so bili predstavniki lokalne skupnosti, Razvojnega zavoda Rihemberk, strokovnih služb Mestne občine Nova Gorica, Goriškega muzeja kot predvidenega upravljavca gradu, Zavoda za varstvo kulturne dediščine, Zavoda RS za varstvo narave in potencialnih poslovnih partnerjev.

Rezultat dveletnih prizadevanj je bil podpis Pogodbe o neodplačnem prenosu kulturnega spomenika državnega pomena Grad Branik-Rihemberk (EŠD 40) 5. februarja 2013, s katero je

---

8 Milošič, Franc. Država bo prodala devet gradov. *Delo,* 15. 11. 2010. URL: https://old.delo.si/novice/slovenija/drzava-bo-prodala-kar-devet-gradov.html.

9 Arhiv Mestne občine Nova Gorica – Arhiv MONG, *Programsko-projektna skupina Mestne občine Nova Gorica: Projekt revitalizacije gradu Rihemberk,* Branik, maj 2011.

grad prišel v last Mestne občine Nova Gorica – ob upoštevanju pogojev, ki jih je postavila država.[10] Namen prenosa je bil v 2. členu pogodbe opredeljen kot »zagotavljanje boljše ohranitve kulturnega spomenika Branik – Grad Rihemberk, njegove obnove in oživljanja, večje javne dostopnosti in rabe, skladne z družbenim pomenom in varstvenim režimom razglašenega kulturnega spomenika državnega pomena«. S pogodbo se je Mestna občina Nova Gorica zavezala, da bo »izvajala prezentacijo obnovljenega gradu in posameznih njegovih delov, kar predstavlja opravljanje kulturne in drugih spremljajočih dopustnih dejavnosti v skladu z varstvenim režimom razglašenega kulturnega spomenika državnega pomena«. Zavezala se je tudi, da bo v dogovorjenem času (tri leta od podpisa pogodbe, kasneje podaljšano) pričela z obnovo gradu ter jo v sedmih letih zaključila. Zadnji rok je bil z dodatkom k pogodbi dodatno podaljšan do leta 2030.

V obdobju, ki je sledilo podpisu pogodbe, je bilo pripravljenih več dokumentov, ki so kasneje služili kot osnova za uspešno oživljanje in obnovo gradu. Najpomembnejša je bila leta 2014 izvedena preveritev in dopolnitev Projekta revitalizacije iz leta 2011, v razvojnem dokumentu Projekt revitalizacija gradu Rihemberk – NOVELACIJA, ki je bila predvidena kot podlaga za pripravo konservatorskega načrta, idejnih in izvedbenih načrtov obnove gradu ter podlaga za pripravo Strategije upravljanja gradu z načrtom investicijskih vlaganj.[11]

Do leta 2016 je postalo jasno, da mora lastnica, Mestna občina Nova Gorica, grad Rihemberk za javnost odpreti čim prej, in to kljub temu, da zaradi omejenih finančnih virov obsežnejše obnove gradu ne bo zmogla izvesti v kratkem času. Istega leta je bil naročen t. i. varnostni načrt[12] za opredelitev in ureditev varnih delov grajskega kompleksa, vložena pa so bila tudi prva finančna sredstva, namenjena minimalnemu urejanju grajskega kompleksa – čiščenju navlake in zarasti ter postavljanju varovalnih elementov.

Prispevek evropskega projekta RESTAURA med letoma 2017 in 2019

Za nadaljnji pozitivni razvoj dogodkov se je kot pomembno izkazalo sodelovanje Mestne občine Nova Gorica v mednarodnem projektu RESTAURA, s polnim naslovom Revitalizacija zgodovinskih zgradb s pomočjo javno-zasebnega partnerstva. V okviru tri leta trajajočega projekta je bila dokončno preverjena in potrjena dolgoročna smer razvoja gradu, izdelana vsa temeljna konservatorska in tehnična dokumentacija ter vzpostavljeno dolgoročno konstruktivno sodelovanje s prebivalci

10 Arhiv MONG, Pogodba o neodplačnem prenosu kulturnega spomenika državnega pomena Grad Branik-Rihemberk (EŠD 40), št. pogodbe 622-1/2008, z dne 5. 2. 2013.

11 Arhiv MONG, Radič, Darja: *Projekt revitalizacije gradu Rihemberk – Novelacija* 2014, str. 8.

12 Arhiv MONG, Stolp, d.o.o.: Načrt. Varnostna ureditev, Grad Rihemberk, avgust 2016.

Branika in drugimi deležniki.[13] Projekt, ki ga je sofinancirala Evropska unija v okviru programa Interreg Srednja Evropa, je bil izveden med letoma 2016 in 2019.[14]

Kljub temu, da projekt ni vključeval sredstev za fizično obnovo gradu, je spodbudil tudi obnovo samo – z odstranitvijo več ovir, ki so do tedaj oteževale ali preprečevale pridobivanje finančnih sredstev in vlaganja v grad. Proces je bil voden tako, kot bi Rihemberk pripravljali za iskanje potencialnih zasebnih vlagateljev v okviru shem javno-zasebnega partnerstva (JZP)[15] – tudi po zgledu pozitivnih primerov iz tujine, identificiranih s pomočjo projekta RESTAURA.

Do oživljanja gradu Rihemberk s pomočjo javno-zasebnega partnerstva zaradi specifičnih okoliščin sicer ni prišlo, so se pa pripravljalni postopki in koraki, ki bi bili sicer potrebni za jasno definiranje odnosa med javnim lastnikom (občina) in potencialnim zasebnim partnerjem (ali partnerji), izkazali kot koristni tudi za drugačne scenarije bodočega razvoja gradu. Njihov temeljni namen je namreč pridobitev čim bolj jasne slike o dejanskem stanju nepremičnine, njenem razvojnem potencialu, vseh omejitvah in stroških, potrebnih kadrih ter o vseh drugih vidikih, povezanih z obnovo in obratovanjem. Model revitalizacije s pomočjo shem javno-zasebnega partnerstva in koraki, ki so bili s pomočjo strokovnjakov v okviru projekta RESTAURA narejeni za oživitev gradu Rihemberk, so nedvomno uporabni tudi za marsikateri drug primer nepremične kulturne dediščine v Sloveniji.

Poleg prenosa znanj je bil pomemben prispevek s strani Evropske unije sofinanciranega projekta zaposlitev ustrezno usposobljene osebe, ki je lahko iz projekta izhajajoče možnosti uporabila tako, da so bile koristi za grad Rihemberk čim večje. Posledično je izvajanje projekta omogočilo odprtje gradu za javnost v letu 2017 – kot nenačrtovano kolateralno korist ob drugih predpisanih projektnih aktivnostih. Učinek sredstev Evropske unije in občinskih javnih finančnih sredstev, vloženih v projekt RESTAURA, je s tem znatno presegel načrtovane okvire.

Podatek je pomemben zato, ker marsikatera stavba ali druga enota kulturne dediščine še naprej propada, ker ocenjena vrednost za njeno obnovo presega razpoložljiva finančna sredstva njenih lastnikov. Ker ni dovolj denarja za vse, se ne naredi nič. Izkušnja gradu Rihemberk je skozi projekt RESTAURA pokazala, da so mogoči tudi drugačni scenariji ter da lahko s premišljenim in usmerjenim vlaganjem manjših vsot dosežemo velike izboljšave pri varovanju in promociji kulturne dediščine. Pokazala je tudi na pogosto spregledano dejstvo: da (tudi) pri obnovi in oživljanju zgodovinskih stavb ni dovolj zgolj vlagati v »zidove«, temveč je pomembno vlagati v ljudi, ki se z njimi ukvarjajo, zanje skrbijo, jih osmišljajo in vzdržujejo.

Med koristmi, ki jih je prineslo izvajanje projekta RESTAURA, je treba kot posebej pozitivne izpostaviti: 1) intenzivno sodelovanje med partnerji v projektu delujočih na različnih področjih, kar je omogočilo dobro izmenjavo znanj in dejanski prenos izkušenj različnih strok iz različnih evropskih držav (interdisciplinarnost); 2) celostni pristop k obravnavi problematike propadajočih stavb kulturne dediščine (upoštevanje različnih vidikov, različnih interesov, možnosti, izkušenj drugih); 3) visoko

---

13 Mestna občina Nova Gorica. Projekti. Restaura - Grad Rihemberk. URL: https://www.nova-gorica.si/sl/mestna-obcina/projekti/restaura-grad-rihemberk/.

14 Projekt Restaura. URL: https://programme2014-20.interreg-central.eu/Content.Node/RESTAURA.html.

15 Zakon o javno zasebnem partnerstvu. URL: https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2006-01-5348.

stopnjo participativnosti in vključevanja različnih deležnikov, vključno z lokalnimi prebivalci, vse od začetka izvajanja projekta; in 4) intenzivno in redno komuniciranje z različnimi javnostmi prek izobraževanj, delavnic, člankov v tiskanih in digitalnih medijih, na radiu in televiziji. Vse našteto je ustvarilo pozitivno, sodelujočo klimo in zaupanje med številnimi vpletenimi projektnimi partnerji in drugimi deležniki ter bistveno prispevalo k uspešnosti nadaljnjih korakov pri obnovi in oživljanju gradu Rihemberk.

Pomen oblikovanja jasne vizije: kam želimo priti na dolgi rok?

Kot pri številnih podobnih primerih razvojnih projektov nepremičnin v javni lasti se je tudi pri gradu Rihemberk kot ena resnih ovir za uspešen razvoj kazala odsotnost jasne, preverjene in stabilne dolgoročne vizije razvoja – take, ki bi ostala aktualna več kot le nekaj let oziroma bi bila dovolj fleksibilna, da bi se uspešno prilagajala neizogibnim spremembam, ki pridejo s časom. Odpirala so se vprašanja, kot npr.: Kaj bi z gradom sploh radi naredili, kakšna naj bi bila njegova prihodnja vsebina? S kakšnim programom bi funkcioniral najbolje? Kako bi najbolje prispeval k pozitivnim premikom v svoji okolici?

Da bi na časovno in stroškovno čim bolj racionalen način prišli do potrebnih odgovorov, so bili v letih 2016 in 2017 zbrani in pregledani vsi razpoložljivi do tedaj izdelani razvojni načrti za grad in drugo gradivo. Do tedaj najbolj dodelana tovrstna dokumentacija je bil že omenjeni Projekt revitalizacije gradu Rihemberk – Novelacija iz leta 2014 in z njim povezani arhitekturni načrti Grad Branik – Idejna zasnova prenove iz leta 2015. Po številnih pogovorih in preverbah na terenu je bilo mogoče ob ponovnem pregledu in analizi teh načrtov v letu 2017 razmeroma hitro identificirati neusklajenost nekaterih predlogov ter formalne ali druge ovire, ki bi v vsakem primeru onemogočale realizacijo načrtovanega (npr. ponovno neupoštevanje zahtev varstva zaščitenih netopirjev). Izrisale so se tudi poti, po katerih je bilo kasneje mogoče priti do prvih otipljivih pozitivnih rezultatov na gradu.

Zbrane ugotovitve in takrat identificirani novi ali modificirani obstoječi razvojni scenariji so bili predstavljeni in prediskutirani v za ta namen oblikovani skupini lokalnih deležnikov.[16] Sestavljali so jo posamezniki iz lokalnega okolja ter predstavniki društev, gospodarstva in institucij, ki so bile v preteklosti že ali pa bodo v prihodnosti vpletene v obnovo in revitalizacijo gradu. Člani skupine lokalnih deležnikov so se v začetku sestajali v živo, skupaj za isto mizo. Tako je bilo mogoče razmeroma enostavno izmenjavati poglede, informacije in znanje različnih strok ter razmeroma hitro priti do usklajenih skupnih stališč – tudi tam, kjer so si pogledi različnih strok v začetku nasprotovali.

[16] Arhiv MONG, Sklep o imenovanju projektne delovne skupine za sodelovanje pri pripravi Celovitega načrta revitalizacije za grad Rihemberk v okviru projekta RESTAURA (CE339), št. 622-2/2016-28, z dne 23. 2. 2017.

Pri tem lahko kot značilen primer izpostavimo vprašanje, ali je mogoče na istem gradu uveljaviti varovanje in prezentacijo kulturne dediščine (razvijati kulturni turizem) ter ohranjanje narave. V rihemberškem primeru to pomeni skrb za več ogroženih vrst netopirjev, ki v toplejšem delu leta naselijo prostore gradu. Nerešeni konflikt med varovanjem kulturne dediščine in ohranjanjem narave je v preteklosti že naredil škodo: zaradi spora je leta 2003 prišlo do ustavitve leta 2001 začetih obnovitvenih del. (Navidezni) konflikt je bil v primeru Rihemberka rešen s pogovori – s soglasno sprejeto spremenjeno uporabo posameznih prostorov gradu. Izkušnja gradu Rihemberk je lahko dobra lekcija za druge dediščinske lokacije, kjer konflikt med varovanjem kulturne dediščine, turizmom in ohranjanjem narave še vedno obstaja.

Delovna skupina lokalnih deležnikov je bila, kot rečeno, primarno namenjena učinkoviti in odprti komunikaciji med različnimi vpletenimi ljudmi. Njen namen je bil tudi obveščanje vseh zainteresiranih iz »prve roke« ter preprečitev morebitnih napačnih interpretacij informacij glede prihodnosti gradu in morebitnega občutka izključenosti dela zainteresirane javnosti. Zato je skupina ostala odprta, poleg formalno imenovanih članov so se lahko srečanj udeležili tudi drugi lokalni deležniki, ki so izrazili interes za prihodnje sodelovanje pri oživljanju gradu Rihemberk. Neposredno sodelovanje, vzpostavljeno v okviru skupine lokalnih deležnikov, je ostalo tudi po zaključku projektnih aktivnosti. Je eden temeljev dobrih rezultatov, ki so prišli kasneje. Posebej dragoceno je bilo odprto vključevanje prebivalcev Branika in sosednjih vasi, predstavnikov Krajevne skupnosti Branik, zasebnega razvojnega zavoda iz Branika ter lokalnih društev.

Temeljni dokument, izdelan leta 2017 v okviru projekta RESTAURA, ima naslov Celovit revitalizacijski načrt stavbne kulturne dediščine na območju Mestne občine Nova Gorica – Pilotni ukrep Grad Rihemberk. Dokument obravnava več tematik ter predstavlja zbir podatkov in informacij v zvezi z gradom Rihemberk.[17] Pomemben je bil zaradi spodbujanja integralnega pristopa k problematiki obnove stavbne dediščine ter promocije uvajanja treh pomembnih razvojnih načel, ki so: 1) participativno odločanje, ki omogoča sodelovanje vseh prebivalcev v procesu odločanja in upravljanja kulturne dediščine; 2) javno upravljanje kulturne dediščine, ki obsega horizontalno povezovanje med različnimi sektorji in službami ter vertikalno povezovanje, ki obsega lokalno, regionalno in državno raven uprave; 3) postopno vključevanje vidikov trajnosti v upravljanje kulturne dediščine, ki omogoča upravljanje družbenih in gospodarskih razsežnosti – prostorsko načrtovanje, izobraževanje, znanost, turizem, podjetništvo in zaposlovanje.

V dokumentu so bili med drugim zapisani strateški cilji, povezani z revitalizacijo kulturnega spomenika Grad Rihemberk: 1) izkoristiti vse kulturne, naravoslovne in turistične potenciale, ki jih grad ima, ter spoštovati kulturno spomeniške smernice pri upravljanju in razvoju gradu; 2) postaviti grad v vlogo generatorja trajnostnega razvoja regije in dolgoročne prosperitete lokalnega prebivalstva; 3) razvijati in krepiti blagovno znamko Grad Rihemberk kot eno najbolj prepoznavnih in inovativnih kulturno-turističnih lokacij v slovenskem in evropskem merilu; 4) krepiti strateško

[17] Golja, Tanja: Celovit revitalizacijski načrt stavbne kulturne dediščine na območju Mestne občine Nova Gorica. Pilotni ukrep: Grad Rihemberk. Nova Gorica: Regijska razvojna agencija Severne Primorske d.o.o. - RRA. URL: https://programme2014-20.interreg-central.eu/Content.Node/T2.4.1.1.pdf.

partnersko povezovanje in sodelovanje s sosednjimi gradovi in kulturnimi spomeniki, s turističnim gospodarstvom in sorodnimi institucijami doma in v tujini z namenom krepitve pomena, vloge in skupne tržne pozicije na globalnem turističnem trgu.

Najpomembnejši del omenjenega razvojnega dokumenta je bila opredelitev in soglasna potrditev vizije prihodnjega razvoja gradu Rihemberk. Zapisano vizijo si je mogoče predstavljati kot smerokaz, ki nam pomaga, ko se znajdemo na razpotju. Leta 2017 oblikovana vizija razvoja je bila kasneje dopolnjena, a bistvo je ostalo. V poenostavljeni obliki se glasi: »Grad Rihemberk = središče trajnostnega turizma širšega goriškega prostora + središče kreativnih praks«.

Ker je bil grad od leta 2017 že odprt za javnost, je bilo v naslednjih letih omogočeno sprotno testiranje, prilagajanje in optimiziranje zastavljenih ciljev. Kljub zelo skromnim začetnim pogojem in omejenim finančnim sredstvom so rezultati na gradu že kmalu presegli pričakovanja: grad Rihemberk se je v dobrih petih letih od odprtja, tako rekoč iz nič, uveljavil kot ena najzanimivejših kulturno-turističnih lokacij razvijajoče se turistične destinacije Vipavska dolina[18] ter postal širše prepoznaven kot model trajnostne obnove in revitalizacije kulturne dediščine,[19] z uvajanjem sonaravnih pristopov in sodobnih konservatorskih načel.[20]

Zapisana vizija razvoja gradu, ki ostaja aktualna, še naprej vključuje dva različna, a med seboj združljiva koncepta, ki gradu podeljujeta dvojno vlogo. Prvi koncept, imenovan *Grad Rihemberk – središče trajnostnega turizma širšega goriškega prostora,* na gradu omogoča razvoj »klasičnih« grajskih programov, ki jih obiskovalci in drugi uporabniki pričakujejo in iščejo na sorodnih lokacijah. To so različne oblike ogledov gradu, interpretativne delavnice in sorodni programi, razstave, javne prireditve, poroke in druga posebna zasebna praznovanja, poslovni dogodki, gostinska ponudba, naravoslovni turizem, športno-rekreativni programi ipd. Večina teh programov se je na gradu Rihemberk začela razvijati kot odgovor na povpraševanje takoj po odprtju leta 2017. Obstoj zgoraj opisanih programov je bil v razvojnih dokumentih za Rihemberk opredeljen kot minimalni javni interes – torej kot vsebine ali funkcije gradu Rihemberk, ki morajo ostati javno dostopne, ne glede na morebitne drugačne (ne javne ali poljavne) dodatne funkcije gradu v prihodnje.

Drugi koncept, imenovan *Grad Rihemberk – središče kreativnih praks*, je vsebinsko bolj odprt. Zastavljen je bil tako, da se lahko v čim večji meri prilagodi potrebam potencialnih javnih ali zasebnih izvajalcev oziroma javnim ali zasebnim investitorjem. Kot optimalni dodatni programi, ki naj bi dopolnjevali »klasične« grajske vsebine, so bile opredeljene poslovne dejavnosti, ki združujejo izobraževanje, kongresni turizem, različne kreativne oblike dela (na različnih področjih), umetniško ali drugačno ustvarjanje, spodbujeno z grajskimi ambienti ipd. Ta del programa naj bi bil prostorsko fokusiran predvsem na južni trakt gradu s pritiklinami, ki je prostorsko neodvisen od preostalih delov gradu in njegovih največjih atrakcij. Določeni so bili priporočljivi kriteriji za

---

18 Top doživetja. »Must do« v Vipavski dolini. Produkt »gRAJskost – skrivna vez med gradovi, vodami, kmetijami in vinogradi Vipavske doline«. URL: https://www.vipavskadolina.si/super-dozivetja.

19 Kosec, Miloš: Netopirska dediščina. V: *Outsider.* 17. 8. 2021. URL: https://outsider.si/milos-kosec-netopirska-dediscina/.

20 Muvi Media d.o.o. Gnom, ohranjanje kulturne dediščine, d.o.o. : Kratki dokumentarni film o obnovi gradu Rihemberk. URL: https://www.facebook.com/gnomdoo/videos/1596750159438896/.

izbor primernih programov, ki na eni strani spodbujajo umeščanje vsebin, ki dopolnjujejo obstoječe grajske vsebine, hkrati pa dopuščajo možnost manj konvencionalnih rab grajskih prostorov, ki morajo biti tudi čim bolj ekonomsko vzdržne. Vsebina v tem delu torej ni bila ozko določena. Ostala je odprta za različne pobude, ob predpogoju, da so te skladne z osnovnimi programi gradu in njegovimi formalnimi statusi. Novi programi se morajo čim bolj prilagajati gradu in ne obratno.

Definiranje faznosti obnove in temeljna projektna dokumentacija

Oblikovana vizija razvoja gradu Rihemberk je bila predpogoj za določitev novih vsebin za posamezne dele gradu oziroma preveritev tistih, ki so bile že predlagane v preteklosti. Del nekdanjih idej je presojo prestal, del ne.

Da bi olajšali nadaljnje načrtovanje in izvajanje obnovitvenih posegov, je bil grad Rihemberk leta 2017 razdeljen na deset prostorsko-funkcionalnih sklopov. Sledilo je še podrobnejše preverjanje dejanskih grajskih kapacitet. Natančno so bili preverjeni vsi prostori, njihovo fizično stanje, dimenzije, povezljivost z drugimi prostori ipd. ter pri vseh identificirane prednosti in slabosti. Preverjena je bila tudi primernost posameznih prostorov za umeščanje že identificiranih ali novih vsebin. Pregled je med drugim identificiral prostore, ki jih ni bilo dopustno nameniti »človeški« uporabi, pač pa so morali ostati v funkciji rezervatov za potrebe netopirjev. Rezultat je bila izhodiščna, že dokaj premišljena razporeditev pričakovanih grajskih vsebin oziroma programov v dejansko razpoložljive prostore gradu.

Vsak od desetih prostorsko-funkcionalnih sklopov je bil zasnovan tako, da lahko funkcionira tudi kot samostojna enota. Tako je bil velik projekt obnove gradu Rihemberk kot celote razdeljen na manjše, časovno in finančno bolj obvladljive dele. Taka delitev je omogočila učinkovitejše vlaganje manjših vsot denarja iz različnih virov, in sicer tako, da so vsa vložena sredstva takoj prispevala h konkretni izboljšavi funkcioniranja gradu ter da je vsaka nova investicija nadgrajevala in podpirala prejšnje.

Slika 3: Pregled desetih prostorsko-funkcionalnih sklopov gradu Rihemberk (foto: B. Macarol, 2012)

Predvidena raba desetih prostorsko-funkcionalnih sklopov je naslednja:

	Opis prostorsko-funkcionalnega sklopa	**Predvidena okvirna raba**
1	Vhodno poslopje s stolpom	sprejemni prostori, razstavno-interpretacijski prostori, gostinski prostori
2	Zahodno medgradje (medzidje) s stolpiči	prehodna površina, interpretacija dediščine, občasni dogodki
3	Osrednje grajsko dvorišče	osrednje razgledišče in zunanji prireditveni prostor gradu
4	Pritličje severnega trakta, kvadratnega stolpa in grajska kapela	glavna večnamenska dvorana, povezovalni protokolarni in/ali podporni prostori ter kapela za večnamensko rabo, povezano z javnimi ali zasebnimi dogodki
5	Zgornja nadstropja severnega trakta in kvadratnega stolpa	prostori za muzejsko ali drugačno interpretacijo grajskih zgodb, lahko dostopni za širok spekter uporabnikov, tudi gibalno oviranih, zaradi predvidenega novega dvigala, podporni prostori za upravljanje gradu, rezervat za netopirje na podstrehi
6	Kleti severnega trakta	rezervat za netopirje, sanitarije in drugi podporni prostori, interpretirani najstarejši prostori gradu v zahodnem delu
7	Grajski stolp – bergfried	prezentacija stolpa (notranjost, zunanjost) kot ene glavnih atrakcij gradu, razgledna točka na vrhu, občasna uporaba notranjosti kot »viseče galerije«, ureditev varnega dostopa do obrambnega balkona
8	Južni trakt in stranski trakt	»Palača kreativnega razmišljanja« z možnostjo umeščanja raznolikih kulturnih, izobraževalnih, gostinskih, poslovnih, turističnih in sorodnih zaključenih vsebin ter z delom, namenjenim rezervatu za netopirje (južne kleti); možnost interne uporabe južnega dvorišča
9	Južna obzidja in platoji	razgledišča, manjša občasna prizorišča in prostori za interpretacijo gradu
10	Okolica gradu izven obzidja	dostopi, dovozi, sprehajališča, počivališča, občasna prizorišča za dogodke, parkirišče ipd.

Definiranje okvirne rabe posameznih delov gradu je bilo predpogoj tudi za izdelavo čim bolj konkretnega in uporabnega konservatorskega načrta za grad Rihemberk kot enega temeljnih dokumentov za učinkovito načrtovanje obnove kulturnega spomenika. Obveznost in vsebina konservatorskega načrta je za vse kulturne spomenike opredeljena v Zakonu o varovanju kulturne dediščine.[21] Zakon v 29. členu določa, da lahko Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije zahteva izdelavo konservatorskega načrta v primerih poseganja v kulturne spomenike, če je nameravani poseg kompleksen, če grozi nevarnost uničenja ali ogrožanja varovanih vrednot ali če je treba pri posegu izvesti konservatorsko-restavratorska dela. Konservatorski načrt je potreben tudi, kadar gre za posege v strukturne elemente spomenika.

[21] Zakon o varstvu kulturne dediščine (ZVKD-1) (Uradni list RS, št. 16/08, 123/08, 8/11 – ORZVKD39, 90/12, 111/13, 32/16 in 21/18 – ZNOrg), 29. člen. URL: https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO4144.

Konservatorski načrt Branik – Grad Rihemberk EŠD 40

OZNAKA	POŠKODBE
Stolp ob vhodu **1. Baza stolpa**	Po celotni površini so močno razraščeni mikroorganizmi in vegetacije. Iz poškodb oz. praznih stikov med gradniki izrašča vegetacija, ki lahko povzroča razmike in posledično nadaljnje poškodbe (predvsem na bazi stolpa, do loka). Na površini kamna so prisotne črne obloge. Določeni kamni manjkajo. Vidni tudi madeži zamakanja meteorne vode.
MATERIAL, DIMENZIJE	
Kamen (baza stolpa, do polkrožnega kordonskega loka)	
FOTOGRAFIJA (ali NAČRT)	**POSEG**
	- odstranjevanje bioloških dejavnikov propadanja (mehansko odstranjevanje vegetacije in mikroorganizmov in odstranjevanje oblog z nizkotlačnim čiščenjem in/ali z vodno paro) - odstranjevanje oblog z nizkotlačnim čiščenjem - večje manjkajoče dele se dopolni v naravnem kamnu (predlagana uporaba ustreznega kamna najdenega na lokaciji – deponiji) - zapiranje stikov z namenom preprečevanja zatekanja meteorne vode in ponovnemu razraščanju vegetacije
OZNAKA ELEMENTOV, SITUACIJA	
	ŠTEVILO ELEMENTOV /

42

Slika 4: Izsek iz konservatorskega načrta za grad Rihemberk (Restavratorski center Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije, 2018 – Mapa 3)

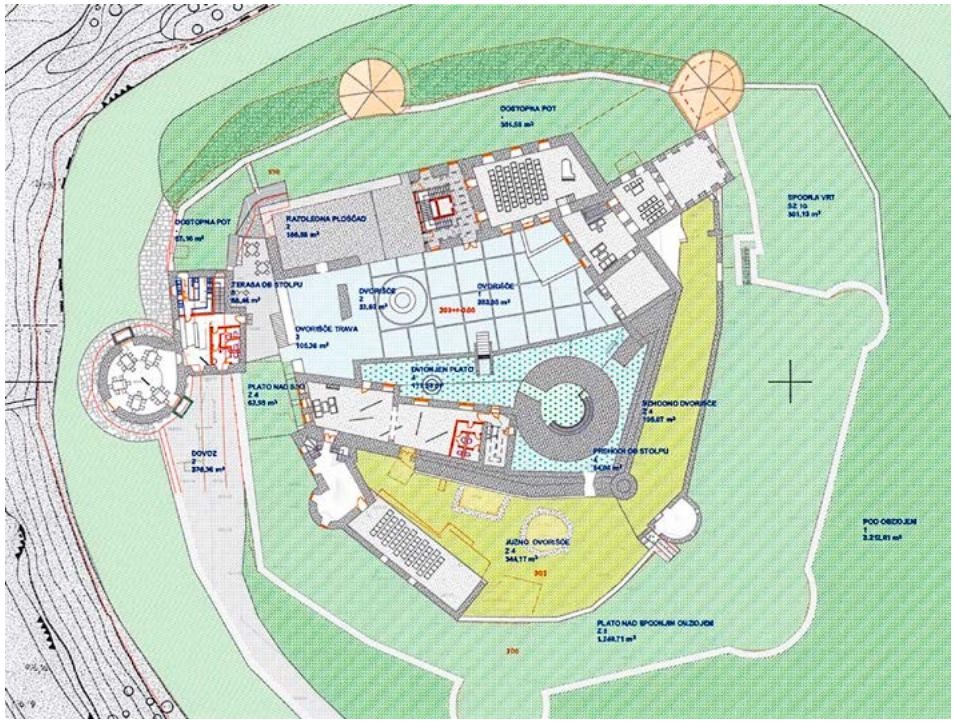

Slika 5: Situacija, prikaz razporeditve različnih funkcij za celoten grajski kompleks – izsek iz idejne zasnove ureditve gradu Rihemberk (izdelal Stolp, d. o. o., 2019)

Slika 6: Prerez vhodnega stolpa – izsek iz idejne zasnove ureditve gradu Rihemberk (izdelal Stolp, d. o. o., 2019)

Konservatorski načrt je za grad Rihemberk leta 2018 izdelal Restavratorski center Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije v sodelovanju s sodelavci območne enote zavoda iz Nove Gorice. Z načrtom so bile vnaprej določene vse ključne spomeniškovarstvene usmeritve, ki so bile ali še bodo upoštevane pri nadaljnjih fazah načrtovanja obnovitvenih del ter pri izvajanju del. Tako je bila dovolj zgodaj razjasnjena glavnina nejasnosti, povezanih z varstvom kulturne dediščine – kaj se sme, česa ne, kako posegati ipd. S tem je bila zmanjšana možnost kasnejših nesoglasij in zapletov ter olajšano načrtovanje. Vzporedno s pripravo konservatorskega načrta so na gradu potekale ciljno določene arheološke raziskave, katerih rezultati so bili vključeni v izdelani načrt. Tudi ta korak je močno olajšal kasnejše načrtovanje in izvedbo potrebnih (zlasti zemeljskih) del.

Začetna načrtovalska faza se je leta 2019 zaključila z izdelavo idejne zasnove obnove gradu Rihemberk – arhitekturnih načrtov, ki so vse do tedaj ugotovljeno umestili v prostor ter definirali povsem tehnične rešitve, potrebne za realizacijo obnove gradu. Izdelane so bile dopolnjene izmere in izrisi vseh obstoječih delov grajskega kompleksa, vrisana okvirna raba vseh grajskih prostorov in izrisani predvideni volumni obnovljenih stavb, definirana osnovna oprema, potrebna za uporabo posameznih delov gradu, ter opredeljene temeljne tehnične rešitve, kot so načini utrjevanja struktur, sistem ogrevanja in odvajanja odpadnih vod, parkiranje ipd.

Predvideni posegi so sledili logiki minimalnega poseganja, skladno z veljavnimi mednarodnimi priporočili glede obnove kulturne dediščine,[22] upoštevaje dejanske razmere na gradu Rihemberk.

Na osnovi izdelanih načrtov, jasno opredeljenih posegov in izmerjenih količin je bilo mogoče pripraviti razmeroma natančno finančno oceno potrebnih obnovitvenih del ter potrebne opreme. Izdelan je bil popis del s projektantskim predračunom (po sklopih), ki je skupno vrednost predvidenih obnovitvenih del na gradu v letu 2019 ocenil na okoli 5.200.000 EUR.[23] S spremenjenimi razmerami v gradbenem sektorju se vrednost letno spreminja oziroma revalorizira.

Obnovitveni posegi na gradu Rihemberk po letu 2017

Izdelana vizija razvoja, temeljna konservatorska in tehnična dokumentacija ter zelo pozitivni odzivi javnosti na odprtje gradu poleti 2017 so spodbudili takojšnje nadaljevanje obnovitvenih del. Kot prva je bila pozimi 2017/2018 obnovljena propadajoča streha nad grajsko kapelo in sosednjim veznim objektom.

---

22 ICOMOS. Evropska načela kakovosti za posege, ki jih financira EU in lahko vplivajo na Kulturno dediščino. Posodobljena izdaja. URL: https://www.icomos.si/files/2021/12/EU_Nacela_Kakovosti_Web.pdf.

23 Arhiv MONG, Dokument identifikacije investicijskega projekta Revitalizacija gradu Rihemberk z vključitvijo shem javno-zasebnega partnerstva. Izdelovalec Inštitut za javno-zasebno partnerstvo, zavod Turjak, Ljubljana, februar 2019.

Slika 7: Popravilo strehe grajske kapele pozimi 2017/2018 kot del prvih, najnujnejših posegov za ohranitev najbolj ogroženih delov kulturnega spomenika (foto: Nataša Kolenc)

S podobnim ritmom so dogodki na gradu potekali tudi v naslednjih letih: v poletnih sezonah je bil grad odprt za javnost, čas pa je bil takrat namenjen tudi pripravi nadaljnjih obnov. V zimskih sezonah, ko je bil zaprt, so na njem potekala obnovitvena dela, vodena v skladu s predhodno postavljenimi prioritetami. Tempiranje obnov na jesenski oziroma zimski čas ni izhajalo zgolj iz prilagajanja turistični sezoni, pač pa tudi iz prilagajanja potrebam na gradu prisotnih zavarovanih vrst netopirjev.

Financiranje vseh večjih projektov obnove in oživljanja gradu je od leta 2018 potekalo s pomočjo rednih prijav na različne razpise za sofinanciranje (sredstva Republike Slovenije ali Evropske unije). Vse prijave niso bile uspešne, so pa bila vsa pridobljena sredstva v grad vložena na razmeroma učinkovit način – tako, da so bile pozitivne spremembe na gradu iz leta v leto jasno vidne.

Med večjimi investicijskimi projekti je mogoče izpostaviti projekt *Branik – Grad Rihemberk: vzdrževalna dela na delu streh, fasad in obzidja*, izveden med novembrom 2019 in pomladjo 2020. Projekt je bil sofinanciran na podlagi javnega razpisa ministrstva za kulturo za izbor kulturnih projektov na področju nepremične kulturne dediščine v letih 2019–2020.[24] Obnova je bila osredotočena na ovoje izbranih grajskih stavb. Vključevala je popravilo strešne kritine na vhodnem poslopju s stolpom ter na severnem in severovzhodnem stolpiču. Vzporedno s popravilom streh so bile sanirane fasade omenjenih delov grajskega kompleksa, očiščeno in utrjeno je bilo tudi zahodno oziroma severno grajsko obzidje, ki povezuje navedene obrambne stolpe. V celoti je bila zamenjana

[24] Republika Slovenija, Ministrrstvo za kulturo. Javni razpis za izbor kulturnih projektov na področju kulturne dediščine, ki jih je v letih 2019–2020 sofinancirala Republika Slovenija. URL: http://mk.arhiv-spletisc.gov.si/si/javne_objave/javni_razpisi/indexd9d7.html?tx_t3javnirazpis_pi1%5Bshow_single%5D=1901.

Slika 8: Grad Rihemberk po obnovi streh, fasad in obzidij v letih 2019–2020 (foto: Uroš Rojc, Muvi Media)

dotrajana strešna kritina nad obsežnim južnim traktom gradu. Zaustavitvi propadanja, večji varnosti in bolj urejenemu videzu gradu je bilo namenjeno tudi popravilo grajskih »cin«, zobčastih nadzidkov na vrhu osrednjega grajskega stolpa in ob robu nekdanjega obrambnega balkona pod njim.[25]

Z realiziranim projektom je grad močno spremenil zunanji videz. Pomemben precedens je pomenil tudi zaradi trajnostnega pristopa k prenovi: uporabljeni so bili skoraj izključno lokalni materiali in tradicionalne tehnike, s poudarkom na apnenih maltah in uporabi lokalnega kamna.[26]

Naslednji večji investicijski projekt z nazivom *Infoteka Natura 2000 Grad Rihemberk*[27] je omogočil ureditev in uporabo prvih notranjih prostorov gradu. Novi center za obiskovalce je bil urejen v dveh večjih prostorih v prvem nadstropju vhodnega poslopja in pripadajočega stolpa, tik nad glavnim vhodom v grajski kompleks. Prvi prostor je bil zasnovan kot manjša večnamenska sprejemna dvorana, nadgrajena s sodobno predstavitvijo zgodbe gradu Rihemberk. Opremljena je bila kot prostor za srečanja, delavnice in podobne dogodke. Sosednji prostor v okroglem stolpu je bil

25 Mestna občina Nova Gorica. Novice. Zaključena obnovitvena dela na gradu Rihemberk v letu 2020. URL: https://www.nova-gorica.si/sl/novice/na-gradu-rihemberk-nadaljujemo-z-obnovitvenimi-deli/, 18. 12. 2019.

26 Muvi Media d.o.o. Gnom, ohranjanje kulturne dediščine, d.o.o.: Kratki dokumentarni film o obnovi gradu Rihemberk. URL: https://www.facebook.com/gnomdoo/videos/159675015943896/.

27 Mestna občina Nova Gorica. Projekti. GREVISLIN - Zelena infrastruktura, ohranjanje in izboljšanje stanja ogroženih vrst in habitatnih tipov ob rekah. URL: www.nova-gorica.si/sl/mestna-obcina/projekti/grevislin--zelena-infrastruktura-ohranjanje-in-izboljsanje-stanja-ogrozenih-vrst-in-habitatnih-tipov-ob-rekah/.

namenjen predstavitvi naravovarstvenega pomena gradu in njegove okolice, z navezavo na omrežja evropskih območij Natura 2000, katerih del je tudi grad Rihemberk. Tematika varovanja narave je bila obiskovalcem približana na različne načine, z digitalnimi in povsem otipljivimi pripomočki, upoštevaje sodobne pristope k interpretaciji naravne in kulturne dediščine.[28]

Zelo pomembni rezultati projekta *Infoteka Natura 2000 Grad Rihemberk* so bili tudi izgradnja čistilne naprave za čiščenje odpadnih vod in prvega dela kanalizacije na gradu, priklop na javno vodovodno omrežje ter vzpostavitev delovanja sanitarij za obiskovalce. Navedena infrastruktura je takoj omogočila bistven dvig standarda pri delu z obiskovalci ter bo podlaga za dograjevanje programov tudi v prihodnje.

Oba navedena projekta kot tudi drugi manjši posegi na gradu so bili zasnovani trajnostno – ne zgolj zaradi obveznosti, izhajajočih iz naravovarstvenih zahtev, pač pa tudi zaradi prepričanja in zavestne odločitve. Trajnostni pristop se je na primeru gradu Rihemberk že izkazal kot dobra pot, ki daje takojšnje pozitivne rezultate in primerjalne prednosti tudi v prihodnje. Tak pristop se je izkazal za koristnega v kulturnovarstvenem in naravovarstvenem smislu, s stališča turistične privlačnosti lokacije ter kot gradbeno-tehnični primer obnove, kakršne v Sloveniji ne vidimo pogosto – zaradi predsodkov in/ali neznanja investitorjev, načrtovalcev in izvajalcev. Svojstveno presenečenje je bil tudi odziv obiskovalcev, ki so trajnostno naravnane vsebine, vključno z grajskimi netopirji, takoj prepoznali kot posebne in zato zanimive.

Razvijanje programov za obiskovalce in pomen vlaganja »v ljudi«

Grad Rihemberk je v zadnjih letih primer razmeroma velikega dediščinskega kompleksa, kjer obnova poteka vzporedno z obratovanjem gradu. Vzporedno z investicijami poteka razvoj t. i. »mehke infrastrukture« za uporabo in interpretiranje grajske dediščine. Prvi koraki na tem področju so bili profesionalna priprava programov in začetek rednega vodenja po gradu, izvajanje pogojem prilagojenih tematskih delavnic za otroke ter izdelava natisnjenega žepnega vodiča po gradu za individualne obiskovalce. Obiskovalci so tako lahko od začetka razmeroma poglobljeno in doživeto spoznavali grajski kompleks.

Finančni vložek v pripravo interpretacijskih programov in v delo z obiskovalci je pogosto zanemarljiv v primerjavi z vlaganji v fizično obnovo. Učinek, ki ga ima lokaciji ustrezno prilagojena interpretacija na obiskovalce, pa je nesorazmerno velik in vreden vsakega vloženega evra. Uspešnost ali neuspešnost na tem področju najlažje merimo z zadovoljstvom ljudi. Zbrani komentarji na gradu Rihemberk so bili vse od prvega leta zelo spodbudni in so bili najboljša motivacija za nadaljnje delo.[29]

---

28 Grad Rihemberk odprl vrata v Infoteko Natura 2000. URL: https://natura2000.gov.si/novica/grad-rihemberk-odprl-vrata-v-infoteko-natura-2000/.

29 Knjiga vtisov obiskovalcev na gradu Rihemberk 2017–2022 in komentarji na digitalnih kanalih.

Slika 9: Izobraževanje turističnih vodnikov na gradu v letu 2017 (foto: Nataša Kolenc)

Od najosnovnejših programov oziroma storitev za obiskovalce je grad postopno dobival tudi ostalo potrebno »mehko« infrastrukturo. Zanj sta bila v tem smislu pomembna predvsem dva projekta, in sicer projekt *LAS DediCenter Rihemberk*, sofinanciran iz programa *Lokalne akcijske skupine LAS V objemu sonca*,[30] ter projekt *Digitalno inoviranje kulturne dediščine*, ki ga je sofinanciralo ministrstvo za gospodarstvo, razvoj in tehnologijo, s ciljem »omogočiti razvoj novih, digitalno obogatenih unikatnih turističnih produktov, prepletenih z bogato slovensko kulturno dediščino«.[31] V okviru slednjega je bil za grajski kompleks izdelan kompleten 3-dimenzijski digitalni posnetek stanja.[32] Na njegovi osnovi ter na podlagi podatkov iz arhivskih virov je bil leta 2022 izdelan poskus digitalne rekonstrukcije gradu v njegovem nekdanjem obsegu, ki je bila vključena tudi v nove kulturno-turistične produkte za obiskovalce.[33]

---

30 Mestna občina Nova Gorica. Projekti. Grad Rihemberk, središče trajnostnega turizma Goriške. URL: https://www.nova-gorica.si/sl/mestna-obcina/projekti/grad-rihemberk-sredisce-trajnostnega-turizma-go/.

31 Ministrstvo za gospodarski razvoj in tehnologijo. Ministrstvo za gospodarski razvoj in tehnologijo prejemnik nagrade ECTN za projekte digitalnega inoviranja kulturne dediščine. URL: https://www.gov.si/novice/2021-10-22-ministrstvo-za-gospodarski-razvoj-in-tehnologijo-prejemnik-nagrade-ectn-za-projekte-digitalnega-inoviranja-kulturne-dediscine/.

32 Portal digitalizirane kulturne dediščine v vodilnih turističnih destinacijah v Sloveniji. URL: https://www.dikd.si/?utm_campaign=si-sept22-pr-obv-64&utm_medium=email&utm_source=Net-Results&utm_content=si-sept22-pr-obv-64. Interaktovni digitalni 3D model gradu Rihemberk. URL: https://www.dikd.si/sl/kulturna-dediscina/1/645f9250-1685-4983-ab31-4586fcdae116/.

33 Actur d.o.o. Tourism 4.0 Heritage+. Poskus digitalne 3-dimenzijske rekonstrukcije gradu Rihemberk na osnovi skeniranega 3-D modela (Branik - Castle Rihemberk (3D digital capture and attempt of 3D reconstruction). 2022. URL: https://www.youtube.com/watch?v=agg30K7b2Nw.
in interaktivni model. 2022. URL: https://sketchfab.com/3d-models/branik-grad-rihemberk-rekonstrukcija-1467ffdadfc24ba98e756e266dc8b2ca.

Slika 10: Digitalni 3D poskus rekonstrukcije grajskega kompleksa je vključen v interaktivno orodje za obiskovalce za raziskovanje gradu.

Resnejši vstop v digitalni svet je prinesel naslednjo prelomnico pri oživljanju gradu. Začelo se je z osnovno spletno stranjo[34] in vključitvijo v družabno omrežje Facebook.[35] Spletna stran je namenjena osnovnemu predstavljanju grajskega kompleksa in njegovih zanimivosti, pa tudi praktičnim napotkom potencialnim obiskovalcem, kako in kaj lahko na gradu počnejo. Pomembna je bila usmeritev, da se grad tudi v digitalnem svetu predstavlja kot del širšega prostora in ne kot sam sebi namen.[36] Taka usmeritev se je uveljavila že na začetku procesa obnove in revitalizacije gradu ter je del že opisane vizije razvoja gradu Rihemberk kot »središča trajnostnega turizma širšega goriškega prostora«. Grad se je zaradi svoje velikosti, vizualne privlačnosti in zanimivo prezentiranih grajskih zgodb v manj kot petih letih od odprtja uveljavil kot ena najbolj prepoznavnih in priljubljenih lokacij kulturne dediščine znotraj turistične destinacije.[37] Rihemberk je v zadnjih letih usmerjen v razvoj lastnih, po meri izdelanih kulturno-turističnih programov in produktov za obiskovalce. Ti so zaradi bolj poglobljenega doživljanja grajskih zgodb med obiskovalci vse bolj priljubljeni. Zanje na gradu Rihemberk od leta 2019 skrbi zavod Svitar, ki se profesionalno ukvarja z oživljanjem dediščinskih objektov in interpretacijo kulturne dediščine.[38]

Sodelovanje med Mestno občino Nova Gorica in zasebnim zavodom je uspešna oblika sodelovanja med javnim in zasebnim sektorjem, ki je v korist vsem: lastnici, izvajalcem, lokalni skupnosti in obiskovalcem gradu.

Zaključek

Slovenija ima v javni lasti veliko stavb kulturne dediščine, ki potrebujejo celovito obnovo, oživitev, boljše redno vzdrževanje in bolj produktivno rabo. Kot razlog za slabo stanje ali rabo teh objektov je največkrat navedeno pomanjkanje finančnih sredstev. Ta so za obnovo in obratovanje katere koli stavbe, tudi navadne stanovanjske hiše, nujno potrebna – a ne nujno vsa in ne takoj. Primer gradu Rihemberk je pokazal, da je mogoče s premišljenim postopnim vlaganjem v dobro pripravljene dolgoročne projekte dosegati dobre rezultate in narediti bistveno razliko. Za hitrejše učinke

34 Spletna stran Grad Rihemberk je bila vzpostavljena leta 2020. Izvorna spletna stran je bila leta 2024 preoblikovana in integrirana v spletne predstavitve Zavoda za turizem Nova Gorica in Vipavska dolina. URL: https://rihemberk.com/.

35 Leta 2017, ob odprtju gradu za javnost je bila vzpostavljena še danes delujoča Facebook stran, kjer je mogoče spremljati dogajanje na gradu od odprtja dalje. URL: https://www.facebook.com/rihemberk.

36 Informacije za obiskovalce spletnih strani Grad Rihemberk za spodbujanje obiska okolice. URL: https://rihemberk.com/okolica/.

37 Glej opombo 18.

38 Svitar, zavod za oblikovanje prostora, zgodovino in umetnost je zasebni zavod v javnem interesu, ki se ukvarja predvsem z interpretacijo in varstvom kulturne dediščine. Več o zavodu je objavljeno na spletni strani zavoda. URL: https://svitar.si/.

vlaganj v investicije je ključno sočasno razvijanje raznovrstnih programov za obiskovalce ter redno komuniciranje z različnimi javnostmi. Zelo velik vpliv ima tudi stalno, odprto in konstruktivno sodelovanje z različnimi deležniki v procesih obnove in oživljanja dediščinskih stavb, od uradnih institucij do lokalnih prebivalcev, turističnega sektorja in številnih drugih.

Uporaba modela javno-zasebnega partnerstva se je pri gradu Rihemberk izkazala za formalno neizvedljivo, a je lahko ob ustrezni predhodni pripravi projekta uporabna rešitev za marsikatero drugo propadajočo dediščinsko stavbo. Težave s financiranjem celovite obnove tudi na gradu Rihemberk še niso bile rešene, a se k sreči niso izkazale kot nepremostljiva ovira za (postopne) izboljšave. Kot nenadomestljivo se je za obnovo in oživljanje gradu izkazalo angažiranje kompetentnih ljudi, zaposlenih in zunanjih izvajalcev, ki vsakodnevno skrbijo za ta razmeroma velik in kompleksen dediščinski objekt. Da lahko grad Rihemberk kot kulturni spomenik v danih okoliščinah funkcionira na čim boljši način ter se še naprej izboljšuje, ga je treba dovolj dobro poznati ter razumeti njegove prednosti, slabosti, potenciale in pasti.

Grad Rihemberk je bil leta 2025 eno od prizorišč Evropske prestolnice kulture Nova Gorica-Gorizia/Gorica. Dogodki na gradu so v programski knjigi projekta GO! BORDERLESS / GREMO BREZMEJNO! / SENZA CONFINI!, s katerim si je Nova Gorica leta 2018 prislužila naziv Evropske prestolnice kulture za leto 2025, vključeni v sklopu Zelo zeleno.[39] Uvrstitev v sklop prizorišč Evropske prestolnice kulture si je grad Rihemberk prislužil s kakovostnimi, trajnostno zastavljenimi programi, ki ostajajo njegov zaščitni znak tudi v prihodnjih letih.

[39] Gradu Rihemberk je bil vključen v programe Evropske prestolnice kulture Nova Gorica-Gorica/Gorizia v letu 2025. Vključen je bil v sekciji »Zelo zeleno«, s projektoma Neslišno slišno – med Netopirji in Chiropterra: ambientalne krajine. EPK. Programska knjiga. Go borderless. Nova Gorica: zavod EPK, 2025, str. 163,165. URL:https://issuu.com/epkgo2025/docs/programska_knjiga_go_2025_guida_al_programma_go.

Steps towards Revitalizing the Cultural Monument of Rihemberk Castle

Summary

The article focuses on the developments at Rihemberk Castle since 2016, when the castle complex became accessible to the public after extensive damage during the Second World War and despite the never-completed postwar restoration. In a relatively short span of time and with rather limited funding, the cultural monument, once opened to visitors, transformed from an abandoned monument to one of the most striking and attractive heritage tourism sites within the wider Goriška area.

The key to achieving this goal was an integrated approach towards the restoration and revitalization of heritage buildings, as is also promoted in the documents of the European Commission and the International Council on Monuments and Sites. Another element of the above-mentioned approach was the early inclusion and regular coordination of the views, requirements, and possibilities of key stakeholders (both individuals and institutions), with cultural heritage preservation specialists taking the lead. The cultural preservation aspects underpinning the restoration and revitalization of the cultural monument were summarized in the Rihemberk Castle Conservation Plan as the basis for all further interventions on the castle.

The conservation plan and other related essential documentation, along with a clearly defined sustainable vision of the future development of Rihemberk Castle, provided the basis for applying the concept of gradual castle restoration, which has yielded good results despite relatively modest funding. The steps already taken towards restoring and revitalizing the cultural monument of Rihemberk Castle can also serve as useful guidelines for improving the status of other deteriorating heritage buildings in Slovenia.

PRILOGI

PRILOGA 1

Inventar opreme na gradu Rihemberk (1. oktober 1723)[1]

c. 1

Inventario dei mobili, che sono / nel Castello di Raifenberg / cominciato notarsi / adì. 1. (otto)bre / 1723

Nella Capella
Palla d'Altare
S. Sebastiano
S. Madalena
Oratione nel Orto
(Chris)to appare alla Madalena
S. Sebastiano
(Chris)to porta la Croce
S. Anna
S. Rocco
S. Giorgio
S. Bartolomio
S. Pancratio
Preparatione alla S. Messa
S(acrum) Convivium
Lavabo
Evangelio di S. Gio(vanni)
4 Candelieri d'ottone
Crocefisso di Bosso
Lumiere di Cristallo
Turibolo d'ottone
Armaro di nogaro
Genuflessorio di Nogaro
Banchi di nogaro 3
Banco di pezo 1

3
Calice con Patena d'arg(en)to
Missali 2
Messale p(er) i morti

4
Sala
Tavola ovata
Tapeto di lana
2 tavolini di nogaro Veneziani
Credenza grande di pezo dipinta
2 Credenze piccole dipinte
Credenza di Nogaro
Tavolino piccolo con piede a intaglio
2 Cadreghe di commodo di punto in croce
Scagni di nogaro p(er) i mastelli
2 Cheridoni alla chinese
2 Cheridoni piccoli
Torchio p(er) biancheria
8 Cadreghe d'apogio di bulgaro
12 Cadreghe di tavola
Tromba parlante
Sbaraglino
Canochiale con piedestallo intagliato
6 Retrati d'Imp(era)t(or)i S. O.

---

[1] Arhiv družine Lanthieri, Palača Lanthieri, Gorica/Gorizia. Transkripcijo inventarja je naredila Tanja Gomiršek, tekst so strokovno pregledali še Lucia Pillon, Alessandro Quinzi in Alessia Zangrando.

8 paesi grandi del Domenichini S. A.
9 paesi ovati Domenichini S. A.
6 Paesi S. A.
5 Fiorami grandi S. A.

5
4 Fiamengade Agata S. A.
Polifemo S. A.
Sibilla S. A.
Economia S. A.
Narcisco S. A.
Lotio S. A.
Dafne S. A.
6 paesi della Borini S. A.
9 Fiori ovati della detta S. A.

6
Stua Contigua alla Sala
Tavola ovata
2 Tavolini di nogaro
3 tapeti di lana
Profumiera d'arg(en)to
Tavola di pietra negra
2 Cadreghe di Bulgaro d'apogio
6 Cadreghe di tavola
Bandinelle di Renso 3
Spechio grande S. O.
Ritrato di pastella del Co(nte) Capi(tan)o del Co(nte) Livio S. O.
2 Fiori grandi S. O.
2 Paesi piccoli Domenichini S. O.
2 Paesi del stesso ovati S. O.
Europa in vetro S. O.
Fuga d'Egitto in vetro S. O.
Giudizio di Paride S. O.
Hercole e Iole S. O.
Bataglia grande S. O.
6 Fiori piccoli S. O.
2 Paesi sopraporte S. A.
Venere del Liberi S. A.
2 Fiori Ovati S. A.
Paese ovato Domenichini S. A.
2 Fiori bislunghij S. A. B.
2 Amori della Borini S. A. B.
4 Paesi piccoli del Domenichini S. A. B.
2 Virtu e vizi dell'Agata S. A. B.
Armaro di letto di nogaro
Armaro di rimesso

7
Camera del Camino Contigua
Letto con coperta di Fustagno
Tavolino ovato di rimesso
2 Tavolini di nogaro
2 Tapeti di lana
7 Careghini coperti di veluto a fiamma di nogaro
Ingenochiatorio di Rimesso
Scrigno di Rimesso
Cassete 2 piccole di nogaro
Casseta di peze detro il letto
Ecran grande
Ecran piccoli 5
Fornimento di camino

8
5 statue di gesso
Bandinella alla Finestra
Spechio piccolo S. O.
Sechio d'arg(en)to p(er) acqua Santa
Reliquiario d'argento
Crocefisso con S.O. Intagliata
B.V. in Rame S. O.
S. Giusepe S. O.
S. Carlo S. O.
S. Augustino S. O.
S. Ant(oni)o di Padova S. O.
S. Pietro S. S. O.
S. Paulo S. O.
S. Gio(vanni) Batt(ist)a (ovati con suaza intagliata)
S. Girolamo (ovati con suaza intagliata)
S. Angelo custode (ovati con suaza intagliata)
S. Filippo Neri (ovati con suaza intagliata)

S. Barbara S.A.B.
Samaritana S. A. B.
4 Fiorami bislungi S.A.B.
10 Paesi piccoli Dom(enichini) S.A.B.
2 Paesi grandi del detto S. A.
3 ovati grandi del detto S. A.
2 ovati piccoli del detto S. A.
2 quadreti del Liberi S. A.
3 Sopraporte del Poleti S. A.

9
Camerino contiguo
Crocefisso d'arg(en)to e d'ebano
Scrigno grande di rimesso
Armaro di nogaro
Scrigno di nogaro apresso la finestra
Casseta per Specieria
S. B(ernar)do
S. Gu(glie)lmo
Cadrega piccola

10
Camerino piciolo
Armaro grande da scriver
Armaro nel muro
Armaro apresso la porta
Armaro di Tiratori di sopra
4 taze alla Chinese
2 Agnus Dei con S(anti) di pasta
1 quadretto con S(anto) negro
Ritratto del Papa
Calendario
Cadrega piccola

Coridore della stua
11 quadri di carta
2 sechiete
cesteletto per pospasti

11
Camerino della biancheria
Armaro della Biancheria
Armaro con due letti
Tavolino di Nogaro
Tapeto
Cassa di biancheria di pezo
Cadregini di lana 3
Cerabutana
Pittura e Scoltura S. A. B.
S. Floriano S. A. B.
Crocefisso S. A. B.
Presepio S. A. B.
S. Re Magi S. A. B.
Carità S. A. B.
Paese e architettura S. A. B.
6 Paesi Domenichini ovati con S. A. B.
4 Paesi con S. N. e vetro
S. Raimondo
S. Pietro d'Alcantara
2 Virtu e Vizij
2 Anonciate S. O. con vetro
Cerabutana

12
Camera della Capela
Armaro grande con 4 letti
2 Scrigni di Peraro negri
Fornimenti di Camino
8 quadri del Poletti S. N. N.
4 quadretti del detto S. N.
6 Nani del Tita
ornamento sopra la finestra della Capella
12 quadreti di Retagli con vetro e suaza di Vetro
Scaldapiedi
Tamburo per profumar et asciugar pani

13
Stua apresso la sala
Letto con trabaca di Cameloto
Scrigno di Celto di Nogaro con rimesso

2 Tavolini di nogaro, e di punto in croce con le coperte di corame Rosso
2 Tavolini di nogaro
2 tapeti di Veluto a fiamma
5 cadreghe di Nogaro con Veluto a fiamma
Tavolino ovato
Ingenochiatorio di Rimesso
Cassetta p(er) calamaio negra
Secchietto d'acqua Santa
Bandiera di Cendale
Sechieta
Caseta per Orinali
2 Bandinele di renso
Depositione di N(ostro) S(ignore) dalla Croce (con S. O e certe intagliate)
Madalena (con S. O e certe intagliate)
2 reliquari (con S. O e certe intagliate)
S. F(rances)co (con S. O e certe intagliate)
S. Ignatio (con S. O e certe intagliate)
S. Madalena (con S. O e certe intagliate)
S. Gio. Nepomuceno(con S. O e certe intagliate)
B. V. (con S. O e certe intagliate)
Albore della casa S. M. e negra
14 Ovati del Pittoni S. O Turchina
2 Tapeti in S. M.

14
4 Ovati grandi Domenichini S. A.
4 Ovati piccoli del domenicheni S. A.
2 Bataglie sopraporte S. M.
2 taboreti di ponto
Tavolino negro di Rimesso
Coperta di letto di Raso

Camera contigua detta di mezo
Letto con Trabaca di cameloto
2 Tavolini di Nogaro
2 tapeti di Veluto a fiamma
4 cadrege di Nogaro di Veluto a fiamma
Ingenochiatorio
Spechio ottangolo
1 Sechieta
2 Taboreti di punto in croce
Pietà S. O.
Sudario S. O.
N. S. e B. V. con vetro S. O.
Tapeto S. O.
Paese S. O.

15
Albore S. M. V.
le 3 dee S. M. V.
Paese sopraporta S. M. V.
Venere sopraporta S. M. V.
Paese grande Domenichini S. M. V.
2 ovati domenichini S. A.
2 Fiori S. A.
2 Paesi Pitoni S. A.
Architetura sopra porta S. A. B.
4 Virtu e Vizij S. A. B.
Bandinela di Renso
Coperta di letto verde

16
Camera della Libreria
Letto con Trabaca di Camelotto
Tavolino di Nogaro
Tapeto di lana
6 careghe di nogaro di veluto a fiamma
2 Taboreti di veluto a fiama
Casseta per Orinali
Ecran grande di Retagli di carta
Fornimento di Camino
4 Ecran piccoli
Ingenochiatorio di Rimesso
B. V. di Paulo S. O.
S. R(everen)da S. O.
S. Giacomo S. O.
B. V. S. O.
S. Giusepe S. O.
S. Catherina S. O.
S. R(evern)da con vetro S. O.

S. Angelo custode con vetro S. O.
2 Imagini con S. A. B.
Samaritana del Trevisan S. N.
(Chris)to tentato dal Demono S. N.
12 Paesi del Domenichini piccoli S. A. B.

17
6 Fiori ovati S. A.
2 Fiori lunghi S. A.
2 ovati Pitoni picoli S. O. T.
2 Ovati grandi del Domenich(ini) S. A.
1 Bataglia sopraporta S. A. B.
2 Meze figure del Pitoni sopra porte S. A. B.
2
Psiche Sopra Camino S. A. B.
Didone S. M. V.
Bandinella di Renso
Coperta di letto di Fustagno

18
Libreria
Cassa che gira intorno con scanzie 66
Armareti 16
Tiratori d(ett)o
8 ovati Pittoni S. O. T.
8 stange per Vino
2 stange ferate per Vino
Scala di mano
2 Barometro
1 Termometro
3 Taboreti di ponto
2 Calamari e spolverina di nogaro
Pulpito per leggere
Statue di Gesso
Scatola di ricamo p(er) Bolini
Calendario dietro la porta
Bandinella di Renso
Forbici p(er) carta

19
Camerone dei Ritratti
C(ontessa) Isabella Rabatta
Lepoldo Cobenzil
Gio. Gasparo Cobenzil
Charlota Cobenzil
Helena Strassoldo
Mariana Strassoldo
Marzio Strassoldo
Aurora Strassoldo
Anto(nio) della Torre
Germanico della Torre
Gio. Batta. della Torre
Elisabeta Attemis
Carlo Attemis
Gio. Coronino
Rosana Degrazia
Le(onar)do Cobenzil
Catherina Cobenzil
V(escov)o di Passavia
V(escov)o di Lubiana
F(erdinan)do di Petaz
Orsola Petaz
B(ernar)do Attimis
Giusepe della Torre
Giusepe Rabata
Filippo Rabata
Theresia Rabata

20
Gio(vanni) d'Orzon
Felicita d'Orzon
Felicita Coloredo
Giacomo Ant(oni)o Coronino
Thadea Coronina
Ant(oni)o Rabata
Cecilia Rabata
Luigi della Torre
Silvia della Torre
Filippo della Torre
Constanza della Torre

F(rances)co della Torre Canonico
Ant(oni)o Strassoldo

4 Banchi
2 Cadreghe d'appogio di Bulgaro
1 Tavolino di nogaro
un Scagno di letto

22
Torre di sopra
Letto con testiera e coperta di Fustagno
Tavolino di nogaro
Scritorio con rimesso
Scrigno con Rimesso
6 Cadregini
2 Taboreti Veluti a fiamma
Ingenochiatorio di Rimesso
Casseta per orinali
Cheridon di Nogaro
Casseta di Nogaro p(er) Urb(ar)i
Fornimento di Camino
Ecran di retagli di carte
5 Ecran picioli
6 statue di gesso
Calamari con puntela d'arg(en)to
Sechieto d'aqua S(anta) di Bosso intagliato
2 Bandinelle
Crocefisso con reliquie
2 Spechi S. N.
35 Fiori finti
5 quadri del Pordenon S. O.
S. Giusepe Pitoni p(ittor)e S. O.
N. S. del Ag(a)ta S. A.
B. V. S. A.
S. Pietro S. A.
S. Paulo S. A.

23
S. Cristoforo in Rame S. A.
S. Carlo S. A.
S. Pio V. S. A.
S. Valentino (piccoli S. O.)
S. Angelo Custode (piccoli S. O.)
S. Anime del Purgatorio (piccoli S. O.)
B. V. di miniatura S. A.
3 Ovati grandi Domen(ichini) S. A.
1 Paese grande del detto S. A.
12 di Retagli S. A.
Co(nte) Livio S. O.
Gu(g)l(ie)lmo S. O.
Bolana S. O.
6 piccoli Dom(enichini) S. A. B.
2 Retagli di carta S. A. B.
Calendario dietro la porta
2 cheridoni picioli

24
Camerino Contiguo
Armaro di letto
Tavolino
Scrigno di Remesso
Sechieta
Cadreghino
Taboreto
Cheridon di Nogaro
Barometro e Termometro
S. Cristoforo S. N.
S(ant)i del Purgat(orio) Pitoni S. A. B.
12 Teste di done del Agata S. A. B.
4 Retagli S. A. B.
2 Architeture S. A. B.
4 piccoli del Dom(enichino) S. A. B.
2 Ritrati di done S. A.
2 Fiori ovati S. A.

25
Camerino lungo
Armaro grande con
Tiratori 21
armari 5
1 Taboreto di pelle
Canochiale di 4 vetri

56 quadreti di carta S. N.
Cassete p(er) Bocali di pezo 3
1 dipinto di rosso
1 di nogaro

26

Nella Torre di mezo

Letto con cariola, e littiera di Ferro indorata
Coperta di letto verde
Tavolino di nogaro
Tavolino piccolo di Rimesso
5 Taboreti di Veluto à fiamma
Tavolino da scrivere con Rimesso
Armaro di nogaro con 3 Tiratori
Cadrega di strame
Ingenochiatorio di Rimesso
Spechio con cornice negra
altro spechio piccolo con cor(nice). Neg(ra).
Bacino di stagno e broca
Reliquiario S. O.
2 quadreti di carta S. O.
2 crocefissi ovati
B. V. S. A.
S. Theresia S. A.
S. Athanasio S. A.
S. Capucino S. A.
Crocefisso di carta con S. N.
13 Fiorami S. A. B.
12 Paesi S. A. B.
2 Paesi piu grandi S. A. B.
2 Paesi ovati S. A.

27

1 paese vechio S. A. B.
Sechieto d'aqua Santa

Camerino contiguo

Armaro di letto
Tavolino di nogaro
3 Taboreti
Reliquiario S. N.
8 quadreti di carta con vetro S. N.
3 quadreti di Retagli vechi con vetro S. B.
1 B. V. di seta S. N.
12 Castelli Poleti S. N.
38 quadreti del Poletti S. N.
Paeseto di carta S. N.
Albore States
Sechieta

28

Torre inferiore

Letto con Lettiera e Cariola
Tavolino di nogaro
Cadrege di nogaro 1
Cadrege di Bulgaro 1
Bauletti 2
Armaro di Peraro negro
Thesi ò Conclusioni 10
S. Angelo Cust(ode) di carta S. B.
4 Nani del Tita S. N.

Camerino Contiguo

Armaro di letto
Armaro antico di Nogaro
3 Thesi
5 Carte con suaza dipinta
9 Nani del Tita S. N.
Sechieta
1 Banco di nogaro

29

Scala di legno

4 carte con S. dipinta

Prima Camera della fabrica nova

1 Tavolino di nogaro
1 Tavolino ovato di Rimesso
1 Tavola ovata
1 Tavolino da scriver di Rimesso
Fornimento di camino
Rabecca al pozzo della Borini

Rabeca che parte della Borini
Senacherib della Borini
Giusepe interpreta i sogni della Borini
Sopra porta della Borini
Ritratto del Co(nte) Livio della Borini
8 Teste del Pitoni S. A.
7 piccoli del Pittoni S. A.
4 Ovati Paesi del Domenichini S. A.
1 ovato grande del stesso S. A.

30
8 Virtu e Vizij Ag(a)ta S.A.B.
2 luminari con spechi S. A.

Torre grande della fabrica nova
6 Tavolini
1 Tavola ovata
Luminare di Cristallo
11 Luminari con spechi S. A.
6 quadri grandi della Borini
22 picioli della detta S. A.
18 Virtu e Vizij S. A. B.
Lot della Borini S. A.

31
Camerino della Fabrica nova
Retagli con vetro S. A.
6 statue di gesso
Luminari con spechio S. A.
Armaro grande alla chinese
Canochiale di 4 Vetri

32
Alcova della Fabrica nova

In tutta la fabrica sopradeta sono
Cadrege
Cadreghini

33
Camera 1.ma sopra il Pogiolo
Letto con Trabaca di Cameloto
Tavolino 1 di Nogaro
Tapeto di Veluto a fiama
Coperta di letto
3 Cadreghe di veluto a fiama
1 Taboreto di Veluto à fiama
Fornimento di Camino
3 ecran piccoli
Eccran grande
Sechieta
Ingenochiatorio di Rimesso
Bandinella verde
Spechio
S. Lucia del Pittoni S. A. B.
S. Madalena S. O
6 Santi dell'Ag(a)ta S. A.
B. V. del M. Santo S. A. B.
Sechieto d'acqua Santa intagliato Argentato
Sechieto d'ottone
2 Paesi S. A. Vechi
2 Paesi vechi S. A. Lapis laz(oli)
1 Paese sopra porta S. A.
2 Ritrati di Done S. A. B.
27 quadreti picioli S. A.

34
2 Teste Pittoni S. A.
2 Fiorami bislungi S. A.
1 Bataglia S. A. B.
Tavolino ovato
Albore della casa S. A.

35
Camera 2.da del Pogiolo

2 Letti con trabaca di Crudo
Ingenochiatorio di Rimesso
2 Coperte 2 di letto di Fustagno
1 Tavolino di Nogaro

Tapeto di Veluto à fiamma
6 Cadrege di Veluto à fiamma
2 Taboreti di Veluto à fiama
2 Cheridon di Nogaro
1 Specchio S. O. Lapis Lazoli
Sechieta
S. Madalena antica S. A. B.
S. F(rances)co Xaverio ovato S. O.
2 N. S. e B.V. Con vetro S. O.
S. F(rances)co d'Asissi S. O.
2 quadretti di Bergamina S. A. B.
Sechieto Argentato
7 Frutami e Fiori Poleti S. A.
8 Piccoli Pittoni S. A.
12 Mesi del Ag(a)ta S. A.
8 Fiorami S. A.
1 Fiorame sopra porta S.A.
S. Gio. Batta del Pittoni S. N.

36
Coridore
Pianta del Castello
2 Carte Geografiche
26 Carte intagliate

37
Camerino 1.mo
Canape dipinto con letto
Scrigno da scrivere con Rimesso
Ingenochiatorio di Rimesso
Cadreghe
Spechio con S. A. N.
S. F(rances)co di Paula Borini S. A. B.
3 quadreti di Bergamina con S. A. B.
Sechieto d'aqua Santa
60 quadreti di carte intagliate con S. A. B.

38
Camerino Superiore
Canape dipinto con letto
Tavolino di Nogaro
Cadreghe
Taboreti
Ingenochiatorio di Nogaro
Presepio
quadreti di carte intagliate con S. Bosso n(umer) o 138
2 Carte Geografiche
Pianta di Vienna
di Parigi
These ò Conlusione di Seta di S. F(rances)co Saverio
Arbore della casa in carta

39
Capella
Palla d'Altare S. O.
Crocefisso di Bosso
Candelieri d'Ottone 4
S. Convivio Lavabo Evangelio S. Gio(vanni).
2 Vasi di Fiori
2 Fiori
2 Mantili gialli sopra l'altare
Coperta di tela di Nova fina
11 quadri S. O. N.
Luminare
4 Banchi di Nogaro
1 Banco di Pezo
Preparatio ad Missam
Ingenochiatorio di Nogaro
Armaro di Nogaro
2 Ampolle di vetro
Turibolo
Calice d'arg(en)to
Messali 2
Messale di morti
Scatola di Banda p(er) Ostie

40
Scatola tonda tornita di legno
Campanella
2 Cuscini di lana
2 cuscini di seta

Paramenti e Biancheria della Capella
Paramento di brocato vecchio
Paramento vechio
Paramento di seta
2 Paramenti di veluto negro
2 Camiscie di Renso
1 Camiscia di tela
Superpelitio di Renso
Superpelitio di tela
Mantili d'Altare 5
4 Veli di Calice
1 Velo di Calice ricamato
2 Veli Negri

Corporali

41
Capella
3 Corporali
2 palle di Calice
amiti vecchi
amiti novi
Sugamani d'altare
Sugamani
Purificatori
3 Cordoni

Indice
Capela 2
Sala 4
Stua contigua 6
Camera del Camino 7
Camerino verde 9
Camerino piccolo 10
Coridore 10
Camerino della Biancheria 11
Camera della Capella 12
Stua grande 13
Camera di mezo 14
Camera della Libraria 16
Libraria 18
Camerone 19
Torre di sopra 22
Camerino contiguo 24
Camerino lungo 25

PRILOGA 2

Veliki grad v Veliki vojni[2]

Začetek prve svetovne oziroma velike vojne avgusta 1914 so takoj občutili tudi prebivalci doline pod gradom Rihemberk, saj so bili številni možje in fantje vpoklicani in poslani na bojišča, predvsem v Galicijo. Kljub temu pa je bila vojna še precej oddaljena.

Naslednje leto je prineslo občutne spremembe. Italija, sprva ena od t. i. centralnih sil, se je vse bolj nagibala na stran antante, dokler ni 24. maja 1915 z vojno napovedjo Avstro-Ogrski tudi dokončno potrdila prestop v nasprotni tabor.

Braniška dolina je že poleti 1915 postala vojaško mravljišče. Rihemberk je bil eno pomembnih vojaških vozlišč v zaledju fronte. Kraško in goriško bojišče sta bili oddaljeni le dobrih 20 km. Vojna in vojska sta vsemu narekovali vsakdanji ritem. Hiteli so postavljati nove objekte za vojsko, hkrati pa primerne in že obstoječe preurejati za vojaške namene. Eden takšnih je bil tudi grad Rihemberk. Najprej je kratek čas služil kot internacijski tabor za osumljene protidržavnega delovanja, nato kot štabni objekt ter končno med poletjem 1916 in jesenjo 1917 kot vojaška bolnišnica.

Oktobra 1917 je avstro-ogrska armada izvedla čudežni preboj fronte in bojišče premaknila daleč proti zahodu. Tako daleč, da grad Rihemberk ni bil več primeren za poljsko bolnišnico, dolina Branice pa ne za oskrbovalno središče. Vojna je šla h koncu, čeprav je v resnici trajala še eno celo leto.

---

[2] Besedilo in podnapise k slikam v tej prilogi je prispevala Alenka Pavlica (Branik), fotografije zanjo pa Bogdan Hmeljak (Preserje, Branik).

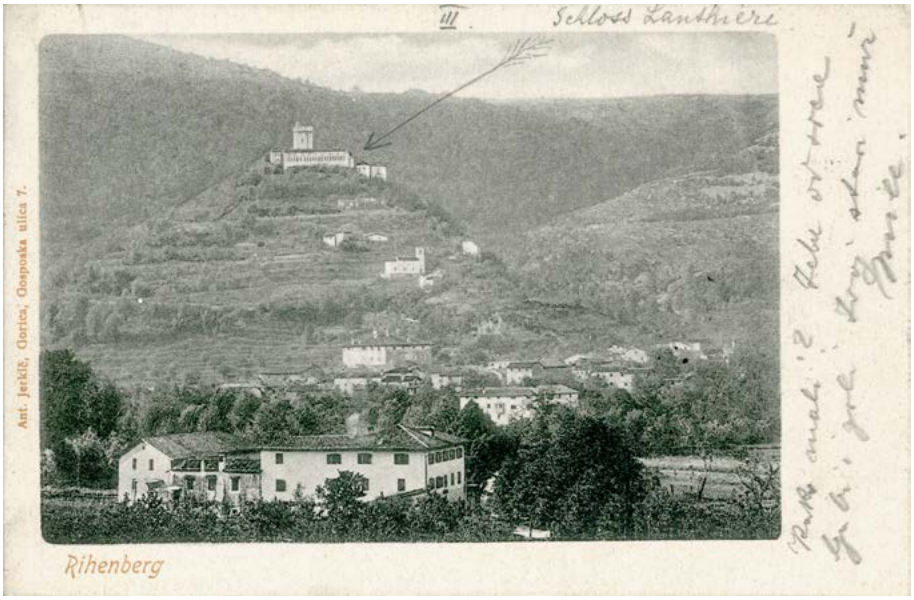

Slika 1: V začetku 20. stoletja je grad Rihemberk služil kot središče zemljiške posesti in občasno počitniško bivališče družine Lanthieri oziroma pozneje Levetzow-Lantieri. Po obsežni prenovi sredi 19. stoletja je bil v dobrem stanju in bogato opremljen. Grad je bil markanten motiv na razglednicah, ki so potovale na vse konce monarhije. Ta, ki jo je izdal fotograf Anton Jerkič iz Gorice, je bila julija 1902 namenjena gospe Zori Sertić v Zagreb.

Slika 2: Dobre ceste so Rihemberk povezovale z Gorico in Trstom, leta 1906 pa je kraj s tema mestoma dobil tudi železniško povezavo. Desetletje kasneje se je ta povezava izkazala za strateško nadvse pomembno. Leta 1904 je bila železnica pod gradom še v gradnji. Motiv so prav tako uporabili za razglednico, ki je romala v Šmohor v Ziljski dolini.

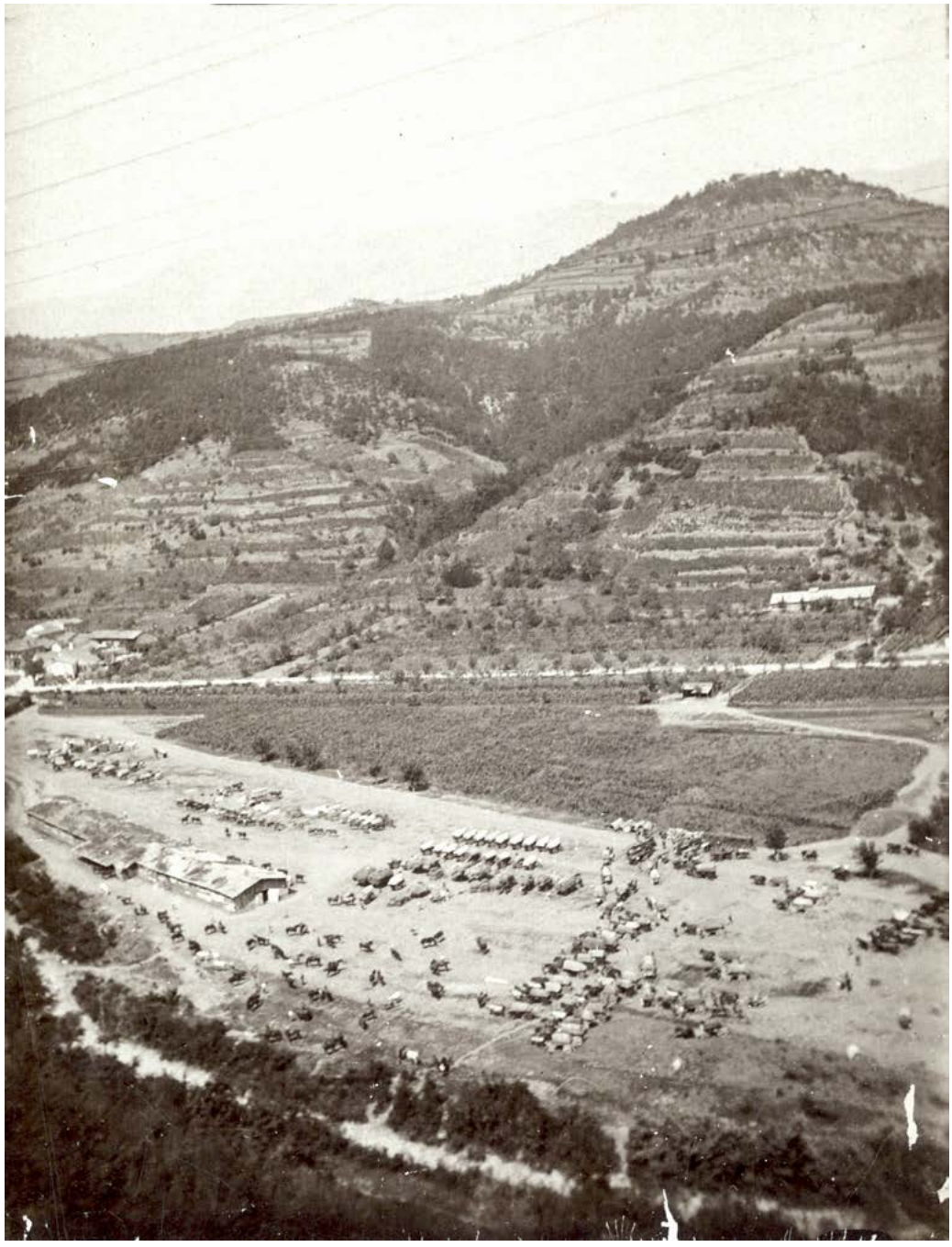

Slika 3: Med cesto Rihemberk–Štanjel in hudournikom Branica so se med junijem 1915 in novembrom 1917 v dolžini 2 km vlekli vojaški tabori, namenjeni usposabljanju novih nabornikov, počitku in prerazporejanju enot.

Slika 4: V t. i. grofovem vrtu, kjer je bil sicer vinograd – na posnetku desno –, je raslo vedno več za avstrijsko armado značilnih standardiziranih objektov, ki so jih namenili poveljstvom (štabom) posameznih enot, bivanju častnikov, skladiščem in kasneje tudi bolnišnici.

Slika 5: Ob zaključku 4. italijanske ofenzive decembra 1915 so Döckerjevi paviljoni (barake) stali že vzdolž vseh zidov, ki so obdajali grofov vrt, okolica pa je bila ustrezno zastražena.

Slika 6: Za večino vojakov se vojna ni začela leta 1915 na Krasu, ampak na srbskem ali galicijskem bojišču. Za nekatere kar na obeh, kot npr. za četverico iz 21. bataljona poljskih lovcev na fotografiji (K. u. K. Feldjägerbataillon Nr. 21 – znak na dnu fotografije), ki se je pred objektiv postavila kmalu potem, ko so jih poleti 1915 med prvimi poslali na italijansko fronto, na kraško bojišče. Štab so imeli nekaj časa prav v Rihemberku. Bili so prekaljeni v bojih in marsikateri od njih je bil že odlikovan.

Slika 7: Dolina Branice je živela po vojaških in vojnih pravilih. V komaj desetletje stari šolski stavbi v Rihemberku so uredili »etapno« zaledno bolnišnico (Etappenspital) in jo ustrezno označili z rdečim križem na strehi.

Slika 8: Tudi grajska stavba je vse bolj postajala del vojaške infrastrukture. Z grajskega stolpa je bil odličen razgled po dolini vse do Sabotina. Pozimi 1915 je bilo tudi v gradu polno moštva. Vojaka na vhodu in pred stolpom sta očitno na dolžnosti. Tretji v zimski uniformi z ovijalkami okrog nog pa je, kot kaže, prost in se s cigareto v roki nastavlja zimskemu soncu.

Slika 9: Mlademu možu, ki se vzpenja po strmi poti proti gradu, je prijetno toplo in je slekel površnik. Na fronti je zimsko zatišje in nobena večja enota ne gre po tej poti, ki vodi proti Krasu in prvim bojnim linijam.

Slika 10: Zatišje ne traja dolgo. Že marca 1916 sovražnosti ponovno izbruhnejo s polno močjo. Vedno novi vojaki v polni bojni opremi, ogrnjeni v pelerine, kakor tale skupina na mostu čez hudourniški Rovnak, korakajo na bojišče ...

Slika 11: ... kot tale trojica, ki počiva na ograji istega mostu. Po dneh, preživetih med kamenjem in izstrelki okrog Doberdoba, so gotovo komaj čakali na redno menjavo in kak dan miru v zaledju. Zimski mraz je glede na letne uniforme samo še oddaljen spomin. Vojno so za uro ali dve poslali »v tri krasne« in se s »sprehajalnimi palicami« iz jesenovega grma odpravili na izlet. Desni je spotoma našel nekaj priboljškov, ki jih je skrbno pospravil v culico. Življenje je za kak dan ali vsaj uro spet lepo.

Slika 12: Vojna je poleti 1916 prihajala vse bližje gradu. Italijanska vojska je dosegla nekaj pomembnih uspehov, tako da se je frontna črta zajedla globoko v goriški Kras. Prebivalci spodnje Vipavske doline – tudi večina iz Rihemberka – so morali na vrat na nos v begunstvo. Rihemberk je bil zadnji pred italijanskim topniškim ognjem še kolikor toliko zaščiten kraj, z zadnjo še varno železniško postajo na poti proti fronti. Zato so grad Rihemberk spremenili v poljsko bolnišnico (Feldspital) in vanj iz renškega gradu, ki se je znašel skoraj na frontni črti, preselili poljsko bolnišnico št. 7/8 (Feldspital No. 7/8 oziroma od leta 1917 št. 807), kakor dokazuje napis nad grajskimi vrati.

Sliki 13 in 14: Fronta je v letih 1916 in 1917 nenasitno goltala nove in nove vojake, ki so v Rihemberk prihajali kot mladi rekruti ali zgolj po nekaj počitka. Korakali so po cesti mimo gradu v smeri Komna in še naprej na prve bojne linije, ki so bile vse bližje. Na fronto so korakali nasmejani in stisnjenih zob ob pogledu na reševalne vozove, ki so v nasprotno smer vozili vse številnejša razmrcvarjena in v bolečinah trepetajoča telesa ranjencev.

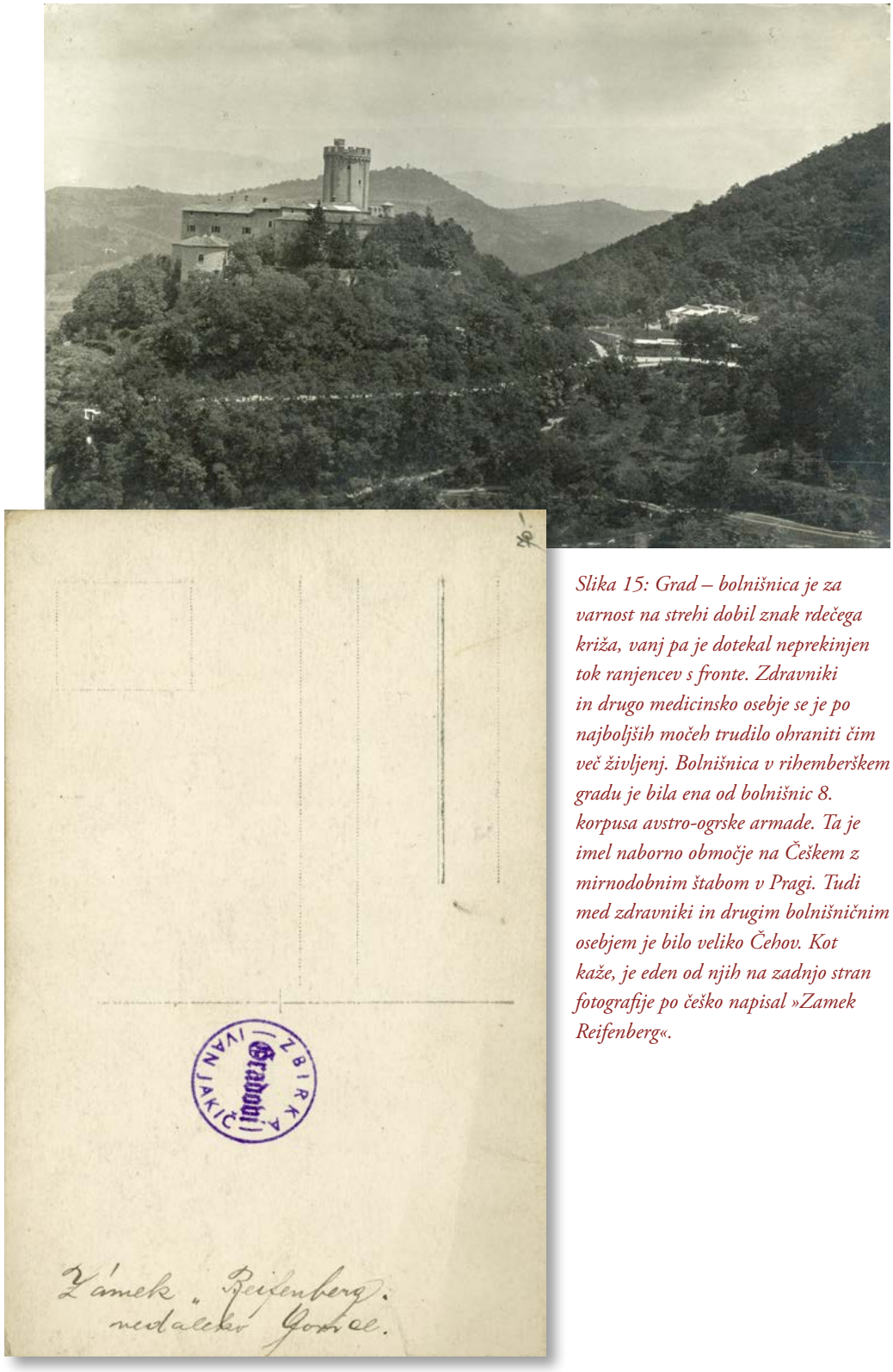

Slika 15: Grad – bolnišnica je za varnost na strehi dobil znak rdečega križa, vanj pa je dotekal neprekinjen tok ranjencev s fronte. Zdravniki in drugo medicinsko osebje se je po najboljših močeh trudilo ohraniti čim več življenj. Bolnišnica v rihemberškem gradu je bila ena od bolnišnic 8. korpusa avstro-ogrske armade. Ta je imel naborno območje na Češkem z mirnodobnim štabom v Pragi. Tudi med zdravniki in drugim bolnišničnim osebjem je bilo veliko Čehov. Kot kaže, je eden od njih na zadnjo stran fotografije po češko napisal »Zamek Reifenberg«.

Slika 16: Ni jih bilo mogoče oživiti. Mnogih. Nekateri so že mrtvi prišli do bolnišničnega praga. Iz drugih so življenje iztisnile bolezni in predvsem težke rane. Ob cesti Rihemberk (Branik) – Štanjel, nasproti vojaških taborov, s pogledom na grad je bilo vojaško pokopališče, kjer so soborci zagrebli padle. Več kot 400 grobov. In to ni bilo edino vojaško pokopališče v kraju.

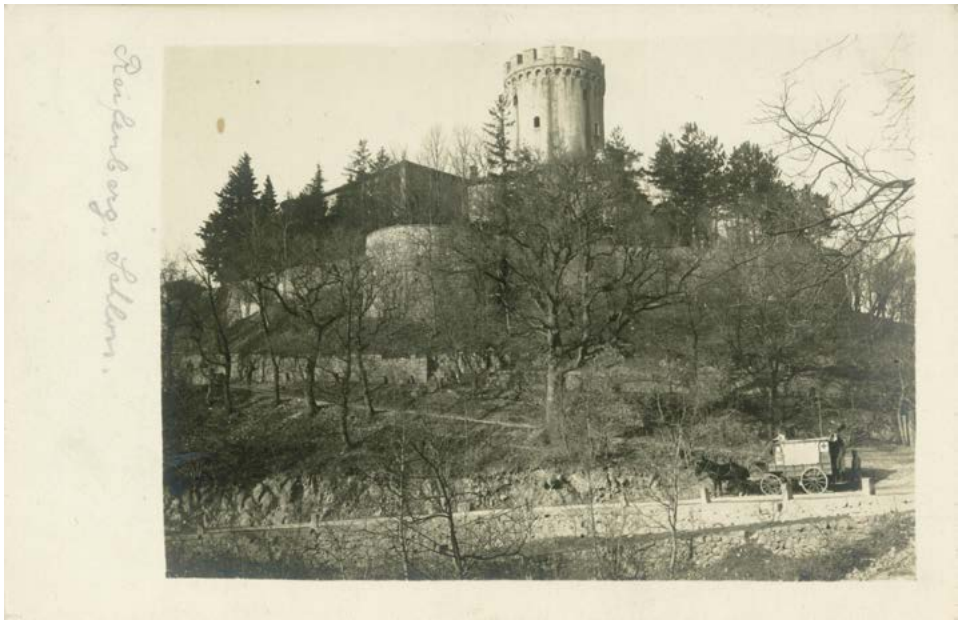

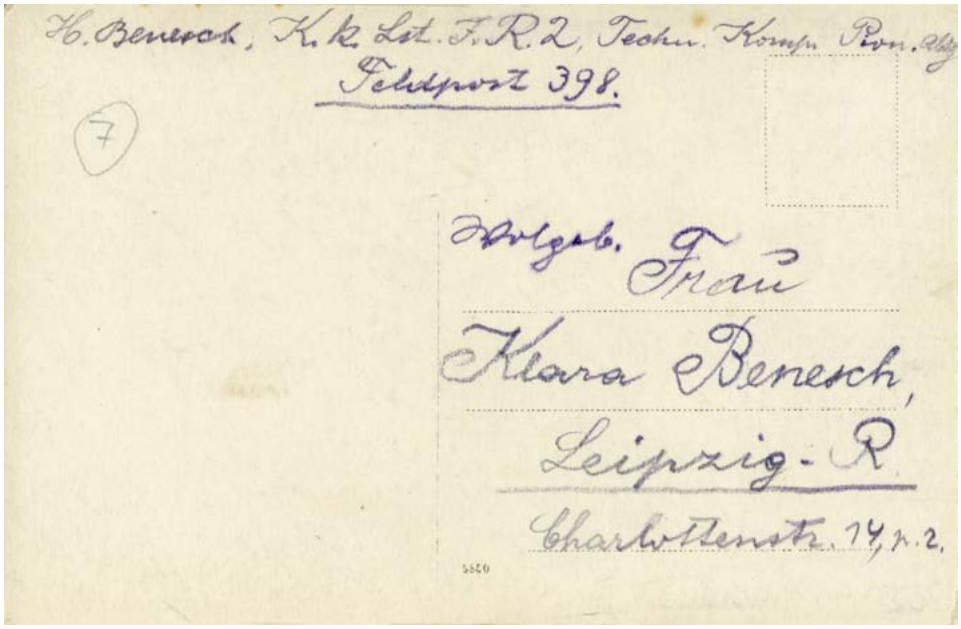

Slika 17: Proti koncu poletja 1916 je prijazna pisemca ženi ali morda mami v Leipzig z nove lokacije K. u. K. Feldpost 398 (Vojna pošta 398) v Rihemberku (Branik) pošiljal tudi črnovojnik H. Benesch. Čeprav ne najmlajši, je bil vpoklican v 2. črnovojniški (Landsturm) pehotni polk, ki so ga leta 1916 iz Galicije prestavili na Goriško mostišče, po padcu Gorice pa v Rihemberk. Kratice na vrhu razglednice so njegov naslov: K.k. Lst. I.R. 2, Techn. Komp. Pion. Abtg. (Kaiserlich-königliches Landsturm Infanterieregiment Nr. 2, Technische Kompanie, Pionier Abteilung = Cesarsko-kraljevi črnovojniški pehotni polk št. 2, Tehnična četa, Pionirski oddelek). Benesch je kot član pionirskega oddelka tehnične čete verjetno skrbel za načrtovanje in gradnjo primernih zaklonov: kavern, obrambnih zidov …

Slika 18: V sredo, 4. oktobra 1916, na godovni dan sv. Frančiška Asiškega, so po vsej monarhiji, v vseh vojaških taborih in tudi v poljski bolnišnici št. 7/8 darovali mašo za cesarja Franca Jožefa I. Na dvorišču rihemberškega gradu se je zbralo vse pogrešljivo medicinsko osebje, vsi dovolj zdravi pacienti in čeden nabor drugih vojakov skupaj s častniki. Številni od njih so zdravniki. Na sredini v dolgih belih uniformah stojijo bolničarke. Glavna bolničarka verjetno na glavi nosi majhno trdo belo čepico. To je bila zadnja godovna maša za starega »kaiserja«. Poldrugi mesec pozneje je bil mrtev. Avstrijska obramba pa je tik pred popolnim zlomom blagrovala zimo, ki je prinesla nekaj zatišja.

Slika 19: V bolnišnici na gradu Rihemberk so brez predaha krpali rane in zdravili nalezljive bolezni (kolera, tifus …), v okolici pa so se brez prestanka menjavali utrujeni veterani. Peterica na fotografiji se je na grajsko obzidje naslonila verjetno poleti 1917. Komajda so vzdržali italijanske nalete v desetih bitkah, že se je pripravljala najbolj krvava od vseh – 11. soška bitka. Kdo od njih jo bo sploh preživel? Podčastnika, ki ju prepoznamo po zvezdicah na ovratnikih in zapestnih urah? Član motorizirane enote z motorističnimi očali na kapi? Jih bodo ranjene morda reševali v bolnišnici za tem obzidjem?

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

Arhiv MONG – Arhiv Mestne občine Nova Gorica

Dokument identifikacije investicijskega projekta Revitalizacija gradu Rihemberk z vključitvijo shem javno-zasebnega partnerstva. Izdelovalec Inštitut za javno-zasebno partnerstvo, zavod Turjak, Ljubljana, februar 2019.

Pogodba o neodplačnem prenosu kulturnega spomenika državnega pomena Grad Branik-Rihemberk (EŠD 40), št. pogodbe 622-1/2008, z dne 5. 2. 2013.

Programsko-projektna skupina Mestne občine Nova Gorica: *Projekt revitalizacije gradu Rihemberk*, Branik, maj 2011.

Radič, Darja: *Projekt revitalizacije gradu Rihemberk – Novelacija* 2014.

Sklep o imenovanju projektne delovne skupine za sodelovanje pri pripravi Celovitega načrta revitalizacije za grad Rihemberk v okviru projekta RESTAURA (CE339), št. 622-2/2016-28, z dne 23. 2. 2017.

ASGo – Archivio di Stato di Gorizia

AC-Ad – Archivio Coronini, Atti e documenti

ASCC – Archivio Storico Coronini Cronberg, 1257–1990

TCPG – Tribunale provinciale di Gorizia, Ventilazioni ereditarie (https://archiviodistatogorizia.cultura.gov.it/ventilazioni-ereditarie/)

ASLL – Archivio storico Levetzow Lantieri, Gorizia, 1518–1998

ASLL 1, Ordinamento pre-ottocentesco

ASLL 2, Patrimonio

ASLL 3, Amministrazione baroni Levetzow-Lantieri

ASLL 4, Tagebücher

ASLL 5, Order-bücher

ASLL 7, Giornali di cassa

ASLL 12, Diplomatico

ASLL 13, Ordinamento Carlo Levetzow Lantieri

ASLL 16, Ordinamento Dorothea Levetzow Lantieri

ASPG – Archivio Storico Provinciale, Gorizia

Manoscritti, 137: Memorie istoriche e genealogiche della famiglia dei conti Lanthieri

AST − Archivio di Stato di Trieste

Archivio privato Hohenwart 1522–1843

ATTA – Archivio Torre e Tasso Antico

Catasto die Trieste, Castato franceschino

I.R. Governo per il Litorale (1814–1850), Atti feudali antichi

ASU − Archivio di Stato di Udine

MPF − Monumenta patrie Fori Iulii, Patriarcato di Aquileia

AT KLA – Kärntner Landesarchiv

KLA 113-C-L 7 Ak, Lanthieri

AT ÖStA – Österreichisches Staatsarchiv, Wien
AVA – Allgemeines Verwaltungsarchiv
Adel HAA (Hofadelsakten) AR (Allgemeine Reihe)
FA (Familienarchiv) Hohenwart
FHKA – Finanz- und Hofkammerarchiv
Urkunden
HHStA – Haus-, Hof- und Staatsarchiv
GAR – Archivrepertorium der Grafschaft Görz, Archivbehelf AB 331
GU – UR, Görzer Urkunden
HA OMaA – Hofarchive Obersthofmarschallamt
HA OMeA – Hofarchive Obersthofmeisteramt Sonderreihe
HausA – (Hausarchiv) Familienkorrespondenz
Hs. B 756 – Urbar von Lessach
Hs. W 594 – Registraturbuch der Grafen von Görz
LA – Länderabteilungen ÖA (Österreichische Akten) Tirol
Österreichische Akten
SB – Sonderbestände Coronini-Cronberg
UR AUR – Urkundenreihe, Allgemeine Urkundenreihe
KA – Kriegsarchiv
Qualifikationslisten
BS (Bildersammlung) I WK Fronten Isonzo, Schloß Reifenberg

BCC – Biblioteca civica Cividale
AC – Antica Cancellaria del Comune di Cividale del Friuli
Fondo Lorenzo D'Orlandi

BCU – Biblioteca civica »Vincenzo Joppi«, Videm/Udine
Fondo Joppi, Ms. 696/I
Manoscritti, Fondo del Torso, Genealogie nobiliari (https://www.techeudine.it/genealogie-nobiliari)

DGS – Diözese Graz-Seckau (https://data.matricula-online.eu/sl/oesterreich/)
Pfarre Graz – Hl. Blut
Pfarre St. Johann ob Hohenburg
Pfarre Maria Lankowitz

DL – Diözese Linz (https://data.matricula-online.eu/sl/oesterreich/)
Pfarre Aistersheim

DOZA – Deutschordenszentralarchiv, Dunaj/Wien
Urkunden

EW – Erzdiözese Wien (https://data.matricula-online.eu/sl/oesterreich/)
Pfarre Wien – Hofburgpfarre
Pfarre Wien – St. Stephan
Pfarre Wien – St. Ulrich
Pfarre Wien – Unsere Liebe Frau zu den Schotten
Pfarre Wiener Neustadt – Hauptpfarre

Goriški muzej Kromberk – Nova Gorica (arhiv Arheološkega oddelka)
Brezigar, Barbara: *Poročilo o arheološkem testnem izkopu na gradu Rihemberk*. Nova Gorica: Goriški muzej Kromberk – Nova Gorica, 2019.
Mori, Matjaž in Mlekuž, Dimitrij: *Analiza zračnih laserskih posnetkov okolice Gradu Rihemberk*. Nova Gorica: Goriški muzej Kromberk – Nova Gorica, 2017.

INDOK – Ministrstvo za kulturo, INDOK center
Fototeka (Rihemberk)
Kopije arhitekturne dokumentacije o gradu Rihemberk iz Archivio storico Levetzow-Lantieri, Gorica
Načrti za obnovo gradu Rihemberk iz obdobja med letoma 1948 in 1988
Poročila
Terenski zapiski o gradu Rihemberk iz obdobja med letoma 1948 in 1988
Zbirka spisov (Rihemberk)

MPG – Musei Provinciali di Gorizia
Giannantonio de Capellaris: Rifenbergo MDCCLII

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana
ŽA Kranj, matične knjige
ŽA Ljubljana – Sv. Jakob, matične knjige
ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, matične knjige

NŠAM – Nadškofijski arhiv Maribor
Maribor – Sv. Janez Krstnik, matične knjige

NUK – Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana
Martin Bauzer, *Historia rerum noricarum et foroiuliensium* (1777) (Ms. 56)

ÖNB – Österreichische Nationalbibliothek, Wien
Die gefürstete Grafschaft Görz und Gradisca. Album. 1900 (Signatur: Pk 1093)

SI AS – Arhiv Republike Slovenije
AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko
AS 179, Franciscejski kataster za Primorsko
AS 308, Zbirka testamentov inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani
AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani
AS 730, Gospostvo Dol
AS 1063, Zbirka listin
AS 1073, Zbirka rokopisov

SI PANG – Pokrajinski arhiv Nova Gorica
PANG 483, Okrajne komisije za vojno škodo

SI ZAL – Zgodovinski arhiv Ljubljana
Fabjančič, Vladislav: *Knjiga ljubljanskih hiš in njih prebivalcev, III. del: Veliki trg*. Ljubljana, 1940–1943.
LJU 340, Zbirka plemiških genealogij Ludvika Lazarinija.

StLA – Steiermärkisches Landesarchiv, Gradec/Graz
AUR – Allgemeine Urkundenreihe
Clobucciarich-Skizzen
IÖHKS – Innerösterreichische Hofkammer
Lazarini, Familie
LR (Landrecht)-Test
Miszellen, Sachengruppereihe

TLA – Tiroler Landesarchiv, Innsbruck
GAR – Görzer Archivrepertorium, Rep. B 10
Lehenurkunden
Urkundenreihen
Parteibriefe
Urkunden II

TLF – Tiroler Landesmuseum Ferdinandeum, Innsbruck
Historische Sammlung
Urkunden

UKPP – Umetniški kabinet Primož Premzl, Maribor
Zapuščina Jožeta Curka

Zasebni arhiv Attems, Lucinico/Ločnik
XIV Das Geschlecht der Attems 1851–1900

Zasebni arhiv družine Paulin, Gorica
Paulin-Kollmann, Erika: Tipkopis, 8 strani.

ZVKDS – Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območna enota Nova Gorica
Fototeka: Fotografije gradu Rihemberk
Konservatorski načrt Rihemberk. Ljubljana: Restavratorski center, ZVKDS, 2017
Planoteka: Načrti gradu Rihemberk.
Vuga, Davorin: *Poročilo o arheološkem izkopavanju na Gradu Rihemberk v Braniku za leto 1972*. Ljubljana: ZVKDS, 1973.

Župa Pazin (familysearch.com)
Matična knjiga vjenčanih I 1597–1635

OBJAVLJENI VIRI

Andritsch, Johann: *Die Matrikeln der Universität Graz*. Bd. 1, 1586–1630; Bd. 2, 1630–1662; Bd. 3, 1663–1710. Graz: Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, 1977, 1980, 1987.

Arnold, Udo: *Die Urkunden des Deutschordens-Zentralarchivs in Wien. Regesten I: 1122–Januar 1313*. Marburg: N. G. Elwert Verlag, 2006 (Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens, 60/1).

Bernhard, Günther: *Documenta patriarchalia res gestas Slovenicas illustrantia: Listine oglejskih patriarhov za slovensko ozemlje in listine samostanov v Stični in Gornjem Gradu (1120–1251)*. Dunaj: Slovenski znanstveni inštitut na Dunaju; Ljubljana: Založba ZRC, 2006.

Bianchi, Giuseppe: Documenta Historiae Forojuliensis saeculi XIII ab anno 1200 ad 1299 summatim regesta. *Archiv für Kunde österreichischer Geschichts-Quellen* 26, 1861, str. 229–302.

Blancato, Sebastiano: *Il protocollo e i registri di Eusebio da Romagnano, Notaio Patriarcale (1319–1320, 1328–1332, 1334–1335)*. Roma: Istituto Storico Italiano per il Medio Evo, 2020 (Fonti per la storia della Chiesa in Friuli. Serie medievale, 25).

Böhmer, Johann Friedrich: *Acta imperii selecta: Urkunden deutscher Könige und Kaiser mit einem Anhange von Reichssachen, II*. Innsbruck: Verlag der Wagner'schen Unversitäts-Buchhandlung, 1870.

Brunner, Walter in Otorepec, Božo: Das ältere Gallenberger Urkundenarchiv. *Mitteilungen des Steiermärkschen Landesarchivs* 44–45, 1995, str. 61–208.

BUB IV/2 – Mittis, Oskar Frh. von in Dienst, Heide in Lackner, Christian: *Urkundenbuch zur Geschichte der Babenberger in Österreich. IV/2: Ergänzende Quellen 1195–1287*. Wien, München: R. Oldenbourg Verlag, 1997 (Publikationen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung, 3).

BW II – Brugger, Eveline in Wiedl, Birgit: *Regesten zur Geschichte der Juden in Österreich im Mittelalter. 2: 1339–1365*. Innsbruck, Wien, Bozen: Studien Verlag, 2010.

BW III – Brugger, Eveline in Wiedl, Birgit: *Regesten zur Geschichte der Juden in Österreich im Mittelalter. 3: 1366–1386*. Innsbruck, Wien, Bozen: Studien Verlag, 2015.

Carriera, Rosalba: *Lettere, diari, frammenti* (ur. Bernardina Sani). Firenze: L. S. Olschki, 1985.

Casanova, Giovanni Giacomo: *Storia della mia vita. Volume terzo (1764–1774)* (ur. Piero Chiara in Federico Roncoroni). 5. izd. Milano: Arnaldo Mondadori, 2010.

CDAF – Zahn, Joseph: *Codex diplomaticus Austriaco-Frisingensis*, 1. Wien: Aus der Kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei, 1870 (Fontes rerum Austriacarum, II/31).

CDI II, III, V – Pietro Kandler: *Codice diplomatico Istriano*, 2, 3, 5. Trieste: Tipografia Riva, 1986.

Chmel, Joseph: *Materialien zur österreichischen Geschichte aus Archiven und Bibliotheken, I/2*. Wien: bey Peter Rohrmann, k. k. Hofbuchhändler, 1837.

Coronini Cronberg, Rodolfo: *Fasti Goriziani con un saggio in appendice di Alessio Stasi* (prev. Lorenzo Da Ponte). [Gorizia]: Istituto per gli Incontri Culturali Mitteleuropei, Edizioni della Laguna, 2001.

DG I – Joppi, Vincenzo: Documenti Goriziani del secolo XII e XIII. *Archeografo Triestino*, Nuova serie 11, 1885, str. 377–405.

DG II – Joppi, Vincenzo: Documenti Goriziani del secolo XII e XIII. *Archeografo Triestino*, Nuova serie 12, 1886, str. 1–89.

DG III – Joppi, Vincenzo: Documenti Goriziani del secolo XIV. *Archeografo Triestino*, Nuova serie 12, 1886, str. 277–310.

DG IV − Joppi, Vincenzo: Documenti Goriziani del secolo XIV. *Archeografo Triestino*, Nuova serie 13, 1887, str. 49−99, 379−410.

DG V − Joppi, Vincenzo: Documenti Goriziani del secolo XIV. *Archeografo Triestino*, Nuova serie 14, 1888, str. 21−60, 265−297.

DG VI − Joppi, Vincenzo: Documenti Goriziani del secolo XIV. *Archeografo Triestino*, Nuova serie 16, 1890, str. 5−54, 345−376.

DG VII − Joppi, Vincenzo: Documenti Goriziani del secolo XIV. *Archeografo Triestino*, Nuova serie 17, 1891, str. 5−41, 293−324.

DG VIII − Joppi, Vincenzo: Appendice ai Documenti Goriziani. *Archeografo Triestino*, Nuova serie 19, 1894, str. 261−286.

DSF I – Bianchi, Giuseppe: *Documenti per la storia del Friuli dal 1317 al 1325*. Udine: Dalla nuova tipografia di Onofrio Turchetto, 1844.

DSF II – Bianchi, Giuseppe: *Documenti per la storia del Friuli dal 1326 al 1332*. Udine: Dalla nuova tipografia di Onofrio Turchetto, 1845.

Fidler, Andreas Marian: *Austria Sacra: Oesterreichische Hierarchie und Monasteriologie, Geschichte der ganzen österreichischen, weltlichen und klösterlichen Klerisey beyderlei Geschlechtes*, IV/7. Wien: [samozaložba] 1786.

GAV – Otorepec, Božo: *Gradivo za slovensko zgodovino v arhivih in bibliotekah Vidma (Udine) 1270–1405*. Ljubljana: SAZU; ZRC SAZU, 1995 (Viri za zgodovino Slovencev, 14).

Goldoni, Carlo: *Fogli sparsi* (zbral Alessandro Giuseppe Spinelli). Milano: Fratelli Dumolard, 1885.

Goldoni, Carlo: Mémoires (prev. Paola Ranzini). V: Goldoni, Carlo: *Memorie* (ur. Paolo Bosisio; prev. Paola Ranzini). Milano: Mondadori, 2013, str. 1−753.

Goldoni, Carlo: Prefazioni ai diciassette tomi delle Commedie di Carlo Goldoni avvocato veneto. Venezia: Pasquali, 1761-'78. V: Goldoni, Carlo: *Memorie* (ur. Paolo Bosisio; prev. Paola Ranzini). Milano: Mondadori, 2013, str. 775−1152.

Grebenc, Jože M.: *Gospodarska ustanovitev Stične ali njena dotacija leta 1135*. Stična: Samostan Stična, 1973.

GZS 6/1 – Baraga, France: *Gradivo za slovensko zgodovino v srednjem veku. VI/1: Listine 1246–1255*: *Na podlagi gradiva Boža Otorepca*. Ljubljana: Založba ZRC, 2002 (Thesaurus memoriae. Fontes, 2).

Härtel, Reinhard in Scalon, Cesare: *Urkunden und Memorialquellen zur älteren Geschichte des Klosters Rosazzo*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2017 (Publikationen des Historischen Instituts beim Österreichischen Kulturforum in Rom, II/6/3).

Härtel, Reinhard: *Die älteren Urkunden des Klosters S. Maria zu Aquileia (1036–1250)*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2005 (Publikationen des Historischen Instituts beim Österreichischen Kulturforum in Rom, II/6/2).

Joppi, Vincenzo: *Aggiunte inedite al codice diplomatico Istro-Tergestino del secolo XIII*. Udine: Tipografia di Giuseppe Seitz, 1878.

Komatar, Franz: Ein Copialbuch des Klosters Freudenthal. *Mittheilungen des Musealvereins für Krain* 13, 1900, str. 30–69.

Kos, Franc: Iz arhiva grofa Sig. Attemsa v Podgori. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* 12, 1902, str. 57–176.

Kos, Milko: *Urbarji Slovenskega Primorja,* 2. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1954 (Viri za zgodovino Slovencev, III. Srednjeveški urbarji za Slovenijo, 3).

Ljubić, Sime: *Listine o odnošajih izmedju južnoga slavenstva i mletačke republike,* III: *od godine 1347 do 1358*. Zagreb: Jugoslavenska akadenija znanosti i umetnosti, 1872 (Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, III).

Mairhofer, Theodor: *Urkundenbuch des Augustiner Chorherren-Stiftes Neustift in Tirol*. Wien: In Kommission bei Karl Gerold's Sohn, 1871 (Fontes rerum Austriacarum, II/34).

Manzano de, Francesco: *Annali del Friuli,* III: *Dall'anno 1253 dell'era volgare all'1310*. Udine: Tip. Trombetti – Murero editrice, 1860.

Manzano de, Francesco: *Annali del Friuli,* V: *Anno 1342 dell'era volgare all' 1387*. Udine: Tip. Trombetti – Murero editrice, 1865.

MDC III – Jaksch, August von: *Monumenta historica ducatus Carinthiae,* III: *Die Kärntner Geschichtsquellen 811–1202*. Klagenfurt: Ferd. v. Kleinmayr, 1904.

MDC IV/1 – Jaksch, August von: *Monumenta historica ducatus Carinthiae,* IV/1: *Die Kärntner Geschichtsquellen 1202–1269: Erster Teil: 1202–1262.* Klagenfurt: Ferd. v. Kleinmayr, 1906.

MDC IV/2 – Jaksch, August von: *Monumenta historica ducatus Carinthiae,* IV/2: *Die Kärntner Geschichtsquellen 1202–1269: Zweiter Teil: 1222–1269.* Klagenfurt: Ferd. v. Kleinmayr, 1906.

MDC IX – Wiessner, Hermann: *Monumenta historica ducatus Carinthiae,* IX: *Die Kärntner Geschichtsquellen 1326–1335*. Klagenfurt: Verlag des Geschichtsvereines für Kärnten, 1965.

MDC V – Wiessner, Hermann: *Monumenta historica ducatus Carinthiae,* V: *Die Kärntner Geschichtsquellen 1269–1286*. Klagenfurt: Druck und Kommissionsverlag Ferd. Kleinmayr, 1956.

MDC VI – Wiessner, Hermann: *Monumenta historica ducatus Carinthiae,* VI: *Die Kärntner Geschichtsquellen 1286–1300*. Klagenfurt: Druck und Kommissionsverlag Ferd. Kleinmayr, 1958.

MDC VII – Wiessner, Hermann: *Monumenta historica ducatus Carinthiae,* VII: *Die Kärntner Geschichtsquellen 1300–1310*. Klagenfurt: Verlag des Geschichtsvereines für Kärnten, 1961.

MDC VIII – Wiessner, Hermann: *Monumenta historica ducatus Carinthiae,* VIII: *Die Kärntner Geschichtsquellen 1310–1325*. Klagenfurt: Verlag des Geschichtsvereines für Kärnten, 1963.

MDC X – Wiessner, Hermann: *Monumenta historica ducatus Carinthiae,* X: *Die Kärntner Geschichtsquellen 1335–1414*. Klagenfurt: Verlag des Geschichtsvereines für Kärnten, 1968.

MDC XI – Wiessner, Hermann: *Monumenta historica ducatus Carinthiae,* XI: *Die Kärntner Geschichtsquellen 1415–1500*. Klagenfurt: Verlag des Geschichtsvereines für Kärnten, 1972.

MGH Necr. III – Franz Ludwig Baumann: *Monumenta Germaniae historica: Necrologia Germaniae,* III: *Dioeceses Brixinensis, Frisingensis, Ratisbonensis*. Berlin: Weidmanns, 1905.

Mihelič, Darja: *Piranske notarske knjige − Fragmenti (1301−1320/1321): VII zvezek*. Ljubljana: Založba ZRC, 2018 (Thesaurus mamoriae. Fontes, 15).

Mlinarič, Jože: *Gradivo za zgodovino Maribora,* IV: *Listine 1336−1370*. Maribor: Pokrajinski arhiv Maribor, 1978.

Mommsen, Theodor: *Corpus inscriptionum Latinarum,* X: *Inscriptiones Bruttiorum, Lucaniae, Campaniae, Siciliae, Sardiniae Latinae*. Berlin: Georg Reimer, 1883.

Otorepec, Božo: *Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku,* VI: *Listine 1444–1499*. Ljubljana: Mestni arhiv ljubljanski, 1961.

Otorepec, Božo: *Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku,* X: *Listine 1144–1499*. Ljubljana: Mestni arhiv ljubljanski, 1965.

Palladius de Oliuis, Henricus: *Rerum Foro-juliensium Ab orbe condito usque ad annum Redemptoris Domini Nostri CCCCLII: Libri undecim: Nec non De oppugnatione Gradiscana, libri quinque*. Vtini: Tipographia Nicolai Schiratti, 1659.

Pani, Laura: *I quaderni di Gualtiero da Cividale (1274−1275, 1291−1294)*. Roma: Istituto Storico Italiano per il Medio Evo, 2009 (Fonti per la storia della Chiesa in Friuli. Serie medievale, 9).

Partenopeo, Giovanni: *La guerra del Friuli contro i Tedeschi (1508−1513)* (ur. Dionisio Tassini). Udine: Tip. D. Del Bianco, 1916.

Ponte, Lorenzo da: *Memorie: Saggio introduttivo di Armando Torno: Note musicali di Laura Nicora: Commenti di Max Bruschi*. Milano: La vita felice, 2017.

RG I – Wiesflecker, Hermann: *Die Regesten der Grafen von Görz und Tirol, Pfalzgrafen in Kärnten,* I: *957–1271*. Innsbruck: Universitäts-Verlag Wagner, 1949 (Publikationen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung, IV/1).

RG II – Wiesflecker, Hermann: *Die Regesten der Grafen von Tirol und Görz, Herzöge in Kärnten,* II: *Die Regesten Meinhards II. (I.) 1271–1295*. Innsbruck: Universitäts-Verlag Wagner, 1952 (Publikationen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung, IV/2).

RH I − Lackner, Christian: *Regesta Habsburgica, Die Regesten der Herzoge von Österreich (1365−1395),* 1: *1365−1370*. Wien, München: Böhlau, 2007 (Publikationen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung, I/V/1).

RH II − Lackner, Christian: *Regesta Habsburgica: Die Regesten der Herzoge von Österreich (1365−1395),* 2: *1371−1375*. Wien, München: Böhlau, 2010 (Publikationen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung, I/V/2).

RH III − Lackner, Christian in Feller, Claudia: *Regesta Habsburgica: Die Regesten der Herzoge von Österreich (1365−1395),* 3: *1376−1380*. Wien, Köln, Weimar: Böhlau, 2019 (Publikationen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung, I/V/3).

RKF 13 – Herold, Paul in Holzner-Tobisch, Kornelia: *Regesten Kaiser Friedrichs III. (1440–1493) nach Archiven und Bibliotheken geordnet,*13: *Die Urkunden und Briefe des Osterreichischen Staatsarchivs in Wien, Abt. Haus-, Hof- und Staatsarchiv: Allgemeine Urkundenreihe, Familienurkunden und Abschriftensammlungen (1447–1457)*. Wien, Weimar, Köln: Böhlau Verlag, 2001.

Rogatorum pro factis Istrie. *Atti e memorie della Società Istriana di archeologia e storia patria* 13, 1898, str. 21−56, 265−307.

Santifaller, Leo: *Die Urkunden der Brixner Hochstifts-Archive 845–1295*. Innsbruck: Universitäts-Verlag Wagner, 1929.

Santifaller, Leo: *Die Urkunden des Rodenegg-Archivs 1288−1340*. Innsbruck: Universitäts-Verlag Wagner, 1933 (Schlern-Schriften, 21).

Sanuto, Marino: *Diarii: 1 marzo MDVII. − XXVIII febbrajo MDVIII.* (ur. Rinaldo Fulin). Venezia: Tipografia del commercio di Marco Visentini, 1882 (I diarii di Marino Sanuto, 7).

Sardagna, Giuseppe de: I signori di Reifenberg nei secoli XIII e XIV e più particolarmente di Ulrico di Reifenberg (1307−1384). *Archivio Veneto* 15, 1878, str. 149−173.

Schiviz v. Schivizhoffen, Ludwig: *Der Adel in den Matriken der Stadt Graz*. Graz: Selbstverlag, 1909.

Schiviz v. Schivizhoffen, Ludwig: *Der Adel in den Matriken des Herzogtums Krain*. Görz: Selbstverlag, 1905.

Schiviz von Schivizhoffen, Ludwig: *Der Adel in den Matriken der Grafschaft Görz und Gradisca*. Görz: Selbstverlag des Verfassers, 1904.

Schumi, Franz: *Archiv für Heimatkunde: Geschichtsforschungen, Quellen, Urkunden und Regesten*, I. Laibach: Verlag des Herausgebers, 1882/3.

SHT − Kosi, Miha in Bizjak, Matjaž et al.: *Historična topografija Kranjske (do leta 1500)*. Ljubljana: Založba ZRC, druga e-izdaja 2021 (Slovenska historična topografija, 1), https://topografija.zrc-sazu.si/sht/files/SHT-Kranjska_web2.0.pdf.

Strassoldo, Niccolò Maria di: *Cronaca: anni 1469–1509* (ur. Vincenzo Joppi). Udine: Tipografia di Giuseppe Seitz, 1876.

Swida, Francesco: Documenti Friulani e Goriziani dal 1126 al 1300. *Archeografo Triestino*, Nuova serie 14, 1888, str. 399−425.

TEA – Bianchi, Joseph: *Thesaurus ecclesiae Aquilejensis opus saeculi XIV*. Udine: Typogr. Archiepiscopali, 1847.

Tilatti, Andrea: *I protocolli di Gabriele da Cremona notaio della Curia Patriarcale di Aquileia (1324–1336, 1344, 1350)*. Roma: Istituto Storico Italiano per il Medio Evo, 2006 (Fonti per la storia della Chiesa in Friuli. Serie medievale, 1).

TKL I – Preinfalk, Miha in Bizjak, Matjaž: *Turjaška knjiga listin,* I: *listine zasebnih arhivov kranjske grofovske in knežje linije Turjaških (Auerspergov),* 1: *1218–1400*. Ljubljana: Založba ZRC, 2008 (Thesaurus memoriae. Fontes, 6).

UBKr II – Schumi, Franz: *Urkunden- und Regestenbuch des Herzogthums Krain,* II: *1200–1269*. Laibach: Verlag des Herausgebers, 1884–1887.

UBSt III – Zahn, Joseph von: *Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark,* III: *Band 1246–1260*. Graz: Verlag des Historischen Vereines, 1903.

UBSt IV – Appelt, Heinrich in Pferschy, Gerhard: *Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark,* IV: *1260–1276*. Wien: Verlag Adolf Holzhausens Nfg., 1975.

Valvason di Maniago, Jacopo: *Descrittion della Patria del Friuli (1568)* (ur. Angelo Floramo). Montereale Valcellina: Circolo culturale Menocchio, 2011.

Vitt, Flavia de: *Gubertino da Novate e i patriarchi di d'Aquileia: Protocoli e registri notarili 1328–1358*. Roma: Istituto Storico Italiano per il Medio Evo, 2022 (Fonti per la storia della Chiesa in Friuli. Serie medievale, 26).

Wutte, Martin: Die Erwerbung der Görzer Besitzungen durch das Haus Habsburg. *Mitteilungen des Instituts fur osterreichische Geschichtsforschung* 38, 1920, [priloge str. 297–311].

USTNI VIRI

Vera Birsa, roj. Hmeljak (roj. 1939): Branik, novembra 2020.

Vilma Bizjak, roj. Lisjak (roj. 1937): Branik, oktobra 2020 in novembra 2021.

Oskar Grižnik (1930–2025): Branik, novembra 2020 in oktobra 2021.

Bogdan Hmeljak (roj. 1952): Branik, novembra 2020.

Antonija Kodermac, roj. Ličen (1930–2025): Nova Gorica, avgusta 2021.

dr. Klemen Koselj: Kobdilj.

Carolina Lewetzov-Lantieri Piccolomini (roj. 1955): Gorica, decembra 2019; januarja 2020.

Bojan Ličen, po pripovedovanju mame Ivanke Ličen (1924–2021): Branik, oktobra 2020.

Ivan Ličen (roj. 1939): Branik, oktobra 2015.

Ivanka Ličen (1924–2021): Branik, oktobra 2020.

Marija Ličen (1929–2023): Nova Gorica, oktobra 2021.

Martin Ličen (roj. 1952): Branik, novembra 2021 in junija 2022.

Milan Ličen (1928–2020): Branik, oktobra 2015.

Stanislav Ličen (1932–2025): Branik, novembra 2020.

Nada Spez Paulin (roj. 1941): Gorica, avgusta 2020.

Nataša Paulin (roj. 1950): Gorica, avgusta 2020 in novembra 2021.

Otilija Pavlica, roj. Ličen (roj. 1933): Branik, oktobra 2020.

Primož Presetnik: Ljubljana.

Bruno Turk (roj. 1939): Branik, avgusta 2023.

Stanislava Vidmar, roj. Škrbec (roj. 1932): Branik, oktobra in novembra 2020.

LITERATURA

70 let Kulturno prosvetnega društva Franc Zgonik Branik (ur. Zalka Jereb). Branik: Kulturno prosvetno društvo Franc Zgonik, 2023.

Abitare il 700: album (ur. Raffaella Sgubin). Gorizia: Musei Provinciali, 2007.

Absolutno datiranje bronaste in železne dobe na Slovenskem = Absolute dating of the Bronze and Iron Ages in Slovenia (ur. Matija Črešnar in Biba Teržan). Ljubljana: Univerza v Ljubljani; Narodni muzej Slovenije, 2014 (Katalogi in monografije, 40).

Adell Gisbert, Joan-Alalbert et al.: *Castellet, un castell feudal al segle XI*. Barcelona: Lunwerg Editores & Fundacio abertis, 2006.

Aloisi, Stefano: Alcune precisazioni anagrafiche su Antonio dell'Agata e Felicita Sartori. *Arte in Friuli Arte a Trieste (AFAT)* 30, 2011, str. 79–82.

Altringham, John D. in McOwat T. P. in Hammond, Lucy: *Bats: From Evolution to Conservation*. Oxford: Oxford University Press, 2011.

An Integrated Approach to Cultural Heritage: The Council of Europe's Technical Co-operation and Consultancy Programme (ur. Bold John, Robert Pickard). Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2018.

Antonello, Andrea: Giovanni Faligo. *Gorizia barocca: Una città italiana nell'impero degli Asburgo* [razstavni katalog]. Monfalcone: Edizioni della Laguna, 1999, str. 398–399, kat. IX/50.

Antonini, Prospero: *Il Friuli Orientale*. Milano: F. Vallardi, 1865.

Antonow, Alexander: *Planung und Bau von Burgen im süddeutschen Raum*. Frankfurt am Main: Alexander Antonow Verlag, 1983.

Archivi di famiglie e di persone: Materiali per una guida (ur. Giovanni Pesiri et al.). Roma: Ministero per i beni culturali e ambientali; Ufficio centrale per i beni archivistici, 1991.

Arheološka najdišča Slovenije (ur. Stane Gabrovec). Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1975.

Arhitektura 18. stoletja na Slovenskem: obdobje zrelega baroka: katalog razstave Arhitekturnega muzeja Ljubljana na gradu Fužine v Ljubljani od 10. maja do 20. avgusta 2007. Ljubljana: Arhitekturni muzej, 2007.

ARSO: *Projektna naloga Monitoring stanja populacij netopirjev v Ajdovski jami in na gradu Rihemberk s poskusom zagotovitve nadomestnega zatočišča*. Ljubljana: Agencija RS za okolje, 2004, štev. 400–11–28/2004.

Arts décoratifs du XVIe au XIXe siècle [avkcijski katalog]. Paris: Ader, 20 décembre 2022.

Attems, Carlo Michele d': *Atti delle visite pastorali negli arcidiaconati di Gorizia, Tolmino e Duino del'arcidiocesi di Gorizia 1750–1759 = Vizitacijski zapiski goriškega, tolminskega in devinskega arhidiakonata goriške nadškofije 1759 = Die Berichte der Pastoralvisitationen in den archidiakonaten Görz, Tolmin und Duino der Erzdiözese Görz*, 1 (ur. Franc Kralj, Luigi Tavano). Gorizia: Istituto di storia sociale e religiosa, 1994.

Babnik, Ines: Rihemberk in njegovi vrtovi. *Grad Rihemberk: prva knjiga* (ur. Miha Preinfalk in Helena Seražin). Ljubljana: Založba ZRC, 2025, str. 157–175 (Castellologica Slovenica, 3).

Bajuk Senčar, Tatiana: *Kultura turizma: antropološki pogled na razvoj Bohinja*. Ljubljana, Založba ZRC, 2005.

Batič, Josip: Kmetski upor v Rihenberku 1. 1713. *Gorica*, 3. 6. 1713, str. 1–2.

Bavdek, Alma in Cunja, Radovan: *S fibulo v fabulo: fibule iz Istre, s Krasa, iz Notranjske in Posočja med prazgodovino in zgodnjim srednjim vekom = Con la fibula nella storia: Fibule dall'Istria, dal Carso, dalla Carniola Interna e dall'Isontino tra preistoria e alto medioevo* [razstavni katalog]. Koper: Pokrajinski muzej, 2010.

Bednařik, Rado: *Goriška in tržaška pokrajina v besedi in podobi*. Gorica: Sigma, 1932.

Beguš, Ines: *Avtonomija in ekonomija Nadiških dolin v Beneški republiki*. Koper: Univerzitetna založba Annales, 2015.

Bergamini, Giuseppe: Paolo Paoletti. *La galleria d'arte antica dei Civici musei di Udine,* 2: *Dipinti dalla metà del 17. al 19. secolo* (ur. Giuseppe Bergamini in Tiziana Ribezzi). Vicenza: Terra ferma, 2003, str. 80.

Bergamini, Giuseppe: Pitture chiesastiche di Francesco Pavona. *Arte/Documento* 14, 2000, str. 167–171.

Berginc, Mladen in Kremesec Jevšenak, Jelka in Vidic, Jana: *Sistem varstva narave v Sloveniji*. Ljubljana: Ministrstvo za okolje in prostor, 2007.

Berlam, Arduino: La rocca di Rifembergo. *Il popolo del Friuli: Organo del Partito nazionale fascista,* 26. 9. 1940, str. 3.

Bianchin Citton, Elodia: Il sito umido di S. Gaetano – Casa Zucca. *La Protostoria tra Sile e Tagliamento: Antiche genti tra Veneto e Friuli* [razstavni katalog]. Padova: Esedra, 1996, str. 175–182.

Bianco, Furio: *Comunità di Carnia: Le comunità di villaggio della Carnia (secoli XVII–XIX)*. Udine: Casamassima, 1985.

Bianco, Furio: Lo spaventevole flagello dell'agricoltura: Furti campestri e diritti consuetudinari nel Friuli di fine Ottocento. V: Bianco, Furio: *Contadini e popolo tra conservazione e rivolta: Ai confini della Repubblica di Venezia tra '400 e '800: Saggi di storia sociale*. Udine: Forum, 2002, str. 123–148.

Biller, Thomas in Großmann, G. Ulrich: *Burg und Schloss: Der Adelssitz im deutschsprachigen Raum*. Regensburg: Schnell und Steiner, 2002.

Biller, Thomas: *Die Adelsburg in Deutschland*. München: Deutscher Kunstverlag, 1998.

Bishop. M. C.: Cavalry equipment of the Roman army in the first century AD. *British Archaeological Reports* 394, 1988, str. 67–195.

Bitschnau, Martin: *Burg und Adel in Tirol zwischen 1050 und 1300: Grundlagen zu ihrer Erforschung*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1983 (Sitzungsberichte der Philosophisch-historischen Klasse, 403. Mitteilungen der Kommision für Burgenforschung, 1).

Bizjak, Matjaž in Makuc, Neva in Seručnik, Miha in Šilc, Jurij: *Historična topografija Primorske (do 1500) na podlagi gradiva Milka Kosa: slovenska historična topografija,* 2. Ljubljana: Založba ZRC, 2022, https://topografija.zrc-sazu.si/sht/files/SHT-Primorska_web.2.0.pdf.

Bizjak, Matjaž: *Ratio facta est: gospodarska struktura in poslovanje poznosrednjeveških gospostev na Slovenskem*. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2003 (Thesaurus memoriae. Dissertationes, 2).

Blasio, Silvia: »Finito il tutto con buon gusto, ...con dilicatezza da diligente Miniatore«: Le *Storie di Mosè* di Marcello Fogolino nel Palazzo Roverella di Ascoli Piceno. *Ordine e bizzarria: Il Rinascimento di Marcello Fogolino* [razstavni katalog] (ur. Giovanni Carlo Federico Villa, Laura Dal Prà, Marina Botteri). Trento: Provincia autonoma di Trento; Castello del Buonconsiglio, monumenti e collezioni provinciali, 2017, str. 399–415.

Blickle, Peter: *Unruhen in der ständischen Gesellschaft 1300–1800*. München: Oldenbourg Wissenschaftsverlag, 2012.

Bocchi, Gianluca: Paolo Paoletti »industre emulator della Natura«. *»Quadri a fiori e frutti«: Dipinti di natura morta in Castel Thun e nei musei trentini* [razstavni katalog] (ur. Elvio Mich). Trento: Provincia autonoma di Trento; Soprintendenza per i beni storico-artistici, 2009, str. 75–83.

Bombardini, Chiara: *Pietro Gradenigo e i Notatori: »Annotazioni curiose«, notizie e appunti per l'arte a Venezia nel Settecento*. Genova: Sagep Editori, 2023.

Borgna, Eugenio in Teržan, Biba et al.: Il Caput Adriae tra Bronzo Finale e antica età del ferro. *Preistoria e Protostoria del Caput Adriae* (ur. Eugenio Borgna, Paola Cassola Guida in Susi Corazza). Firenze: Istituto Italiano di Preistoria e Protostoria, 2018b, str. 97−118 (Studi di Preistoria e Protostoria, 5).

Borgna, Eugenio in Teržan, Biba et al.: Il Caput Adriae tra Bronzo Antico e Bronzo recente. *Preistoria e Protostoria del Caput Adriae* (ur. Eugenio Borgna, Paola Cassola Guida in Susi Corazza). Firenze: Istituto Italiano di Preistoria e Protostoria, 2018a, str. 75−96 (Studi di Preistoria e Protostoria, 5).

Borscheid, Peter: Familie-Wirtschaft-Gesellschaft Materialen zu einer Socialgeschichte der Familie in Deutschland. *Probate inventories* (ur. Ad van der Woude, Anton Schuurman). Utrecht: Hes publishers, 1980, str. 83–95.

Bosisio, Paolo: Cronologia. V: Goldoni, Carlo: *Memorie* (ur. Paolo Bosisio). Milano: Mondadori, 2013, str. XLI−LVIII.

Bosisio, Paolo: Introduzione. V: Goldoni, Carlo: *Memorie* (ur. Paolo Bosisio). Milano: Mondadori, 2013, str. XIII−XXXX.

Bosisio, Paolo: Nota al testo, alla traduzione, al commento. V: Goldoni, Carlo: *Memorie* (ur. Paolo Bosisio). Milano: Mondadori, 2013, str. LIX−LXXXII.

Bosmin, Pietro: Contarini. *Enciclopedia italiana di scienze, lettere ed arti*, 11. Roma: Istituto della Enciclopedia italiana fondata da Giovanni Treccani, 1949, str. 227−228.

Botteri, Marina in Gabrielli, Luca: *Marcello Fogolino e il suo mondo: Fra Venezia e Roma, l'antico e la maniera moderna*. Trento: Società di Studi Trentini di Scienze Storiche APS, 2023 (Monografie. Nuova serie, 18).

Božič, Dragan: Prazgodovinske najdbe s Tonovcovega gradu in železnodobna kultna mesta v Posočju = Prehistoric finds from Tonovcov grad and Iron Age cult places in the Posočje Area. V: Modrijan, Zvezdana in Milavec, Tina: *Poznoantična utrjena naselbina Tonovcov grad pri Kobaridu: najdbe = Late antique fortified settlement Tonovcov grad near Kobarid: Finds*. Ljubljana: Inštitut za arheologijo ZRC SAZU, 2011, str. 239−277 (Opera Instituti Archaeologici Sloveniae, 24).

Bradaschia, Guido: *Andiamo insieme a visitare i Musei provinciali di Gorizia*. Gorizia: Amministrazione provinciale, 1980.

Bragaglia Venuti, Cristina: Nuovi spunti iconografici per gli affreschi di Palazzo Lantieri a Gorizia. *Studi goriziani*, v tisku.

Bratina, Patricija: Bronze and Iron Age settlements in the Kras and the Vipava Valley, Slovenia. *Preistoria e Protostoria del Caput Adriae* (ur. Eugenio Borgna, Paola Cassola Guida, Susi Corazza). Firenze: Istituto Italiano di Preistoria e Protostoria, 2018, str. 173−180 (Studi di Preistoria e Protostoria, 5).

Bratina, Patricija: Gradišča Komenskega Krasa v starejši železni dobi = Hillforts of the Komen Karst in the Early Iron Age. *Arheološki vestnik* 72, 2021a, str. 377–417.

Bratina, Patricija: Grašišče nad Grgarjem – utrjeno naselje iz starejše železne dobe = Grašišče above Grgar (Slovenia) – a fortified settlement from the Early Iron Age. *Arheološki vestnik* 73, 2022, str. 471–505.

Bratina, Patricija: Najstarejša zgodovina Komenskega Krasa: Štanjel od prazgodovine do poznega Rima = Najstarija povijest Komenskog Krasa: Štanjel od prapovijesti do kasnog Rima. *Kaštelir: prazgodovinska gradišča in etnobotanika za trajnostni turizem = Prapovijesne gradine i etnobotanika za održivi turizam* (ur. Darko Friš, Mateja Matjašič Friš). Maribor: Univerza v Mariboru, 2021b, str. 53–80.

Bratina, Patricija: Nova arheološka odkritja v Vipavski dolini. *Goriški letnik* 33–34, 2009–2010, št. 1, str. 155–180.

Bratina, Patricija: Tomaj. *Absolutno datiranje bronaste in železne dobe na Slovenskem = Absolute dating od the Bronze and Iron Ages in Slovenia* (ur. Biba Teržan, Matija Črešnar). Ljubljana: Univerza v Ljubljani; Narodni muzej Slovenije, 2014, str. 587–593 (Katalogi in monografije, 40).

Brezigar, Barbara in Bratina, Patricija: Branik – grad Rihemberk. *Varstvo spomenikov: poročila*, 55–56, 2019–2020, 2022, str. 36–37.

Britovšek, Marijan: *Razkroj fevdalne agrarne strukture na Kranjskem*. Ljubljana: Slovenska matica, 1964.

Bruschi, Max: Le maschere dell'abate Lorenzo. V: Lorenzo Da Ponte: *Memorie: Saggio introduttivo di Armando Torno: Note musicali di Laura Nicora: Commenti di Max Bruschi*. Milano: La vita felice, 2017, str. 19–27.

Buttazzoni, Carlo: Di Avesica romana, l'odierno Proseco. *Archeografo Triestino*, s. II, vol. III, 1872–1875, str. 53–58.

Byrne, Denis: Heritage as Social Action. *The Heritage Reader* (ur. Graham Fairclough et al.). London, New York: Routledge, 2008. str. 149–173.

Callegari, Chiara: Marcello Fogolino *peintre–graveur* nella Venezia di primo Cinquecento. *Ordine e bizzarria: Il Rinascimento di Marcello Fogolino* [razstavni katalog] (ur. Giovanni Carlo Federico Villa, Laura Dal Prà, Marina Botteri). Trento: Provincia autonoma di Trento; Castello del Buonconsiglio, monumenti e collezioni provinciali, 2017, str. 123–133.

Callegari, Chiara: Nudo di spalle con tavoletta: Ordine e bizzarria. *Il Rinascimento di Marcello Fogolino* [razstavni katalog] (ur. Giovanni Carlo Federico Villa, Laura Dal Prà, Marina Botteri). Trento: Provincia autonoma di Trento; Castello del Buonconsiglio, monumenti e collezioni provinciali, 2017, str. 140, kat. št. 15.

Campos, Ana Cláudia in Guerreiro, Maria Manuela in Beevor, Claire Meghan: Storytelling in heritage tourism: An exploration of co-creative experiences from a tourist perspective. *Museum Management and Curatorship* 40, 2025, št. 2, str. 225–250.

Capolavori d'arte in Friuli [razstavni katalog] (ur. Aldo Rizzi). Milano: Electa, 1976.

Caprin, Giuseppe: *Alpi Giulie: Seguito ai libri Marine Istriane, Lagune di Grado, Pianure Friulane*. Trieste: Stabilimento artistico tipografico G. Caprin, 1895.

Capuder, Karel: Goriški kmetski upor leta 1713. *Izvestje raziskovalne postaje v Novi Gorici*, 2012, št. 9, str. 2–8 (dopolnjen ponatis).

Carnera, Gianfranco: Due inedite nature morte di Paolo Paoletti. *Ce fastu?* 86, 2010, št. 2, str. 235–240.

Carucci, Paola: *Le fonti archivistiche: Ordinamento e conservazione*. Roma: La Nuova Italia Scientifica, 1983 (Beni culturali, 10).

Cassani, Giovanna: La ceramica grezza del castello superiore di Attimis. *Quaderni Friulani di Archeologia* 13, 2003, str. 53–62.

Cassola Guida, Paola in Balista, Claudio: *Gradisca di Spilimbergo (Pordenone): Indagini di scavo in un castelliere protostorico 1987–1992*. Roma: Edizioni Quasar, 2007 (Studi e ricerche di protostoria mediterranea, 7).

Cavazza, Silvano: I Della Torre di Santa Croce. *Divus Maximilianus: Una contea per i goriziani: 1500–1619* [razstavni katalog] (ur. Silvano Cavazza). Gorizia: Edizioni della Laguna, 2001.

Cavazza, Silvano: La controriforma nella Contea di Gorizia. *Quaderni Giuliani di storia* 27, 2006, št. 2, str. 385–410.

Cavazza, Silvano: Reformacija v oglejskem patriarhatu: heterodoksne skupine in luteranske skupnosti (in usoda Petra Kupljenika). *Zgodovinski časopis* 55, 2001, št. 3–4, str. 409–435.

Cavazza, Silvano: Reformacijsko gibanje na Goriškem. *Gorica in njena grofija* (ur. Branko Marušič). Gorica: Goriška pokrajina, 2002, str. 64–67.

Chini, Ezio: Aspetti dell'attività di Marcello Fogolino a Trento: gli affreschi del Buonconsiglio e i dipinti di tema sacro. *Bernardo Cles e l'arte del Rinascimento nel Trentino* [razstavni katalog] (ur. Ezio Chini). Milano: Mazzotta, 1985, str. 105–110.

Ciglenečki, Marjeta: Družini Leslie in Herberstein ter oprema njihovih gradov Hrastovec, Vurberg in Ptuj. *Srečanje z jutrovim na ptujskem gradu* [razstavni katalog] (ur. Marjeta Ciglenečki in Maximilian Grothaus). Ptuj: Pokrajinski muzej, 1992, str. 43–52.

Clavadetscher, Otto P. in Meyer, Werner: *Das Burgenbuch von Graubünden*. Zürich: Orell Füssli, 1984.

Colussa, Sandro: La ceramica. *Castrum de Harpech apud Manzanum (1251–1431): Manzano e il suo castello: ricerche storice e indagini archeologiche* (ur. Sandro Colussa, Tomadini Vicinio). Udine: Arti grafiche friulane, 2000, str. 95–133.

Concu, Giulio in Murgia, Demis: *Nuraghes: Le domande fondamentali*. Ortacesus: Imago, 2023.

Cosma, Stefano: *»Dotato d'eccellentissimi vini, è il contado di Goritia...«: viticoltura nel Goriziano*. Monfalcone: Edizioni della Laguna, 1992.

Cossàr, Ranieri Mario: *Cara vecchia Gorizia: Coordinamento e presentazione di Sergio Tavano*. Gorizia: Libreria Adamo, 1981.

Cossàr, Ranieri Mario: La "Nobile Società de' Cavalieri dell'Ordine di Diana Cacciatrice" (1779–1802). *Studi Goriziani* 25, 1959, št. 1, str. 71–83.

Cossàr, Ranieri Mario: Lorenzo da Ponte ospite del conte torriano a Gorizia. *La porta orientale* 16, 1946, št. 1−3, str. 26−30.

Cossàr, Ranieri Mario: Settecento goriziano attraverso le memorie di Lorenzo da Ponte. *Squille isontine* 5, 1929, št. 7, str. 439−449.

Cossàr, Ranieri Mario: *Storia dell'arte e dell'artigianato in Gorizia*. Pordenone: Arti grafiche F.lli Cosarini, 1948.

Cossàr, Ranieri Mario: Un poemetto di Lorenzo Da Ponte stampato a Gorizia nel 1780. *Archeografo triestino* 4, 1948, vol. 14−15, str. 415−429.

Craievich, Alberto: Una traccia veneziana per Paolo Paoletti. *L'impegno e la conoscenza: Studi di storia dell'arte in onore di Egidio Martini* (ur. Filippo Pedrocco, Alberto Craievich). Verona: Scripta, 2009, str. 226–231.

Crismani, Anna: Gli scavi di Carlo Marchesetti al castelliere di Cattinara: i materiali protostorici. *Carlo Marchesetti e i Castellieri 1903−2003: Atti del Convegno internazionale di studi (Castello di Duino, 14.–15. novembre 2003)* (ur. Gino Bandelli, Emanuela Montagnari Kokelj). Trieste: Editreg, 2003, str. 117−148.

Curk, Jože: O utrjevanju Ptuja v sredini 16. stoletja. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 51 = n. v. 16, 1980, št. 1, str. 109–130.

Czoernig, Carl Freiherr von: *Görz Oesterreich's Nizza: I. Band: Das Land Görz und Gradisca: Mit Einschluss von Aquileja*. Wien: W. Braumüller, 1873.

Czoernig, Carl Freiherr von: *Görz Oesterreich's Nizza: II. Band: Die Stadt Görz als climatischer Curort*. Wien: W. Braumüller, 1874.

Czoernig, Carl von: *Gorizia: »La Nizza austriaca«: il territorio di Gorizia e Gradisca, parte III* (prev. Ervino Pocar). Gorizia: Cassa di risparmio di Gorizia, 1987.

Čebron Lipovec, Neža: Etnografske metode in ohranjanje stavbne dediščine. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 61, 2021, št. 1, str. 17–29.

Čebron Lipovec, Neža: Progresivna nostalgija. *Skupno v skupnosti* (ur. Martina Malešič in Asta Vrečko). Ljubljana: Muzej za arhitekturo in oblikovanje, 2021.

Čeč, Dragica: »Priznal je, da je s helebardo in žvižganjem vodil upornike proti Gorici«: o povezavi crimen laesae maiestatis z upori in pomenu kaznovanja upornikov v tolminskem puntu 1713. *Zgodovina za vse* 20, 2013, str. 41–65.

Čeč, Dragica: Javni prostori v tolminskem uporu: vloga gostilne in prostora proščenja. *Leto 1713 in njegovi odmevi v slovenskem prostoru* (ur. Miha Preinfalk). Ljubljana: Slovensko društvo za preučevanje 18. stoletja; Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU; Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, 2015, http://ezb.ijs.si/fedora/get/ezmono:sd18z15/VIEW/#head1:Javni_prostori_v_tolminskem_uporu_vloga_gostilne_in_prostora_pro.

Čeč, Dragica: Prostori upora: 1. del. *Tolminski punt in čas na prelomu stoletja* (ur. Dragica Čeč, Aida Škoro Babić in Matevž Košir). Nova Gorica: ZZDS; Zgodovinsko društvo za Severno Primorsko, 2014, str. 65–105.

Čeč, Dragica: Upor podložnikov gospostva Švarcenek med tolminskim puntom. *Kronika* 63, 2015, št. 3 (Iz zgodovine Krasa), str. 513–530.

Černe, Milena: *Usoda gradov ter njihove premične kulturne dediščine na Goriškem med drugo svetovno vojno in v času do priključitve Primorske*. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za zgodovino, 2000 (diplomsko delo).

Črešnar, Matija: *Rogoza*. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, 2022 (Arheologija na avtocestah Slovenije, 100).

Dalla Longa, Elisa in Tasca, Giovanni: Rapporti con i Campi d'Urne delle Alpi sudorientali nella formazione del Bronzo Finale dell'Italia nordorientale: il ruolo di Friuli Venezia Giulia. *Preistoria e Protostoria del Caput Adriae* (ur. Eugenio Borgna, Paola Cassola Guida, Susi Corazza). Firenze: Istituto Italiano di Preistoria e Protostoria, 2018, str. 381−396 (Studi di Preistoria e Protostoria, 5).

Dall'Agata, Antonio: *Gorizia in giubilo per l'aspettato arrivo dell'augustissimo imperator Carlo VI: Con una breve notizia sì della città, come della provincia, dedicata agli incliti Stati della medesima da Antonio dall'Agata*. Venezia: per i tipi di Giovan Battista Finazzi, 1728.

De Carli, Ugo in Davico Bonino, Guido: Note. V: Goldoni, Carlo: *Memorie* (prev. Eugenio Levi; opombe in bibliografija Ugo De Carli in Guido Davico Bonino). Torino: Einaudi, (1967).

De Marchesetti, Carlo: I Castellieri preistorici di Trieste e della regione Giulia. *Quaderno (Società per la preistoria e protostoria della regione Friuli Venezia Giulia)* 3, Trieste: 1903 (1981).

Della Bona, Giuseppe Domenico: Osservazioni ed aggiunte sopra alcuni passi dell'Istoria della Contea di Gorizia di Carlo Morelli di Schönfeld. V: Morelli, Carlo: *Istoria della Contea di Gorizia: in quattro volumi compresavi un Appendice di note illustrative*, Vol. IV. [Monfalcone]: Edizioni della Laguna, 2003.

Della Bona, Giuseppe Domenico: Sulle antiche famiglie dei Reiffenberg e Dornberg nella Contea di Gorizia, estinte la prima nel secolo XIV, e la seconda nel secolo XVIII. *Mittheilungen aus dem Gebiete der Numismatik und Archaeologie* 2, 1854, str. 39–77.

Delneri, Annalia: Quadri da palazzo: Un percorso espositivo idealmente ispirato alla descrizione inventariale dei dipinti di alcune dimore storiche. *Abitare il Settecento* (ur. Raffaella Sgubin). Gorizia: Musei Provinciali, 2008, str. 143–163.

Delorenzi, Paolo: Settecento in bianco e nero: Dinamiche e protagonisti dell'incisione nel territorio friulano. *Pittori del Settecento tra Venezia e Impero: Arte attraverso i territori del Friuli Venezia Giulia* [razstavni katalog] (ur. Liliana Cargnelutti, Vania Gransinigh in Alessandro Quinzi). Udine: Musei Civici, 2024, str. 117–141.

Deschler-Erb, Eckhard: *Ad arma! Römisches Militär des 1. Jahrhunderts n. Chr. in Augusta Raurica*. Augst: Römermuseum Augst, 1999 (Forschungen in Augst, 28).

Dibie, Pascal: *Etnologija spalnice*. Ljubljana: *cf., 1999.

Die Stimme der ewigen Verlierer? Aufstände, Revolten und Revolutionen in den österreichischen Ländern (ca. 1450–1815) (ur. Peter Rauscher in Martin Scheutz). Wien, Köln, Weimar: Böhlau Verlag, 2013 (Veröffentlichungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung, 61).

Divus Maximilianus: Una contea per i goriziani (1500–1619) [razstavni katalog] (ur. Silvano Cavazza). Mariano del Friuli: Edizioni della Laguna, 2002.

Doktrina 1: Mednarodne listine ICOMOS (ur. Jovo Grobovšek). Ljubljana: Združenje za ohranjanje spomenikov in spomeniških območij ICOMOS/SI, 2003 (Doktrina konservatorstva).

Dolenc, Janez in Rupnik, Franc: Spomenica tolminskih puntarjev za izpustitev iz ječe goriškega gradu. *Goriški letnik* 24, 1997–1998, str. 5–16.

Dolenc, Janez: Dva dokumenta o kaznovanju tolminskih puntarjev zaradi upora leta 1713. *Tolminski zbornik* 3, 1997, str. 95–112.

Dolinar, France Martin: *Prošti novomeškega kapitlja 1493–1993*. Novo mesto: Dolenjska založba, 1993.

Dolinar, France Martin: Sponzorji Janeza Svetokriškega. *Zbornik o Janezu Svetokriškem* (ur. Jože Pogačnik in Jože Faganel). Ljubljana: SAZU, 2000, str. 97–106.

Domovina draga moja, k tebi vračam se nazaj. Branik, Preserje, Sp. Branica: KK SZDL Branik, 1980.

Dopsch, Heinz: *Die Länder und das Reich: Der Ostalpenraum im Hochmittelalter, 1122–1278*. Wien: Ueberreuter, 1999 (Österreichische Geschichte).

Dorsi, Pierpaolo: Archivio della Torre e Tasso. Trieste: Archivo di Stato, 2019 (dostopno tudi na: https://archiviodistatotrieste.it/wp-content/uploads/03torre_e_tasso__torriani_signori_di_duino_-_giovanni_mattia__giovanni_filippo__eleonora__francesco_febo__carlo_massimiliano__nicolo__sec._xvii____p._dorsi__2019_parte-ii.pdf)

Dorsi, Pierpaolo: Sodstvo prve stopnje v grofijah Gorica in Gradišče 1740–1848. *Pravo – zgodovina – arhivi* (ur. Jože Žontar). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2000, str. 97–123.

Douglas, Mary*: The World of Goods*. London, New York: Routledge, 2006.

Drnovšek, Marjan: *Pozdrav iz slovenskih krajev: dežela in ljudje na starih razglednicah*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987.

Dular, Janez in Šavel, Irena in Tecco Hvala, Sneža: *Bronastodobno naselje Oloris pri Dolnjem Lakošu = Bronzezeitliche Siedlung Oloris bei Dolnji Lakoš*. Ljubljana: Inštitut za arheologijo ZRC SAZU, 2002 (Opera Instituti Archaeologici Sloveniae, 5).

Dular, Janez in Tomanič Jevremov, Marjana: *Ormož: utrjeno naselje iz pozne bronaste in starejše železne dobe = Befestigte Siedlung aus der späten Bronze- und älteren Eisenzeit*. Ljubljana: Inštitut za arheologijo ZRC SAZU, 2010 (Opera Instituti Archaeologici Sloveniae, 18).

Dular, Janez: *Severovzhodna Slovenija v pozni bronasti dobi = Nordostslowenien in der späten Bronzezeit*. Ljubljana: Inštitut za arheologijo ZRC SAZU, 2013 (Opera Instituti Archaeologici Sloveniae, 27).

Durdík, Tomáš: *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*. Praha: Libri, 1999.

Elias, Norbert: *O procesu civiliziranja I*. Ljubljana: *cf, 2000.

Erjavec, Fran: *Domače in tuje živali v podobah: slovenskej mladini v poduk in kratek čas: del 2: (Četveronoge) živali*. Celovec: Družba sv. Mohora, 1869 (Slovenske večernice za poduk in kratek čas, 20).

Erjavec, Fran: Iz pótne torbe. *Letopis Matice slovenske za leto 1882. in 1883.* Ljubljana, 1883, str. 195–351.

Evidenca gradov. *Varstvo spomenikov* 2, 1949, št. 3–4, str. 43–44.

Ex universa philosophia: Stampe barocche con le Tesi dei Gesuiti di Gorizia [razstavni katalog] (ur. Maddalena Malni Pascoletti). Monfalcone: Edizioni della Laguna, 1992.

Fabec, Tomaž in Vinazza, Manca: Tomaj: Gradišče in Tabor: poskus prepoznavanja dinamik preoblikovanja tomajskega griča od prazgodovine do danes. *Goriški letnik*, 2018, št. 42, str. 9–44.

Fabec, Tomaž: *Arheologija vrtač na Krasu*. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, 2018 (Monografije CPA, 5).

Fabjančič, Vladislav: *Ljubljanski sodniki in župani: 1. zvezek: sodniki: 1269–1504*. Ljubljana: ZAL, 1998.

Fabjančič, Vladislav: *Ljubljanski sodniki in župani: 2. zvezek: župani in sodniki: 1504–1605*. Ljubljana: ZAL, 2003.

Fabjančič, Vladislav: *Ljubljanski sodniki in župani: 3. zvezek: župani in sodniki: 1605–1650*. Ljubljana: ZAL, 2005.

Fadelli, Alessandro: L'allieva di Rosalba. *La condizione della donna artista tra Friuli, Venezia Giulia e Veneto (secc. XVII–XXX)* (ur. Stefano Aloisi in Enrico Lucchese). Udine: Società Filologica Friulana, str. 59–71.

Fadelli, Alessandro: Schegge documentarie su Rosalba Carriera, Antonio Dall'Agata, Felicita Sartori e la loro cerchia pordenonese. *Atti dell'Accademia "San Marco" di Pordenone* 23, 2021, str. 445–472.

Fairclough, Graham: New Heritage: An Introductory Essay – People, Landscape and Change. *The Heritage Reader* (ur. Graham Fairclough et al.). London, New York: Routledge, 2008, str. 297–312.

Fakin Bajec, Jasna: An integrated approach to the revitalization, safeguarding and management of cultural heritage. *Annales* 30, 2022, št. 2, str. 285–300.

Fakin Bajec, Jasna: Kulturna dediščina Branika in pomen vključevanja domačinov v njeno ohranjanje in razvoj. *Grad Rihemberk: prva knjiga* (ur. Miha Preinfalk in Helena Seražin). Ljubljana: Založba ZRC, 2025, str. 211–232 (Castellologica Slovenica, 3).

Fakin Bajec, Jasna: *Procesi ustvarjanja kulturne dediščine: Kraševci med tradicijo in izzivi sodobne družbe*. Ljubljana: Založba ZRC, 2011.

Fakin Bajec, Jasna: Procesi ustvarjanja kulturne dediščine: na razpotju med neoliberalizmom in prostovoljstvom v okviru dediščinskih društev. *Etnolog* 30, 2020, št. 81, str. 69–88.

Fakin Bajec, Jasna: Vključevanje skupnosti v razvoj in upravljanje kulturne dediščine v aplikativnih evropskih projektih. *Glasnik slovenskega etnološkega društva* 60, 2020, št. 1, str. 90–100.

Ferlin, Franc et al.: *Strategija ohranjanja biotske raznovrstnosti v Sloveniji*. Ljubljana: Ministrstvo za okolje in prostor, 2002.

Feugère, Michel: *Les fibules en Gaule méridionale de la conquête à la fin du Ve s. ap. J. - C*. Paris: Centre National de la Recherche Scientifique, 1985 (Revue Archéologique de Narbonnaise, 12).

Fister, Peter: *Arhitektura slovenskih protiturških taborov*. Ljubljana: Slovenska matica, 1975.

Fluidna krajina: prostor, identiteta in evropske obmejne pokrajine (ur. Matic Babič). Ljubljana: Študijski center za narodno spravo, 2024.

Formentini, Giusepe Floreano: *La contea di Gorizia illustrata dai suoi figli*. San Floriano del Collio: Leonardo Formentini, 1984.

Foscan, Luigi in Vecchiet, Erwin: *I castelli del Carso medioevale*. Trieste: Italo Svevo, 1985.

Foscan, Luigi in Vecchiet, Erwin: *I castelli della Carsia Giulia,* III: *I castelli dei monti, delle valli del Carso goriziano e dell'Isonzo, i Tabor*. Trieste: Luglio, 2001.

Fossaluzza, Giorgio: Antonio Arrigoni 'pittore in istoria' tra Molinari, Ricci, Balestra e Pittoni. *Saggi e memorie di storia dell'arte* 21, 1997, str. 159–216.

Frank, Karl Friedrich von: *Standeserhebungen und Gnadenakte für das Deutsche Reich und die Österreichischen Erblande bis 1806,* I. Senftenegg: Selbstverlag Schloss Senftenegg, 1967.

Frank, Karl Friedrich von: *Standeserhebungen und Gnadenakte für das Deutsche Reich und die Österreichischen Erblande bis 1806,* II. Senftenegg: Selbstverlag Schloss Senftenegg, 1970.

Frank, Karl Friedrich von: *Standeserhebungen und Gnadenakte für das Deutsche Reich und die Österreichischen Erblande bis 1806,* III. Senftenegg: Selbstverlag Schloss Senftenegg, 1972.

Frank, Karl Friedrich von: *Standeserhebungen und Gnadenakte für das Deutsche Reich und die Österreichischen Erblande bis 1806,* IV. Senftenegg: Selbstverlag Schloss Senftenegg, 1973.

Frank, Karl Friedrich von: *Standeserhebungen und Gnadenakte für das Deutsche Reich und die Österreichischen Erblande bis 1806,* V. Senftenegg: Selbsverlag Schloss Senftenegg, 1974.

Fröhlich, Hermann: *Geschichte des Steirischen K.u.K. Infanterie-Regimentes Nr. 27* (2 Bände). Graz: Selbstverlag der 27er-Kameradschaftsbünde und Alpenjägerregiment Nr. 10, 1937.

Furlan, Caterina: Il Pordenone e l'Amalteo. *Amalteo* [razstavni katalog] (ur. Luigi Menegazzi). Pordenone: Museo Civico di Pordenone, 1980, str. 39–70.

Furlan, Caterina: *Il Pordenone*. Milano: Electa, 1988.

Furlan, Caterina: Mecenatismo artistico e collezionismo in Friuli tra Sei e Settecento: la famiglia Caiselli. *Giambattista Tiepolo nel terzo centenario della nascita* (ur. Lionello Puppi). Padova: Il Poligrafo, 1999, str. 239–245 (kasneje objavljeno v: Furlan, Caterina: *Da Vasari a Cavalcaselle: Storiografia artistica e collezionismo in Friuli dal Cinquecento al primo Novecento*. Udine: Forum, 2007, str. 63–75).

Furlan, Caterina: Pomponio Amalteo, "pictor Sancti Viti". *Pomponio Amalteo: Pictor Sancti Viti 1505–1588* [razstavni katalog] (ur. Caterina Furlan, Paolo Casadio). Milano: Skira, 2006, str. 13–67.

Furlan, Caterina: Qualche precisazione sulle vicende decorative della loggia municipale di Ceneda. *Il cielo o qualcosa di più. Scritti per Adriano Mariuz* (ur. E. Saccomani). Cittadella: Bertoncello artigrafiche, 2007, str. 91–96.

Gardelin, Igor: Plemiška rodbina Porcia in in zapuščina Hanibala Alfonza kneza Porcia na gradu Prem. *Kronika* 71, 2023, št. 3 (Iz zgodovine Ilirske Bistrice), str. 535–560.

Gelichi, Sauro in Guštin, Mitja: Keramika španske proizvodnje iz Slovenije. *Srednjeveško Celje* (ur. Mitja Guštin). Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za arheologijo, 2001, str. 125–138 (Archaeologia Historica Slovenica, 3).

Gemmeke, Anton: *Geschichte des adeligen Damenstifts zu Neuenheersee*. Paderborn: Bonifacius Druck. i. Komm., 1931.

Genealogisches Handbuch des Adels, 96: *Freiherrliche Häuser*, 15. Limburg an der Lahn: Starke Verlag, 1989.

Gerbec, Teja: Piraunosi s slovenskih najdišč: prispevek k poznavanju posebne vrste ognjiščne keramike in pripravi hrane v prazgodovini = Piraunoi from Slovenian sites: A contribution to the knowledge of a special type of hearth ceramics and of food preparation in prehistory. *Srečanja in vplivi v raziskovanju bronaste in železne dobe na Slovenskem: zbornik prispevkov v čast Bibi Teržan* (ur. Matija Črešnar, Manca Vinazza). Ljubljana: Založba Univerze v Ljubljani, 2018, str. 87−136.

Geromet, Giorgio: *Araldica del Friuli Venezia Giulia e della vicina Slovenia: quadri, disegni e mappe sulle espansioni delle città medioevali*. Mariano del Friuli: I libri del litorale, 2006.

Geromet, Giorgio in Alberti, Renata: *Castelli, castelletti e caseforti del Friuli Venezia Giulia, con le ex province di Gorizia e Trieste oggi in Slovenia*. San Dorligo della Valle: Luglio Editore, 2011.

Geromet, Giorgio in Alberti, Renata: *Nobiltà della contea: palazzi, castelli e ville a Gorizia, in Friuli e in Slovenia,* 1–2. Monfalcone: Edizioni della Laguna, 1999.

Gestrin, Ferdo: Boj za podeželsko trgovino med mestom in vasjo od konca 15. do srede 17. stoletja. *Jugoslovenski istorijski časopis* 12, 1973, str. 72–80.

Gestrin, Ferdo: Ljubljanski Lanthieriji in trgovina v Fanu. *Zgodovinski časopis* 39, 1985, št. 3, str. 193–202.

Gestrin, Ferdo: Prispevek h gospodarski zgodovin Ptuja v prvi polovici 16. stoletja. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, n. v. 5, 1969 (Bašev zbornik), str. 228–235.

Giacomello, Alessandro: Stampa e incisione nel Friuli del Settecento: le "Conclusioni" del Seminario di Udine. *Studi goriziani* 87–88, 1998, str. 85–124 (kasneje objavljeno samostojno: Giacomello, Alessandro: *Avvisi di tesi nel Friuli del Settecento*. Gorizia: BSI, 2000).

Gioseffi, Decio: *Pittura veneziana del Settecento*. Bergamo: Istituto Italiano d'Arti Grafiche, 1960.

Glaise v. Horstenau, Edmund: *Ein general im Zwielicht: die Erinnerungen Edmund Glaises von Horstenau*, 3: *Deutscher Bevollmächtiger General in Kroatien und Zeuge des Untergangs des »Tausendjährigen Reiches«*. Wien, Köln, Graz: Böhlau Verlag, 1988.

Gmoser, Susanne: *Chronologische Liste der Reichshofräte nach Oswald von Gschließer*. Wien, 2014, https://www.oesta.gv.at/dam/jcr:3c1f42a0-d32e-4970-814d-1391257c72db/Hofstaatsverzeichnisse.xls.

Golec, Boris. Iz življenja malih graščakov Čopov v obdobju 1748–1848. *Kronika* 36, 1988, št. 3, str. 184–194.

Golec, Boris: Meščanska naselja Vipavske in njihove posebnosti do konca fevdalne dobe. *Kronika* 55, 2007, št. 2, str. 201–230.

Golec, Boris: Plemiški portreti iz zapuščine baronov Adelstein. *Acta historiae artis Slovenica* 30, 2025, št. 2, str. 5–48.

Golec, Boris: *Valvasor, njegove korenine in potomstvo do danes*. Ljubljana: Založba ZRC, 2016 (Thesaurus memoriae. Dissertationes 13).

Gomiršek, Tanja: Bivanjska kultura jugovzhodnih Brd v predmarčni dobi. *Kronika* 61, 2013, št. 2, str. 273–286.

Gomiršek, Tanja: *Gospodarska, socialna in kulturna zgodovina kmečkih družin v Goriških brdih v predmarčni dobi (območje Kojskega, Števerjana in sosednjih vasi)* (doktorska disertacija). Koper, 2016.

Gomiršek, Tanja: Grof Sigismund Attems (1708–1758) v luči zapuščinskega inventarja. *Kronika* 72, 2024, št. 3, str. 503–518.

Gomiršek, Tanja: Odraz modernizacije vinogradništva in vinarstva ter vpliv trtnih bolezni na orodje in opremo kmečkega obrata Goriških Brd v 19. stoletju. *Marušičev zbornik: zgodovinopisec zahodnega roba: prof. dr. Branku Marušiču ob 80-letnici* (ur. Petra Kolenc et al.). Ljubljana: Založba ZRC, 2019, str. 237–248.

Gomiršek, Tanja: Rezidence Lanthierijev v Gorici in na Rihemberku konec 18. stoletja: analiza segmentov inventarnih popisov. *Grad Rihemberk: prva knjiga* (ur. Miha Preinfalk, Helena Seražin). Ljubljana: Založba ZRC, 2025, str. 133–154.

Gomiršek, Tanja: Spremembe na področju agrarnih panog v jugovzhodnem delu Goriških brd v 19. stoletju. *Kronika* 59, 2011, št. 2, str. 257–282.

Gorian, Rudj: Coronini Cronberg Rodolfo (1731−1791) storico e uomo politico. *Nuovo Liruti: Dizionario biografico dei Friulani,* 2: *L'età veneta* (ur. Cesare Scalon, Claudio Griggio in Ugo Rozzo). Udine: Forum, 2009, str. 816−822.

Gorian, Rudj: *Založništvo in pretok informacij v Gorici v 18. stoletju: časopis Gazzetta goriziana* [prevedena in posodobljena izdaja]. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2019.

Gortani, Michele et al.: *Gorizia con le Vallate dell'Isonzo e del Vipacco*. Udine: Società Alpina Friulana, 1930.

Gothaisches genealogisches Taschenbuch der gräflichen Häuser 40, 1867.

Gothaisches genealogisches Taschenbuch der gräflichen Häuser 65, 1892.

Grafenauer, Bogo: Veliki tolminski kmečki punt. *Kronika* 2, 1954, št. 2, str. 81–89.

Grahek, Lucija: *Orehova vas*. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, 2015 (Arheologija na avtocestah Slovenije, 46).

Gransinigh, Vania: La committenza nel Friuli veneto nel Settecento: Pittori del Settecento tra Venezia e Impero. *Arte attraverso i territori del Friuli Venezia Giulia* [razstavni katalog] (ur. Liliana Cargnelutti, Vania Gransinigh, Alessandro Quinzi). Udine: Musei Civici, 2024, str. 33–53.

Gregorutti, Carlo: L'antico Timavo e le vie Gemina e Postumia. *Archeografo Triestino* 2, 1890, št. 16, str. 259–315.

Grossi, Arianna: Lantieri Francesco Antonio, amministratore pubblico. *Nuovo Liruti: Dizionario biografico dei friulani,* 2: *L'età veneta* (ur. Cesare Scalon, Claudio Griggio, Ugo Rozzo). Udine: Forum, 2009, str. 1421.

Gugl, Christian: *Die römischen Fibeln aus Virunum*. Klagenfurt: Landesmuseum Kärnten, 1995.

Gugl, Christian: Le »kräftig profilierte Fibeln« dal Friuli: Uno sguardo d'insieme. *Fibule antiche del Friuli* (ur. Maurizio Buora, Stefan Seidel). Roma: L'Erma di Bretschneider, 2008, str. 33–41 (Cataloghi e monographie archeologiche dei Civici Musei di Udine, 9).

Gumal, Melvin: Diurnal home range and roosting trees of a maternity colony of Pteropus vampyrus natunae (Chiroptera: Pteropodidae) in Sedilu, Sarawak. *Journal of Tropical Ecology* 20, 2004, št. 3, str. 247–258.

Guštin, Mitja in Božič, Dragan: Bogovom vojne: depoji orožja starejše železne dobe v zaledju Caput Adriae = Agli deì della Guerra: Ripostigli di armi della prima età del ferro nell' entroterra del Caput Adriae). *Arheološki vestnik* 72, 2021, str. 479–508.

Habsburg-Lothringen, Bettina in Vreča, Beatrix: *Bad Radkersburg: Stadt und Region*. Bad Radkersburg: Tourismusverband, 2009.

Hallmann, Caspar A. et al: More than 75 percent decline over 27 years in total flying insect biomass in protected areas. *PLoS ONE* 12, 2017, št. 10.

Harej, Zorko: Rihemberk: konservatorsko poročilo. *Varstvo spomenikov* 27, 1985, str. 286–287.

Harej, Zorko: Rihemberk: konservatorsko poročilo. *Varstvo spomenikov* 28, 1986, str. 289–290.

Harej, Zorko: Rihemberk: konservatorsko poročilo. *Varstvo spomenikov* 29, 1987, str. 285.

Harej, Zorko: Rihemberk: konservatorsko poročilo. *Varstvo spomenikov* 30, 1988, str. 269–270.

Harej, Zorko: Rihemberk: konservatorsko poročilo. *Varstvo spomenikov* 31, 1989, str. 252, 301.

Harej, Zorko: Snemanje Manzonijevih Zaročencev na naših tleh. *Primorski dnevnik* 24. 5. 1988.

Höfler, Janez: *Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem: Primorska: Oglejski patriarhat, Goriška nadškofija, Tržaška škofija*. Nova Gorica: Goriški muzej, 2001.

Höfler, Janez: Razmisleki ob novi monografiji o Turjaškem gradu in Turjačanih. *Zgodovinski časopis* 76, 2022, št. 3–4, str. 336–351.

Horvat, Jasna: Slike razveseljujejo oko in krasijo sobe. *Theatrum vitae et mortis humanae* (ur. Maja Lozar Štamcar, Maja Žvanut). Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2002, str. 131–168.

House life: Space, Place and Family in Europe (ur. Donna Birdwell-Pheasant, Denise Lawrence-Züniga). Oxford, New York: Berg, 1999.

Hriberšek, Matej: *Kronanje Marijine milostne podobe na Sveti gori leta 1717: zgodovinski in kulturni oris dogodka na osnovi zgodovinsko-kronikalnega zapisa v delu Bosna serafska p. Mavra Fajdige,* 2: *Komentar*. Ljubljana: Založba Univerze, 2025.

I Cobenzl: Una famiglia europea tra politica, arte e diplomazia (1508–1823) (ur. Alessio Stasi in Federico Vidic). Roma: Lithos; Gorizia: Archivio di Stato di Gorizia, 2022.

Il Civico Museo Archeologico di Muggia (ur. F. Maselli Scotti). Trieste, 1997.

Il Settecento goriziano [razstavni katalog]. Gorizia: Amministrazione provinciale, 1956.

Ilwof, Franz: *Goethe's Beziehungen zu Steiermärkern*. Graz: Leykam, 1898.

Izzo, Francesca Caterina in Zendri, Elisabetta: Approfondimento sui leganti pittorici ed alcuni pigmenti. *Marcello Fogolino a Gorizia: Ricostruzione di un capolavoro disperso del XVI secolo* [razstavni katalog] (ur. Teresa Perusini). Gorizia: Fondazione Cassa di Risparmio di Gorizia, 2008, str. 205–217.

Jakič, Ivan: *Sto gradov na Slovenskem*. Ljubljana: Prešernova družba, 2001.

Jakič, Ivan: *Vsi slovenski gradovi: leksikon slovenske grajske zapuščine*. Ljubljana: DZS, 1997.

Jevnikar, Martin: Kleinmayr, pl. Ferdo. *Primorski slovenski biografski leksikon: 8. snopič Kacin – Križnar: 2. knjiga* (ur. Martin Jevnikar). Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1982, str. 60−61.

Jogan, Oskar: Dolnji grad. *Kronika Rihemberka – Branika,* II (ur. Zalka Jereb et al.). Branik: Krajevna skupnost; Kulturno prosvetno društvo Franc Zgonik Branik, 2006, str. 251–254.

Juričić Čargo, Danijela: Reformirani urbarji deželnoknežjih posestev (na ozemlju pod upravo kranjskega deželnega vicedoma). *Urbarji na Slovenskem skozi stoletja* (ur. Matjaž Bizjak, Lilijana Žnidaršič Golec). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2016, str. 71–90.

Just, Ferdinand: Regesten zur Geschichte des Klosters St. Laurenz in Wien. *Wiener Diöcesanblatt*, 1888, št. 21, str. 245–251.

Kambič, Marko: Ljubljanske malefične svoboščine v evropskem kontekstu – ob 500 letnici njihove podelitve. *Acta Histriae* 25, 2017, št. 3, str. 629–652.

Kambič, Marko: Organizacija sodišč na slovenskem ozemlju v 16. stoletju s posebnim ozirom na Kranjsko. *Arhivi* 19, 1996, št. 1–2, str. 1–17.

Kandler, Pietro: Riempitura. *L'Istria* 5, 1850, št. 40, str. 285.

Kavčič, Mateja in Bobek, Katarina in Zupančič, Matej: Ohranjanje stavbne dediščine – arhitekti, gradbeniki in še kdo… *Sto let v dobro dediščine* (ur. Nataša Gorenc). Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, 2014, str. 99–120.

Kavur, Boris: *Sodolek*. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, 2018 (Arheologija na avtocestah Slovenije, 54).

Kerbiriou, Christian: Challenges of mitigating wind energy impacts on bats. *1st International Bat Research Online Symposium: Towards solving the wind energy-bat conflict*, 2. 11. 2021.

Kerman, Branko: *Pod Grunti – Pince pri Pincah*. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, 2018 (Arheologija na avtocestah Slovenije, 55).

Kerman, Branko: *Pod Kotom - sever pri Krogu*. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, 2011 (Arheologija na avtocestah Slovenije, 24).

Kjuder, Albin: *Zgodovinski mozaik Primorske: s posebnim poudarkom gornjega Krasa: Zbral in sestavil v letih 1956–1960 Albin Kjuder*. Sežana: Občinska skupščina, 1972.

Klavora, Vasja: *Doberdob: kraško bojišče 1915–1916*. Celovec: Mohorjeva, 2007.

Klavžar, Ernest: *Pred 125 leti: zanimivosti iz prve dobe c. kr. kmetijskega društva v Gorici*. Gorica: samozaložba, 1891.

Klebel, Ernst: Die Grafen von Gorz als Landesherren in Oberkärnten. *Carinthia* I 125, 1935, str. 59−82, 218−246.

Klemenčič, Bojan: Grad Rihemberk. *Gradovi, utrdbe in mestna obzidja: vodnik po spomenikih* (ur. Nataša Gorenc). Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, 2006, str. 59–61 (Dnevi evropske kulturne dediščine).

Klemenčič, Matej: Barok v Sloveniji: umetniki, naročniki, družba. *Barok v Sloveniji: slikarstvo in kiparstvo* [razstavni katalog] (ur. Matej Klemenčič, Katra Meke). Ljubljana: Narodna galerija, 2025, str. 13–41.

Kmecl, Matjaž in Hanc, Jože in Klemenc, Stane: *Slovenija iz zraka*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1993.

Kmečki punti na Slovenskem: razprave in katalog dokumentov (ur. Bogo Grafenauer, Branko Reisp). Ljubljana: Narodni muzej, 1973.

Koblar, Anton: Drobtinice iz furlanskih arhivov. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* 4, 1894, str. 13–30.

Koblar, Anton: Regesti listin boštanjskega arhiva. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* 9, 1899, str. 200–221.

Kogoj, Jasna: *Uršulinke in njihovo vzgojno poslanstvo*. Ljubljana: Družina, 2006

Kolenc, Nataša: *Grad Rihemberk: Vipavska dolina*. Nova Gorica: Mestna občina, 2019.

Komac, Andrej: *Od mejne grofije do deželе: Ulrik III. Spanheim in Kranjska v 13. stoletju*. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2006 (Thesaurus memoriae. Dissertationes, 5).

Komelj, Drago (Ivan): Vprašanje naših gradov. *Varstvo spomenikov* 4, 1951–1952 (1953), str. 44–49.

Komelj, Ivan: Branik (Spodnji ali Lanthierijev grad v Braniku). *Varstvo spomenikov* 7, 1958–1959, str. 119.

Komelj, Ivan: *Gotska arhitektura*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1969 (Ars Sloveniae).

Komelj, Ivan: Grad kot spomeniškovarstveni problem v času med obema vojnama. *Varstvo spomenikov* 25, 1983, str. 13–32.

Komelj, Ivan: Grad Rihemberk. *Tovariš* 29/39, 3. 8. 1963, str. 266.

Komelj, Ivan: Konservatorska poročila. Branik – grad Rihemberg. *Varstvo spomenikov*, 1960–1961, št. 8, str. 92–94; 1965, št. 10, str. 239.

Komelj, Ivan: Ob raziskovanju dolenjskih gradov. *Varstvo spomenikov* 1, 1948, št. 1, str. 19–21.

Komelj, Ivan: Utrdbena arhitektura 16. stoletja v Sloveniji. *Zbornik za umetnostno zgodovino*, nova vrsta 7, 1965, str. 73–92.

Komelj, Ivan: Zgoščen pregled restavratorske dejavnosti Zavoda za spomeniško varstvo SR Slovenije v letih 1950–1971. *Varstvo spomenikov* 16, 1972, str. 41–50.

Koren, Ivan: Obisk pri čisto pravem grofu: Carlo E. di Levetzow – Lantieri, gospod Rihenberški in vipavski. *Delo*, 10. 1. 1989.

Kos, Dušan: *Blesk zlate krone: Gospodje Svibenski − kratka zgodovina plemenitih nasilnikov*. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2003 (Thesaurus memoriae. Dissertationes, 1)

Kos, Franc in Kos, Milko: *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku: peta knjiga*. Ljubljana: Jugoslovanska tiskarna, 1928.

Kos, Franc: Goriška Brda v srednjem veku. *Jadranski almanah* 1, 1923, str. 10–50.

Kos, Franc: *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku: četrta knjiga*. Ljubljana: Katoliška tiskarna, 1915.

Kos, Franc: Iz arhiva grofa Sig. Attemsa v Podgori. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* 12, 1902, str. 57–84, 97–131, 137–176.

Kos, Milko: Goldoni na Slovenskem. *Kronika* 30, 1982, št. 3, str. 189−190.

Kos, Milko: O izvoru prebivalcev Ljubljane v srednjem veku. *Zgodovinski časopis* 10−11, 1956−1957, str. 7−31.

Kos, Milko: *Srednjeveški urbarji za Slovenijo,* III: *Urbarji slovenskega Primorja,* II. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1954.

Kosi, Miha: Dežela, ki je ni bilo: Posavinje med Kranjsko in Štajersko od 11. do 15. stoletja. *Studia historica Slovenica* 8, 2008, str. 527–564.

Kosi, Miha: Gospodje Turjaški in plemiški svet na jugovzhodu cesarstva (12.−15. stoletje). *Grad Turjak: prva knjiga* (ur. Miha Preinfalk, Mija Oter Gorenčič, Renata Komić Marn). Ljubljana: Založba ZRC, 2020, str. 89−148 (Castellologica Slovenica, 2).

Kosi, Miha: Graffschaft Mettling: razvoj dežele in deželnega plemstva metliške grofije od 13. do konca 15. stoletja. *Neumarkt – Möttling – Metlika. Nastanek in razvoj mesta od konca 13. do začetka 19. stoletja* (ur. Janez Weiss). Metlika: Belokranjski muzej, 2018, str. 15–100.

Kosi, Miha: *Spopad za prehode proti Jadranu in nastanek »dežele Kras«: vojaška in politična zgodovina Krasa od 12. do 16. stoletja*. Ljubljana: Založba ZRC, Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2018 (Thesaurus memoriae. Opuscula, 6).

Košak, Tina: Plemiške zbirke v obdobju baroka. *Barok v Sloveniji: slikarstvo in kiparstvo* [razstavni katalog] (ur. Matej Klemenčič, Katra Meke). Ljubljana: Narodna galerija, 2025, str. 175–191.

Košak, Tina: *Žanrske upodobitve in tihožitja v plemiških zbirkah na Kranjskem in Štajerskem v 17. in 18. stoletju* (doktorska disertacija). Ljubljana, 2011.

Košir, Matevž in Cecić, Ina: Potres 26. marca 1511 v luči novih raziskav. *Idrijski razgledi* 56, 2011, št. 1, str. 90–104.

Kowalczyk, Božena Anna: *Francesco Pavona tra Guido Reni e Rosalba Carriera: due nuovi pastelli*. *Studi goriziani*, 118 (v tisku).

Kožuh, Štefan in Kralj, Angel: Janez Svetokriški (1647–1714): Curriculum vitae. *Zbornik o Janezu Svetokriškem* (ur. Jože Pogačnik in Jože Faganel). Ljubljana: SAZU, 2000, str. 149–161.

Krajevni leksikon Slovenije: I. knjiga (ur. Roman Savnik). Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1968.

Križman, Dušan: Grad Rihemberk in njegovi grofje v spominu nekaterih Rihemberčanov – Braničanov. *Kronika Rihemberka – Branika,* II (ur. Zalka Jereb, Savin Jogan, Cvetko Vidmar, Polona Abram, Erna Kolenc). Branik: Krajevna skupnost: Kulturno prosvetno društvo Franc Zgonik Branik, 2006, str. 239–250.

Kronika Rihemberka – Branika (ur. Cvetko Vidmar). Branik: Svet Krajevne skupnosti, 1994.

Kruh, Ana in Beguš, Ines: *Vodnik po gradu Rihemberk*. Nova Gorica: Goriški muzej, 2017 [strokovno gradivo, samo za interno rabo].

Kruh, Ana: Sledi prazgodovinske poselitve na griču z gradom Rihemberk nad Branikom. *Grad Rihemberk: prva knjiga* (ur. Miha Preinfalk in Helena Seražin). Ljubljana: Založba ZRC, 2025, str. 27–63 (Castellologica Slovenica, 3).

Kryštufek, Boris in Presetnik, Primož in Šalamun, Ali: *Strokovne osnove za vzpostavljanje omrežja Natura 2000: netopirji (Chiroptera): končno poročilo*. Ljubljana: Prirodoslovni muzej Slovenije, 2003.

Kuenburg, Erich: Kuenburg. *Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde* 90, 1950, str. 115–141.

Kulturni spomeniki v Sloveniji: spomeniki prve kategorije. Ljubljana: Zavod za spomeniško varstvo SR Slovenije, 1974.

Kumar Mishra, Pawan in Kumari Gautam, Neelam in Elangovan, Vadamalai: Bat Guano: a rich source of macro and microelements essential for plant growth. *Annals of Plant and Soil Research* 21, 2019, št. 1, str. 82–86.

Kunz, Thomas H. et al.: Ecosystem services provided by bats. *Annals of the New York Academy of Sciences* 2011, št. 1, str. 1–38.

Kurta, Allen et al.: Energetics of Pregnancy and Lactation in Freeranging Little Brown Bats (Myotis lucifugus). *Physiological Zoology* 62, 1989, št. 3, str. 804–818.

Lackner, Christian: *Hof und Herrschaft: Rat, Kanzlei und Regierung der osterreichischen Herzoge (1365–1406)*. Wien, München: Oldebourg Verlag, 2002 (Mitteilungen des Instituts für österreichischeGeschichtsforschung. Ergänzungsband, 41).

Laharnar, Boštjan: *Od Okre do Albijske gore: Notranjska med prazgodovino in antiko = From Ocra to Albion: Notranjska between Prehistory and Antiquity*. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2022 (Katalogi in monografije, 45).

Lambertini, Irena in Tasca, Giovanni: Il castelliere di Rividischia, scavi 1998–2000: la ceramica. *Quaderni Friulani di Archeologia* 16, 2006, str. 113−184.

Lanzi, Luigi: *Storia pittorica della Italia: dal risorgimento delle belle arti fin presso al fine del XVIII. secolo,* III. Pisa: Presso Niccolò Capurro, 1816.

Lazanin, Sanja: Grof Josip Rabatta i slika hrvatskih krajišnika (kraj 17. i početak 18. stoljeća). *Migracijske i etničke teme = Migration and Ethnic Themes*, 19, 2003, št. 4, str. 413–432.

Lazar, Irena: *Ilovica pri Vranskem*. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, 2006 (Arheologija na avtocestah Slovenije, 1).

Lazar, Tomaž: Oborožitev slovenskih dežel v začetku 16. stoletja: münchenski rokopis Cod.icon 222. *Zgodovinski časopis* 71, 2017, št. 1–2, str. 106–162.

Lazar, Tomaž: *Vitezi, najemniki in smodnik: vojskovanje na Slovenskem v poznem srednjem veku*. Ljubljana: Viharnik, 2012.

Lehner, Manfred: Die Archäologie des Leechhügels. *Forschungen zur Leechkirche in Graz*. Horn: Verlag Ferdinand Berger & Söhne, 1996, str. 19–156 (Fundberichte aus Österreich, Materialheft A 4).

Levetzow Lantieri, Carlo di: I Lantieri nel Goriziano. *Studi Goriziani* 13, 1952, str. 77–102.

Levetzow Lantieri, Carlo di: *Il Palazzo Lantieri: Gorizia* (ur. Stefano Cosma). Udine, Mariano del Friuli: Consorzio per la salvaguardia dei Castelli Storici del Friuli-Venezia Giulia–Edizioni della Laguna, 1994.

Levi, Giovanni: *Nematerialna dediščina: življenjska pot piemontskega eksorcista iz XVII. stoletja*. Ljubljana: ŠKUC, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1995.

Ličen, Martin: *Gospodje z Rihemberka v virih 13. in 14. stoletja* (diplomsko delo). Ljubljana, 2007.

Ličen, Martin: O gospodih z gradu Rihemberk ter o njihovi posesti in sorodstvenih povezavah: 1. del. *Kras*, marec 2008, št. 86/87, str. 36–40.

Ličen, Martin: O gospodih z gradu Rihemberk ter o njihovi posesti in sorodstvenih povezavah: 2. del: Rihemberška posest. *Kras*, julij 2008, št. 89, str. 52–54.

Ličen, Martin: O gospodih z gradu Rihemberk ter o njihovi posesti in sorodstvenih povezavah: 3. del: Sorodstvena politika Rihemberžanov. *Kras*, januar 2009, št. 92, str. 58–62.

Ličen, Martin: O gospodih z Rihemberka, njihovi posesti in sorodstvenih povezavah. *Kronika* 56, 2008, št. 3, str. 435–452.

Lind, Karl: Die österreichische kunsthistorische Abtheilung der Wiener-Ausstellung. *Mittheilungen der kaiserl. königl. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale* 18, 1873, str. 149–220.

Lipoglavšek, Marjana: *Baročno stropno slikarstvo na Slovenskem*. Ljubljana: Viharnik, 1996.

Livan, Lina: *Notizie d'arte tratte dai Notatori e dagli Annali del N.H. Pietro Gradenigo*. Venezia: La Reale Deputazione Editrice, 1942.

Long, Chloe V. in Flint, James A. in Leepet, Paul A.: Wind turbines and bat mortality: Doppler shift profiles in ultrasonic bat-like pulse reflection from moving turbine blades. *Journal of the Acoustical Society of America* 128, 2010, št. 4, str. 2238–2245.

Lonza, Benedetto: *La ceramica del Castelliere degli Elleri*. Trieste: Società per la preistoria e protostoria della regione Friuli Venezia Giulia, 1981 (Quaderno, 4).

Lorenzini, Claudio: Statuti di Raveo, 1734. *Per Furio. Studi in onore di Furio Bianco* (ur. Alessio Fornasin, Claudio Povolo). Udine: Forum Editrice Universitaria, 2014, str. 59–81.

Lozar Štamcar, Maja: Nekdanja pohištvena oprema na turjaškem gradu. *Grad Turjak: prva knjiga* (ur. Miha Preinfalk, Mija Oter Gorenčič, Renata Komić Marn). Ljubljana: Založba ZRC, 2020, str. 455–496 (Castellologica Slovenica, 2).

Lozar Štamcar, Maja: Stanovanjsko udobje v 17. stoletju na Slovenskem. *Theatrum vitae et mortis humanae* (ur. Maja Lozar Štamcar, Maja Žvanut). Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2002, str. 91–130.

Lucchese, Enrico: Angelo Trevisani. *Barok v Sloveniji: slikarstvo in kiparstvo* [razstavni katalog] (ur. Matej Klemenčič, Katra Meke). Ljubljana: Narodna galerija, 2025, str. 310–311.

Lucchese, Enrico: Francesco Pavona. *Venezia e il Patriarcato: da Carlevarijs a Canaletto, al Guardi e alle grandi edizioni* [razstavni katalog] (ur. Marino De Grassi). Mariano del Friuli: Edizioni della Laguna, 2020, str. 63–64.

Lucco, Mauro: Jacopo Negretti, detto Palma il vecchio. *Le ceneri violette di Giorgione: natura e Maniera tra Tiziano e Caravaggio* [razstavni katalog] (ur. Vittorio Sgarbi). Milano: Skira, 2004, str. 116.

Luchitta, Alberto: Gli archivi del quotidiano nobiliare: spese per la cucina e l'abbigliamento d'alchune famiglie aristocratiche nel secolo XVIII. *Abitare il 700* (ur. Raffaella Sgubin). Gorizia: Musei Provinciali, 2008, str. 256–273.

Lupo, Michelangelo: »Il luogo tutto in figura ritondo«. Fonti letterarie e visuali per Marcello Fogolino nella »camera del torion da basso«. *Ordine e bizzarria: il Rinascimento di Marcello Fogolino* [razstavni katalog] (ur. Giovanni Carlo Federico Villa, Laura Dal Prà in Marina Botteri). Trento: Provincia autonoma di Trento, Castello del Buonconsiglio, monumenti e collezioni provinciali, 2017, str. 253–279.

Macdonald, David: *Velika enciklopedija: sesalci*. Ljubljana, Mladinska knjiga, 1996.

Magnani, Stefano in Bianchig, Pierlugi in Ventura, Paola: Il ponte romano alla Mainizza e la via Aquileia-Emona. *Aquilea Nostra* 76, 2005, str. 82–136.

Mainati, Giuseppe: *Croniche ossia memorie storiche sacro profane di Trieste,* 3. Venezia: Pigotti, 1817.

Maister, Rudolf: Vipava, prenočišče cesarja Karola VI. *Carniola* 2, 1911, št. 3, str. 156–159.

Makuc, Neva: *Border Identities in the Early Modern Period: Venetian Friuli and the Habsburg County of Gorizia mirrored in contemporary historiography*. Berlin: Peter Lang, 2021.

Makuc, Neva: Grad Rihemberk in Lanthieriji v novoveških historiografskih in spominskih virih iz Beneške republike. *Grad Rihemberk: prva knjiga* (ur. Miha Preinfalk in Helena Seražin). Ljubljana: Založba ZRC, 2025, str. 105–120 (Castellologica Slovenica, 3).

Makuc, Neva: *Historiografija in mentaliteta v novoveški Furlaniji in Goriški*. Ljubljana: Založba ZRC, 2011.

Makuc, Neva: Revitalizacija stavb kulturne dediščine preko javno-zasebnega partnerstva: primer Občine Črnomelj. *Kronika* 66, 2018, št. 1, str. 139–146.

Malni Pascoletti, Maddalena: *Ex universa philosophia: Stampe barocche con le Tesi dei Gesuiti di Gorizia*. Gorizia: Edizioni della Laguna, 1992.

Malni Pascoletti, Maddalena: La Pinacoteca di palazzo Attems. *Studi goriziani* 45, 1977, str. 39–62.

Malni Pascoletti, Maddalena: Le Thesenblätter del Monastero di Sant'Orsola. *Il monastero di Sant'Orsola: Trecento anni di storia e di arte* (ur. Luca Geroni). Cinisello Balsamo, Gorizia: Silvana; Fondazione Cassa di Risparmio di Gorizia, 2001, str. 117–123.

Mancini, Vincenzo: Vicende della pittura a Gorizia nel Cinquecento tra »nobiltà d'arme« e devozione cristiana. *Divus Maximilianus: una contea per i goriziani, 1500–1619* [razstavni katalog] (ur. Silvano Cavazza). Mariano del Friuli: Edizioni della Laguna, 2001, str. 207–212.

Manenti, Clemente in Bollen, Markus: *Burgen in Italien*. Köln: Könemann, 2000.

Marcello Fogolino a Gorizia: ricostruzione di un capolavoro disperso del XVI secolo [razstavni katalog] (ur. Teresa Perusini). Gorizia: Fondazione Cassa di Risparmio di Gorizia, 2008.

Marcello Fogolino e dintorni: percorsi nelle arti figurative del primo Cinquecento in Trentino (ur. Marina Botteri, Luca Gabrielli). *Studi trentini. Arte*, 1–2, 2021.

Marchesetti, Carlo: *I Castellieri preistorici di Trieste e della regione Giulia*. Trieste: Museo Civico di Storia Naturale, 1903.

Marcotti, Giuseppe: Sulle orme di Carlo Goldoni. *Illustrazione italiana* 20, 1893, št. 24 (4. 6. 1893), str. 387−390.

Marinelli, Sergio: Antonio Balestra e Rosalba Carriera. *Rosalba Carriera 1673–1757* (ur. Giuseppe Pavanello). Verona: Scripta edizioni, 2009, str. 115–128.

Marnell, Ferdia in Presetnik, Primož: *Protection of overground roosts for bats (particularly roosts in buildings of cultural heritage importance)*. Bonn: UNEP/EUROBATS, 2010 (EUROBATS publication series, 4).

Martelanc, Tanja: »Nel castello di S. Croce ...«: plemiški inventarji družine Attemsov Svetokriških v Državnem arhivu v Gorici. *Arhivi* 33, 2010, št. 1, str. 91–106.

Martina, Alessandra: Dall'Agata Antonio pittore e cartografo. *Nuovo Liruti: Dizionario Biografico dei Friulani,* 2: *L'età veneta* (ur. Cesare Scalon, Claudio Griggio, Ugo Rozzo). Udine: Forum, 2009, str. 893–895.

Marušič, Branko: Capellarisovi prispevki k likovnim upodobitvam Goriške v 18. stoletju. *Jadranski koledar*, 1979, str. 218–222.

Marušič, Branko: Iz starih fotografskih albumov: Giannantonio de Capellaris. *Kronika* 26, 1978, št. 3, str. 182–183.

Marušič, Branko: *Po poteh velikega Tolminskega punta 1713: 2 del*. Ljubljana: Zavod za spomeniško varstvo SR Slovenije, 1973 (Zbirke vodnikov Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, 56).

Marušič, Branko: Uporno gibanje primorskih kmetov, imenovano veliki tolminski punt (1713), v zgodovinopisju. *Pogledi na tolminski punt in čas ob prelomu stoletja* (ur. Aida Škoro Babić, Matevž Košir in Dragica Čeč). Ljubljana, Nova Gorica: Zgodovinsko društvo za severno Primorsko; Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2014, str. 136–144.

Marušič, Branko: Uporno gibanje primorskih kmetov, imenovano veliki tolminski punt (1713), v zgodovinopisju. *Leto 1713 in njegovi odmevi v slovenskem prostoru* (ur. Miha Preinfalk). Ljubljana: Slovensko društvo za preučevanje 18. stoletja; Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU; Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, 2014, http://ezb.ijs.si/fedora/get/ezmono:sd18z15/VIEW/.

Marušič, Branko: *Veliki tolminski punt leta 1713*. Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1973.

Masaryk, Rene: *Dolenji Podboršt pri Trebnjem*. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, 2013 (Arheologija na avtocestah Slovenije, 43).

Maselli Scotti, F. in Paronuzzi, Paolo: Abitato protostorico di Duino: Scavi 1983. *Preistoria del Caput Adriae: Atti del convegno internazionale, Trieste, 19.–20. novembre 1983*. Udine: Istituto per l'Enciclopedia del Friuli Venezia Giulia, 1984, str. 148–160.

Maselli Scotti, F.: Il bronzo finale e il primo ferro a Cattinara. *Atti dei Civici Musei di Storia ed Arte di Trieste* 12, 1981, št. 1, str. 133−160.

Mason, Phil in Kramberger, Bine: *Obrežje*. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, 2022 (Arheologija na avtocestah Slovenije, 105/1).

Mathews, Fiona: Attraction of bats to wind turbines and its implications for planning policies. *1st International Bat Research Online Symposium: Towards solving the wind energy-bat conflict*, 2. 11. 2021.

Matouschek, Johann in Nowak, Heinz: Unpublizierte Tierfibeln und Fibeln mit thermiomorphen Gestaltungselementen aus österreichischen Privatsammlungen. *Römisches Österreich* 13−14, 1985−1986, str. 208−222.

Meiners, Uwe in Mohrmann, Ruth in Roth, Klaus: Inventare als Quellen im projekt Difusion städtisch-bürgerlicher Kultur vom 17. bis zum 20. Jahrhundert. *Probate inventories* (ur. Ad van der Woude, Anton Schuurman). Utrecht: Hes publishers, 1980, str. 97–114.

Meke, Katra: Francesco Pittoni. *Barok v Sloveniji: slikarstvo in kiparstvo* [razstavni katalog] (ur. Matej Klemenčič, Katra Meke). Ljubljana: Narodna galerija, 2025, str. 426–431.

Meke, Katra: Oltarne slike. *Barok v Sloveniji: slikarstvo in kiparstvo* [razstavni katalog] (ur. Matej Klemenčič, Katra Meke). Ljubljana: Narodna galerija, 2025, str. 43–71.

Melchiorre Di Crescenzo, Marta in Princivalle, Alessandro: Indagini chimiche e stratigrafiche. *Marcello Fogolino a Gorizia: Ricostruzione di un capolavoro disperso del XVI secolo* [razstavni katalog] (ur. Teresa Perusini). Gorizia: Fondazione Cassa di Risparmio di Gorizia, 2008, str. 185–205.

Meraviglia Crivelli, Rudolf Johann: *Der Böhmische Adel. J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch, 4. Bd., 9. Abt*. Nürnberg: Bauer und Raspe, 1886.

Meyer, Werner in Widmer, Eduard: *Das grosse Burgenbuch der Schweiz*. Zürich: Ex Libris Verlag, 1977.

Mikuž, Vasja in Dirjec, Janez: Opredelitev izkopanih ostankov favne z gradu Rihemberk nad Branikom leta 1971. *Goriški letnik* 8, 1981, str. 42–44.

Milošič, Franc: Država bo prodala devet gradov. *Delo,* 15. 11. 2010, https://old.delo.si/novice/slovenija/drzava-bo-prodala-kar-devet-gradov.html.

Minor, Jakob: Goethe und die Gräfin Lanthieri. *Die Grenzboten: Zeitschrift für Politik, Literatur und Kunst* 48, 1889, str. 315–320.

Miotti, Tito: *Le giurisdizioni del Friuli orientale e la Contea di Gorizia*. Udine: Del Bianco, 1979 (Castelli del Friuli, 3).

Miotti, Tito: Le nature morte di Paolo Paoletti. *Atti dell'Accademia di scienze, lettere e Arti a Udine* 12, 1951–1954, str. 13–32.

Miotti, Tito: *Le nature morte di Paolo Paoletti*. Udine: Doretti, 1968.

Mirt, Marjana: *Plemiška arhitektura na Vipavskem: arhitekturno naročništvo rodbine Lantieri* (diplomsko delo). Ljubljana, 2010.

Mizzan, Serena: La ceramica. V: Cassola Guida, Paola in Mizzan, Serena: *Pozzuolo del Friuli – II,* 1: *La prima età del ferro nel settore meridionale del castelliere: lo scavo e la ceramica*. Roma: Quasar, 1996, str. 43−203 (Studi e ricerche di protostoria mediterranea, 4).

Mizzan, Serena: San Polo. *Il Carso Goriziano tra protostoria e storia: da Castellazzo a San Polo* [razstavni katalog] (ur. Emanuela Montagnari Kokelj). Gorizia: Provincia di Gorizia, 1989, str. 107−112.

Mlakar, Boris: *Domobranstvo na Primorskem*. Ljubljana: Borec, 1982.

Mlakar, Boris: O delovanju nasprotnikov partizanstva na območju Rihemberka. *Kronika Rihemberka − Branika,* II (ur. Zalka Jereb et al.). Branik: Krajevna skupnost; Kulturno prosvetno društvo Franc Zgonik, 2006, str. 103–152, 157, 161–163.

Mlakar, Liliana in Tavano, Luigi: *La Castagnavizza*. [Gorica]: Istituto di storia sociale e religiosa di Gorizia, 2008 (Le chiese nel Goriziano: guide storiche e artistiche, 10).

Mlinar, Miha: *Vipavska dolina v prazgodovini* (diplomsko delo). Ljubljana, 1999.

Mlinarič, Jože: *Stiška opatija 1136–1784*. Novo mesto: Dolenjska založba, 1995.

Montanari, Massimo: *Lakota in izobilje: zgodovina prehranjevanja v Evropi* (prev. Polona Mesec). Ljubljana: Založba /*cfr., 1998.

Montanaro, Giuseppe Simone: *Un teatro per parete: gli inganni di una villa aristocratica oltre l'Isonzo: la villa Lantieri a Sémona di Vipacco ed i suoi affreschi* (magistrsko delo). Udine, 2010–2011.

Morassi, Antonio: Gorizia nella storia dell'arte. *Gorizia viva: i secoli e le ore della città*. Gorizia: Italia Nostra, 1973, b. p.

Morassi, Antonio: Un ritratto del Mattioli dipinto dal Fogolino. *Atti della Società Italiana per il Progresso delle Scienze*. Roma: Società Italiana per il Progresso delle Scienze, II, 1931, str. 478–479.

Morassi, Antonio: Una mostra del Settecento a Gorizia. *Arte Veneta* 10, 1956, str. 251–254.

Morelli di Schönfeld, Carlo: *Istoria della Contea di Gorizia: con osservazioni ed aggiunte di G.D. Della Bona*, I–IV. Gorizia: Premiata tipografia Paternolli, 1855; Bologna: Arnaldo Forni Editore, 1974 (anastatičen ponatis); [Monfalcone]: Edizioni della Laguna, 2003 (ponatis).

Moretti, Marina: Complessi dai Castellieri di Nivize e Monte Grisa. *I castellieri di Nivize, Monte Grisa, Ponte San Quirino: complessi dell'età del Bronzo* (ur. Laura Ruaro Loseri). Trieste: 1978, str. 10−26 (Atti dei Civici Musei di Storia ed Arte di Trieste. Monografie di Preistoria, 2).

Moro, Giulio in Tasca, Giovanni: Gradiscje di Codroipo (Udine): ceramica dall' US 61. *Gortania* 32, 2010, str. 111−138.

Moschetti, Andrea: *I danni ai monumenti e alle opere d'arte delle Venezie nella guerra mondiale 1915–1918*. Venezia: Librerie Sormani, 1932.

Mostra del collezionista isontino. Gorizia: Tipografia sociale, 1960.

Mostra della Pittura veneta del Seicento in Friuli (ur. Aldo Rizzi). Udine: Doretti, 1968, str. 114–123.

Mozetič, Mitja in Svetina, Jasna: Branik, grad Rihemberk. *Varstvo spomenikov*, 1997, št. 37, 12.

Mozetič, Mitja in Svetina, Jasna: Poročila: Branik/grad Rihemberk. *Varstvo spomenikov*, 1998, št. 37, str. 12.

Mozetič, Mitja: Branik, grad Rihemberk. *Varstvo spomenikov*, 1999, št. 38, str. 11; 2001, št. 38 str. 11.

Mravljak, Josip: *Vuzenica,* II: *dalјši okoliš v srednjem veku: trg in grad 1457–1663: zgodovinski opis*. Maribor: samozaložba, 1929.

Muraro, Michelangelo in Rosand, David: *Tiziano e la silografia veneziana del Cinquecento*. Venezia: Neri Pozza, 1976.

Murgelj, Ida in Nadbath, Barbara: *Šmarna gora pri Ljubljani: absolutno datiranje bronaste in železne dobe na Slovenskem = Absolute dating od the Bronze and Iron Ages in Slovenia* (ur. Matija Črešnar, Biba Teržan). Ljubljana: Univerza v Ljubljani; Narodni muzej Slovenije, 2014, str. 345−354 (Katalogi in monografije, 40).

Murgelj, Ida: *Podsmreka pri Višnji Gori*. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, 2013 (Arheologija na avtocestah Slovenije, 42).

Murovec, Barbara: Slike Francesca Pittonija iz dvorca Haasberg. *Acta historiae artis Slovenica* 7, 2002, str. 59–69.

Nabergoj, Tomaž: Arheologija in gotika. *Gotika v Sloveniji: svet predmetov* (ur. Maja Lozar Štamcar). Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 1995, str. 6–119.

Nared, Janez in Bole, David: Participatory Research on Heritage and Culture-Based Development: A Perspective from South-East Europe. *Participatory Research and Planning in Practice* (ur. Janez Nared, David Bole). Cham: Springer Open, 2020, str. 107–119.

Naschenweng, Hannes Peter: *Der landständische Adel im Herzogtum Steiermark: ein genealogisches Kompendium.* Graz: Steiermärkisches Landesarchiv, 2020 (Veröffentlichungen des Steiermärkischen Landesarchivs, 43/1), https://www.landesarchiv.steiermark.at/cms/dokumente/12799919_77967720/a7a9fa8a/NASCHENWENG%20Webseite%20Version%20Oktober%202020.pdf.

Navarrini, Roberto: *Gli archivi privati*. Lucca: Civita Editoriale, 2005.

Nećak, Dušan in Repe, Božo: *Prelom: 1914–1918: svet in Slovenci v 1. svetovni vojni*. Ljubljana: Sophia, 2005.

Nedoh, Martin: Nezakonsko materinstvo na današnjem slovenskem ozemlju v 19. stoletju. *Klio* 11, 2012, št. 1, str. 22–29.

Notabilia quaedam: I diari dei notai Valentino e Matteo Dragogna (ur. Lucia Pillon, Cristiano Meneghel). Gorizia: Istituto di storia sociale e religiosa, 2019.

Novaković, Predrag: *Prostorska in pokrajinska arheologija: študija na Krasu* (doktorska disertacija). Ljubljana: 2001.

Oberhuber, Konrad: Ein Holzschnitt Jörg Breus des Jüngeren und die Entwurf Raffaels. *Wiener Jahrbuch für Kunstgeschihte* 25, 1972, str. 197–204.

Oman, Drago: Brinjeva gora − 1953 (obdelava prazgodovinske keramike). *Arheološki vestnik* 32, 1981, str. 144−153.

Osvald, Monika: Župnijska cerkev sv. Petra v Šempetru pri Gorici. *Župnija Šempeter pri Gorici skozi stoletja* (ur. Mateja Poljšak Furlan). Šempeter pri Gorici: Župnija, 2010, str. 127–178.

Oter Gorenčič, Mija: *Romanska in zgodnjegotska arhitekturna plastika na Slovenskem* (doktorska disertacija). Ljubljana, 2007.

Ožbolt, Iza: *Braniški grad Rihemberk* (diplomsko delo). Ljubljana, 2021.

Pacia, Amalia: Quattro »storie antiche« inedite di Francesco Pittoni in palazzo Marenzi a Bergamo. *Arte veneta* 80, 2023, str. 230–237.

Pallucchini, Rodolfo: *La pittura nel Veneto: Il Settecento,* I. Milano, Electa, 1995.

Pancheri, Roberto: Proposte per Fogolino ritrattista (ur. Marina Botteri, Luca Gabrielli). *Studi trentini: Arte* 2, 2021 (Marcello Fogolino e dintorni: percorsi nelle arti figurative del primo Cinquecento in Trentino), str. 488–509.

Panjek, Aleksander: »Demografska eksplozija« med Vipavo in Krasom v 16. stoletju: poskus kvantifikacije in periodizacije (gospostvo Rihemberk). *Goriški letnik* 46, 2022, str. 61–80.

Panjek, Aleksander: Fevdalna renta in agrarno gospodarstvo na Krasu na podlagi cenitev gospostev (1615–1637). *Acta Histriae* 12, 2004, št. 2, str. 1–72.

Panjek, Aleksander: Gospostvo in skupnost Rihemberk v dinamičnem 16. stoletju. *Grad Rihemberk: prva knjiga* (ur. Miha Preinfalk in Helena Seražin). Ljubljana: Založba ZRC, 2025, str. 65–103 (Castellologica Slovenica, 3).

Panjek, Aleksander: Kmetijstvo in trgovina na Goriškem v novem veku: kmečki upor leta 1713 iz gospodarskozgodovinske perspektive. *Annales* 7, 1997, 10, str. 153–162.

Panjek, Aleksander: Kruh naredi človeka: kdo je kdaj sit na primorskem podeželju v 17. in 18. stoletju. *Lakote in pomanjkanje: slovenski primer* (ur. Mojca Šorn). Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2018, str. 25–41.

Panjek, Aleksander: *Kulturna krajina in okolje Krasa: o rabi naravnih virov v novem veku*. Koper: Založba Univerze na Primorskem, 2015.

Panjek, Aleksander: Land will tear us apart: family-farm division and real estate market in Slovenia (sixteenth to eighteenth centuries). *The History of the Family* 1, 2021, št. 27, str. 54–81.

Panjek, Aleksander: Not demesne but money: lord and peasant economies in early modern western Slovenia. *The Agricultural History Review* 59, 2011, št. 2, str. 293–311.

Panjek, Aleksander: Olio d'oliva del Carso: modi di produzione, coltivazione e consumo nelle comunità rurali slovene tra '500 e '700 (prime note). *Ars olearia,* II: *Dall'oliveto Oal mercato in età moderna e contemporanea* (ur. Alessandro Carassale, Claudio Littardi). Guarene: Centro studi CeSA, 2019, str. 43–63.

Panjek, Aleksander: Opčina, zavod, podruštvo, mirišče: slovenski izrazi v devinskih dokumentih (Kras, 1562–1756). *Goriški letnik* 39/40, 2015–2016, str. 111–121.

Panjek, Aleksander: Statut in privilegiji komuna ali tabora Rihemberk (1556): avtoportret soseske pred izzivi ekonomskih, socialnih in okoljskih sprememb. *Goriški letnik* 42, 2018, str. 115–148.

Panjek, Aleksander: *Terra di confine: agricolture e traffici tra le Alpi e l'Adriatico: la contea di Gorizia nel Seicento*. Mariano del Friuli: Edizioni della Laguna, 2002.

Panjek, Aleksander: *Vzhodno od Benetk: slovenski obmejni prostor: gospodarstvo, družba, prebivalstvo in naravni viri v zgodnjem novem veku*. Koper: Univerza na Primorskem, ZRS, Univerzitetna založba Annales, 2015.

Papadatou, Eleni et al.: *Status Survey and Conservation Action Plan for the Bats of Prespa*. Prespa: Society for the protection of Prespa, 2011.

Paravicini, Werner: *Adlig leben im 14. Jahrhundert: Weshalb sie fuhren: Die Preußenreisen des europäischen Adels,* 3. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht Verlage, 2020 (Vestigia Prussica. Forschungen zur ost- und westpreußischen Landesgeschichte, 2).

Paris, Alessandro: »Li reporti nostri sono stati sempre verissimi«: Marcello e Matteo Fogolino tra servizi segreti e aristocrazia trentino-tirolese. *Ordine e bizzarria: Il Rinascimento di Marcello Fogolino* [razstavni katalog] (ur. Giovanni Carlo Federico Villa, Laura Dal Prà in Marina Botteri). Trento: Provincia autonoma di Trento; Castello del Buonconsiglio, monumenti e collezioni provinciali, 2017, str. 207–223.

Pavel Diakon: *Zgodovina Langobardov (Historia Langobardorum)* (prevod Fran Bradač, Bogo Grafenauer, Kajetan Gantar). Maribor: Obzorja, 1988.

Pavlič, Tadej: *Idejni načrt prenove gradu Rihemberk v Braniku – šola kreativnega mišljenja* (magistrsko delo). Ljubljana, 2017.

Pavlin, Vojko: *Goriška: od zadnjih goriških grofov do habsburške dežele*. Nova Gorica: Pokrajinski arhiv, 2017.

Pavlin, Vojko: Goriško gospostvo na začetku 16. stoletja. *Kronika* 55, 2007, št. 2 (Iz zgodovine Goriške), str. 185–200.

Pavlin, Vojko: *Goriško gospostvo ob prehodu pod Habsburžane na osnovi urbarja iz leta 1507*. Nova Gorica: Goriški muzej, 2006.

Pavlin, Vojko: Župnija sv. Petra v Šempetru pri Gorici od nastanka do druge polovice 18. stoletja. *Župnija Šempeter pri Gorici skozi stoletja* (ur. Mateja Poljšak Furlan). Šempeter pri Gorici: Župnija, 2010, str. 13–64.

Pečenko, Sandro: *Rodovina Pečenko: 1. del*. Ljubljana: samozaložba, 2007.

Persič, Tilen in Stanič, Jasna: *Izletanje vejicatih netopirjev (Myotis emarginatus) iz porodniške kolonije na gradu Rihemberk*. Šempeter pri Gorici: OŠ Ivana Roba, 2004.

Perusini, Teresa: Il sacrificio di Isacco. *La Pinacoteca dei Musei Provinciali di Gorizia* (ur. Annalia Delneri, Raffaella Sgubin). Vicenza: Terraferma, 2007, str. 40–41.

Perusini, Teresa: La Crocifissione. *La Pinacoteca dei Musei Provinciali di Gorizia* (ur. Annalia Delneri, Raffaella Sgubin). Vicenza: Terraferma, 2007, str. 42–43.

Perusini, Teresa: La provenienza delle tavole e le ipotesi ricostruttive dell'altare: analisi iconografica e stilistica: analisi tecnica. *Marcello Fogolino a Gorizia. Ricostruzione di un capolavoro disperso del XVI secolo* (ur. Teresa Perusini). Gorizia: Fondazione Cassa di Risparmio di Gorizia, 2008, str. 73–155.

Perusini, Teresa: La provenienza delle tavole e le ipotesi ricostruttive dell'altare. *Marcello Fogolino a Gorizia: Ricostruzione di un capolavoro disperso del XVI secolo* [razstavni katalog] (ur. Teresa Perusini). Gorizia: Fondazione Cassa di Risparmio di Gorizia, 2008, str. 73–91.

Peskar, Robert: *Gotska arhitektura na Goriškem. Stavbarske delavnice (1460–1530)*. Nova Gorica: Goriški muzej, 1999.

Petelin, Stanko: *Gradnikova brigada*. Ljubljana: Borec; Naša obramba, 1983.

Peterlin, Stane: Nekaj o začetkih in zametkih varstva narave v Sloveniji. *Varstvo spomenikov* 20, 1976, str. 75–92.

Pettenegg, Eduard Gaston von: Genealogia des uralten löbl. Herrngeschlechts der Herren v. Scherffenberg auf Hohenwang und Spilberg. *Adler* 1, 1871, str. 107−109.

Pettoello, Alberta: Libri e lettori a Gorizia nel Settecento. *Abitare il 700* (ur. Raffaella Sgubin). Gorizia: Musei Provinciali, 2008, str. 239–243.

Pickl, Othmar: Pettau – ein internationaler Handelsplatz des 15. und 16. Jahrhunderts. *Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark* 62, 1971, str. 87–109.

Pillon, Lucia in Vidic, Federico: »Qui si tratta della reputacion di Casa nostra«: Filippo e Giovanni Gasparo Cobenzl. *I Cobenzl: una famiglia europea tra politica, arte e diplomazia (1508–1823)* (ur. Alessio Stasi in Federico Vidic). Roma: Lithos; Gorizia: Archivio di Stato di Gorizia, 2022, str. 267–380.

Pillon, Lucia: »Oltre lo specchio«: Committenza e cultura nella Gorizia del Settecento. *I Lichtenreiter nella Gorizia del Settecento* [razstavni katalog] (ur. Andrea Antonello, Walter Klainscek). Monfalcone: Edizioni della Laguna, 1996, str. 36–46.

Pillon, Lucia: *Archivio storico Levetzow Lantieri*. Soprintendenza archivistica del Friuli Venezia Giulia, 2013, https://sa-fvg.cultura.gov.it/fileadmin/inventari/archivi_privati/Levetzow_Lantieri._Inventario_con_indici_e_appendice_2013__Lucia_Pillon_.pdf.

Pillon, Lucia: I documenti della famiglia Attems in archivi goriziani. *Nicolò Pacassi: Architetto degli Asburgo: Architettura e scultura a Gorizia nel Settecento* [razstavni katalog] (ur. Emanuela Montagnari Kokelj in Giuseppina Perusini). Monfalcone: Edizioni della Laguna, 1998, str. 151–176.

Pillon, Lucia: Il monstero di Sant'Orsola a Gorizia dalle origini al priorato di madre Maria Giovanna Lantieri (1672–1730). *Barok na Goriškem = Il barocco nel Goriziano* (ur. Ferdinand Šerbelj). Nova Gorica: Goriški muzej, Grad Kromberk; Ljubljana: Narodna galerija, 2006, str. 91–100.

Pillon, Lucia: L'archivio Coronini Cronberg di Gorizia: La schedatura preliminare all'ordinamento. *Archivi nobiliari e domestici: conservazione, metodologie di riordino e prospettive di ricerca storica* (ur. Laura Casella, Roberto Navarrini). Udine: Forum, 2000.

Pillon, Lucia: *L'archivio della famiglia Degrazia,* I–II. Udine: Società Filologica Friulana, 2010 in 2013 (Documenti e archivi del Friuli, 2 e 4).

Pillon, Lucia: L'archivio storico dei Levetzow Lantieri: Note in margine al riordino. *Borc San Roc*, 24, 2012, str. 41−48.

Pirjevec, Jože: Pariška mirovna konferenca. *Acta Histriae* 6, 1998, str. 8–14.

Pirkovič, Jelka: Sto let v dobro dediščine – izhodišča, pot in sadovi. *Sto let v dobro dediščine* (ur. Nataša Gorenc). Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, 2014, str. 20–35.

Pirona, Giulio Andrea in Carletti, Ercole in Corgnali, Giovanni Battista: *Il nuovo Pirona. Vocabolario Friulano*. Udine: Società filologica friulana, 2004.

Plečnikova šola v Ljubljani [razstavni katalog] (ur. Lojze Gostiša). Ljubljana: Arhitekturni muzej, 1996.

Plemelj, Albert: Sanacija obrambnega stolpa gradu Rihemberka. *Varstvo spomenikov*, 1966, št. 11, str. 23–29.

Plemič, Ferdo (= Kleinmayr, Ferdo): *Zadnji lutrovci na Vipavskem: povest iz minulih časov*. Trst: Književna družina »Luč« (i. e.) Edinost, 1930.

Plesničar Nemec, Ana: *Grad Rihemberk: spomeniškovarstvena problematika* (diplomsko delo). Ljubljana, 2010.

Plesničar, Pavel: *Ajdovščina: pogled v njeno preteklost: komentirana objava zgodovine Ajdovščine in Šturij*. Nova Gorica: Goriški muzej, 1998.

Pleterski, Andrej: *Župa Bled: nastanek, razvoj in prežitki*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1986.

Pogačar, Martin: Digitalna dediščina: sozgodovinskost in multikulturna dediščina nekdanje Jugoslavije. *Dve domovini = Two Homelands* 39, 2014, str. 111–124.

Popelka, Fritz: *Die Landesaufnahme Innerösterreichs von Johannes Clobucciarich 1601–1605*. Graz: U. Moser, 1924.

Porcedda, Donatella in Martina, Alessandra: Goriška grofija v prvi polovici 18. stoletja = La contea di Gorizia nella prima metà del Settecento. V: Šerbelj, Ferdinand: *Antonio Paroli, 1688–1768* [razstavni katalog]. Ljubljana: Narodna galerija; Gorizia: Musei Provinciali; Nova Gorica: Goriški muzej, 1996.

Porcedda, Donatella: Goriški deželni stanovi in zadušitev tolminskega punta. *Tolminski punt in čas na prelomu stoletja* (ur. Dragica Čeč, Aida Škoro Babić, Matevž Košir). Nova Gorica: ZZDS; Zgodovinsko društvo za Severno Primorsko, 2014, str. 51–64.

Postojinsko okrajno glavarstvo. Postojna: R. Šeber, 1889.

Pozzetto, Marko: *Maks Fabiani – vizije prostora*. Kranj: Libra, 1997.

Predolin, Paola: Michele Coronini Cronberg e l'eredità Cobenzl. *I Cobenzl: una famiglia europea tra politica, arte e diplomazia (1508–1823)* (ur. Alessio Stasi in Federico Vidic). Roma: Lithos; Gorizia: Archivio di Stato di Gorizia, 2022, str. 1121–1170.

Predpisi o nespornih pravnih stvareh: notarski red, zapuščinski patent, sodni depoziti, VI (ur. Eduard Volčič). Ljubljana: Društvo "Pravnik", 1910.

Pregeljc, Neža: Deželna sadjerejska in vinorejska šola na Slapu pri Vipavi. *Kronika* 72, 2024, št. 2, str. 297–310.

Prehrana na Goriškem (ur. Slavica Plahuta, Vesna Ličer). Nova Gorica: Goriški muzej, 2002.

Preinfalk, Miha: *Auerspergi: po poteh mogočnega tura*. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2005 (Thesaurus memoriae. Dissertationes, 4).

Preinfalk, Miha: Grofje Thurn-Valsassina na Koroškem. *Kronika* 56, 2008, št. 2 (Iz zgodovine Koroške), str. 247–264.

Preinfalk, Miha: Novoveško plemstvo na Slovenskem: med zakoni gospodarstva in zahtevami družbe. *Vizija raziskav slovenske gospodarske in družbene zgodovine* (ur. Darja Mihelič). Ljubljana: Založba ZRC, 2014, str. 139–147.

Preinfalk, Miha: *Plemiške rodbine na Slovenskem: 16. stoletje: 1. del: od Barbov do Zetschkerjev*. Ljubljana: Viharnik, 2016 (Blagoslovljeni in prekleti, 5).

Preinfalk, Miha: *Plemiške rodbine na Slovenskem: 17. stoletje: 1. del: od Billichgrätzov do Zanettijev*. Ljubljana: Viharnik, 2014 (Blagoslovljeni in prekleti, 4).

Preinfalk, Miha: Rodbina Kobencl v Ljubljani in na Kranjskem. *I Cobenzl: una famiglia europea tra politica, arte e diplomazia (1508–1823)* (ur. Federico Vidic, Alessio Stasi). Roma: Lithos; Gorizia: Archivio di Stato 2022, str. 441–456.

Preinfalk, Miha: Rodbina v luči srednjeveških listin. *Zgodovinski časopis* 55, 2001, št. 3–4, str. 341−374.

Preinfalk, Miha: Zemljiško gospostvo Turjak pod taktirko Hansa Mordaxa (1514–1515). *Kronika* 46, 1998, št. 1–2, str. 13–33.

Premrl, Božidar: *Nesmrtni kamen in njegovi mojstri v gornji Vipavski dolini in okolici*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2022.

Premrl, Božidar: Slovarček narečnih in drugih bolj lokalnih izrazov in rečenic: življenje ob trti in kršinu. *Življenjska pričevanja krajanov iz Vipave in okolice* (ur. Magda Rodman in Marija Makarovič). Vipava: Krajevna skupnost Vipava, 2020, str. 298–302.

Premrov, Miroslav: Dokumenti o kmetski pobuni leta 1713 (takozv. Tolminski punt). *Edinost*, 25. 3. 1926, str. 3–4; 4. 4. 1926, str. 6.

Presetnik, Primož et al.: *Monitoring populacij izbranih ciljnih vrst netopirjev 2012 (končno poročilo)*. Miklavž na Dravskem polju: Center za kartografijo favne in flore, 2012.

Presetnik, Primož et al.: *Atlas netopirjev (Chiroptera) Slovenije = Atlas of bats (Chiroptera) of Slovenia*. Miklavž na Dravskem polju Center za kartografijo favne in flore, 2009 (Atlas faunae et florae Sloveniae, 2).

Presetnik, Primož in Podgorelec, Monika in Grobelnik, Vesna in Šalamun, Ali: *Monitoring populacij izbranih ciljnih vrst netopirjev 2008–2009 (zaključno poročilo)*. Miklavž na Dravskem polju: Center za kartografijo favne in flore, 2009.

Presetnik, Primož in Podgorelec, Monika in Grobelnik, Vesna in Šalamun, Ali: *Monitoring populacij izbranih ciljnih vrst netopirjev v letih 2010 in 2011 (končno poročilo)*. Miklavž na Dravskem polju: Center za kartografijo favne in flore, 2011.

Presetnik, Primož in Podgorelec, Monika in Grobelnik, Vesna: *Monitoring populacij izbranih ciljnih vrst netopirjev (četrto delno poročilo)*. Miklavž na Dravskem polju: Center za kartografijo favne in flore, 2007.

Presetnik, Primož in Podgorelec, Monika: *Monitoring populacij izbranih ciljnih vrst netopirjev v letih 2014 in 2015: stanje netopirjev in njihovih habitatov na gradu Rihemberk*. Miklavž na Dravskem polju: Center za kartografijo favne in flore, 2014.

Presetnik, Primož in Šturm, Samo: *Netopirji v Parku Škocjanske jame*. Škocjan: Park Škocjanske jame, 2017.

Presetnik, Primož in Zamolo, Aja in Pavlovič, Eva in Šalamun, Ali: *Monitoring populacij izbranih ciljnih vrst netopirjev v letih 2018–2023: prvo delno poročilo*. Miklavž na Dravskem polju: Center za kartografijo favne in flore, 2021.

Presetnik, Primož in Zamolo, Aja in Šalamun, Ali in Grobelnik, Vesna in Lešnik, Aleksandra: *Monitoring populacij izbranih ciljnih vrst netopirjev v letih 2016 in 2017 (končno poročilo)*. Miklavž na Dravskem polju: Center za kartografijo favne in flore, 2017.

Presetnik, Primož in Zamolo, Aja in Šalamun, Ali: *Monitoring populacij izbranih ciljnih vrst netopirjev v letih 2018–2020 (končno poročilo)*. Miklavž na Dravskem polju: Center za kartografijo favne in flore, 2020.

Presetnik, Primož in Zamolo, Aja: *Netopirji v stavbah kulturne dediščine*. Miklavž na Dravskem polju: Center za kartografijo favne in flore, 2021.

Presetnik, Primož in Zamolo, Aja: *Ugotavljanje prisotnosti lyssa virusov pri netopirjih v letu 2021: končno poročilo*. Miklavž na Dravskem polju: Center za kartografijo favne in flore, 2021.

Presetnik, Primož: *Monitoring stanja populacij netopirjev na gradu Rihemberk s poskusom zagotovitve nadomestnega zatočišča: poročilo 2004 in dodatek 2005*. Miklavž na Dravskem polju: Center za kartografijo favne in flore, 2005.

Prinčič, Vili: *V Brucku taborišču 1915–1918: 2015: ob stoletnici dogajanja*. Trst: ZTT, 2015.

Progetto castello della Motta di Savorgnano (ur. Fabio Piuzzi). Firenze: All'insegna del giglio, 2003 (Ricerche di archeologia medievale nel nord-est italiano, 28).

Prosdocimi, Benedetta: Le olle ad orlo appiattito: distribuzione e cronologia di una classe ceramica diffua in Italia nordorientale. *Preistoria e Protostoria del Caput Adriae* (ur. Eugenio Borgna, Paola Cassola Guida, Susi Corazza). Firenze: Istituto Italiano di Preistoria e Protostoria, 2018, str. 865−874 (Studi di Preistoria e Protostoria, 5).

Pulliero, Alessandro in Spezzani, Paolo: Analisi riflettografica delle tavole dipinte di Marcello Fogolino appartenenti alla Fondazione Carigo e ai Musei Provinciali di Gorizia. *Marcello Fogolino a Gorizia: Ricostruzione di un capolavoro disperso del XVI secolo* [razstavni katalog] (ur. Teresa Perusini). Gorizia: Fondazione Cassa di Risparmio di Gorizia, 2008, str. 169–184.

Puschnig, Reiner: *Gnaden und Rechte: das steirische Siegelbuch, ein Privilegienprotokoll der innerösterreichischen Regierung 1592–1619*. Graz: Steiermärkisches Landesarchiv, 1984 (Veröffentlichungen des Steiermärkischen Landesarchives, 14)

Quinzi, Alessandro: Artisti, committenti e collezionisti nella Gorizia del Settecento: Nuove evidenze. *Pittori del Settecento tra Venezia e Impero: Arte attraverso i territori del Friuli Venezia Giulia* [razstavni katalog] (ur. Liliana Cargnelutti, Vania Gransinigh, Alessandro Quinzi). Udine: Musei Civici, 2024, str. 269–293.

Quinzi, Alessandro: Giulio Quaglio tra il Friuli veneto, la Contea di Gorizia e la Carniola. *Artisti in viaggio 1600−1750: Presenze foreste in Friuli Venezia Giulia* (ur. Maria Paola Frattolin). Udine: Itineraria; (Venezia): Cafoscarina, 2005, str. 193−204.

Quinzi, Alessandro: Marcello Fogolino tra Tiziano e Pordenone: Il sacrificio di Abramo dei Musei Provinciali di Gorizia. *Marcello Fogolino a Gorizia: Ricostruzione di un capolavoro disperso del XVI secolo* [razstavni katalog] (ur. Teresa Perusini). Gorizia: Fondazione Cassa di Risparmio di Gorizia, 2008, str. 156–167.

Quinzi, Alessandro: Mosè e Aronne: Ordine e bizzarria. *Il Rinascimento di Marcello Fogolino* [razstavni katalog] (ur. Giovanni Carlo Federico Villa, Laura Dal Prà in Marina Botteri). Trento: Provincia autonoma di Trento; Castello del Buonconsiglio, monumenti e collezioni provinciali, 2017, str. 198–203.

Rabitsch, Julia: »Eine niedlicher Löwe mit starker Mähne« – zu einer Löwenfibel mit rhombischer Bügelplatte und kurzem schmalen Fuss aus Brigantium/Bregenz. *Archäologisches Korrespondenzblatt* 50, 2020, št. 1, str. 77−91.

Radics, Peter von: Ältere Geschichte des Schlosses Unterthurn (Tivoli) bei Laibach. *Mittheilungen des Musealvereines für Krain* 6, 1893, str. 108–124.

Radman-Livaja, Ivan: *Militaria Sisciensia: nalazi rimske vojne opreme iz Siska u fundusu Arheološkog muzeja v Zagrebu*. Zagreb: Arheološki muzej u Zagrebu, 2004 (Katalozi i monografije Arheološkoga muzeja u Zagrebu, 1).

Rajhman, Jože: *Pisma Primoža Trubarja*. Ljubljana: SAZU, 1986.

Ravbar, Alojz: Kako je padla postojanka v Braniku. *Borec* 11, 1959, str. 580–583.

Reale, Isabella: Antichi maestri in Friuli. *Dipinti per una collezione* [razstavni katalog]. Udine: Castello di Susans, 2007.

Rebernik, Karolina: *Odnos upraviteljev cerkva do varstva zatočišč netopirjev v cerkvah na Slovenskem* (magistrsko delo). Ljubljana, 2016.

Redmond, René: *Religija in družba v Evropi*. Ljubljana: *cf, 2005.

Repovš, Jernej: Tržno usmerjene poti turizma v moji deželi. V: Bogataj, Janez in Janša-Zorn, Olga: *Turizem smo ljudje: zbornik ob 100. letnici ustanovitve Deželne zveze za pospeševanje prometa tujcev na Kranjskem, Turistične zveze Slovenije in organiziranega turizma v Sloveniji*. Ljubljana: Turistična zveza Slovenije, 2006, str. 139–147.

Representation: Cultural Representations and Signifying Practices (ur. Stuard Hall). London: Thousand Oaks; New Delhi: SAGE Publications, 2003.

Ribarič, Vladimir: *Potresi v Sloveniji: ob stoti obletnici velikega ljubljanskega potresa*. Ljubljana: Slovenska matica, 1994.

Riccòmini, Eugenio: Giovanni Antonio Burrini. *Pittori d'Italia,* 2 (ur. Milena Naldi, Marco Riccòmini). Bologna, 1999.

Riedmann, Josef in Grebe, Anja in Großmann, G. Ulrich: *Schloss Buonconsiglio in Trient*. Regensburg: Schnell & Steiner, 2007.

Riha, Emilie: *Die römischen Fibeln aus Augst und Kaiseraugst*. Augst, 1979 (Forschungen in Augst, 3).

Rihemberk, 15. februar 1944 – Branik, oktober 1985 (ur. Vera Flipčič et al.). Branik: Krajevna skupnost, 1985.

Rinascimento in bianco e nero: L'arte dell'incisione a Venezia (149–1615) [razstavni katalog] (ur. Giovanni Maria Fara, David Landau). Verona: Scripta edizioni, 2024.

Rodrigues, Luisa et al.: *Guidelines for consideration of bats in wind farm projects: Revision 2014*. Bonn, UNEP/EUROBATS Secretariat, 2015 (EUROBATS Publication Series, 6).

Roli, Renato: *Pittura bolognese 1650–1800: dal Cignani ai Gandolfi.* Bologna: ALFA, 1977 (Fonti e studi per la Storia di Bologna e delle Province emiliane e romagnole, 6).

Rösener, Werner: *Kmetje v evropski zgodovini*. Ljubljana: Založba /*cf, 2007.

Rossetti, Pietro: Corografia di Trieste, suo territorio e diocesi scritte nell'anno 1694. *Archeografo triestino* serie II, 3, 1872−1875, str. 1−52.

Rutar, Simon: Archivalisches aus Wippach. *Mittheilungen des Musealvereines für Krain* 4, 1891, str. 53–60.

Rutar, Simon: *Poknežena grofija Goriška in Gradiščanska: zgodovinski opis*. Ljubljana: Matica Slovenska, 1893.

Rutar, Simon: Schloss und Herrschaft (Grundherrschaft) Lueg. *Mittheilungen des Musealvereins für Krain* 8, 1895, str. 2–11, 45–57, 94–103.

Rutar, Simon: *Zgodovina Tolminskega, to je: zgodovinski dogodki sodnijskih okrajev Tolmin, Bolec in Cerkno ž njih prirodoznanskim in statističnim opisom*. Gorica: Devetak, 1882.

Rutar, Simon: *Zgodovinske črtice iz poknežene grofije Goriške in Gradiške*. Gorica: Goriška tiskarna A. Gabrščck, 1895.

Sandgruber, Roman: *Die Anfänge der Konsumgesellschaft: Konsumgüterverbrauch, Lebensstandard und Alltagskultur in Österreich im 18. und 19. Jahrhundert*. Wien: Verlag für Geschichte und Politik, 1982.

Sani, Bernardina: 1730: il viaggio di Rosalba Carriera a Vienna: uno sguardo agli intermediari e a Guglielmina Amalia di Brunswick-Lüneburg, imperatrice vedova. *Patrons, Intermediaries, Venetian Artists in Vienna & Imperial Domains* (1650–1750) (ur. Enrico Lucchese, Matej Klemenčič). Firenze: Leonardo Libri, 2022, str. 111–123.

Sani, Bernardina: Classicismi di Francesco Pavona, pittore a pastello di 'istorie' e ritratti nell'Europa dei Lumi. *Pittori del Settecento tra Venezia e Impero: Arte attraverso i territori del Friuli Venezia Giulia* [razstavni katalog] (ur. Liliana Cargnelutti, Vania Gransinigh, Alessandro Quinzi). Udine: Musei Civici, 2024, str. 251–266.

Sani, Bernardina: Il carteggio di Rosalba Carriera. V: Carriera, Rosalba: *Lettere, diari, frammenti* (ur. Bernardina Sani). Firenze: L. S. Olschki, 1985, str. 1−41.

Santeusanio, Italo: Doliac Carlo, avvocato e amministratore. *Nuovo Liruti: Dizionario biografico dei friulani,* 3: *L'età contemporanea* (ur. Cesare Scalon, Claudio Griggio in Giuseppe Bergamini). Udine: Forum, 2011, str. 1326–1327.

Sapač, Igor in Lazarini, Franci: *Arhitektura 19. stoletja na Slovenskem*. Ljubljana: Muzej za arhitekturo in oblikovanje; Fakulteta za arhitekturo, 2015.

Sapač, Igor: Grad in dvorca v Šoštanju: arhitekturnozgodovinski oris. *Kronika* 69, 2021, št. 3 (Iz zgodovine Šoštanja), str. 533–618.

Sapač, Igor: Grad Vrbovec. Arhitekturnozgodovinski oris. *Kronika* 73, 2025, št. 3 (Iz zgodovine Zgornje Savinjske doline), str. 501–572.

Sapač, Igor: *Gradovi, utrdbe, dvorci, vile v Slovenskem primorju in v bližnji soseščini*. Ljubljana: Viharnik, 2014.

Sapač, Igor: *Grajske stavbe v zahodni Sloveniji,* 3: *Območje Nove Gorice in Gorice*. Ljubljana: Viharnik, 2010 (Grajske stavbe v Sloveniji, 22).

Sapač, Igor*: Grajske stavbe v zahodni Sloveniji,* 1: *Zgornja Vipavska dolina*. Ljubljana: Viharnik, 2008 (Grajske stavbe v Sloveniji, 20).

Sapač, Igor: *Grajske stavbe v zahodni Sloveniji*, 5: *Kras in Primorje*. Ljubljana: Viharnik, 2011 (Grajske stavbe v Sloveniji, 24).

Sapač, Igor: Kaj je grad? Problematika terminološke oznake in temeljne definicije. *Kronika* 60, 2012, št. 3 (Iz zgodovine slovenskih gradov), str. 391−412.

Sapač, Igor: Nataša Štupar-Šumi (1927–2018): Nekrolog. *Delo*, 25. 7. 2018, str. 23.

Sapač, Igor: *Razvoj grajske arhitekture na Dolenjskem in v Beli krajini* (diplomsko delo). Ljubljana, 2003.

Sapač, Igor: *Rekonstrukcijski posegi v historičnih urbanih naselbinah na Slovenskem* (doktorska disertacija). Ljubljana, 2008.

Sapač, Igor: Stavbna zgodovina dvorca Zalog pri Moravčah. *Zbornik za umetnostno zgodovino* 43, 2007, str. 139–176.

Sardagna, Giuseppe de: Annali dei signori di Reifenberg (1165−1384). *Archivio Veneto* 13, 1877, str. 8−44.

Sardagna, Giuseppe de: Colenzio de Laymbach. *Archivio Veneto* 13, 1877, str. 286−290.

Sardoč, Ambrož: Grad nevaren za obiskovalce. *Primorske novice*, 28. 8. 2006, str. 5.

Sarti, Raffaela: *Europe at Home: Family and Material Culture, 1500–1800*. New Haven, London: Yale University Press, 2002.

Scatassa, Ercole: I conti Lantieri: memorie istoriche e genealogia. *Archeografo triestino*, serie 4, 2004, št. 64, str. 249−261.

Schennach, Martin Paul: Supplikationen. *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.–18. Jh.): ein exemplarisches Handbuch* (ur. Josef Pauser et al.). Wien, München: Oldenbourg Verlag, 2004, str. 572–584.

Scheutz, Martin: Frühneuzeitliche Gerichtsakten als Ego-Dokumente: eine problematische Zuschreibung am Beispiel der Gamiger Gerichtsakten aus dem 18. Jahrhundert. *Ego-dokumente: Annäherung an der Mensche in der Geschichte* (ur. Winfried Schulze). Berlin: Akademie Verlag, 1996, str. 99–135.

Schmidt, W. A.: Die Gegenreformation in Görz-Gradiska. *Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus in Österreich* 29, 1908, str. 86–133.

Schmidt-Brentano, Antonio: *Die k.k. bzw. K.u.k. Generalität 1816–1918*. Wien: Österreichisches Staatsarchiv, 2007.

Schmidt-Brentano, Antonio: *Kaiserliche und k.k Generale (1618–1815)*. Wien: Österreichisches Staatsarchiv, 2006.

Schöggl-Ernst, Elisabeth in Leideck, Markus in Medved, Marko*: Ivan Klobučarić – život i djelo: Johannes Clobucciarich – Leben und Werk*. Rijeka: Državni arhiv; Graz: Steiermärkisches Landesarchiv, 2022.

Sedevčič, Anja: *Protiturški tabori v Vipavski dolini* (diplomsko delo). Ljubljana: 2013.

Sedmak, Drago: Rihemberk v vrtincu prve svetovne vojne. *Kronika Rihemberka − Branika*, II (ur. Zalka Jereb et al.). Branik: Krajevna skupnost; Kulturno prosvetno društvo Franc Zgonik, 2006, str. 51–102.

Seražin Helena: *Kultura vile na Vipavskem in Goriškem od 16. do 18. stoletja*. Trst: ZTT = EST, 2008.

Seražin, Helena: Vila Belvedere na Zemonu pri Vipavi. *Barok na Goriškem = Il barocco nel Goriziano* (ur. Ferdinand Šerbelj). Nova Gorica: Goriški muzej Kromberk; Ljubljana: Narodna galerija, 2006, str. 225–238.

Seražin, Helena: *Vile na Goriškem in Vipavskem od 16. do 18. stoletja: uporaba funkcionalne tipologije za definiranje posvetne plemiške arhitekture v novem veku na Primorskem*. Ljubljana: Založba ZRC, 2006, https://zalozba.zrc-sazu.si/sites/default/files/Vile%20na%20Gori%C5%A1kem%20in%20Vipavskem%20od%2016%20do%2018%20stoletja.jpg.

Simić, Marko: *Po sledeh soške fronte*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1996.

Siracusano, Luca: »Frateli banditi quali habitano a Trento«: pale trentine e amicizie friulane di Marcello Fogolino. *Ordine e bizzarria: Il Rinascimento di Marcello Fogolino* [razstavni katalog] (ur. Giovanni Carlo Federico Villa, Laura Dal Prà in Marina Botteri). Trento: Provincia autonoma di Trento; Castello del Buonconsiglio, monumenti e collezioni provinciali, 2017, str. 163–177.

Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787: 3. del (ur. Vincenc Rajšp). Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Arhiv Republike Slovenije, 1997.

Smith, Laurajane: *Uses of heritage*. London, New York: Routledge, 2006.

Smole, Emil: Konservatorska poročila: Rihemberk. *Varstvo spomenikov* 17–19, 1974–1975, št. 2, str. 153, 173.

Smole, Emil: Konservatorska poročila. Rihenberk. *Varstvo spomenikov* 15, 1970, str. 202.

Smole, Emil: Pred obnovitvijo rihemberškega gradu. *Primorske novice*, 15. 6. 1960, str. 25.

Smole, Majda: *Graščine na nekdanjem Kranjskem*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1982.

Smole, Majda: *Vicedomski urad za Kranjsko: 13. stol. – 1747: 1. del: cerkvene zadeve: lit. A–F.* Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1985.

Smole, Majda: *Vicedomski urad za Kranjsko: 13. stol. – 1747: 5. del: cerkvene zadeve: lit. M–R;* Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1995.

Smole, Majda: *Vicedomski urad za Kranjsko: 13. stol. – 1747: 6. del: cerkvene zadeve: lit. S–Z*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1997.

Snoj, Marko: *Etimološki slovar slovenskih zemljepisnih imen*. Ljubljana: Modrijan & Založba ZRC, 2009.

Sodenstern, E. von: *Zum Säcular-Gedächtniss von 1758: der Feldzug in Mähren oder die Belagerung und der Entsatz von Olmütz*. Frankfurt am Main: Sauerländer, 1858.

Spangher, Luciano: *Gorizia e il Convento e la Chiesa di San Francesco dei frati minori conventuali*. Gorizia: Fondazione »Società per la conservazione della Basilica di Aquileia«, 1994.

Spânu, Daniel: Two Leontomorphic Fibulae from Poiana. *Studia Praehistorica et Antiqua, Miscellanea in honorem Silvia Teodor* (ur. Alexandru Berzovan). Iaşi: Editura Universitatii »Alexandru Ioan Cuza«, 2020, str. 175−188.

Spessot, Francesco, La Confraternita goriziana del SS. Sacramento (Secoli XV–XVIII). *Studi goriziani* 21, 1957, str. 75–90.

Spominska knjiga ljubljanske plemiške družbe sv. Dizma: 1688–1801 (faksimile). Ljubljana: Fundacija Janeza Vajkarda Valvasorja, 2001.

Stasi, Alessio: »Canto gli onor delle Sonziache sponde«: Note su Rodolfo Coronini e i Fasti Goriziani. V: Coronini Cronberg, Rodolfo: *Fasti Goriziani con un saggio in appendice di Alessio Stasi* (prev. Lorenzo Da Ponte). [Gorizia]: Istituto per gli Incontri Culturali Mitteleuropei; Edizioni della Laguna, 2001 [samostojna paginacija].

Stasi, Alessio: »8 quadri d'un brazo e mezo«: Il destino di un complesso pittorico di casa Lantieri. *Marcello Fogolino a Gorizia: Ricostruzione di un capolavoro disperso del XVI secolo* [razstavni katalog] (ur. Teresa Perusini). Gorizia: Fondazione Cassa di Risparmio, 2008, str. 37–71.

Stasi, Alessio: I Lanthieri. *Divus Maximilianus: una contea per i goriziani (1500–1619)* [razstavni katalog] (ur. Silvano Cavazza). Mariano del Friuli: Edizioni della Laguna, 2002, str. 242–244.

Stele, France: Varstvo spomenikov. *Dom in svet* 27, 1914, št. 1–2, str. 49–56.

Steppan, Markus: Agrar- und Forstrechtliche Bestimmungen als soziales, wirtschaftliches und rechtliches Steuerungsinstrument. *Neznano in pozabljeno iz 18. stoletja na Slovenskem* (ur. Miha Preinfalk). Ljubljana: Založba ZRC, 2011, str. 35–50.

Steska, Viktor: Dolničarjeva ljubljanska kronika od l. 1660 do l. 1718. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* 11, 1901, št. 5–6, str. 141–186.

Sticotti, Pierro: Tergeste. *Inscriptiones Italiae* 10, (Regio X), zv. 4, 130, št. 393. Roma: Libreria dello Stato, 1951.

Stopar, Ivan: Castello di Rihemberk. *Castelli senza confini: un viaggio tra le opere fortificate del Friuli Venezia Giulia e della Slovenia* (ur. Gianni Virgilio). Udine: Forum, 2009, str. 346–347.

Stopar, Ivan: *Gradovi na Slovenskem*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1986.

Stopar, Ivan: *Gradovi*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1991 (Zbirka Slovenska dediščina).

Stopar, Ivan: *Ljubljanske vedute*. Ljubljana: Arterika, 1996.

Stopar, Ivan: *Najlepši slovenski gradovi*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2008.

Stopar, Ivan: *Ostra kopja, bridki meči*. Ljubljana: Viharnik, 2007 (Zbirka Življenje na srednjeveških gradovih na Slovenskem).

Stopar, Ivan: *Razvoj srednjeveške grajske arhitekture na Slovenskem Štajerskem*. Ljubljana: Slovenska matica, 1977.

Stopar, Ivan: Rihemberk, sivi grad v dolini Branice. *Kronika Rihemberka – Branika,* II (ur. Zalka Jereb et al.). Branik: Krajevna skupnost; Kulturno prosvetno društvo Franc Zgonik Branik, 2006, str. 19–42.

Stopar, Ivan: *Slikovite podobe Slovenije*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2013.

Stopar, Ivan: Slovenski gradovi – prezrta dediščina. *Kronika* 60, 2012, št. 3 (Iz zgodovine slovenskih gradov), str. 379–390.

Stopar, Ivan: *Za grajskimi zidovi*. Ljubljana: Viharnik, 2007 (Zbirka Življenje na srednjeveških gradovih na Slovenskem).

Studen, Andrej: *Rabljev zamah: k zgodovini kriminala in kaznovanja na Slovenskem od 16. do začetka 21. stoletja*. Ljubljana: Slovenska matica, 2004.

Studen, Andrej: *Stanovati v Ljubljani: socialnozgodovinski oris stanovanjske kulture Ljubljančanov pred prvo svetovno vojno*. Ljubljana: ISH - Institutum studiorum humanitatis, 1995.

Suhadolnik, Jože in Anžič, Sonja: *Mestni trg z okolico in Ciril-Metodov trg: arhitekturni in zgodovinski oris predela med grajskim hribom z gradom, Cankarjevim nabrežjem, Trančo, Stritarjevo ulico in podgrajskega dela Ciril-Metodovega trga ter arhivsko gradivo Zgodovinskega arhiva Ljubljana*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2000.

Svetina, Jasna et al.: *Konservatorski načrt: Mapa 01: Branik – Grad Rihemberk: Verzija 2*. Ljubljana: ZVKDS Restavratorski center, 2018 [elaborat].

Svetina, Jasna in Klemenčič, Bojan: *Branik – Grad Rihemberk (EŠD 40): Konservatorski program in možne namembnosti gradu*. Nova Gorica: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije. Območna enota Nova Gorica, 2001 [elaborat].

Svetina, Jasna in Žgur, Žiga: Branik – grad Rihemberk. *Varstvo spomenikov: poročila* 55–56, 2019–2020, 2022, str. 38–39.

Svetina, Jasna: Branik. *Varstvo spomenikov* 35, 1995, str. 87.

Svetina, Jasna: Šestdeset let prenove gradu Rihemberk. *Grad Rihemberk: prva knjiga* (ur. Miha Preinfalk in Helena Seražin). Ljubljana: Založba ZRC, 2025, str. 191–208 (Castellologica Slovenica, 3).

Svoljšak, Drago: Emilu Smoletu ob grobu v Stari gori, 31. julija 1982. *Varstvo spomenikov* 25, 1983, str. 5–7.

Svoljšak, Drago: Kovačevše – naselje idrijske skupine v Vipavski dolini = Kovačevše - un insediamento nella Valle di Vipacco della cultura La Tène di Idrija pri Bači. *Goriški letnik* 10, 1983, str. 5−32.

Svoljšak, Drago: Le ceramiche dei castelli di Tolmino–Rifembergo–S. Daniele. *Ceramiche medioevali e rinascimentali nell'Isontino e raccolte settecentesche dei Musei Provinciali di Gorizia: Catalogo della Mostra a cura della Direzione dei Musei Provinciali di Gorizia. Palazzo Attems–Gorizia, 15. dicembre 1980 – 31 gennaio 1981*. Gorizia: Musei Provinciali, str. 37–50.

Svoljšak, Drago: Posočje v bronasti dobi. *Arheološki vestnik* 39−40, 1988−1989, str. 367−386.

Svoljšak, Petra: Kronika Rihemberka – Branika: Branik. *Kronika* 42, 1994, št. 2, str. 86–88.

Svoljšak, Petra: *Soška fronta*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1994.

Šavel, Irena in Sankovič, Samo: *Nedelica pri Turnišču*. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, 2013 (Arheologija na avtocestah Slovenije, 39).

Šerbelj, Ferdinand: Anna Borrini (1700–1763), »prva dama« baročnega slikarstva na Goriškem. *Zvon*, 2023, št. 2, str. 35–37.

Šerbelj, Ferdinand: Anna Borrini, slikarka goriške družine Lanthieri. *Grad Rihemberk: prva knjiga* (ur. Miha Preinfalk in Helena Seražin). Ljubljana: Založba ZRC, 2025, str. 123–131 (Castellologica Slovenica, 3).

Šerbelj, Ferdinand: *Antonio Paroli: 1688–1768* [razstavni katalog]. Ljubljana: Narodna galerija, 1996.

Šerbelj, Ferdinand: *Baročno slikarstvo na Goriškem*. Ljubljana: Narodna galerija, 2002.

Šerbelj, Ferdinand: La pittura barocca nell'intreccio tra Serenissima e pars Imperii: nuove evidenze. *Pittori del Settecento tra Venezia e Impero: Arte attraverso i territori del Friuli Venezia Giulia* [razstavni katalog] (ur. Liliana Cargnelutti, Vania Gransinigh, Alessandro Quinzi). Udine: Musei Civici Castello, 2024, str. 187–231.

Šerbelj, Ferdinand: Slikar Antonio dall'Agata o slikah Ane Borrini. *Barok na Goriškem = Il barocco nel Goriziano* (ur. Ferdinand Šerbelj). Nova Gorica: Goriški muzej; Ljubljana: Narodna galerija, 2006, str. 365–373.

Šerbelj, Ferdinand: Sliki Anne Borrini v Štanjelu. *Goriški letnik* 43, 2019, str. 183–189.

Šerbelj, Ferdinand: Ukradena preteklost. *Barok na Goriškem = Il barocco nel Goriziano* (ur. Ferdinand Šerbelj), Nova Gorica: Goriški muzej; Ljubljana: Narodna galerija, 2006, str. 505–511.

Šercelj, Alojz: Poročilo o analizah rastlinskih ostankov, najdenih pri izkopavanjih na gradu Rihemberk nad Branikom leta 1971. *Goriški letnik* 8, 1981, str. 44–46.

Škvor Jernejčič, Brina: The earliest cremation burials in the south-eastern Alpine region from the Middle Bronze Age – signs of intercultural connections with the northern Carpathian Basin. *Prähistorische Zeitschrift* 95, 2020, št. 2, str. 447–490.

Šlibar, Vladimir: *Kuharca ali kako so kuhale gospodinje na Celjskem v drugi polovici 19. in prvi polovici 20. stoletja*. Celje: Pokrajinski muzej, 2005.

Šorn, Jože: Donesek h kmečkim uporom v letih 1705 in 1715. *Zgodovinski časopis* 4, 1950, str. 171–177.

Šorn, Jože: Ljubljana in kmečki upor v letu 1635. *Kronika* 3, 1955, št. 1, str. 22–25.

Štih, Peter: *Goriški grofje ter njihovi ministeriali in militi v Istri in na Kranjskem*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1994 in 1997 (dopolnjena izdaja).

Štih, Peter: K zgodovini nižjega plemstva na Krasu in v Istri. *Zgodovinski časopis* 45, 1991, str. 549–557.

Štih, Peter: Obisk cesarja Leopolda I. v Gorici leta 1660 in govor jezuita Martina Bavčerja. *Pater Martin Bavčer: ob štiristoletnici rojstva* (ur. Branko Marušič in Peter Štih). Nova Gorica: Goriški muzej; Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 1995, str. 19–36.

Štih, Peter: *Srednjeveške goriške študije: prispevki za zgodovino Gorice, Goriške in goriških grofov*. Nova Gorica: Goriški muzej, 2002.

Štuhec, Marko: *Besede, ravnanja, stvari: plemstvo na Kranjskem v prvi polovici 18. stoletja*. Ljubljana: Slovenska matica, 2009.

Štuhec, Marko: Kranjska suita za zrcalo, vilico, nož, žlico, kavno ročko, čajnik in njuhalni robec. *Zgodovina za vse* 1, 1994, št. 1 str. 1–9.

Štuhec, Marko: O pogrnjeni mizi v domovih kranjskega plemstva v 17. in prvi polovici 18. stoletja. *Prehrana na Slovenskem: zbornik strokovnih prispevkov za mentorje zgodovinskih krožkov*. Ljubljana: Zveza prijateljev mladine Slovenije, 2000, str. 17–21.

Štuhec, Marko: O vonjavah v nosu grofa Wolfa Sigmunda Lichtenberga: soteška graščina v 18. stoletju kot podeželsko mestni kulturni hibrid. *Acta Histriae* 25, 2017, št. 3, str. 511–538.

Štuhec, Marko: Plemstvo in plemiška bivalna kultura v kranjskih mestih v prvi polovici 18. stoletja. *Mestne elite v srednjem in zgodnjem novem veku med Alpami, Jadranom in Panonsko nižino = Urban elites in the Middle Ages and the Early Modern Times between the Alps, the Adriatic and the Pannonian plain* (ur. Janez Mlinar, Bojan Balkovec). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2011, str. 355–385.

Štuhec, Marko: *Rdeča postelja, ščurki in solze vdove Prešeren: plemiški zapuščinski inventarji 17. stoletja kot zgodovinski vir*. Ljubljana: ŠKUC, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1995.

Štuhec, Marko: Slava na polici, cesar na steni in podgane v damastnih prtih: zapuščinski inventar kot vir za plemiški vsakdanjik v 17. stoletju. *Zbornik. 27. zborovanje slovenskih zgodovinarjev* (ur. Aleš Gabrič). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1994, str. 59–66.

Štupar-Šumi, Nataša: *Grad Rihemberk nad Branikom*. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine, 1973 (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, 43).

Štupar-Šumi, Nataša: O delu arhitekta v spomeniškovarstveni službi. *Varstvo spomenikov* 13–14, 1968–1969 (1970), str. 41–92.

Štupar-Šumi, Nataša: Obnovitvena dela na Rihemberku v letih 1962 do 1964. *Varstvo spomenikov* 9, 1962–1964, str. 23–35.

Štupar-Šumi, Nataša: Poročila: Branik. *Varstvo spomenikov* 28, 1986, str. 314–315.

Štupar-Šumi, Nataša: Preliminarna poročila: Branik, grad Rihemberk. *Varstvo spomenikov* 25, 1983, str. 288–289.

Štupar-Šumi, Nataša: Primorski gradovi. *Posvetovanje dediščina stavbarstva: Primorska in Kras* (ur. Peter Fister). Ljubljana: Gradbeni inštitut ZRMK, Gradbeni center Slovenije, 1999, str. 36.

Štupar-Šumi, Nataša: Raziskave ob obnovitvenih delih na gradovih Rihemberk in Štanjel. *Varstvo spomenikov* 25, 1983, str. 67–70.

Štupar-Šumi, Nataša: Rihemberk: Konservatorsko poročilo. *Varstvo spomenikov* 21, 1977, str. 362.

Štupar-Šumi, Nataša: *Stavbna dediščina na Krasu* (doktorska disertacija). Ljubljana, 1996.

Šubic Prislan, Jana: Glazirane skodelice z gradu Rihemberk. *Vračanje izvirnih podob: restavratorski posegi* (ur. Damjana Prešeren). Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, 2004, str. 142, 152–153 (Dnevi evropske kulturne dediščine).

Šumi, Nace: *Arhitektura 16. stoletja na Slovenskem: obdobje renesanse* [razstavni katalog]. Ljubljana: Arhitekturni muzej, 1997.

Šumi, Nace: *Arhitektura XVI. stoletja na Slovenskem*. Ljubljana: Slovenska matica, 1966.

Šumi, Nace: *Slovenija: umetnostni vodnik*. Ljubljana: Marketing 013 ZTP, 1990.

Tasca, Giovanni: L'età del bronzo nel Friuli Venezia Giulia. *Quaderni Friulani di Archeologia* 29, 2019, str. 17−35.

Tavano, Sergio: Accademie a Gorizia nel Settecento. *Archeografo triestino* 70, 2010, št. 1 str. 147–161.

Tavano, Sergio: *Arte e artisti nordici nel Goriziano: cultura tedesca nel Goriziano*. Gorizia: Istituto di storia sociale e religiosa, 1995.

Tecco Hvala, Sneža in Mušič, Branko: Ali je imela naselbina na Mostu na Soči v železni dobi obzidje? *Goriški letnik* 45, 2021, str. 29−52.

Teržan, Biba in Turk, Peter in Maver, Andreja: Železnodobni stolp na Ostrem vrhu in severne kraške zapore = An Iron Age tower atop Ostri vrh and the barriers of the northern Kras (Karst). *Arheološki vestnik* 72, 2021, str. 453−477.

The Oxford Handbook of Public Heritage, Theory and Practice (ur. Angela M. Labrador, Neil Asher Silberman). Oxford: Oxford University Press, 2018.

Tiroler Burgenbuch, 9: *Pustertal* (ur. Magdalena Hörmann-Weingartner). Bozen, Innsbruck, Wien: Athesia-Tyrolia, 2003.

Tomažič, Simona in Olić, Slobodan: *Šiman pri Gotovljah*. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, 2009 (Arheologija na avtocestah Slovenije, 9).

Torno, Armando: Lorenzo Da Ponte: L'atleta dell'esistenza. V: Da Ponte, Lorenzo: *Memorie: Saggio introduttivo di Armando Torno: Note musicali di Laura Nicora: Commenti di Max Bruschi*. Milano: La vita felice, 2017, str. 5−17.

Trampuž, Martina in Vidič, Aleš: Oživljanje gradu Rihemberk. *Kronika Rihemberka – Branika,* II (ur. Zalka Jereb et al.). Branik: Krajevna skupnost; Kulturno prosvetno društvo Franc Zgonik Branik, 2006, str. 364–353.

Trapp, Oswald: *Tiroler Burgenbuch*, III: *Wipptal*. Bozen: Athesia; Innsbruck, Wien: Tyrolia-Verlag, 1974.

Tronkar, Gloria: I conti Lantieri di Gorizia committenti di Rosalba Carriera e Francesco Pavona. *Arte in Friuli Arte a Trieste (AFAT)* 32, 2013, str. 89−114.

Tronkar, Gloria: *Rosalba Carriera a Gorizia: i Lantieri committenti di pitture in pastello e i Santi di Francesco Pavona* (magistrska naloga). Trieste, 2012–2013.

Trotter, Kamillo: Die Herren von Reifenberg. *Adler: Monatsblatt der heraldisch-genealogischen Gesellschaft Adler* 10, 1929, str. 491−494, 534−544, 566−572, 581–586.

Turk, Peter in Jereb, Mojca: Poselitev braniške doline v prazgodovini in rimskem obdobju: arheološka pričevanja. *Kronika Rihemberka − Branika*, II (ur. Zalka Jereb, et al.). Branik: Krajevna skupnost; kulturno prosvetno društvo Franc Zgonik Branik, 2006, str. 9−18.

Turk, Peter in Svetličič, Vesna in Pavlovič, Daša: *Dragomelj*. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, 2022 (Arheologija na avtocestah Slovenije, 106).

Turk, Peter: Early Iron Age hoards from central and western Slovenia. *Preistoria e Protostoria del Caput Adriae* (ur. Eugenio Borgna, Paola Cassola Guida, Susi Corazza). Firenze: Istituto Italiano di Preistoria e Protostoria: 2018, str. 397−406 (Studi di Preistoria e Protostoria, 5).

Turner, Gregory G. in Reeder, DeeAnn Marie: Update of White-Nose Syndrome in bats. *Bat Res News* 50, 2009, str. 47–53.

Ulmer, Christoph: *Burgen im Friaul*. Köln: Könemann, 1999.

Un castelliere nel Medio Friuli: Gradiscje di Codroipo: 2004–2014 (ur. Giovanni Tasca, Cristiano Putzolu, David Vicenzutto). Codroipo: LithoStampa, 2015.

V ospredje: Pionirke slovenske arhitekture, gradbeništva in oblikovanja (ur. Helena Seražin). Ljubljana: Založba ZRC, 2020.

Valjavec, Josip: *Italijansko-slovenski slovar: nad štiridesettisoč besed z bogato frazeologijo in kratkim imenikom krstnih in zemljepisnih imen*. Ljubljana: Katoliška bukvarna, 1914.

Valvasor, Johann Weikhard: *Die Ehre des Herzogthums Krain,* I–XV. Nürnberg, 1689.

Vendita coattiva all'incanto della Collezione Calligaris di Terzo d'Aquileia. Trieste: Istituto vendite giudiziarie, 1968.

Vesme, Alexandre de: *Le peintre–graveur italien*. Milano: Ulrico Hoepli èditeur, 1906.

Vetrih, Jožko: Lantieri (Lanthieri). *Primorski slovenski biografski leksikon*, 9. snopič. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1983, str. 243–244.

Vidic, Federico: Dalla signoria alla corte: L'acesa dei Cobenzl al servizio degli Asburgo. *I Cobenzl: una famiglia europea tra politica, arte e diplomazia (1508–1823)* (ur. Alessio Stasi in Federico Vidic). Roma: Lithos; Gorizia: Archivio di Stato di Gorizia, 2022, str. 457–556.

Vidmar, Polona: Zgodovinski oris uporabe in pomena sodniških insignij na Ptuju. *Sodniške insignije v evropskem in slovenskem pravnem izročilu* (ur. Igor Zemljič, Vid Žepič). Ljubljana: Vrhovno sodišče Republike Slovenije; Univerza v Ljubljani, Pravna fakulteta, 2023, str. 61–78.

Vilfan, Sergij in Otorepec, Božo in Valenčič, Vlado: *Ljubljanski trgovski knjigi iz prve polovice 16. stoletja = Zwei Handelsbücher aus der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti; Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 1986.

Vilfan, Sergij: Komun v Črnotičah. *Traditiones* 1, 1972, str. 155–169.

Vilfan, Sergij: *Soseske in druge podeželske skupnosti: gospodarska in družbena zgodovina Slovencev: zgodovina agrarnih panog, 2: Družbena razmerja in gibanja*. Ljubljana: DZS, 1980, str. 9–74.

Vilfan, Sergij: *Zgodovinska pravotvornost in Slovenci*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1996.

Villa, Giovanni Carlo Federico: Ereditando un metodo: L'officina di Montagna nella prativa di Fogolino (ur. Marina Botteri, Luca Gabrielli). *Studi trentini: Arte*, 1, 2021 (Marcello Fogolino e dintorni: Percorsi nelle arti figurative del primo Cinquecento in Trentino), str. 54–89.

Villa, Giovanni Carlo Federico: Marcello Fogolino, un attraversamento critico. *Ordine e bizzarria: Il Rinascimento di Marcello Fogolino* [razstavni katalog] (ur. Giovanni Carlo Federico Villa, Laura Dal Prà, Marina Botteri). Trento: Provincia autonoma di Trento; Castello del Buonconsiglio, monumenti e collezioni provinciali, 2017, str. 19–35.

Villa, Giovanni Carlo Federico: Traverso gli argini: opere e movimenti di Marcello Fogolino (1521–1524). *Artisti in viaggio, 1450–1600: Presenze foreste in Friuli Venezia Giulia* (ur. Maria Paola Frattolin). Venezia: Cafoscarina; Udine: Itineraria, 2004.

Villa, Giovanni Carlo Federico: Un Flügelaltar per Marcello Fogolino. *Nuovi studi* 4, 1997, str. 157–164.

Vinazza, Manca in Črešnar, Matija in Mlekuž Vrhovnik, Dimitrij in Mušič, Branko: Gradišče Debela griža in možnost neinvazivnih integriranih arheoloških raziskav. *Gradišča v zahodni in osrednji Sloveniji* (ur. Dejan Vončina). Gorjansko: Zavod Krasen Kras, 2018, str. 103−123.

Vinazza, Manca: *Lončarstvo pozne bronaste in starejše železne dobe v zahodni Sloveniji* (doktorska disertacija). Ljubljana, 2021.

Vinazza, Manca: Naselbinska keramika starejše železne dobe na Krasu = Settlement pottery from the Early Iron Age in Kras. *Arheološki vestnik* 72, 2021, str. 419−452.

Vitri, Serena et al.: Udine dall'età del bronzo ad età altomedievale. *Antichità Altoadriatiche* 37, 1990, str. 71−122.

Vodopivec, Peter: *Od Pohlinove slovnice do samostojne države: slovenska zgodovina od konca 18. do konca 20. stoletja*. Ljubljana: Modrijan, 2006.

Voigt, Christian C. et al.: *Guidelines for consideration of bats in lighting projects*. Bonn: UNEP/ EUROBATS, 2018 (EUROBATS Publication Series, 8).

Voigt, Christian C. et al.: *Bats and Buildings: The Conservation of Synanthropic Bats*. Springer, Cham., 2016.

Vojaković, Petra in Novšak, Matjaž: *Podgorica*. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, 2022 (Arheologija na avtocestah Slovenije, 97).

Vrečko, Edvard in Krajnc-Vrečko, Fanika: *Primož Trubar: pisma*. Ljubljana: Pedagoški inštitut, 2015 (Zbrana dela Primoža Trubarja, 10).

Vries, Jan: *The Industrious Revolution: Consumer Behavior and the Household Economy, 1650 to the Present*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.

Vuga, Davorin: Konservatorska poročila: Rihemberk. *Varstvo spomenikov* 17–19, 1974, št. 1, str. 174–175.

Vuga, Davorin: Poročilo o izkopavanju na gradu Rihemberk nad Branikom leta 1971. *Goriški letnik* 8, 1981, str. 5−48.

Vuga, Davorin: Rihemberk: konservatorsko poročilo. *Varstvo spomenikov* 21, 1977, str. 316–319.

Warneke, Thilo F.: *Hallstatt- und frühlatènezeitlicher Anhängerschmuck: Studien zu Metallanhängern des 8.-5. Jahrhunderts v. Chr. zwischen Main und Po*. Rahden, Westf.: Leidorf, 1999 (Internationale Archäeologie, 50).

Waterton, Emma in Smith, Laurajane: The Recognition and Misrecognition of Community Heritage. *International Journal of Heritage Studies* 16, 2010, št. 1–2, str. 4–15.

Weigl, Igor: O francoskih grafikah, loparjih in grofičinem strelovodu: oprema in funkcije dvorca Dornava v 18. stoletju. *Dornava: Vrišerjev zbornik* (ur. Marjeta Ciglenečki). Ljubljana: Slovensko umetnostnozgodovinsko društvo; Filozofska fakulteta, 2003, str. 180–249.

Wiesflecker, Hermann: *Meinhard der Zweite: Tirol, Kärnten und ihre Nachbarländer am Ende des 13. Jahrhunderts*. Innsbruck: Universitäts-Verlag Wagner 1955 (Schlern-Schriften, 124).

Williams, Raymond: *Navadna kultura: izbrani spisi*. Ljubljana: Studia humanitatis, 1997.

Witt-Döring, Christian: Fra Nord e Sud. *Abitare il 700* (ur. Raffaella Sgubin). Gorizia: Musei Provinciali, 2008, str. 23–56.

Witting, Johann Baptist: Beiträge zur Genealogie des krainischen Adels. *Jahrbuch der k. k. heraldischen Gesellschaft »Adler«*, 1894, str. 89–146; 1895, str. 162–264.

Witting, Johann Baptist: Steiermärkischer Adel. J. *Siebmacher's Großes Wappenbuch*, Band IV, 7. Abteilung. Nürnberg: Bauer & Raspe, 1919–1921.

Woods, Michael in McDonald, Robbie A. in Harris, Stephan: Predation of wildlife by domestic cats Felis catus in Great Britain. *Mammal Review* 33, 2003, str. 174–188.

Wurzbach, Konstant von: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, 40. Band. Wien, 1880; 52. Band. Wien, 1885.

Wutscher, Konrad Falko: Der Palazzo Lantieri in Görz. *Arx*, 2025, št. 2, str. 41–50.

Wutte, Martin: Die Erwerbung der Görzer Besitzungen durch das Haus Habsburg. *Mitteilungen des Instituts fur osterreichische Geschichtsforschung* 38, 1920, str. 282–311.

Zadnikar, Marijan: Branik. *Varstvo spomenikov* 6, 1955–1957, str. 64–65.

Zadnikar, Marijan: *Z mojih poti: spomini slovenskega umetnostnega zgodovinarja in konservatorja*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1991.

Zadravec, Dejan: *Ptujski meščani do uničujočega požara leta 1684: biografsko-prosopografski priročnik*. Ptuj: Zgodovinski arhiv, 2017.

Zadravec, Dejan: *Zastave in prodaje deželnoknežjih posesti in prihodkov v spodnjeavstrijskih deželah v prvi polovici 16. stoletja*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2012 (Viri, 35).

Zangrando, Alessia: Da Sophie de Fagan a Charlotte Cobenzl: un percorso musicale attraverso gli spartiti dell'Archivio Coronini Cronberg. *I Cobenzl: una famiglia europea tra politica, arte e diplomazia (1508–1823)* (ur. Alessio Stasi in Federico Vidic). Roma: Lithos; Gorizia: Archivio di Stato di Gorizia, 2022, str. 1105–1120.

Zanotti, Giampietro: *Storia dell'Accademia Clementina* I. Bologna, 1739.

Zava Boccazzi, Franca: *Pittoni*. Venezia: Alfieri, 1979.

Zwitter, Fran: *Starejša kranjska mesta in meščanstvo* (inavguralna disertacija). Ljubljana: Leonova družba, 1929.

Žajdela, Ivo: Gradovi v ognju: 9. del. *Demokracija*, 24. 1. 2002, str. 24–25.

Žajdela, Ivo: Usoda gradov. *Demokracija*, 27. 11. 2003, str. 42–43.

Žbona Trkman, Beatriče et al.: *Grajska zapuščina: katalog ob razstavi keramike in stekla, 14.–17. stol*. Nova Gorica: Goriški muzej, 1991.

Žbona Trkman, Beatriče in Kruh, Ana: Stanje raziskav gradov in dvorcev na območju historične Goriške, I: Dobrovo, Kozlov rob, Rihemberk, Štanjel. *Goriški letnik* 33–34, 2009–2010, št. 1, str. 195–218.

Žbona Trkman, Beatriče: I siti castellani nel territorio isontino sloveno e sui margini del Carso settentrionale: la ricerca archeologica. *Ceramica dal Bassomedioevo al Rinascimento in Italia nordorientale e nelle aree transalpine: Atti della giornata di studio, Udine 16. marzo 1996* (ur. Maurizio Buora et al.). Udine: Società Friulana di Archeologia, 1999, str. 135–142 (Archeologia di Frontiera, 2).

Žgur, Žiga: Branik – grad Rihemberk. *Varstvo spomenikov: poročila* 57–58, 2024, str. 22–23.

Žnidaršič Žagar, Sabina: Nezakonske matere: objektivno gledano je lahko tudi malo veliko. *Delta* 3, 1997, št. 1–2, str. 57–63.

Žontar, Josip: Kranjski deželni vicedom: prispevek zgodovini srednjeveške finančne uprave na Kranjskem. *Hauptmannov zbornik* (ur. Pavle Blaznik et al.). Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1966, str. 277−318 (SAZU, Razred za zgodovinske in družbene vede. Razprave, 5).

Žontar, Josip: *Villach und der Südosten: Zur Geschichte der wirtschaftlichen und verwandtschaftlichen Beziehungen Villachs und seiner Bewohner zu Krain, dem Küstenlande und Kroatien bis zum Ende des 16. Jahrhunderts*. Villach: Stadt, 1960.

Žontar, Jože: Nastanek, gospodarska in družbena problematika policijskih redov prve polovice 16. stoletja za dolnjeavstrijske dežele s posebnim ozirom na slovenske pokrajine. *Zgodovinski časopis* 10–11, 1956–1957, str. 32–121.

Žvanut, Maja: *Od viteza do gospoda*. Ljubljana: Viharnik, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1994.

ČASOPISI

Amtsblatt zur Laibacher Zeitung, 1869.
Der genealogische Archivarius, 1739.
Der Sammler, 1842.
Goriški dnevnik, Primorski dnevnik, 1948.
Grazer Tagblatt, 1903.
Grazer Volksblatt, 1872.
Il Corriere Ordinario, 1679.
Il giovine Pensiero, 1894.
Il piccolo delle ore diciotto, 1938.
Intelligenz-Blatt zur Laibacher Zeitung, 1823.
Klagenfurter Zeitung, 1822.
Kmetijske in rokodelske novice, 1870, 1872.
Laibacher Tagblatt, 1872.
Laibacher Wochenblatt, 1821, 1833.
Laibacher Zeitung, 1841, 1842, 1858, 1866, 1867.
Neue Freie Presse, 1886.
Neues Fremden-Blatt, 1867.
Österreichischer Beobachter, 1817.
Primorske novice, 1994.
Reichspostreuter, 1771.
Slovenec, 1910.
Slovenski narod, 1872, 1873.
Wiener Zeitung, 1765, 1768, 1774, 1782, 1851, 1856.
Wienerisches Diarium, 1712, 1713.

SPLETNE STRANI

Arcanum.com:

Franciscejski kataster: https://maps.arcanum.com/en/map/secondsurvey-costalzone/?bbox=1533967.159826427%2C5756055.994702541%2C1536718.8928446935%2C5757274.209840837&map-list=1&layers=8

Prva vojaška izmera, 1784–1785: https://maps.arcanum.com/en/map/cadastral/?bbox=1533967.159826427%2C5756055.994702541%2C1536718.8928446935%2C5757274.209840837&map-list=1&layers=3%2C4

Druga vojaška izmera, 1821–1824: https://maps.arcanum.com/en/map/secondsurvey-costalzone/?bbox=1533967.159826427%2C5756055.994702541%2C1536718.8928446935%2C5757274.209840837&map-list=1&layers=8

Tretja vojaška izmera, 1869–1887: https://maps.arcanum.com/en/map/thirdsurvey25000/?bbox=1533967.159826427%2C5756055.994702541%2C1536718.8928446935%2C5757274.209840837&map-list=1&layers=129

Arctur d.o.o:

Branik – Castle Rihemberk (3D digital capture and attempt of 3D reconstruction), 2022: https://www.youtube.com/watch?v=agg30K7b2Nw

Branik – Grad Rihemberk, interaktivni model, 2022: https://sketchfab.com/3d-models/branik-grad-rihemberk-rekonstrukcija-1467ffdadfc24ba98e756e266dc8b2ca

Dizionario Biografico degli Italiani:

Catucci, Marco: »Martello, Pier Jacopo«: https://www.treccani.it/enciclopedia/pier-jacopo-martello_(Dizionario-Biografico)

Gatto, Gabriela: »Carriera, Rosalba«: https://www.treccani.it/enciclopedia/rosalba-carriera_(Dizionario-Biografico)

Mangini, Nicola: »Casanova, Giacomo«: https://www.treccani.it/enciclopedia/giacomo-casanova_(Dizionario-Biografico)

Miller, Dwight C.: »Burrini, Giovanni Antonio«: https://www.treccani.it/enciclopedia/giovanni-antonio-burrini_(Dizionario-Biografico)

Dizionario Biografico dei Friuliani:

Martina, Alessandra: »Dall'Agata, Antonio (1671–1751)«: https://www.dizionariobiograficodeifriulani.it/dallagata-antonio

Pastres, Paolo: »Sartori Hoffmann, Felicità (1705–1706)«: https://www.dizionariobiograficodeifriulani.it/sartori-hoffmann-felicita/

Encyclopedia Britannica:

https://www.britannica.com/topic/castellan-feudal-official

eZKN Pregledovalnik arhivskih zemljiško katastrskih načrtov:

Nedatiran načrt iz najverjetneje prve polovice 20. stoletja: https://geohub.gov.si/ghapp/ezkn/index.html

Facebook:
Muvi Media d.o.o. Gnom, ohranjanje kulturne dediščine, d.o.o.: Kratki dokumentarni film o obnovi gradu Rihemberk: https://www.facebook.com/gnomdoo/videos/159675015943896/

Slavnostjo odprtje gradu Rihemberk: https://www.facebook.com/rihemberk/

Fran:
https://www.fran.si/

Sinonimni slovar: 'safian': https://fran.si/208/sinonimni-slovar/4388973/safian?

'slanina': https://fran.si/iskanje?View=1&Query=slanina&All=slanina

Geološki zavod Slovenije: Osnovna geološka karta:
https://ogk100.geo-zs.si/

GisKD pregledovalnik:
https://geohub.gov.si/ghapp/giskd/

History Today:
Lee, Alexander: Bats: Out of Hell? It took an Irish Gothic novelist to tie up centuries of demonic mythology surrounding this leathery, nocturnal mammal. *History Today* 70, 2020, št. 10: https://www.historytoday.com/archive/natural-histories/bats-out-hell

ICOMOS:
Andras, Roman. Reconstruction – from Venice charter to the Charter of Cracow 2000. V: *Estrategias relativas al patrimonio cultural mundial: La salvaguarda en un mundo globalizado: Principios, practicas y perspectivas: 13th ICOMOS General Assembly and Scientific Symposium. Actas.* 2002: https://publ.icomos.org/publicomos/jlbSai?html=Pag&page=Pml/Not&base=technica&ref=43B4C65A8A7F603E23CE35B9F8D742D8

Charters and doctrinal texts: https://www.icomos.org/charters-and-doctrinal-texts/

ICOMOS Slovenija:
Kaj je ICOMOS: https://www.icomos.si/kaj-je-icomos/

Načela kakovosti: https://www.icomos.si/files/2021/12/EU_Nacela_Kakovosti_Web.pdf

INTERREG, Central Europe:
Golja, Tanja: Celovit revitalizacijski načrt stavbne kulturne dediščine na območju Mestne občine Nova Gorica: pilotni ukrep: Grad Rihemberk. Nova Gorica: Regijska razvojna agencija Severne Primorske d.o.o. – RRA:

https://programme2014-20.interreg-central.eu/Content.Node/T2.4.1.1.pdf.

Krajevna skupnost Branik: Znane osebnosti kraja
https://www.branik.si/o-vasi/znane-osebnosti-kraja/

Merlin Tuttle's Bat Conservation:
Tuttle, Merlin Devere: A Viral Witch Hunt: https://www.merlintuttle.org/wp-content/uploads/2020/04/A-Viral-Witch-Hunt_Header-Logos.pdf

Mestna občina Nova Gorica:

Grad Rihemberk, središče trajnostnega turizma GO: https://www.nova-gorica.si/sl/mestna-obcina/projekti/grad-rihemberk-sredisce-trajnostnega-turizma-go/

GREVISLIN – Zelena infrastruktura, ohranjanje in izboljšanje stanja ogroženih vrst in habitatnih tipov ob rekah: www.nova-gorica.si/sl/mestna-obcina/projekti/grevislin-zelena-infrastruktura-ohranjanje-in-izboljsanje-stanja-ogrozenih-vrst-in-habitatnih-tipov-ob-rekah/

Na gradu Rihemberk nadaljujemo z obnovitvenimi deli, 18. 12. 2019: https://www.nova-gorica.si/sl/novice/na-gradu-rihemberk-nadaljujemo-z-obnovitvenimi-deli/

RESTAURA – Grad Rihemberk: https://www.nova-gorica.si/sl/mestna-obcina/projekti/restaura-grad-rihemberk/

Natura 2000:

https://natura2000.gov.si/novica/grad-rihemberk-odprl-vrata-v-infoteko-natura-2000/

Outsider:

Kosec, Miloš: Netopirska dediščina. *Outsider.* 17. 8. 2021: https://outsider.si/milos-kosec-netopirska-dediscina/

Oxford Plants 400:

Calocedrus decurrens: https://herbaria.plants.ox.ac.uk/bol/plants400/Profiles/CD/Calocedrus

Portal DIKD – Digitalno inoviranje kulturne dediščine:

Branik – grad Rihemberk: https://www.dikd.si/sl/kulturna-dediscina/1/645f9250-1685-4983-ab31-4586fcdae116/

Programska knjiga. Go borderless. Nova Gorica: zavod EPK, 2025:

https://issuu.com/epkgo2025/docs/programska_knjiga_go_2025_guida_al_programma_go

Republika Slovenija:

Ministrstvo za gospodarski razvoj in tehnologijo: Ministrstvo za gospodarski razvoj in tehnologijo prejemnik nagrade ECTN za projekte digitalnega inoviranja kulturne dediščine: https://www.gov.si/novice/2021-10-22-ministrstvo-za-gospodarski-razvoj-in-tehnologijo-prejemnik-nagrade-ectn-za-projekte-digitalnega-inoviranja-kulturne-dediscine/

Ministrstvo za kulturo: Evropska strategija kulturne dediščine za 21. stoletje, 2017: https://www.gov.si/assets/ministrstva/MK/DEDISCINA/Strategija_21_SvetEvrope_2017-06-11.pdf

Ministrstvo za kulturo: Javni razpis za izbor kulturnih projektov na področju kulturne dediščine, ki jih je v letih 2019–2020 sofinancirala Republika Slovenija: http://mk.arhiv-spletisc.gov.si/si/javne_objave/javni_razpisi/indexd9d7.html?tx_t3javnirazpis_pi1%5Bshow_single%5D=1901

Ministrstvo za kulturo: Register kulturne dediščine: https://www.gov.si/teme/register-kulturne-dediscine/

Ministrstvo za kulturo, Direktorat za kulturno dediščino: Strategija kulturne dediščine 2020–2023, 2019: https://www.gov.si/assets/ministrstva/MK/DEDISCINA/STRAT_KD_2019.pdf

Ministrstvo za naravne vire in prostor: Ogrožene in zavarovane vrste rastlin in živali: https://www.gov.si/teme/ogrozene-in-zavarovane-vrste-rastlin-in-zivali

Restaura:

https://programme2014-20.interreg-central.eu/Content.Node/RESTAURA.html

Rihemberk:
https://rihemberk.com/

RTV 365:
Možina, Jože: Anton Pavlica, 6. september 2022: https://365.rtvslo.si/arhiv/pricevalci/174897004

Sistema Informativo Regionale del Patrimonio Culturale del Friuli Venezia Giulia (SIRPAC):
Palazzo Lantieri Levetzow: http://www.ipac.regione.fvg.it/aspx/ViewProspEstesa.aspx?idAmb=120&tp=vRSE&tsk=A&idScheda=2229

Slovenska biografija:
Kacin, Anton: »Leopold Jurca«: https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1012950/

Kragelj, Jožko: »Golja, Štefan«: https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1010220/

Lončar, Dragotin: »Alešovec, Jakob«: http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi127266/#slovenski-biografski-leksikon

Makuc, Neva: »Dornberg«: https://www.slovenska-biografija.si/rodbina/sbi1007720/

Marušič, Branko: »Coronini-Cronberg, Alfred«: http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi161252/#primorski-slovenski-biografski-leksikon

Nared, Andrej: »Baumkircher, Andrej«: https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1001740/

Pavlin, Vojko: »Coronini«: https://www.slovenska-biografija.si/rodbina/sbi1005500/

Vetrih, Jožko: »Lantieri«: http://www.slovenska-biografija.si/rodbina/sbi921210/#primorski-slovenski-biografski-leksikon

Zajc, Neža: »Alešovec, Jakob«: http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi127266/#novi-slovenski-biografski-leksikon

Slovensko društvo za proučevanje in varstvo netopirjev:
https://www.sdpvn-drustvo.si/netopirji/vrste-v-sloveniji/

Svet Evrope:
Okvirna konvencija Sveta Evrope o vrednosti kulturne dediščine za družbo, 2005: http://www.svetevrope.si/sl/dokumenti_in_publikacije/konvencije/199/

Svitar:
https://svitar.si/

Termania
'vzglavnik': https://www.termania.net/slovarji/slovensko-nemski-slovar/2537255/vzglvnik?query=vzglavnik&SearchIn=All

The Charter of Krakow 2000:
http://artalice.net/wp-content/uploads/2020/01/KRAKOV-CHARTER-2000.pdf

UNESCO:
Azoulay Audrey: Foreword. *Culture for the 2030 Agenda*, Paris 2018: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000264687

Uradni list:
Zakon o javno zasebnem partnerstvu. URL: https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2006-01-5348

Zakon o varstvu kulturne dediščine (ZVKD-1) (Uradni list RS, št. 16/08, 123/08, 8/11 – ORZVKD39, 90/12, 111/13, 32/16 in 21/18 – ZNOrg)

Vipavska dolina:
https://www.vipavskadolina.si/super-dozivetja

Wikipedia:
Eugène Viollet-le-Duc: https://en.wikipedia.org/wiki/Eugène_Viollet-le-Duc

Janko Vranyczany-Dobrinović: https://hr.wikipedia.org/wiki/Janko_Vranyczany-Dobrinović#cite_note-7

Nikodemismus: https://de.wikipedia.org/wiki/Nikodemismus

Zimmern (Adelsgeschlecht): https://de.wikipedia.org/wiki/Zimmern_(Adelsgeschlecht)

ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša:
Pravni terminološki slovar: 'curator ad actum': https://isjfr.zrc-sazu.si/sl/terminologisce/slovarji/pravni/iskalnik?iztocnica=curator%20ad%20actum#v

ZRC SAZU, Inštitut za zgodovino Milka Kosa:
Projekt RESTAURA: https://zimk.zrc-sazu.si/sl/programi-in-projekti/restaura

Slovenska historična topografija: https://topografija.zrc-sazu.si/

OSEBNO IN KRAJEVNO KAZALO

A

Adam, Gregor 476
Adelstein, Anton 437
Adelstein, Jožef 405, 406, 437
Admont (samostan) 268, 316
Adro 325
Aiello del Friuli 596
Aistersheim 402, 436
Ajdovščina 46, 387, 568
Akvileja, gl. Oglej
Albreht, Jernej 483, 489 op., 493
Albreht, Matija 481 op.
Albrizzi, Almorò 357, 678
Alca, Mihor 473
Aldobrandini, Cinzio 347
Alešovec, Jakob 9, 181, 182, 183
Allegrino (beneški arhitekt) 577
Alzer, Giuseppe 396
Amalteo, Pomponio 666, 667
Ambrož (župan v Potočah) 86
Anderlič, Jurij 478, 479 op., 480, 485
Andeški, Bertold IV. 268
Andeški, Bertold V., oglejski patriarh 273, 274, 277
Andeški, Henrik 268
Andeški, Oto 268
Angleški, Edvard III., kralj 310
Anhalt-Dessau, princesa 421
Antonini, Prospero 100
Ariosto, Ludovico 688
Arrigoni, Antonio 680 op., 691 op.
Arter, Bernardin 344, 439
Atila 20
Attems, plemiška rodbina 152
Attems, Andrej 342, 427
Attems, Barbara (por. Strassoldo) 435
Attems, Friderik 364, 429
Attems, Herman 365
Attems, Hieronim 334
Attems, Janez Franc 438
Attems, Kajetana (por. Adelstein) 405 op., 437
Attems, Karl Mihael 124, 126, 127, 130
Attems, Kristijan 147, 406
Attems, Sigismund († 1758) 143, 145 op., 147, 396, 438, 678
Attems, Sigismund († 1910) 417
Attems, Uršula (por. Lanthieri) 364, 429, 466 op.
Attems, Volf Bernard 342, 427
Auersperg, plemiška rodbina 384
Auersperg, Herbard (13. stoletje) 283
Auersperg, Herbard VIII. 334
Auersperg, Janez 300, 301, 305
Auersperg, Judita (por. Scharff) 334
Auersperg, Majnclin 283, 288
Auersperg, Oton 277
Auersperg, Volker 314
Auffenstein, Friderik 300
Auffenstein, Konrad 289, 300, 301
Aufsess, Janez Friderik 396 op., 436
Aufsess, Marija Frančiška (por. Lanthieri) 396, 436
Augsburg 664
Augst (v Švici) 47
Aupič, Nataša 245
Avber 87, 465 op.

B

Babenberški, Leopold VI., vojvoda 268
Bad Homburg 584 op.
Bad Neustadt an der Saale 568 op.
Badel, Ivan, gl. Bandelj
Badeli, Ivan, gl. Bandelj
Bajc, Klavdij 252
Bajda, Jakob 362
Balestra, Antonio 681
Bandel, Jakob 457, 458, 473
Bandelj, Dušan 501 op.
Bandelj, Ivan 492 op., 493 op.
Bandelj, Silvan (Dovčev) 514 op.
Banjšice 285
Barbaro, Francesco, patriarh 105 op., 348

Barbatti, Domenico 684
Barbo-Waxenstein, Ana Marija (por. Lanthieri) 351, 353, 368, 379 op., 427
Barbo-Waxenstein, Benigna 353
Barbo-Waxenstein, Bernardin 351, 353, 427
Barbo-Waxenstein, Franc Karel 368 op.
Barbo-Waxenstein, Janez Ludvik 351
Barbo-Waxenstein, Kastelan 351
Barbo-Waxenstein, Marija Ana 353
Barbo-Waxenstein, Sebald 351
Barbo-Waxenstein, Sigmund 431
Barbo-Waxenstein, Valerij 368, 431
Barka 492 op.
Baronio-Rosenthal, Anton Leopold 408 op.
Baronio-Rosenthal, Helena (por. Lanthieri) 19, 23, 408, 409, 410, 412, 417 op., 437
Baronio-Rosenthal, Karel 437
Batuje 85, 405
Baumkircher, plemiška rodbina 180, 328, 336
Baumkircher, Andrej 328
Baumkircher, Katarina 328 op.
Baumkircher, Marija (por. Lanthieri) 328, 426
Baumkircher, Marta 328 op.
Bavarski, gl. Wittelsbach
Bavčer, Martin 270
Bayreuth 696
Bela krajina 283
Belgrado 315, 651
Beljak 330
Benedikt (v Slovenskih goricah) 580
Benedikt, Felix Anton 324
Benetke 17, 107, 108, 109, 116, 124 op., 200, 275, 297, 348, 350, 357, 427, 569, 632, 651, 664, 672, 678, 681, 684, 691, 695, 696
Bergamo 8, 117, 133, 327, 422
Berlam, Arduino 594
Bertrand, oglejski patriarh, gl. Saint-Geniès
Besednjak, Angel 218
Besednjak, Matija 464
Bianchi, Leonard 412
Birsa, Franc (Apkov) 519 op.
Birsa, Jožef 501 op.
Birsa, Maks 510 op.
Birsa, Martin 508 op.
Birsa, Peter 479 op., 482, 489
Birsa, Vera (roj. Hmeljak) 520 op.
Bistra (kartuzija) 284, 288 op.
Bizjak, Anton 510 op.
Bizjak, Karlo 510 op.
Bizjak, Pavlica (Dogolinova) 521 op.
Bizjak, Vilma (roj. Lisjak) 520 op.
Blagonja, Andrej 477
Bled 42 op., 269, 270, 274, 382 op.
Blejski, Konrad 269
Blokar, Matija 481 op.
Bogenski, plemiška rodbina 272
Bologna 11, 125, 130, 691, 696, 710
Bolzano 7, 184
Bonaparte, Napoleon 19, 374, 404
Bonelli, Marco Antonio 455 op.
Borrini, Anna 11, 12, 108, 114, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 357, 592, 594, 604, 605, 677, 678 op., 680, 691, 692, 710
Borrini, Barbara 125, 126, 691 op.
Borrini, Giovanni Antonio 11, 114, 125, 126
Bosizio, Giovanni Giuseppe 109, 681 op.
Boštanj (ob Savi) 308
Bourbon, Karel X., francoski kralj 19, 23, 604
Bourboni, vladarska rodbina 19, 604
Bovec 387
Brandis, Ludvik 335, 336
Brandstetter, Marija Margareta (por. Breuner) 426
Branica 278, 529, 532, 575, 605, 747
Braschi, Giovanni Angelo, gl. Pij VI.
Braulins 294, 317
Braunschweig-Wolfenbüttel, Elizabeta Kristina, cesarica (žena Karla VI.) 366, 367
Brdo (pri Pedrovem) 86
Brdo pri Lukovici 339
Breckerfeld, Franc Anton 324, 343, 344, 345
Brescia 17, 325, 326, 327, 340
Bresciani, Jožefina (por. Drechsel) 437

Brestovica 87 op., 95, 98
Breu, Jörg ml. 664
Breuner, Filip 338, 426
Breuner, Jurij 426
Breuner, Marija Cecilija (por. Stubenberg) 437
Brezovica (pri Braniku) 86
Brezovšček, Andrej 416
Breže 270, 274
Brigido, Janez Jakob 349 op., 433
Briksen (mesto in škofija) 270, 271
Britof (zaselek Branika) 86, 98, 99, 165, 211, 217
Brje 473, 479 op., 481, 485
Broz, Josip – Tito 20, 609
Brueghel, Pieter 18
Brundela, Gregor 473, 475, 482
Bruno, olomuški škof, gl. Schauenburg
Bucelleni, Tomaž 333
Buonarroti Simoni, Michelangelo 651
Burjak-Weinegg, Janez Krstnik 346
Burjak-Weinegg, Martin 346
Burrini, Anna, gl. Borrini
Burrini, Barbara, gl. Borrini
Burrini, Giovanni Antonio, gl. Borrini
Buzet 270, 277, 305

C

Caffi, Margherita 684
Caiselli, plemiška rodbina 681, 684
Candiano, Pietro II., beneški dož 325
Capellaris, Giovanni Antonio 161, 191, 594
Caporiacco, Pavlina Klara (por. Thurn-Hofer-Valsassina) 429
Capuder, Karel 456
Caravaggio, Michelangelo Merisi da 17
Carcassonne 199
Carneo, Antonio 681
Carriera, Rosalba 12, 18, 108, 114, 115, 117, 124, 125, 592, 672, 674, 680 op., 681, 693, 695, 696, 708, 711
Casanova, Giacomo 18, 23, 108, 115, 116, 117
Cassana, Giovanni Agostino 684
Castellutto 293 op., 301
Cauriacco 279
Cauriaški, Friderik 279
Cavazza, Silvano 324
Celje 301, 314, 405, 545 op., 617
Celjski, plemiška rodbina 296, 569 op.
Celjska, Elizabeta 313
Celjski, Friderik I. 298, 299, 300
Celjski, Friderik II. 313, 314
Celjski, Herman I. 304, 311
Celjski, Ulrik II. 313, 314
Ceneda (dan. Vittorio Veneto) 116, 667
Cergno, Klelija (por. Barbo-Waxenstein) 431
Cerje 95
Cerknica 690, 711
Cerkno 708
Cernozza, Janez Jakob 427
Cernozza, Rahela (por. Heuss Kuenburg) 427
Chambord-Bordojski, Henrik (Henrik V. Francoski) 19, 23, 408, 409, 406
Chert, Andrej, gl. Krt
Chioggia 113
Cincani, Bartolomelo (Montagna) 651, 673
Cividale del Friuli, gl. Čedad
Civitador, Julijan 340
Clamse, Gregor, gl. Klamse
Cles, Bernardo 651
Clobucciarich, Johannes 160, 566, 569, 581
Cobenzl, plemiška rodbina 65, 324, 402, 453, 585, 591
Cobenzl, Elizabeta (por. Edling) 430
Cobenzl, Ferdinand Leopold 470
Cobenzl, Filip 66
Cobenzl, Janez (Hans, Ivan) 98 op., 468, 470 op.
Cobenzl, Janez Filip 354, 386, 428, 435, 456, 470, 474, 475
Cobenzl, Janez Gašper († 1655) 66, 67, 354, 357, 428, 435

Cobenzl, Janez Gašper († 1742) 386, 391, 392 op., 453, 454, 456, 457, 470, 472, 496
Cobenzl, Karel 453 op.
Cobenzl, Ludvik Gundaker 358 op., 466, 470, 472, 475, 476, 479 op.
Cocheim 568
Codelli, plemiška rodbina 327
Codelli, Avguštin 468 op., 470 op.
Codroipo 301
Colja (delovodja) 617
Collalto, plemiška rodbina 604
Colloredo, Frančiška (por. Degrazia) 431
Colloredo, Hieronim 349, 352, 426
Colloredo, Koloreda (por. Sbrojavacca) 435
Colloredo, Terencija (por. Rabatta) 386, 434
Conegliano, Emmanuel, gl. Da Ponte, Lorenzo
Contarini, plemiška rodbina 107
Contarini, Lodovico (Ludovico) 107
Cormons, gl. Krmin
Coronini (Cronberg), plemiška rodbina 109, 152, 180, 188, 608
Coronini, Alfred 188, 412, 417
Coronini, Anton 436
Coronini, Elizabeta (por. Attems) 438
Coronini, Evfemija (por. Delmestri) 430
Coronini, Evfemija (por. Orzon) 428
Coronini, Felicita (por. Lanthieri) 365, 429, 466 op.
Coronini, Frančiška (por. Tacco) 374
Coronini, Guglielmo 183 op., 188, 690
Coronini, Jakob Anton 359, 428, 429, 435, 458, 472 op.
Coronini, Janez 405, 437
Coronini, Janez Ignac 366, 429
Coronini, Janez Karel 402, 436
Coronini, Janez Krstnik 411, 412, 429
Coronini, Klementina (por. Lanthieri & Adelstein) 404, 405, 406, 407, 412, 437
Coronini, Ludvik 377, 433
Coronini, Mihael 402
Coronini, Orfej 354, 357, 377, 428
Coronini, Peter Anton 386, 428, 435
Coronini, Rudolf 117, 137 op., 429
Coronini, Terezija (por. Lanthieri) 357 op., 377, 433, 466 op.
Coronini, Uršula (por. Coronini) 357 op., 377, 433
Coronini, Vincenc 352, 429
Cortona, Evfemija (por. Coronini) 428, 435
Cossàr, Ranieri Maria 123, 323
Cotič, Janko 519
Cremona 268
Cres 568 op.
Crespi, Guiseppe Maria 708
Crommer, Janez 407
Culot, Ivan 217
Curk, Jože 555
Cusman, Klara (por. Coronini) 429
Custoza 421
Cvetrož (zaselek Branika) 86, 99, 211, 218
Czoernig, Carl 133, 322, 600

Č

Čebron, Gregor 493
Čebron, Jože 478 op.
Čeč, Dragica 362 op., 595 op.
Čedad 267, 269, 270, 274, 278, 280, 283, 286, 293, 302, 366, 430, 435, 691
Černe, Milena 219, 612
Češka 270, 278, 279, 568 op., 569 op. 757
Čibej, Bojana 225
Čičarija 300
Črteška, Kunigunda (por. Rihemberška) 295, 303, 306, 307, 308, 309, 310
Črteška, Margareta 310
Črteški, Fric 306, 307, 308, 309, 310
Črteški, Grifo 295
Črteški, Hans/Janez 307, 308, 310
Črteški, Hertl 308 op.
Črteški, Leopold 295, 308, 309
Črteški, Mert 308 op.

Črteški, Nikolaj 308 op.
Čretež (grad) 295, 307, 308, 309
Črniče 594
Črnotiče 94 op.

D

Da Ponte, Lorenzo 18, 116, 117
Da Urbino, Raffaello, gl. Sanzio, Rafael
Dall'Agata, Antonio 11, 12, 108, 113, 114, 115, 123, 124, 125, 126, 143, 144, 170, 322, 365, 378, 594, 674, 677, 679, 680 op., 681, 695, 710, 738, 742
De Baguer, Silverio 656, 673
De Benvenuti, Angelo 19
De Casa (Chasa), Janez 571, 591
De Leo, Franc Sigmund 358 op., 466
De Leo, Jeremija 353, 358 op., 466
De Tito, Sodegherio 569
De' Sacchis, Giovanni Antonio (il Pordenone) 17, 337, 651, 667, 668, 673, 674, 679, 680 op.
Degrazia, plemiška rodbina 183
Degrazia, Franc Anton 431
Degrazia, Goffredo 183
Degrazia, Janez 431
Degrazia, Janez Jožef 431
Degrazia, Nikolaj 431
Del Sole, Giovanni Gioseff 696
Del Torso, Carlo 324, 326, 327, 333 op., 349 op., 681 op.
Della Torre, gl. Thurn-Valsassina
Delmestri, Anton 366, 430
Delmestri, Klavdij 430
Delmestri, Ludovika (por. Degrazia) 431
Delmestri, Uršula (por. Neuhaus) 431
Devin 21, 44, 67, 95, 147, 223, 283, 293 op., 306, 310, 348 op., 355 op., 384, 427, 429, 435, 523, 563, 570, 598
Devinski, Hugo 280, 285, 302, 304, 305, 306, 310, 311
Devinski, Wulfing 306 op.
Devinski/Momjanski, Biakvin 272, 275, 278
Devinski/Momjanski, Kono 278, 281
Devinski/Momjanski, Ulrik 272, 281, 293
Devinski/Momjanski, Vošalk 272, 281
Devinski/Momjanski, Vošalk II. 272
Dietenberg 502, 506, 524, 526
Dietrichstein, knez 115
Dlouhý most 421
Doberdob 504 op., 754
Dobravlje 85, 489
Dobrna 405 op.
Dobrnica (pri Dobrni) 405 op., 437
Dolenc, Janez 462 op.
Dolenja vas (pri Senožečah) 566, 571
Dolenji Lazi 336 op.
Doliac, Carlo 188
Doliac, Luigi 188
Dolničar, Gregor 460
Dolničar, Janez Anton 108 op.
Domenichino, gl. Zampieri, Domenico
Domžale 33, 34, 41
Donat, Giovanni (Jean) 11, 550, 559, 590, 608
Dorman, Anton 482, 489
Dornberk 67, 86, 268, 269, 270, 271, 284, 288, 290, 291, 292, 293, 295, 296, 297 op., 302, 303, 306, 308, 310, 311, 312, 313, 314, 316, 341, 359 op., 468 op., 486 op., 492 op., 515, 562, 563, 569 op., 570, 574, 592
Dornberški, plemiška rodbina 7
Dornberški, gl. tudi Rihemberški
Dornberška, Eleonora (por. Strassoldo) 430
Dornberška, Tadeja (por. Cernozza) 427
Dornberški, Erazem 426
Dornberški, Folker 7, 10, 270
Dornberški, Franc 426
Dornberški, Gašper 339
Dornberški, Henrik 268
Dornberški, Leonard 313
Dornberški, Ludvik 427
Dornberški, Rajmund 342 op.

Dornberški, Štefan 306 op., 311, 314
Dossi, Dosso 651
Dovce 218
Dragogna (Dragonja), Matej 671, 674, 678, 710
Dragogna, Valentin 455 op., 462 op., 463 op., 473, 483 op., 486 op.
Dragomelj 33, 41
Dravska dolina 271, 275, 295 op.
Drechsel, Anton 408, 437
Dresden 124 op., 695, 696
Dunaj 18, 115, 302, 311, 313, 314, 327, 334, 335 op., 336, 351, 352 op., 366, 367, 372 op., 376 op., 378 op., 391, 392 op., 394, 396, 400, 406, 423 op., 430, 434, 435, 436, 437, 453 op., 456, 457, 465 op., 475, 484, 496, 693, 695
Dunajsko Novo mesto 46, 372
Dürer, Albrecht 569 op., 570, 656, 659, 662, 669, 670, 673
Dürr, Sigmund von der 335
Dutovlje 70, 85, 87, 466 op., 481 op., 483 op., 484 op., 485 op., 489
Dvigrad 305
Dvořák, Max 199

E

Eberhard, salzburški nadškof, gl. Regensberg
Eberstein 268, 278, 293
Eberstein, Kunigunda (por. Zimmern) 426
Eder-Edenburg, Gabrijel 386 op.
Edling, plemiška rodbina 345, 585
Edling, Ana (por. Cobenzl) 428
Edling, Jakob 430
Edling, Janez 341
Edling, Janez Filip 367, 430
Edling, Janez Jakob 431
Edling, Ludvik 368
Edling, Lukrecija (por. Lanthieri) 368, 370, 376, 431
Edvard III., kralj, gl. Angleški
Eggenberg, Ulrik 384
Egkh-Hungerspach, Genovefa (por. Lamberg) 342 op.
Egkh-Hungerspach, Hanibal 340
Egkh-Hungerspach, Inocenc 429
Egkh-Hungerspach, Janez Gotard 352, 429
Egno, briksenški škof, gl. Eppan
Eibiswald/Ivniški, plemiška rodbina
Eibiswald, Hans 426
Eibiswald, Sigmund 337, 338, 426
Emona 50 op., 568
Eppan, Egno, briksenski škof 269
Erberg, Jožef Kalasanc 324, 374
Erjavec, Fran 89 op., 92, 235
Erla, Wolfger, oglejski patriarh 268
Erzelj 54
Este (pri Padovi) 45

F

Fabiani, Maks 603, 605
Fabjančič, Vladislav 332 op.
Fakin/Fachin, Mihael 477 op.
Falkenstein 268
Fano 328, 330, 449
Fara ob Soči 51, 124, 125, 126, 127, 130, 430, 435
Farnell Watson, Arthur 425
Farra d'Isonzo, gl. Fara ob Soči
Felbenski, Konrad 294 op.
Fels, Martin 512
Feugere, Michel 46
Filip, salzburški nadškof, gl. Spanheim
Filip II., francoski kralj 568
Filipič, Lovro 482
Filipič, Toni 482, 483 op.
Firence 696
Fister, Jurij 477 op.
Fister, Peter 336 op., 477 op.

Flammio, Helena (por. Baronio-Rosenthal) 437
Flaschberg 271, 293 op., 316
Flaschberški, Folker 271
Flaschberški, Kolo 271
Fogolino, Marcello 12, 337 op. 581, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 669, 671 op., 672, 673, 674, 677 op., 680
Fogolino, Matteo 651, 673
Fohnsdorf 274
Fohnsdorf, Konrad, salzburški nadškof 284
Fon, Miloš 203
Fontanelli-Vezzani, Francesco 115 op.
Formentini, plemiška rodbina 337, 357, 604
Formentini, Franc Ignac 386, 434
Formentini, Gašper 67
Formentini, Krištof 337
Formentini, Ludvik 434
Formentini, Rogerij 347
Formentini-Cusano, Guberto 337, 426
Formentini-Cusano, Tadeja (por. Lanthieri) 337, 339, 426
Fornesori, Štefan 477 op.
Foscan, Luigi 594 op.
Freundsberger, plemiška rodbina 348
Freudenstein, gl. tudi Priesseneck
Friderik (župan) 86
Friderik Veliki, gl. Pruski
Friderik, salzburški nadškof, gl. Walchen
Friesach, gl. Breže
Furlan, Gašper 477 op.
Furlan, Ivan 479
Furlan, Miha 482, 483 op.
Furlani, Franc Ignac 416
Furlani, Jožef Sigmund 415, 437
Furlani, Karolina (por. Lanthieri) 415, 416, 417, 437, 438, 596
Furlani-Furnperg, Andrej 415

G

Gabrje 54, 68, 80, 82, 86, 466 op.
Gabrovica 87, 466 op., 477 op., 485 op., 487 op., 495 op.
Gardelin, Igor 324 op.
Gasselberg 502 op.
Gemona, gl. Humin
Genova 696
Gerian, Peter, gl. Gerjan
Gerjan/Gorjan, Peter 492
Germek, Jernej, gl. Grmek
Gestrin, Ferdo 324
Giacomo da Castello, gl. Kerchoven, Jacob van der
Gioseffi, Decio 688
Glaise-Horstenau, Edmund 423
Glanhofer, Janez 332 op.
Glanhofer, Lenart 332, 427
Gmünd 270, 274
Gnezda, Ivan 477 op.
Goče 86
Godnje 87
Goethe, Johann Wolfgang 18, 400
Gojače 52 op., 85, 86
Goldoni, Carlo 18, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 115, 117, 394
Goldoni, Giulio 18, 109
Golja, Štefan 366 op.
Gomiršek, Tanja 374 op., 737 op.
Gonzaga, plemiška rodbina 604
Gonzaga, Eleonora (por. Thurn-Hofer-Valsassina) 434
Gorica 8, 9, 11, 14, 17, 18, 19, 67,106, 109, 110, 113, 114, 114 op., 115, 116 op., 117, 118, 123, 124 op., 125 op., 126, 127, 128, 129,., 130, 133, 134, 135, 139, 142, 143, 147, 148, 150, 151, 152, 157, 177, 180, 184, 188, 192, 220, 268, 270, 272, 274, 284 op., 285, 286, 287, 288, 289, 290, 292, 293 op., 306, 307, 311, 313, 315, 321, 326, 328, 330, 337, 340,

344, 347, 349, 350, 354, 355 op., 357, 359, 362 op., 366, 367, 372, 374, 376 op. 377 op., 378, 387 op., 388 op., 390, 391, 392, 394, 396, 398 op., 400, 402 op., 404, 405 op., 406 op., 407, 410 op., 415, 417, 419, 422, 423, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 458, 459, 460, 462, 468 op., 470 op., 471, 474, 477, 478, 479, 480, 483, 484, 485, 486 op., 489, 493, 495, 496, 506, 508 op., 510, 511, 513, 514, 515, 517, 518, 521, 522, 523, 524, 538 op., 543, 550, 563, 565, 569 op., 570, 571, 574, 575, 581, 582, 590, 594 op., 595, 596, 597, 601 op., 602, 603, 604, 605, 607, 608, 609, 610 op., 618, 651, 656, 677, 680, 681, 688, 691, 693, 695, 696, 708, 748, 759
Goričko 545 op., 573
Goriška brda 89, 90, 91, 93, 193, 267 op., 453, 468 op., 498
Goriški (tudi Goriško-Tirolski), plemiška rodbina 7, 8, 10
Goriška, Beatrika 293
Goriška, Katarina (por. Wittelsbach) 312
Goriška, Klara 283
Goriški, Albert I. 275, 277, 278, 279, 280, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 571
Goriški, Albert II. 292
Goriški, Albert III. 294, 297
Goriški, Engelbert II. 268
Goriški, grofje 267, 268, 269, 271, 272, 276, 280, 296, 562, 563, 565, 570, 572, 575
Goriški, Henrik II. 284 op., 285, 288, 289, 290, 291, 292, 293
Goriški, Henrik III. 297, 298
Goriški, Henrik V. 294
Goriški, Henrik VI. 312, 313, 314
Goriški, Ivan Majnhard VII. 312, 313
Goriški, Lenart/Leonhard, grof 8, 17, 22, 315, 328
Goriški, Majnhard II. 8, 267, 268, 269
Goriški, Majnhard III. 270, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 571
Goriški, Majnhard VI. 297, 298, 300 op., 301, 302, 303, 305, 306, 307, 310, 311, 312
Goriško-Tirolski, Henrik VI. 286 op., 293 op., 296
Goriško-Tirolski, Majnhard IV. 275, 277, 278, 280, 283, 286 op., 289 op.
Goriško-Tirolski, Oton III. 289
Gorjan, Peter, gl. Gerjan
Gorjansko 82
Gorjup, Jože 617 op.
Gotnik (grad) 277, 572 op.
Grabenwarth 502
Grabic, Andrej, gl. Vrabec
Grabiz, Klara (por. Neuhaus) 433
Grabiz, Livij 357, 428
Grabiz, Rahela (por. Coronini & Lanthieri) 357, 358 op., 362, 377, 428, 465 op.
Gradec 112, 148 340, 341 op., 342 op., 354 op., 378 op., 384 op., 386 op., 388 op., 400 op., 426, 435, 436, 437, 439, 465 op., 469,
Gradisca d'Isonzo, gl. Gradišče ob Soči
Gradišče (predel Ljubljane) 330
Gradišče (zaselek Tomaja) 52
Gradišče ob Soči 43, 52, 113, 345, 349, 350 op., 390, 434
Grafenauer, Bogo 454
Graland, Henrik ml. 8, 293, 295, 296, 306
Graland, Henrik st., vicedom 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 296
Graland, Ulrik 295
Graz, gl. Gradec
Gregor, oglejski patriarh, gl. Montelongo
Gregorčič, Simon 212, 217, 220, 227, 230
Gregorutti, Carlo 50 op.
Greifenberg/Greyfenberg, plemiška rodbina 7, 19, 269
Greifenburg 274
Greifenfels 272
Grgar 52 op.
Grižnik, Oskar 509 op., 511, 512 op., 513 op., 514 op., 515 op.
Grmek, Jure iz Kobjeglave 474

Grmek, Jurij iz Dutovelj 483 op.
Grmek/Germek, Jernej 484 op.
Grmovšek, Tanja 166
Grofija v Marki in Metliki 267
Groitzsch 568
Groppensteinski, Konrad 312
Groß-Kircheim 284
Grožnjan 292, 300
Gspan, Andrej 478
Guastalla 396
Guerrini, Paolo 326
Gugl, Christian 47
Gurnitz, gl. Krnos

H

Habsburžani, plemiška rodbina 8, 17, 19, 108, 297, 298, 303, 330
Habsburg, Albreht II. 295, 298, 300, 301
Habsburg, Albreht III. 303, 304, 305, 310, 312
Habsburg, Amalija, nadvojvodinja, gl. Habsburg-Lothringen
Habsburg, Andrej, kardinal 348
Habsburg, Ferdinand I., nadvojvoda, pozneje cesar 8, 19, 106, 133, 315, 334, 335, 336, 341, 342, 575, 582
Habsburg, Ferdinand II., cesar 8, 66, 162, 346, 348, 350, 351, 352, 378
Habsburg, Ferdinand II. Tirolski, nadvojvoda, 348
Habsburg, Ferdinand III., cesar 346, 379, 384
Habsburg, Ferdinand IV., nadvojvoda 355, 384
Habsburg, Friderik III., cesar 314, 328, 332
Habsburg, Friderik Lepi, kralj 290, 308
Habsburg, Jožef I., cesar 392
Habsburg, Karel II., nadvojvoda 340, 341, 342, 343, 347, 582
Habsburg, Karel V., cesar 19, 22, 575
Habsburg, Karel VI., cesar 11, 18, 106, 112, 113, 114, 123, 322, 363, 386, 392, 415, 453, 454, 476 op., 497, 575, 677, 693, 695
Habsburg, Konstanca, nadvojvodinja, poljska kraljica 346
Habsburg, Leopold I., cesar 18, 22, 106, 178, 355, 362, 384, 386, 392, 456, 457, 680
Habsburg, Leopold III., nadvojvoda 303, 305
Habsburg, Maksimilijan I., cesar 8, 315, 327, 330, 330 op., 332 op.
Habsburg, Maksimilijan II., cesar 337
Habsburg, Maksimilijan III., nadvojvoda 351
Habsburg, Margareta, nadvojvodinja, španska kraljica 346
Habsburg, Marija Terezija, cesarica 18, 23, 129, 217, 366, 408, 604
Habsburg, Rudolf I., kralj 283
Habsburg, Rudolf IV., vojvoda 301, 302, 310
Habsburg-Este, Marija Terezija 19, 23, 408, 409
Habsburg-Lothringen, Amalija, parmska vojvodinja 402
Habsburg-Lothringen, Ferdinand I., cesar 367
Habsburg-Lothringen, Franc Jožef, cesar 415
Habsburg-Lothringen, Jožef II., cesar 18, 129, 400, 604
Habsburg-Lothringen, Karolina 367
Habsburg-Lothringen, Leopold II., toskanski veliki vojvoda 374
Habsburg-Lothringen, Marija Leopoldina, brazilska cesarica 367
Hačim, Jud 302
Hainburg ob Donavi 546 op.
Hallein (soline) 271, 281
Handl, Janez 394
Hans, Jud 290
Hardegg 279
Hardeški, Henrik 279
Harej, Zorko 28, 30, 32, 35, 37, 39, 196, 564, 579, 622
Haslach (kluže) 271
Hašperk (grad) 274, 277, 312, 313
Henrik V., gl. Chambord-Bordojski
Herberstein, Erazem Friderik 147
Herberstein, Ernest Friderik 472 op.

Herberstein, Janez Ernest II. 147
Herberstein, Rozina (por. Eibiswald) 426
Herberstein, Sigmund Krištof 388
Heusenstamm, grof 432
Heuss-Kuenburg, Doroteja (por. Strassoldo) 435
Heuss-Kuenburg,, Viljem 342, 427
Heuss-Kuenburg, Volfgang 342, 427
Hinder der Vesten, Nikolaj 313, 314
Hirschberški, Gebhard 275
Hmeljak Vidmar, Alojzija (Lojzka) 504 op.
Hmeljak, Bogdan 514 op., 524 op., 747 op.
Hmeljak, Franc 514
Hmeljak, Kocjan 82
Hmeljak Birsa, Vera 520 op.
Hmeljaki (zaselek Rihemberka) 218, 505
Hmeljaška vas 519, 520
Hmeljnik 288, 587 op
Hofer, Doroteja (por. Heuss-Kuenburg) 427
Hofer, Ludovika (por. Thurn-Valsassina) 435
Hoffmann, Franc Jožef 695
Hohenfeld, Oto Adolf 402, 436
Hohenfeld, Oto Franc 436
Hohenstaufen, Friderik II., cesar 8, 270, 273, 274, 277, 280, 569
Hohenzollern, plemiška rodbina 348 op.
Holzhausen, Burkhard 313 op.
Holzhauser, Bernard 313, 314
Hotzka, Toni 492 op.
Houchin, Katarina (por. Lanthieri) 394, 434
Hrastje (zaselek vasi Šmarje) 86, 468 op., 470
Hrastovlje 594 op.
Hriberšek, Matej 384
Hruševica 67, 470, 477 op., 481
Hruševje 86
Hudoklin, Andrej 245
Hum 305
Humin 270, 337, 631
Hund-Lauterbach, Marija Ana (por. Aufsess) 436

I

Idrija 34, 71, 206
Ilirska Bistrica 38
Innichen 270
Inocenc X., papež 352 op.
Ipavec, Sebastjan 481
Istra 267, 268, 270, 272, 274, 277, 278, 281, 283, 285, 292, 293, 297, 298, 300, 301, 303, 304, 305, 308, 316, 317, 318, 327, 351, 604
Ivanje selo 294 op.
Ivanji Grad 473, 477 op., 481, 492
Ivniški, gl. Eibiswald

J

Jamski, plemiška rodbina, gl. Lueger
Jazbec, Miha 495 op.
Jeterbenk 283
Jeterbenški, Gerloh 283
Jogan, Oskar 212 op., 612 op.
Jogan, Savin 610 op.
Johannesburg 685
Judenburg 301, 310, 341 op.
Jurca, Karel 514 op.
Juretin, Zvonimir 618
Jurjevič, Ivan 91 op.

K

Kalčič 87
Kalec, gl. Kalčič
Kalin, Zdenko 217
Kamniški, Janez 297, 298, 300
Kamnje 85, 86
Kanal 285, 453, 468 op., 498
Kandler, Pietro 50 op.
Karlovi Vari 400
Karsperg 277

Kasavlje 86, 99
Kaučič, Štefan, gl. Kavčič
Kaunitz, Marija Ana (por. Vernier-Rougemont) 437
Kavčič, Franc 481
Kavčič, Štefan 474, 477, 483 op.
Kazlje 87
Kebar, Karel 147
Kerckhoven, Jacob van der 684
Keusthoffer, Magdalena (por. Wechsler) 427
Khünburški, plemiška rodbina 286 op.
Klamse, Gregor 477 op.
Klapše, Franc Pavel 358, 363, 366
Klarič, Matija 82
Klebel, Ernst 267, 271
Kleinmayr, Ferdo 105 op., 348 op.
Kleinstübing 338
Klobučarič, Janez, gl. Clobucciarich
Knežič, Franc 67
Kobdilj 54, 67, 470
Koberlin (župan ?) 86
Kobjeglava 464, 468, 470, 473 op., 474, 477, 480, 481, 484, 487, 488
Koch, Hannes 184, 185, 186
Kodele Krašna, Irena 245
Kodremac, Antonija 516 op.
Kodrič, Andrej 485 op., 488, 489
Kodrič, Anže 473, 481, 485
Koglic, Ivan 87
Kojsko 109
Kolarič, Marijan 200
Kolenc, iz Ljubljane 298, 300, 308
Kolenc, Nataša 259, 555 op., 627 op., 630 op.
Kollman, Erika 504 op., 507, 508 op., 516, 517, 518, 519, 521
Kollmann, Frančiška (Fani) (roj. Vidmar) 505, 506, 514, 518
Kollmann, Ivan (Johann) 9, 173, 212 op., 501–526
Kollmann, Johanna (roj. Schober) 502
Kollmann, Mathias (Matjaž) 502
Komelj, Ivan (Drago) 193, 194, 195, 196, 219, 550 op., 558 op., 559 op., 611, 617, 618, 619
Komen 42, 70, 82, 83, 84, 85, 87, 91, 213, 218, 292, 305, 306, 311, 460 op., 465 op., 464, 466, 467, 468, 470, 473, 476, 477, 478, 479 op., 481, 483 op., 487, 605, 610 op., 671 op., 692, 756
Kompare, Janez 384
Konrad, freisinški škof, gl. Tölz-Hohenburg
Konrad, salzburški nadškof, gl. Fohnsdorf
Kontzalin (župan ?) 87
Kopač, Vlasto 193, 616, 617, 618 op.
Koper 297, 317
Kopriva 431, 433
Kopriva (na Krasu) 470, 472 op.
Koprivno 470
Korp 165, 322, 357 op., 370, 372, 377, 378, 433, 466 op., 602, 609, 612
Kos, Franc 267
Kos, Milko 7, 112
Koselj, Klemen 252
Kostanjevica 19, 82, 87, 95, 98, 106, 309 op., 356, 363
Košak, Tina 146, 147 op.
Kovačič, Andrej 473 op.
Kovačič, Jernej 477, 479 op.
Kowalczyk, Bożena Anna 708
Kraig, Elizabeta (por. Črteška) 308
Kraig, Konrad 300 op., 304
Kranj 352 op., 368 op., 429
Kreplje 70, 87, 482
Kresija (zaselek Branika) 211
Križman, Franc 464, 466 op., 475, 481 op., 482, 483, 484, 488, 489, 490, 491
Križman, Lovro 487
Križman, Pepa 501 op.
Krmin 268, 270, 278, 279, 280, 293 op., 313, 366, 569 op. 691
Krnos 272
Kromberk 43 op., 44 op., 45 op., 608, 617
Krško-Modruški, Ivan 285

Krško-Modruški, Leonard 285
Krt, Andrej 477
Krt, Mohor 87
Kuenburg, Uršula (por. Grabiz) 428
Kullmayer, Franc Ernest 486, 493, 495 op.
Kupljenik, Peter 382 op.
Kuschlan-Moosthal, Gašper 353
Kušetava, Ivanka, gl. Kušetova
Kušetova, Ivanka 511, 524

L

Laaser, Beatrika (por. Dornberška) 426
Labin 305
Laganis, Jana 173 op.
Lah, Mitja 485 op.
Lamberg, Adam 352, 354, 429
Lamberg, Andrej 39 op.
Lamberg, Gašper 339, 342
Lamberg, Janez 339, 342, 426
Lamberg, Janez Jurij 429
Lamberg, Katarina (por. Mels-Colloredo) 436
Lamberg, Magdalena (por. Lanthieri) 339 op., 342, 426
Lamberg, Maksimiljana (por. Scheyer/Širska) 339
Lamberg, Sebastijan 342 op.
Lambert, Feliks 402, 436
Landari, Langobard 325
Lang, Jochann Paul 67
Langenbruck, gl. Dlouhý most
Lanterij (Lanterius), istrski mejni grof 325
Lanthieri/Lantieri plemiška rodbina 8, 9, 10, 11, 12, 17, 18, 19, 27, 65, 66, 67, 69, 72, 73, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 84, 98 op., 105, 106, 108, 109, 110, 112, 114, 115, 116, 117, 118, 123, 126, 128, 130, 133, 134, 142, 144, 146, 147, 148, 149, 152, 162, 164, 166, 168, 172, 177, 178, 180, 182, 183, 186, 188, 206, 212 op., 217, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 330, 334, 337, 340, 343, 346, 350, 363, 368, 507, 532, 533, 543, 575, 580, 585, 595, 656
Lanthieri, Alojzija (por. Hohenfeld) 402, 436
Lanthieri, Amalija (por. Coronini & Lambert) 402, 436
Lanthieri, Amalteja (por. Oberburg) 334
Lanthieri, Amilcara/Amalija/Amalejka (por. Scharff) 334, 427
Lanthieri, Ana 365, 431
Lanthieri, Ana (por. Arter) 344, 439
Lanthieri, Ana (por. Rassauer) 342
Lanthieri, Ana Felicita (por. Coronini) 366, 429
Lanthieri, Ana Katarina (por. Neuhaus) 349 op., 431, 370
Lanthieri, Ana Margareta/Antonija 138, 372, 432
Lanthieri, Andrej 328
Lanthieri, Anton († 1615) 342, 343, 345, 348, 350, 427
Lanthieri, Anton († 1774) 372, 432
Lanthieri, Anton (15. stoletje) 325, 426
Lanthieri, Anton Andrej 325, 328
Lanthieri, Antonija (por. Lanthieri) 366, 372, 374, 430, 432
Lanthieri, Antonin, ljubljanski župan 17, 18, 21, 22, 327, 328, 330, 332, 333, 334, 337, 344, 426
Lanthieri, Barbara (por. Heuss Kuenburg) 342, 427
Lanthieri, Beatrika 391 op., 434
Lanthieri, Benigna 138, 376, 432
Lanthieri, Bernardin (1608–1661) 351, 353, 355, 357, 363, 364, 368, 370 op., 379, 382 op., 427, 543, 583, 591
Lanthieri, Bernardin (1662–1741) 162, 322, 357, 358 op., 359, 362, 366, 394, 428, 465, 592, 594
Lanthieri, David 328
Lanthieri, Doroteja (por. Sbruglio) 386, 434
Lanthieri, Edmund (Turismund) 390, 434
Lanthieri, Eleonora (por. Delmestri) 366, 430
Lanthieri, Eleonora (por. Prata) 390, 434
Lanthieri, Elizabeta (por. Coronini) 386, 428, 435

Lanthieri, Elizabeta (por. Edling) 367, 430
Lanthieri, Erhard 344, 439
Lanthieri, Eva (por. Moscon) 344, 439
Lanthieri, Evfemija (por. Bucelleni) 333
Lanthieri, Felicita (Klara Terezija) 370, 433
Lanthieri, Felicita (por. Orzon) 138, 359, 428
Lanthieri, Felicita (por. Sarmeda) 374, 432
Lanthieri, Ferdinand († 1689) 387, 388, 389, 435
Lanthieri, Ferdinand Hieronim 134, 137, 140, 142, 143, 144, 150, 151, 363, 366, 371, 372, 374, 430, 432
Lanthieri, Ferdinand Karel 126, 134, 363, 396, 398, 399, 400, 403, 436, 595
Lanthieri, Franc, s Ptuja 332, 333, 343, 344, 438
Lanthieri, Franc Anton (1662–1729) 18, 23, 108 op., 109, 110, 111, 112, 113, 114 115, 137, 138, 178, 181, 322, 323, 325, 371, 387, 390, 392, 393, 394, 398, 403, 434, 472 op., 680 op., 695
Lanthieri, Franc Anton (1751–1826) 186 op., 374, 375, 405, 432
Lanthieri, Franc Hieronim 18, 22, 360 op., 364, 382, 384, 386, 434
Lanthieri, Frančiška (por. Mels-Colloredo) 398, 436
Lanthieri, Frančiška Eleonora 430
Lanthieri, Friderik († 1642) 8, 18, 22, 115, 133, 134 op., 342, 345, 346, 349, 350 op., 352, 353, 354, 364, 368, 378, 379, 380, 382, 384, 427, 434, 582
Lanthieri, Friderik (1639–1688) 364, 365, 429
Lanthieri, Friderik (1669–1744) 18, 22, 362, 372, 390, 392 op., 394, 395, 396, 398, 400, 402, 403, 434, 436
Lanthieri, Friderik (1716–1773) 363, 396, 402, 403, 405 op., 437
Lanthieri, Friderik (1754–1757) 404, 437
Lanthieri, Friderik Hieronim 387, 388, 389, 390, 435
Lanthieri, Friderik Tadej 134, 139, 151, 398, 400, 402, 404, 436, 595
Lanthieri, Gašper († 1563) 18, 19, 22, 24, 76, 77, 133, 315, 321, 332, 334, 335, 336, 337, 339, 340 op., 341, 342, 343, 345, 350, 426, 575, 579, 581, 656, 671, 680
Lanthieri, Gašper († ok. 1613) 342, 343, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 379, 382, 426, 582
Lanthieri, Gvido 398 op., 437
Lanthieri, Helena 19, 342, 343, 415, 416, 438
Lanthieri, Herman 365, 431
Lanthieri, Herman, s Ptuja 345, 439
Lanthieri, Hieronim Darij 371, 372, 433, 465 op.
Lanthieri, Jakob 328
Lanthieri, Jakob, s Ptuja 344, 439
Lanthieri, Janez (16. stoletje) 339, 427
Lanthieri, Janez (16. stoletje), ljubljanski župan 8, 328, 426
Lanthieri, Janez, s Ptuja 344, 439
Lanthieri, Janez Anton (15./16. stoletje) 328, 330, 427
Lanthieri, Janez Anton (1631–1693) 18, 21, 22, 25, 106, 360 op., 366, 386, 387, 388, 389, 390, 434
Lanthieri, Janez Franc (1641–1680) 368 op., 370, 371, 372, 407, 431
Lanthieri, Janez Franc (1682–1742) 322, 371, 430, 431, 465, 473, 478, 481 op.
Lanthieri, Janez Gašper († 1628) 8, 9, 18, 66, 133, 162, 342, 343, 345, 346, 347, 348, 349 op., 350, 351, 352, 353, 354, 363, 364, 378, 379, 426, 427, 582, 583
Lanthieri, Janez Gašper († 1742) 322, 365, 431, 465, 466, 473, 475, 481, 491, 495 op.
Lanthieri, Janez Gašper (1608–1622) 382, 383, 435
Lanthieri, Janez Gašper (1613–1655) 9, 162, 165, 349 op., 351, 353, 363, 364, 368, 370, 376, 377, 379, 407, 429, 431, 583
Lanthieri, Janez Gašper (1692–1735) 322, 377, 378, 433
Lanthieri, Janez Gašper (1716–1802) 18, 23, 363, 366, 367, 374, 430

Lanthieri, Janez Ignac († 1690) 9, 12, 126, 133, 134 op., 162, 182, 355, 357, 359, 360, 377, 428, 465 op., 550, 559, 583, 590, 591, 592, 604
Lanthieri, Janez Ignac (1694–1753) 322, 359, 360, 362, 363, 398, 428, 465 op., 594, 595, 667, 685, 688, 692, 693
Lanthieri, Janez Jurij 382 op.
Lanthieri, Janez Karel (Mavricij?) 386, 388, 435
Lanthieri, Janez Krstnik (1642–1693) 370, 371, 372, 377, 407, 431
Lanthieri, Janez Krstnik (1720–1743) 372, 433
Lanthieri, Janez Ludvik († 1638) 351, 353, 429
Lanthieri, Janez Ludvik (1640–1682) 365, 429
Lanthieri, Janez, s Ptuja 344, 439
Lanthieri, Jernej, s Ptuja 344, 345, 439
Lanthieri, Johana 359, 428
Lanthieri, Johana (por. Cobenzl) 386, 435
Lanthieri, Johana (por. Degrazia) 365, 431
Lanthieri, Johana (por. Stubenberg) 398, 400, 436
Lanthieri, Johana (por. Thurn-Hofer-Valsassina) 21, 25, 384, 390 op., 435
Lanthieri, Johana Izabela 370, 371, 433
Lanthieri, Johana Terezija 378, 433
Lanthieri, Jožef 371, 433, 465 op.
Lanthieri, Jožef Ignac 386, 388, 390
Lanthieri, Jožef Rajmund 430
Lanthieri, Jožefa (Doroteja Terezija) 391 op., 394, 435
Lanthieri, Jožefa (por. Attems) 396, 397, 405 op., 438
Lanthieri, Jožefina 138, 150, 376, 404, 405, 432, 437
Lanthieri, Julij 339, 427
Lanthieri, Karel 9, 19, 23, 170, 171, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 376, 379, 381, 408, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 437, 438, 516, 596, 600
Lanthieri, Karel Anton 357, 358 op., 359, 360, 361, 362, 366, 428, 465, 467, 475, 476 op., 482, 483, 490, 492 op., 495 op., 543, 592, 594
Lanthieri, Karolina 415, 438
Lanthieri, Katarina (por. Cobenzl) 352, 354, 386, 428, 435
Lanthieri, Katarina (por. Lamberg) 339, 342, 426
Lanthieri, Katarina (por. Wechsler) 332, 338, 427
Lanthieri, Katarina (por. Zucco) 374, 432
Lanthieri, Kirhfelda (por. Attems) 342, 342 op., 427
Lanthieri, Klara 402, 436
Lanthieri, Klara (por. Degrazia) 365, 431
Lanthieri, Klementina (por. Drechsel) 408, 410, 411, 437
Lanthieri, Klementina (por. Levetzow) 9, 19, 20, 23, 126 op., 178, 179, 184, 186, 187, 323, 324, 415, 417, 419, 420, 421, 422, 423, 425, 437, 438, 507, 509, 510 op., 511, 512, 514, 515, 520, 521, 523, 550 op., 596, 603, 605, 609
Lanthieri, Lantherius 327
Lanthieri, Livij Jožef (1672–1738) 11, 12, 108, 109, 113, 115, 123, 124, 125, 126, 130, 142, 143, 170, 178, 182, 322, 323, 325, 357, 358, 359, 359 op., 362, 363, 428, 465, 473, 475, 476, 477 op., 478, 493, 495 op., 581 op., 592, 594, 671, 672, 677, 678, 679, 680, 684, 685, 688, 690, 691, 695, 696, 708
Lanthieri, Lovrenc († 1589) 8, 18, 22, 98 op., 337, 339, 340, 341, 342, 343, 345, 346, 348, 350, 351, 378, 426, 581, 582
Lanthieri, Lovrenc (1609–1664) 351, 353, 355, 363, 364, 368, 372, 379, 428, 429, 466 op., 583
Lanthieri, Lovrenc, s Ptuja 345, 439
Lanthieri, Lovrenc Maksimilijan 364, 434
Lanthieri, Ludovika 359, 428
Lanthieri, Ludvik († 1622) 351, 429
Lanthieri, Ludvik (1682–1742) 365, 366, 429, 432, 466 op.
Lanthieri, Ludvik (1713–1762) 372, 432
Lanthieri, Ludvik (1763–1843) 138, 374, 376, 405, 407, 432
Lanthieri, Lukrecija (por. Dornberška) 427
Lanthieri, Magdalena 372, 431

Lanthieri, Magdalena (por. Colloredo) 349, 352, 426
Lanthieri, Magdalena (por. Sbrojavacca) 384, 435
Lanthieri, Magdalena (por. Strassoldo) 386, 435
Lanthieri, Magdalena Doroteja (por. Thurn-Valsassina) 370, 371, 433
Lanthieri, Margareta/Maruša (por. Glanhofer) 332, 427
Lanthieri, Marija Elizabeta 391 op., 435
Lanthieri, Marija Felicita (por. Coronini) 352, 429
Lanthieri, Marija Johana od Vnebovzetja (Marijana) 359, 360, 428
Lanthieri, Marija Margareta (por. Brigido) 349 op., 370, 433
Lanthieri, Marija Rozalija (Kasandra) 365 op., 390, 391, 434
Lanthieri, Marija Virginija (por. Lamberg & Egkh-Hungerspach) 352, 354, 429
Lanthieri, Marijana 376, 432
Lanthieri, Marko (15. stoletje) 325
Lanthieri, Matija 365, 370, 430, 433
Lanthieri, Nikolaj 372, 373, 432
Lanthieri, Oto 327
Lanthieri, Pavlina (por. Nordis) 362, 366, 430
Lanthieri, Rajmund (1665–1683) 357, 359 op., 390 op., 438
Lanthieri, Rajmund (1667–1714) 388, 390, 391, 434
Lanthieri, Rozalija 365, 431
Lanthieri, Sigmund 378, 433, 434
Lanthieri, Sigmund, s Ptuja 344, 439
Lanthieri, Sigmund Karel 378, 433
Lanthieri, Sigmund Ludvik 357 op., 370, 372, 377, 433, 473
Lanthieri, Silvij 390, 435
Lanthieri, Tadej 374, 402, 404, 405, 406, 437, 596
Lanthieri, Tadej Kajetan 398 op., 437
Lanthieri, Tadej Klemen 19, 23, 170, 182, 376, 405, 406, 407, 408, 410, 411, 417 op., 437, 596, 597, 600
Lanthieri, Tadeja (por. Coronini) 359, 366, 428, 429
Lanthieri, Tadeja (por. Orzon) 342, 426
Lanthieri, Terencija Felicita (por. Formentini) 386, 434
Lanthieri, Terezija 359, 428, 466 op., 485
Lanthieri, Terezija (por. Strassoldo) 365, 430, 466 op.
Lanthieri, Uršula (por. Dornberg/Dornberška) 339, 342, 426
Lanthieri, Uršula (por. Orzon) 342, 371, 427
Lanthieri, Vencelj Tadej 398 op., 436
Lanthieri, Viljem (1638–1667) 387, 388, 435
Lanthieri, Viljem (1677–1716) 358 op., 359, 428, 465
Lanthieri, Virginija (por. Eibiswald & Breuner) 337, 338, 426
Lantieri, Lanterio, gl. Lanthieri
Lantieri, Bianca 17, 21
Latisana 270, 271, 275
Lazius, Wolfgang 7
Lazzarini, Pasquale/Pasqualino 671, 674
Legati, Lorenzo Alberto 671, 672, 674
Lendava 33, 42 op.
Lesachtal 271, 285, 288, 302, 311 op,
Levetzow Lantieri, plemiška rodbina 9, 12, 19, 124 op., 126, 128, 185, 186, 423, 511, 512, 514 op., 602, 603, 607, 608
Levetzow Lantieri, Carolina (por. Piccolomini) 9, 14, 17, 19, 20, 21, 24, 25, 180, 321, 425, 438
Levetzow Lantieri, Clementina 19, 20, 24, 25, 425, 438
Levetzow Lantieri, Karel/Carlo 9, 10, 19, 20, 23, 25, 173, 177, 178, 179, 180, 181, 184, 185, 186, 187, 323, 324, 325, 326, 327, 350 op., 392 op., 419, 421, 423, 425, 438, 510 op., 511 op., 513, 514, 516, 518, 520, 521, 522 op., 548 op., 603, 608, 609
Levetzow, plemiška rodbina 184
Levetzow, Erdmann 9, 19, 23, 186, 419, 420, 421, 422, 423, 425, 438, 510 op., 511, 512 op., 514, 515, 516, 517, 518, 596, 603, 609

Levetzow, Friderik Viljem 438
Liberi, Pietro 680, 710, 738, 739
Lichtenberg, Karel 460
Ličen, Andrej 477, 478 op., 489, 521
Ličen, Astrid 173 op.
Ličen, Bojan 514 op., 525 op.
Ličen, Ivan 488 op., 510 op., 524 op.
Ličen, Ivanka 514 op.
Ličen, Karel 312
Ličen, Martin 511 op., 519 op., 521 op., 522 op., 524 op., 525 op.
Ličen, Milan (Pedrcov) 512 op., 514, 516
Ličen, Otilija (Čotkava) 521 op.
Ličen, Stanko 514 op., 515 op.
Ličen, Vida (Majorjeva) 521 op.
Liechtenstein, Gundakar 435
Liechtenstein, Maksimiljana (por. Thurn-Valsassina) 435
Liechtensteinski, Oton 274
Liechtensteinski, Ulrik 273, 274, 276
Lienz 270, 272, 273, 274, 275, 284 op., 285, 295 op., 312, 565, 571
Lienzer Klause (kluže) 275
Lieserhofen 273, 274, 275, 276, 316
Lipa (pri Komnu) 82, 87, 95, 477 op., 481, 482, 489
Lisjak Bizjak, Vilma 520 op.
Lisjak, Stanko 605
Litija 558
Litoměřice 278
Ljubljana 8, 12, 14, 17, 20, 27, 108 op., 112, 118, 128, 129, 157, 222 op., 298, 299, 300, 301, 317, 324, 328, 329, 330, 332, 337, 341, 343, 344, 346, 348, 352, 353 op., 374, 391, 392, 398, 400, 404, 405 op., 416, 417, 420 op., 429, 434, 435, 436, 437, 439, 449, 460, 462 op., 485 op., 538 op., 543, 550 op., 557 op., 564, 568, 600 op., 601 op., 602, 603, 610 op., 612, 613, 616 op., 617 op., 618 op.
Log pri Vipavi 340, 371, 388, 422
Lokavec 46, 80
Lokev 511
Longhi, Alessandro 111
Lossej, Ivan, gl. Lozej
Lotarinški, Franc I. Štefan, cesar 367
Lovrenc (župan ?) 87
Lozej, Ivan 477 op.
Lozice 52 op.
Lož 570
Lueger, plemiška rodbina 273 op.
Lueger (Jamski), Henrik 273
Lukovec 68, 69, 80, 82, 87, 510 op.
Luksemburški, Karel IV., cesar 303, 310
Luksemburški, Nikolaj, oglejski patriarh 298
Lurnska grofija 272
Lurnsko polje 275
Luschka (gozdar) 420

M

Macovic, Andrej, gl. Makovič
Madgeburg 325
Madruzzo, Cristoforo 651
Mainizza 51
Majcen, Andrej 489
Majer (iz Vipave) 406
Majnice, gl. Mainizza
Makovec, Franc 478
Makovič/Macovic, Andrej 477 op.
Makuc, Neva 394 op.
Male Žablje 68
Mali Dol 213
Mali Hrib 86 op.
Malo Ubeljsko 86
Malvezzi, Barbara (por. Colloredo) 349 op.
Mancini, Giulio 656 op.
Manzano 274
Manzoni, Alessandro Francesco Tommaso Antonio 223, 620
Marchesetti, Carlo 27, 53 op., 54
Marchiori, Elisabetta 684

Maribor 33, 42 op., 200, 278, 317, 403, 404, 437, 518, 580, 584 op.
Marin (župan ?) 87
Marko (župan ?) 86
Markvard, oglejski patriarh, gl. Randeck
Marotti, Jurij Franc (prošt) 371, 390
Marpurgo, trgovci 396
Martelanc, Tanja 147
Martelli, Pier Jacopo 110
Maseri, Lavinija (por. Sbruglio) 434
Matkovič, Franc 477
Matrei 284
Mattioli, Pietro Andrea 656, 673
Mauthausen 519 op.
Mauthen 311 op., 312, 318
Mavraž, Štefan 459
Mečkač, Mihael 341
Medeja 365, 430, 431, 436
Medjavas 95
Megaluzzi, Klara (por. Sbrojavacca) 435
Mehovo 283, 285
Mels-Colloredo, Jakob 436
Mels-Colloredo, Reginald 436
Mengeš 274
Meran 270, 275
Merchu, Andraiz, gl. Merku, Andrej
Merian, Matthaeus 594 op.
Merku, Andrej 477 op.
Merlak, Andrej 506
Mersech, Simon, gl. Meršek
Meršek, Simon 477 op.
Mesar, Jure 474, 487, 493 op.
Metastasio, Pietro, gl. Trepassi
Metlika 267
Mihelj, Jože (Ančen) 521
Mihelj, Matija 478
Mihelj, Peter 479, 480, 481 op., 483
Milano 301, 318, 346, 519 op., 571 op., 591, 696
Milje 281, 293
Millstatt 268, 270
Miotti, Tito 684, 685
Mirna, reka 272
Mirna na Dolenjskem 617
Mirt, Marjana 324
Mlini 87
Modena 113, 696
Modoletto 293
Mohorčič, Jakob 482 op.
Molè, Izidor 610 op.
Möll, dolina reke 271
Möllbruck 275
Mollwitz 18
Momjan 278, 281, 293
Momjanski, gl. Devinski/Momjanski
Monfalcone, gl. Tržič
Montanari, Massimo 112
Montanaro, Giuseppe Simone 324
Montelongo, Gregor, oglejski patriarh 277
Moosburg 268
Morassi, Antonio 656 op., 690
Moravče 386
Morel (duhovnik) 135, 142
Morelli-Schönfeld, Carlo 100, 108, 125, 142, 143, 355, 678
Mörsperg-Beffort, Marija Ana (por. Purgstall) 436
Moscon, plemiška rodbina 327
Moscon, Aleksij 439
Moscon, Jeremija 344, 439
Moscon, Margareta (por. Edling) 431
Mospacher (družina) 330 op.
Moše, Jud 302
Motovunski, Almerik 292
Motovunski, Nikolaj 292
Mozart, Wolfgang Amadeus 18, 23, 117
Možac (Moggio Udinese) (samostan) 82, 278, 311
Možina, Boris 388 op.
Možina, Pavla – Rastja 218
Mravljak, Josip 338 op.
Mravljevi (zaselek v Braniku) 211
Muha, Ivan 492 op.
Mühlbach (kluže) 271 op.
Münster 520

Murovec, Barbara 690
Mušič, Marjan 193, 616, 619
Muta 338

N

Nadrožica 87 op.
Naschenweng, Hannes P. 324
Naturno 184
Navplij 577 op.
Neapelj 696
Nedelica 33
Nemec, Angel 616
Neuburg am Wald 396 op.
Neuenheerse 376
Neuhaus (grad pri Terlanu) 271
Neuhaus, plemiška rodbina 604
Neuhaus, Darij 431
Neuhaus, Hans 87 op.
Neuhaus, Karel Jožef 433, 454, 465, 467, 476 op., 477 op., 486 op., 495 op.
Neuhaus, Magdalena (por. Lanthieri) 371, 431
Neuhaus, Magdalena Viktorija (por. Mordax) 345
Neuhaus, Uršula Katarina (por. Lanthieri) 378, 433
Neuhaus, Vid Otmar/Otokar 349 op., 370 op., 431
Neuhaus, Volf 345
Neuhauser, Janez 301, 314, 315
Neunenburg (grad pri Lienzu) 275, 568
Neustift 270
Nikolaj, oglejski patriarh, gl. Luksemburški
Nikolič, Katarina (por. Barbo-Waxenstein) 427
Nocita, Salvatore 223
Nordis, Anton 366, 430
Nordis, Franc 430
Nova Gorica 14, 19, 43, 44, 45, 49, 52 op., 193, 196, 198, 204 , 211, 213, 214 op., 217, 218, 221 op., 222, 223, 384 op., 529, 622, 627, 711, 715, 716, 717, 720, 726, 732, 733
Novelo 87
Novi grad 277, 301, 312, 313, 314, 315, 572 op.
Novo mesto 343, 388, 432, 435
Novograjski, Janez, gl. Neuhauser

O

Oberburg, plemiška rodbina 334
Oberburg, Franc Andrej 370 op.
Oberdrauburg 271
Obervellach Möll, dolina reke 275
Obizzi, Antonio 412
Obračan, Kirhfelda (por. Lamberg) 342, 426
Obršljan 691
Odanič/Odanig, Ivan/Juvan 477 op.
Odanig, Juvan, gl. Odanič, Ivan
Oglej (kraj in samostan sv. Marije) 50 op., 113
Ogrski, Andrej III., kralj 283
Ogrski, Ludvik, kralj 296, 298, 300
Ogrski, Štefan V., kralj 281
Olomuc 390, 434
Oloris (bronastodobno naselje) 32, 33, 40, 41, 48
Oprtalj 305
Orco/Orzo, Ivan 477 op.
Orehova vas 33, 34, 40, 42 op., 48
Ortenburški, plemiška rodbina 296, 312
Ortenburški, Friderik 283
Ortenburški, Oton 298, 299, 300, 301
Orzon, Henrik 342 op., 427, 428
Orzon, Janez 359, 428
Orzon, Lenart 342 op.
Orzon, Sigmund 342 op., 426
Orzon, Uršula (por. Coronini) 429
Osek 84, 85, 86
Ostfriesland, Agnes (por. Liechtenstein) 435
Ostrovica 300
Ostroviški, Herman 300
Osvald, Monika 671
Otobon, oglejski patriarh, gl. Razzi
Ozeljan 85

P

Paar, plemiška rodbina 115
Padova 270, 273, 290, 292, 293, 681
Pagano, oglejski patriarh, gl. Thurn-Valsassina
Pajer, Boltežar 495 op.
Pajer, Ivan 464 op., 477, 478, 488
Pajer, Marko 477 op., 492 op., 495 op.
Palich, Franc, gl. Palič
Palič, Andrej 474, 490, 492
Palič, Franc 477 op.
Palič, Janez Krstnik 484 op., 493
Palič, Mihael 493
Palladio, Andrea 21
Pallucchini, Rodolfo 685
Palma, Jacopo Starejši 664
Palmanova 113
Panizoll, plemiška rodbina 392 op.
Panjek, Aleksander 139 op., 357 op., 470 op.
Paoletti, Paolo 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 710
Paradeiser, Henrik 353
Paratico 18, 325, 326, 327, 378, 379, 417, 422
Pariz 109, 199, 568
Parma 390, 392, 435, 696
Paroli, Antonio 123, 217
Partenopeo, Giovanni 107
Passau 360 op., 365
Passeri-Aldobrandini, Cinzio, gl. Aldobrandini
Patriasdorf 270
Paulin, Bogomil 518, 519 op., 523
Paulin, Nada (Spez) 502, 507 op., 509 op., 512 op., 518 op., 519, 523 op., 524.
Paulin, Nataša 502, 507 op., 511 op., 512 op., 518 op., 519, 523 op., 524 op.
Paulin-Kollmann, Erika 518 op., 519 op.
Pavia 110,
Pavlica, Alenka 425 op., 546 op., 548 op., 605 op., 747 op.
Pavlica, Anton 213 op., 612
Pavlica, Anže/Angl 478 op.
Pavlica, Jožef 506
Pavlica, Otilija 509 op., 514 op., 515 op.
Pavlin, Vojko 336 op., 468 op.
Pavona, Francesco 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 711
Pazin 270, 277, 351, 427
Pazinska grofija 267, 298, 351
Pečenko, Adam 473 op., 482 op., 485
Pečenko, Andrej 474, 479 op., 482 op., 483, 484, 489
Pečenko, Jožefa (por. Furlani) 437
Pedrovo 86, 90, 99, 211, 281 op., 464, 466, 477, 478, 486, 488 op.
Pellegrini, Giovanni Antonio 695
Persič, Tilen 238
Persoglia, Dragotin (Karel) 368
Perusini, Teresa 662 op., 666 op., 669, 670, 672 op.
Pesaro 344, 439
Pessach, Jud 302
Petazzi, plemiška rodbina 143, 460 op., 491 op.
Petazzi, Janez Ferdinand 371, 431, 460 op., 491 op., 741
Petazzi, Marija Ana (por. Lanthieri) 371, 430, 431
Petazzi, Nikolaj 460 op.
Petazzi, Uršula 741
Peter (župan ?) 86
Petrovaradin 396
Petru, Peter 618 op.
Pfalz-Neuburg, Eleonora, cesarica (žena Leopolda I.) 453 op.
Piazzetta, Giovanni Battista 17
Piccolomini Clementini Adami, Niccolò 19, 438
Piemonte, gl. Završje
Pietrapelosa 290, 297, 304
Pietrapeloška, Elizabeta/Beta (por. Rihemberška) 292, 297
Pietrapeloški, Vikard 292
Pij VI. (papež) 18, 400, 401
Pilati-Thassul, Marie (por. Saurma-Hoym) 438
Pillon, Lucia 412 op., 737 op., 323 op.
Pince 42 op.

Pipan, Tomaž/Toni 475, 492, 492 op., 495 op.
Pippan, Lorenzo 695 op.
Piran 292
Pittoni, Francesco 685, 688, 689, 690, 691, 708, 710, 711, 740, 742, 411, 744, 745
Pittoni, Giambattista 685 op., 690, 711
Planina (pri Rakeku) 53, 54, 274, 289, 294 op., 312, 313, 468 op., 571, 711
Plave 285
Plavje 213 op.
Plecharn, Dominika 420
Plečnik, Jože 617, 618, 632
Plemelj, Albert 195, 201
Pliskovica 483 op., 490
Plöckenpass 312, 318
Plomin 305
Poděbrad 270
Podgora 145 op., 147
Podnanos 87, 336
Podsmreka 32, 33, 40, 41, 48
Podsreda 278
Podtabor (pri Ribnici) 336 op.
Podturn 84, 85, 86
Poitiers 310
Pola, Mateja 50, 51
Polje (zaselek Branika) 505 op., 506, 520
Polla, Matteia, gl. Pola, Mateja
Ponikve 87, 465 op., 467
Porcia, Bartolomeo 339, 340, 672
Porcia, Hanibal Alfonz 408
Porcia, Janez Ferdinand 384
Porcia, Janez Sforza 378, 384
Pordenone 113, 123, 124 op., 270, 677
Poreč 277
Poreški, Hartvik 277
Posch, Lenart 332
Postojna 157, 274, 280, 293 op., 294 op., 298, 305, 313 op., 315, 570
Potoče 86
Pottendorf 303
Pottendorfski, Ulrik 303
Povir 87
Pozzo, Antonio 17, 328
Pozzuolo 43, 45
Prata, Anton 390
Praunsperger, Ana 438
Praunsperger, Franc 330
Praunsperger, Katarina (por. Lanthieri) 333, 343, 344, 438
Praunsperger, Lenart 330, 333, 343, 438
Praunsperger, Viljem 30
Preinfalk, Miha 173 op., 465 op., 466 op., 543 op., 550 op., 575 op., 581 op., 582 op., 583 op., 592 op., 594 op., 595 op., 596 op., 597 op., 600 op., 613 op.
Premrl (župan ?) 86
Přemysl, Otokar II., češki kralj in štajerski vojvoda 278, 280, 283
Preserje 54, 86, 99, 213, 747 op.
Presetnik, Primož 245, 249
Preval 86
Preytschach, Matej 340
Priesseneck 290
Pruski, Friderik II. Veliki 604
Prvačina 86
Ptuj 8, 328, 332, 333, 343, 345, 439, 448, 449, 584, 587
Ptujska Gora 580
Ptujska, Katarina (por. Weißeneška & Devinska) 306
Pückler, plemiška rodbina 184
Pückler, Klara Karlota (por. Levetzow) 438
Purgstall, Klara (por. Lanthieri) 398, 436
Purgstall, Marija Antonija (por. Stubenberg) 398
Purgstall, Vencelj Karel 398, 436
Pustriška dolina 271, 297
Pušja vas 294
Pušnik, Marko 422

Q

Quaglio, Giulio 108, 117
Quinzi, Alessandro 145 op., 581, 737

R

Rabatta, plemiška rodbina 341
Rabatta, Anton 109, 360 op.
Rabatta, Antonija (por. Coronini) 436
Rabatta, Cecilija 113
Rabatta, Filip 468, 486 op.
Rabatta, Janez Bernard 360 op., 428
Rabatta, Janez Krstnik 434
Rabatta, Jožef Anton 680
Rabatta, Kasandra (por. Lanthieri) 360 op., 386, 434
Rabatta, Marijana (Ana Marija) (por. Lanthieri) 138, 359, 360, 361, 362 op., 366, 428, 543, 592
Rabatta, Mihael 313
Rabatta, Rajmund 360 op.
Rabenstain 313
Radgona 332, 333, 427
Rain 371, 396, 436
Rain, Volf Vajkard 371
Randeck, Markvard, oglejski patriarh 304, 305
Rangersberg 284
Ranzinger, R. 128
Rapport, Amos 135
Rasp, Pavel 332
Rassauer, Baltazar 342, 357 op.
Rassauer, Henrik 342
Rassauer, Johana (por. Thurn-Valsassina) 434
Rassauer, Nikolaj 357 op.
Rassauer, Viljem 357 op.
Raša 82
Rašpor 277, 300, 313, 572
Rauch, Gerold 290
Rauhenstein 302, 306, 307, 317
Rauch, Gerold 290
Raunach, Ana (por. Petazzi) 431
Raunach, Marija Katarina (por. Coronini) 429
Ravena 327
Razdrto 86, 281
Razguri 87
Razzi, Otobon, oglejski patriarh 289
Reboini, Gian Maria 340
Regensberg, Eberhard, salzburški nadškof 268, 274
Reggio Emilia 696
Reiffenstein 269
Reka (Rijeka) 302, 306, 351
Rekštanj 295, 307, 308, 309, 317
Renče 67, 427
Reni, Guido 125, 696, 708
Reutenberg, gl. Čretež
Ribnikar, Stojan 618
Rihemberk/Branik 9, 13, 14, 27, 51, 52, 55, 66 op., 68, 69, 70, 71, 73, 75, 76, 77, 80, 82, 83, 85, 86, 88, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 105, 113, 123, 133, 134, 139, 140, 191, 193, 204, 211, 212, 213, 214, 216, 217, 218, 220, 223, 224, 226, 227, 228, 229, 281, 323, 368, 374, 375, 432, 501 op., 504 op., 506 op., 507 op., 512 op., 515, 522, 524 op., 525, 526, 529, 571, 591, 592 op., 609, 610, 612, 613, 716, 717, 718, 719, 720, 727, 758, 759
Rihemberški, plemiška rodbina 7, 8, 10, 57, 83, 267, 268, 562, 572, 574
Rihemberška, Adelheid (por. Rodeneška) 271, 275 op., 280
Rihemberška, Agnes (por. Auersperg) 283, 288
Rihemberška, Diemuta (por. Stražberška) 288
Rihemberška, Elizabeta (por. Graland) 285, 288, 289, 294, 295, 296
Rihemberška, Elizabeta (por. Pottendorfska, Traunska) 303, 306, 310
Rihemberška, Frančiška (por. Devinsko/Momjanska) 272, 281

Rihemberška, Gertruda (por. Devinsko/ Momjanska) 272, 280
Rihemberška, Gertruda (por. Svibenska) 288
Rihemberška, Hedvika (por. Felbenska) 294
Rihemberška, Imelda (por. Flaschberška) 271
Rihemberška, Matilda 280
Rihemberška, Matilda (Metza) 284, 285
Rihemberška, Ofemija 288 op.
Rihemberška, Palmera (por. Graland) 293, 294, 296
Rihemberški, Dietalm 286, 289, 292, 293, 294
Rihemberški, Folker I. 270, 275
Rihemberški, Folker II. 275
Rihemberški, Folker III. 280, 281, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 308
Rihemberški, Folker IV. Mlajši 267, 268, 269, 270, 565
Rihemberški, Folker Mlajši 268
Rihemberški, Folker Starejši 268
Rihemberški, Hugo I. 270, 274, 275
Rihemberški, Hugo II. 295 op., 300, 301, 302, 303, 305, 306, 310
Rihemberški, Jurij 302, 306, 308
Rihemberški, Konrad I. 269, 275
Rihemberški, Konrad II. 269, 275, 276, 280, 281, 284
Rihemberški, Konrad III. 286, 289, 292, 293, 294, 301 op.
Rihemberški, Nikolaj 302, 306, 308
Rihemberški, Ulrik I. Starejši 8, 226, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 284, 287, 296, 563, 570
Rihemberški, Ulrik II. 272, 280, 281, 286, 293 op.
Rihemberški, Ulrik III. 280, 281, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 290, 291
Rihemberški, Ulrik IV. 285, 288, 289, 290, 291, 292
Rihemberški, Ulrik V. 8, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 314, 574
Rihemberški, Ulrik VI. 295 op.
Rihemberški, Ulrik Mlajši 285, 286
Rim 303, 310, 382 op., 388, 390, 408, 423 op., 561, 568, 692 op. 696
Ritter Záhony, Marija 421
Rizzi, Aldo 685
Rižnar, Igor 34 op.
Roč 305
Rodank, gl. Rodenegg
Rodenegg 271, 275, 285, 316
Rodeneška, Ela 285
Rodeneški, Arnold 275
Rodeneški, Friderik 271, 275 op.
Rodengo, gl. Rodenegg
Rogoza 33, 34, 40, 48
Rojc, Adolf – Bogdan 218
Romani, Francesco 463
Romanino, Girolamo 651, 666 op.
Romans d'Isonzo 708
Rosetti, plemiška rodbina 455 op.
Roverella, Philoso 662
Rovigo 684
Rožac (samostan) 270, 275, 280
Rožica/Rožice 87
Rožna dolina (pri Gorici) 408, 423
Rubens, Peter Paul 17
Rubije 412
Rudež, Gašper 464 op.
Rudež, Štefan 464 op.
Russiz 470
Rutar, Simon 9, 180, 181, 182, 184, 322, 454, 600

S

Saint-Geniès, Bertrand, oglejski patriarh 294, 317
Saksida, Ivan 483
San Lorenzo Isontino, gl. Šlovrenc ob Soči
San Vito 293
Sani, Bernardin 114, 695 op.

Santi, Rafael, gl. Sanzio, Rafael
Sanuto/Sanudo, Marino 107
Sanzio, Rafael 651
Sapač, Igor 27 op., 115, 118, 161 op., 166, 219, 324, 335 op., 336 op., 355 op., 362 op., 364 op. 384 op., 470 op.
Sarmeda, Franc 374, 432
Sartori, Felicità (por. Hoffmann) 124 op., 695
Saška, Marija Karolina, princesa (por. Habsburško-Lotarinška) 374
Sauer, Franc Anton 148
Saurau, Marija Alojzija (por. Wagensperg) 436
Saurma-Hoym, Doroteja/Dorothea (por. Levetzow Lantieri) 19, 20, 24, 25, 184, 425, 438
Saurma-Hoym, Thassilo 438
Savery, Roelant 18
Savogna, gl. Sovodnje
Savojski, Evgen 18, 396
Savojski, Umberto II., italijanski kralj 19, 24
Savorgnan, Akurzija (por. Attems) 427
Sbrojavacca, Rudolf 384, 435
Sbrojavacca, Scipion 435
Sbruglio, Hieronim 434
Sbruglio, Jožef 434
Scamozzi, Vincenzo 21
Scaria, Ignac 406
Scatassa, Ercole 322, 323, 325 op.
Schaller, Friderik David 67
Scharff, Florijan 334, 427
Scharff, Janez 334, 427
Schätzl, Marija Ana (por. Wildenstein) 437
Schauenburg, Bruno, olomuški škof 278
Schebat, Karel, gl. Šebat
Scheyer, Franc 339
Schiviz von Schivizhoffen, Ludwig 124, 323, 349
Schönleben, Janez Ludvik 387
Schwarzenberg 398
Schwarzenberg, plemiška rodbina 115
Schwanberg, Ana Margareta (por. Formentini) 434
Schwickert, Gustav 185
Sedej, Frančišek Borgia 410
Seghers, Daniel 684
Seifert, Johann 396
Sela na Krasu 95, 98
Selo (pri Batujah) 405
Senožeče 67, 272, 310, 485 op., 566, 571, 575
Seražin, Helena 115, 173 op., 324
Sesljan 523
Sežana 218, 223
Skrilje 80
Slap (pri Vipavi) 87, 353 op., 404, 407, 412, 414, 417, 422, 437, 600
Slovenska marka 392
Slovenske gorice 580
Sluga (župan ?) 86, 97
Smith, Laurajane 219
Smole, Emil 193, 616, 618 op.
Smole, Majda 345 op.
Socerb 460 op.
Solkan 285, 458
Soteska (grad pri Dolenjskih Toplicah) 141
Sovodnje 519
Spanheimski, Bernard, koroški vojvoda 268, 274
Spanheimski, Filip, salzburški nadškof 274, 275, 276, 281
Spanheimski, Ulrik III., vojvoda 274, 277, 278
Spilimberg 288
Spilimberški, Walterbertold 288
Spodnja Vipava (grad) 206, 306
Spodnja Vrtojba 86
Spodnja Ziljska dolina 281, 289
Spodnji Vrh 86, 99
Stainpeiss, Ana (por. Wechsler) 427
Stanič, Jasna 238
Starhemberg, Marija Antonija (por. Trauttmansdorff) 436, 437
Stasi, Alessio 324, 337 op., 338 op., 669 op., 671
Stegovci 86, 468 op.
Steinhauser, Martin 346
Stele, France 199, 200, 207, 618 op.

Sternad, Ivan, gl. Strnad
Sterzing 270, 348
Steske (zaselek pri Braniku) 211
Stična 280, 390, 434
Stomaž 80, 85
Stopar, Ivan 336 op., 532 op., 540 op.
Strassoldo, plemiška rodbina 139 op., 143, 149
Strassoldo, Eleonora (por. Coronini) 437
Strassoldo, Frančiška (por. Rihemberška) 281, 284, 286
Strassoldo, Janez Peter 435
Strassoldo, Katarina (por. Thurn-Hofer-Valsassina) 431
Strassoldo, Katarina (por. Thurn-Valsassina) 433
Strassoldo, Ludvik Adam 458, 479 op., 483, 486, 496
Strassoldo, Marcij 392, 430
Strassoldo, Orfej 386, 435
Strassoldo, Palmera (por. Rihemberška) 285, 286
Strassoldo, Rihard 435
Strassoldo, Rudolf 365, 430, 466 op.
Strassoldo, Silvija (por. Nordis) 430
Strassoldo, Ulrik 284, 285, 286
Stražberk 288
Stražberški, plemiška rodbina 287
Stražberški, Bertold 288
Strnad, Ivan 477, 489
Stubenberg, Jurij 398, 437
Stubenberg, Volf 398, 436, 437
Stuttgart 345
Sveta Katarina (zaselek Branika) 211
Sveti Križ, gl. Vipavski Križ
Svetina, Jasna 222 op.
Sveto pri Komnu 54, 83, 85, 86, 281 op., 465 op., 467, 495 op.
Svetokriški, Janez 388
Svibenski, Jurij 308
Svibenski, Rudolf I. 288
Svibenski, Rudolf II. 308
Svoljšak, Petra 214

Š

Šebat/Schebat, Karel 415 op.
Šempas 85, 87, 106, 569 op.
Šempeter (pri Novi Gorici) 85, 86, 432, 480, 581 op., 671, 674
Šempolaj 87
Šentvid, gl. Podnanos
Šerbelj, Ferdinand 324, 357 op., 691
Šilc, Janez 485 op.
Šimec (župan) 86
Šimunić, Tjaša 384 op.
Široki Breg 82
Širski, gl. Scheyer
Škofja Loka 283, 580, 587 op.
Škrbči 505 op., 520
Škrbec (Škofov) 521
Škrbina 83, 84, 85, 87
Šlezijska, Evfemija (por. Goriška) 278
Šlezijski, Konrad, vojvoda 278
Šlezijski, Vladislav, salzburški nadškof 278
Šlovrenc ob Soči 336
Šlušnik 82
Šmarje (pri Braniku) 54, 74, 83, 84, 85, 86, 466 op., 477 op., 481
Šmarje (pri Štanjelu) 354, 468, 470 op.
Šmarjeta na Dolenjskem 308
Šmihel (pri Ozeljanu) 85
Šmohor 286 op., 290, 293, 294 op., 748
Šoštanj 569 op.
Španjol, Gregor 464 op., 477, 483
Štanjel 54, 56, 65, 66, 67, 68, 69, 82, 83, 84, 85, 87, 98 op., 130, 193, 217, 223, 312, 354, 365 op., 406, 428, 453, 466 op., 468, 470, 472, 475, 498, 565, 572 op., 582, 591, 605, 618 op., 631, 671 op., 749, 758
Šteberški, plemiška rodbina 297
Šteberški, Janez 298, 300, 301, 305
Štefan, gastald na Rihemberku 314, 315
Števerjan 458
Štivan (pri Devinu) 147, 283

Štjak 80, 82, 83, 85, 87, 139, 322, 357, 363, 402, 481, 482, 483, 484, 489 op., 493
Štolfa, Andrej 92
Štolfa, Jure 473, 475, 484 op., 489, 492 op.
Štolfa, Luka 473, 492
Štrancar, Jožef Jernej (Josip) 506
Štuhec, Marko 141, 142 op., 143, 144, 148, 151, 152
Štupar Šumi, Nataša (roj. Suhadolc) 13, 194, 195, 196, 198, 200, 202, 207, 219, 222, 223, 558, 586, 617, 618, 619, 621, 631, 632, 648
Šumberk 278
Šumi, Nace 618 op.
Švara, Jakob 466, 476, 479, 480, 481, 484, 486 op., 487, 488, 493
Švarcenek 67, 277, 312, 313, 371, 453, 460 op., 463, 464, 466, 468 op., 491 op. 498, 572 op.

T

Tabor (zaselek Branika) 43, 44 op., 49, 52, 96 op., 98, 99, 211, 217, 225, 345 op., 579, 590
Tacco, Bartolomej 457, 458
Tacco, Frančiška (por. Coronini) 374
Tacco, Karel 374
Tacco, Viljem 374
Tattenbach, Katarina (por. Lamberg) 429
Tattenbach, Marija (por. Egkh-Hungerspach) 429
Taučer, Marko 466 op.
Tavčar/Tavčer, Andrej 481 op., 489
Tavčar, France 218
Tavčar, Luka 473, 481 op., 482 op.
Temišvar 359, 428
Temnica 95
Tentschacher, Konrad 298, 300
Terlan 271
Terzo d'Aquileia 684
Thurn-Hofer-Valsassina, Barbara (por. Degrazia) 431
Thurn-Hofer-Valsassina, Elizabeta (por. Rabatta) 428
Thurn-Hofer-Valsassina, Janez Filip 145 op., 434
Thurn-Hofer-Valsassina, Janez Matija 21, 25, 384, 390 op., 435
Thurn-Hofer-Valsassina, Janez Simon 431
Thurn-Hofer-Valsassina, Klara (por. Attems) 429
Thurn-Hofer-Valsassina, Marija (por. Thurn) 427
Thurn-Hofer-Valsassina, Marija Ana (por. Lanthieri) 366, 429, 432, 466 op.
Thurn-Hofer-Valsassina, Rajmund Bonifacij 429
Thurn-Hofer-Valsassina, Silvija (por. Lanthieri) 20, 21, 25, 360 op., 366, 387, 390, 434
Thurn-Valsassina, plemiška rodbina 10, 543, 585, 604
Thurn-Valsassina, Anton 11, 370, 433
Thurn-Valsassina, Doroteja (por. Lanthieri) 349, 350, 350 op., 370 op., 382, 384 op., 434
Thurn-Valsassina, Febo 293 op., 301, 314, 315
Thurn-Valsassina, Franc 348
Thurn-Valsassina, Hieronim 457
Thurn-Valsassina, Ivan/Janez 293, 314, 315
Thurn-Valsassina, Johana (por. Lanthieri) 355, 356, 370 op., 382 op., 427, 543
Thurn-Valsassina, Jurij 348, 426
Thurn-Valsassina, Karel 349 op., 427
Thurn-Valsassina, Klara (por. Rihemberška) 292, 301 op.
Thurn-Valsassina, Nikolaj 335
Thurn-Valsassina, Orsina (por. Thurn) 426
Thurn-Valsassina, Pagano, oglejski patriarh 293
Thurn-Valsassina, Rajmund 293 op., 348 op., 435
Thurn-Valsassina, Sigismund 347, 382, 426, 434
Thurn-Valsassina, Simon 370 op., 433
Thurn-Valsassina, Turijana (por. Lanthieri) 347, 348 op., 349, 350, 370 op., 382, 426
Tiepolo, Giambattista 681
Tirol (grad) 280, 281 op.
Tirolska 267, 269, 270, 271, 293, 296, 569, 571
Tirolski, Albert, grof 268, 273, 274, 275, 276
Tizian, gl. Vecellio, Tiziano

Tobringer, Diepold 313 op.
Tobringer, Friderik 313 op., 314
Tolmin 334, 429, 468 op., 498, 584 op.
Tölz-Hohenburg, Konrad, freisinški škof 273
Tomačevica 87, 213
Tomaj 38, 43, 49, 52, 54, 87, 482
Tominc, Jožef 19, 409
Trampuž, Martina 223
Trapassi, Pietro 18
Trauner, gl. Traunski
Traunski, Hans, kondotjer 310
Traunski, Hartnid 310, 311, 314
Trauttmansdorff, Marija Jožefa (por. Saurau & Stubenberg) 437
Trauttmansdorff, Sigismund Ernest 437
Trento 569, 570, 651, 656, 662 op., 673
Trevisani, Angelo 680, 710, 741
Treviso 290
Tronkar, Gloria 115, 324, 680 op.
Trotter, Kamillo 267, 268, 289 op.
Trst 8, 12, 14, 41, 107, 113, 133, 157, 192, 270, 273, 302, 303, 304, 310, 315, 333, 352, 370, 400 op., 421, 429, 433, 460, 511, 514, 522, 555 op., 569, 577 op., 582, 608, 748
Trstelj 54
Trubar, Primož 8, 337, 340,
Tržič 569
Tübingen 351
Turjaški, gl. Auersperg
Turk – Jernačevi (družina) 519
Turk, Bruno 502 op., 519 op., 520 op.
Turk, Gregor 482
Turk, Marko 482, 483, 484

U

Ubeljsko pri Postojni 280
Udine, gl. Videm
Ulrik, krški škof, gl. Viltuški
Umberto II., gl. Savojski
Ungrispach, plemiška rodbina 604
Ursini Blagaj, Franc Adam 392
Ursini Blagaj, Katarina Elizabeta (por. Paradeiser & Egkh-Hungerspach & Auersperg) 352 op., 429
Utovlje 358, 363, 366

V

Vale 95
Valvasone 666, 667
Valvasone di Maniago, Jacopo 107, 108
Valvasor, Janez Vajkard 387, 594 op.
Varmo 651
Vas (zaselek Branika) 99, 211
Vecchiet, Erwin 594 op.
Vecellio, Tiziano – Tizian 664, 666
Velepič, Ciril 610 op.
Velike Lašče 34
Velike Žablje 8, 18, 19, 22, 82, 86, 351, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 382 op., 428, 429, 431, 449, 480, 481, 492, 583
Veliki Hrib 86 op.
Veliko Ubeljsko 85, 86
Velikovec 301
Velthurns 283, 316
Velthurnska, Agnes (por. Rihemberška) 283
Venzone, gl. Pušja vas
Verce, Baltazar 416 op.
Vernier-Rougemont, Jožefina Antonija (por. Lanthieri) 402, 437
Vernier-Rougemont, Vencelj Franc 437
Veronese, Paolo 17
Vézelay 199
Vicenza 651, 664, 673, 691 op.
Videm 109, 110, 270, 277, 293 op., 294, 302, 303, 315, 324, 337, 339 op., 374, 426, 432, 671 op., 681, 684
Vidic, Federico, 324 op.
Vidič, Aleš 197, 198, 223, 622

Vidmar, Alojzija (Lojzka) (roj. Hmeljak) 504 op.
Vidmar, Cvetko 612
Vidmar, Matija 464
Vidmar, Stanislava 512 op.
Vidmarjevi (družina) 506
Vikumberk 277, 572
Vilfan, Sergij 94 op., 95
Villa, Giovanni Carlo Federico 656, 662, 669, 671
Villach, gl. Beljak
Villalta, Dietalm 285, 286, 292
Villalta, Kunigunda (por. Rihemberška) 286
Villingen 359
Viltuš 300
Viltuški, Henrik 300
Viltuški, Ulrik, krški škof 299, 300, 312
Vinazza, Manca 44 op.
Vintana, Guiseppe 582, 647
Viollet-le-Duc, Eugène 199
Vipava 18, 19, 53, 66 op., 67 , 76, 83, 87, 98, 105, 106, 108, 109, 110, 113, 114, 115, 116, 118, 126, 128, 133, 134, 139, 148, 166, 168, 170, 178, 179, 181, 188, 270, 272, 273, 274, 283, 289, 304, 315, 321, 322, 324, 334, 335, 340, 341, 343, 345, 350, 352 op., 353, 364, 366, 368, 370, 371 op., 378, 380, 382 op., 384, 385, 386, 387, 388, 390, 392, 394, 396, 398, 400, 402 op., 404, 406, 407, 411 op., 412, 415 op., 416 op., 417, 419, 420, 421, 422, 423, 427, 428, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 449, 450, 468 op., 472 op., 510, 518 op., 570, 575, 581, 582, 585, 595, 596, 597, 600, 646, 690, 691,
Baumkirchnerjev turn 335, 341, 343, 350, 353, 378, 379, 449
Strelski dvor 341
Tabor 368, 370 op., 431
Vipavski Križ 67, 80, 147, 363, 406, 429, 587
Vipavski, Amalrik 283
Vipolže 206, 313, 348 op.
Virgen 313
Višnja Gora 41, 248
Višnjegorski, Albert 268
Vitovlje 455 op.
Vladislav, salzburški nadškof, gl. Šlezijski
Vodopivec, Peter 220
Vodušek, Konrad 421
Vojna krajina 327
Vojščica 52, 95
Volčja Draga 82
Volčji Grad 85, 86, 464, 468, 470, 475, 481, 489
Völkermarkt, gl. Velikovec
Vovbrški, Ulrik 279
Vrabče 43, 44 op., 49, 52 op.
Vrabec, Andrej 483 op., 490
Vram, Luigi 684, 685, 690
Vraniczany, Nina 425
Vremec, Andrej 87
Vremski Britof 370
Vrh 211, 504
Vrhkrka 334
Vrsar 277
Vrtovec, Gašper 86, 477 op., 482 op.
Vrtovin 51, 80, 86
Vuga, Davorin 27, 28, 32, 35, 51, 196, 622, 626

W

Wagensperg, Adolf 115, 400, 436
Wagensperg, Alojzija (por. Lanthieri) 18, 148 op., 115, 400, 401, 436
Waidegg 271, 286, 295 op., 297 op., 298, 299, 300, 302, 303, 308, 310, 316, 317, 318
Waidenburch, gl. Weidenburg
Walchen, Friderik, salzburški nadškof 281
Waldstein, Ana Katarina (por. Lanthieri) 366, 367, 430
Waldstein, Janez Joahim 430
Waldstein, Johana Ana (por. Waldstein) 430
Wasserleonburg 271
Wazenberg, plemiška rodbina 327

Wechsler, plemiška rodbina 338
Wechsler, Mihael 427
Wechsler, Nikolaj 332, 427
Weida 568
Weidenburg 270, 271, 277, 284, 288, 289, 290, 293, 313 op., 316, 317
Weidenburški, Janez 277
Weigl, Igor 148, 152
Weinerth, Rozalija (por. Lanthieri) 372, 432
Weißeneška, Katarina (por. Svibenska) 308
Weißeneški, Ditmar 275 op., 276
Weißeneški, Hartnid 306
Weißeneški, Jurij 306
Weißeneški, Nikolaj 298
Weißeneški, Viljem 306
Weiz 338
Wektari, furlanski vojvoda 325
Werneck, plemiška rodbina 361, 427
Widmayer, Alojzij Franc 217
Wiener Neustadt, gl. Dunajsko Novo mesto
Wildenstein, Janez Jožef 472, 497
Wildenstein, Jožef 437
Wildenstein, Jožef Krištof 497
Wildenstein, Terezija (por. Stubenberg) 437
Williams, Raymond 141
Wilten (samostan) 279 op.
Winkler, Andrej 416
Wiser, plemiška rodbina 332
Wiser, Uršula (por. Lanthieri) 332, 426
Wiser, Volfgang 332
Wittelsbach, Ana (žena nadvojvode Karla II.) 340
Wittelsbach, Henrik, vojvoda 281
Wittelsbach, Janez II., vojvoda 312, 318
Wittelsbach, Magdalena 313
Witzin, Anton 343, 438
Witzin, Barbara (por. Lanthieri) 343, 438
Wolfger, oglejski patriarh, gl. Erla
Wolters, Petra 568 op.
Würzburg 568

Z

Zadnikar, Marijan 550 op., 557, 616, 617 op., 618 op.
Zagrajec 42, 52
Zajčji (zaselek Branika) 211
Zalesjak – Šuntlevi (družina) 519
Zalog (grad pri Prečni) 334
Zalog pri Moravčah 386
Zalošče 284, 290 op.
Zampieri, Domenico 679
Zanattini, Celeste 420
Zanotti, Giampietro 125 op.
Zava Boccazzi, Franca 688, 690
Završek, Jurij 465 op.
Završje 272, 292, 316, 326
Zemono (pri Vipavi) 11, 21, 115, 116, 324, 386, 387, 412, 596
Zgornja Vrtojba 86
Zgornja Ziljska dolina 271
Zgornji Vrh 86, 99
Ziljska dolina 267, 271, 277, 285, 286, 289, 290, 293, 294 op., 295 op., 298, 302, 312, 313 op., 748
Zimmern, Froben Krištof 348 op., 426
Zimmern, Marija (por. Lanthieri) 348, 349, 426
Zocconi, Mario 172, 192, 608
Zorn (oskrbnik) 507 op.
Zucco, Horacij 432
Zucco, Karel Klavdij 374, 432

Ž

Žablje, gl. Velike Žablje
Žbona Trkman, Beatriče 29, 38, 39, 622
Žepanavi (družina) 520
Žorž, Adam 473, 480, 484 op.
Žorž, Jernej 477 op., 479, 480, 481 op.
Žvanut, Maja 151

Grad Rihemberk

Druga knjiga

Tretja knjiga iz zbirke Castellologica Slovenica, skupnega projekta Zgodovinskega inštituta Milka Kosa ZRC SAZU in Umetnostnozgodovinskega inštituta Franceta Steleta ZRC SAZU, je posvečena gradu Rihemberk v braniški dolini. Interdisciplinarno zasnovana monografija predstavlja rihemberški grad kot eno najpomembnejših in najmarkantnejših grajskih arhitektur severne Primorske pa tudi širše regije. Prinaša ugotovitve o prvi poselitvi tega prostora v pozni bronasti dobi in obravnava zgodovinske okoliščine nastanka grajske stavbe v srednjem veku pod prvimi lastniki gospodi Rihemberškimi. Večina prispevkov obravnava rodbino Lanthieri (po letu 1910 Levetzow-Lantieri), ki je kot lastnica gradu v novem veku vse do leta 1947 pomembno vplivala ne le na stavbni razvoj gradu in njegovo opremo, temveč tudi na življenje Branika ter širše goriške dežele. Podrobno so predstavljeni pomembnejši, z gradom povezani zgodovinski dogodki, umetnostno in kulturno življenje na gradu ter vpetost njegovih nekdanjih prebivalcev v lokalno skupnost, njen zgodovinski spomin ter prizadevanja za prenovo in oživitev gradu, vključno z njegovimi sedanjimi krilatimi prebivalci – netopirji. Poglobljeno napisani prispevki so obogateni tudi s kvalitetnim slikovnim gradivom, ki v veliki meri izhaja iz tujih in zasebnih arhivov.

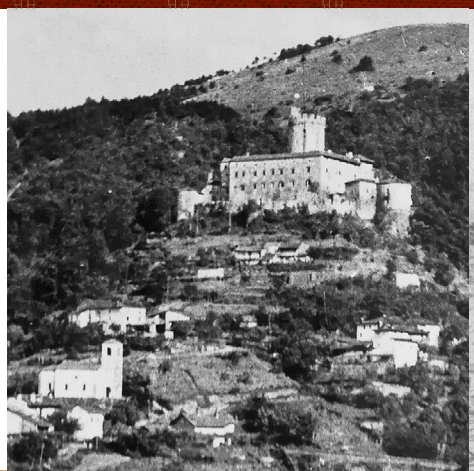

CASTELLOLOGICA Slovenica 3

zalozba.zrc-sazu.si 50 €

9 789610 511519